Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 65

bron
Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 65. Kemink en Zoon, Utrecht 1947

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bij005194601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap

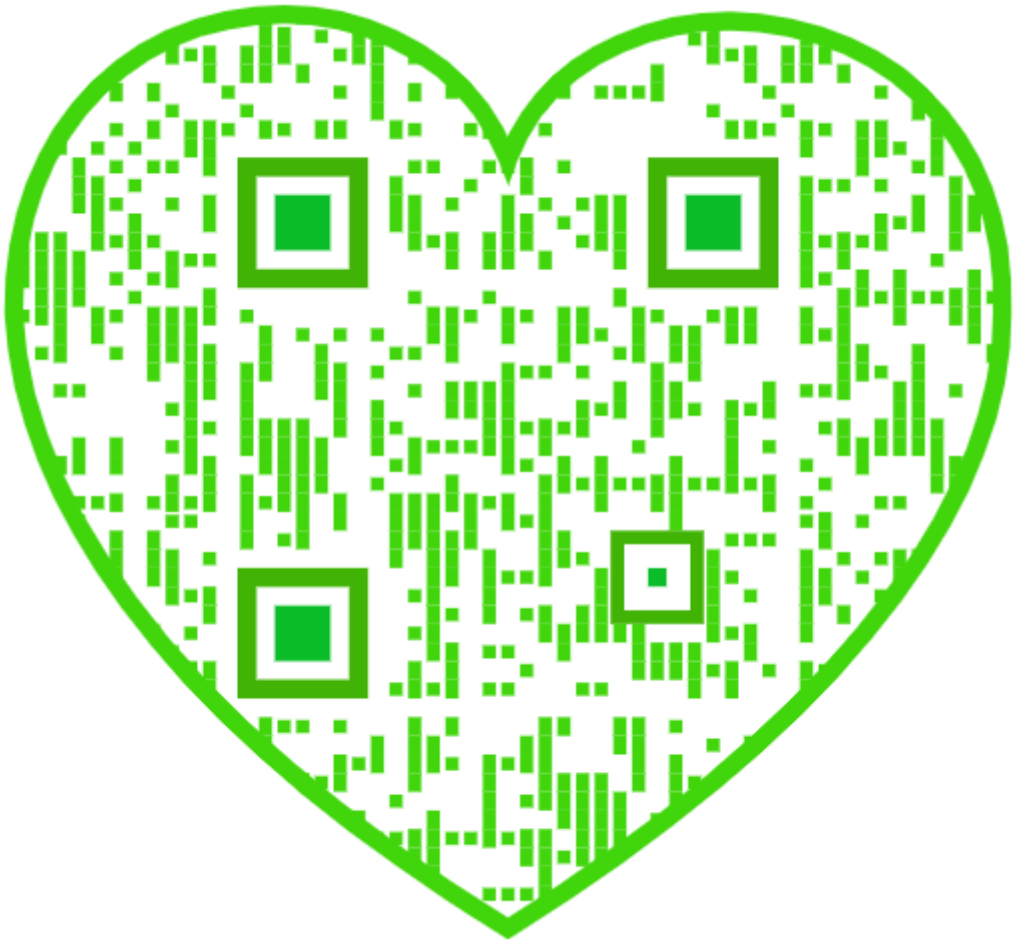

Verslag van het bestuur over de jaren 1943 tot en met 1946.

Toen in 1943 het vier en zestigste deel onzer Bijdragen en Mededelingen verscheen, konden wij niet vermoeden, dat het vier jaar zou duren, voordat het volgend deel van deze reeks het licht zou kunnen zien. De omstandigheid, dat de laatste twee jaren van de oorlog en de eerste twee jaren na de oorlog het om verschillende redenen ons bestuur niet mogelijk hebben gemaakt de productie van het Historisch Genootschap op het gewone peil te houden, heeft ons aanleiding gegeven, om de jaren, waarin niets is verschenen, in dit ene deel onzer Bijdragen en Mededelingen samen te vatten.

Naar onze mening heeft het geen zin, om in dit Verslag eenzelfde tot in details gaand overzicht te geven van de belevenissen en de werkzaamheden van ons Genootschap als in de jaarlijkse Verslagen te doen gebruikelijk was. Een deel van wat het bestuur overwogen heeft, is al door de gebeurtenissen achterhaald en onmogelijk gebleken; alleen de rest, die actueel is of nog toekomst heeft, behoeft ter sprake te komen.

Laten wij mogen beginnen met dankbaar vast te stellen, dat ons Genootschap als zodanig van de oorlog weinig blijvende schade heeft ondervonden: zijn kapitaal, zijn boekerij, zijn fonds van uitgaven zijn onaangetast gebleven. Wij vermelden dit niet, omdat wij dit als een speciale verdienste van het bestuursbeleid gedurende die jaren van bezetting zouden beschouwen; wij weten maar al te goed, dat het aan omstandigheden buiten ons om te danken is geweest, onder meer aan het feit, dat de Duitsers en hun handlangers nooit anders dan vluchtige aandacht hebben gehad voor het bestaan en de werkzaamheden van ons Genootschap.

Wel zijn er velen onzer leden in deze jaren van ons heengegaan en daarmede verscheidene als een rechtstreeks gevolg van de oorlog. In onze eerste Algemene vergadering na de oorlog hebben wij hen eerbiedig herdacht.

Van de lijst onzer ereleden zijn er enkelen door de dood aan ons ontvallen. In het bijzonder herdenken wij hier Prof. Dr H. Wätjen, vroeger te Münster, de man, die altijd een trouwe vriend van ons Genootschap niet alleen, maar van ons vaderland is gebleven.

In het bestuur hebben grote wijzigingen plaats gehad. Het erelid van ons bestuur, Prof. Dr G.W. Kernkamp, heeft het einde van de oorlog niet mogen beleven, op 9 October 1943 is hij van ons heengegaan. Ook na zijn vertrek uit ons dagelijks bestuur was zijn belangstelling voor het werk en de lotgevallen van het Genootschap onverzwakt gebleven. Geregeld was hij aanwezig op de vergaderingen van ons Algemeen bestuur, waar zijn adviezen altijd zeer gewaardeerd werden; herhaaldelijk heeft hij ons met raad en daad bijgestaan bij voorkomende moeilijkheden, waarin het bestuur een beroep op hem deed. Wij zullen ons Prof. Kernkamp, die voor ons Genootschap in zovele opzichten van zo'n grote betekenis is geweest, zowel om zijn persoon als om zijn werk eerbiedig en dankbaar blijven herinneren.

Hetzelfde is het geval met Dr K. Heeringa, die niet lang na Prof. Kernkamp overleed. Hoewel hij de laatste jaren van zijn leven onze vergaderingen niet meer geregeld bezocht, omdat zijn toenemende doofheid voor hem een gesprek in grotere kring minder gemakkelijk maakte, bleef zijn belangstelling voor ons Genootschap onveranderd. In onze Bijdragen en Mededelingen van 1943 mochten wij nog een bijdrage van zijn hand opnemen. Hij schreef ons bij die gelegenheid, dat dit vermoedelijk zijn laatste werkzaamheid voor ons zou zijn; helaas is dit vermoeden bewaarheid geworden.

Mr. R. Bijlsma deelde ons mede, dat hij het bij het neerleggen van zijn ambt van Algemeen Rijksarchivaris gewenst achtte om ook zijn functie in ons bestuur ter beschikking te stellen. Wij hebben gemeend dit besluit te moeten eerbiedigen en hebben hem dank gebracht voor het vele, dat door hem in het belang van het Genootschap is verricht. Het heeft ons groot leed gedaan, dat hij het otium cum dignitate, dat wij hem zo gaarne gegund hadden, niet dan zeer kort heeft mogen beleven.

Prof. Dr J. Romein deelde ons op het eind van 1946 mede, dat hij het wegens drukke werkzaamheden beter vond, om zijn plaats in het bestuur ter beschikking te stellen. Wij hebben gemeend dit besluit te moeten eerbiedigen.

Aangezien Prof. Dr N.W. Posthumus al eerder zijn oude plaats in ons bestuur weer had ingenomen, bleef ondanks het aftreden van Prof. Romein de Gem. Universiteit van Amsterdam in ons bestuur vertegenwoordigd.

Dr W.A.F. Bannier achtte in het voorjaar 1946 de tijd gekomen, om als voorzitter af te treden. Dit besluit kwam voor ons Dagelijks bestuur niet geheel onverwacht, het was ons bekend, dat onze voorzitter al enige jaren rondliep met de gedachte om de lasten van deze functie op jongere schouders te leggen, maar dat hij hieraan geen uitvoering had willen geven, zolang de oorlog duurde. Wij hebben ons hierbij neergelegd en hem bij zijn aftreden het erelidmaatschap van ons bestuur aangeboden als een klein bewijs van onze dankbaarheid en onze waardering voor het werk van deze man, die 45 jaar lang, respectievelijk als 2de secretaris, als 1ste secretaris en als voorzitter zijn plaats in ons bestuur heeft gehad. In zijn plaats werd Dr C.D.J. Brandt in de Algemene bestuursvergadering van 11 Mei 1946 als voorzitter geïnstalleerd.

De hierdoor openvallende functie van 1ste secretaris werd ingenomen door Dr J.H. Kernkamp, terwijl in de plaats van Dr A.J.C. Rüter, die tot hoogleraar te Leiden was benoemd, de heer Ch. H. van Aken 2de secretaris werd. Het heeft ons genoegen gedaan, dat Prof. Rüter bereid bleek het hem aangeboden lidmaatschap van ons Algemene bestuur aan te nemen. Ditzelfde was ook het geval met Dr P.W.A. Immink, die na zijn benoeming tot hoogleraar te Groningen als penningmeester werd vervangen door Dr A.J. van de Ven. In de vacature Bijlsma werd voorzien door de benoeming van de Algemene Rijksarchivaris Jhr Dr D.P.M. Graswinckel. Wat het Utrechtse bestuur betreft, werd Dr A. Hulshof, die kort na de bevrijding van ons vaderland voor het lidmaatschap bedankte, vervangen door Mej. Dr J.K. Oudendijk, die 2de bibliothecaresse werd, terwijl de heer Evers zich bereid verklaarde de functie van 1ste bibliothecaris te vervullen. Tenslotte nam tot ons genoegen Prof. Dr D.Th. Enklaar de tot hem gerichte uitnodiging om tot ons bestuur toe te treden aan.

Helaas telde het Genootschap onder zijn leden enkelen, die zich gedurende de oorlog niet zo gedragen hebben als van Nederlanders mocht worden verwacht. Enkelen hunner hebben na de bevrijding eigener beweging voor het lidmaat-

schap bedankt. Anderen zijn door het bestuur geschrapt. De namen dezer laatsten zijn te vinden in het Verslag van de Algemene ledenvergadering van 11 November 1946. Hieraan moet nog worden toegevoegd die van Mr A. van der Minne.

Het bleek zowel in December 1944 als in December 1945 ondoenlijk om over te gaan tot de benoeming van nieuwe leden. Eerst in de laatste maand van 1946 kon weer aan de zo nodige aanvulling van onze ledenlijst worden gedacht. Tot ons genoegen kunnen wij meedelen, dat deze benoeming per 1 Januari 1947 is aanvaard door 75 leden. Het Genootschap telde op deze datum in totaal 552 leden.

Ook de inning van de contributie ging in de laatste jaren van de oorlog en de eerste tijd van de bevrijding met zeer grote moeilijkheden gepaard. Deze zijn nog altijd niet geheel overwonnen, ook al daarom niet, omdat wij nog steeds niet in het bezit zijn van de juiste adressen van al onze leden. Voor de leden, die gedurende de oorlog in het buitenland of in onze overzeese gebiedsdelen verbleven en dientengevolge onze publicaties niet konden ontvangen, is door ons bestuur een speciale regeling getroffen.

Het ruilverkeer met buitenlandse wetenschappelijke instellingen en genootschappen is in de loop van de oorlogsjaren geheel stil komen te liggen. Wij zijn begonnen met te proberen de lacunes, die hierdoor in onze tijdschriftenreeksen zijn geraakt aan te vullen, waarbij wij onzerzijds gaarne bereid zijn, om van onze uitgaven die nummers, welke onze ruilgenootschappen door de oorlog niet hebben bereikt, alsnog toe te zenden.

Wij hebben ons verder gaarne bereid verklaard, om voor de bibliotheken van het Provinciaal Zeeuwsch Genootschap, van de Universiteit van Leuven en van het Brits Museum, welke geheel of gedeeltelijk verwoest zijn, een volledige reeks onzer publicaties, voor zover nog voorradig, ter beschikking te stellen. Wanneer ons nog meer van dergelijke aanvragen bereiken, zullen wij ook deze in welwillende overweging nemen.

Er bestond in ons bestuur verschil van mening over de vraag, of het Genootschap het ruilverkeer met Duitse wetenschappelijke instellingen en verenigingen diende voort te zetten of niet. Tenslotte is bij meerderheid van stemmen het besluit genomen om dit ruilverkeer, wanneer daartoe weer eens de gelegenheid zal komen, te hervatten.

Het Leesgezelschap leed evenmin verliezen; de inhoud van de portefeuilles der verschillende leeskringen kwam ongeschonden terug. De uitzendingen moesten echter in September 1944 gestaakt worden. Het is nog niet te bepalen, wanneer de circulatie weer kan beginnen, omdat nog geen voldoende tijdschriften voor een regelmatige maandelijkse rondzending binnen komen.

Voor de staat der financiën van Genootschap en Leesgezelschap verwijzen wij naar de achter dit Verslag afgedrukte bijlage.

Een zaak, welke geruime tijd de aandacht van ons bestuur heeft gehad was die van een eventuele reorganisatie van ons Hoger Onderwijs in de Geschiedenis. Dit probleem was bij ons aanhanging gemaakt door Prof. Dr. Z.W. Sneller. Nadat hierover enige malen een gedachtenwisseling had plaats gehad in het Utrechtse bestuur aan de hand van mondelinge en schriftelijke voorstellen van Prof. Sneller, werd in de zomer 1944 een vergadering belegd, waaraan de hoogleraren-leden van ons bestuur, benevens de voorzitter, de beide secretarissen en de penningmeester deelnamen. In deze vergadering werd een nota, die inmiddels door Prof. Geyl, kort tevoren tot onze vreugde uit zijn gijzelaarsschap ontslagen, was opgesteld, besproken en getoetst aan de denkbeelden van Prof. Sneller.

Tenslotte werd besloten, dat ook Prof. Sneller zijn denkbeelden in een nota zou neerleggen en dat op een volgende vergadering de beide nota's tot één zouden worden samengevat. Deze volgende vergadering is echter nooit gehouden, de winter 1944-1945 maakte vergaderen onmogelijk. Na de bevrijding heeft het maanden geduurd, voordat het bestuur weer aan zijn gewone werkzaamheden kon toekomen en intussen was er een commissie ingesteld, die de reorganisatie van het Hoger Onderwijs in zijn geheel zou moeten bezien. Aan het lid dier commissie, ons medebestuurslid Romein, die de vergadering van de zomer 1944 niet had kunnen meemaken, is toen op zijn verzoek toegezonden een door Prof. Geyl in overleg met de 1ste secretaris opgesteld rapport, waarin zowel de denkbeelden van de heren Sneller en Geyl, voor zover zij instemming bij onze bestuursleden hadden gevonden, alsmede de gedachten, die tijdens de vergadering van de zomer 1944 naar voren kwamen, waren verwerkt. Nadien is hierover niets meer door ons vernomen.

Een kwestie, die reeds herhaaldelijk in onze Verslagen ter sprake is gekomen, is die van de registratie der vindplaatsen van particuliere archieven en verzamelingen. De leden zullen zich herinneren, dat wij indertijd aan Jhr. P. Beelaerts van Blokland opdracht hadden gegeven hiernaar voor ons een systematisch onderzoek in te stellen. Het grote belang van dit werk is ons door de oorlog nog weer eens dubbel duidelijk geworden. Gedurende de oorlog slaagden wij er niet in, om contact te krijgen met onze medewerker Beelaerts van Blokland; wij begrepen natuurlijk wel, dat deze jaren ten enenmale ongeschikt waren voor de voortzetting van zijn arbeid in dezen, maar wij wisten niet, hoever hij al met registreren gevorderd was. Ook na de bevrijding liepen alle pogingen onzerzijds om de heer Beelaerts van Blokland te bewegen ons een overzicht van de stand van zijn onderzoek te geven op niets uit. Vervolgens vernamen wij bij geruchte, dat de heer Beelaerts van Blokland het land zou verlaten. Wij hebben toen gemeend, dat de tijd was gekomen, om deze materie opnieuw en nu met kracht ter hand te nemen en wij hebben de heer H.A. Ett bereid gevonden, om deze arbeid voor ons te ondernemen. Het past ons te dezer plaatse met grote dankbaarheid mee te delen, dat het bestuur van het Prins Bernhardfonds zich bereid heeft verklaard dit onderzoek door een subsidie te steunen en daardoor de noodzakelijke uitbreiding ervan, die de kracht van onze eigen geldmiddelen te boven ging, mogelijk te maken.

Wat de publicaties van het Genootschap betreft, beperken wij ons in dit Verslag tot die uitgaven, waar werkelijk iets over te zeggen valt.

Het derde deel van de *Correspondance de Marguerite de Parme* was, zoals wij in ons Verslag over 1942 meedeelden, toen reeds geheel gedrukt en naar wij meenden voor verzending gereed. Onze lezers zullen zich echter herinneren, dat in hetzelfde deel no. 64 van onze Bijdragen en Mededelingen een critiek op de uitgave van de hand van het lid Van Alfen staat afgedrukt met het antwoord van de bewerker, Dr Enno van Gelder hierop. Een en ander, waarover in ons bestuur zeer veel te doen is geweest, heeft ons aanleiding gegeven, om ons met Dr Enno van Gelder te verstaan over het maken van een lijst van Errata op de delen twee en drie dezer uitgave. Dit is gebeurd, maar voordat deze lijst gereed was en gedrukt, was het inmid-

dels September 1944 geworden en daarmee onmogelijk om deel drie aan onze leden te doen toekomen. Wij hebben zelfs niet eerder dan eind 1946 de gelegenheid gehad om het te verzenden.

Een andere uitgave, die gereed is gekomen, is die der *Observationes* van Jan de Middelste van Nassau. De bewerker hiervan, Dr J.W. Wijn, heeft na zijn terugkeer uit de krijgsgevangenschap de voltooiing ter hand genomen en op het ogenblik ligt zij voor afdrukken gereed. Wij hopen haar tegelijk met dit deel der Bijdragen en Mededeelingen te kunnen rondzenden.

In de voorbereiding van de publicatie der handels- en politieke correspondentie van Daniël van der Meulen is een stagnatie gekomen door de dood van Dr J.C. Westermann, die de leiding ervan had. Wel kon Mej. Dr M. Simon Thomas, die hem assisteerde, met het copiëren doorgaan, maar ons bestuur diende toch zo spoedig een opvolger voor Dr Westermann te vinden. Na rijp beraad hebben wij besloten om deze belangrijke uitgave toe te vertrouwen aan Mej. Dr M. Simon Thomas, die beter dan iemand anders met dit materiaal vertrouwd was. Het is ons een voldoening geweest van haar te mogen vernemen, dat zij bereid was deze verantwoordelijkheid op zich te nemen. Hadden wij aanvankelijk gedacht, dat het 't beste was, wanneer de bewerkster zich allereerst zou zetten aan het voor de druk gereed maken van een eerste deel dezer uitgave, na overleg met Mej. Simon Thomas hebben wij hiervan op haar voorstel afgezien en goedgevonden, dat zij zich blijft bezig houden met het copiëren van de nog niet bewerkte brieven; wij hebben haar toegezegd, dat wij ons best zullen doen haar hulp te geven voor het collationneren van de copieën. Wanneer zij tussendoor de gelegenheid vindt, om een eerste deel voor de druk gereed te maken, zal ons dit intussen alleen maar aangenaam zijn.

Prof. Dr A.J.C. Rüter is met de bewerking van het tweede deel der *Rapporten van de gouverneurs in de provinciën 1840-1849* voortgegaan. Wij hebben hem toestemming gegeven, om telkens, wanneer hij de stof van één jaar gereed had, dit ter perse te leggen. Ook in deze uitgave heeft de oorlog echter stagnatie gebracht, omdat de bewerker een aantal stukken uit bepaalde archieven, die hij voor zijn annotatie nodig had, niet kon krijgen.

De uitgave van de briefwisseling van Antonie Heinsius met John Churchill, eerste hertog van Marborough, uit de jaren van 1701-1711, door ons aan Mr. B. van 't Hoff toevertrouwd, is nog steeds niet gereed gekomen. Behalve allerlei andere oorzaken heeft een verandering van werkkring onze bewerker belet om aan de voltooiing van deze uitgave zoveel tijd te geven als hij wel zou gewenst hebben. Inmiddels zijn, zoals de lezer zal weten, de betreffende documenten door de Nederlandse regering aan de heer Winston Churchill geschonken.

Sinds lang zijn wij doende, om de *Kroniekenlijst* van Mr S. Muller Fzn. te laten bijwerken voor een herdruk. Dr Hulshof, die deze taak jaren geleden op zich had genomen, heeft wel veel materiaal verzameld, maar hij is er niet in geslaagd tijd te vinden om deze uitgave voor ons gereed te maken. Zodra hij ons mededeelde, dat hij van deze publicatie afzag en bereid was het door hem verzamelde materiaal ter beschikking van zijn opvolger aan deze uitgave te stellen, zijn wij naar een nieuwe bewerker gaan omzien. Wij hebben deze tenslotte gevonden in Dr A.G. Jongkees, tegenwoordig lector te Groningen. Laat ons hopen, dat deze herdruk, welke voor de beoefenaars der middeleeuwse geschiedenis in ons land van grote betekenis kan zijn, in afzienbare tijd tot stand zal mogen komen.

Dr J.J. Westendorp Boerma heeft ons meegedeeld, dat hij inzage had gekregen van een aantal portefeuilles, de briefwisseling bevattend van de gouverneur-generaal Van den Bosch. Zijn voorstel, om deze voor ons Genootschap uit te geven, hebben wij in beginsel gaarne aanvaard. Sindsdien hebben wij hierover echter niets meer vernomen.

Bij ons bestuur is de gedachte gerezen, of het niet mogelijk zou zijn te komen tot een uitgave van de stukken, betrekking hebbend op de buitenlandse politiek van Nederland gedurende de jaren 1840-1940. Wij hebben deze zaak besproken en aan 4 leden uit ons midden, te weten de heren Geyl, Rüter, Van Winter en Brandt is opdracht gegeven, om de eerste voorbereidende stappen te doen en een voorlopig onderzoek in te stellen naar de staat der archieven van het Departement van Buitenlandse Zaken en naar de betekenis van de zich hierin bevindende documenten. De toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, Dr van Royen, bleek bereid om de leden dezer commissie toegang tot de

archieven te geven; de stukken tot 1870 bevinden zich reeds in het Algemeen Rijksarchief. Een eerste onderzoek is reeds door de heren Geyl (vóór 1870) en Van Winter (na 1870) ingesteld. Hun rapporten en in het bijzonder dat van laatstgenoemde zijn echter niet bemoedigend geweest. Het is zeer moeilijk, ja haast ondoenlijk om de weg te vinden in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken, terwijl de historische waarde van een groot deel der bewaarde stukken niet groot te noemen is. Bovendien heeft Prof. van Winter bevonden, dat het archief 1918-1940 in de Meidagen van 1940 op last van hogerhand is verbrand. Wat dit laatste betreft is in de vergadering van ons Algemeen bestuur de mogelijkheid overwogen, om dit gedeelte van het archief te herstellen met behulp van de zich in de archieven der verschillende legaties bevindende minuten en copieën van de stukken. Wij zijn echter niet zeer optimist gestemd ten aanzien van deze mogelijkheid, te minder sinds wij vernomen hebben, dat ook het archief van de Nederlandse legatie in Berlijn in 1940 is verbrand. Intussen blijven wij ten aanzien van deze materie diligent.

De bijdragen, welke wij een plaats in dit 65ste deel onzer Bijdragen en Mededelingen hebben gegeven, waren door ons reeds aanvaard en voor drukken gegeven in de loop van 1943 of het begin 1944. De afwerking hiervan is eveneens door de oorlog en de omstandigheden van de eerste tijd daarna vertraagd. Vervolgens is er een conflict met onze uitgever bijgekomen, dat weliswaar niet meer thuis hoort in dit Verslag, maar dat wij hier toch even willen vermelden om te verklaren, dat het zover in 1947 heeft moeten worden voor deze Bijdragen en Mededelingen het licht hebben kunnen zien. Wij betreuren deze gang van zaken ten zeerste en wij zullen ons uiterste best doen om in de toekomst een zo regelmatig mogelijk verschijnen juist van de Bijdragen en Mededelingen te verzekeren. Daarvoor hebben wij echter ook de steun van onze leden nodig; zij zijn het immers, die ons die bijdragen moeten doen toekomen. Wij willen dan ook gaarne hun medewerking inroepen voor het vullen van de Bijdragen en Mededelingen. Gelukkig zijn voor het volgend deel dezer reeks reeds een aantal inzendingen ontvangen, andere ons toegezegd.

Zoals onze voorzitter in zijn openingsrede op de eerste Algemene ledenvergadering na de oorlog op 11 November

1946, waarvan het verslag onze leden tegelijk met dit deel zal worden toegezonden, heeft medegedeeld, hebben wij van ons voornemen om het honderdjarig bestaan van ons Genootschap in 1945 op feestelijke wijze te herdenken, moeten afzien. Wij hopen echter, dat wij onze leden het kleine gedenkboek, dat Dr Bannier op ons verzoek over deze historie van een eeuw wetenschappelijke arbeid voor onze vaderlandse geschiedenis heeft samengesteld, alsnog in afzienbare tijd zullen kunnen doen geworden.

Wij willen dit Verslag eindigen met een woord van dank aan onze leden voor de trouw aan het Genootschap betoond in de jaren, dat zij er zo bitter weinig van hebben gemerkt en met het uitspreken van onze hoop, dat wij op diezelfde trouw en op hun actieve medewerking zullen mogen blijven rekenen in de jaren, die komen gaan en die, daar zijn wij van overtuigd, voor ons Genootschap nog heel veel moeilijkheden zullen brengen.

Het bestuur van het Historisch Genootschap,

C.D.J. BRANDT, *Voorzitter*.
J.H. KERNKAMP, *1ste Secretaris*.

[Bijlage C
Kasoverzichten 1943-1946]

Bijlage C1
Kasoverzicht van het Genootschap 1943

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo in kas 1 Jan. 1943	ƒ 309,61	Contributiën genootschappen	ƒ 131,25
Kapitaalsontvangsten	ƒ 2.011,80	Administratiekosten	ƒ 236,65
Rente spaarbanken	ƒ 54,70	Reiskosten	ƒ 55,01
Rente effecten	ƒ 1.848,44	Salarissen	ƒ 800, -
Contributiën leden	ƒ 5.420,07	Copiëerkosten	ƒ 2.292,10
Verkoop werken	ƒ 400,50	Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 83,40
		Verzekering	ƒ 68,30
		Drukken der werken	ƒ 3.198, -
		Kapitaalsuitgaven	ƒ 2.063,49
		Diversen	ƒ 25, -
		Voordelig saldo in kas 31 Dec. '43	ƒ 1.091,92
	ƒ 10.045,12		ƒ 10.045,12

REK. KAP.	
Effecten nominaal	ƒ 58.220, -
Effecten beurswaarde 31 Dec. '43	ƒ 61.884,24
Voordelig saldo 31 Dec. '43	ƒ 1.091,92
	ƒ 62.976,16

Bijlage C2
Kasoverzicht van het Genootschap 1944

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo in kas 1 Jan. 1944	ƒ 1.091,92	Contributiën genootschappen	ƒ 112,50
Rente spaarbanken	ƒ 18,99	Administratiekosten	ƒ 201,26
Rente effecten	ƒ 1.767,25	Reiskosten	ƒ 32,32
Contributiën leden	ƒ 5.238,14	Salarissen	ƒ 800, -
Verkoop werken	ƒ 1.795,87	Copiëerkosten	ƒ 2.015,23
Diversen	ƒ 20,50	Honoraria	ƒ 81,63
		Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 39,60
		Verzekering	ƒ 64,60
		Drukken der werken	ƒ 2.128,89
		Diversen	ƒ 45, -
		Voordelig saldo in kas 31 Dec. '44	ƒ 4.411,64
	ƒ 9.932,67		ƒ 9.932,67

REK. KAP.

Effecten nominaal	ƒ 58.220, -
Effecten beurswaarde 31 Dec. '44	ƒ 60.984,63
Voordelig saldo 31 Dec. '44	ƒ 4.411,64
	ƒ 65.396,27

Bijlage C3
Kasoverzicht van het genootschap 1945

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Voordelig saldo 1944	ƒ 4.411,64	Contributiën genootschappen	ƒ 112,50
Kapitaalsontvangsten	ƒ 250, -	Administratiekosten	ƒ 94,59
Rente spaarbanken	ƒ 52,06	Reiskosten	ƒ 5,45
Rente effecten	ƒ 1.875,87	Salarissen	ƒ 800, -
Contributiën leden	ƒ 3.755,75	Copieerkosten	ƒ 1.467,66
Verkoop werken	ƒ 2.853,29	Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 5,25
		Verzekering	ƒ 64,60
		Diversen	ƒ 40, -
		Voordelig slot 1945	ƒ 10.608,56
	ƒ 13.198,61		ƒ 13.198,61

REK. KAP.

Effecten nominaal	ƒ 58.220, -
Effecten beurswaarde 31 Dec. '45	ƒ 61.114,30
Saldo in kas 31 Dec. '45	ƒ 10.608,56
	ƒ 71.722,86
Hiervan geblokkeerd	ƒ 3.127,14

Bijlage C4
Kasoverzicht van het genootschap 1946

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Voordelig saldo 1945	ƒ 10.608,56	Contributiën genootschappen	ƒ 152,50
Kapitaalsontvangsten	ƒ 1.492,75	Administratiekosten	ƒ 793,44
Rente spaarbanken	ƒ 122,97	Reiskosten	ƒ 120, -
Rente effecten	ƒ 2.015,55	Salarissen	ƒ 1.051, -
Contributiën leden	ƒ 2.492,67	Copieerkosten	ƒ 1.437,97
Verkoop werken	ƒ p.m.	Honoraria	ƒ 111,25
		Verzekering	ƒ 64,60
		Drukkosten	ƒ 21,89
		Kapitaalsuitgaven	ƒ 3.407,08
		Diversen	ƒ 10, -
		Voordelig slot 1946	ƒ 9.562,77
	ƒ 16.732,50		ƒ 16.732,50

REK. KAP.

Effecten nominaal	ƒ 60.120, -
Effecten beurswaarde 31 Dec. '46	ƒ 62.493,58
Voordelig slot 1946	ƒ 9.562,77
	ƒ 72.065,10
Hiervan geblokkeerd	ƒ 1.299,52

Bijlage C5
Kasoverzicht van het Leesgezelschap 1943-1946.

ONTVANGSTEN.

	1943	1944	1945	1946
Saldo Cred. en Dep. kas	ƒ 389.63	ƒ 321.23	ƒ 274.32	ƒ 248.66
Rente Cred. en Dep. kas	ƒ 8.23	ƒ 6.94	ƒ 5.99	ƒ 5.47
Opgenomen Cred. en Dep. kas	ƒ 76.63	ƒ 53.85	ƒ 31.65	ƒ 79.65
Contributiën lezers	ƒ 98. -	ƒ 79. -	ƒ 21. -	ƒ 49.20
Verkoop tijdschriften aan H.G.	ƒ 83.40	ƒ 39.60	ƒ 5.25	ƒ 58.62
Nadeelig saldo	ƒ 15.65	ƒ -. -	ƒ 1.65	ƒ -. -
Voordeelig saldo	ƒ -. -	ƒ -. -	ƒ 12.65	ƒ -. -
Totaal	ƒ 671.54	ƒ 500.62	ƒ 352.51	ƒ 441.60

UITGAVEN.

	1943	1944	1945	1946
Aan Cred. en Dep. kas	ƒ 397.86	ƒ 328.17	ƒ 280.31	ƒ 254.13
Aan bodeloon	ƒ 60.40	ƒ 60.40	ƒ 60.40	ƒ 60.40
Aan administratiekosten	ƒ 3.80	ƒ 4.55	ƒ 1.30	ƒ 8.17
Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 173.05	ƒ 79.20	ƒ 10.50	ƒ 117.25
Nadelig saldo	ƒ 36.43	ƒ 15.65	ƒ -. -	ƒ 1.65
Voordelig saldo	ƒ -. -	ƒ 12.65	ƒ -. -	ƒ -. -
Totaal	ƒ 671.54	ƒ 500.62	ƒ 352.51	ƒ 441.60

REK. KAP. LEESGEZELSCHAP 1 JAN. 1947
Saldo Cred. en Dep. kas ƒ 179.56

Een Indisch verslag uit 1631, van de hand van Antonio van Diemen

Medegedeeld door Dr. W.Ph. Coolhaas.

Van de persoonlijkheid van een der verdienstelijkste dienaren, die de Oost-Indische Compagnie gehad heeft, van Antonio van Diemen, weten wij weinig. Algemeen bekend is, dat hij als jong koopman te Amsterdam het ongeluk had, bankroet te gaan, dat hij ongeveer een jaar daarna, in 1618, onder den verdraaiden naam Thonis Meeuwisz in den lagen rang van adelborst - een rang niet op de vloot maar in het leger, die ongeveer overeenkomt met het Duitsche 'Gefreiter' - naar den Oost vertrok en dat hij daar desondanks een zoo snelle carrière als bureauambtenaar maakte, dat hij reeds zes jaar later Raad van Indië werd. Daarna komt een ons vrijwel onbekende periode, waarna aan het einde van zijn leven de ruim negen jaren van zijn gouverneur-generaalschap (1 Januari 1636-19 April 1645) volgen, een der roemrijkste perioden van de geschiedenis der Nederlanders in Azië.

Vijf feiten zijn het bovenal, die ons het recht geven zijn ambtstijd zoo te noemen:

1° de in 1638 aanvangende en direct groote successen opleverende strijd tegen de Portugeezen op Ceylon, die aan de Compagnie dat eiland, gedurende ruim anderhalve eeuw na Java haar kostbaarste bezitting, op den duur in handen bracht,

2° de verwerving in 1639 van de uitzonderingspositie, die de Nederlanders als eenige Westersche vreemdelingen in Japan toeliet gedurende ruim twee eeuwen,

3° de verovering in 1641 van Malakka op de Portugeezen, die aan de Compagnie de sleutelpositie voor een van de twee scheepvaartwegen naar den Indischen Archipel, China en Japan, n.l. de Straat van Malakka, in handen gaf, terwijl ze de andere, de Straat Soenda, reeds eerder door haar vestiging te Batavia controleerde,

4° de afkondiging in 1642 van de Bataviasche Statuten, het wetscompendium, dat tot 1848 als richtsnoer voor de rechtspraak zou blijven gelden,

5° een aantal ontdekkingsreizen, waarvan die van Tasman in 1642 de voornaamste Nederlandsche bijdrage is tot het bekend worden van den aardbol.

Vragen wij ons af, wat het aandeel van Van Diemen bij dit alles was, dan moet het antwoord luiden, dat hij wel beschouwd kan worden als de leidende man, die de opdrachten gaf, als de drijvende kracht, die anderen tot daden aanzette, als de organisator en voorbereider van expedities, als de menschenkenner, die de juiste mannen voor het werk wist uit te kiezen, maar ook, dat hij geen deel had aan het in de practijk brengen van de opgemaakte projecten; zelfs de samenstelling der Bataviasche Statuten nam niet hij, maar de rechtsgeleerde pensionaris der Compagnie, Maetsuycker, ter hand. Op het terrein van actie vinden we hem zelden. Van Diemen was een zeer hokvast man; de 27 jaren, die van 1618 tot zijn dood verliepen, bracht hij alle in het kleine Batavia door met als eenige onderbrekingen een 'verlof'-reis als commandeur van een vloot naar Nederland (Maart 1631) en terug (December 1632) en twee expedities naar Amboina in het begin van zijn landvoogdij (December 1636-Juni 1637 en Januari-Juli 1638). Een en ander maakt, dat Van Diemen's daden, die zich grootendeels tot het kantoor in het kasteel Batavia beperkten, weinig tot ons spreken.

Het aantal uitspraken van tijdgenooten over hem is gering, bijna steeds zijn het vrij vaag gehouden loftuitingen. Heeren XVII waren wel zeer met hem ingenomen, vooral omdat in financieel opzicht zijn bestuur zoo gunstige resultaten gaf, maar uitspraken van hen, die ons zijn persoon wat nader brengen, zijn niet bekend. Wat méér zegt de groote waardeering, waarmee zijn ambtsvoorganger, de als lastig bekend staande Hendrick Brouwer (7 September 1632-1 Januari 1636) 8 Januari 1635 aan Heeren XVII over hem schreef: 'Voor de goede hulpe, die UE. mij in den persoon van den Heer Anthonio van Diemen hebben gelieven toe te seynden, ben UE. seer hoochlijcken bedanckende en verclare oock dat sonder deselve het werck niet wel machtich soude wesen..... gemelten Heere van Diemen is seer arbeytsaem, wercks voorderaer, vijant van te verachteren, seer opmerckende, vriendelijck, eertrachtende, respectabel, respect dragende ende met

alle goede ordre seer menagieerende soo dat UE. aen hem hebbe een dienaer naer wenschen'[1]. Na zijn dood lieten de Raden van Indië in een gemeenschappelijken brief van 9 Juli 1645 aan Heeren Majores het er bij, dat zij den overledene een 'verstandigh, ervaren ende vigelant dienaer' noemden 'die om veel te wenschen ware geweest UwEd. saken herwaerts over noch eenige jaren hadden mogen gouverneren'[2]. Om zijn nagedachtenis te eeren, handhaafden zij zijn weduwe tot haar vertrek naar patria met de retourvloot, einde 1645, in haren staat van 'Mevrouw Generaelse', maar in een brief van den president der Indische Regeering Cornelis van der Lijn alleen, van 12 Juli 1645[3], noemde hij de weduwe een 'regeersuchtige vrouwe', die, althans den laatsten tijd van Van Diemen's leven, zich te veel met de zaken bemoeide en die zelf van haar man had weten gedaan te krijgen, dat zij na zijn dood in haar prerogatieven mocht blijven. Van der Lijn's tegenstanders, de Raden van Indië Maetsuycker en Van Alphen, schreven denzelfden dag[4] over verzoeken, die Van Diemen bij herhaling gedaan had om te mogen aftreden: 'Weten wel hetselve hem noyt ernst sy geweest', Van Diemen had alleen zoo geschreven om te weten te komen of men van plan was een opvolger over te zenden 'ende niet geern soude hebben gesien, alsoo geen vertrecken in 't sin had'. Laten wij deze kleinzielige uitingen van jaloezie in het regeeringskliekje rusten en constateeren wij met genoegen, dat Heeren XVII van hun waardeering blijk gaven, door aan de weduwe bij haar aankomst in Nederland een som van twintig duizend gulden aan te bieden, boven het bedrag, waarop zij als erfgename van haar man aan nog niet uitbetaalde gages recht had[5].

De officieele geschiedschrijver van de Oost-Indische Compagnie, Mr. Pieter van Dam, noemde in zijn 'Beschrijvinge'

1) Tiele: Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel, tweede deel bewerkt door Mr. Heeres, p. 268.
2) De Jonge: De Opkomst van het Nederlandsch Gezag over Java, Tweede Deel, p. 268.
3) Ibidem, p. 270.
4) Ibidem, p. 272.
5) Van Rhede van der Kloot: De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indië 1610-1888, p. 47.

den naam van Van Diemen enkel terloops; dit behoeft echter niet te verbazen, zijn werk had niet de bedoeling de persoonlijkheden der landvoogden te leeren kennen. Wel is het merkwaardig, hoe weinig de breedsprakige dominee Valentijn in zijn Oud- en Nieuw-Oostindien over Van Diemen weet te vermelden. Voor dezen veelschrijver scheen blijkens de levensbeschrijving in: De levens der Opperlandvoogden, in het vierde deel, eerste stuk van zijn groote werk, p. 293, deze gouverneur-generaal een verwante geest te zijn, immers hij schreef zoo ‘fraei en sierlijk’ en was ‘een ongemeen gaauw en schrander man’ ‘die een schoone pen voerde en een heerlijke stijl in 't opstellen van zijn zaken had’. Ook in het poëem, dat hij tot Van Diemen's glorie rijmde, kwam hij hierop terug:

> Van Diemen, zoo beroemd in 't Oosten, dook hier neer;
> Dog leeft in Ambon, als een wakker held, en onder
> De grootste mannen van zijn eeuw; gelijk een wonder,
> Van ouds bekend door zijn weergadelooze veer,
> In 't Oosten zal men op zijn heldendaden roemen,
> Zoolang men Ceylon, en Malakka, daar zal noemen.

Gaan wij nu na, welke producten van deze ‘weergadelooze veer’ ons zijn overgebleven en of zij in staat zijn ons een indruk te geven van 's mans aard, dan blijkt de oogst niet groot te zijn. Het betreft een klein aantal brieven, alle, voorzoover zulks hier niet anders wordt vermeld, geschreven aan de bewindhebbers der O.I.C. Allereerst vinden wij een briefje van 1 Augustus 1619, waarin de jonge schrijver op het Compagnieskantoor te Jakatra Antonio van Diemen zijn vertrek uit Nederland tegenover de Heeren XVII cordaat en kranig rechtvaardigde[1)]. Dan volgen twee brieven van 1629, uit de kleinste waarvan (van 20 November) blijkt, dat hij al zijn schuldeischers afbetaalde[2)] en vier van 1630, waarvan er twee, beide van 10 December, respectievelijk aan de Kamer Amsterdam en aan den oud gouverneur-generaal

1) Afgedrukt door Mr. Grothe in deel XII (1889) van deze Bijdragen en Mededeelingen, p. 308.
2) Ik hoop deze brieven weldra te publiceeren in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

De Carpentier (1 Februari 1623-30 September 1627) gelijkluidend zijn, terwijl de belangrijkste van het viertal (van 15 October) tot gouverneur-generaal Specx (25 September 1629-7 September 1632) gericht, over de lasterpraatjes, die te Batavia over Van Diemen in omloop waren gebracht[1)], handelde. De vierde (van 29 Maart), van weinig belang, werd geschreven aan den directeur van Coromandel Marten IJsbrantsz. Uit 1631 dateeren één brief van 64 folio's en twee korte (van 5 Maart en 13 Juli), waarvan één aan Prins Frederik Hendrik. In beide is in het kort het voornaamste nieuws uit den langen brief opgesomd. Uit 1633 bezit het Rijksarchief een brief, van 14 Augustus, waarin Van Diemen verslag deed van de terugreis naar Indië en een dagregister, dat hij als commandeur van de uitgaande vloot bijhield. Bij zijn optreden als gouverneur-generaal schreef hij (3 Januari 1636) een kort briefje, waarin hij zijn ambtsaanvaarding meldde. Dan volgen de twaalf uitermate lange generale missiven, waarvan hij er als gouverneur-generaal met de Raden van Indië gezamenlijk jaarlijks één, drie malen twee, n.l. als er meer dan één vloot naar patria vertrok, verzond, om verslag te doen van de lotgevallen der Compagnie in Azië gedurende de afgeloopen periode. De eerste, van 28 December 1636, is niet minder dan 205 folio's, aan weerszijden beschreven, lang en de andere zijn van een dergelijken omvang. Deze verslagen werden door den secretaris der Hooge Regeering, gedurende Van Diemen's geheele ambtsperiode Pieter Mestdach, gecompileerd uit de brieven die van de buitenkantoren binnenkwamen, uit de Bataviasche dagregisters en uit andere stukken. De brief werd in Rade besproken, belangrijke gedeelten werden ongetwijfeld door Van Diemen zelf opgesteld of gewijzigd, vooral die welke de algemeene gang van zaken en de gevolgde politiek tegenover de bewindhebbers verdedigden. Uit den gouverneur-generaalstijd zijn ons maar vier particuliere (d.w.z. alleen door v.D. onderteekende en vermoedelijk door hem zelf geschreven) brieven aan de Heeren XVII bekend, het zijn die van 10 Januari 1639, 13 Januari 1643, 20 Januari 1645 en 6 Februari 1645. Hij besprak er hoofdzakelijk personeelsquesties in, die niet in Rade behandeld konden worden, beklaagde zich over het slechte gehalte van het uitgezonden personeel en verdedigde zich

1) Zie noot 2, blz. 4.

tegen verdachtmakingen in patria over hem ingebracht. Elders[1)] hoop ik in te kunnen gaan op hetgeen wij uit Van Diemen's brieven over zijn persoon kunnen leeren.

Op twee der opgesomde epistels dienen wij hier echter nader in te gaan; in de eerste plaats op den langste der beide brieven van 1629. Het is een missive van 35 folio's van 30 November 1629 en òf tot Heeren XVII òf tot De Carpentier gericht. Deze brief brengt ons twee verrassingen. De eerste is deze, dat hij tot in onderdeelen en zinswendingen toe, vrijwel geheel gelijk is aan den generalen brief, dien Specx en zijn Raden den 15en December 1629 aan Heeren Majores afzonden. De belangrijkste gedeelten van deze generale missive kan men bij De Jonge t.a.p. pp. 145-169 vinden. Men mag hieruit concludeeren, dat 1° Van Diemen de schrijver van den generalen brief was en 2° dat hij van ongeveer 15 Augustus 1629 af tot zijn vertrek naar Nederland, 8 Maart 1631, als secretaris der Hooge Regeering optrad.

Coen had gedurende zijn eersten ambtstijd zijn brieven voor Heeren XVII zelf geschreven. Zij zijn alle aan den persoonlijken stijl gemakkelijk te herkennen; Coen's epistels waren geen verslagen, maar vertoogen; hij deelde wel mede wat geschied was, maar daarbij zat steeds de bedoeling voor de bestuurders der Compagnie er van te overtuigen, dat zij bepaalde maatregelen hadden te nemen. De indeeling van deze brieven is niet naar eenzelfde schema, zij geschiedde in verband met het doel, dat Coen wilde bereiken, steeds weer op andere wijze. Nauwelijks was Coen afgetreden of daarin kwam verandering. Voortaan waren de generale misssives in de eerste plaats verslagen, terwijl pas in de tweede plaats op een bepaalde te volgen gedragslijn werd aangedrongen. Een schema van indeeling werd sedert gebruikelijk: eerst een overzicht over de aangekomen en vertrokken schepen, dan een relaas der gebeurtenissen in alle landstreken waar de Compagnie optrad, gewoonlijk naar een vaste volgorde van het Westen door het Noorden naar het Oosten om door het Zuidoosten (Timor) naar Java te gaan, eindelijk een aantal andere onderwerpen. Mogelijk is dat schema aan Gouverneur-Generaal De Carpentier te danken, mogelijk ook aan den man, die als opvolger van Coen's secretaris Thijs Cornelisz. Vleyshouwer, sinds Mei 1623 provisioneel, sinds 18 November

1) Zie noot 2, blz. 4.

1624 definitief als secretaris van de Hooge Regeering optrad: Dr. Jacob van Doreslaer. Deze bleef ook na Coen's terugkomst de generale missives opmaken, want deze behielden in Coen's tweede ambtsperiode den verslagstijl. Coen's karakteristieke schrijftrant vindt men er niet in terug. Van Doreslaer trouwde in 1628 met een verwante van den Raad van Indië Jeremias de Meester, n.l. met Maria de Meester, jonge dochter van Rotterdam. Na 26 Juli van dat jaar komt zijn handteekening niet meer onder de Raadsresoluties voor; hij moet in dien tijd gestorven zijn, want zijn weduwe hertrouwt in Maart 1629 met den president-schepen Hans Putmans. Van Doreslaer's opvolger was de opperkoopman Anthonio Del Court, die echter reeds medio Augustus 1629 als commandeur van een vloot naar Perzië vertrok. Van een secretaris hooren we dan eerst weer, wanneer in 1631 bij Van Diemen's vertrek Dirck van der Lee als zoodanig wordt benoemd. Vermoedelijk heeft Van Diemen gedurende de vacature met behulp van eenige schrijvers het secretarisambt waargenomen.

De tweede verrassing, die de bedoelde brief brengt, bestaat uit twee zinsneden, die in de vrijwel gelijktijdige generale missive niet voorkomen. De eerste geeft deze uitspraak van Van Diemen over den stervenden Coen: ‘Soo doende ende woelende als sijn Ed. bij sijn leven is geweest, immer zoo stil, zich met geen saecke ter werelt moijende, is zijn wteijnde geweest’. De tweede leert ons den naam kennen van den man, dien Coen als zijn opvolger gewenscht heeft. Op zijn sterfbed fluisterde hij Ds. Heurnius dien naam in en deze noteerde hem op een briefje, waaraan bij de verkiezing van den nieuwen gouverneur-generaal de waarde van één stem werd toegekend. Het bewuste papier bevatte niet, zoo leert ons nu Van Diemen's brief van 30 November 1629, zijn eigen naam, zooals men wel gemeend heeft, maar dien van Coen's zwager Vlack[1)].

En dan tenslotte de brief uit 1631 van 64 folio's, die hierbij wordt uitgegeven. Hij is zeker geheel door Van Diemen opgesteld, onderteekend als hij is ‘int schip Deventer deesen 5 Junij 1621 seijlende bij westen de Vleijsch Baij omtrent

1) Godée Molsbergen was hiermee, blijkens zijn ‘Onder de Oost-Indische Compagnie’ dl. 1, p. 221 bekend. Hij gaf daar echter geen reden van wetenschap.

Cabo d'Aguilles, ter hoochte van 35 graden 20 men. zuijder breete', dus, ruw gezegd, iets ten zuiden van Afrika's zuidpunt. Het is de langste en ook de belangrijkste der brieven, waarvan we geheel zeker zijn, dat Van Diemen hem schreef.

Specx en zijn Raden van Indië braken de generale missive, die over het einde van 1629 en over 1630 moest handelen en die vermoedelijk in werkelijkheid eveneens door Van Diemen werd geschreven[1)], op den 7en Maart 1631 op folio 46 af met de verzuchting: 'Ed. Heeren! Den tijt van depecheren der schepen alreede seer verloopen zijnde mitsgaders dagelijckx verwachtende retouren ende advysen van de cust van China als Jappan niet en verschijnen, ende dat d'Heer Generael eenige dagen aen sijn oude quale vant graveel seer indispoost geweest is, (hebben) goedgevonden desen t'abbrevieren ende door den Ed. Hr. van Diemen onderwegen op de reyse te laten suppleren, daer toe sijn Ed. alle noodige pampieren ende advijsen mede gegheven zijnde, etc.'. Het eerste argument moge van eenige waarde zijn geweest, Specx's graveel gedurende eenige dagen kan natuurlijk geen beletsel geweest zijn om een werk van zoo langen adem als het opmaken van een zoo uitgebreid verslag, waarmee zeker weken gemoeid waren, verder achterwege te laten. Met de opstelling werd lang vóór de schepen vertrokken begonnen. Alle betrokken personen, ook de Heeren XVII, wisten wel, dat Specx geen held met de pen was; schrijfwerk, dat hem niet aanstond liet hij eenvoudig liggen. Coen had zich hierover reeds zoo geërgerd in de dagen, dat Specx aan het hoofd van het kantoor te Firando stond (1613-1621). Hij had toen bijna acht jaar lang in de grootste gemoedsrust verzuimd de bescheiden over zijn financieele administratie bij te werken, hoe Coen ook op overzending daarvan mocht aandringen. Het zal Specx onverschillig geweest zijn, of Van Diemen de generale missive in Batavia afmaakte dan wel aan boord, er aan veranderen deed hij toch niet! En voor Van Diemen, die zijn handen vol had met allerlei werk, dat hij als directeur-generaal voor zijn vertrek nog te doen had, was het wel zoo aangenaam zijn schrijfwerk na vertrek rustig aan boord van de Deventer ten einde te brengen. Heeren XVII waren hiermee echter niet tevreden; zij

1) Gedeeltelijk is ze afgedrukt in de Bouwstoffen dl. II, pp. 168-173.

wilden de opinie over de loopende gebeurtenissen hooren van hun vertegenwoordiger in Indië en zijn Raad en niet van een anderen ambtenaar, hoe bekwaam die ook mocht zijn. Den 23en November 1631 gaven zij in hun antwoord duidelijk te verstaan, dat zij met een dusdanige wijze van handelen geen genoegen namen. Specx zou voortaan de retourvloot op tijd moeten zenden, d.w.z. in December of uiterlijk in Januari: 'hebben qualijck connen gelooven, dat soo de retour als andere inwaerts gedestineerde schepen soo lange gereet gelegen en alleen op de brieven en instructies hebben moeten wachten. Ende opdat sulcx niet meer geschiede, hebben goetgevonden U.E. aen te schrijven en ordonneren, dat tot het instellen van de brieven werde gebruyckt U.E. secrearis off een ander bequam persoon uut de Raet om daernae collegialiter geresumeert en gearresteert te mogen worden.'

Onze brief is dus een 'generale missive' met die merkwaardige afwijkingen, dat hij niet in Rade was behandeld en niet door den 'Generael' maar door een enkelen Raad van Indië is geschreven en onderteekend, wat met geen enkele andere het geval is èn dat hij niet volledig is, daar het eerste gedeelte van het verslag, dat, hetwelk handelt over Arabië, Perzië, Voor-Indië en Sumatra te vinden is in den brief van Specx en Raden van 7 Maart 1631. Vermoedelijk zal ook deze wel vrijwel geheel van Diemen's werk zijn, want we weten uit de brieven van November en December 1629 hoe weinig veranderingen tóén werden aangebracht in den Raad, maar geheel zeker zijn we daarvan niet. Van Diemen's brief van 5 Juni 1631 geeft ons dus een overzicht van de gebeurtenissen en toestanden in het belangrijkste deel der streken, waar de Compagnie optrad, die namelijk welke aan de Bataviasche zijde der Straten Soenda en van Malakka lagen en wel van ongeveer den tijd van Coen's dood tot ongeveer eind 1630. Geheel nauwkeurig is deze tijdsbepaling niet en kan ze ook niet zijn. De voorafgaande generale missive was door Specx en Raden onderteekend op 15 December 1629; ze bevatte van Batavia en naaste omgeving het nieuws tot op dien dag, dus tot bijna drie maanden na Coen's dood (21 September 1629); van de rest van het ontzaglijk uitgestrekte operatieterrein der Compagnie echter tot lang vóór dien datum, want de laatste berichten over wat dáár geschiedde waren te Batavia voor het grootste gedeelte al

weer eenige maanden oud. De brief van 5 Juni 1631 heeft dus het voordeel, dat hij ons een overzicht geeft van de verhoudingen in Azië vlak na Coen's dood en wel van de hand van een van zijn trouwste leerlingen en vrienden. Bovendien vult hij een hiaat aan in de serie van de door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen uitgegeven Dagregisters van Batavia, waarin juist het jaar 1630 ontbreekt, vermoedelijk wel omdat Van Diemen het dagregister had meegenomen voor het opmaken van onzen brief.

Vragen we ons nu af, of we mee kunnen jubelen met Valentijn's enthousiasme over Van Diemen's stijl, dan kunnen we van dezen brief vaststellen, dat hij een knap rapport inhoudt van de hand van een ongetwijfeld schranderen man, die zijn stof zeer ordelijk en systematisch behandelde en die daarbij zijn oordeel duidelijk en beheerscht uitsprak. Daar komt nog bij, dat Van Diemen er wel slag van had het dramatische effect van de beschreven gebeurtenissen duidelijk te doen uitkomen. Hij weet de nieuwsgierigheid van zijn lezers te prikkelen en hun aandacht gespannen te houden. In dit opzicht staat de brief verre boven de meeste latere generale missives, die het steeds meer in de lengte alleen gaan zoeken en nog veel verder boven onze huidige ambtelijke rapporten, die naar taal en stijl wel uitersten van droogheid zijn, er op ingericht als ze zijn om nimmer van eenige emotie te doen blijken. Het Indische Verslag over 1630 is wel heel wat aangenamer lectuur dan dat over 1930! Vergelijkt men onzen brief echter met Coen's missiven aan heeren meesters, dan kunnen we niet van vooruitgang spreken. Want wat Van Diemen's brief wint aan systematischheid van opzet en ordelijkheid in de beschrijvingen, wordt verre overtroffen door het verlies aan felheid, levendigheid en bedwongen hartstocht, die Coen's brieven tot zoo belangwekkende menschelijke documenten maken. Van Diemen is ook in dit opzicht een uiterst bekwaam en ijverig, dus hoogst verdienstelijk compagniesdienaar, maar het geniale van een Coen is hem te eenenmale vreemd.

De aandacht van historici is reeds herhaaldelijk op onzen brief gevallen. De Jonge drukte de ongeveer 12 foliobladzijden, die over Java handelen in zijn ‘Opkomst’ af (dl. V, pp. 169-186). Heeres gaf eenige bladzijden verspreide mededeelingen er uit, voornamelijk betrekking hebbend op de Molukken, Amboina en Banda in zijn ‘Bouwstoffen’ (dl. II,

pp. 173-185), die aan het euvel lijden, dat er in gepubliceerde brieven te zeer aan flarden zijn geknipt[1]. Heeres gebruikte den brief ook voor de inleidingen tot verschillende contracten in zijn Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum, MacLeod haalde er vele gegevens uit voor zijn De Oost-Insche Compagnie als Zeemogendheid in Azië. Verreweg het grootste gedeelte er van bleef echter geheel onbekend, terwijl ook de rest niet in zijn verband werd gepubliceerd, zoodat een uitgave van dit zeer belangrijke rapport in zijn geheel ten volle verantwoord is.

Voor de uitgave kon ik den origineelen brief gebruiken, die in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage te vinden is in bundel 1011 van het Koloniaal Archief, Overgekomen Brieven en Papieren 1631 I. De bewuste bundel is niet gepagineerd, onze brief maakt er ongeveer het slot van uit. Een duplicaat trof ik niet aan. De brief is duidelijk geschreven en in goeden staat. Alleen de zijranden der eerste folio's hebben in allengs afnemende mate door brand geleden. Daardoor ontbreken van sommige regels enkele woorden. Waar uit het zinsverband volkomen duidelijk was, wat is weggevallen, vulde ik de lacunes aan, wat ik aangaf door gebruik te maken van vierkante haken []. Waar twijfel over wat is weggevallen, mogelijk is, liet ik het hiaat bestaan; het zal den lezer op eenige uitzonderingen na niet moeilijk vallen te begrijpen, wat Van Diemen heeft willen mededeelen.

De inhoud van den brief is zoo duidelijk, dat ik er mij van onthoud een beknopte samenvatting te geven. Evenmin is het noodig een uiteenzetting van den toestand van het Compagniesbedrijf in dezen tijd te geven. Daarvan kan men zich een beeld vormen uit de inleidingen in ‘Opbouw’ en ‘Bouwstoffen’, uit Dr. Stapel's Geschiedenis van Nederlandsch-Indië, dl. III en uit het geciteerde werk van Macleod. In de aanteekeningen beperk ik mij tot wat m.i. tot recht begrip onontbeerlijk is, alleen in de biografische notities ben ik iets uitvoeriger. Geografische aanduidingen liet ik op een enkele uitzondering na onverklaard. Gebruikt men bij het lezen den atlas behoorend bij Macleod's werk, dan zal men alles zonder moeite vinden.

1) De gedeelten, die in ‘Opkomst’ zijn te vinden, zijn aan het begin en aan het einde door *a* aangegeven, die welke in de ‘Bouwstoffen’ een plaats vonden met *b*.

Nog drie opmerkingen. Van Diemen vertrok met zijn zeven schepen: Deventer, Middelburch, Wassenaer, Egmont, Leeuwinne, Delftshaven en Leeuwarden in den nacht van 8 op 9 Maart 1631 van de reede van Batavia. Sedert den 29en April had de vloot zeer van storm en onweder te lijden. Tegenwind hield haar veertig dagen bij Afrika's zuidspits, Middelburch en Wassenaer verloren hun gallioen en Egmont de boegspriet, Delftshaven het roer; alleen de Leeuwinne leed weinig schade. Den 10en Juni kwam de Deventer aan de Kaap en bleef daar 12 dagen liggen om de schepen te verzamelen en de aangerichte schade te herstellen. Daarna ging de reis voorspoedig; den 9en October kwam de Deventer ter reede van Texel. Een week later werd van Diemen door de bewindhebbers van de Kamer Amsterdam ontvangen.

Nergens blijkt uit dezen brief hoe Van Diemen's oordeel over het algemeene beleid van Specx was. Weet men echter, dat hij, toen hij medio 1633 uit patria te Batavia teruggekomen, waar Brouwer inmiddels als gouverneur-generaal was opgetreden, den 14en Augustus 1633 aan Heeren XVII schreef, dat hij den staat van de Compagnie in ‘beeter ordre’ vond ‘als die gelaten hebben, geen voordeelen voor de Compe. worden versuymt, alle besendinge worden met seer groote promptitude geexpedieert, volck, schepen ende provisien hebben niet overich maar veel eer gebreck, tegen de particuliere handel wort, sonder eenige ooghluijckinghe geprocedeert, sulcx dat sich alles tot een goet redres ende welstandt van de Compe. neijght’ en dat hij, toen hij in 1636 zelf gouverneur-generaal werd, het noodig vond zijn vertrekkenden voorganger ‘den Indischen Phoenix’ te noemen aan wiens ‘regiering’ hij ‘volcomen genoegen’ had, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat zijn waardeering voor Specx, over wien hij zich nergens uitlaat, niet groot was. Daarbij valt echter te bedenken, dat Van Diemen in 1633 wist, dat Specx bij Heeren XVII geen persona grata was en ook dat Brouwer, zelf oud-bewindhebber, in patria zeer goede relaties had, zoodat hij een gevaarlijk vijand zou kunnen worden. Al te veel waarde mag dus aan het stilzwijgen van Van Diemen over Specx niet gehecht worden.

Het zal den lezer opvallen, hoe sterk verschillend het Compagniesbeleid in elk der vele deelen van het terrein van haar werkzaamheid is. Eenerzijds werd dat beleid bepaald door de macht der inheemsche potentaten met wie men te doen

had en door de macht der Europeesche mededingers, anderzijds door de persoonlijkheid van de mannen, die in de afzonderlijke gebieden de verantwoordelijkheid droegen.

W.Ph.C.

Per tschip Deventer.

[Summar]ium van des Hrn. Ge[neraels ende Raden van] Indias Missive	f. 1
[Ae]ncompste vande schepen Vlissin[gen en Vera wtt] Patria	f. 1
Tgepasseerde int vaerwater van Mallacca	f. 1
Aengaende de Bocht van Patani ende Siam	f. 3
Besendingh om Rijs na Coetaringe op Borneo	f. 4
Aengaende de Cust van China ende Teijouhan	f. 5
Aencompste van een joncke wijtt China tott Battavia	f. 16
Aengaende Japan	f. 16
Tgepasseerde inde Mollucqos	f. 22
Aengaende Amboijna ende de Custe van Ceram	f. 26
Aengaende Banda	f. 33
Tgepasseerde in Solor ende Timor	f. 38
Aengaende Maccassar	f. 39
Aengaende Balimboangh	f. 41
Tgepasseerde in Batta. ende op de Custe van Java	f. 42
Aengaende Bantam	f. 48
Vervolgh van D'engelsen	f. 50
Vervolgh vande Deenen	f. 52
Van des Compes. effecten in India	f. 52
Schepen ende jachten van de Compa. Ao. 1630 verongeluct	f. 54

Canckers in Compes. staet in India	f. 55
Juweelen aengaende particulire in Amsterdam	f. 56
Francisco Pelsaertt overleeden	f. 57
Aengaende den schipper vant verongelucte Schip Battavia	f. 57
Vande Commissarisen in India	f. 57
Vande Raden in India	f. 57
Scheepsmacht in India ende derzelver Emploij	f. 58
Aengaende tVertimmeren van Schepen in India	f. 59
Vervolgh van Jambij	f. 59

Peper in Voorraett	*f* 60
Aengaende Van Diemens Diamanten	*f* 60
Aennemingh van maetroosen voor soldaten ende haer rantsoenen reeck. etc.	*f* 60
Aengaende de kercklijcke Saecken in India	*f* 61
Forten vande Compa. in India	*f* 61
Slecht Volck in India gesonden	*f* 61
Getrokken Penningen	*f* 62
Overgaende Retouren	*f* 62

(fol. 1) Erentfeste Achtbare Wy[se] seer discrete Heeren.

Mijn Heeren wtt nevengaende missive dato 7en Meert per d.H. Gouverne[ur] Generael ende Raden van India aen U.Ed. geschreven zullen UEd. sien [de behouden] aencompste vande schepen Walcheren, de Brack, de fluijte[1] [Warmond], Kaukercken, Noortwijck, Leeuwinne, Egmont, Wassenaer, [Leeuwaerden], Deventer, Middelburch, Amboijna, Delftshaven ende t'Hoff v[an Holland] Ittem datt de Compa. voor derzelver meede gebrachte comptanten, gout [zilver], coopmanschappen, victualien, ammonitie van Oorlooge enz. gecrediteert is ter somma van f. 1501217.//8//10, wijders wert Ued. bij gem[el]te m[issive] geschreven t'misseijllen vande schepen Deventer, Middelb[urch, t'Hoff van] Hollandtt ende tjacht Rijswijck aent bestemde Randevoes[ ] India veel vlees en speck comt te missen, datt gemelte scheepen [ ] zijn geworden drijmael de linie Equinoctiael te passeeren, tjacht [Rijswijck] onbeseijltheijtshalven te verlaten, d' ontdeckinge vande Eijlanden T[ristan da] Cunha, ende t'app(r)enderende vandien, de quade rescontra der gemelte sch[epen] Cabo Frio, de spade aencompste van d Hr Gijsels vloote in India[2] [ ] verachteringhe t'selve

1) *Fluijt*. Lang, smal schip, vlugge zeiler met weinig diepgang en vrij veel berging. Zie over het begrip fluitschip G.C.E. Crone: Onze schepen in de Gouden Eeuw, Hfst. V.

2) *Aert Gijsels*. Vaart onder Reael in 1611 naar Indië als onderkoopman, 1615 opperkoopman, tot September 1620 op verschillende kantoren onder Amboina ressorteerende, dan commandeur van drie schepen van daar naar Jakatra, daar beboet wegens zijn onvoorzichtige houding voor Japara, repatrieert als commandeur op de 'Walcheren', publiceert eenige geschriften, waaruit zijn wrok tegen Coen blijkt. 28 October 1628 benoemd tot Raad van Indië, vaart December 1629 uit als commandeur van eenige schepen, sukkelt lang bij de Braziliaansche kust, waar bij kaap Frio 110 man door de Portugeezen worden gedood. Passeert 3 Augustus 1630 Tristan da Cunha (dat 6 Juni 1629 door andere Nederlandsche schepen was gezien), 9 Februari 1631 benoemd tot gouverneur van Amboina en van daar Mei 1634 op klacht van den commissaris-visitateur Van den Heuvel (vgl. noot 7) naar Batavia teruggeroepen, om zich te verantwoorden wegens 'particulariteijten, excessen ende baetsouckentheden'; vertrekt December 1634 weer naar Amboina en wel als commissaris-visitateur, vóór 1 Januari 1636 is hij als Raad van Indië weer te Batavia, van waar hij in December 1637 als commandeur van vijf schepen repatrieert. In 1641 stond hij als admiraal aan het hoofd van een vloot van 20 schepen naar Portugal (onder hem diende De Ruyter als schout-bij-nacht).

de compa. gecauseert heeft ende hoe de besendinch [ ] naer Suratta ende Parsia, pr. faulte van capitael ende schepen is [naer gebleeven] de cleene apparentie voor alsnoch omme Compies beswaerden staet wtt Indi [sche] vendible retouren te secoureeren, watt Retouren mett de schepen Deventer, Middelburch, Wassenaer, Egmont, Leeuwinne, Delftshaven ende [Leeuwaerden] aen UEd. geconsigneert coomen, de motiven waeromme meer peeper a[ls] wordtt zenden,[+] Declaratie van Compies Navale Macht ende watt schepen ijder [Camer bij] sonder in India is hebbende, Reedenen waeromme d'Egualiteijt int oversende van de R[etouren] soo niet als well behoort can gevonden worden.

[+]**Summarium van des H. Generaels ende Raden van Indias Missive.**

Wat schepen tot d'aenstaende voijage naer Suratte ende Persia p[ ] geprojecteert sijn,

Tgepasseerde inde quertiren van Industan Persia ende Chorom[andel],

Ittem op de Westcuste van Sumatra ende Jambi ent ver[volch vanden] peeperhandel aldaer,

De Nederlage vanden Atchinder voor Mallacca, ende H[oe] zijn besendingh naer Atchin te doen[1)],

D'attentaten vanden Portugies (ondert beleijtt van don Al[varez de] Botalha), omtrent ende op de Revire van Jambi,

1) Vorst Iskandar Moeda van Atjeh liet in 1629 het Portugeesche Malakka door zijn laksamana (vlootvoogd) met een macht van 20.000 man belegeren; de Atjehers leden een zware nederlaag; vgl. noot 1, p. 30 en noot 1, p. 16.

T'verlies vant jac[ht Cleen Heusden] t'springen van Oostsanen ende t'verbranden vant schip Walcheren[1)],

D'affsendingh van d'Hr. Vlack met de schepen Texel, [Groot] Mauritius, Amsterveen, Cleen Manilha, ende t'jacht de Peer[le naer] Jambij ende Mallacca, desselffs succes ende weedercompste te [Batavia][2)],

De detentie van dhr Pieter Nuijts[3)] ende den geweesen

1) Nadat de Portugeesche vlootvoogd Nuno Alvarez de Botelho in 1629 de Atjehers voor Malakka een zware nederlaag heeft toegebracht, tast hij 5 April 1630 voor de rivier van Djambi drie jachten (twee Nederlandsche - Cleyn Heusden en Oostsaenen - en één Engelsch - Coster -) aan; hij vaart de rivier op en blokkeert onze schepen voor de stad. Den 6en Mei neemt hij weer voor den riviermond de 'Walcheren'. Hij komt om, wanneer dat schip in de lucht vliegt.
2) *Dr. Pieter Vlack* komt December 1623 in den rang van extraordinaris Raad van Indië als president van den raad van vier schepen naar Indië, wordt Raad van Indië en president van den Raad van Justitie, vertrekt 7 Februari 1627 als gouverneur naar Banda, waar hij 24 Juli 1627 bij het oversteken van Rosengain naar Nera door zijn Bandaneesche roeiers overrompeld en naar Seram gevoerd wordt. Van Gorkum, gouverneur van Amboina, bewerkt zijn invrijheidstelling, November 1628 wordt hij weer president van den Raad van Justitie te Batavia, hij huwt er Mei 1629 Lijsbeth, de zuster van Eva Ment, Coen's vrouw. In de volgende jaren commandeert hij zonder veel succes herhaaldelijk vloten, die in de Straat van Malakka opereeren. 15 Augustus 1634 gaat hij met 9 schepen naar Soeratte, op reis vele kustplaatsen in Voor-Indië aandoende om de Portugeezen tegen te werken. 5 Januari 1635 repatrieert hij van Soeratte als commandeur van twee schepen.
3) *Pieter Nuyts,* een jonge man, die dank zij protectie als extraordinaris Raad van Indië 22 Mei 1626 derwaarts vertrekt. 10 April 1627 wordt hij gouverneur van Thaywan (Formosa) met last om een hofreis naar den sjogoen van Japan te maken, dat aanspraak maakte op de souvereiniteit over Formosa. Hij krijgt den rang van Raad van Indië (30 April 1627), treedt onhandig op, maakt groote onkosten, wordt niet ten hove ontvangen en komt 24 December 1627 op Formosa. In April 1628 treedt hij zeer onverstandig op tegen de bemanning van eenige Japansche jonken, die hij op allerlei wijzen sart. Op 29 Juni vragen zij voor hun vertrek een audiëntie aan, waarbij zij hem gevangen nemen en eerst vrijlaten, als hij op allerlei punten toegeeft, hun 200 pikol zijde afstaat en hun gijzelaars medegeeft. Een gevolg van de moeilijkheden met Japan is, dat onze schepen daar worden vastgehouden. In Juli en September 1628 maakt hij twee tochten naar de kust van China om den handel daar te openen. Hij heeft er aanraking met I-kwan (zie noot op p. 46), neemt hem verraderlijk gevangen en laat hem alleen tegen een voordeelig contract los (Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum I, p. 215), waaraan de Chinees geen uitvoering geeft. Coen besluit 31 Maart 1629 hem terug te roepen en hem door Putmans (noot op p. 38) te vervangen, die 21 Juni 1629 op Formosa komt. Nuyts arriveert 11 November 1629 te Batavia, waar hij met Van den Heuvel (volgende noot) zoo impertinent tegen Specx en Van Diemen optreedt, dat hij 9 April 1630 in Rade wordt verhoord. 9 Mei wordt hij wegens particulieren handel in Formosa en Japan uit zijn ambt van Raad van Indië gesuspendeerd en in arrest gesteld. Hem wordt niet toegestaan te repatrieeren en 15 Juli 1632 wordt hij op het aanhouden der klachten van de Japansche autoriteiten over hem naar hun land teruggezonden, waar hij 12 September 1632 aankomt en aan hen overgeleverd wordt. Eerst in 1636 wordt hij, als de betrekkingen met de Compagnie zijn verbeterd, vrijgelaten. Na zijn terugkomst op 10 December 1636 te Batavia wordt het proces wegens particulieren handel weer tegen hem opgevat, 13 September 1637 wordt hij uit zijn qualiteit ontzet en onbekwaam verklaard de Compagnie verder te dienen. In December van dat jaar repatrieert hij. Hem wordt daar wegens zijn pretenties *f* 18.000 uitbetaald. Een dom, oneerlijk en ijdel man.

[fiscael] Anthonio vanden Heuvell[1],
T'deportement vanden baillioUw Adriaen Block Ma[rtsen]

1) *Mr. Antonio van den Heuvel* komt als fiscaal van de najaarsvloot van 1627 naar Indië, wordt 11 Juli 1628 tweede persoon in den Raad van Justitie, 28 September advocaat-fiscaal. Hij is verre van onbekwaam, maar een hoogst onbetrouwbaar man, die door lasterpraatjes alle hoogere compagniesdienaren tegen elkaar opzet. 9 April 1630 wordt hij uit zijn ambt ontzet wegens valschheid en laster en 17 October in hechtenis gesteld in verband met zijn correspondentie met Nuyts. Heeren XVII hadden hem 17 Augustus 1630 tot extraordinaris Raad van Indië benoemd. In 1632 wordt hij op hun last in zijn ambt hersteld en in Januari 1633 als commissaris-visitateur naar Amboina gezonden, hij beschuldigt na zijn terugkomst in October te Batavia Gijsels (noot 2 p. 14) van onrechtmatige daden en wordt tot diens opvolger benoemd. 18 Februari 1634 gaat hij naar Amboina, maar reeds 8 Januari 1635 wordt hem gelast terug te komen, omdat hij zich als commissaris-visitateur had misdragen. Als gouverneur is hij zeer hard en maakt hij groote fouten, o.a. neemt hij den kapitan Hitoe Kakiali verraderlijk gevangen, waardoor Amboina jaren lang in onrust komt. Te Batavia wordt hij bij gebrek aan juristen vice-president van den Raad van Justitie, maar maakt hij het zoo bont, dat hij 9 October 1636 wegens laster tegen de Hooge Regeering uit zijn ambt wordt ontzet, met een priem door de tong gestoken en in December naar patria teruggestuurd. Ook daar tracht hij door lasterpraatjes het den Indischen autoriteiten moeilijk te maken.

coomende mett den schepe Leeuwaerden als passagier op sijn [versoeck] naer t'Patria[1)],

Eijntlijck ooirsaecke waerom gemelte Missive affgeb[leven] ende t'voirder gepasseerde in India, aen Anthonio van Diemen g[ ] wordtt,

Overzulcx dan mijn Heeren zullen volgens plicht [ende] geringh verstant vervolgen t'geene wijders in UEd. affaire in Ind[ia tseedert] de jongste generale missive dato 15 De-

1) *Adriaen Block Maertsz*. komt reeds in 1601 als schipper in Indië, in 1611 vertrekt hij weer derwaarts in den rang van opperkoopman als commandeur van een vloot van 12 schepen, 1614-1617 gouverneur van Amboina, repatrieert 19 December 1617 als commandeur van drie schepen. Komt 22 Juni 1628 te Batavia in den rang van extraordinaris Raad van Indië met een vloot van elf schepen, uitgevaren 12 October 1627, maar neemt geen zitting in Rade, daar hij zich moet verantwoorden wegens het, tegen de hem verstrekte orders in, aandoen van het eiland Wight, wèl wordt hij als commandeur gebruikt, o.a. wordt hij 25 Augustus 1628 belast met het toezicht in de stad Batavia gedurende het beleg, begin November onderteekent hij een generale missive mede, maar den 15en na berichten uit patria wordt besloten, dat hij gesuspendeerd zal worden als extraordinaris Raad; ook in het komende jaar doet hij als commandeur dienst, totdat hij 4 November 1629 baljuw van Batavia wordt. 15 October 1630 wordt hij wegens beleediging van Specx gearresteerd. De tegen hem aanhangige rechtszaak blijft sleepend, tot hem vergund wordt als passagier met de vloot van 9 Maart 1631 te repatrieeren.

cembr. 1629 pr. de vl[ooth vanden] Commandeur Pietter vanden Broecke[1] aen UEd. gesonden si[ch heeft toe]gedragen, mitsgaders de noodige antwoorde op UEd. missiven van [ ] pr. Novembr. Ao. 1629 ende 14en Meert 1630 in desen laten volgen,

+Aencompste vande schepen Vlissingen en Vera wtt Patria.

+ Den 14 ende 18en Febro. passo. arriveerde Godt loff wtt t'[Vaderlandt] tott Batta. de schepen Vlissingen ende Vera mett gesont volck [ ] Vlissingen mett 180, ende Vera mett 172 coppen, hebbende op beijde [schepen] gedurende de reijse niet meer als 13 persoonen verlooren,

[ ]

goett gedaen t'samen [fl. 68]349.13.8.

Bijtt schip Vera is onder d'Eylanden van Cabo Verde, zijnde doenmaels van Vlissingen versteecken, een Portugies scheepken mett wijnen comende van Madera gedestineert naerde Bahia aengehaelt. Soo veel wijnen als conden bergen hebben meegenoomen, ende de reste mett het veroverde vaertuijch in de grondtt gehacktt, tvolck is aen landt geseth behalven 5 van de principaelsten die meede in Batta. heeft gebracht.

Vandaer is naer Serra Leona geloopen, daer Vlissinge te rheede lach, ende sijn voorts in Compa. naer Cabo de Boa Esperance geseijltt alwaer in Novembr. 1630 hebben bejegent d'Engelse schepen den Charles ende Jonas, in April des jaers van Suratte naer Engelandt geseijlt, d'overhooffden van gemelte schepen gaven voor aen St. Helena een maent off twee wilden tardeeren, om in goet saisoen op Engelandtt te coomen.

1) *Pieter van den Broecke* komt 1613 onder Reynst naar de Oost en wordt door dezen met de 'Nassau' naar Arabië gezonden, welke tocht door andere derwaarts en naar Soeratte wordt gevolgd, commandeert begin 1619 het fort Jakatra, sluit een verdrag met den vorst aldaar en valt door verraad 22 Januari in diens handen, wordt in Mei door den bestuurder van Bantam vrijgelaten en staat van 15 Juni 1620 tot 2 December 1628, de laatste jaren als directeur, aan het hoofd van het kantoor te Soeratte en repatrieert 18 December 1629 als commandeur van negen schepen. Hij verliest al zijn geld en is in 1639 weer in Indië, in Augustus maakt hij nogmaals een reis naar Soeratte en sterft 1 December 1640 als deelnemer aan het beleg van Malakka.

Den 27en November 1630 zijn de schepen Vlissingen ende Vera van Cabo de boa Esperance naer Batta. vertrocken, als wanneer t'schip Nimweegen aen de Cabo niett vernomen hadden, naer verstaen is gemelte schip zeer qualijck beseijltt, d'Almoogende geeve hett cort naer ons affscheijtt in salvo tott Batta. neevens Rijswijck mach gearriveert weesen, zijnde deese twee de reste van U. Ed. Equipage op den winter 1629 ende int voorjaer 1630 naer India wttgeseth. II Met de schepen Vlissingen ende Vera zijn ons geworden brieven in dato 29en Junij 1630 pr. de camer van Middelburch geschreeven, daermeede zeer gaerne vernomen hebben de spoedige overcompste vande schepen Wttrecht, Hollandia, Leijden, Frederick Henderick, t Zeepaert, de Wapens van Delft, Rotterdam ende tschip de Galiasse, wtt India, daertegens zeer ongarene verstaen t'deerlijck sneuvelen vant schip Dorth, d'Almoogende versette Compies. schade ende geeve ditt ongevall soo mach dienen tott exempel voor d'onachtsame, ende sorgelose menschen datt beeter toesicht bare, ende in toecoomende niet meer geschiede, t'welck Godtt geve[1].

Wij willen niet twiffelen U. Ed. zullen een goet gedeelte van deese nevens de vijff nieuwe retourschepen ende eenige jachten soo tijtlijck weederom naer India hebben wttgeseth, datt de selve teegens Meij ende Junij aenstaende te Batta. mett lief zullen arriveeren, ten eijnde de quartieren van Zuratt, ende Persia, de Custe van China, Choromandel ende elders naer behooren ende tijtel. mett schepen ende capitael moogen worden versien ende t'geene Ao. 1630 door de spade aencompste van d'Hr. Gijsels vloote UEd. staett in India is verachtert, deese jaren bij een vigoreus ende veerdich vervolch mach worden gerestaureert tott proffijtt ende reputatie vande Generale Compe. daeraen, Godtt de Voorste, die schepen maer tijtel. in India verschijnende niet te t'wiffelen staett.

[+] Wtt onse missiven met de vloote van den Commandr. van de Broecke geschreven zullen UEd. verstaen hebben mett watt jachten den Commandr. Pieter Wagensvelt naer Poele Timaon ins vijants vaerwaeter bij Oosten Malaca vertrocken was[2].

[+]Tgepasseer de int vaerwater van Malacca.

1) De schepen, waarmee Van den Broecke was gerepatrieerd.
2) *Pieter Pietersz. Wagensvelt* vaart op de 'Orangie' in 1620 uit als onderkoopman, wordt daarna op de 'Delft' in het Ambonsche tewerkgesteld, vanwaar hij naar de Molukken wordt overgeplaatst. In 1624 is hij fiscaal te Ternate, 15 Februari 1627 wordt hij opperkoopman op Makéan, waarna hij van Augustus 1628 tot April 1629 tijdelijk het bestuur over Ternate waarneemt met den titel president. Hij doet daarna ter vervanging van Block (noot 1 p. 18) dienst als commandeur van verschillende vlootondernemingen voor de kust van Java en in de Straat van Malakka. 27 April 1648 wordt wegens zijn sterven een nieuw lid in den Raad van Justitie te Batavia benoemd.

Den 5en Februo. 1630 is gemelte Commandr. met de jachten Zeeburch, Salm ende Cleen Arnemuijden van daer gekeertt, meede brengende t'wee Portugiese veroverde navetten[1)], coomende van Maccauw naer Mallacca.

Tgrootste van omtrent 80 lasten bij de Portugiesen genaempt Nossa Siga. del Rosario, nu bij d'onse Maccauw geheeten, setten tegen de wall omtrent de Revire Cedelli besar, allwaer hun altt volck mett eenige weijnige goederen, maer een groott capitael aen goudt salveerde.

Tminder groot ongeveer 30 lasten Nossa Sigra. Dagisa nu bij d'onse Manilha genaempt, bequamen in zee, hebben t'volck voor datt strijcken wilde vrijdom toegestaen, datt haer in Batta. coomende gevolght is.

45 Marck 1¾ oncen gout 66 pond 5½ onc. musques pertije zijde stoffen, radicx China[2)], perceleijn etc. sijn daermeede verovert, bedragende volgens taxatie F. 114738 //4//6 gelijck U.Ed. wtt extract vande Generale Negotieboecken op pmo. Aprill int largo cunt naersien.

(fol. 2) Alwederom is de Compa. door sommige vande princepaelste hoof[den vande] vloote vercortt geworden, ende van diverse goederen gefrustreert[3)] [welck door] den fiscael ontdeckt zijnde, hebben doen wtt keeren als in gemelte extract[resolutie] ende is daer over bij den Raett van

1) *Navetten,* kleine, snel zeilende vaartuigen, door de Portugeezen vooral voor de vaart van Goa op Malakka en van daar op Macao gebruikt ter vervanging van de onbeholpen karacquen, die de Nederlandsche schepen moeilijk konden ontzeilen.
2) *Radix China,* gedroogde wortel van een smilax-soort, gebruikt als medicijn bij huidziekten.
3) *Gefrustreert,* Fransch: frustrer; Latijn: frustrari, beroofd worden.

Justitie tott laste vande ontrouwe, nevens suspens van haere qualiteijten gedisponneertt als per nevengaende stucken vant proces gelieft te beoogen. Goutt is de Compa. deese tocht niet ontvreemt.

Den Commandeur was per instructie belast tott ultimo Meert int vaerwater bij te houden ende alsdan enpassent Jambij aentedoen, off aldaer ijts ten dienste vande Compa. te verrechten mochtt weesen, deese ordre heeft niet naer gecoomen, maer is persoonel. nevens den vice commandeur Carl Lievenss[1] omme de prijsen te convoijere, na Batta. gecoomen, te meer ende omdatt geinformeertt ware soo voor gaven geen vaertuijch van Maccauw off Manilha meer te verwachten stont, niett eens gedenckende de jachten Oostsanen ende Cleen Heusden van haer vertreck te waerschouwen, alhoewell verseeckert waren den Portugies mett veell weerbare fusten in zee was[2].

T'jacht Diemen is hun cort gevolght doende Jambij aen naer datt aldaer zijn peper last becoomen hadde, is als vooren geseijtt den 23en Meertt te Batta. well gearriveertt.

De jachten Oostsanen ende Cleen Heusden zijn den bestemden tijtt sonder voirdel te doen int vaerwater blijven cruijsen; ende int keeren Jambij aengedaen alwaer gelijck UEd. verstaen hebben int slaen tegen de Portugiese armade de rama[3] gesneuveltt zijn. Hadde den commandeur Wagensvelt zijn macht bij den andren gehouwen, ende gesamender

1) *Carel Lievensz*. dient de Compagnie sinds 1615 in verschillende functies, sinds 1621 als schipper. Sinds 1626 treedt hij herhaaldelijk als commandeur van jachten in de Straat van Malakka, bij Formosa en ter kuste van China op. Hij verduistert goud uit genomen vaartuigen, waarom in Mei 1629 zijn verdiende maandgelden door den Raad van Justitie verbeurd verklaard worden. 23 Juli 1629 laat Coen hem echter *f* 4000,- uitbetalen, daar hij nimmer geld had getoucheerd. Hij kruist daarna in 1629 als vicecommandeur onder Wagensvelt (noot 2 p. 20) en is in 1630/31 weer als commandeur in de Straat van Malakka werkzaam. Tusschen 22 Januari en 24 Mei 1632 is hij overleden.
2) Vgl. noot 1 p. 16. *Fusten,* fustas, lange platboomde Portugeesche vaartuigen voor ondiepe kustwateren, kleine zeilschepen, die ook geroeid kunnen worden.
3) *Armade de rama,* ten rechte armada de rema, Portugeesch: krijgsvloot van roeivaartuigen.

handtt voor Jambij verschenen, off gemelte Oostsanen behoorel. van zijn vertreck verwitticht, dit ongevall en waer wellicht niet geschiett.

T'is seecker dat jaer niet meer als drij navetten van Maccauw zijn vertrocken, daervan de t'wee in onse handen zijn gevallen, t'derde daer den Gouverneur van Maccauw op was eschappeerde ende liep naer Maccassar, siende dat die van zijn compa. van d'onse gejaecht werden, naerderhandt is van Maccassar in Mallacca well aengecoomen.

De prijsgoederen, die tot retour voor Europa ondienstich ooirdelde zijn alle bij openbare venditie aende meest biedende well diere vercocht, ende hebben ongeveer gerendeert 50 duisent R. van achten.

Tot affbreuck vanden algemeine vijandt, bevoirderingh van compies. negottie ende Battavias wellstandt, zijn den 18en Aprill 1630 onder de vlagge vanden Comandeur Carel Lievenss. ende Vice Commandr. Balthazar Wijntgens[1)], aff gevaerdichende naer t'vaerwater bij Noorden Mallacca vertrocken de jachten Diemen, Salm, Westsanen, Negapatnam ende Cleen Arnemuijden gemant met 247 coppen, daeronder 30 soldaten mett ordre ende instructie als int briefboeck op 27en do. te sien is.

Drij Portugiese scheepkens van cleene inportance zijn bij gemelte vloote in voorschreve vaerwater veroevert te weeten

den 4en Meij omtrent 4 mijlen besuijden Mallacca seecker navet Nossa Sigra. del Rosario, nu bij d'onse genaemt Mallacca gedistinneert na Maccauw, dit jacht strande ende salveerde hun de Portugiesen met hett principaelste capitael, voor aleer d'onse daer bij quamen, t'geene daer in bevonden ende in Batta. gecoomen is, monteert volgens taxatie f. 15357//12//-. T'jacht is outt ende wordtt tott een steenhaelder gebruijcktt.

Den 18en do. bij Oosten Poele Pera een nieuw schip groot 200 lasten ruijm, Nossa Sigra. de Conseijsion, bij d'onse Ceijlon genaemt, coomende van Ceijlon naer Maccauw ende Manilha, is in zee mett accoort overgegeeven, t'veroeverde bedraecht als per inventarius taxatie blijckt f. 10420//17//8.

1) *Balthazar Wijntgens,* 1629 opperkoopman op de 'Beets', tot 1633 als vice-commandeur, later ook als commandeur gebruikt op de jachten voor Malakka. 12 Januari 1634 benoemd tot fiscaal op Banda.

Dit schip was expres in Cotchin getimmert omme in Manilha te vercoopen ende aldaer tott een ooirlogsschip gebruijct te worden.

T'derde zijnde een nieuw jacht van 100 lasten coomende van Cotchin naer Mallacca, Nossa Siga. de Bonviage ende bij ons Cotchin genaemt, is veroevert vier mijlen bij Zuijden Poele Bouton, wiens ingeladen goederen getaxeert zijn f. 15201//15//-.

Over de 900 zielen zijn met deese drij scheepkens verovert daeronder 709 slaven, de reste naturelle Portugiesen, Mestices ende Guseratte mett 4 Atchinders ende zijn van voorsz. slaven niet meer als 363 in Batta. gebracht, de reste zeer miserabel gestorven[1].

De jachten Texel ende Paerle bij d'Hr. Vlack van voor de Reviere van Jambij tott secours vande cruijsende jachten affgesonden rescontrerende gemelte vloote den 14en Junij bij Poele Pinangh als wanneer bij den Raet goet gevonden wird, dezelven tott verseeckeringh ende in compa. vande prijsen mett alle de gevangene naer Batta. te laeten keeren te meer mett Texel ende de Peerle, vermits zeer quael. beseijltt waren geen voirdel sagen te doen, ende datt hun voor des vijants macht selver sufficant oirdelde.

Tot voor Jambij zijn met den andren wel gecoomen van waer resolveerde intrum datt aldaer watt ververste ende hun van water versagen, een boot mett advijsen ende des commandeurs brieven voorutt naer Batta. te senden, zijnde de boot gemant mett vier Neederlanders ende vijff swarten.

Den 15 ende 18en Septembr. is den coopman Macqueleijn Michielsen[2] mett Texell ende de Paerle tott Batta. well aengecomen, zijnde omtrent t'incoomen vande strate Palimbangh van drij prijsen gescheijden, meenende de zelve buijten perijckel vanden vijandt geconvoijeertt te hebben, sijnde voirder genootsaeckt soo voorgaff pr. gebreck van victualien sich opt spoedichste naer Batta. te vervoegen.

De boot als vooren geseijt met advijsen naer Batta. vertrocken zijnde coomende binnen de strate Palimbangh bejegent aende Noordzijde onder de custe van Banca seven off

1) *Guzeratten,* Mohammedaansche bewoners van de streek van Noord-West Voor-Indië, waarvan Soeratte de havenplaats was, kooplieden in geweven doeken en indigo.
2) *Macquelyn Michielsen,* koopman, mij verder niet bekend.

acht fregats leggende ten ancker, waerover resolveert in aller ijll terugh te keeren, omme d'onse te waerschouwen, die vande prijsen dit verneemende ende hun van Texel ende de Peerle verlaten vindende, resolveeren om perijckell te schuwen bij Oosten Banca naer Batta, te loopen, ende zijn alsoo eijntel. naer een sware penible reijse in groote armoede mett verlies van veel volck tott Batta. aengecoomen, te weeten t'jacht off prijs Cotchin den 26en Septembr. den 29en do. Mallacca ende eijntel. den 4en Novembr. de prijs Ceijlon, die genochsaem verlooren hadde geschickt[1)].

Altelichtvaerdich zijn deese prijsen van hun bewaerders verlaten, Godt loff datt noch ten rechten gecoomen zijn.

Naerderhandt hebben zeeckerlijck vernomen geen Portugies vaertuijch inde strate Palimbangh is geweest, ende t'schijnt datt die vande boott door ontijdige vreese ende quade inbeeldingh boomen voor fusten aengesien hebben.

Den 2en Decembr. keerden den commandeur Carel Lievense met t'jacht Cleen Arnemuijden van Mallacca, sonder ander rescontre off vaertuich vernoomen te hebben, zijnde Mallacca int gesicht gepasseertt, alwaer eenighe fusten die opt drooge gehaeltt waren sach leggen, hebbende volgens ordre de reste van zijn vloote in Jambij gelaten, watt op gemelte tocht meer gepasseert is, zall U Ed. naerder wtt nevengaende missive ende journael van do. Commandeur gelieven te zien. Ende is apparent soo onse vlootte watt machtiger ware geweest, vrij watt avantagieuser op gedaen zouden hebben.

Wtt den commandeur Carels missive sall U Ed. sien hoe tijtel. te weeten den 2en Meij ende oock voor dato zeeckerlijck geadvijseertt wird vant verlies der jachten Oostsanen ende Cleen Heusden, gelijck meede datt Bothalha sich op de revire van Jambij begeeven. Wij houdent voor een groote misslach ende slecht beleijtt in voorsz. Commandeur, datt op gemelte advijsen niet resolveerde derwaerts te varen, om den vijandt inde Revire te besetten, daertoe zijn vloote sufficant genoch was, gelijck naerderhandt zelver heeft moeten bekennen.

Tis zeecker zoo den raet van die vloote soo veel overlegh hadde gehadt, een treffelijcke victorie ware op den vijandt behaelt ende Walcheren gesalveert.

1) *Schicken* = achten, rekenen, schatten, houden voor.

(fol. 3) d'Hr. Vlack heeft mede een groote faulte gecommitt[eert d]ewijle den vijandtt voor Jambij miste, hem volgens ordre ende instructie o[ock] niett volghde ende datt sich persoonelijck met de macht van Jambij bij de vloote vanden commandeur Carel niet heeft vervoecht. Tschijnt hett desaster van Walchgeren de luijden verbaest ende buijten posture heeft gestelt, door slecht ende quaett beleijtt wortt den dienst vande Compa, in veel saecken meermalen verachtertt, d'Almoogende wiltt versien ende geeve de vrinden in toecoomende ten dienste vande Compa. beeter overlegh van zaecken.

Omt vaerwater bij Oosten Mallacca andermael te becruijsen is den 3en Octobr. passo. den commandeur Mathias Jansen[1)] voor schipper mett Tholen int landtt gecoomen mett de jachten Gous ende Kaucerken naer Jambij gevaren.

Den 10en Novembr. is gemelte commandeur van Jambij naer Poele Tiamon vertrocken mett de jachten Gous, Kaukercken, Broeckerhaven, Salm, Diemen, Westsanen ende Maccauw, gemantt mett 290 maetroosen ende 80 soldaten, mett alsulcke ordre ende instructie als op 3en Octobr. int copijboeck hier nevengaende gelieft te zien, d'Almoogende geeve hun goet succes ten eijnde de Compa. teegen de groote oncosten mett rijcke prinsen mach worden gesoulageert.

Wtt Maccauw wirden in Mallacca naer wtt eenige gevangene verstaen, mett rijcke retouren verwacht, vijffthien navetten, nevens een conincx schip, gemonteert met 12 stucken, Godtt geve van d'onse bejegentt worde.

Op ons affscheijt van Batta. was van gemelte vloote gants geen tijdingh, evenwell t'wiffele niett aen goett succes, ende datt cort naer ons vertreck mett rijcke prinsen op Batta. zullen verscheenen weesen, datt Godtt geve, ende UEd. t'zijner tijtt staett te vernemen.

+Aengaende de Bocht van Patani en Siam.

[+] *b* Wtt de bocht van Patanij is den 4en Januari 1630 gekeert den oppercoopman Gerrit Broeckmans[2)], mett hett schip

1) *Mathias Jansen* komt als schipper van de 'Tholen' in Februari 1629 te Batavia en maakt van daar een reis naar Soeratte en Perzië, van waar hij in den loop van 1630 terugkomt, vaart daarna als commandeur met jachten in de Straat van Malakka.

2) *Gerrit Broeckmans,* in 1626 koopman op schepen naar Patani varend, neemt in December 1627 als opperkoopman deel aan een gezantschap naar Bantam en wordt in Maart 1628 met de 'Velsen' naar Palembang en Djambi gezonden om de geschillen der vorsten daar bij te leggen. In de laatste maanden van dat jaar neemt hij met jachten aan de blokkade van Bantam deel, 31 Mei 1629 wordt hij met de 'Schiedam' ten handel naar de bocht van Patani gezonden. Vóór 15 December 1631 is hij overleden.

Schiedam, hebbende aldaer zeer weinich in negottie verricht, *b* meede brengende niet meer als 407 bhaer 32 catti off[1] 2442 sacken groove peper, 487 st. swalpen[2], 11 pl. 11 catti was, 27 stucx Patanise canten[3] ende 176 bos rottang, mitsgaders 15579 Rn. in spetie[4], 140 tail een maes goutt, in Patanise coupans off munte[5] a 15 Rl. pr. tail, 45 packen onvercochte cleden, pertije cust ijser, spiegels, amphioen etc.

De voorschreven 407 bhaer peper soo in Ligor, als Patanij geproccureert, comt mett alle oncosten ruijm 41 gulden de bhaer te staen, datt is 5¾ Rl. t'picoll, off de 2 sacken.

Op de cleeden aldaer verhandelt, incoops costende
f. 14866//12//11
doet goet zuijver geavanceert te hebben f. 11441//19//14.
daertegens in oncosten ten behoeve van Schiedam ende de chaloupe de Nieuwicheijtt verstreckt te samen F. 478//10//6.

1) *Pikol,* draaglast, in Van Diemen's dagen een niet geheel vaststaande eenheid = 10 gantang = 100 kati en thans gelijk aan 125 Amsterdamsche ponden = 61,7613 K.G. *Bahar,* gewichtseenheid van verschillende waarde, soms gelijk aan 3, soms aan 4 pikol.
2) *Swalpen,* dikke ribben in den romp van een schip.
3) *Patanische canten,* mij niet duidelijk; mogelijk bedoeld cantar, gewichtseenheid van ¼ bahar.
4) *Reaal van achten,* zilveren munt van Spaansche origine, door de Portugeezen en de Nederlanders in het Oosten ingevoerd. Gewicht 17 engels 25 asen, gehalte 11 penningen 2½ grein = 25,306 Gr. fijn zilver. De in Nederland (te Dordrecht en Middelburg) geslagen realen bevatten 1½% fijn zilver minder. 1 Reaal = 48 stuivers, sedert 1622 50 stuivers.
5) *Mas,* Maleisch voor goud. Hier kleine gouden munt te Patani ter waarde van 29 stuivers. *Tael* is een Chineesch gewicht ook in Achter-Indië in zwang van wisselende waarde; ook Chineesche zilveren munt ter waarde van ongeveer 35 gld.

De vereeringe, gastos aen landt etc. zijn

tott last vande peper gebrach monteeren[1] F. 991//16//9.

b Den coopman Broecmans claecht dat door de quade genegentheijt, eijgenbaet ende monopolise handelingh van Orangcaye Cherij Paducca, (die Patanij genoechsaem gouverneert[2]) de negottie aldaer soo slechten succes heeft gesorteert Ittem datt Oya Berckelangh, Coninck in Lygor[3], soo haest d'aencompst van ons schip vernam onder een bedeckte ende vrintlijcke schijn hadde getracht de gereede peper in hande te becoomen omme ons deselve naer zijn appetijt aen te smeeren, mitsgaders dat voor zijn aencompste aldaer wel 14 a 1500 bhaer peper naer Siam waren vervoert *b* gel. UEd. naerder wtt gemelte Broeckmans verhaell in copa. hiernevens gaende gelieft te beoogen.

b Naer ons den ondercoopman Gerrijt Corsen[4] raporteert, die ongeveer 385 bhaer peper in Ligor bequam, stont Broeckmans wat te veel op zijn reputatie, willende noch connende niet toegeeven ende den tijt van peper coopen waernemen, zich gants onredelijck ende boovenmaten hooverdich teegen de Groote vant landt dragende, waerdoor veel misnoegen ende verachteringh inden handel tott nadeel van de Compie verooirsaecktt heeft.

Ondertussen comt den Opra ofte t'hooft vande Japanders[5] in Siam met 300 Japoneesen ende 3 a 400 Siammers

1) *Gastos,* Portugeesch voor onkosten.
2) *Orangcaya Chery Paducca,* Patanische landsgroote. Orang kaja, Maleisch, letterlijk rijke man, gebruikt voor lands-groote. Sri Padoeka, letterlijk glans van het schoeisel (hooger durft de kleine man niet naar zijn meerdere op te zien), zooveel als Zijne Hoogheid.
3) *Oya Berckelangh*. De Siameesche groote met den titel Phrakhlangh = groot-thesaurier, was de tusschenpersoon tusschen den koning van Siam en de vreemdelingen. Blijkbaar was de hier bedoelde persoon tot (onder)koning in Ligor aangesteld.
4) *Gerrit Corsen,* als assistent in 1623 uitgekomen en in 1628 tot onderkoopman bevorderd, ligt in 1630 als zoodanig eenigen tijd te Bantam, in 1633 koopman, maakt reizen o.a. naar Borneo en Sumatra's Westkust, 19 Augustus 1636 is hij daar voor Priaman gestorven.
5) Siam was met Cambodja een der weinige landen, waarheen Japanners kwamen. Vooral onder koning Phra Chow Song Tam (1602-1628) hadden zij er grooten invloed. Na zijn dood braken geschillen over de erfopvolging uit. Een zijner opvolgers wilde de Japanners in 1630 wegens hun overmoedig gedrag dooden, waarop zij zijn land ontvluchtten. Eenigen hunner maakten zich meester van Ligor.

wtt Siam, destrueert Sangora, maecktt sich meester van Ligor ende sent den Coninck gevangen naer Siam, stellende voort alles daeromheer in confusie ende Patanij in geen cleene vreese, waerdoor de negotie in de geheele bocht onder de voet geraeckt zijnde ende Broecmans geen voirdel ziende, keert naer Battavia als voren geseijtt, achterlatende de chaloupe de Nieuwicheijtt door ouderdom vergaen.

Broeckmans raet aen ende meent dat men behoort een jacht in Ligor over te houden omme al den peper te becoomen ende vruchten van dien handel te genieten. T'schijnt dat hij en veel andere niet eens en considereren noch calculeeren, als de peper die daer geprocureert can worden met d'oncosten, maentgelden ende sleet vant jacht gecargeertt zijnde, de Compa meer sal coomen te staen, als in t'patria waerdich is.

Voor d'aencompste van Schiedam in Patani waren eenige Javanen van Cheribon ende elders aldaer gecoomen, die soo groott van des Matarams preparaten ende ooirloge tegen Batavia opgegeven hadden[1)], dat de Coninginne[2)] mondelingh teegen Broecmans seyde, als wanneer moderatie van tollen ende andersints versocht, off datt de Compa. genootsaeckt wird Patani onbesocht te laeten, waer connen de Neederlanders elders gaen als in Patani nu tegen den Mattaram niet bestaen connen ende wtt Batavia verjaecht ende overwonnen zijn? Naerderhandt ende op sijn affscheijtt, als verstonden Batavia in esse was gebleeven, wird beeter ende vrintlijcker bejegent.

Die van Patanij hebben Ao. 1629 aen die van Mallacca

1) *De Mataram*. Van 1613 tot 1646 is vorst van Mataram de man, die het best bekend is onder den titel Soenan (Soesoehoenan) Ageng en die met uitzondering van Bantam, Batavia en Balambangan geheel Java in zijn macht krijgt. Zijn troepen belegeren van Augustus tot December 1628 en in September en October 1629 Batavia tevergeefs.
2) De Koningin van Patani was 28 Augustus 1616 een zuster opgevolgd. De invloed van Siam was groot in haar rijk.

tegen den Atsinder[1)] sooveel assistentie, gepresteert als eenichsints hebben connen wtmaecken, t'welck hun d'een off d'ander tijtt tott ruijne wel mocht strecken. Sijn vrij watt outrequident[2)]) geworden, opposeeren hun oock teegen die van Siam. *b*. Twee Siamse joncquen die Ao. 1629 mett rijs in Battavia quamen, ende t'jaer daer aen volgende naer huijs keerde, sijn in Pattanij soo daer om water aenliepen, aengeslagen ende all de Siamse goederen verbeurt gemaect. De Chineesen van Batta. zijn daer oock bij geintresseert, doch naerderhandt wtt twee jonckjens vandaer in Batta. mett pertije rijs aengecoomen, verstaet men de Battavische capitalen maer bij provisie ende tott naerder bescheijtt van Batta. aengeslagen hadden, ende datt alles opt schrijven van d'Hr. Generael aen d'eijgenaers zouw worden gerestitueert, ditt wort alsoo door eenige geinteresseerde Chineesen mett do. joncq over gecoomen, geraportert waerover oock goet is gevonden de saecke tott naerder bescheijtt intesien ende de gecoomen Patanise joncken vooreerst ongemollesteert te laeten vertrecken mits dat proforme voorde pretentie der geinteresseerde borgen hebben gestelt.

Ao. passo. is naer de Bocht van Patanij geen besendingh gedaen, soo ten aensien vande cleene te behaellen proffijten aldaer, alsmeede datt niet een schip daer toe hebben connen wtt maecken, sonder vercortingh van importanter saecken. Wtt ons voorige schrijven zall U Ed. verstaen hebben de Paerle, een jacht toecoomende Sr. Adolff Thomassen[3)] ende

1) *De Atsinder*. Sultan Iskandar Moeda (1607-1636), na zijn dood Makoeta Alam, Kroon der Wereld, geheeten, brengt Atjeh tot groote macht. Hij onderwerpt groote deelen van Sumatra en heeft de suprematie over vele vorsten daar en op het Maleische schierieland. Ter Oostkust van Sumatra strekt zich zijn gezag tot Indragiri, ter Westkust tot aan Benkoelen uit. Op het schiereiland onderwerpt hij Pahang, Kedah en Pèrak. Hij is herhaaldelijk in strijd met de vorsten van Djohore en met de Portugeezen te Malakka.
2) *Outrequident,* van het Fransche outrecuident: aanmatigend, verwaand, vermetel.
3) *Adolff Thomassen,* een Holsteiner, komt als assistent in 1607 naar de kust van Coromandel, waar hij tot November 1619, laatstelijk als opperkoopman en wnd. directeur dient. Sinds 1620 is hij vrijburger te Batavia, een der weinigen, die door groote activiteit tot welstand weet te geraken. Hij sterft in Januari 1631 op een handelsreis naar Kotawaringin.

zijn rheeders naer Siam was gevaren, den 16en Meert daeraenvolgende is geladen mett 90 lasten rijs, eenige potten olije, tott Batta, gekeen, mede brengende voor reeckghe. vande Compa. 24 picoll. 53½ cati Japans coper, in Siam op reeckgh. van oude schult ontfangen.

Den rijs ende olije hebben gemelte reeders met goet voirdeel aende Compa. ende burgerije vercocht. Den coopman Sebalt Wonderaer[1)] hadden dese last mett extraordinarij moeijten becoomen, vermits alles in Siam soo troubleus ende ongeseth stondt, hebbende hem den Coninck mett force int rijck gedrongen.

In Compies huijsingh in Siam adviseert den assistent Willem Willemsz.[2)] lagen 31½ coijangh[3)] rijs, meede op schult ontfangen.

(fol. 4) Ultmo. April 1630 is naer Siam gevaren den oppercoopman [Croock][4)] mett tschip Grootт Mauritius ende

1) *Sebalt Wonderaer* komt in 1612 als assistent naar Indië, is van 1617-1625 werkzaam in Soeratte, klimt in 1620 tot opperkoopman op. 10 Augustus 1626 wordt hij als gezant naar den Mataram afgevaardigd; hij wordt echter afgewezen. Daarna is hij vrijburger en bij herhaling schepen te Batavia. Als luitenant neemt hij deel aan de verdediging der stad. 30 September 1636 wordt hij licentmeester en sjahbandar (havenmeester), hij maakt in April 1637 een reis als gezant naar Bantam. Nog later (1642) is hij ontvanger-generaal en in 1647 ook president van het college van weesmeesteren. In 1646 en van 28 Mei tot 12 September 1648 gaat hij als gezant naar den Mataram. Hij sterft eerst 21 Mei 1653 en is de schoonvader van den lateren gouverneur-generaal Speelman.
2) *Willem Willemsz.,* assistent, onder vele naamgenooten mij verder niet bekend.
3) *Coijangh,* kojang, last van 30 pikol (vgl. noot 1 p. 27), rijstmaat.
4) *Paulus Croock,* is in 1628 aan de Westkust van Sumatra, wordt in Januari 1629 iaar Bandjermassin gezonden, in Juli van dat jaar naar de Westkust van Sumatra. In 1630 in den rang van opperkoopman naar Siam, waar hij met veel eer wordt ontvangen, in 1636 als commissaris naar Cambodja, hij wordt in 1637 als commissaris naar Djambi gezonden. In 1639 gaat hij naar Atjeh, van eind 1639 tot 1643 is hij directeur te Soeratte, in 1644 president van schepenen te Batavia, hij repatrieert tegen het einde van dat jaar als commandeur van een retourvloot van vijf schepen, met den eeretitel van Raad extraordinaris van Indië.

t'jacht Cleen Manilha, nevens een cargesoen bestaende in comptant, silver, cleeden, juweelen, pertije lichte peper, clatergout etc. als naerder pr. instructie in do. 29en April te sien is.

Den 4en Decembr. daeraenvolgende is gemelte Croock gekeert, meede brengende 465 coijangh rijs, 4000 picoll sapan[1)], 25¾ pl. gommelacco[2)], 19¼ picoll benjuijn[3)] etc. als inde generale boecken onder dato 4en do. blijcktt.

b In Siam waren d'onse aengenaem geweest ende well bejegent. T'rijcke hadde sich geset ende bleeff den Coninck seer vreett[4)] regeerende. Met Cambodja ende Patanij was in oorlooge. Den Opra Japan, Coninck in Ligor was overleeden, men presumeerde vergeeven te zijn.

Den tegenwoordigen Oya Bergelangh was gedistineert naer Ligor tot Coninck, ende alsoo met zijn vaertuijch niet vertroude derwaerts te gaen, vreesende van die van Patanij off Cambodja te water gerescontreert te worden, werd den coopman Croock wtt den naem van den Coninck versocht hett jacht Manilha tot convoij meede te senden dat promtelijck toestondt ende embarcqueerde zich den Berchelangh op Comps. Jacht. In zee coomende wird sieckelijck ende keerde te rugge. Deese promtitudie wird soo well genomen datt d'onse oock datelijck op haer versoeck een tra[5)] om rijs wtt te voeren bequamen ende zeer spoedich in Siam aff geladen zijn. Den coopman Croock is vanden Coninck met een gouwen kopken begifticht. *b*

1) *Sapanhout,* rood verfhout of brazielhout van de Caesalpina Sappan, ook gebruikt voor inlegwerk en medicijn. Vooral in Japan zeer gewild.
2) *Gommelacco,* schellak, roodgekleurde gom, als vernis gebruikt.
3) *Benjuijn,* benzoëhars, afkomstig van Styrax Benzoin, gebruikt als reukwerk en als geneesmiddel.
4) Ik betwijfel of Tiele's uitleg: vreedzaam, juist is. De bedoelde koning kon allerminst aanspraak maken op deze eigenschap.
5) *Tra,* Siameesch voor koninklijke vrijbrief of paspoort. Den vorm *fra,* dien Stapel in het glossarium van Van Dam's 'Beschryvinge' geeft, kwam ik niet tegen.

Den cleethandel in Siam beschit[1] gants niet, over Tanasserij wert dien handel bedurven, eenighe vrijlieden vande cust namentl. Dirck van Habs[2], Jan Moerdijck[3] ende andre, hadden in Siam veel cleeden gebracht ende gingen daer breett weijden, dragende weijnich respect aende dienaers vande Compa. In d'een en d'ander dient well watt versien.

De lichte peper was in Siam well getrocken ende vercocht 3 taill, datt is f. 18 t'picoll.

Elff stucx diamanten in gout geseth met 3 baggen[4] hadden darwaert tott een proeff gesonden, sijn terugge gecoomen ende aldaer emmer soo weijnich als op d'Custe Choromandel getrocken.

Een assistent met 2 catti silver off 240 gulden is in Siam gebleeven omme d'oude schulden te proccureeren.

D'oude wtt staende schulden in Siam bedragen F. 3821//1//4 daer onder begrepen f. 850//-// pr. den Directeur Marten Isbrantsen[5] op de Cust aenden nachoda[6] van

1) *Beschiten* = gedijen, baten, opschieten.
2) *Dirck Dircksz. Ha(e)ps* is in 1611 onder Block Maertsz. uitgevaren, in 1616 assistent ter kuste van Coromandel, in 1624 vaandrig, in Coromandel en Arakan dienend, in 1625 vrijburger, in 1628 luitenant, vervolgens vrijburger, handelend in streken, waar de Compagnie geen gezag had: Arakan, Tenaserim, Pegoe en Siam. Hij sterft als gezeten man op een handelstocht te Tenaserim 29 Februari 1632.
3) *Jan Moerdyck,* verder onbekend vrijburger.
4) *Baggen,* bague, kostbare vingerring.
5) *Marten Isbrantsz*. (IJsbrantsz.) komt in 1611 in Indië, wordt in 1615 onderkoopman en vervolgens (in 1619) opperkoopman ter kuste van Coromandel en commandeur van Fort Gelria. In 1624 wordt hij eerst tijdelijk, later definitief directeur, sinds 1627 gouverneur van Coromandel. Sinds 22 Juni 1626 heeft hij den rang van Raad van Indië, als gouverneur vraagt hij 6 Mei 1632 ontslag. Vervolgens maakt hij als commandeur een kruistocht in de Straat van Malakka. In April 1633 wordt hij weer gouverneur van Coromandel, waar hij tot September 1635 blijft om vervolgens te repatrieeren. Onder ‘de Cust’ is hier evenals op vele andere plaatsen in Compagnies stukken de kust van Coromandel te verstaan.
6) *Nachoda,* inheemsch gezagvoerder en koopman op een handelsschip.

's conincx van Siams schip verstreckt, die ter aencompste van do. nachoda sullen worden voldaen.

Op 200 picoll lichte peper ende eenighe weijnighe cleeden in Siam vercocht is gewonnen.		f. 7632//3 //4
daertegen in oncosten ende montcosten gegasteertt, zijnde daer inne begrepen de 2 catti zilver den assistent Moerdijck[1] tott gastos gelaeten		f. 776//12//8
Aentschip Mauritius is vertimmert ende ten behoeve vant volck op haer reeckeningh verstrecktt	f. 3928//5 //3	
Aent jacht Manilha	f. 455//8 //-	
		f. 4383//13//3
Somma in Siam gegasteert		f. 5160//5//11

Den rijs van Siam gebracht cost met alle oncosten het coijangh van 28 a 2900 lb. F. 33//15//-.

T'rijsgewas in Siam stont heel abondant ende was voor Mauritius vertrock all buijten perijckel, zoo datt in toecoomende goede pertije vandaer verhooptt wordtt. Ten minsten een a twee groote schepen dienen dit jaer om rijs derwaerts gesonden, om Batta. de Mollucqos, Amboijna ende Banda eens op voordel te versien, t'schip Mauritius was daertoe op ons vertreck geprojecteert, t'souw well coomen, ondertussen antwoort van mijn Hr. den Prince van Orange op des Conincx missive pr. Dort overgesonden mett een goede vereeringh in Batta. aenlangen[2].

T'is gants noodig datt de vrintschap met dien Conick in zijn geheel geconserveert blijve, alsoo Compis. staett in

1) De assistent *Isaack Moerdijck,* in 1627 uitgekomen, klimt in Siam geleidelijk op om er in Maart 1644 opperkoopman en hoofd van den handel te worden. 23 Januari 1646 wordt hij er door zijn kok vergiftigd en op last van den koning met veel statie begraven.

2) Coen bracht in 1623 een brief van den koning van Siam aan Prins Maurits over. Een antwoord van Frederik Hendrik werd in het najaar van 1626 naar Batavia gezonden en pas 10 Augustus 1627 door een 'vereering' gevolgd. Beide konden van daar eerst in Juli 1628 naar Siam gestuurd worden. Een bedankbrief uit Siam aan den prins was reeds 18 Mei 1629 te Batavia, maar werd pas met de 'Dordrecht', behoorend tot de retourvloot onder Van den Broecke, (p. 19 noot 1) 18 December 1629 naar patria gezonden.

India bij deese gelegentheijtt datt niet weeten hoe mett Japan staen, ende den oirlogh mett den Mattaram continueert, de Siamse spijscamer niet derven mach.

Een joncke met 220 coijangh rijs pertije olije etc. toebehoorende Jacob de Harder[1] ende Barent Pessaert[2] burgers van Batta. Is int aff drijven vande revier van Siam inde grondtt geraecktt, ende mett alle zijn ingeladen goederen vergaen, meer als 10.000 Rl. souw den rijs in Batta gerendeertt hebben, bij Pessartt was gemelte joncque affgelaeden, daertoe den coopm. Croock. volgens sijn instructie hem mett 2715 3/8 Rn. wtt compies middelen hadde geassisteerdt, de penningen zijn in Batta. voldaen maer de schade smert de reeders opt hoochsten, tschijnt datt hett de burgeri mett joncken niet gelucken will.

[+]Besending om rijs nae Cootaringe op Bourneo.

[+] Alsoo wtt dadvijsen van Coromandel verstonden trijsge- was in Araccan misluct was, ende datt wtt die quertiren weijnich te verwachten hadden, wird goett gevonden omme te Batta. in geen hongersnoot te vervallen, de fluijte Amsterveen den 4en Jano. 1630 naer Cotaringe op Borneo te senden, mett een cargasoen cleeden van f. 12291//19//- tott proccure van rijs, den 7en April daer aenvolgende keerde gemelte fluijte weederom tott Batta. mett 118 lasten rijs ende 80 lasten padi[3], costende de rijs 27 Rl. ende de padi 14 Rl.

1) *Jacob Gerritsz. de Harde*(*r*) komt in 1620 uit als soldaat, wordt 11 September 1621 constabelsmaat, vaart als vrijburger op Cambodja, is in 1626 en later herhaaldelijk burgerschepen. In 1628 woont hij als burger te Batavia, wordt ouderling en commissaris over de munitie van oorlog; in het begin van 1634 luitenant geworden, wordt hij nog in datzelfde jaar kapitein der burgerij, wat hij nog in 1651 is.
2) *Barent Pessaert*, 18 November 1622 onderkoopman, voordien assistent, dient o.a. in Cambodja, later is hij vrijburger te Batavia, wordt in 1628 schepen, in 1629 vaandrager der stad, vertrekt in 1634 heimelijk naar patria en wordt in 1636 hoofd van het Deensche kantoor te Trankebar ter kust van Coromandel. In 1644 vaart hij als Deensch 'president' naar Japan, maar wordt als 'fugitiff' door een Nederlandsch jacht gearresteerd en 20 November naar Batavia gevoerd. 19 Mei 1645 laat men hem naar Manilla gaan om daar compagniesgoederen te verkoopen en te spionneeren. Hij wordt daar vermoord.
3) *Padi*, rijst in de halm.

't last. Op de cleeden tegen dese rijs ende padi verhandeltt bedragende

incoops	f 6151// 9//14.
wort in reeckn. goett gedaen geavanceert te weesen	f. 6024//18// 2.

Den 21 Octobr. is Sr. Adolff Thomassen in persoon naer Borneo gevaren mett zijn jachten de Groot ende Cleene Peerle meede nemende een cargasoen, soo op den toll aengegeven heeft, van 12.000 Rl. Op sijn versoeck hebben hem mett een ondercoopman geassisteert, in Succadana was well aen gecoomen, vandaer nam voor naer Cotaringe te varen, om de last van rijs in te neemen. Den 7en Meert passto. was op Batta. niet verschenen. Men presumeert mett de last naer Amboijna off Banda geloopen is. Tis vreemt deese man sijnde van soo groote middelen sich in soo evident perijckel ende op soo ongetemperde plaetsen begheeft, datt mett andre well had connen beschicken.

Andermael is van Batta. den 7en Febr. passto. naer Cotaringe om rijs gevaren den ondercoopn. Daniel vander Vliet[1], per t'fluijtschip Velsen mett een cargasoen van f. 8559//16//1 aen coopmanschappen, Godtt geve spoedich mett zijn last op Batta. mach verschijnen, watt ordre ende instructie hem meede gegeeven is, can U Ed. onder gemelte datum int copieboeck naersien.

Battavia can jaerlicx wtt Cotaringe geprovideert worden met niet min als 3 a 400 lasten rijs, datt bij tijden van noot een treffelijck sustent[2] is, te meer gemelte plaetse soo well bijtt Ooste als Weste mousson can worden beseijltt, ende can de last binnen 3 a 4 maenden op Batta. weesen. T'is over sulcx gants noodich de vrintschap mett die natie in achtingh wordtt genoomen, ende den coninck in devotie gehouwen.

(fol. 5.) De plaetse selver is gants ongesont ende de rijslast difficiell om haellen, 30 mijlen ende meer is de revire opvarens, den Coninck is een soone vanden coninck van Ben-

1) *Daniel van der Vliet,* in 1628 koopman te Masulipatam, in 1630 te Kotawaringin, is in 1631 als koopman in Siam. In Augustus van het volgende jaar wordt hij als opperkoopman naar Coromandel gezonden. In 1633 is hij te Batavia, 1634 gaat hij naar Siam, in 1642 is hij als commissaris in Patani.

2) *Sustent,* levensonderhoud, voorraad.

jarmassingh, beijde vreesen den Mataram zeer, te meer voor deesen Succedane affgeloopen heeft ende van hem bijwijlen gedrijcht worden[1].

Goede pertije rijs is nu eenige jaren herwaerts, soo door die van Succedana als andre Maleijse handelaers wtt datt quertier te Batta. gebracht daer voor cleeden ende Chineese waren in retour wtt voeren.

Met onse jongste pr. de vloote vanden commandeur vanden[+] Broecke is UEd. den sobren staett van Taijowan[2], den indrangh vanden roover Quitsicq[3] tott voor Aijmoij ende de cleijne apparentie tott becoomingh vanden libren handel met de Chinisen wtt China in Taijowan mitsgaders t'voirdere gepasseerde aengeschreven.

[+]Aengaende de Custe van China ende Teijowan.

Hoe zich de saecke op de Custe van China t'zeedert hebben toe gedragen ende in watt tarme Compes. affaire tott op den 28en Decembr. 1630 aldaer ende in Taijouhan stonden, zullen UEd. in deesen verstaen ende wtt nevengaende missiven, dachregisters, resolutien ende meer andre pampieren, successive vandaer gecoomen, mitsgaders wtt onse derwaerts gesonden advijsen, naerder ende breeder gelieven te verneemen.

Van Aijmoij wtt de revire van Chincheuw zijn tot Battavia aengecoomen t'jacht Texel ende d'advijsjoncke Aijmoij

1) In 1622 had de regent van Kendal op last van zijn vorst, den Mataram, Soekadana veroverd en de oude vorstin naar Java gevoerd. Haar zoon werd waarschijnlijk in 1623 als leenvorst van Mataram op den troon geplaatst.
2) 26 Augustus 1624 wordt een compagniekasteel te Thaywan op de Westkust van Formosa opgericht, van waaruit op de kust van Tsjintsjao in China getracht werd te handelen. Weldra verwerft men de souvereiniteit over de stad, evenals over de omliggende districten. Er wordt tol geheven, o.a. van Japansche kooplieden, waarover hun vorst zeer ontstemd is, die zelf van de Nederlanders te Firando geen rechten hief. Het is naar aanleiding daarvan, dat Nuyts (p. 16 noot 3) in 1627 naar Japan wordt gezonden. In China is men in de nadagen der Mingdynastie; zeeroovers treden allerwegen tegen de machtelooze mandarijnen op.
3) *Quitsicq*, Kwitsik, onderhoofd van den Chineeschen zeeroover I-kwan (p. 46 noot 1), valt van hem af en gaat voor eigen rekening rooven. Hij ontneemt zijn vroegeren meester in 1629 Amoy. I Kwan roept onze hulp tegen hem in. Hoe het met hem afloopt, blijkt uit onzen brief.

mett brieven vanden gouvernr. Putmans[1)] dato 24en Febr. en 10 Meertt 1630 te weeten Texel den 26en Meertt met een cargesoen van f. 78264//14//- ende de joncke Aijmoij den 10en April mett f. 1053//13//- bestaende in 43 pl. 73 catti rouwe Chinese zijde, 11 pl. 59 catti flos ende 430 catti getweerende zijde[2)], alderhande sijdestoffen, groff ende fijn porceleijn, 504 pl. aluijn 85 picoll poijer suijckeren, 58 schuijten weegende 565 taill 4 maes Chinees gout ende andersints, als naerder inde generale negotieboecken te sien staett, Texel bracht in Battavia 300 Chineesen.

Den 5en Octobr. 1629 keerde vande Noord in Taijouhan tjacht Domburch achterlatende de joncque de Fortuijn mett zijn volck, hebbende de Noordcuste van China door contrariewindt, stroomen ende ondiepe gronden niett hooger als op 32 graden connen ontdecken, gelijck onse jachten onbequaem ende te diep gaende zijn, omme gemelte custe te bevaren, (zijnde zelfs t'Chinees vaertuijch aldaer expres platbodemich getimmertt) soo zijn oock d'apparentien noch minder, omme daer ontrent tott eenige handel te geraken, vermits mett niemant als eenige vissers diemen niett verstaett, ende een andere taell als in Chincheeuw sprecken can te woorde coomen, oock sijn de vreemdel. omde Noord gants niet bekent, ende t'hoff daer soo naer geleegen, datt derzelver frequentatie ter ooren vanden Coninck souw moeten coomen, als wanneer de zulcke, welcke kennisse vander selver admissie hadden, in de grootste ongenade souden ver-

1) *Hans Putmans* komt in 1620 in Indië als onderkoopman, is in 1622 koopman op verschillende plaatsen, in 1626 opperkoopman van den compagnieswinkel en president van schepenen te Batavia, komt 21 Juni 1629 als opvolger van Nuyts op Formosa, waar hij met veel beleid het bestuur voert tot 21 Mei 1636, wanneer Van den Burch tot zijn opvolger wordt benoemd. Hij heeft er echter weinig slag van om den handel op China vreedzaam tot ontwikkeling te brengen; voortdurend is hij tegen Chineesche machthebbers in de wapenen. Zoo belegert hij in 1633 Amoy. Van 1632-'33 is hij tijdelijk te Batavia, terwijl hij 28 April 1635 tot Raad van Indië wordt benoemd. Hij repatrieert 28 December 1636 als commandeur van een retourvloot.

2) *Rouwe zijde*, ruwe, onbewerkte zijde, tegenover *'getweerende'*, de bewerkte of gedraaide. *Floszijde* is zijde gemaakt van het afval der cocons.

vallen. Overzulcx den gouverneur van opinie is, daeromtrent vergeefse moeijten ende costen zullen doen, te meer inde revire Hoccheuw daer well bekent zijn ende onse assistentie well noodich hadden met pratiens aff geweesen zijn geworden, zulcx oock dat den Conbon[1] die daer zijn residentie heeft vande compste der jachten Diemen ende Slooten voor ende in do. revier noijtt kennisse heeft gehadt.

Met de jongste advijsen naer Taijouhan hebben geordonneert dewijle onse macht daer swack ende soober is, de naerder ontdeckingh van Chinas Nordeuste tott beeter oppertuniteijtt te schorten.

De joncke de Fortuijn hier voore gementioneert is gestrant tegen seecker eijlandt ende niett gelijck die van Domburch raporteerde op de groote droochte gebleeven, T'volck is naderhandt altsamen mett een vissersjonckien te recht gecoomen.

Den toevoer van Hoccheuw naer s'vijants plaetse Kelangh op Formosa, advijseertt den gouverneur Putmans seer swarelijck te verhinderen ende aff te snijden is, in openbare zee can niett gecruijst worden, off men is t'verdrijven subject, onder de wall leggende connen altijtt door de groote meenichte vijssers die dagelijcx t'zee loopen gewaerschoutt worden, ende soo onse cruijsers schuwen, oock ist vaertuijch vande handelaers wtt de vissers niet te kennen, in voege als een 2 a 3 naerjagen hondertt ontloopen, ittem is ditt vaerwater tussen Hoccheuw ende Kelangh buijten de maenden April ende Meij voort Chinees vaertuijch difficill te bewaren, als wanneer den meesten toevoer naer Kelangh (die naer verstaen noch weijnigh beschiett) gedaen wordt, soo datt de jachten die daer toe dienen gebruijckt te worden t'Noorder mousson in Teijouhan souden moeten overblijven.

T'ware beeter seijtt den gouverneur wanneer compies gelegentht. gedoochde, dat men Kelangh mett een sufficante macht occupeerde ende den Spaignart van daer dreve, waertoe noodich acht 10 a 1200 cloecke soldaten ende goede geexprimenteerde hooffden, nevens alle andre noottsaecklijckheeden, tott soodanigen exploit dienstich[2].

1) *Conbon,* in Nederlandsche stukken de titel van een hoogen Chineeschen ambtenaar (koeng-boen), gouverneur van een provincie; letterlijk beteekent het: officiëele brief, en het woord wordt gebruikt voor den persoon, van wien zoo'n brief uitgaat.
2) De Spanjaarden hadden sinds 1626 een fort te Kelang op Noord-Formosa. la Santissima Trinidat, dat 26 Augustus 1642 door de Nederlanders werd veroverd.

Soo de constitutie van de Compa. tselve gedoochde soude zulcx meede dienstich ende zeer nutt ooirdelen, alsoo ons gelijck UEd. well ten rechte seggen, soodanigen beurman aldaer niett en dient, maer verscheijden andere saecken als den drijgende ooirlooge vanden Mattaram omtrent Batta., t'woellen vanden Portugies, ende datt den Suratt. ende Parsischen handel ditt jaer zall dienen mett een competente macht van volck ende scheepen vervolght, zall de saecke aen dien cant tott beeter geleegentheijtt dienen in gesien ende vooreerst bewaert t'geene aldaer besitten, mits dat men ondertussen tracht alsulcke informatie van des vijants vestingh te becoomen (soo t doenlijck is) als UEd. inden hare van pmo. Novembr. 1629 voorstellen omme t'sijner tijtt t'stuck eens mett goet fondament bijderhandtt te neemen, mett onse jongste is ordre gegeeven t'vijants vaerwater bij provisie zoo veel te troubeleeren als de geleegentheijtt ende de middelen in Teijouhan gedogen.

Wat aengaet dat UEd. voorslaet, omme bij capitulatie met de Chinese te maecken ofte bedingen, datt mett den Spaignaert onsen vijandt op Formosa niet zoude trafficqueeren, den Gouverneur Putmans heeft d'occasie ter behoorel. tijdt waergenomen, ende die van China nevens andre puincten t'selve voorgehouden, doch daer en is niet te doen, ende schoon zulcx belooffden sall echter niett naer gecoomen worden, gelijck UEd. in deesen ende d'Hr. Putmans advijsen naerder zultt verneemen.

Wij vertrouwen tfort Zeelandia op Teijouhan soodanich versterckt is, datt Godtt de Voorste, voor des Vijants macht niett te vreesen hebben.

Ende laeten ons voorstaen dat de Santissimo Trinidat van soo grooten consideratie niet en is als daer van well groff ende groot int hoff van Spaengie wordtt voorgegeiven.

Wtt geintercipieerde brieven vanden Gouverneur van Manilha aende Vice Roij in Goa geschreven, sien datt vrij beducht is, *(fol. 6)* ende vreest datt d'een tijtt off d'ander van de Neederlanders op Formosa sall aengetast worden, claecht zeer over de cleene assistentie die den Coninck tott maintenie van soo goeden werck namentl. de vestingh op Formosa presteertt, seijtt niet te t'wijffelen soo Godtt den

Mattaram tegens ons niet verweckt hadde hun vestplaetse ware sonder aenstoott niett gebleeven, claecht over d'ongesontheijtt vande plaetse, daertegen roemt datt soo goeden getall zielen gewonnen ende veel inwoenderen Christen gemaecktt waren, ende om recht te seggen, in datt stuck zijn se ons te cloeck ende bethoonen hare papen veel meer ijver ende neersticheijtt, als well onse leeraers ende predicanten.

De gemelte brieven melden gants niet van eenich exploict op Teijouhan, clagen seer over de slappe negottie in Manilha.

Deese tydingh wort geconfirmeert wtt de Revire van Chincheuw pr. den coopman Koeckebacker[1], die schrijft verstaen te hebben wtt seecker Chinees (zijnde voordeesen de Wits[2] tollck geweest) coomende mett een joncqien met 25.000 Rl. in contant wtt Manilha, den 22en Juli 1630, pr. den roover Tausaijlac[3] genomen, datt in Cavita zeeven soo groote als cleene schepen lagen, t'twee middelbare wirden getimmertt, hett grootste sonder masten, ende de reste heell reddeloos; wt de Zuijdzee wirden twee schepen verwacht, ittem datt naer zijn vertreck wtt Manilha datt doen ongeveer een maent was geleeden, t'twee galleijen ende 3 joncken naer Kelang souden vertrecken. Zeer wird in Manilha over de

1) *Nicolaes Coeckebacker* is in 1627 secretaris van den Raad van Justitie, gaat in 1628 als opperkoopman op een eskader onder Carel Lievensz. (p. 22 noot 1) naar Formosa, in 1633 wordt hij als president aan het hoofd van het compagnieskantoor te Firando in Japan geplaatst, waar hij behoudens een reis naar Batavia in 1636, tot Juli 1638 blijft. Als commissaris maakt hij in 1638 een reis naar Tongking, Thaywan en Japan. Hij repatrieert met de retourvloot van 18 December 1639, komt medio 1640 aan.

2) *Gerrit Fredricksz. de Witt* is in 1623 opperkoopman op diverse schepen, van 19 September 1625 tot de aankomst van Nuyts wnd. opperhoofd en commandeur van Thaywan; hij treedt in den strijd met de Chineesche zeeroovers niet zeer handig op. Hij repatrieert 23 December 1627.

3) *Tautsailak*, onderhoofd van den Chineeschen zeeroover I Kwan (p. 46 noot 1) valt met Kwi Tsik (p. 37 noot 3) van hem af, doch vereenigt zich later weer met zijn vroegeren meester. Uit den brief blijkt zijn verdere geschiedenis, ook hoe hij onder den naam Son Gi A oppermandarijn van Amoy wordt en op 3 December 1630 een contract met Putmans sluit.

weijnige negottie ende datter niett te winnen is geclaecht, wijders raporteerde datt Ao. 1629 door t'aenraden van zeecker Mestis, Salvador genaempt, voor tolck de compa. in Teijouhan gedient, een entrepriese opt fort Zeelandia was aengeleijtt, daertoe g'equipeertt hadden ses schepen ende t'wee galleijen, die door storm mett verlies van een schip ende de reste heel schaloos in Cavita waren gekeertt.

Aengaende Kelangh verstaet men wtt seecker Chinees coopn. die mett t'wee joncken den 7en Julij 1630 van Aijmoij derwaerts was gevaren ende den 31en do. weeder inde revier Chincheeuw aengecoomen, datt den Spaingnaert aldaer geen ander vaertuijch als een cleene galleije was hebbende, beijde de plaetsen namentl. Kelangh ende Tamsiuw waren soo do. Chinees raporteertt niett meer als mett 150 coppen, zoo Spaignaerden als halff slach beseth. Door gebreck van capitael hadde de coopmanschappen van d'eene joncque op tijtt vercocht, ende de goederen van d'andre jonck opgeleijtt, tott datt ontseth van geltt wtt Manilha quame, datt soo voorgaven dagelicx mett t'wee schepen waren verwachtende. Do. coopman geliett zich niett well gecontenteertt te weesen, ende wilde niett weeder derwaerts, verhaelde meede de Chineesen vanden Spaignaert zeer getravailleert ende geslagen wirden.

Wtt alle dit besluijten wij, Kelangh off La Santissima Trinidat van zoo grooten inportante niett te zijn als well op geeven ende datt well licht Ao. 1632, (soo UEd. continueertt mett soo goeden getall volck te senden, als nu eenighe jaren gedaen hebtt) mett apparent voirdeel ijts op gemelte plaetse sall connen worden geattendeertt, de saecke dient ende behoortt daerna beleijtt te worden, om Formosa alleen voorde Compa. te verseeckeren. T'is seecker ende gaett vast ditt eijlandt gouttrijck is. Omtrent der Spaignaerts residentie wordtt geseijtt een gouttmijne te weesen, wttermaten vertil ende vruchtbaer is do eijlandt, d'inwoonders buijten kennisse van Godtt, daerbij ijvraers ende vigelante kerckendienaers well watt goetts aen te doen is.

Hoe niet min deerlijck als well schandelijck 63 van d'onse in Mattauw vermoortt waren, zall UEd. wtt ons voorige schrijven hebben verstaen[1].

1) Nuyts had een troep soldaten naar het dorp Matau gezonden, waar zich eenige Chineesche roovers bevonden; bij het oversteken van een rivier werden ze bijna allen door de inlanders, die hen door het water droegen, vermoord. Eerst 23 November 1635 volgde een strafexpeditie; het dorp werd in de asch gelegd en de bewoners stelden zich onder de Compagnie.

Die vant dorp Soulangh sijn cort naer Nuijts vertreck bij den Gouverneur hun onschult coomen doen, als geen kennisse vande moordt in Mattouw geschiett gehadtt te hebben, versochten men wilde hun in vreede opneemen, souden ons trouw blijven ende hun nevens die van Sinckan tott straffe vande Mattauwers laeten gebruijcken, als voordeesen gedaen hadden, Den Gouverneur om verscheijde goede reedenen, vont goett d'excuse vande Soulangers aen te neemen ende d'oude vrintschap mett haer te vernieuwen. Aende voorsz. moordadich acte zijn die van Soulang niett handadich geweest maer hebben kennisse vant voornemen gehadt.

Die van Matouw ende voornementlijck de Baccalouanders bleeven in haere quaede actien continueeren, doende d'onse ende onse bontgenooten alle moogel. overlast ende voornementl. op Saccan alwaer van onse soldaten int veltt dooden mett meer andre insolentien. Den Gouvernr. merckende datt ditt brutall volck mett civiliceeren onverdraechelijcker wird resolveertt (hoewell de macht doemaels in Teijouhan soober was) die van Baccalouan op hun onversienst aentetasten ende te straffen, t'welck op 23 Novembr. 1629 soo well succedeerde, datt mett weijnich off geen schade van onser zijde den vijandt wtt hun dorp dreven, eenige dood sloegen, ende veele quetsten, meest alle hunne beste huijsen ende coorenschuren verbranden.

Dit exploict baerde onder de Matouwers ende Baccalouanders soodanigen schrick datt datel, door die van Soulang ende Sinckan aenden gouverneur deeden versoecken haer in genaede te willen aenneemen, ende vrijgeleijde te verleenen, omme van vreede te moogen coomen spreecken, zendende daernevens tott een teecken als overwonnen zijnde, haere principaelste assageijen, limbins[1] ende pluijmen.

Pmo. Decembr. daer aen volgende verschijnen 10 a 12 pr. soonen vande principaelste wtt deese dorpen hun actie ende quade coursen excuseerende, seggende zulcx ter handtt

1) *Assegaien en limbings*. Lembing, Maleisch voor speer; assagaai is een Berberwoord, dat bajonet beteekent en via het Spaansch of Portugeesch onze taal bereikte.

hadden genoomen in revenge, datt den Gouverneur Nuijts hare vrouwen getracht hadde t'onteeren, gelijck in Sinckan gedaen hadde, ende datt de soldaten die mett hem quamen, hare varckens ende arack mett geweltt hadden genoomen. Den Gouverneur deese excusen ende pratiens niett aenneemende, hun voirder over haere leelijcke actien opt scherpste reprendeerende, diende haer aen mett hun geen vreede mocht maecken tott naerder oordre van d'Hr. Generael maer bij aldien onder seecker conditien in stilstandt van wapenen wilde treeden presenteerde in haer faveur aenden Generael te schrijven opdatt in genaede mochte worden opgenoomen, de conditien bestonden in zeeven artijckelen namentl. dat het gebeente ende hooffden vande vermoorde (daermeede naer hun gewoonte tott cleenachtinge vande contra pertije in hare huijsen proncken) souden restitueeren, dat souden restitueeren alle de wapenen ende cleedingh van d'onse becoomen,

datse 63 vande hare sijnde zoo veel alse van d'onse omgebracht hadden op genade ende ongenade ter handt souden stellen,

dat alle de Chineesen in haere dorpen woonachtich alle drij maenen een nieuw hooffd briefken int fort souden gehouden weesen te haellen,

dat niet vermoogen zullen eenige zeeroovers, victualie amonute van ooirlooge off andersients te vercoopen noch huijsvestingh in haer dorp te verleenen, dat wtt elck dorp drij vande princepaelste kindren als ostagiers bij den Gouverneur zullen gehouden zijn te bestellen, mits daertegen weder dry van d'onse in haer dorpen liggende,

(fol. 7) Ten zeevensten dat jaerlijcx tot verkentnisse van haer misdaett, op denzelven dach als d'onse hebben vermoortt, een soch met een beije wtt ijder dorp aen t'casteel in Teijouwan zullen brengen.

De gecommiteerde namen aen de gemeente de zaecke voor te dragen hoewell hun vrij watt gealtereert hadden int aenhooren van deese a[r]tijckelen.

Den 6en Januo. den Gouverneur met t jacht Slooten vande Custe van China, in Teijouhan gekeertt weesende, zijn die van Baccalouang ende Mattauw affgecoomen, approbeerde alle gementionneerde artijckelen behalven t'overleeveren van 63 pr.soonen op genade en ongenade. Den Gouverneur niett goett vindende precis op datt puinct te staen, heeft mett hun treves voor negen maenden opp naerder approbatie vanden

Generael geaccordeert ende zijn zoo vrinden geworden, den Gouverneur wenst middel hadde gehadt, deese s'noode acte aensienelijcker had moogen revengeeren, maer meijnt niett geraden te weesen, soo hun in toecoomende well dragen, naerder straffe over datt faijct bij der handtt genoomen wordtt, om dat volck niet te verharden. Den Gouverneur is gelast als bij onse brieven gelieft te zien, datt geen offentie doen zall soo langh hun naer behooren comporteeren.

Bij naerder advijsen van 28en Decembr. Ao. 1630, verstaen die van Mattauw haere belooffde conditien naer behooren niet presteerde, t'hooffd vanden coopman Homan[1] in haer dorp behouden hadden, nevens prtije geweer enz. Mitsgaders datt alreede 2 a 3 reijsen vanden Gouverneur ontbooden waren, om haer d'approbatie van d'Hr. Generael aentedienen ende niet aff quamen over zulcx bij den Raet in Teijouhan geresolveertt was, t'oude mett hett nieuwe aensienlijcker te revengeeren, ende die van Mattouw te destrueeren ende vernielen, t'welck voor genoomen hadde voor Bommels despache naer Batta. int werck te stellen. Aen goett succes t'wijffele, Godt den voorsten, niett, ende meene gants noodich te weesen, tott exempel van andre deese inorme actie mett totale wttroijingh van d'aenleggers gepunieertt wordtt.

Hoe de Custe van China door t'grasseeren[2] vande roovers soodanich getroubleertt bleeff datt Teijouhan zonder eenige negottie was, gel. meede datt den roover Quitsicq, de Revire van Chincheuw g'incorporeert hadde, ende Aijmoij belegert hielt, zullen UEd. wtt onse voorige hebben vernoomen.

T'seedert is gemelte Quitsicq meester van Aijmoij geworden.

Den Gouverneur Putmans omme Compies. affaire op voorschr. custe ten beste vande Compa. in soo troublementen tijt, te derigeeren, ende om volgens zijn instructie mett de Groote van China ijts voirdelich tott openingh vanden handel ende vernielinge vande roovers te besluijten, hadde Kintheij, schrijver van Moerwattingh mett een missive naer

1) *Jacques Homan*, opperkoopman op Thaywan, 21 Juni 1629 met 63 anderen door inlanders vermoord (vgl. p. 42 noot 1).
2) *Grasseeren*, van het Latijnsche grassari = ruw te werk gaan, woeden, vijandig optreden.

Equan[1] gesonden, omme door do. Equan te doen onderstaen, off eenige onser cooplieden voor den conbon (doen ter tijtt in Chincheeuw zijnde) zouden moogen verschijnen, ende van hem mondelingh den handel (onder presentatie vande roovers te helpen verdrijven) te versoecken. Gemelte Kintheij wird datel. voorden Combon gebracht alwaer well scherpel. van ons doen, watt voor volck waren, watt macht hadden, watt versochten en off men ons zouw moogen vertrouwen ondervraecht wird even off van geen Neederlanders oijt gehoortt ende van onse residentie in Teijouhan gants geen kennisse hadde.

Kintheij dienden den Combon hier op, dat de Neederlanders niett als den libren handel versochten, ende datt well

1) *Equan*, I Kwan, oorspronkelijk kleermaker, later Chineesch tolk van de Compagnie te Thaywan, tenslotte zeeroover. Een bekwaam en stoutmoedig avonturier, die in 1627/8 zelfs Amoy weet te verwerven. De zwakke Chineesche regeering (Mingdynastie) benoemt hem tot oppermandarijn van Amoy en verwerft daardoor zijn steun tegen de talrijke andere zeeroovers. Ook neemt hij het Compagniesschip 'Westcappel', dat hij later teruggeeft. Nuyts neemt hem kort daarop verraderlijk gevangen (p. 16 noot 3), maar laat hem tegen een voordeelig verdrag 1 October 1628 vrij, waaraan hij geen uitvoering geeft. Kort daarop komen zijn onderkapiteins Kwitsik (p. 37 noot 3) en Tautsailak (p. 41 noot 3) tegen hem in opstand. De eerste ontneemt hem Amoy. Daarop hebben de in den brief genoemde gebeurtenissen plaats. Na die gebeurtenissen heeft de Nederlandsche handel met China plaats door middel van I Kwan. G.G. Brouwer wil in 1633 door geweld den vrijen handel herstellen en laat door Putmans een groot aantal oorlogsjonken van I Kwan verbranden. Later heeft Putmans minder succes met zijn blokkade van Amoy. Na Putmans' aftreden wordt in 1640 weer een contract met I Kwan gesloten, waarbij hij belooft den handel van China op Japan aan de Nederlanders over te laten; hij houdt zich daar echter slecht aan. In den strijd van den Mingkeizer van Zuid-China tegen de Mandsjoe's komt hij bij den eersten tot groot aanzien. In 1647 valt hij in 'Tataarsche' handen en is het met zijn macht gedaan. Een zoon van hem bij een Japansche vrouw is de later zoo bekende Kok Sing A (Coxinga), die ons Formosa in 1667 ontnam.
Moerwattingh, een mij niet bekende Chinees, die op Batavia handelt.

verseeckertt was soo hun zulcx vanden combon wird geadvoijeertt den roover Quitsicq souden helpen devaliseeren[1], daer op ten antwoord creech soo sulcx onderstaen wilde, de Neederlanders mochten mett haer macht daer coomen, wilde hun in recompence vandien den handel vergunnen.

Hierover vint den Raet in Teyouhan goet pr.t jacht Sloten de cooplieden Brouwers[2], Traudenius[3] ende Equans broeder mett alsulcke missive ordre ende instructie (als in copie hier nevengaende blijckt) naer Chincheeuw aenden combon aff te vaerdigen.

In Chincheeuw aengelanght zijnde was den Combon naer Hoccheu vertrocken, ende wirden d' onse voor den haijto[4] ende andre grooten gebracht die de brieven aennamen den combon te bestellen, d'onse in pr.soon bij den Combon in Hoccheuw te licentieeren vermochten niet, sonder vóórconsent vanden Combon, souden in haer faveur schrijven, soo wilden, conde daer op antwoord wachten.

Naer wat belangde ons versoeck vanden vrijen handel wtt cracht der voorige contracten mett die van China gemaeckt, daervan seyde den Haijto hadde den tegenwoordigen Combon gants geen kennisse. Zoo ijts te versoecken hadde, zouw op nieuw moeten geschieden, mett den tegenwoordigen regeerende Combon.

Hier sien UEd. hoe instabil de Chinese contracten zijn, welck mett de groote aldaer wiens Regeringh maer drij jaren deurtt worden gemaeckt.

De presentatie om de roovers te destrueeren meende de Heijto waren niett machtich, zulcx mosten eerst int werck

1) *Devaliseeren*, gewoonlijk berooven, uitschudden; hier: ten onder brengen.
2) *Brouwers*, een mij verder niet bekend koopman.
3) *Paulus Traudenius*, onder-, later opperkoopman, sinds 1629 voortdurend op Formosa en Quinam en aan de kust van China werkzaam. Van 1640-'43 gouverneur van Formosa. Onder zijn bestuur komt het geheele eiland in Nederlandsche handen. De Spanjaarden worden verjaagd, de laatste onafhankelijke uithoekjes onderworpen. Wegens zijn slechte onderzoek der goudmijnen wordt hij naar Batavia opgeroepen, waar hij 9 Juli 1643 sterft.
4) *Hayto*, in Nederlandsche stukken de eerste mandarijn na den conbon (p. 39 noot 1).

stellen, ende dan van handel spreecken, ittem datt Quitsicq in onderhandelingh mett den Combon was, t' welcke effect sorteerende, hadden ons alsdan aen Quitsicq gelijck mett Equan gedaen hadden, te adresseeren.

Den Gouverneur dit raport verstaende, ende vermerckende in China zoo cleene extima van Compies.macht wird gemaecktt (gelijck de zelve inder daett soober was) ittem datt geen scheepen, als verhoopt hadde, wtt Japan verschenen, vreesende datt mousson geen middel te hebben omme t'capitael vande compa. te besteeden ende naer Batta. te retoureeren te meer in Teijouhan geen coopluiden verscheenen, maer door Quitsicq verhindertt wirden te coomen, vertrecktt in pr.soon mett de scheepen Texel, Sloten ende Domburch naer de revire van Chincheeuw omme de schepen van Japan aldaer te verwachten, ende ondertussen t'onderstaen watt in den handel t'sij mett Quitsicq off Equan zouw connen verrichten.

Den 12en Decembr. inde revier verschijnende verstondtt den Gouverneur datt Quitsicq mett den Combon verdragen was, sijn residentie ende t'gebiett in Aijmoij hadde, den Gouverneur laett gemelte Quitsicq aenmanen, datt zijn belofte van hem den handel te verleenen zouw gelieven naer te coomen, ende versocht 3 a 4 joncken te coop, gelijck voor dato toegeseijtt hadde, alles scheen datt well ten besten vande Compa. zouw hebben gesuccedeertt ende wirden d'onze mett een pratien van Quitsicq gepaijtt, den Gouverneur zulcx niett alleen vermerckende maer siende datt alle coopluijden die mett ons quamen negottieeren, seer qualick getracteertt, geschatt ende geschooren wirden, zulcx datt geen (*fol. 8*) voirdeel conden doen ende achter bleeven, ende de compa. soo doende haer zelven op de Custe van China comsumeerde, resolveertt sonder voirder in comunicatie mett de groote van China te coomen den roover Quitsicq te verdrijven ende Equan t'herstellen; (als siende geen naerder middel om aenden handell te coomen); ende alsoo compies. machte (bestaende alleen in de schepen Texel, Domburch ende Slooten) tott soo danige entreprince te swack was, vaertt den Gouverneur naer Teijouhan, omme in alderijll t'masteloose jacht Arnemuijden t'equipeeren, neffens alsulcke joncken als daer bijderhandtt waren, ende is weeder van Teijouhan vertrocken, mett Slooten, Arnemuijden ende vier joncken, daermeede den 2 Febr. 1630 in Erasmusbaije arriveerde, communiceerende dien zel-

ven dach noch zijne resolutie mett Equan, dien daer zeer in verblijtt was, zich datel. gereett thoonende omme mett zijne soldaten t'embarqueren doch daer naer goett vindende, dat men zeecker roover genaemt Touseijlack, die Quitsicq mett 20 joncken affgevallen was, wtt des Compis. ende Equans naem souw op ontbieden, omme de saecken te rigoreuser ende mett des te meerder macht int werck te stellen, sijn de brieven aen Tauseijlack affgeveerdicht ende is den Gouverneur naer de revire van Chincheeuw geloopen, latende Arnemuijden bij Equan.

Bij de jachten Texel ende Domburch coomende heeft den raett goett gevonden Quitsick de genomen resolutie aenteschrijven ende mett eenen te insignueeren dat den vrijen handell begeerden, ende datt d'effecten vandien in drij dagen wilde s'maecken, off datt den handel zelver zouden openen, Quitsick deese aenmaninge inde windt slaende, is den 9en do. Equan ende Touseijlack in de revire verscheenen.

Den roover Quitsick verneemende de saecke gemeent wordtt, ende siende de schepen langs de buijten- ende Equan bij de binnencant van t'eijlandtt Aijmoij opcoomen, meenden mett zijn macht zeewaerts t'ontloopen doch wird hem den wech affgesneeden, als wanneer hij sich met drij joncken socht te salveeren, de Revire op, maer wird van Tauseijlacq gevolcht ende gevangen becoomen, omtrent 40 joncken wirden van onse scheepen ende joncken vervolght, daer van door de harde coelte omtrent 25 a 30 ontquamen ende t'zee liepen, de reste masteloos, in de grondtt geschooten, ende tegen de wall gejaecht, de victorie in deese voege becoomen zijnde, is Equan noch dien zelven dach weder tott Aijmoij in vorige possessie ende digniteijtt hersteltt, tott groot vernoeginge van meest alle d'inwoonderen.

In deese rescontre ist jacht Slooten door all te grooten ende blinden ijver, vanden schippr. int vervolgen van des vijants vaertuijch inde revire tegen de clippen verongeluckt, inhebbende 628 picoll peper 1301¼ catti oliphantstanden, ende 25 pol. sandelhoutt. Den Gouverneur nevens Equan mett 4 joncken omtrent t'vrack coomende, was alreeds onder geborsten, ende op zij gevallen, berchde omtrent 2 a 300 pl. peper ende 445 catti oliphantstanden ende 20 picoll sandelhoutt, mett t'wee anckers ende t'wee stucken, de nacht op de handtt coomende zijn door quade toesicht ende onstuijmich weer t'wee van gemelte joncken, daer meest alle de geberchde

peper in was, meede coomen te prijckeleeren[1], daer den Gouverneur Putmans ende Equan hun mett groott prijckel salveerden, ses Neederlanders ende eenige gevangene Chineesen zijn mett deese joncken vergaen.

Dit ongeluck bevlecte deese victorie ende valt de Compa. costelijck, d'Almoogende versette de schade.

Quitsick in deeser voege door ons verdreven, de revier van Chincheeuw vande roovers ontlast ende Equan in zijn voorige staett hersteltt zijnde, heeft den Gouverneur aen gemelten Equan doen voordragen, verscheijde puincten ende preminentien inden handel, welcke in vergoedingh vande gelede schade ende gedane diensten soo aent rijck van China als hem Equan int pr.ticulier mett goede reedenen voorde Compa. pretendeerde, ende door den aenvangh vant exploict all geconcipieert hadde, ende meest bij Touseijlacq g'accordeertt waren, als naerder bij resolutie ende missive van d'Hr. Putmans te sien is. Alles nam Equan aen omme ten besten vande Generale Compa. te helpen verrichten, den libren handel soo well inde revire Chincheeuw als in Teyouhan mochten exerceeren, ende zouw bevoirderen t'selve oock vanden combon ende groote voor altijtt geconfirmeertt wird[2].

Dat geen joncken naer Manilha, Kelang, Patani, Siam, Cambodja ende andre plaetsen zouden gelicentiert worden sloegen aff ende was in zijn vermoogen niett, ten zoude oock nimmermeer connen ingevoertt worden, 180.000 taill genoott den Coninck jaerlijcx voor toll van gemelte joncken, ende t'capitael vande Compa. seijde hij, was opt t'hiende pertt niett basstant om den toevoer wtt China te vers'welgen, gelijck zulcx in Teijouhan ende Battavia had gebleecken, van waer eenige in plaets van winst mett verlies ware gekeertt, daer ter contrarije in Manilha op veele goederen 3 ende 4 centen avanceeren[3]. D'onse drongen hier hardt op ende meijnde soo zulcx hadden geweeten, souden zoo s'waren exploict niett onderstaen hebben.

Equan verclaerden echter dit stuck in zijn macht niet te weesen, ende alschoon zulcx voorden aenvangh van zaecke

1) *Prijckeleeren*, periculeeren, gevaar loopen, schade beloopen, vooral toegepast op zeeschade.
2) Vgl. het contract van 13 Februari 1630, opgenomen in Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum I, p. 237.
3) D.w.z. 3 à 400 percent.

hadde beloofft om int besitt te coomen, datt t'selve niett naer gecoomen zouw hebben seggende zoo zulcx onderstont, niett alleen hij, maer oock de Compa. in ongenade bij den Coninck ende grooten vervallen zouden.

Wijders pretendeerde den Gouverneur vergoedingh van t'jacht Slooten ende zijn ingeladen goederen, als zijnde niett in Compies. dienst maer ten dienste vande Croon van China, ende om hem Equan in voorige staett te helpen, geprickeliteertt ende gebleeven, extimeerde t'jacht op 6000 Rln.ende t'cargasoen 12000 Rln. daer op presentatie deede van 2000 taill mett beloffte datt hij Touseylacq zouw aenhouden, meede tott soulagement van datt verlies ijts gave ende meerder seijde hij was voor die tijtt in zijn vermoogen niett, claechden zeer vant groott verlies bij Quitsicq geleeden, ittem datt ten tijden bij Pietter Nuijts was aengehouden, voor gelargeert wird, in de t'negentich schuijten goutt door zijn moeder aen verscheijde persoonen doch meest aen do. Nuijts waren vereertt.

Naerderhandt becoomen advijs 20 schuijten gout monteerende f. 5283//10//8 op reeckeningh van Slootens verlies gecontribueertt hadde.

Den roover Quitsicq is met een kettingh aenden hals geboeijtt van Aijmoij naer Hoccheeuw aenden Combon gesonden, all waer een wreede doott erlangt heeft.

In Aijmoij deede Equan bij publicke billetten alle coopl. waerschouwen ende gaff licentie datt opentl. ende vrijelijck mett de neerlanders zoo well inde revire van Chincheeuw als in Teijouhan *(fol. 9)* vermochten te handelen, twelck oock promtelijck is gevolght, ende quamen veel coopluijden aen boort, in corte vente ongeveer 700 picoll peper a 13 ende 14 taill t'picoll, drij a 4000 picoll advijseertt den Gouverneur als geen joncken wtt China naer Java ende elders varen, sal connen vertieren, oliphantstanden had vercocht 57 ende 58 taill t'picoll, eijscht 5 a 6000 lb. T'loott conde niet meer als 4 taill tpicoll gelden, datt weijnich is, sandelhoutt 25 a 30 taijll begeertt 100 a 150 picoll, eijscht meede tott een proeve pertije rompen[1)] en de 10 a 12 picoll giroffelnagelen. Voor Quitsicxs devalisatie hadde aenden zelve (niet beeter connende) 300 picoll peper a 13 taijll t'picoll geleevertt ende

1) *Rompen* van noten, aangestoken, onrijp afgevallen muskaatnoten. *Giroffelnagelen*, 1e kwaliteit kruidnagelen.

rouwe zijde in betalingh a 126 ende 135 taijl t'picoll genoomen. Ten zelven tijd hadden omtrent 100 picoll peper steelswijs bij nacht a 14 a 15 taijll t'piccoll vercocht, hett taijll is 70 ende 70½ stuijver.

De 58 schuijten gout zijn tot Aijmoij ingecocht 78½ ende 77 taijll zilver voor 10 taill goutt, t'welck den prijs in Maccau niet veel excedeertt, ende voorwaer een zeer avantagieuse handel voorde compa. is. Gemelte goudtt heeft op de Custe Choromandel ruijm een cent gerendeertt ende in Suratte sall niett min geeven.

Terloops ist gout inde revire Chincheeuw ende tot Aijmoij in quantite niett te becoomen geweest, maer zoo den gouverneur Putmans advijseertt sall daer als eens in traijn is, ende de coopluijden weeten bij ons gesocht wird, in groote quantite toegevoertt worden, bijaldien maer den handel onbecommertt moogen gaudeeren.

De suijckerijen waren in China zeer qualijck geslaecht, 85 pcl. had becoomen a 3¼ Rl. t'picoll, 500 picoll aluijn cost de Compa. in China ⅞ a 1 Rl. t'picoll, off men in toecoomende tott ballast pr.tije met avance naer Neederlandtt souw moogen zenden, connen UEd. t'zijner tijtt naer India advijseeren, de ruijmte is in China te becoomen, ende naar verstaen geltt in t'Patria van 9 tott 12 gulden de hondertt pondtt.

Watt coopmansch.n. ende zijdewaren meer met Texel becoomen ende tott watt prijse de zelve zijn ingecocht, gelieve UEd. naerder wtt nevengaende facture, van daer becoomen, naer te sien.

Met deese vloot comt het fijn porceleijn ende eenige damasten, witte pelings[1] pangsis, effen gecoleurde satijnen etc. daervan de bevindingh zeer garene zullen verneemen.

Tis buijten t'wijffel wtt de revire van Chincheeuw zoo goede zijde stuckwercken te becoomen sijn, gelick zelver in Canton gemaecktt worden, als maer de Chineesen well geinduceertt ende onse meeninge cont gedaen wordtt, mits oock de waren naer haer deucht betalende, gelijck den Portugies in Maccauw, ende den Spaignairt in Manilha ende Kelangh doen.

Den Gouverneur Putmans claecht bij zijn instructie watt

1) *Pelings* of pelangs, fijne zijden doeken uit China of Voor-Indië. *Pangsis* = pansjes (?), katoenen doeken, wel naar Afrika uitgevoerd.

te nauw gerestringueertt[1] wordtt, ende verscheijde waren tott den gelimiteerden prijs niett te becoomen zijn, ittem versoecktt ordre omme bijwijlen tott opcoop van grove waren eenich geltt op de handtt te moogen verschieten alsoo de zelve anders niett well te becoomen zijn, mitsgaders omme bij gelegentheijtt eenighe ongetrocken waren vande handtt te schuijven op creditt wtt te moogen doen.

Wij hebben hem daer op geantwoort, dat opt proffytt vande Compa. lette, ende maecke de coopluijden behouden blijven. T'seedertt onse residentie in Teijouhan is de Compa. mett 80.000 gulden quade schulden bes'waert, waerover ongeraden zij, groote sommen wtt te setten, om de Compa. in geen meerder ongelegentheijtt te brengen, maer om den handel te voeden, datt bijwijle aen vertroude lieden eenich geltt sall moogen avanceeren op waren, daer de Compa. ten minsten van een t'wee ende drij can maecken ende anders niett, d'ongetrocken coopmanschn. datt daer naer discretie ten beste van de Compa. in handele, maer datt liever sage soo danighe coopmanschappe tott watt minder prijs ende datt voor contant vercocht, gelijck UEd. naerder wtt onse missive pr. Assendelft dato 17den Meij naer Taijouhan gelieft te sien, mitsgaders watt opt doen van eenighe cleene schenckagien daer zulcx den dienst vande Compa. vereijscht hebben geordonneertt.

Den Cantonse radix, galiga[2] geconfijte gember overlant wtt Canton op de revire van Chincheeuw te brengen moogen d'oncosten niett dragen, ende door t'grasseren der roovers can den zelven te water niett gehaeltt worden, over zulcx soo die waren in toecoomende begeeren, gelijck dezelve de Compa. seer dienstich zijn, zall datt vaerwater van Canton tott Hoccheuw vande roovers gesuijvert dienen, t'welck den Gouverneur seijtt, mett t'wee handige jachten als Domburch, een sneedich[3] fregatt ende acht a thien Chineese ooirloogs joncken te weege zal connen worden gebracht, gelijck naerder wtt zijn. E. missive gelieft te sien.

1) *Gerestringueerd*, van het Latijnsche restringere = inbinden, beperken.
2) *Galiga*, roode verfztof, bereid uit bladeren en wortels van de bixa orellana.
3) *Snedich*, van een schip: goed door het water snijdend, scherp van beloop, ook vlug zeilend.

Opt vertreck vanden Gouverneur Putmans wtt Aijmoij, vont den Raett goett op d'aenpresenteringh van Equan ende onder zijn beschermingh aldaer te laeten den ondercoopman Traudenius, nevens een ander Neederlander mett een capitaell van 2000 taijll, soo omme verscheijde goede zijde stoffen op haer behoorelijcke langte ende breete te doen maecken, als de coopluijden well t'informeeren, watt coopmanschn. in Teijouhan getrocken ende begeertt zijn, op datt door onkuntschap soodanige goederen derwaerts niett en brengen daer op mochten verliesen mitsgaders om verscheijde andre goede reedenen meer, alles nader wtt missive van dn. Hr. Putmans dato 10 Meertt 1630 wtt de rivire van Chincheeuw geschreeven blijckende.

Door Equan wird den 7en Meert aen d'Hr. Putmans wtt den naem vanden Haijto in teecken datt de groote van China de destructie van den roover Quitsick aengenaem was, vereertt een mandorijns cleett mett een quitesoll[1)].

Naerderhandt voor gemelte Putmans affscheijtt wtt China verscheen in Aijmoij een mandorijn expres vanden Combon affgesonden, omme do. Putmans, Equan ende Touseijlacq voor de diensten aent rijck van China beweesen te bedancken, mett een vereeringh van 300 taijll zijlver ijder tott vervall van hun gastos, gedurende haer aenweesen aldaer, ittem t'wee dunne zilvre plaetiens ende t'wee roos tacxkens mett een roode scharpe welcke hun mett zeer groote sermonie naer de mannire vant landt werden overgeleevertt. Van Equan wertt Putmans noch begifftticht mett een goude ketingh, van seeven touren, daeraen hangende een goude penningh waer op den slach wttgesneeden was.

Den mandorijn deede wtt den naem van den Combon toeseggingh ende datt alles in overvloett in Teyouhan de Compa. zouw worden toegevoertt, gelijck U.Ed. naerder wtt de nevengaende pampiren gelieft te sien, in voege Compes. affaire voor die tijtt op de Custe van China in gewenste termen stonden.

(*Fol. 10*) Tauseijlacq, die naer den slach de gevluchte joncken van Quitsicq in zee na zetten ende vervolghde, was den 18en Meertt als de joncke Aijmoij naer Batta. wird gedespacheert noch niett terugge gecoomen, datt den Gouverneur

1) *Quitesoll*, statie-zonnescherm.

Putmans deede opinieeren, zich well licht de nova op den rooff mocht begeeven. Wij zijn daermeede voor beducht geweest, ende zijn E. is in zijn opinie niet geabbuseertt geworden, gelijck int vervolgh van deesen tott groote prejudittie vande Generale Compa. zultt verneemen.

Van Batta. zijn Ao. 1630 successive naer Teijouhan ende de Custe van China gevaren namentlijck

den 18en Meij t'jacht Assendelft mett een cargasoen van f. 122647//11//4,
den 14en Juli t'jacht Beverwijck mett een cargasoen van f. 101443//18//11,
ende den 28en do. t'jacht Bommel alsvooren monteerende f. 96575//5//12,

t'samen gemant mett 300 coppen namentl. 150 maetroosen, 150 soldaten. De cargasoenen bestaen wtt naervolgende comptanten coopmansch.n., vivres, ammonutie van ooirlooge ende als bescheijdentl. inde generale boecken, daervan extract hierneven gaett, can naer gesien worden, te weeten

83835 ⅛ Rl. van 8en in spetie.
5801 Rijcxdaelders.
2508 pl. 30 catti off 5016½ sacken peper.
6100 l. oliphantstanden.
10630 l. rompen.
98 lasten rijs.
90 vaten vleesch ende speck, mitsgaders verscheijden andere victualien, ammonutie van ooirlooge ende cleedingh voor Compes. volck monteerende t'samen als vooren f. 320666//15//11.

De bovenstaende comptanten ende coopmansch. hebben gecalculeert datt in Teijouhan ende opde Custe van China volgens prijs courant ruijm rendeeren zullen		f. 342000.
Opt vertreck vande joncke Aijmoij bleeff in Teyouhan in comptant ende vendible coopmanschappen		f. 120000.
soo datt naer deese overslach in reele effecten op de Custe van China behoorde te weesen		f. 462000.
In retour hebben van daer geeijscht voor India volgens onse memorie monteerende	f. 115000.	
Voor t'Patria behalven de zijde	f. 125000.	
Ittem voortvaderlandt ende India, alsoo voor Japan niett te sorgen hadden, 250 picol rouwe zijde, a 200 R. t'picoll is	f. 125000.	

In comptant gisse dat in Teijouhan aen oncosten booven de nootlijckheeden die derwaerts zenden jaerlijcx worden wttgegeven	f. 5000:	
	_____	f. 370000.
		_____
In voege dat naer deese calculatie in Teijouhan tot empleo van goutt ao. 1630 overbleeff		f. 92000.

Wat voirder oordere met gemelte scheepen naer Teijouhan hebben gegeven watt consideratie op Compies. affaire aldaer zijn hebbende, hoe deselve tenbesten vande Generale Compa. gelast hebben te derigeeren, watt goett gevonden hebben den Gouverneur Putmans tott antwoort op zijne missive toe te voegen, mitsgaders de bevindingh van diversche van daer becoomen coopmanschappe ende zulcx daer meer aen dependeertt zullen in deese niet verhaellen, maer alles gedragen aent selve, ons schrijven van do. 17 Meij, 13en en 26 July passo. in copia hier nevengaende.

T'seedert zijn in Batta. aen gecoomen d'advijsjoncke de Droeve Bootschapp den 11 Novembr. ende t'jonckien van Moerwattingh 22en Janyo. 1631 daermeede ons geworden brieven vanden Gouverneur Putmans in dato 5 October ende 28en Decembr. passo. waermeede soo goede tijdingh van Compas. standt aldaer niet verstaen als well verwacht hadden, en de voorige advijsen ons hoope ende vast vertrouwen gaven.

De boovengemelte scheepen van Batta. naer Teijouwan gevaren waren aldaer behouden nevens den Kemphaen te weeten den 20 Junij, 15 Augusti 25 ende 28en do. well aengecoomen ende de meede gebrachte comptante coopmansch. etc. in Teijouhan gelost.

T'jacht Wieringen gelijck U Ed. voor deesen verstaen hebben door storm in Septembr. 1629 op de Noordtplaett gesett, is den 11 Meij daer aen volgende mett groote moeijten onbeschadigt affgeraecktt, vaertdicht ende well, God loff.

Den Gouverneur Putmans met de jachten Domburch ende Arnemuijden van Aijmoij naer Teijouhan vertrocken zijnde, ende den rover Tauseijlacq die als voore geseijtt, de gevluchte macht van Quitsick was gevolchtt, weeder omtrent de Revire van Chincheeuw gecoomen zijnde, zich mett zijn principaelste macht buijten houdende, onder pretext datt Equan niett vertroude, doende ondertussen de handelaers

ende voornementl. t'volck van Equan groote overlast, latende de joncke vande Compa. ende die mett onse passen varen onder een vrintlijcke mine onbeschadicht ende vrij passeeren, voorgevende vanden Combon versocht word omme in Equans plaetse mandorijns ampt in Aijmoij ende t'admiraelschap ter zee te becleeden datt oock geresolveertt was te accepteeren, zoo haest de joncken die wtt Manilha verwacht wirden in sijn geweltt zouw hebben becoomen als wanneer de Compa. proffitabeler ende vrijer handel als oijtt Equan hadde gedaen zouw laeten gaudeeren. Ondertussen Equan geen macht bijderhandtt hebbende, is deesen roover geheel meester vande revijre Chincheeuw gebleeven latende als vooren geseijtt d'onse mett 3 a 4 joncquen ongemolesteertt van Teijouhan na Aijmoij over ende weedervaren zoo datt reedelijcke pertije peper door den ondercoopman Traudenius mett goett proffijtt gebenifficeertt wirde, ende meer quantite was eijschende.

Den raet in Teijouhan ten aensien vande sobre navale macht aldaer, vint goett mett den roover te simuleeren te meer van hem niett geoffenceertt noch inden handel verlett gebooden wird.

Over zulcx op d'advijsen wtt Aijmoij datt de peper ende andre coopmanschappen aldaer reedelick waren getrocken, mitsgaders datt den roover de revire verlaeten hadde, ende omde Zuijd tott distractie van een (*fol. 11*) andre roover Nottingh[1)] vertrocken was, als om andre consideratien meer, wird in Teyouhan goett gevonden t'jacht Domburch mett de reste vande peper, zijnde 380 picoll, ittem 100 pl. sandell ende 50 picoll loott, den 26 Meij passto. naer Aijmoij te zenden.

Tjacht Domburch arriveerden den 9en in de revire alwaer den broeder van Tauseijlacq zich mett 30 jonckiens op den rooff onthielt.
Tauseijlack vande compste van Domburch verwitticht zijnde, verschijnt den 3en Junij daeraen volgende mett zijn gantse macht voorde revire, hem tegen onsen tolck gelaetende, t'jachts compste hem aengenaem was, belooft dan d'onse inden handel behulpsaem te weesen wilde, dacht daer aen mett zijn gantse macht binnen tott voor Aijmoij comen mett

1) *Notting*, Noi Ting, zeeroover, onderhoofd van Kwi Tsik, verzamelt na diens dood de hem overgebleven 30 jonken en stelt zich onder I Kwan.

veell andre schoone pratiens, die d'onse te veel gelooffs gaven, ende Equans waerschouwingh te licht achtende, bleeven zoo geanckertt leggen, recht int vaerwater daer den roover om binnen te coomen moest passeren, tott den dach daeraen volgende, datt all 15 a 16 joncken verbij, ende andre 5 a 6 voll volcx, t'jacht aen boort dreven, staende eenighe Chinesen op hun joncken mett lange stocken om aff te houden, gelijck off zulcx tegen danck geschieden, ondertussen mett een gedruijs ende meenichte volck over int jacht springende, is t'selve naer vier uuren vechtens, mett accoordt over gegeeven, ende in des roovers handen mett zijn ingeladen cargasoen gevallen, andre vijff joncken vande compa. namentlijck drij die om houtt ende steen dachs te vooren inde revire waren gearriveert, de joncke Middelburch op de wall staende om te timmeren ende joncke mett hett geprocureertt cargasoen in Aijmoij, zijn door gemelte roover meede vermeestertt, in deese furije zijn 19 Neederlanders om gecoomen, ende 35 gequest, daeronder den coopman Nicolaes Koeckebacker,

de compa. verliest daermeede	f. 25763//9// -.
namentlijck t'cargasoen in Domburch bedragende	f. 12677//19//8
ende de coopmanschapp. comptanten in de joncke vanden coopman Traudenius	f. 13085//9//8

nevens t'jacht Domburch ende 5 joncken.

Domburch heeft den roover (naer dat t geschut ende zulcx hem meer dienstich was daer wtt gelicht hadde) in brandtt gesteecken, houdende t'volck sterck 69 persoonen al samen gevangen.

Dit is benevens t'missen vanden handel een groot verlies voor de Compa. Den Almoogende wiltt ten besten keeren, ende Compas. dienaers omsichtiger maecken, ten heeft die van Domburch aen goede waerschouwinge, ende grondige instructie, als bij copia hiernevens gaende te sien is, niet gemancqueertt, expres was den coopman vant comptoir Teijouhan Coeckebacker omme datt experentie van saecke hadde, ende goede sorge zouw dragen op Domburch geordonneertt.

T'schijnt datt deesen roover ons heeft soecken te prevenieeren, vreesende mett Equan, tott zijns verniellingen souden aenspannen.

Ende is bij dit attentaet de saecke vande Compa. die hun soo schoon op de Custe van China verthoont hadden, soo verachtert datt den gouverneur advijseertt ende grootlicx

beducht is, t'groot capitael in Teijouhan, ditt jaer vruchteloos zall moeten overblijven.

Cort naer gemelten roover Tauseijlacq t'jacht Domburch hadde vermeestertt heeft mett een missive naer Teijouhan gesonden den coopman Traudenius nevens 3 andre Neederlanders, onder presentatie soo den gouverneur t'gepasseerde niet wilde gedencken, datt bereit was, restitutie te doen van Compies. schade, t'jacht te betaellen ende de gevangenen te largeeren, de daett mett veel vrivole excusen verbloemende.

Bij den raet in Teijouhan wird goet gevonden eenige gecomiteerde derwaerts te zenden, omme de zaecke te vervolgen ende te sien watt tott verlossingh der gevangenen, recouvre van compes. schade te becoomen zouw zijn, mitsgaders watt voirdeel mett deesen roover bij provisie te doen mocht weesen.

De gecommiteerde zijn onverrichter saecken met veell excuserende pratiens van Tauseijlacq terugh gecoomen meede brengende .....catti sijde, ende .....stucx zijde stoffen door do. roover op reeck. wtt gekeertt[1)].

Andermael sijn voorschreve gecommitteerde derwaerts gesonden, soo om des roovers intentie naerder te sondeeren, als tijtt te winnen tott datt hett verwachte secours van Batta. mocht verschijnen, zijnde op dien tijtt, geen ander vaertuijch vande compa. op do. cust alst jacht Wieringen alleen, d'onse zijn terugge gecoomen, rapporteerende datt den roover alle onderhandelingh wtt stelde tott datt zich in Aijmoij ter needer geslagen hadde, alsoo vanden Combon ingeroepen was, largeerende ondertussen 10 siecke maetroosen mett 64 picoll witte ende 39½ pl. s'warte suijcker, op affcortingh.

Den Gouverneur vermerckende dat met pratiens gepaijtt wirde insinueertt den roover schriftel. datt zijn beloften zonder delaij had naer te coomen, de schade ende affronte de Compa. aengedaen promtel. te repareeren off datt genootsaecktt sou weesen zich zelven te richten, mett alsulcke middelen als hem Godtt verleent hadde. Donse mett deesen brieff voor Aijmoij coomende, verstonden Tauseijlacq mett zijn gantsche macht om de Noordtt geloopen was, latende deese insinuatie ende de brieven aen onse gevangene in handen van zeecker Chinees, omme aen Tauseijlacq t'sijner weedercompste te behandigen.

1) Niet ingevuld.

Den Gouverneur ziende den tijtt ondertussen verliep ende t'capitaell van de Compa. vruchteloos bleeff leggende, zijnde in Aijmoij veel min in Teijouhan handelingh te verwachten, resolveertt persoonl. mett de schepen Bommel, Wieringen, Assendelft ende Beverwijck naer Anhaij in Erasmusbaij te vertrecken allwaer Equan zich was onthoudende, omme t'onderstaen watt mett hulpe vande groote in China ende Equan tott bevoirderingh vanden handel ende verstroijingh vanden roover Tauseijlacq conde verrichten.

D'Hr. Putmans met zijn vloote drij mijlen bij Noorden T'suntchien comende verstondtt datt Equan door ordre vanden Combon mett zijn gantse macht ende s'wiete vertrocken was, na Hocclingsieu omtrent 20 mijlen omde Noord booven Hoccheu omme zijn residentieplaetts ende t'gebiedt aldaer te hebben, ende datt Tauseijlacq was ingeroepen omme in Aijmoij te resideeren, maer datt zich noch buijten hieltt ende niett wilde incoomen, tott datt den gantsen aenhangh van Equan verplaest was, ditt onverwacht intrevall ende vertreck *(fol. 12)* van Equan stelden den Gouverneur geheel buijten posture, ende hoope van ijts vordelijcx ten dienste vande Compa. te verrichten, ende noch meer siende daeromtrent soo gants onvrintlijck bejegent wirt, heel contrarije zijn jongste aenweesen aldaer. Over zulcx resolveert omme geen perijckel van Tauseijlacq te loopen, voorts naar Erasmusbaij te seijlen, maer door contrarije wind genootsaecktt de revire van Chincheeuw aen te doen.

Inde revire ccomende wird d'onse niet alleen den handel beleth, maer well stricktel. verbooden, niemant mett eenighe verversingh aenboort coomen mochte, de scheinckagie van eenighe weijnige nooten, nagelen, ende peper, wird niett aengenoomen, ende onverhoort aff gewesen, de Chineesen die mett eenighe crameri aen boortt waren geweest wirden naer de mannire vant landtt mett bamboesen affgesmeertt.

Hier sien U.Ed. hoe onseecker de toeseggingh ende contracten der Chineesen zijn, selffs mett de grooten, ende hoe haest de diensten verleeden jaer aen China beweesen, daer selffs den Combon soo groote extima van maeckte, vergeeten zijn, ende hoe weijnich ons op hun ende haere toeseggingh verlaeten moogen.

Den gouverneur Putmans in deese subite veranderingh sich ten hoogsten verwonderde, liett bij alle middelen verneemen waeraen ditt haperde, verstondtt eijntl. de schencka-

gie die gedaen hadde, te sober was, ende zoo acht a negen hondertt realen wilde schencken den handel ende alle liberteijtt als vooren toegelaten zouw worden.

Hier op resolveerde vijff hondert R. te verschencken die g'accepteertt wirden onder beloften datt yder een vrijen toegangh om mett ons te moogen handelen soude hebben.

Ende alsoo geen gelt noch goederen meede gebracht hadden, vaertt den Gouverneur mett Wieringen ende Assendelft naer Teijouhan omme provisie te haellen, mett ordre datt Bommel, Beverwijck ende de joncke Japan omme Tauseijlack te schuwen naer Pehouw loopen zouden.

Bommel ende Beverwijck naer t'seijll van de joncke als andersints, onder Lissua ten ancker wachtende, verschijnt inde revire den roover Tauseijlacq omme zijn residentie opt eijlandtt Colousouw te neemen, d'onse een van zijn joncken versproecken hebbende, lichten hun anckers ende varen naer de Piscadores off Pehouw gevende den Gouverneur mett de joncke advijs vantt gepasseerde. Den Gouverneur van Teijouhan in Pehouw gearriveertt zijnde, in meeninghe met zijn vloote omde Noord te loopen bij Equan, comt daer te reede een joncke door Tauseijlacq aff gevaerdicht, mett den schippr. van Domburch nevens een tolck, meede brengende brieven vanden roover, ende onse gevangenen, daerbij verstaen wird, versch. roovers omde Noord zijnde mett t'rijck van China veraccordeertt ende door den Combon absolutt mandorijn van Aijmoij was gemaecktt ende hem t'gebiett in plaets van Equan op de reviere Chincheeuw, gelast, over zulcx deede gemelte Tauseijlacq (nu mandorijn geworden zijnde, genaemt Songia) den gouverneur versoecken, men wilde mett hem in accoort coomen, ende datt gecommitteerde aen hem mochte gesonden worden.

Tott bevoirdering van zaecke dewijle Compies. macht aldaer niet basstant was, omme mett geweltt ijts op den roover te verrichten wird naer de revire Chincheeuw gecommiteert den Oppr. coopman Jacob Compestel[1)] den luijtenandt Hein-

1) *Jacob Compostel*, begin 1630 opperkoopman op Ternate, sluit 3 December 1630 met Tautsailak een contract, dat men vindt afgedrukt Corpus Diplomaticum I, p. 243. Macleod (De Oost-Indische Compagnie als Zeemogendheid in Azië I, p. 518) zegt ten onrechte, dat dit contract niet met Tautsailak, maar met Son Gi A was gesloten; het zijn twee namen voor één persoon. Daar Tautsailak korten tijd later geheel door I Kwan wordt verslagen, is het contract van zeer weinig practisch belang geweest. Na in December 1633 te zijn gerepatrieerd, komt hij in 1636 als opperkoopman in Rade van Justitie. Compostel vinden wij in 1637 als gezant bij den vorst van Bantam, in 1638 ter kust van Coromandel en op Ceylon. Medio 1640 wordt hij in Atjeh geplaatst, waar hij 10 Augustus wordt vervangen, waarna hij repatrieert.

drick Lievensz.[1] ende den schippr. van Domburch omme mett gemelten Tauseijlacq te verrichten ende t'accordeeren zulcx als tott meesten dienst ende reputatie vande genrl. Compa. mitsgaders tott verlossingh vande gevangene zouden goett vinden ende bedingen connen.

De gecommitteerden hadden op d'approbatie vanden gouvernr. mett Tauseijlacq vreede gemaecktt, over de naervolgende artijckelen te weeten

dat Tauseijlacq aende Compa. vergoeden zoude voor t'jacht Domburch de joncke ende coopmanschap de somma van 4000 taill,

datt een Neederlants schip in Tinhaij liggende opde Zuijdhoeck vande revire souw moogen anckeren, omme te handelen ende geen ander off meer jachten, begeerden datt inde revire Chincheeu quamen,

datt de Compa. gehouden zall zijn alle hare coopmansch. aen hem Tauseijlacq eerst te presenteeren.

dies soude hij aende Compa. vier joncken ter handtt stellen ende een leenen om voor Aijmoij off Colousouw den handel door d'onse daerwtt te drijven, ende waer te neemen.

Alle gevangenen souw ontslaen als ditt accoortt g'approbeertt ware ende datt capitael tott begin vanden handel ind revire sonden.....[2],

1) *Hendrick Lievensz*. komt in 1610 uit met de vloot van Both als adelborst, gaat 2 November 1619 als getrouwd sergeant naar Amboina en neemt deel aan de verovering van Banda. Is in 1623 vrijburger te Batavia, 17 October 1627 wordt hij als zoodanig ‘capiteyn over de borgerlijcke wacht’, 13 December 1627 tevens schepen te Batavia. Hij maakt ultimo 1628 met de fluit ‘Gorcum’ een handelstocht naar Balambangan, wegens zijn vertrek uit Batavia wordt hij dan uit zijn beide ambten ontslagen. 12 Juli 1630 is hij als luitenant weer in compagniesdienst.

2) Hiaat.

datt tott zijner verseeckeringh een onser coopl. alle nachten in een van zijn joncke most coomen slapen,

dies zoude ijder mett zijne coopmansch. niett alleen inde joncke ende t'jacht vrijelijck moogen handelen, maer oock naer Battavia ende Teijouhan.

Den Gouverneur Putmans heeft eenige van deese puncten niett connen toestaen, ooirdelende de schade van Domburch etc. te groott, t'jacht in Tinhaij mett Compies. middelen te veel risico onderworpen, de voor-prefferentie van alle Compies. waren te zeer g'apposteertt.

Over zulcx zijn gemelte gecommitteerde andermaell naer de revire Chincheeuw vertrocken, ende bij Songia verschenen ende mett hem op de naervolgende conditien overeen gecoomen als breeder bij t'accoord daer van zijnde te sien is, te weeten,

datt geen Nederlantse schepen inde revire Chincheeuw buijten consentt. van Songia sullen coomen om den handel te versoecken *(fol. 13)* soo langh hun dezelve sonder onderscheijtt van persoonen in Teijouhan ende op gemelte revire mett joncken vergunt wordt,

datt als de joncke Japan inde revire comt alle gevangen ter weeder zijde zullen worden ontslagen, ende vrij gegeeven, mits datt t'wee onser coopluijden op een joncke die Songia sall leenen, voor Aijmoij off Colousou den handel sullen moogen voirderen, daer van den eenen des nachts in Songias joncke sall slapen,

datt geen Neederlanders sonder consent aen landt zullen vermoogen te gaen.

Alle coopluijden zullen vermoogen aen boort vande joncque vrij ende liber mett de Neederlantse coopluijden negotieeren.

Alle coopluijden zulcx versoeckende zullen liber ende ongemollesteertt naer Teijouhan ende Batta. mett haer joncken ende coopmanschap moogen varen.

De Neederlanders zullen vermoogen alle haer coopmansch. die mett joncken inde revier Chincheeuw brengen, aen alle ende ijder een t'haren believen te vercoopen.

De vergoedingh vant jacht Domburch ende aengeslagen goederen blijven tott naerder ordre vanden Generael in Battavia ongedecideertt.

Songia sall aende Compa. behandigen vier joncken.

Ten laesten belooft Songia d'wttstaende schulde die de

Compa. in China is hebbende te helpen proccureeren ende invoirderen.

Dit contract bij Tauseijlack, de gecommitteerde ende eenighe gevangenen geteeckent zijnde, largeerde 26 gevangene ende stelde de Compa. t'wee joncken ter handtt. Om den handel omtrent Aijmoij te vervolgen wirden geeligeertt de coopluijden Compostel ende Traudenius; ende alsoo tijdingh quam Equan sich weeder prepareerde, wird den luijtenant Heindrick Lievensz. bij Tauseijlacq als ostagier t'sijner verseeckeringh opgehouden.

Gedurende de boovenstaande onderhandelinge quamen veel coopluijden aff omme mett d'onse te handelen, datt pr. gebreck van capitael naer bleeff.

Waerover geresolveert wird den handel met een joncke te onderstaen, ende zijn dienvolgende d'onse wtt de Piscadores derwaerts gevaren mett 4000 R. van 8en, ende eenighe oliphantstanden, maer Tauseijlacq hadde onder de handtt doen verbieden (hoewell t'zelve lochende) dat geen coopluijden hun vervoirderen zouden mett ons te handelen, soo datt ter aencompste van d'onse de coopluijden achter bleeven.

Ondertussen de geruchte van Equans toerustingh ende coompste dagelijkcx vermeerderende, is Tauseijlacq den 16en Decembr. passo. mett zijn gantse macht wtt de revire Chincheeuw naer de Noord vertrocken, ende om zich te verseeckeren datt met Equan teegen hem niett zouden attenteeren, heeft meede genoomen ende op zijn joncken verdeeltt den luijtenant Heindrick Livensz. mett 20 persoonen tott hem.

D'onse op de joncke inde revier liggende ende geen handel becoomende siende datt alles naer Tauseijlacxs vertreck zoo confusel. toeginck, zijn den 19en Decembr. in Teijouhan gekeertt.

Doort subijtt vertreck van Tauseijlack ende zijn vorige verbodt tegens t'gemaecktt contract, misgaders datt geen coopluijden affquamen bleef alles steecken, sonder apparentie voor dien tijtt eenich capitael te connen besteeden. Den gouverneur Putmans is van opinie datt met voorschreven Tauseijlack ten dienste vande Compa. niett goetts te verrichten zall weesen, zijnde een gants arglistich, trouloos ende variabel persoon.

Meent soo de geruchten van Equans equipage continueeren Tauseijlack vermeestertt ende weederom possessie in Aijmoij becomt, compies. capitaell noch dat mousson genogelijck sall besteeden ende naer Batta. retoureeren.

T'heeft de Compa. dat jaer aen macht op de Custe van China gemancqueert, alte sober is Teijouhan gesecoureertt geworden, daerbij is t'ongevall van Domburch toe geslagen, soo datt Compes. navale macht aldaer in vier schepen bestaett, namentl. Bommel, Wieringen, Assendelft ende Beverwijck, daervan de t'wee laeste onweerbaer ende niet meer als fluijten zijn.

Soo meester ter zee waren geweest ende Tauseijlack tijtelijck hadden connen vernielen ten zoude op de Custe van China aen goede retouren niett ontbroecken hebben.

Ende t'is zeecker bij aldien de Custe van China van dit gespuijs der roovers niett suijvren ende onse macht bij de grooten van China zelver niet redoutabel maecken, zullen zeer spade tott de behoorel. vruchten ende gewensten handel wtt China in Teijouhan geraecken, watt fondament op de toeseggingh ende der Chinese contracten zelffs vande Combons te maecken zij, heeft d'experentie geleertt, ende wijst ons t'gepasseerde.

Om dan tott de gewenste ende langh verhoopte vruchten van deesen rijcken ende proffijtt geevende handel der Chineesen te geraecken ende de zelve een mael voorde Compa. te verseeckeren, salt noodich weesen zeijtt den gouverneur Putmans datmen t'Rijck van China van Canton tott Hoccheeuw, soo well als de roovers in ontsach ende vreese brenght ende om daer toe te commen, dienen de roovers eerst gedempt ende vande Chineese cust verdreven, daermeede dan meester van t'Chinees vaertuijch (datt teegenwoordich all off meest onder de roovers schuijlt) zouden weesen, als wanneer t'zelve doch weijnich int getall, met bekende Chineesen ende eenighe Neederlanders conde gemant worden, omme t'Rijck van China naer gedane insinuatie tott naercominghe van hun beloften, daermeede te quellen, ende voornementl. die op Manilha ende Kelangh handelen aen te tasten, dat t'rijck van China gel. eenighe zouden willen sustinneeren soo niett te d'wingen is, blijct contrarie *(fol. 14)* exempel aende roovers Equan, Quitsicq ende Tauseijlack die t'selve in soo danige troubbele hebben gestellt, datt de groote genootsaecktt zijn geworden haer onder beloften vant mandorijnschap van Aijmoij wtt ter zee in te roepen.

Tott wtt voeringh van t'voorgestelde eijscht d'Hr. Putmans 2 a 3 schepen als Bommel off Texel off een vande zelve watt manlijcker mett t'wee lagen schutt, 6 a 7 vande cleijnste

well beseijlde jachten boven toe met steenstucken gemonteertt, ende 2 a 3 fregats off roeijtuijch versien met 800 cloecke coppen, omme daerwtt eenighe joncken te mannen.

Met welcke macht den gouverneur zich sterck maeckt, Godtt de voorste, de roovers te verniellen ende t'rijck van China zulcx in ontsach te houden, datt de Compa. haer will daervan zouw hebben, om niett vanden Combon, maer zelfs vanden Coninck te becoomen, zoo eenigen contract als den dienst vande Compa. aen dien cant vereijscht, wij meenen den gouverneur gefondeertt is, voirder ende naerder reeden deesen aengaende zullen UED. wtt nevengaende missiven in do. 5en Octobr. connen beoogen.

Wij meenen ende oirdelen de Compa. grooter dienst zall geschieden de Custe van China mett aensienel. macht versorcht wordtt, als nu eenighe jaren gedaen is, daertoe UEd. de hulpende handtt int zenden van goett getall jachten dient te bieden.

Verscheijden diensten can met een goede macht op ende omtrent de custe van China bevoirdertt worden, namentl. hett stutten vande roovers t'cruijssen omtrent Maccauw op de navetten van Japan, int vijants vaerwater tussen Kelangh ende Hoccheuw ende op de joncken die na Manilha tendeeren.

Over zulcx willen verhoopen d'Hr. Generael ende Raden van India ditt ende den eijsch van Putmans in consideratie neemende, tegen Aprill ende Meij een goede macht derwaertts zullen hebben wttgeseth, alwaertt oock mett vercortingh (als de middelen niett strecken connen) vant cruijsen omtrentt Mallacca, alsoo de besendingh naer Teijouhan, emportanter als t'cruijsen omtrent Mallacca houde, wanneer beijde niet mach volstaen.

Bij onse missive dato 13en Juli 1630 hadde den gouverneur Putmans dewijll de saecke zich soo schoon in China verthoonde in bedenckingh gegeeven off den handel aldaer zonder fortt ende garnisoen in Teijouhan te houden mett schepen niet zouden connen vervolgen, teermeer soo de saecken in Japan mochten succedeeren datt ons dien handel ontseijd wirde, omme soo s'waren lasten als datt fortt naer zich sleept t'excuseeren, zijn E. is van geheel contrarie oppinie als pr. sijne missive te sien is, sustinneertt meede soo Teijouhan abandonneerde de plaetse vande Spaignaertt zouw worden geincorpereertt, als zijnde veel geleegender als Kelangh. T'fort Zeelandia in Teijouhan is bij den gouverneur

Putmans zeer verbeetertt ende in goede deffentie gebracht, datt Godt de voorste geen vijant te vreesen hebben.

D'oost puinct ende de Zuijdgardijn heeft in steen ende kalck opgetrocken, zoodatt rontsom bemeurtt is, behalven de t'wee zee puincten; d'accomodatien, corps de guarde, cruijtt ende victualie kelders vant fort waren altsamen brantvrij, ende well versien, d'wttwateringh van t'fortt was soo geaccomodeertt ende mett 3 gooten over den berm wttgeleijtt datt geen schade noch bressen aent fortt en baren int Zuijdermousson ontstaen was, hoewell groote slachreegenen gevallen waren, ende de strant had meer aen als aff gewonnen.

Advijseert meede dat geresolveert hadde omme de Compa. eenmaell t'ontlasten der dagelijcxse costen, van t'onderhouden der aerde wallen, de resteerende t'wee zeepuincten meede in steen ende kalck op te doen trecken, maer door d'ambroilles op de custe van China, datt geen steen ende andre matrialen becoomen conde mitsgaders datt van Batta. wird geadvijseertt t'fortt voor aenvall mett de minste oncosten te verseeckeren ende voorts alles tott naerder ordre in state te houden, hadde t'selve gestaect ende nam voor een reegenback int fort te maecken, daertoe een spetie als sement wtt China te becoomen was, zijnde de gemelte spetie zeer bequaem tott platten van huijsen ende alles brandtt- ende reegenvrij te maecken.

Meent dat de reduijtt Zeeburch op de Noordplaet watt te naer op strand is geleijtt, was weeder aende zeecant well 2 a 3 voeten gesact, deese reduijt is van aerde ende schanscorven, nam voor soo haest matrialen wtt China conde becoomen, een viercante reduijtt van steen, 6 a 7 voeten dick aldaer op te trecken.

T'is een abuijs die voor deesen gesustineert hebben dat men t'fort op gemelte plaetse had behooren te leggen, t'is waer datse t'incoomen vant gatt bevrijtt, daerteegen is op gemelte plaets geen goett water, oock vloijtt die mett hooch water onder.

Vermits d'embroilles van Japan ende datt ons de gestaltenisse van Teijouhan, ende de situatie van t'fortt aldaer soo slecht voor gedragen wird is den gouverneur ao. 1630 als voore geseijtt aengeschreeven datt tott naerder ordre geen groote oncosten aldaer doen zoude.

Bij naerder advijsen ende informatie verstaen veel inconvenienten die voor deesen zijn gemouveert t'fortt naerdelijck

te weesen, mett clene oncosten geremedieert zijn, ende datt de situatie van t'fort soo onbequaem niett is, als sommige well voor gegeeven, datt oock daeromtrent geen beeter geleegentheijtt is, zandtt duijnen liggen geen soo naer t'fortt datt daer over commandeeren, veel stuijvende santduijntiens zijn vereffent ende wech genoomen, soo dat men nu vant fort int Chenees quertier ende haer huijsen can sien.

Int fort is geen water, de putt can met den steen vande guardijne beworpen worden.

Te water isser niet aentecoomen off zouden ontrent 7 a 8 milen over landtt moeten marcheeren, datt een groote sleep van doen heeft over zulcx meene goett zall weesen U.Ed. ordonneere Zeelandia voorts voltrocken ende behoorlijck in steen ende calck geleijdt worde.

In Batta. zijnde is daer noijt van gediscoureert, als sijnde noch t'ontijde, soodatt niett can seggen, waer toe d'Hr. Generael inclineert, off watt ordre daerop geeven zall.

(Fol. 15). Den gouverneur hout noch zijn residentie opt Groot Huijss pr. faulte van accomodatie binnen t'fortt.

Om de vreemdelingen ende coopluijden niet binnen t fort te laeten coomen, zijn deese packhuijsen buijten getimmert, alwaer de negotie gedaen wordtt.

D'inwoonders van Sinckan comporteeren haer heel well ende neemt de Chrijstelijcke religio onder hun zeer toe, die zaecke wird bij den predicant Candidius[1)] oock hertt gevoirdert ende beijvertt.

T'zeedert datt andermael aldaer is gaen resideeren zijn 21 huijsgesinnen maeckende 122 zielen zoo verre gebracht datt haer affgoden hebben wech geworpen, watt deese aengaende meer passeertt zullen UEd. wtt missive vanden Gouverneur ende gemelte Candidius int breede gelieve naer te zien.

1) *Ds. Georgius Candidius*, een Pfalzer, in 1623 voor Indië aangenomen, is achtereenvolgens predikant op Ternate (Juli 1625), van waar hij in April 1626 wegens zijn ongepast optreden tegen gouverneur Lefebvre wordt teruggezonden, sinds Mei 1627 op Formosa, waar hij in het dorp Sinkang woont, in September 1632 te Batavia, sinds Mei 1633 weer op Formosa, van waar hij in 1637 repatrieert. In 1641 is hij weer te Batavia, waar hij in 1644 ook rector der Latijnsche school is. Hij sterft daar 30 April 1647, na in Mei 1632 de bekende Sara Specx gehuwd te hebben. Hij had op Formosa onder de heidenen veel succes.

De visserije van de Chineesen in Teijouhan had door grasseren vande roovers weijnich beschooten, zoo haest Tauseijlack veraccordeertt ende in Aijmoij geseeten was, quamen van Lissou 30 a 40 visschers joncqen ende van andre quertieren tott samen 80 stucx, naer datt gemelten roover weeder wtt geloopen was, waren geen andre noch meer verschenen.

Vande wtt staende schulden in China ongeveer f. 80000 bedragende, mitsgaders vande obligatien tott laste van seeckere Chineesen pr. de Japanders aen Nuijts getransporteertt, staett weijnich off niet te verwachten, zoo Equan in state ware gebleeven was d'Hr. Putmans voornemen alles aen hem onder zeecker conditi overgelaten te hebben.

Aengaende de R. 31783½ die bij pr.ticuliere gepre[te]ndeertt worden, over zijde onder Simsouws[1] naem aende Compa. in Teijouhan geleevertt, drijder zelver pretendanten zijn mett de joncque Aijmoij adi 10en April in Batta. aengecoomen, zoo geseijtt wordtt door indictie van d'Hr. Nuijts omme bij den Generael betalinge te pretenderen, in Batta. hebben hun versoeck platt affgeslagen, ende naer China aende vrunden van Simsou gerenvoijeertt, als zijnde deese pr.soonen noch haere zijde in Compies. boecken niett bekent, ende Simsouw, daer en boven veel aende Generale Compa. schuldich staett, onder toeseggingh haer pretentie aen Equan zouden recommandeeren, ende in hun faveur schrijven, ten eijnde haer behulpsaem ware, omme nevens de Compa. aen t'haere te geraecken, gelijck wij t'zelve den gouverneur meede belast hebben.

Met Beeverwijck zijn naer Teijouhan toll- ende vrachtvrij gekeertt ende is hun bij d'Hr. Generael tott vervall van haere gastos t'samen 30 picoll peper vereertt, ende zijn oogenschij-

1) *Simsou,* 'geaposteerde', (d.w.z. als monopoliehandelaar aangestelde), groot-koopman te Amoy, 'factor van den koning', admiraal van de Chineesche zee en groot-mandarijn van Amoy. Hij heeft den alleenhandel met de Hollanders en doet veel zaken met de Compagnie. Hij verwacht veel van haar tegen de zeeroovers. In 1627 wordt hij door aanhangers van I Kwan vermoord, als deze Amoy neemt. Hij is dan de Compagnie nog groote sommen schuldig; een aantal Chineezen beweert, dat zij hem voor ruim 30.000 realen aan zijde voor de Compagnie hadden geleverd. Daarop slaat deze passage.

nelijck mett reedelick contentement vertrocken, meede nemende paspoorten omme mett geladen joncquen van China naer Batta. te coomen.

Wij connen niet bedeincken watt d'Hr. Nuijts gemoveert heeft deese luijden soo te dragen, t'is zeecker bij aldien zijn cassa deese soma most wtt paijen datt well andre wtt vluchten gevonden zouw hebben, wie zall de Compa. vergoeden die 19000 R. die Simsouw daerenbooven schuldich blijft, emmers heeft de Compa. meer recht deese luijden op Simsouw te wijsen als deese Japanders die d'Hr. Nuijts off de Compa. weegen d'affgedrongen zijde na China assigneeren[1].

Den gouverneur Putmans gheeft goede hoope, dat bij openingh vanden handel China de groote oncosten die te water ende te lande in Teijouhan worden gedragen aldaer rijckelijck zullen worden over gewonnen.

De comptoirboecken van Teijouhan zouden met deerste schepen gesonden worden, ondertussen advijseertt, de generale oncosten t seedertt 22 Juny 1629 tott ultimo Ao. 1630 in Teijouhan quamen te bedragen		f. 69427// 2// 6.
Hiertegens was in negotie geavanceert te weeten Op 1509 pl. peper	f. 40356//11// -	}f. 46037//16// 8
Op 6710 lb. oliphantstanden	4006// 1// 8	}f. 46037//16// 8
Op 4703 catti sandelhoutt	1675// 4// -	}f. 46037//16// 8
Op de goederen aent garnisoensvolck verstreckt		12507//11//12
Ittem calculeert datt geadvanceert zou hebben op 1018½ pl. peper 120 pl. sandel ende op 1203¾ lb. oliphantstanden mett Slooten verongelucktt niet min als		f. 33813//13// 2
		f. 92359// 1// 6
In voege naer deese calculatie alst Godt gelieft hadde Slooten mett zijn ingeladen goederen voor ongeluck te bewaren, Teijouhan in avance zou hebben gestaen		f. 22911//19// -

1) *Assigneeren*, hier: verwijzen.

Daer nu ten achteren comt ruijm f. 72000 te weeten meer verteertt als gewonnen	f. 11000	
De goederen met Slooten verongeluckt waren de Compa. in China waertt	f. 61000	
	_____	f. 72000

Den gouverneur Putmans adviseert pr. den zijnen in dato 5en Octobr. passo. de reele effecten in Teijouhan aldaer waerdich emporteerde de somma van f. 446141//14//4 bestaende int naervolgende te weeten

115530¾	Rn. van 8ten ende rijcxdaelders	f. 292558// 1//12
2337½	picoll peper a 13 taill t'picoll	f. 108233//15//18
82	picoll rompen a 50 R. t'picoll	f. 10649//12// -
13¼	picoll geroffelnagelen a 70 R. t'pl.	f. 2413// 9// -
46½	pcl. oliphantstanden a 55 R. tail	f. 9120//16// -
247	pl. sandelhout a 30 R. t'picoll	f. 23166// -// -
		_____
	Somma	f. 446141//14// 4

(Fol. 16) Ende volgens onse hier voorige calculatie behoorden d'effecten in Teijouhan te weesen f. 462000 - datt ruijm mett de boovenstaende somma zall overeencoomen, als daer bij gedaen wort R. 10002 - aende naervolgende retouren bij t'comptoir berustende, te weeten, -

438¾ picol witte poijersuijcker
410¾ pl. aluijn
12120 pampiren goutdraet
3340 □ cangans[1)]
1200 □ lancquins[2)]
1264 catti rouwe zijde
103 □ pangis ende chankings[3)]

1) *Cangans,* katoenen shawls van verschillende kleur, vaak veelkleurige, van Coromandel.
2) *Lancquins*, longijs (?), heup- of lendendoeken, ook shawls voor kleedij bij koud weer en voor bedbedekking; van wol of katoen, de duurdere ook van zijde.
3) *Chankings,* mogelijk bedoeld cannekyns, fijne wit-katoenen doeken.

44 □ armosijne[1] ende
114 □ damasten als pr. facture hier nevens gaende naeder blijcktt, welcke goederen den gouverneur voornam eerst daeghs mett Bommel naer Batta. te senden.

Wtt Manilha over Kelangh was China met giroffelnagelen vervultt, ende conden geen 50 Rn. t'picoll haellen.

Den 9en Augusti 1630 is opt Zuijderriff van Teijouhan voorgaets gestrand een Portugies schip groott ontrent 300 lasten nieuw in Cotchin getimmertt, zijnde den 14 Junij van Mallacca naer Manilha gevaren omme aldaer aenden gouverneur vercocht te worden, op hebbende 140 zielen, daer onder 9 Portugisen ende eenige mesticos, de reste slaven die alle neevens eenige weijnige goederen bij d'onse gebercht zijn. T'schip is geborsten in voege den vyandtt in Manilha twee schepen voor hem in Cotchin geboutt comt te missen, zijnde t'eene gestrandt ende t'ander in onse handen gevallen, als hier vooren geseijtt, Gode zij loff. Drijentsestich van do. slaven zijn ons pr. de joncke Droeve Bootschap toegesonden, de reste zouden mett de schepen volgen.

In Cambodja heeft den gouverneur van Manilha meede een goet schip doen timmeren, t'welck buijten ongevall 1630 becoomen heeft, duijsent realen in spetie had aenden Coninck van Cambodja om licentie tott de timmeragie te becoomen vereert.

Per missive van 28en December passo. advijseert den Gouvernr. Putmans, bij aldien in corte geen veranderinghe op de Custe van China voor viele, Bommel in 12 a 15 dagen zouw laeten volgen, mett de boovenstaende gereede goederen. Den 8en Meertt passo. was in Batta. niett verscheenen datt ons doett gelooven naer dato mett beeter tijdingh zall aengcoomen zijn, temeer den 25en Febr. laest tott Batta. wtt de revire van Chincheuw arriveerde een groote Chineesche joncke, gelaeden mett groove waren, op hebbende over de 300 Chineesen[+] op welke joncque meede comt Jan Cong Chinees, raporteert datt drij andre joncken stonden te volgen, datt den roover Tauseijlack gants verslagen was, ende Equan weeder zijn residentie in Aijmoij hadde, mitsgaders datt een Neerlants schip voor Aijmoij in handelingh lach, datt naer zijn seggen eerst daegs stont te volgen, off den roover mett

[+]**Aencompste van een joncque wt China tot Batta.**

1) *Armosijn*, zijden stof, taf, dunne zijden of satijnachtige stof, veel als voering gebruikt, genoemd naar de stad Ormuzd.

onse hulpe verslagen is hebbe niett connen verneemen, deese joncke was bij Oosten Crawangh vervallen, daervan den 14en Febr. kennisse creegen, was doen 22 dagen wtt China geseijltt.

U Ed. seggen well ende te recht datt de roovers op de Custe van China emmer soo schadel. voor Compies. handel zijn, alse well naerdelich sijn voor t'rijck van China, ende datt hett daerover seer inconsideraet is gehandeltt den nieuwen opcoomende roover Quitsicq toegangh in Teijouhan gegunt wirde, gelooft, datt UEd. niett qualick opinieeren als seggen dat zulcx meer om eijgenbaett als door onverstandt wort gepractiseert. d'Hr. Generael Coen zalr. heeft t'selve oock well gecomprehendeert als pr. instructie aen Putmans meede gegeeven gesien zultt hebben[1)], waerwtt oock gevolght is, Quitsicq tott groott contentement van China is verslagen geworden, ende Tauseijlacq waer noijtt zoo groott geworden, hadde d'Hr. Putmans mett behoorel. scheepsmacht Ao. 1630 gesecondeert geweest, evenwell meent d'Hr. Nuijts ende dorst sustinneeren als tijdingh van Domburchs verlies bequamen, datt, de saecke op de Custe van China niett well aengeleijt wirden maer dat men den handel behoort ende moet door de roovers soecken, t'welck voorwaer een groote misslach is, maer soo sustinneerde gelijck meene dat seggen will, der gouverneurs ende andre hooffden bij admissie ende aenspanningh[2)] mett de roovers hun pr.ticulier proffijtt wortt gevoirdertt, zoo beeter fondament hebben, ommers is op roovers doen geen fondament te maecken, hun rijck van geen dure, gelijck d'experentie leertt, ende soo haest deese fameuse roovers vanden Combon zijn ingeroepen ende mett een mandorijnschap vereert zijn oock datel. in gecoomen, watt reeck. is dan op zulck volck te maecken.

Wij meenen datt Putmans voorslach tott obtenue vanden handel beeter is gefondeert, ende zoo zijn E. eenigsins middelen worden beschickt eerlang een goede wttcompste ten besten van de Compa. zall erlangen willen oock niett t'wiffelen Bommel ende meer schepen datt mousson noch mett goett retour wtt China in Batta. well aengecoomen zullen weesen, datt Godtt geve.

1) Van 24 April 1629, afgedrukt in Colenbrander: Jan Pietersz. Coen, Bescheiden dl. V, pp. 486-499.
2) *Aenspanningh*, verbond, samenspanning.

Maer dit houde voor seecker die van China onse schepen ongerene omtrent Aijmoij sien, ende datt nimmermeer zullen geadmitteert worden; als Quitsicq wtt Aijmoij was verdreven, wird datel. gesoliciteertt datt mett de schepen wilde vertrecken, Equan zelver versocht den gouverneur, datt geen schepen off emmers soo weijnich als moogelijck ware inde revire wilde schicken.

Ben oock van oppinie datt onse corespondentie met Equan den Combon suspect is geweest, ende hem daer over onder een ander pretext wtt Aijmoij naer Hocclingsieu bij Noorden Hoccheuw deede verplaetse, doch t'sall de Compa. well zijn, als maer toevoer ende libren handel in Teijouhan moogen erlangen.

T'is waer datt in China goede steen valtt, ende beeter coop is dan clinckertt, gelijck UEd. van perticulire bericht is, monsters hebben daervan in Batta. gesien, maer daerom gelieven UEd. t'senden van clinckert niett t'excuseeren, want om steen in China te coopen moeten R. van 8ten senden off courante coopmanschap die in proffitelijcker coopmansch. als steen g'emploijeertt ende geretourneertt cunnen worden, tott ballast van daer can spiaulter[1], aluijn, suijcker, ende meer andre proffijt geevende waren gevoertt worden.

[+]Aengaende Japan.

[+] Naer datt wij met groott verlangen de tijdingh wtt Japan lange int gemoett gesien, ende bij naer die hoope van dat jaer eenighe te becoomen verlooren gegeven hadden, is den eersten Meij 1630 over Teijouhan van Nangesacke tott Batta. mett een joncke nevens den coopman Jan vander Hagen[2], den ondercoopn. Frans Caron[3] 16 maetroosen ende 13 Japanse

1) *Spiaulter*, zink.
2) *Jan (Johannes) van der Hage(n)*, in 1626 opperkoopman op Thaywan, staat daar tijdens de reis van Nuyts naar Japan tijdelijk aan het hoofd der zaken. Hij behoort tot de gijzelaars, die Nuyts aan de Japanners mee moet geven (p. 16 noot 3), is in 1632 werkzaam ter kust van Coromandel en in 1633 weer op Thaywan, van waar hij in December 1637 naar Batavia gaat. In 1637 kruist hij met twee jachten ter Westkust van Sumatra, gaat in 1638 als gezant naar Bantam en wordt in 1639 hoofd van het kantoor in Cambodja, waar hij in 27 Juli 1640 sterft.
3) De bekende François Caron komt in 1620 als jong assistent (koksmaat?) met de 'Schiedam' uit en wordt in Japan geplaatst, is daar later onderkoopman, sinds 1633 koopman en wordt 10 Juli 1638 voor het jaar 1639 tot hoofd van de factorij aldaar benoemd. In 1641 is hij te Batavia, wordt er Raad extraordinaris en repatrieert November 1641 als hoofd van een retourvloot. In 1642 wordt hij ordinaris Raad van Indië, onderneemt een belangrijke veldtocht naar Ceylon, verovert 20 Januari 1644 Negombo, wordt 1 Augustus 1644 gouverneur van Formosa. In 1647 is hij directeurgeneraal van den handel, wordt geschorst wegens particulieren handel (1650) en teruggeroepen. 25 September 1652 verwerft hij eervol ontslag, vertrekt in 1664 naar Parijs in dienst der Fransche Compagnie en wordt voor eeuwig uit Nederland verbannen. In 1665 gaat hij als mede-directeur dier compagnie naar Madagascar en neemt in 1672 deel aan een aanval op de Nederlanders op Ceylon. Hij repatrieert daarna via Soeratte en verdrinkt in de Taag bij Lissabon 5 April 1673. Hij schreef een belangrijke 'Beschrijvinghe van het machtich Coninckrijck Japan' (1648).

Chineesen well aengecoomen den E. Willem Jansz.[1] in Junij 1629 pr. den Arent derwaerts gevaren.

Fol. 17. Wtt welckers raporten ende der vrinden advijsen alle in cop. a. hier nevengaende vernoomen hebben, den gants sobren ende slechte staet van Compies. affaire, volck, ende middelen in Japan.

T'is zulcx datt de procedure van d'Hr. Nuijts ende den raet in Teijouhan teegen de Japanders Ao. 1628 gehouden, de Magen. ende rijcxraden van Japan soodanich hebben geiriteert ende hun daerover zoo geoffenceertt vinden, datt niett alleen gedecerneertt[2] hebben arest op alle des Compas. volck, schepen, ende rijcke middelen, maer begeeren vooraleer dezelve ontslaen, ende de Compa. handel verleenen datt zullen aenhaere Magen. van Japan over leeveren ende terhandt stel-

1) *Willem Jansz*. (van Amersfoort) is reeds in 1614 als schipper in de Japansche wateren. Hij neemt in denzelfden rang deel aan verschillende scheepstochten, maakt ook reizen naar patria en wordt waarschijnlijk in 1627 equipagemeester te Batavia. Van Juni 1629 tot Mei 1630 en van Augustus 1630 tot medio 1633 maakt hij reizen naar Japan ter bijlegging van de daar gerezen moeilijkheden. In 1630 komt hij met een jonk uit Japan terug, daar zijn schip 'de Arend' door de Japanners aan de ketting gelegd is. In December 1633 repatrieert hij als vice-commandeur van drie schepen.

2) *Gedecerneerd*, van het Latijnsche decernere = beslissen, besluiten.

len, de forten die de Compa. in Teijouhan is houdende, off soo tott de resignatie niett verstaen, datt dezelve tott in de grondtt affbreecken ende demolieeren moeten.

Deese sententie is gewijt, sonder datt Willem Jansen die derwarts expres gecommiteert hadden, off ijemant anders van d'onse oijtt tott gehoor off verantwoordingh zijn geadmiteertt, ende wortt ons deesen onrechtmatigen eijsch door d'Hr. van Firando ende Fesedono[1] soo voor gaven wtt last vande rijcx raden aengeschreven, mett een drigemt. soo tott d'overleeveringh off affbreecken der forten in Teijouhan niett verstaen, dat alle de Neederlanders in Japan zijnde zullen worden gedoot, ende den handel voor altijtt geslooten, maer contrarie doenl. zall alles well zijn, Compes. goederen zullen ontslagen ende de negotie in voorige termen hersteltt worden.

Van de restitutie der 200 picoll zijde wort geen vermaen gedaen, Fesodonno sustineertt do. zijde ende zilver door Nuijts aen zijnen Capn. Jaffioije[2] in betalinge van t'geene hem door ons toedoen wtt China wort onthouden, terhandtt is gesteltt.

T'jacht Erasmus soo haest in Nangesacke arriveerde wird aldaer gelost, sijn Ingeladen goederen monteerende fl. 4788//17//8 in een packhuijs op geleijtt ende bewaertt, t'schut aen landtt, masten ende roer daer wtt gelicht, ende t'schip tussen schanskorven aende wall vast geseth, t'volck mett d'ostagiers sterck 47 persoonen wirden gevangen, ende well scherpl. bewaertt, van Julij 1628 datt in Nangesacke arriveerde tott Novembr. daer aen volgende, als wanneer verdeeltt ende naer Omera ende Arima versonden wirden, zonder respect noch aensien van persoonen.

1) *Fesedonno*, erfelijk gouverneur van de omgeving van Nagasaki, groot-koopman en belanghebbende bij den handel op Formosa. Hij is een groot vijand der Hollanders en zet het Japansche hof tegen hen op, daar zij zijn belangen op Formosa in den weg staan. (Vgl. p. 37 noot 2).
2) *Jaffioije*, de scheepskapitein van Fesedonno, die gezanten van het dorp Sinkan naar Japan brengt om de souvereiniteit over Formosa aan den sjogoen op te dragen. Hij is ook de man, die Nuyts (p. 16 noot 3) tijdens een audiëntie gevangen neemt. Tot de voorwaarden voor Nuyts' vrijlating behoort de levering van een partij zijde.

Op Feses versoeck ofte last wird den oppr. coopman Neijenrode[1)] verbooden datt naer Nangesacke niet mocht reijsen, soo datt geen corespondentie mett Muijser[2)] ende sijn geselschap als door secrete brieven die veel costen conden houden.

De joncke Zeelandia nevens Erasmus tott accomodatie vande Japanders meede naer Japan gevaren, wird in Nangesacke als een prijs binnen gebracht, de Neederlantse vlagge aff genoomen ende Feses vlagge daer op geseth, deese joncke was Jaffioije op zijn versoeck in Teijouhan geleevertt.

Tot d'aencompste vande Vreede wtt Siam was compies huijsingh, volck ende middelen in Firando ongemollesteertt gebleeven, maer op des zelfs arrivement aldaer wird de loge geslooten, die poorten die niett gespijckert off verseegelen conde, worden met stercke wacht beseth.

De goederen van de Vreede zijn in de logie gebracht ende met schoon spreecken optineer(en)de datt de helft vant volck tott bewaringh bij t'schip bleeven, de reste mett roer, stengh ende rees, quamen aen landtt, ende t'opstaende want mett de zeijlen wird inde logie gebracht, van gelijcken hebben geprocedeertt mett de schepen Heusden ende den Arent, soo haest in Firando arriveerde.

Ende niet teegenstaende donse alle deese zeer quade ende onvriendel. bejegeninghe patientelijcken wtt gestaen ende verdragen hebben zijn noijtt tott gehoor veel min tott verantwoordingh geadmitteertt geworden, geeven qualijck reeden van haer doen, alleen zeggen d'oorsaecke te weesen datt den Gouverneur in Teijouhan Keijsers passen heeft gevioleert, zijne gesanten de Sinckanders gevangen geseth, in

1) *Cornelis van Neyenrode* of Nieuwenroode is in de rangen van onder- en opperkoopman van 1610-1622 op verschillende kantoren in Achter-Indië (Ajudhja, Patani, Sangora) werkzaam en wordt in het laatste jaar hoofd van het Compagnieskantoor in Japan; hij sterft 31 Januari 1633 te Firando.

2) *Pieter Jansz. Muyser*, opperkoopman, in 1624 commandeur op de schepen voor Manilla, 4 Februari 1627 vice-president Raad van Justitie te Batavia, maakt in 1627 onder Nuyts een hofreis naar Japan, is daarna op Formosa als tweede persoon werkzaam en is de voornaamste der gijzelaars, die door Jaffioije (p. 76 noot 2) naar Japan worden meegenomen tegen vrijlating van Nuyts. Hij sterft in 1631 in Japansche gevangenschap.

boijen geslooten, van hare geschencken berooft, de Japanders qualijck getracteert ende de gantse natie seer geaffronteert, ditt zijn de princepale criemen daermeede in Japan beschuldicht worden, ende onder tussen d'onse mett veel excusen ende hooftse complimenten van tijtt tott tijtt datt de zaecke zoude aff gedaen worden, oock datt aff gedaen was, wtt gesteltt, ende soo trainerende gehouden.

Phesedonno onse pertije ende vijant zijnde regent van Nangesacque heeft veele practijcken gebruijckt om tijt te winnen ende de saecke sleepende te houden well weetende haere Magen. ende de Rijcxraden veel onwaerheeden voor gedragen hadde ende datt zijn proces verliesende oock zijn leeven soude verliesen.

Ao. 1628, als vermerckte datt de Keijser ofte Rijcx Raden deese zaecke bijderhandtt namen, heeft zich gelaten als off beroertt ware, ende niett spreecken conde, daermeede alles is blijven steecken, ende heeft datt soo gecontinueertt tott de compste van Willem Jansen mett den Arent in Japan, ende als doen vermerckende de zaecke niett langer getraineertt zouden worden, heeft mett groote geschencken (waer door meest alle zijn middelen consumeertt) O Waij Donno[1] d'oppersten raett vande oude Keijser tott zijn devotie becoomen, ende gemelte heer d'overleeveringe vande forten in Teijouhan genoechsaem verseeckert, voorgeevende Nuijts zulcx aen Jaffioije toe gestaen hadde, datt de Gouverneur Nuijts t'fortt voor zijn Magt. van Japan bewaerde ende datt in verseeckering vandien zijn zoentien als ostagier gegeven hadde. Ende alsoo t'voorgeeven van Fesedonno strecktt, tott eere, proffijtt ende reputatie van Japan; ende datt Owaij Donno een man van groot bedrijff, in Feses faveur is[2], durven geen andere heeren, hoewell eenighe ons toe gedaen zijn, ende Feses valsheijtt well mercken Compies saecken hant haven, over zulcx schijnt hett datt Fesse eijntl. vande rijcx raden geauthoriseertt is geworden een besendingh naer Batta. te doen, om de forten in Teijouhan vanden Generael te eijschen, ende datt soomen voorgheeft tott reparatie van des Keijsers digniteijtt en eere, die in Teijouhan door de mishandelingh aen Zijn Mags. onderdanen ende gesancten soo seer is vercort.

1) *Oway Donno*, opperste raad van den ‘ouden keizer’.
2) D.w.z. Fesedono begunstigt.

Bijde nevengaende pampieren wtt Japan zullen UEd. sien alle deese onheijlen, schade ende schande de Compie ende Neederlantse natie in Japan overcoomen, door de quade beleijden van d'Hr. Nuijts zijn verooirsaecktt. T'is seecker gelijck Neijenrode inde zijne zeer well seijtt, ware d'Hr. Nuijts hoogmoet minder, ende zijn manhafticheijtt meerder geweest de Compa. was buijten schade ende molest in Japan gebleven.

(Fol. 18). Bij aldien men den Japander in Teijouhan niet te wille ware geweest, Fesso zouw noijtt eenighe clachte teegen de Compa. hebben durven formeeren, veel zaecken heeft d'Hr. Nuijts zeer onbedachtelijck tegen de Japanders in Teijouhan hooch geheeven datt naerderhandtt alte slechte heeft laten vallen, ende Fessedonno mett zijn comsorte stoffe daer meede gegeven, omme ons opt thoogste bij zijn Magen. te denigeeren[1].

Sijnen capeteijn Jaffioije seijtt datt hij den gouverneur Nuijts gestraft ende gebonden heeft, omdatt hij des Keijsers passe gevioleertt ende zijn Magts. gesancten in boijen geslooten ende haere schenckagie ontnoomen hadde.

D'ostagiers beclagen haer meede dat van d'Hr. Nuijts zijn geabuseert vermits aende Japanders buijten haere kennisse toegestaen hadde, datt hett jachtt Erasmus in haer Compa. naer Nangesacke zoude zeijlen, ende datt den tolck Caron belast heeft int transulaett vant contract Japan in plaets van Nangesacke te stellen, ende hoewell Nuijts de Japanders volgens contract. hadde belooft ditt jacht in haer Compa. naer Nangesacke te laeten varen, zoo gaff den schippr. contrari ordre van naer Firando te loopen. Die vande japanse joncke zulcx in zee vermerckende, spraecken d'ostagiers daer over aen, ende begeerden datt volgens contract mett haer naer Nangesacke most zeijlen, als wanneer namentl. d'ostagiers door Caron bericht wirden, datt Nuijts int translaett Japan voor Nangesacke gelast hadde te stellen, d'onse hun bedroogen vindende lasten den schippr. secretel. datt bij de beste geleegentheijt, zijn reijse naer Firando zouw volgen. De vijff Japanse ostagiers in Erasmus zulcx vermerckende d'wingen den schippr. ende t'gantse scheepsvolck datt van hun voornemen zouden disiteeren[2] off datt geresolveert ware mett

1) *Denigeeren* van dénigrer: zwart maken.
2) *Disiteeren*, van het Latijnsche desistere, afstand doen van.

haer te sterven drijchde den schippr. te binden, gelijck den Gouverneur gedaen hadde. Waerover mett advijs vande Neederlantse ostagiers, die in Jaffioijes joncke waren, goett vonden naer Nangesacke te varen, hier wort andermaele een geheel scheepsvolck van vijff Japanders ged'wongen haer wille tegen Compies. dienst te doen.

Soo Muijser ende sijn geselschap de coragie vande Japanse ostagiers hadde gehadtt, ende in teegendeel geeijscht de 200 picol zijde; de Compa. in Teijouhan aff gedronge, off datt deselve mett geweltt door Erasmus zouw doen wtt lichten gelijck well had connen doen, watt een eere soude gemelte ostagiers hebben ingeleijtt, de schande, in Teijouhan overcoomen, gerestaureert, haer zelven in vrijdom gesteltt ende de Compa. buijten molest ende schade gehouden, maer t'schijnt datt hett begrip ende de courage niett gehadtt hebben, hoewell 'thun vande Japanders voor geleert wirde.

Neijenroode claecht meede dat deese ostagiers te veel correspondentie mett Fessedonno ende andre hebben gehouden ende datt sij hem veel voett zouden gegeeven hebben, omme de resignatie off affbreecken vande forten in Teijouhan aende Genrl. te versoecken, daermeede Fesse vrij watt credits bij de rijcxraden zouw hebben becoomen.

T'is grootelicx te beduchten bij aldien Fessedonno de t'weehondert piccoll affgedronge zijde behoutt, off hem toegeweesen worden, de Compa. noch in andre 350 pol. sijde sall worden gecomdenneertt alsoo zeeckre coopluijden Ao. 1627 mett de joncke van T'huijserodonno[1)] meede in Teijouhan geweest, gelijcke pretentie maeckende ende voor genoomen hadde, nevens Fesse hun clachte te formeeren, ende restitutie te versoecken datt hun voor die tijtt van Thuyserodonno zelver ontraden wird, maer datt op d'wttcompste van Fesses zaecke zouden wachten. Zoo die vergoedingh wird toegestaen, haer niett conde geweijgert worden, dewijle soowell een keijserspas voor zijn joncke als Fesse hadde gehadtt, t'welck niett min onreedel. als een s'ware slach voorde Compa. zou weesen, Godtt geeve ten besten mach coomen.

De 10290 stucx hertevellen wtt Erasmus in Nangesacke gelost waren 26 tail t'hondert vercocht, ende t'geltt was ver-

1) *Thuyserodonno*, de factor van den sjogoen te Miako, tevens handelaar op Formosa.

seegeltt in bewaringh van Fesse. T'sall meest tott onderhoutt vant volck ende in oncosten geconsumeertt zijn.

In Firando vallen d'oncosten bij deese ongeleegentheeden meede extraordinari groott, ende veel bederffl. goederen waren tott op Willem Jansz. vertreck niett gelicentieert te vercoopen, in voege alles ten besten coomende, zullen zoo grooten capitael wtt Japan niett crijgen als voordeesen wel geschreeven en verhooptt is.

T'cargasoen van Woerden montteerende in Teijouhan incoops f. 107398//17//- datt weynich min als 200000 gnl. hadden gecalculeert in Japan waerdich te weesen, verstaen aldaer niett verscheenen is, maer Godtt beetert naer men wtt de raporten van die vant schip de Vreede conjectureert op Formosa mett man en muijs verongeluct, alsoo do. Vreede, van een harde storm beloopen zijnde, een schip in noott sach, ende zeecker holm off clippe opt Noordeijnde van Formosa niett booven seijlen conde, Godtt almachtich versette Compies. groote schade.

De winste op diverse goederen t'seedert Pm. Meert 1626 tott Pmo. April 1628 zijn 25 maenden, in Japan gevallen, fl. 72000 voor verlies op Somazilver affgetrocken, monteeren als pr. de geslooten boecken mett deese advijsen becoomen f. 789325//-//-.

T'seedert is aldaer tott op Willem Jansz. vertreck in negotie gepasseertt, ende bleeven als vooren geseijtt, de restanten die ongeveer f. 25000 emporteeren mett 70 a 80000 f. aen cooper, item de cargasoenen vande Vreede wtt Siam, pr. Heusden van Teijouhan ende pr. den Arent van Batta. onvercocht gearresteertt te Firando inde logie liggen, samen (t'cooper daer niett in begreepen) incoops bedragende omtrent 375000 f. als bij extract vande generale boecken naerder blijckt.

De Generale ongelden in Japan in voorschr. 25 maenden beloopen t'samen f. 31385//5//- daeronder f. 17517//13//2 ten behoeve van diverse scheepen verstreckt.

De 28000 f. pr. d'Hr. Nuijts op zijn legatie gespendeertt zijn in deese niett begrepen, maer staen noch tott zijn E. ende Muijsers verantwoordinge. Volgens balance blijft t'Comptoir Japan debeth f. 576757//18//5 datt ruijm naer onse reecken. aldaer behoortt te rendeeren de somma van f. 700000 daervan zullen moeten aff gaen d'oncosten t'seedertt ultmo. Meertt 1628 die apparent veel zullen bedragen.

Op de restitutie vande 200 piccoll sijde tot verlossingh vanden Gouverneur Nuijts in Teijouhan aende capiteijn van Fessedonno gegeven maeckt geen staett.

(Fol. 19). Den oppercoopman Neijenroode claecht met s'warte lakenen overcropt is ende eijscht bij openingh van handel 200 a 300 halve stucken carmosijn roode laeckenen ende doorgaens drij roode teegen een s'wartte.

Tot naerder tijdinge van Japan connen van Europa voor datt quertier geen eijsch doen, als naerder pr. aparte memorie gededuceert wortt.

Gemelten Neijenroode claecht oock datt bij perticulire veel roode laeckenen ende andre coopmansch. princepal. mett Erasmus ende Heusden in Japan gebracht zijn, datt de Compa. int vercoopen der laeckenen gants schadelijck is, meermalen hebben hem geordonneert datt alle de coopmansch. die buijten de Compa. in Firando coomen, aenslaen zall, ende datt maecktt d'eijgenaers ende niett de Compa. te clagen heeft. Wij meenen datt eenighe hooffden in Teyouhan groote perticipanten in deese perticuliren handel zijn, daer wort geseijtt datt Nuijts een groott capitael mett Woerden verliest, t'is Godtt bekent, maer dit is seecker als gemelten Nuijts eenen tijtt geleeden vanden Generael wird gereprendeertt over zijn indirecte ende perticuliren handelingh, datt zijn E. tott antwoord diende in India niett was gecoomen om hoij te eeten. Godtt gave hem tott Middelburch vette taruwe hadde geschaft ende datt noijtt in India ware gecoomen, een overtreffel. dienst ware de Compa. geschiett, veele menschen buijten meserie ende gevanckenisse gebleeven ende de natie ware in soo cleen achtingh bij den Japander niett gecoomen als nu zijn.

D'Hr. Nuijts in Edo zijnde ende ziende zijn legatie soo disperaet liep, deede bij geschrift onder andre aende Rijcxraden verthoonen ende maeckte sich sterck een ambassadeur wtt Hollandtt binnen den tijtt van 2 a 3 jaren aen zijn Magt. te doen coomen, presenteerende tott onderpantt vandien, de vier halve metalen cartouwen tott schenckagie voor haere Magt. geprojecteertt in Osacca te laeten. Ditt geschrift off remonstrantie wird eerst bij de Raden des Rijcx aengenoomen ende naderhandtt onder pretecxt datmen niett meenen zouden, haere Magt. om een ambassadeur begaen was, aen Nuijts terugh gesonden ende de stucken ontslagen, echter gaven te verstaen soo een ambassadeur quame

datt hett aengenaem zou wesen. Naer d'Hr. Nuijts vertreck wtt Jedo resolveeren de Rijcxraden de gemelte stucken tott Osacca int huijs van d'Hr. van Firando te doen bewaren omme de zelve zoo een ambassadeur in t'wee jaren te voorschijn quame, den ambassadeur ter handtt te stellen, omme aen Zijne Magtn. te vereeren, ende in voorschr. tijtt niett coomende, zullen do. stucken verbeurtt blijven, tott straffe vande leugene ende in recompense vande oncosten die haer Magtn. int diffroijeren van desen ambassadeur hebben gespendeertt.

Neijenroode adviseert d'Hr. van Firando hem gevraecht hadde off datt jaer een ambassadeur wtt Neederlandtt zoude coomen, dat geexcuseertt hadde, alsoo de tijdingh van deese onlusten in Neederlandtt noch niett conde weesen, eijscht advijs zoo hem zulcx meer voor comtt off gevraecht wortt, watt antwoordden zall. Over de mishandelingh door die van Manilha aende Japanders voorde revire van Siam gedaen, sijn Ao. 1628 in Japan gearresteertt gebleeven drij galiotten, t'wee waren vertrocken, eer de tijdingh in Japan verstaen wird.

Ao. 1629 sijn andre t'wee galiotten in Nangesacke van Maccauw aengecoomen, mett een ambassadeur, op haerder arrivement zijn meede gearresteertt, alle gelost en de galiotten op t'landtt gehaeltt, zij zouden den Japander well willen wijsmaecken datt de Castilljanen ander volck is, ende hun doen haer niett raecktt, maer wort soo niett verstaen, vermits onder eenen Coninck sorteeren, hunnen ambassadeurs van Ao. 1628 ende een extraordinari van Ao. 1629 lagen in Jedo ende wirden tott geen gehoor off verantwoordingh geadmitteert, zelffs niett haer tolcken.

T'Japans hoff is vrij graver ende magnifiquer als well voor deesen, alles gaett daer zeer langsaem, den jongen Keijser[1)] zijnde de derde van zijn geslachte regeert veel straffer ende op een andre wijse als zijn voorsaten, gheeft oock weijnich audientie, de lantsheeren vande Zuijd waren over t'jaer ten hoove geweest, ende verlangde zeer naer affscheijtt, in fin alles ginck daer ten hove mett groote moeijten, ende waren

1) *De jonge keizer*. Bedoeld is de sjogoen Ietmitsoe (1623-1651), wiens voorganger Hidetada in 1623 afstand had gedaan om eerst in 1632 te sterven. De beroemde Ieyasoe, die in 1616 was overleden, was de eerste sjogoen van het geslacht der Tokugawa's.

wij hett alleen niett die ons te beclagen hadden, advijseertt den E. Neijenroode.

Soo haest deese advijsen ende de geleegentheijtt van Compies affaire in Japan bequamen, staende in soodanige tarme als vooren geseijtt, wird bij d'Hr. Generaell ende Raden van India in deliberatie geleijtt watt tott redres van zaecke wechneminge vande gereesen s'waricheeden ende ten besten vande Compa. gedaen diende.

D'overgecoomen vrienden waren van oppinie bij aldien den Japanders eijsch niett toe stonden, ende andermael besendingh deede, gel. den Arent souden aengeslagen ende gearresteertt blijven, datt oock well licht Compies. middelen confisqueren ende voor altijtt wtt Japan geseijtt zoude worden.

Andre beslooten de saecke in state te laeten, ende naerder advijs wtt Japan te verwachten.

Maer alsoo het apparent is haere Magen. ende de Rijcxraden door Fessedonno zeer zijn geabuseertt, datt oock haere ordre well licht soo scherp ende absolutt niet en is, als Fesse die well extendeertt, ende over schrijft, ende dat Fesse op de groote verseckeringh ende waerschinel. redenen die voorsteltt, datt de forten van Teijouhan zullen worden geleevertt, aen haere Magt. zoo daerover maer wtt de Rijcxraden naem aen d'Hr. Generael tott Batta. mocht schrijven, deese last eyndel. soo becoomen heeft, mitsgaders datt d'onse in Japan van deese commissie geen andre kennisse hebben, als datt simpelijck wtt d'Hr. van Firando hebben verstaen. Simeda D'eijsendonno[1] raett vanden jongen Keijser ende groott rechter van Jedo aen do. Hr. schrijft wtt den naem vande Raden Fesse dien last is gegeeven. Is eyntel, goett gevonden andermaell een besendingh naer Japan te doen Fesses ende d'Hr. van Firandos missiven te beantwoorden, de Rijcx Raden bij Remonstrantie ende grondige informatie wijtloopich bericht ende ontleedinge van saecke te doen ende onse onschult te verthoonen nevens de cop.a vant geene aen Fesse ende Figien Samma[2] in antwoorde zouden schrijven, haer E. toe te senden, tott deese besendingh wort andermael

1) *Simeda Deysendonno*, raad van den jongen keizer en grootrechter van Jedo. Volgens Nachod (Beziehungen der Niederl. O.I. Komp. in Japan, p. 214) heette de man Sjimada Daisen.
2) *Figien Samma*, de feodale heer of vorst van Firando (Hirado), was een der kleinere daimyo's (clanhoofden).

gecommitteertt den E. Willem Jansz. ende is den 28 Julij 1630 mett de Kemphaen over Teijouhan naer Japan vertrocken, meede nemende in verscheide rariteijten als andersints tott schenckagie aen hare Magn. de Rijcx (*fol. 20*) Raden ende andre Heeren ter somma van f. 25000 gelijck inde Generale negotiboecken specificij can gesien worden. D'almoogende geeve Compies. saecke een gewenste wttcompste, ende datt dien handel weeder in voorighe terme mach gegaudeertt worden, watt ordre ende instructie naer Japan gegeven hebben, watt de Rijcx Raden geremonstreertt is, mitsgaders d'antwoorde aen Fesse als andersints, gelieve U.Ed. wtt copieboeck onder dato 27en Julij naer te zien, de risignatie t'verlaten ende de souveraineteijtt van t'fortt in Teijouhan ende t'landtt Formosa wortt geexcuseertt ende affgeschreeven.

T'schijnt Fessedonno zich vastelijck ingebeeltt heeft sijnen eijsch niett zouw ontseijtt worden, te meer zeer stoutel. teegen d'Hr. van Firando heeft gesustinneertt de Neederlanders in Teijouhan, Molucqos, noch Batta. niett leeven conde soo Japan moeten derven, over zulcx encorageertt do. Hr. omme hem de zaecke te helpen wtt voeren.

De joncke Zeelandia daermeede den E. Willem Jansen ende deese advijsen aff gesonden sijn, is door Fesse wtt gerust, ende zall de Compa. in reecken. werden gebracht, de joncke was soo slecht gesteltt, datt mett groott perijckelen(de) op den hals in Teijouhan arriveerde, alwaer in een ander jonckien overgingen. T'schijnt Fesse well garene gesien hadde gemelte jonckie ende volck noijtt te rechte gecoomen waren, omme tijtt te winnen.

Op Willem Jansens vertreck bleeven in Japan gearresteert de schepen Vreede, Erasmus, Arent ende Heusden met omtrent 90 stucken geschutt ende 180 Neederlantse coppen.

T'seedert gewort ons over Teijouhan pr. joncke van Mourwattingh een missive vanden oppercoopman Neijenrode in Firando, gesz. ultmo Octobr. passo. zijnde mett een joncqien van Equan van Nangesacke affgesonden, daermeede watt beeter hoope van een goett succes als pr. voorige advijsen becoomen. Den laesten Meij naertt vertreck van Willem Jansz. hadden opt versoeck om eenighe bederfflijcke waren te moogen benificeeren well onverwacht consent vande Rijcx Raden gecreegen, datt niet alleen eenighe waren zouden

vercoopen, maer datt mochten negotieeren ende handelen als voor deesen mitsgaders datt de scheepen mochten prepareeren ende toemaecken, licentie omte vertrecken zouw volgen, ende naer dato geadvijseertt worden.

Alle de Compies. effecten in Japan waren te gelde gemaeckt, alleen hadde eenighe zijde ende andre waren over gehouden, omme tot schenckagie te gebruijcken mitsgaders de helft vande s'warte laeckenen, omme de groote quantite niett bekent te maecken.

De zijde had 365 tail t'picol gegolden, naerder handt waren zeeckere 8 picoll met Erasmus voor reecken. vande Compa. in Nangesacke gecomen hoewell watt beschadicht 470 tail t'picoll vercocht ende was de sijde op 500 tail gesteijgertt.

De Teijouhanse hertevellen 34 tail t'hondert, de vellen van Siam seer vergaen ware vercocht ende op de pr. tije noch f. 25000 geavanceert, van 700 □ halve laeckenen waren de meeste helft vercocht, de roode 20 tail t'eijcke[1], ofte 3 st. de swarte 18,17½ eenighe 17 ende een groote pertij 16½ taill, de resteerende s'warte laeckenen nam voor Ao. 1631 tegen cooper te verhandelen alle andre Neederlantse manifacture waren meede well vercocht, zoo datt in Firando inde logie aen Japans zilver lach 140000 taill a 3 gulden pr. taill.

is	f. 420000.
Dagelicx stont intecoomen andre 40000 tail	f. 120000.
Aen cooper lach in gemelte logie off Compies huijsingh	f. 127000.
ittem gisse ruym 300 □ halve s'warte laeckene noch onvercocht waren, die achte zullen rendeeren a 48f. t'eycke, over 2000 eijckens	f. 96000.
Tprocedido van 8 picoll zijde, eenige gilems[2] ende weijnighe armosijntiens, in Nangesacke vercocht onder Denedonno[3] verseegeltt berustende schatte op	f. 15000.
In voege Compies. effecten in Japan emporteeren de somma van	f. 778000.

1) *t' Eijcke*. Eijcke = ickje, Japansche lengtemaat van 6 voet 3 duim, d.i. 1,909 M.
2) *Gilems*, doeken van Perzische zijde, ook wel uit China.
3) *Denedonno*, mij verder niet bekende Japanner.

sinde daer inne niet begrepen t'overschot vande vellen pr. Erasmus van Teijouhan gecoomen, door Muijser in Nangesacke vercocht, als hier voore geseijt, ittem zulcx als Neijenroode tott schenckagie bewaerde, ende datt vande Kemphaens cargasoen mocht over schieten alles niett veel emporteerende.

Niet teegenstaende deese liberteijtt ende consent van te moogen negotieren bleeff compies. huijsingh in Firando geslooten, ende mett stercke wacht beseth, evenwell seijtt Sr. Neijenrode aen goede wtt compste niet te t'wiffelen, ende meende Compas. capitael, volck ende schepen datt mousson noch naer Teyouhan ende Batta. te retoureeren, datt Godtt geve effect mach hebben gesorteert.

T'jacht Erasmus was heel aff ende geen repareeren waerdich, de Vreede soo slecht gesteltt, datt geen capitael in te vertrouwen was.

Tot restitutie vande 200 picoll zijde pr. den Raet in Teijouhan aen Phese geleevertt was weijnich hoope.

Den 24en Junij is Fessedonno naer dat 2 a 3 maenden herseloos in ketenen geslooten hadde geseeten, gestorven, een groott vijant vande Compe. ende een man die door zijn erge subtile treecken, bij veel groote gevreest is geweest, t'welck d'onse naer zijn overlijden oogenschijnelijck tott hunne verlichtinge bespeurde, veel duijsende menschen zeijtt Neijenrode waren in zijn doot verblijtt.

Als Compies. tolck noch bij t'leeven van Fesse in Jedo met t'booven verhaelde consent affscheijtt bequam, belaste Quinoskedonno[1)] raetsheer vanden Keijser den tolck datt hij den Capn. demonstreerde, daermeede Neijenroode zoude seggen, datt Fesse haest doott zoude weesen, zulcx t'wee mael repeteerende. T'is zeecker datt Fesse zijn stuck soo beleijtt hadde datt zelffs de princepaelste heeren mett niemant van d'onse dorst correspondentie noch spraecke houden, zoo datt Compies. affaire vrij watt disperaett gestaen hebben, Godtt geeve noch ten besten aff loopen mach.

T'volck van Erasmus wird noch in Omera ende Arima gedetineert. Den Gouverneur van Nangesacke ende Figien Samma hadden om haer verlossingh aende Rijcx Raden ge-

1) *Quinoskedonno*, raadsheer van den keizer van Japan, die het gezantschap van Nuyts in 1628 afvroeg, wat men kwam doen.

schreeven, maer tott dato geen (*fol. 21*) antwoort becoomen, gelijck oock in Septembr. all gesoliciteert hadden, consent om een schip aff te moogen zenden, mitsgaders datt een Neederlander off meer voorde Rijcx Raden mocht verschijnen.

Ondertussen is Willem Jansen met den Kemphaen den 21en Octobr. 1630 voor Cotche gearriveertt ende dien nacht inde logie gecoomen, maer door last ende raett vande Hr. van Firando voor dage weeder scheep gegaen, dewijle wtt Nangesacke vertrocken was, dorst gemelte heer zonder voorweeten van Onemondonne[1] hem niet consenteeren in Firando te havenen. den 26en do. daer aen is in Firando mett toelatingh van voorsz. Onemondonne gearriveert ende zijn Figien Samma zijn brieven van d'Hr. Generael overgeleevert, die hem scheenen well te gevallen, hoope geevende alles well zoude succedeeren. Eer deese tijdingh van d'aencompst vant jacht naer booven gaett, weeder affcomt ende consent becoomen, om op te reijsen sall veel tijtt apparent wech geloopen zijn, te meer alles in Japan zeer lancksaem gaett, t'welck wij vermoeden d'ooirsaecke te weesen, datt op ons vertreck van Batta. den 8en Meertt geen naerder tijdingh wtt Japan was, willen echter verhoopen datt wat naer ons sall gevolght weesen, dewijle Neijenrode aen t'affsenden der schepen niett schijnt te t'wijffelen, Godtt geeve alles zoo mach gesuccedeertt weesen, datt de Compies. middelen behouden van daer gecoomen zijn, ende den handel in voorige vrijdom hersteltt.

T'ware goet geweest den Kemphaen een maent off ses weecken eer in Japan ware aengecomen, vreese nu dewijle alles daer soo traech voort gaett, s'warel. hun dispache voor t'verloop vant mousson zullen hebben becoomen.

Sr. Neijenroode claecht dat d'Hr. van Firando zijn reputatie nu meer houtt als voordeesen, zijnde vanden Keijser gelicentieert mett een noriman[2] door Jedo te gaen.

De Portugiesen in Japan waren van hun arrest ontslagen, vier galiotten zouden den 6 off 7en Novembr. 1630 zeer rijck naer Maccauw vertrecken.

1) *Onemondonno*, de regent van de stad Nagasaki.
2) *Noriman*, norimon, Japansch, letterlijk: ding om in te zitten, draagstoel.

T'vijffde galiott met den Capeteijn Moor[1], een factoor, een schrijver mett zoo veel maetroosen als tott een galiott noodich zijn, bleven in ostagie tott datt de Japanders door die van Manilha voorde revire van Siam genoomen, in Japan zouden gecoomen weesen.

Een extraordinari ambassadeur Don Gonsalo Silveria[2] van Goa gecoomen, was mett zijn galiott den 23en Augusti 1630 door Firando naer Nangesacke gepasseertt, ophebbende 70 pr. soonen zoo witte als s'warte, deesen ambassadeur heeft meede in den beginne soo zeer op zijn digniteijtt ende reputatie gestaen, datt ult.mo Octobr. daeraen volgende selffs geen audientie bij Onemondonne gouverneur van Nangesacque hadde gehadtt, ende wird zeer get'wiffeltt off naer booven zouw raecken.

T'is opt hoogste gants noodich ende voor de Compa. dienstich gel. U. Ed. advijseeren, de gereesen onlusten in Japan versoet ende opt genoegelijckste geassopieertt[3] werden, ten eijnde dien handel geconserveertt blijve, ten besten vande Compa. T'sij datt de questie in Japan aff gedaen is, off noch in state gebleeven, zoo zall de missive van zijn vorstel. Genade pr. t'schip Deventer ontfangen in toecoomende zeer dienstich zijn off tott confirmatie vande vrintschap zoo die getroffen zij, off omme d'openstaende verschillen, niet aff gedaen zijnde, te faciliteren, d'Hr. Generael Specx ooirdeltt dezelve apropos, ende zeer well ingestellt te weesen, wenst datt voor ijder Keijser een gesonden ware, tott schenckagie zijn de stucxkens die UEd. projecteere bequaem, gelijck oock het gouwe service tott coopmanschap gesonden, wij hebben goede moett de saecken in Japan well zullen succedeeren, doch de verachteringe, schande ende schade die de Compa. ende de natie is overcoomen, is groott, ende valtt s'waer, door alte groote hevicheijtt sonder couragie verooirsaecktt.

1) *Capeteijn Moor*, Capitan Mor, Portugeesch: 'grootkapitein'; gouverneur, in Indië ook in gebruik voor den Nederlandschen gouverneur-generaal.
2) *Don Gonsalo Silveria*, Portugeesch gezant in Japan, mij niet verder bekend, mogelijk Silveira.
3) *Geassopieert*. Vgl. het Fransche assoupir = bijleggen, bevredigen.

Omme Compies. recht bij forme van respresaillie te mainteneeren ende tott handadicheijtt[1] mett den Japander te coomen, is alsnoch ende zall in toecoomende niett geraden weesen, den Japander in zijn landtt te bevechten, zijn niett machtich veel min vooirdel. Haere trafficque ter zee is gants weijnich, andere vaerten als naer Siam, Tonkin, in Cotchinchina ende Teijouhan worden bij hun niett onderleijtt, daer van Tonkin de inportantste is. T'seedertt Ao. 1628 zijn in Teijouhan niett geweest, meene oock datt niett licht weeder naer Teijouhan zullen tendeeren, den Japander is van zulcken humeur, datt een zaecke daer moeijten aen vast is, licht laett steecken, weshalve gel. U Ed. well seggen, datt wijs moeten zijn ende watt toegeven mits datt dien handel bij de zeeckerste mannire ende mett de meeste circumspectie tenbesten vande Compa. voortaen verseeckeren ende derigeeren.

De voorslagen, die U. Ed. d'Hr. Generael ende Raden van India in bedenckingh geeven, weegen t'begrijpen van een provisioneel compt. in Nangesacke, de consideratien op de havenen in Cotche, Firando als Nangesacke ende opt verkiesen vande segurste mitsgaders oft niet pracktijcabel ende dienstich zij, t'onderstaen omme Comp.ies waren gel. de Portugiesen van Maccauw in onse scheepen te leeveren, ende betaling binnen boortt t'ontfangen, U Ed. vertrouwe ter behoorel. tijtt op alles ten diense vande Compa. zall worden geleth, ende naer goett overlegh t'apparenste gepreffereertt.

Bij eenige wort gesustinneert datmen Nangesacke voor Firando behoort te verkiesen, ende daer comptoir te stabileeren, als zijnde een plaetse van groote negootie, daer veele frequentatie van volckeren is, ende meer in een maent verhandeltt wortt, als te Firando in een ront jaer. D'Hr. Generael Specx heeft hier teegen, ende oock mett goede fondamentele reedenen, sich principael fondeerende op de meerder vrijheeden in Firando alwaermen tott alle tijden Compies. coopmansch. mach wtt venten naer gelieffen, contrarie in Nangesacke, alwaer Keijsers gecommitteerde zijn, de voorkeure pretendeeren, van alsulcke waren, als ooirdelen voor zijn Magt. dienstich, mett meer andre facerijen[2].

1) *Handdadigheid*, het handdadig zijn, het aantasten van iemands persoon of eigendom.
2) *Facerijen*. Vgl. het Fransche facherie = moeilijkheid, kwelling.

De havenen houtt zijn E. als den Japander will malingueeren[1] op d'een plaetse soo ongerijffelijck als d'andre.

Ondertussen meene niett quaett ware, dat men pr. forme plaetse in Nangesacke begreep, omme naer bevindingh te preffereeren, de zulcke daermen bevont best getracteertt te worden, te meer Onemondonne gouverneur van Nangesacke ons vrindt thoont te weesen, sijnde een vijant van Fesse, ende een groott vervolger vande paepse Christenen.

Fol. 22). Van zeer groote consideratie ende gants voirderl. is den Japansen handel voorde Compa. als die alleen onbecommertt, vrij ende liber mochten excerceeren, t'sall oock princepalijck van dien cant moeten coomen retouren sonder geltt van Neederlantt UEd. toe te schicken, maer zoo lange dusdanige aresten ende molesten subject zijn, ende ons den Japander op cleene ende gesochte actien daertoe hun nummermeer occasie zal ontbrecken, zoo grooten verachteringh inden handel bieden zouw, houden wij den zelven voor de Compa. van cleen bedrijff gelijck oock de voirdelen tott heeden vandaer becoomen (teegen d'ongelden geballanceertt zijnde) weijnich beschieten ende zall den zelven handel bij aldien den Japander in Teijouhan moeten admitteeren, ende die van Maccauw op Nangesacke ongemollesteertt haeren handel laeten continueeren, voorde Compa. soo inportant niett zijn, als veele well opineren ende daer van voorgeeven schoon onse voorige vrijdomme mochten genieten, overzulcx dan, omme de rechte vruchten van dien handel voorde Compa. te genieten, zallt gants noodich zijn, den Japander onder vrintlijcke pretecxten den s'maeck van Teijouhan te doen vergaen, gelijck daer well ende veel middelen toe zijn, als maer bij discreete p.rsoonen gemaintineert worden, ende die van Maccauw mett geweltt te weeren, ofte emmers zoo veel verhinderinge te doen als moogelijck werd, daertoe U Ed. dienen te beschicken, goede cloecke, beseijlde ondiepgaende jachten, mett mannen, d'oncosten zullen rijckelijck betaeltt worden als wanneer den japansen handel de Compa. gevoelijch vooirdeel aanbrengen zall.

Bij eenige Chineesen, ende andre lorrendraijers[2] is bij

1) *Malingueeren*, van het Latijnsche malignare = met kwaad opzet bij iets te werk gaan.
2) *Lorrendraijers*, bedriegers, in het bijzonder lieden, die ongeoorloofden handel drijven, smokkelaars, sluikhandelaren.

wijle goede pertije zijde in Japan gebracht, gelijck Ao. 1627, doen geen navetten van Maccauw quamen, noch 3000 picoll zijde, mett cleene joncke in Nangesacke arriveerde, deese connen meede als goede macht op de Custe van China houden, ten deele verhindertt worden, zonder datt daer eenige moeijten van te verwachten hebben, alsoo ditt alles contrabande off steelswijse genegotieert wort.

Den Tonckinsen handel daer den Japander jaerlijcx veel sijde coopt, mitsgaders den Siamsen vellhandel zullen meede connen waerneemen, als aen geen vaertuijch ende capitael gebreecktt.

Hoe de vervolgingh in Japan tegen de Roomse Christen noch seer hartt ende straff gecontinueert wort, zullen UEd. wtt nevengaend verhaell connen zien. Gelijck voirder alle andre pr.ticulariteijten in Japan voorgevallen, ende advijsen derwaertts geschreeven gedrage aende nevengaende pampieren, daghregisters, resolutien ende brieven om prolixiteijtt[1] te mijen.

[+] Voorleden Westermousson zijn na de Molucqos vertrocken te weeten

[+]Tgepasseerde inde Molucqos.

Den 25en December 1629 tjacht der Goes mett een cargasoen bestaende in coopmanschappen, provisien etc. als in de Generale boecken op 23en do. te sien is, bedraegende	F. 61944// 5//12.
Adij 23en Januari 1630 t'schip s'Gravenhagen, mett een cargasoen als op den 22en do. blijckt	F. 59829// 1//-
Den 2en Meert tjacht Zeeburch, bedragende zijn inhebbende cargasoen als op ultmo. fol. te sien is	F. 21358//11// 8.
Somma	f. 143131//18// 4.

Der Goes ende s'Gravenhage zijn recht door ende Zeeburch over Amboijna gevaren, t'samen mett 110 soldaten, ende 190 maettroosen gemant tott versterckinge vande garnisoenen ende verlossinge vande oude aldaer, ende zijn successive op Malleije Godtt loff well aengecoomen, den 2en Febr. 8 Meert ende 14en Junij, daeraenvolgende.

In retour hebben van daer becoomen met gemelte der Goes ende Zeeburch in alles niett meer als 101850 lb. giroffelna-

1) *Prolixiteijt*, Fransch prolixité = wijdloopigheid, langwijligheid.

gelen, zijnde daerin begreepen ongeveer 120 a 125 bhaer Ao. 29 inde Molucqos pr. gebreck van scheepsruijmte over gebleeven, zoo datt de leverance vanden jare 30 weijnich heeft beschooten, ende zijn deese nagelen op d'ondergeschreeve plaetse gevallen, te weeten

Op Malleije	catti	327	}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.
Op Macquian, namentlijck van Taffasoho			}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.
cattij	22899		}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.
van Tabalola	3542		}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.

van Gnoffiqua	5824		}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.
	_____	32265	}32592 cattij Molucxe giroffelnagelen. costende incoops ¼ R.t. catti off 3⅛ lb. hollants comt mett toll oncosten, onderwicht t'samen te bedragen f. 23027//11//12.

Een sober retour teegen de boovenstaende costel. equipagie derwaerts wtt geseth.

b Op Macquian stont hett gewas zeer abondant maer zou laet rijp vallen. Den oppercoonman Cornelis de Maijer[1] *b*. adviseertt, zoo Zeeburch datt ultmo. Augusti van Macquian vertrock, een maent had moogen op houden, zoude zijn laste becoomen hebben *b* twijffelt niet, soo t'nagelplucken behoorlijck voirderen ende door den coninck Hamsia[2] onder d'een off d'ander pretecxtt niett wort verhindertt teegen

1) *Cornelis de Mayer* of de Meyer, in 1616 als assistent uitgekomen, in 1617 onderkoopman, 1619 koopman op Combello (Ceram), 1622 als koopman op de 'Leeuwinne' naar patria. In 1629 weer uitgekomen wordt hij opperkoopman op Ternate, in 1630 op Makéan. In 1631 wordt hem vergund te repatrieeren.
2) *Hamzah*, verwant van koning Sahid van Ternate, brengt als jonge man ruim 20 jaar met dezen in Spaansche gevangenschap op de Philippijnen door. Hij komt in Maart 1627 weder op Ternate terug, waar hij zijn neef, sultan Modafar, die 16 Juni 1627 overleed, opvolgt. Hij tracht niet zonder succes door behendig optreden zijn positie te verstevigen, waartoe wel aanleiding bestaat, daar een deel van den Ternataanschen adel tegen hem gekant is. Met Van Diemen sluit hij 20 Juni 1638 een contract, waarbij de wederzijdsche rechten in het Amboinasche worden vastgelegd. Hem wordt een jaargeld toegekend, op voorwaarde, dat hij zich nauwkeurig aan de bepalingen zal houden. Vooral sinds het optreden van Anthonio Caen als gouverneur van de Molukken (1640) schikt hij zich naar de wenschen der Nederlanders. Hij overlijdt 6 Mei 1648.

Meertt 1631 over de 500 a 600 bhaer geleevert zullen worden.

Van Batsjan becoome niet een cattij nagelen, t'gebreeckt dien Coninck[1] aen macht ende niet aen zijn boos gemoett om de Compa. ende haeren staett alle moogelijcke verhinderingh te bieden. Betracht bij alle maniren om ons de Labouwers t'ontrecken. Heeft zeecker Labouse vrouwe, zijnde christen, tott zich genoomen, refuseert die weederom te geeven, seggende daermeede getroutt te weesen.

De Labouwers zijn oock andermael vant fort affgeweecken ende int bos gevlucht geweest maer opt inroepen van den Gouverneur weeder gekeertt, na datt van hun princepaelste gelargeertt hadde, die wat inconsideraett door den coopman van t'fortt bij den cop gevat ende in hechtenis gesteltt was. *b*

T'fort op Batsjan was noch in goeden staet, den Gouverneur hadde daer veranderingh gedaen, de hooffden die hun qualijck comporteerde en zich onderlingh niett verdragen conde gelicht, ende andre in plaets gelaeten.

(Fol. 23). b T'is seecker datt d'indiscretie ende ongereegeltheyt van d'onse de Labouwers seer affkeerich maecktt.

Batsjan cost de Compa. jaerlicx niet min als 15000 f. sonder dat eenighe proffijte of nagelen van daer trecken. T'fort is beseth mett 47 persoonen.

Wij connen niet bedencken op wat consideratie de Compa. die plaetse noch maijntineertt; t'is zulcx datt eenige sustineeren soo die verlate den Spaignaert zich daer vesten ende dies te naerder Amboijna wesen zall, ende dat Batsjan de spijscamer van Ternata is; dan ben van opinie den Spaignaert soo veel te besetten heeft als machtich is. T'is waer, Calamatte bij ons verlaten, geincorporeert heeft, daerteegen een ander namentlijck St. Lucia bij hem verlaten is. Zijn garnisoen t'extendeeren achte niet datt doen zall. *b*

Gedurende den Gouverneur Loodensteijn[2] in Batsjan

1) Vorst Noer Salat van Batjan.
2) *Gijsbert van Lodensteyn*, in 1628 opperkoopman te Batavia, lid van den Raad van Justitie, kapitein van een compagnie bij het eerste beleg van de stad. Van 1629-1633 is hij gouverneur van de Molukken, werwaarts hij 6 Januari 1629 per ‘Arent’ vertrekt. Hij neemt er een doortastende houding aan. In 1634 commandeert hij onze scheepsmacht bij Makassar.

was heeft den Coninck Hamsia mett den Tidorees verscheyde, soo mondelinge als schrifftel. conferentie gehouden, hadde den Coninck van Tidoor onder Tidoor pr.soonel, gesproecken, ende zijn dochter ten huwel. versocht. Den Tidorees eijscht van den Ternataan (voorgeevende daeraen gerichticht te weesen) d'eijlanden van Mothier, Macquian, Batsjan, Soula, Taliabo, Bouro, Bouton, de quertieren van Amboijna ende alles datt den Tarnataen omde Zuijd besith, ende bij naerder schrijven aen gemelten Coninck Hamsia seggen de Tidoreesen haer zullen contenteeren alleen met Mothier ende Babouw, watt Mothier aengaett is een onbewoent eijlandtt ende Babou, een dorp op Macquian geleegen, van ontrent 60 a 70 mans pr.soonen doch zijn deese pitsiaringe[1] alle in roock verd'weenen, ende men hout voorseecker datt de maximas vanden Tidorees zijn ende daerheenen gestrect hebben, omme den Tarnataen ende ons tott handadicheijtt te brengen, ende zijn Hamsia, soo geseijtt wortt, verscheijden lagen geleijtt om te vermoorden, tott contemplatie[2] vanden Spaignaert.

Ondertussen den ooirlogh met den Spaignaert ende Tarnataen continueerende ende datt t'Spaens secours dagelijcx wird verwacht, daer groott van op gaven, emmers zoo den Tarnataen zich geliett, wird den Gouverneur door den gougoe[3], wtt den naem vande gantse gemeente affgevraecht, off haer plaetse in fort souden inruijmen, bij aldien den Spaignaert zoo machtich quame, datt in haer quertier niet verseeckertt zouden zijn, den Gouvernr. dienden hun datt wel wiste soodanige Spaense macht niett te verwachten noch te vreesen hadden, doch soo den noott zulcx quame te vereeijsen, presenteerde de principaelste mett hun vrouwen int casteel ende de gemeente int Mardijckers[4] quertier te logeeren, datt hun niett aen stondtt, ende versochten men wilde haer consenteeren tott verseeckeringh van vrouwen

1) *Pitsiaringe*, beraadslaging, van het Maleische bitjara = bespreken, praten.
2) *Tot contemplatie van*, ter wille van.
3) *Gougoe,* goegoe. De rijksbestuurder in de Moluksche rijken had den titel djogoegoe = heer bestuurder; hooggeplaatste personen lieten het ‘djo’ weg en noemden hem goegoe, bestuurder.
4) *Mardijkers*, vrije Inlandsche Christenen, die onder de Compagnie ressorteerden.

ende kinderen een fortt op de hoochte van Tullucco in steen ende kalck te metselen, t'welck hun oock mett goede reedenen aff geslagen wirde, den Coninck Hamsia aprobeerde, seggende datt d'Europanen geen vasticheeden gedoochde te maecken, die over hun sterckte domineerde. Den gougoe geliett zich weegen deese weijgeringh gants t'onvreede, seijde hij was een outt man ende t'weemaell wtt zijn landtt gejaecht, begeerde zich voorde derde mael beeter te verseeckeren, over zulcx wilde na Soula[1] ende Tacoij vertrecken, den Gouverneur gaff haer te kennen datt Malleije ende Tollucco alleen t'haeren deffentie ware getimmertt daer van de Compa. groote laste sonder voirdeel suporteerde, soo ons verlieten, men zoude haer weederom verlaeten; hier op resolveerde den Coninck na Tacomi ende Soula te trecken, zijne forten aldaer te visiteeren ende te doen repareeren, belastende aen ijder huijsgesin pr.tije calck te branden

Den Gouverneur meent dat dit versoeck ende deesen voorslach een pracktijcke van Hamsia is, die den gouge als zijnde outt ende onweetende in dit stuck soo gebruijct om den Tarnataen van onder ons gebiett te trecken des t'absoluter over haer te commandeeren, ende naer zijn well gevallen mett den Spaignaert ende Tidorees te confereeren ende te handelen, mits gaders alle omliggende volckeren teegen ons op te hitsen, want t'is seecker hij de spaencen macht niett en vreest, maer datt voor ons veel meer beducht is, veele Tarnatanen die de quade coursen van Hamsia mercken, zijn van t'selve gevoelen, ende is den gouverneur van oppinie den Tarnataen haer negrij[2] op Malleije ter contemplatie vanden Coninck niett zullen verlaeten, ende na Soula verplaetsen, gelijck zulcx bij ervaringh is gebleecken, namentl. als overtt aenhaellen van zeecker vaertuijch mett 5 Tidoreesen die op Malleije bij den Coninck Hamsia waren geweest in soodanigen contentie[3] mett den Coninck raeckte, datt daerover aen zijn onderdanen liett verbieden mett d'onse niett zouden handelen, noch vivres vercoopen, doende als

1) Met *Soula* is bedoeld het tegenwoordige dorp Soela Madaha; *Tacoij* heet ten rechte Tacomé. Beide dorpen liggen in het N.W. van het eiland Ternate. De Soelaeilanden worden in het begin van de 17e eeuw steeds Xula genoemd.
2) *Negrij*, Maleisch negeri = dorp, vestiging.
3) *Contentie*, Fransch contention = twist.

selver wilde vissen, de Chineesen haer netten breecken, t'welck den Gouverneur (den Coninck zich soo gestoort houdende datt geen audientie wilde geeven) aenden Raett ende gougoe claechde, mett waerschouwingh datt daerin ordre soude stellen, off datt genootsaecktt wirde, zich selven te rechten, t'welck soodanige alteratie causeerde, datt veel Tarnatanen haer goederen packten ende versonden, andre begaven hun onder t'casteel, den Tarnataensen raett nam aen de zaeck te middelen ende alles t'assopieeren, contramandeerde t'Conincx gebodtt (hoewell men presumeertt buijten zijn weeten niett geschiede), den Gouverneur wird doen versocht ter contemplatie vande gemeente ende om haere gealtereerde gemoederen needer tesetten buijten t'casteel te coomen alwaer zich den Coninck meede liett vinden, bekende schultt, ten souw niet meer geschieden, gelijck deese historie naerder inde Molucxe pampieren gesien can worden, ende well meriteertt geleesen, daerin volcomentlijck bespeurtt wort de gemeente mett ons in vijantschap niett geneegen zijn te treeden, tott well gevallen van haeren Coninck.

T'seedert seijtt den Gouverneur weijnich moeijten mett Hamsia heeft gehadtt, ende is naderhandtt den Tarnataen mett den Tidorees genoechsaem bij entrevall[1] in ooirloge geraect, soo dat Hamsia nu van ons watt meer extima maect als well voor do., off deur sall hebben leertt den tijtt.

T'is seeckers deesen Cooninck in prejuditie vanden Neederlantsen staett in Molucco ende Amboijna watt groots voor heeft gehadtt, hoewel anders veinst ende zulcx noch lochent, den Spaencen gouverneur van Gammalamma schrijft aen gemelten Hamsia ende verwijtt hem datt aen don Juan[2] gouverneur van Manilha op zijn vertreck belooft hadde, t'fortt Malleije mett alle de Neerlanders in handen vande Spaignaerts te leeveren, d'affsendingh van Kitchil Ali[3]

1) *Entrevall*, tusschenpoos, kort oogenblik, vleugje.
2) *Don Juan Nino de Tabora,* gouverneur der Philippijnen (29 Juni 1626-22 Juli 1632).
3) *Kitchil Ali.* Kitchill, ketjil (Maleisch: klein) is de titel van de bloedverwanten van den vorst van Ternate. Ketjil Ali is reeds bij de komst der Nederlanders in 1599 kapitan laoet, vlootvoogd, en een zeer invloedrijk man; na den dood van koning Modafar (1627) is hij een der candidaten voor den troon, dien zijn broer Hamzah verwerft. Hamzah gebruikt hem in 1628 als zijn gemachtigde in het Ambonsche, waar hij blijft tot hij in 1632, vergiftigd door den koning van Makassar, op Boeton overlijdt. Hoewel voorstander van het bondgenootschap met de Hollanders is hij alles behalve een gedwee vervuller van hun wenschen.

1628 naer de quertiren van Amboijna is oock zeer bedeinckelijck ende tott ander intent als hebben connen effectueeren, gel. aent gevolgh is geblecken, d'Almoogende zij gedanckt die des Compies. staett tott noch toe van hare pernitieuse ende verraderse aenslagen heeft bewaert.

(Fol. 24). Kitchil Ali was in Ternate opt vertreck van Zeeburch niet verschenen men ruchte in Xula was, veel zijn van opinie soo lange Hamsia regeertt in Ternate niett coomen zall ende Hamsia schijnt mett Alijs regeersucht niett zeer gedient te weesen.

Den gouverneur Lodensteijn om den ooirlooge tussen den Tarnataen, Tidorees ende Spaignaertt te voeden ende den Coninck t'encourageeren, presteerde alle moogel. assistentie, had den Coninck op zijn versoeck gesecondeert ende volck op Soula ende Tacomij geleijtt, naerderhandtt hadde ons volck weeder van Soula gelicht, ende op Tacomi noch gelaten, tott bevrijdingh vant nagel plucken.

Den oppercoop.n. de Meijer claecht dat den Coninck Hamsia bij alle middelen noch trachte Macquian meer ende meer van volck t'ontblooten t'welck niett alleen d'inwoonders teegen de borst is, ende de Compa. int becomen vande nagelen gants schadel. maer wordtt t'eijlandtt daerbij tott een proije vanden vijandtt over gegeeven, over zulcx oock den Gouvernr. goett gevonden heeft, zich daer teegen te kanten, ende hett dispubleeren[1)] van datt eijlandtt t'zij bij genoechgel. middelen off openbaer gewellt te beletten. Den Coninck geliett sich datt pr.soonelijck naer Macquian wilde varen, omt nagelplucken te recommandeeren ende te doen bevoirderen, maer alsoo onder datt pretecxt watt anders schuijlde, diende hem den gouverneur aen datt gesint was meede te gaen (om zijn quade course voor te coomen) over zulcx is Hamsia op Ternate gebleeven, ende liett den Gouvernr. alleen naer Macquian varen. Op Macquian als voore geseijtt hingh een rijck gewas aende boomen, soo schoon als bij menschengedencken, daerteegen was door

1) *Dispubleeren*, depeupleeren, ontvolken.

d'extraordinarij droochte trijsgewas over de gantse Moulucqos geheel vergaen, zoo datt groote honger wird geleeden, d'inwoonders van Macquian ende Ternate hadden na Taliabu om sagu gesonden, ende belooft teegen de plucktijtt weeder t'huijs te weesen, d'onse hadde t'schip s'Gravenhage mett een cargasoen van f. 2690//15//- meede derwaerts om sagu affgeveerdicht, datt vandaer nevens hett Ternataens ende Macquians vaertuijch mett goett ontsett verwacht worde.

Goede pertije rijs zouw bij deese geleegentheijtt inde Moulucqos well gepast hebben, omme d'inwoonders te gerijven, ende nagelen te becoomen, doch als haer eijgen gewassen eenichsints gelucken, wird naer Compies. rijs niett eens getaeltt.

Opt eijlant Macquian ende voornementl. aen Taffasoho ende Tabalolo eijscht well goede reparatie gedaen, alsoo veele gebouwen staen omtevallen, t'gebreecktt daer aen kalck ende arrebeijders, om dackpannen zijn meede verleegen, naerderhandtt hebben hun van Batta. geprovideertt ende sijn jongst naer Ternate 63950 st. dackpannen mett eenighe vloersteenen gesonden.

Den Gouverneur meent tfort Tabalolo te s'wack ende voor een harde aanvall niet sufficant is, ende principal. t'eijlandtt van volck soo is ontbloott; den Tidorees ende Spaignaert hadden eenighe aenslagen off garouws[1)] op Tabalolo ende Gnoffiqua geleijtt, om onse quertieren in brant te steecken, doch altijtt misluct, te water hadde meede geen voirdeel becoomen, mett de joncste advijsen na Ternate is ordre gegeeven datt de s'wackheijtt vant fortt Tabalolo mett de minste oncosten vande Compa. zulcx doen remedieeren dat hett buijten perijckel van overvallen te worden bastant zij, ende voor onverwachte attentate ten besten verseeckeren.

b Den oppr. coop. n. de Meijer heeft zeer goet genoegen aen de comportementen van de Mackjanneesen; seijt datt mett hem goede corespondentie houden, gel. oock doen die van Tahane ende Babaue, die voor datto de belhamers vant eijlandtt zijn geweest. Verseeckertt ons datt jaer niet een nagel vant eijlandt vervoer noch de Compa. ontvreemtt is.

Gemelte Mijer advyseert meede de Macjaneesen weegen de overlasten ende quade proceduren van den Ternataense

1) *Garouws*, het Duitsche garaus, einem den Garaus machen?

Coninck meer ende meer clagen ende genochsaem te kennen geeven, als hun princepale, die mett Ali noch wtt zijn, t'huijs zullen zijn gecoomen, wellicht hett Ternataense jock souden vanden hals werpen ende hun onder onse sauvegarde ende gehoorsaemheijtt begeeven datt den tijtt leere. Dan wij zijn van opinie de Moorse secten hun zoo danich aen den anderen verbindt, dat niett licht tott rupture coomen zullen. *b*

Naer de Molucco hebben ordre gegeeven ende specialijcken aen Sr. de Meijer gerecommandeertt mett die van Macjan goede corespondentie sall houden, ende versorge, datt hun geen overlast van d'onse werdtt aengedaen, mitsgaders datt d'inwoonders opt fatsoenelijcxt in devotie houdtt, daer toe wij ooirdelen do. Meijer een bequaem instrument te weesen.

U. Ed. ordre ende voorschrijven omme den Tarnataensen adel ende die van Macjan te fundeeren sijn goett, copa. vandien is den gouverneur gesonden, dan als voore geseijtt, is dien hoop door datt boos Mohammetse geloove soe aenden anderen verknocht ende door huwelijck gebonden, datt niett licht schuringh onder haer te brengen zij, hoewell zeecker galtt, de meeste partt de procedure van Hamsia niet behagen.

Macquian ende alle andre comptoiren in Ternate bleeven van well getrocken cleeden ende alderhande coopmanschppe. wel versien, ende wird aen goede pr. tije nagelen te becoomen niet getwijffeltt.

D'oude gouge is den 26en April 1630 overleeden waer over zich den Coninck een ruijmen tijtt op Gilolo onthouden hadde, int weeder keeren bejegent de Spaense galleije ende 8 stucx Tidoreese prauwe, daer van mett groott perijckel schapeerde.

T'Spaens secours wtt de Manilha Ao. 1630 in Molucco aengecoomen, bestondtt in t'wee scheepkens, t'eene gemonteert mett 22, ende t'ander mett 4 metale stucken mett vier stucx waren vertrocken, daer van een verongeluct was, t'ander hadden tot Outon om rijs in te neemen gelaeten, gaven wtt datt noch t'wee galeijen verwachten ende datt den Gouverneur van Manilha gelast hadde, de reede onder Tollucco ende voor Gnofficqua te doen peijlen, ittem dat ao. 1631 mett macht in de Mollucqos zoude verschijnen, alle t'welcke ooirdele strategemes te weesen, om den Tidorees in devotie ende den Tarnataan in vreese te houden.

(Fol. 25). Orangie hadde wel drij maenden op dit secours gecruijst, dan t'is mett één hondtt quaett hasen te vangen seijtt den Gouverneur, meent zoo der Goes watt tijtelijcker in Ternate gecoomen ware, ende mett t'wee schepen hadde moogen oppassen, voirdel gedaen zoude hebben.

Den Spaignaert heeft niet meer als een galleije in de Molucqos.

Opt versoeck vanden Spaencen Gouverneur Pedro de Heredia[1] heeft den Gouverneur Lodensteijn mett hem op d'approbatie van d'Hr. Genrl. in Batta. ende den Gouverneur van Manilha beraemt zeecker contract weegen de verlossingh der gevangenen ter weeder zijde in datt quertier gelijck UEd. bij copa. des zelffs hier nevengaende cunt sien, gemelte contract is bij d'Hr. Generael niet geapprobeert alsoo t'selfde in eenige puincten den artijckelbrieff contrarieerde, maer is den Gouverneur geadvijseertt datt zich in voorvallende zaecke ten besten vande Compa. ende haer volck daer van dienen zoude.

Inde quertiren van Mindenao, zijn weijnich off geen proffijten voorde Compa. te behaelen, derwaerts is geen besendingh gedaen, maer wortt de vrintschap bij schriftel. correspondentie soo veel doenel. gecontinu.rt., langs de Custe van Besaija meent den Gouverneur well groote pr. tije volck ende eenich goutt te becoomen zoude weesen, datt ten rooff in Compa. mett den Tarnataen diende te geschieden.

T'schip Orangie is inde Molucqos affgeleijtt alsoo niet meer varen conde.

b. Met Zeeburch heeft de Hr. Generael aen den Coninck van Ternate ende Kitchil Ali gesch.en ende hun ijder een goede schenckagie gesonden, namentlijck: aen den Coninck een vergulde gelacte ledicant met zijn behangsel ende een damaste deecken, mitsgaders drij zilvre gegraveerde moorse schotels mett haer decksels t'samen weegende 26 7/10 marck, ende aen Ali een colder mett goude passament geboort met een goude kettingh weegende 9½ R. swaer. Alij's schenckagie bleeff tott zijn compste in handen van den Gouver-

1) *Pedro de Heredia,* sinds Mei 1627 gouverneur van het Spaansche deel der Molukken, zetelend op het kasteel Gamlamo (Ternataansch gam = vestiging, woonoord; lamo = groot). Hij is in 1634 nog aan het bewind.

neur op Malleije wachten. Den Coninck is de missive ende bijgesonde schenckagie behandicht, die hem scheen aengenaem te weesen. In antwoorde schrijft dat op de recommandatie van d'Hr. Generael in oirloge met den Spaignaert ende Tidorees was getreeden ende dat goede ordre opt plucken ende t'niet vervoeren der nagelen hadde gestelt, zoodat van zijnder zijde alles voldaen was. Overzulcx zeijtt datt bij aldien int aenstaende niett gesecoureeertt wordt mett een goede macht van schepen ende volck omme een eynde van den ooirloge te maecken, de saecke meent op zijn beloop te laeten ende de handtt daer aff te trecken, ende dat men hem in zulcke geleegentheyt niet meer tott ooirloge soude aenraden, noch nagelen wtt Ternate ontbieden. Ende in recompense van ontfangen schenckage sendtt een lourij off papagay. *b*.

Omme de nieuwe gereesene onlusten inde quertieren van Amboijna ontstaen, over t'admiteeren vande Maccassar ende t'vervreemde vande nagelen aldaer, had derwaerts gecommitteertt Saraffi[1)] met een s'wijtte van 20 pr.soonen pr. t'jacht Zeeburch, zijn op Boure aen landt geseth, watt verricht zullen hebben leertt den tijd, achte weijnich genoch ten dienste van de Compa.

Medio Augusti 1630 bleeven inde Moolucqos 867 coppen alle sorteerende onder de gehoorsaemheijtt van Hare Hog. Mog.en ende de Generale Oostindische Compa. te weeten

Neederlantse coppen in dienste zijnde	492	
Op 't schip s'Gravenhage	87 samen	579
Vrijlieden		25
Mardijckers die gagie trecken	160	
svrije Mardijckers	47 samen	207
Chineesen		50
Slaven ende gevangene		6
		———
Over de gants Molucqos coppen		867

1) *Saraffi* of Seraffi. Ternataansch groote, die in 1625 naar Batavia wordt gezonden ter oplossing van de hangende geschillen in het Ambonsche. 14 Maart 1626 is hij te Amboina terug. Tegen het einde van dat jaar keert hij naar Ternate terug om in Augustus 1630 naar het Ambonsche gezonden te worden als gezant van koning Hamzah om diens erkenning door de kimelaha's door te zetten en de Makassaren te verjagen. In October keert hij, na zijn buidel goed gespekt te hebben, naar Ternate terug.

Bij nevengaende rolle zullen UEd. sien waer deese persoonen verdeeltt ende residentie zijn houdende.

Op de forten inde Molucqos heeft de Compa. 105 st. soo metale als ijsere canon, vijff valcoens, eenighe bassen ende 22 steenstucken[1], waer gemelte geschutt geplant staett, hoe veel ijsere ende metalen mitsgaders hoeveel schieten, ende weegen, blijct bij nevengaende notitie.

D'ongelden over de gantse Molucqos bedragen t'seedertt Pmo. Meertt 1629 tott ultmo. Febr. 1630, samen	f. 214126//17//11.
De winsten in negotie als andersints bedragen in voors. tijtt	f. 148616// 8// 5.
Somma blijft de Molucqos te quade	f. 65510// 9// 6.

Op d'oude wtt staende schulden in Tarnate sijn geint ende heeft den Coninck op zijn reecken. laeten corten f. 1048//1//-.

Naerderhandtt zijn weederom recht door na Tarnate gevaren de scheepen Texel, Zeeburch ende T'hoolen, mett goede pr.tije cleeden weijnich contant, 200 lasten rijs ende alderhande provisien, gemant mett 175 varent volck ende 105 soldaten te weeten

Den 19en Decembr. 1630 de jachten Texel ende Zeeburch mett cargasoenen samen bedragende als pr. de Generale boecken blijckt f. 87343// 9// 3.

Adi 30en Janu. 1631 t'schip Tholen mett een cargn. van f. 57273// 3// 2.

D'Almoogende will haer behouden geleiden ende geeve t'sijner tijtt mett goett retour moogen keeren.

Met Texel ende Zeeburch zijn naer Molucqos gevaren d'oppercoopluijden Wouter ten Haeff[2] ende Foppe Hein-

1) *Falkoen,* klein soort veldkanon; *bas,* klein bronzen kanon zonder affuit; *steenstuk,* klein gegoten ijzeren scheepskanon, waaruit oorspr. met steenen, in de 17e eeuw met schroot werd geschoten.

2) *Wouter ten Haeff,* opperkoopman, in 1619 uit patria gekomen, maakt in 1629 onder del Court een tocht naar Perzië mede, is in 1630 lid van den Raad van Justitie te Batavia. Van 1631-'33 is hij op Ternate, waarop hij gesuspendeerd wordt wegens particulieren handel en zonder rang en gage naar patria gezonden.

dricsz. van Gent[1] omme aldaer gebruijct te worden, daer de dienst vande Compa. zall vereijschen, te meer eenighe coopluijden aldaer zijnde, hunnen tijtt geexpireertt weesende, haer verlossingh hebben versocht.

Watt in antwoorde op d'ontfange missive wtt Tarnate geschreven ende watt ordre mett gemelte schepen derwaerts gegeven is, gelieve U Ed. wtt hett copieboeck in do. 18 Decembr. ende 28 Janu. daeraen volgende na te leesen, gel. UEd. meede de voirdere pr.ticulariteijten van veele zaecken, door nevengaende missiven ende pampieren wtt de Molucqos becoomen zullen verneemen daertoe ons gedragen.

b. (Fol. 26). Alleenlijck salder dit bij doen, van gevoelen ben, wat te veel wercx van des Tarnataens maximas ende menees[2] gemaeckt wordtt ende datt hett een abuijs is dat men meent Compies. tegenwoordige constitutie niet toelaett den Tarnataen tot reeden te brengen ende alsucke wette voor te schrijven als den dienst van de Compa. in datt quertier vereijscht, mits datt van onser zijde eerst rondelijck voldaen ende naer gecoomen wordtt daerinne bij contract verplicht zijn ende d'inwoonderen vruntel. ende well bejegent, geen ongelijck noch onredelijkheyt voor liggende, datt niett meer pretendeeren als ons compiteert. T'is seecker soo ditt geschiett, van den Tarnataen ons wil zullen becoomen, zonder tot verwijderinge off in openbare ooirlooge te vervallen. *b*.

Vyff hondert coppen off daer ontrent ist garnisoen geordonneert inde Molucqos sterck te blijven.

De comptoiren inde Molucqos zijn rijckel. voor t'twee jaren mett well getrocken cleeden, ende cust doecken geprovideertt, van alderhande provisie ende ammonutie van ooirlooge reedelick versien.

T'schip Tholen is ter deffentie in de Molucqos te blijven geordonneert ende s'Gravenhage om sedert te gebruijcken vandaer op onbooden.

Volgens balance blijft de Reecken. vande Molucqos debet f. 383165//19//13. d'Almogende verleene de Compa. daer voor goede ptij nagelen in retour.

1) *Foppe Heindricsz. van Gent,* in 1630 in 't land gekomen, opperkoopman op Makéan, in 1634 van daar verlost. Hij sterft 8 Januari 1635 te Batavia.
2) *Menée* (Fransch): heimelijke list, sluwe streek, aanslag.

Die vande Molucqos eijschen noch schalen ende balance om de nagelen te weegen, mett de jongste schepen zullen 2 balancen becoomen meer worter ontbooden.

b. In den nagelprijs dient geen veranderingh noch verhoogingh gedaen. Zoo daer aen quamen zouden nimmermeer gedaen werck hebben. Overzulcx salmen all moeten ontfangen t'geene volgens contract leuren ende datt in India mett voirdeel niett can worden gedebiteertt zal naer Europa, gelijck UEd. ordonneeren, gesonden dienen. *b*.

+Aengaande Amboijna.

+ Van Batta. zijn naer Amboijna int Wester mousson van Ao. 1629 aff gesonden de naervolgende schepen en jachten te weeten, den 28en Decembr. do. jaer de fluijte Edam nevens de fregatten Suratte ende Mocha, den 15en Febr daer aen volgende tjacht Medenblick ende Zeeburch, omme van daer in coopmanschn. Neederlants geltt, vivres ende verscheijde nootwendicheeden, mitsgaders 26000 R. van 8en in spetie, bedragende samen f. 181626//18//11.

Wat ordre met gemelte schepen op Compies. affaire in die quertieren gegeeven, mitsgaders t'geene in antwoorde derwaerts gesz. is, zullen UEd. int lange wtt onse missive int brieffboeck hier nevengaende gelieven na te sien.

T'fregat Zuratte in compa. van Edam ende Mocha na Amboijna gedistinneeertt, is den 5 Janu. 1630 door storm op de Westhoeck van Saleijer verongeluct, t'volck zijnde 31 coppen, namentl. 28 compies. dienaers off varent volck ende 3 burgers van Amboijna is gesalveert ende gevangen in Maccassar gebracht, naerderhandtt zijn vier maetroosen overleeden ende eenen Marten Martensz. van Rotterdam aldaer Moors geworden, de resterende presenteertt den Maccassar tegens Portugeesen in Batta. gevangen te relacheeren, de Compa. verliest daer t'jacht mett alle zijn toebehooren, geschut etc. mitsgaders f. 139//12//- aen ijser, de burgerije is daerbij vrij watt geintresseert, d'Almoogende versett de beschadichde haer verlies, Edam ende Mocha zijn den 19en Janu. (hebbende meede perijckel vandeselve storm geleeden) in Amboijna well aengecoomen, gelijck aldaer meede well verscheenen zijn den 25en ende ultmo. Meertt de jachten Zeeburch ende Meedenblick.

Den 17en Junij volgende zijn vandaer gekeertt de fluijte Edam ende t'jacht der Goes, coomende over Amboijna wtt de Molucco, meede brenghende samen 270000 lb. giroffel nagelen namentlijck

pr. Edam welcke geleevertt zijn als volght

Op Amboijna off de Casteelsdorpen[1)]	lb. 87607	}lb. 173818 a 60R. de bhaer van 600 lb.
Op Laricque	lb. 80900	}lb. 173818 a 60R. de bhaer van 600 lb.
Op Ourien	lb. 5311	}lb. 173818 a 60R. de bhaer van 600 lb.
Op Loehoe	lb. 11182 a 60 R. de bhaer van 550 lb.	
Pr. Der Goes 85000lb. te weten		
Op Hittoe	lb. 84395	}lb. 85000 a 60 R. de bhaer van 550lb.
Op Combelle	lb. 605	}lb. 85000 a 60 R. de bhaer van 550lb.

Ende costen deese voorschrevene lb. 270000 nagelen mett oncosten toll ende onderwicht samen r. 73870//12//12.

Van Amboijna gelijck oock pr. onse jongste aen UEd. is geadvijseert, was hoope gegeeven datt niett min als 500000 lb. nagelen hadden te verwachten, capitael wird daertoe geeijscht, ende oock derrewaerts gesonden, de quantite is inde quartiren van Amboijna ruijm gepluct daer van de Compa. niett meer als de voorsz. 270000 lb. heeft becoomen, de reste is van Seram vervoertt ende meest in Maccassar gebracht.

Sesthien joncke als gorabs[2)] van Macassar ende elders gevaren zijn ao. 30 in de quertiren van Amboijna verscheenen, ende onder Combelle en Lissidij gehavent, die de Generale Compa. niett alleen int vervoeren ende vervreemden vande nagelen, maer oock int venten en beneficeeren van haer coopmanschn. seer prejuditiabel zijn geweest, in voege van goede pertije nagelen datt saisoen sijn gefrustreert geworden, ende inden ordonnari vertier der cleeden zeer vercortt.

Niet alleen zijn deese vreemdelingen off ondercruypers vande compies. handel volgens de solemneele contracten soo onlangs te vooren bij last vande Ternataense Coninck, Kitchill Alij, ende de hooffden van Seram mett d'onse in Amboijna gerenoveeertt, op nieuw geaccordeertt ende besworen, door gemelte Ali ende die van Loehoe Combelle en consoorte van die quertieren [niet] geweertt ende affgeweesen, maer geadmitteertt, voett aen landtt gegeeven ende teegens ons

1) De *Casteelsdorpen* waren de dorpen op Leitimor, het Zuidelijke schiereiland van Amboina, die rechtstreeks onder het kasteel Victoria stonden.
2) *Gorabs*, vroeger in den Indischen archipel bekende inlandsche vaartuigen met twee masten, die ook geroeid konden worden.

geprotigeertt, mitsgaders schrifftel. door Ali gerecommandt. datt de zelve well zouden tracteeren, ende voor overlast beschermen; eenighe van deese vreemdel. zijn oock recht toe, van Maccassar na Manipe daer Ali sich onthieltt geloopen, ende voorschrijven van hem becoomen, andre heeft in zee bejegent die toll deede betaellen.

(Fol. 27). Hier sien UEd. hoe weijnich dit boos ende perfidieus gebroet sell op hunne contracten passen, ende watt reecken. op haere beloften te maecken zij, schoone gesimuleerde praetjens, insinuatien, protestatien noch herde drijgementen hebben bij deese trouloose bont- ende contract breeckers, geen plaets, mett harde spooren moeten bereeden, salmen haer quade coursen stutten, ende des Compies. goett recht in Amboijna maijntineren, violente coruptien, seijtt den gouverneur Luccasz.[1)] requireeren vehemente remedien.

1) *Philips Lucasz.*, in 1618 als assistent uitgevaren, wordt onderkoopman, secunde te Patani, 29 October 1621 opperkoopman aldaar en handelt, nadat in 1622 dat kantoor is opgeheven, in 1623 en '24 op schepen naar Patani. Februari 1625 raadspersoon te Batavia, eind 1625 naar Amboina, eerst als opperkoopman, krijgt 27 October 1627 een commissiebrief als gouverneur, welke functie hij van 19 Juni 1628 tot 23 Mei 1631 vervult. 28 Augustus 1629 wordt hij door Heeren XVII tot Raad extraordinaris van Indië benoemd. Als gouverneur neemt hij een vredelievende houding aan, ten deele een gevolg van slapheid. Na zijn aftreden als gouverneur wordt hij Raad van Indië. Hij is een zwager van Specx. 30 Augustus 1631 wordt hij met 9 schepen als commandeur naar Soeratte en Perzië gezonden om ook over de kantoren daar te gebieden. 27 October 1631 komt hij voor Soeratte, 19 Januari 1632 voor Gamron, 15 Juli is hij weer te Batavia. Hij wordt bestemd voor directeur-generaal van den handel, doch de juist aangekomen gouverneur-generaal Brouwer zendt hem den 5en September 1632 zeer tegen zijn zin weer met vier schepen derwaarts. 14 November is hij weer te Soeratte, van waar hij 29 Januari 1633 naar Gamron vertrekt; 20 Juni 1633 is hij terug in Batavia. 26 Juli 1633 vertrekt hij met 4 schepen nogmaals naar Soeratte, 30 December d.a.v. gaat hij van daar als commandeur van twee schepen naar patria. 21 April 1635 weer uitgezonden, volgt hij 1 Januari 1636 Van Diemen op als directeur-generaal en 1e Raad van Indië te Batavia, als hoedanig hij in 1639 met elf schepen een tocht naar Ceylon maakt. Hij vertrekt derwaarts 24 September 1639, is den 31en December voor Colombo en neemt 9 Februari 1640 Negombo. Wegens ziekte gaat hij 21 Februari d.a.v. naar Batavia en sterft 5 Maart aan boord van het jacht 'Zantvoort'. Hij is te Batavia begraven.

b. Wtt onse vorige advijsen zullen UEd. verstaen hebben Kitchil Ali zich inde Manipe onthieltt. T'seedertt heeft voorsz. Ali in September daer aen volgende van daer in ambassada affgesonden aen den Coninck van Macassar[1)] met twee correcorre[2)] den Amba Radja Calimbatte[3)] wtt last ende mett brieven, soo zeytt, van den Tarnataensen Coninck Hamsia. Deese ambassade is door Ali secreet ende buijten kennisse off communicatie van de Gouverneurs in Amboijna ende Molucqos onderleyt. D'oorsaecke van deese besendingh was niett recht bekent. Den E. Lodensteijn advijseertt verstaen te hebben datt Hamsia bij zijne missive vanden Maccassar was eijschende restitutie van zijne affgenoomen landen ende bij weijgeringh hem den ooirlogh aen seijde. Den Gouverneur Luccasz. presumeertt gemelten ambassade aengeleijt is, om den Tarnataen ende Maccassar weeder te reconseillieeren ende in naerder aliantie met den anderen te treeden, omme hun in tijtt ende wijle daer van te bedienen. T'goett tractement door Kitchill Ali aen die van Maccassar inde quertieren van Amboijna beweesen, geeven dien aengaende groote inditien.

Wtt Maccassar wort ons geraporteert Calembatte aldaer met brieven van den Coninck van Tarnate ende Ali aengecoomen was; dat gemelte brieven gants vrintlijck geschreeven waren, dat daer bij restitutie van eenige plaetsen, de Coninck

1) De *koning van Makassar* of Gowa, Allahoedin (1593-1638) is sinds 1616 op voet van oorlog met de Compagnie. Zijn onderdanen zijn de voornaamste smokkelaars van kruidnagelen uit het Ambonsche, zijn stad de verzamelplaats van haar vijanden en handelsconcurrenten in het Oosten van den Indischen Archipel.
2) *Correcorre*, groote breede vaartuigen met dwarsliggers, gebruikt op de Specerijeilanden, van het Arabische gorgora = oorlogsprauw.
3) *Amba Radja Calimbatta* is de 'tollenaar' van den Ternataanschen koning in diens bezittingen in het Ambonsche. In Juli 1628 is hij Coen te Batavia namens die van Loehoe en Combello komen complimenteeren. Hij overlijdt te Makassar, werwaarts hij in 1630 door Ketchil Ali was gezonden.

van Tarnate affgenoomen, worden versocht, mitsgaders aenpresenteeringh van onderlinge vruntschap ende naerder verbintnisse tussen die twee rijcken, ende datt d'antwoorde noch secreett wird gehouden.

Voorschreven Calembatte is in Macassar overleeden ende men verneemtt niett den Coninck van Maccassar in antwoorde aen Hamsia off Ali gecommitteerde heeft gesonden.

T'is buijten alle twijffel de Maccassaren ende vreemde handelaers omme naer de quertiren van Amboijna te varen door gemelten Calembatte in Maccassar zeer geinduceert ende geanimeertt zijn, ende apparent wt Alijs naem vrijgeleijde ende protextie toegeseijtt heeft, want als vooren geseijtt zijn eenighe van Maccassar inde Manipe eerst bij Alij geweest ende voorschrijven van hem ende Kaijpati[1)] van Combelle etc. becoomen. Leth eens, mijn Heeren, op de ongestadicheijtt ende snoode practijcke van deese Mooren. Ao. 1629 heeft Alij in de quertieren van Amboijna de Maccassaren ende alle vreemde handelaers geweertt, vijantelijck aengetast ende de becoomene aende Compa. vercocht. T'jaer daeraen noodicht haer lieden, gheeft haer vrijgeleijde ende doett haer teegens ons protigeeren. T'is zeecker datt alle de voorige schoone samblanten maer zijn geweest om ons t'abuseeren ende credit te becomen omme daerna watt quaets teegen de Compies. staett in Amboijna t'attenteeren ende niett, zoo voorgaven, de gereesene onlusten t'assopieeren. *b*.

Wat voirder van Alis tocht ende zijn attentaten geopineeert ende geseijtt wort, hoe Hittos[2)] dochter ten huwel. heeft versocht ende getracht heeft om zich voor Coninck op Seram te doen erkennen, mitsgaders hoe van Manipa na Weijsamma ende voorts na Tormean aen t'Westeijnde van

1) *Kaijpati van Combello,* titel van het Inlandsche hoofd van deze plaats.
2) *Kapitan Hitoe* is het invloedrijkste hoofd van de dorpen van Hitoe, hoewel niet de eerste in rang; hij is tevens vertegenwoordiger van den koning van Ternate. De kapitan Hitoe uit dezen tijd, volgens Valentyn Tepil geheeten, is reeds bij de komst der Nederlanders in 1599 in functie. Hij tracht voortdurend een bemiddelende positie in te nemen tusschen de verschillende machten in het Oosten van den Archipel. In Juli 1628 maakt hij zijn opwachting bij Coen te Batavia. Hij sterft in April 1633.

Bouro geaccompaigneert mett 3 a 4 correcorren gerucktt is, gelieve wtt d'Amboijnse schriften te sien.

Den Gouverneur Luccasz. vermerckende die van Loehoe, Combello, Lissidi, consoorte teegen contract ende belofte de vreemdelingen toegang admiteerde, ende datt den 12 Janu. (als wanneer geen schepen van Batta. noch secours becoomen hadde) op Combelle een joncque van Maccassar ende een ander op Lissidi aengecoomen waren, resolveerde de zelve mett gewelt te weeren, aentetasten ende te ruijneeren doende alvoore behoorl. teegen de respective overhooffden vande genoemde plaetse over de admissie vande geseijde vreemdelingen protesteeren, die hun op de recommandatie ende last van Capn. Laoutt excuseerde.

Den Gouverneur persoonelick met vier corcorren ende 40 soldaten den 27en dt. omtrent Combelle incoomende vint aldaer buijten expectatie drij stucx namentl. een joncque ende t'wee gorabs, zijnde alreede gelost ende t'vaartuijch op de wall gehaelt, echter op datt niett onverrichter zaecke (hoewell de macht watt sober was) te rugh zoude keeren, lande omme des vijants vaertuijch in de brandtt te steecken, maer wird soo wel gedeffendert d'onse mett verlies van vier man ende 3 gequeste genootsaecktt waren te retireeren en de strand te verlaeten. Men heeft niett connen vernemen de Combelleesen in deese rescontre de Maccassaren eenighe assistentie gedaen hebben, als datt een valcoen wtt bos gelost wirde diemen presumeerde van haer quam. Op deese victorie hebben de Maccassaren hun zeer verhovaerdicht ende zijn mett d'inwoenderen t'insoulenter geworden.

Den Gouverneur claecht zeer, datt soo spade van Batta. ontseth is geworden, datt dr. gebreck van vaertuijch Loehoe, Combelle ende andre plaetsen niett heeft connen besetten, noch t'vreemt vaertuijch in zee waernemen, in voege als voore geseijtt, 16 stucx meest op Combelle zijn aengecoomen, alwaer vreesende van onversiens overvallen te worden, alle t'vaertuijch op de wall gehaeltt, ende hun quertier mett goede borstweringe verseckert ende versterckt hebben, zijnde ongeveer 6 a 700 pr.soonen sterck, van ammonitie van ooirlooge well versien ende mett 343 st. roers ende musquetten gewapent, soo den E. Philips Luccasz. advijseertt.

Intrem t'volgende secours van Batta. verschijnende, der Goes van Ternate ende Edam wtt Banda samen mett 80 verloste soldaten, in Amboijna aengecoomen weesende, zoo datt

een goede macht van ruijm 450 blancke coppen omme int veltt te brengen bij den andren hadde, wird bij den raett in Amboijna goett gevonden omme de Compa. vande nagelen te verseeckeren, t'vervoeren vandien voor te coomen mitsgaders de quade coursen vande inhabitanten te straffen, de bijeen hebbende macht ende middelen niett alleen teegen den Maccassar ende alle andre vreemdelingen maer oock teegen die van Combelle ende Lissidi, zoo hun in teegenweer tott bescherminge vanden Maccassar stelde te gebruijcken, hun te ruineeren ende alle t'vaertuich te verbranden, hebbende als voore ende meermaellen *(fol. 28)* soo well tegen Kitchil Alij, Kimmelaha Lohoe[1] s'conincx stathouder ende de princepale hooffden van Seram geprotesteert, over d'infractie[2] vande contracten ende de schade welcke de Compa. daer bij was lijdende, alle welcke protestatien, insinuatien ende drijgementen dien trouloosen hoop meer dienen tott waerschouwinge om tijtelijck op haer diffentie te staen als omme haere quade gangh te reformeeren.

Alle preparaten tott t'aenstaende exploict veerdich zijnde, vaertt den E. Philips Luccasz. pmo. Meij 1630 mett de jachten Zeeburch, der Goes, Kemphaen ende Mocha van Amboijna na Hittoe, den 9en do. vertreckt van Hitoe na Combelle in compa van 18 correcorren, gemant mett 2000 naturelle ondersaten vant casteel, neevens 400 soldaten in vijff compa. verdeeltt, mitsgaders de burgerije ende eenighe vrijwillighe van Amboijna ende zijn alsoo den 16en daer aenvolgende mett deese macht voor Combelle ten ancker gecoomen, mett resolutie den volgende morgen te landen, ende den vijandt couragieuselijck aen te tasten. Die van Combelle onse macht voorde deure ziende, committeeren aende schepen t'wee

1) *Kimelaha Loehoe*, stadhouder van den Ternataanschen koning in het Ambonsche, meer in het bijzonder op Seram. Hij wordt in 1628 door Ketjil Ali nevens Leliato geïnstalleerd. Zijn houding wordt na Lucasz.' échec steeds meer anti-Nederlandsch. In Mei 1638 neemt koning Hamzah hem op Van Diemen's eisch in verzekerde bewaring, maar zet daarna door, dat hij weer in zijn functie wordt hersteld. Weldra is hij weer in verzet, wat eerst in 1642 door gouverneur Caen wordt bedwongen. Een jaar later biedt hij zijn onderwerping aan, maar wordt in Juni 1643 op last van zijn vorst onthoofd.
2) *Infractie*, verbreking, schending, overtreding.

Tarnatanen die voorgaven van Kitchil Ali gesonden waren, versoeckende men wilde conincx landtt ende volck voor die tytt verschoonen ende in naerder conferentie mett den Kimmelaha Lohoe coomen die buijten t'wiffel goett contentement geven zoude, hier op wordtt den ooirlogh geschortt ende laett sich den gouverneur ende den gantsen raett mett een Moors pratien abuseeren, namentl. datt de vreemdelingen zonder nagelen zouden vertrecken ende in toecoomende niett meer gedoocht zullen worden, dit neemt den Raett ter goeder trouwen aen ende keertt mett de gantse macht onverrichter zaecke terugge na Amboijna.

Deesen misslach tracht den E. Philips Luccasz. in zyne missive met veel omstandicheeden goett te maecken, ende een schijn van fondament te geeven, seggende de princepale motiven datt hunne resolutie niett in effect hebben gesteltt deese te weesen, namentlijck,

De geassureerde horible bloetstortinge ende hett voorgesien verlies van Compies. volck

De victorie bevochten zijnde, datter niett als een ptije leedighe huijsen ende vaertuijch omme te verbranden gewonnen ware.

Dat de Maccassaren ende andre vreemdelingen hun niet in gewacht maer t bos gecooren zouden hebben.

Datmen grooter verbitteringh ende meerder afkeer teegen ons zouw hebben gecauseertt bij aldien de beede van Capn. Laut ende den Kimmelaha etc. gerefuseertt hadden. Mitsgaders datt den coninck van Tarnaten gram zouw zijn geworden, zoo de straffe aen hem niet hadden gedeffereert.

Datt tott t'voorgenome attentaett een generale ooirloge teegen Seram had connen ontstaen.

Datt des Compies. constitutie niett gedoocht meer vijanden op den hals te haellen ende in s'waerder oncosten te vervallen.

Met meer andre blauwe excusen, ondertussen zijn de Compa. de meeste partt vande nagelen ontvoertt ende de groote preparaten vruchteloos tott schande ende cleenachtingh vande natie wtt gevallen.

Ware d'eerste enterprinse op die van Combelle gesurcheert ende de t'weede zonder deleij off tijtt te geeven soo vigoreuselijck wtt gevoert als soo danigen macht gedoochde, de Compa. ware, Godtt de voorste, een treffel. dienst geschiett, geen nagelen vervoertt, de contractbreeckers gestraft ende

den Maccassar de courage ende middelen benoomen, omme int aenstaende weeder derwaerts te tendeeren, t'welck nu contrari bearbeijtt is, ende noch wenst den gouverneur na goede occasie om zich eenmael over de quade coursen deeser inhabitanten te revengeeren ende die natien door wapenen (als zijnde geen ander middelen) tott haren schuldigen plicht te reduceeren.

Die van Combelle, Lissidi ende Eram hebben haer nagelen aende vreemde handelaers vercocht, ende die van Loehoe, die de schoone knecht speelen, hebben in alles 20 bhaer aende Compa. geleevertt.

De cleethandel leijtt inde quertieren van Amboijna door de groote quantité van Maccassar geheel onder de voett, veel slaven, rijs ende andre nootlicheeden is die van Seram toegevoertt, daer teegens hare nagelen leeveren, a 80 ende 100 R. de bhaer, die in Maccassar 200 a 250 ende oock 300 R. vercoopen.

Capn. Hittoe hadde zijn debvoir beeter als voorleeden jaer gedaen, ende heeft 160 bhaer nagelen geleevertt, aen Hittoe waren geen joncque geweest, hadde oock gerefuseertt in de vergaderinghe van die van Loehoe, Combelle ende consorte te verschijnen echter wordtt gepresumeertt wtt de buijtendorpen van Hittoe hoe den Maccassar pr.tije nagelen zijn toegevoert.

Van Laricque waren geen nagelen vervoert door t'scherp reguard ende goede ordre aldaer.

T'comptoir op Loehoe wortt noch gecontinueertt daer Patacca[1)] de plaetts becleett ende den naem van Saban-

1) *Jacob Jansz. Patacca* is reeds in 1608 met de vloot van Van Caerden in Indië als onderkoopman, in 1611 is hij als opperkoopman op Makéan, kort daarna wordt hij door de Spanjaarden gevangen genomen. Nog in 1623 is hij als gevangene in Spaansche handen op Ternate, in 1625 is hij daar opperkoopman, in 1626 repatrieert hij met de vloot van Lhermite. Met de vloot van Coen weer naar Indië gekomen, gaat hij in October 1627 als opperkoopman naar het Ambonsche, van waar hij de Ambonsche hoofden in 1628 naar Batavia geleidt, die hun opwachting bij Coen gaan maken. Hij vertrekt 25 November 1628 weer naar Amboina, na het eerste beleg van Batavia meegemaakt te hebben. In Juni 1631 wordt hij als opperkoopman van Loehoe gelicht, 1633/34 is hij op Hitoe. In 1635 vinden wij hem als vice-commandeur, later als commandeur van vijf schepen op weg van Batavia naar Perzië, in 1637 kruist hij met 8 jachten weer in het Ambonsche, waar hij den 10en Mei van dat jaar overlijdt.

der[1] vanden Coninck van Tarnate sonder de daett voertt. Als gemelte tocht op Combelle voor namen, vont den gouverneur goett Compies. volck ende middelen van Loehoe, om tott geen onderpant te dienen, te lichten, t'welck die van Loehoe maer in sonderheijtt den Kimelaha gants qual. beviel, soo datt op haer instantie t'wee pr.soonen als ostagiers onder des Kimmelahas zauve guarde aldaer gelaeten wirden, daechs na t'vertreck vande schepen der Goes ende Edam die Compies. middelen van Loehoe gelicht hadden, wird de logie staende buijten t'dorp bij nacht in brandtt gesteecken, men presumeertt door die van Luccelle. Den Kimmelaha heeft daer op doen inquireeren, hem gelatende over deese acte zeer verstoort te weesen, ende stelde d'onse een ander woninghe op zijn costen ter handtt.

Op watt insichten andermael volck ende middelen daer geleijtt zijn, can U Ed. naerder wtt de pampieren van Amboijna beoogen, wij meenen niett goett is, datt middelen onder die trouloose menschen vertrout worden, dHr. Generael Coen zalr in zijne missive van 25 Novembr. 1628 houtt den gouverneur int restabileeren van datt comptoir niett well bedacht te weesen, ende last volck ende middelen vandaer te lichten. Compies. middelen ende volck aldaer dienen de mooren als onderpanden, ende tott waerschouwingh wanneer t'een off t'ander genootsaecktt worden t'attenteeren.

(Fol. 29). Nadat den E. Philips Luccasz. als vooren geseijt de voorgenomen hostiliteijtt teegen de Macassaren ende Combelleesen op de schone beloften van Kimmelaha ende andre hooffden van Cheram datt geen nagelen zouden worden vervoertt, geexcuseertt hadde, ende den 20 Meij mett zijn gantse machtt weeder aentt casteel gekeertt was, zijn contrarie hunne toeseggingh mett groote pr.tije nagelen wech gevaren 6 joncquen, de resteerende zijn op Combelle in haere stercte over gebleeven, ende datt mouson niett vertrocken, onder pretecxtt datt haere wtt staende schulden niett conden innen, ende van d'inwoonderen tott het nieuw gewas wirden wtt gesteltt.

1) *Sjahbandar*, havenmeester; het woord, aan het Perzisch ontleend, is in geheel Zuid-Oost Azië gebruikelijk.

Als voore geseijt zijn 16 joncken en gorabs inde quertiren van Amboina geweest, te weeten 12 op Combelle ende 4 op Lissidi, den Gouverneur presumeertt de vertrocken joncquen over de 100 bhaer nagelen meede gesleept hebben, datt tussen de 50 ende 60000 lb. is, maer tis zeecker datt er meer ende omtrent soo veel vervoertt zijn, als de Compa. heeft becoomen. In Batta. zijn gebracht soo van Maccassar als Bantam ende aende Compa. a 80 R. t'piccoll geleevertt, 135 picoll, in Bantam resteerde noch 100 picol die bij eenen Alardus Vesterman[1] a 72 Rn. in spetie t'picoll gecochtt zijn, D'Engelse hebben omtrent 12 a 15000 lb. becoomen. Bij de Portugiesen zijn pr.tije naer Malacca ende Maccauw vervoertt, ende naer geseijtt wortt bleeff in Maccassar quantité nagelen pr. faulte van capitael ovrich. T'en aensien d'Engelse geen middelen hadden, ende den Deen noch niett verscheenen was, waren de nagelen reedelicx coops in Maccassar, namentl. 200 Rn. de bhaer van 5 picoll.

Den gouverneur zijch in deeser voege bedroogen ende vande nagelen gefrustreertt vindende, maect een groote exclamatie over de vrevelmoedicheijt ende ontrouwe deeser Combelleesen ende adherenten, zeijtt datt hert tijtt is daer inne versien wordtt ende datter geen andre middelen zijn als de wapenen, om mett openbaer geweltt ende loutre d'wanck ditt volck tott haer debvoir ende schuldigen plicht te constringueeren[2], voor ende aleer meerder s'waricheijtt in die quertiren ontstaen, ende den Maccassar voett aen landtt becoome, slaett voor ende raett aen dat men den berch om Combelle (daer voor deesen een fort hebben gehadtt) weeder behoort te occuperen, te verstercke ende mett garnisoen te besette, daer wtt zijtt den Gouverneur deese nutticheeden zullen ontstaen, namentl.

Dat ons vaertuijch daer aengangh zall hebben ende hun onder des selffs protextie connen retireeren.

Ten andren als daer gevest zijn den Maccassar derwaerts niet zall tenderen off zall geweertt connen worden.

Ten derde zall die van Loehoe ende Hittoe de middelen benoomen worden omme haere nagelen derwaerts te brengen.

1) *Alardus Vesterman*, mij verder niet bekend, waarschijnlijk een Bataviasche vrijburger.
2) *Constringueeren*, van het Latijnsche constringere, in den zin van: in toom houden, bedwingen.

Ten vierde alsoo die van Combelle schaers van alle provisien zijn, hunnen toevoer van Loehoe ende Manipes becoomen, mitsgaders haer visserije door t'garnisoen aldaer belett ende daer door zelffs tott reedelijckheijtt geconstringeertt connen worden.

Ten laesten soude de macht dan buijten weesen om promptel. daer den noodt zulcx vereijschte teegen den vijandtt te gebruijcken, t'welck andersints vant casteel moett geschieden, van waermen veel incidenten van weeder ende wint, als andersints onderworpen is.

Wijders zeijtt den E. Luccasz. datter noodich een offencive machtt ter zee inde quertiren van Amboijna sall dienen gehouden, omme de schapen voor den dam te schutten, ende de vreemdelingen te verhinderen datt op d'eijlanden Bouro, Manipe, Kelang, Boanoa etc. niett inwortelen, ende worden hiertoe vereijscht vijff lichte jachten soo well beroeijtt als beseijltt, mett cloeck volck well gemant, mett eenighe tingans[1] ende om de correcorren te armeeren begeeren 25 a 20 dragouws[2] off princestucxkens van 200 tott 300 lb, s'waer, op deese macht insisteertt den gouverneur hert, ende versoecktt meer maellen de zelve doch tijtel. mocht worden gesonden, nevens cargasoen ende 16000 Rn. in spetie, maeckende zich zelven genoechsaem sterck, t geeijschte vroech ende tijtel. becoomende de compa. geen nagelen ontvoertt zullen worden.

Dat tijtel. van Batta. secours eijschen doen well ende is gefondeertt in verscheijden respecten, maer wij meenen den Gouverneur niet well bedacht is, t'vervoeren vande nagelen wtt de quertiren van Amboijna mett Combelle te fortificeeren, sall beletten gelijck oock sulcx mett cruijsen in zee, op de joncken niett voor te coomen off emmers zeer difficill te weeren zij, veel jaren is datt vruchteloos onderleijtt ende zall naer veeler oppinie alleen mett vijff maer mett 25 ende meer jachten niett connen verhindertt worden, soo ten aensien vande harde stroomen ende ijsere stranden als de sneedicheijt vant vaertuijch datt deese vreemdelingen gebruijcken, t'welck oock soo haest geschappeertt zijn, op drooge

1) *Tingang,* een in de Compagnies geschiedenis veel voorkomend vaartuig, een soort laad- en transportprauw.
2) *Dragouws,* dragons of princestucxkens, prinsestukje = klein draagbaar kanon.

haellen. Wij seggen s'needich ten aensien ons geraporteert is, zeecker vaertuijch t'welck wtt de quertiren van Amboijna over Maccassar te Bantam mett 60 a 70 picoll nagelen Ao. 1630 aen quam, 30 riemen te boort hadde well gemant.

Met wijtloopige reedenen descoureert den E. Philips Luccassen op de schade ende intresten die de Compa. door de frequentatie der vreemdelingen in die quertieren ontstaen, t'heeft zeijtt hij de Compa. alleen int vertier der cleeden op Seram Ao. 1629 10 a 12000 R. verscheeltt. bevlijticht zich zeer d'Hr. Generael verscheijden middelen voor te dragen om datt quaett te weeren, ende en considereertt niet eens datt de macht en middelen in handen heeft gehadtt, omme alle de schaedel. gevolgen die bij zijnen missive deciffreertt voor te coomen, t'welcken was der vijanden vaertuijch datt tott 12 stucx op de strandtt van Combelle stondtt te verbranden ende vernielen alhoewell hem zulcx expressel. voor dato geordonneert ende voor d'expidienst[1] middel tott weeringh van deese ondercruijpers gerecommandrt. is geweest, wtt sommige over gecoomen vrienden die meede tott geseijde exploict charge hadden, verstaet men t'vaertuijch der Maccassaren licht hadde geweest om te vernielen, den Gouverneur selffs staett datt oock toe, maer schijnt mett dezelve maxime in genoomen te weesen, welcke voordeese bij d'Hr. Speult[2] is gesustineertt, als middel hadde om 28 joncken te ruijneeren, namentl. datt de vreemdelingen haer vaertuijch verbrandtt zijnde ende geen middel hebben om t'huijs te keeren, hun mett d'inwoenderen vant landtt zouden voegen, omme teegen den staett vande Compa. in Amboijna ende om liggende lande wat quaets voor te neemen off datt int aenstaende meerder macht wtt Maccassar zouw verschijnen om hun volck vant landtt te haellen. T'is een verkeertt ende ongefondeerde maxime, well is waer datt de vreemde negotianten allenthalven aengenaem zijn om de proffijten ende t'gerijff, die de landen en steeden daer coomen, van hun trecken ende princepal. bij de begeerige Mooren *(fol. 30)* maer datt proffijtt cesseerende vermindertt niet alleen die geneegentheijtt

1) *Expedienst,* van het Latijnsche expediens: wat nuttig, dienstig is.
2) *Herman van Speult,* gouverneur van Amboina 1619-1625, sterft 23 Juli 1626 te Mokka. Hier wordt waarschijnlijk gedoeld op het onvoldoende resultaat, dat hij in 1625 op Seram bereikte, toen hij de beschikking had over de z.g. Nassausche vloot.

t'hunwaerts maer valeeren[1] haer de Mooren bij zulcken geleegenheijtt zelffs van der vreemdel. goederen ende haere persoonen; oock bestaen deese handelaers wtt verscheijde natien, als Maccassaren, Malleijers, Javanen ende andere, die hunne vrouwen, kinders ende vrunden nimmermeer verlaten, maer bij alle geleegentheijtt zullen trachten na huijs te keeren.

T'is over zulcx een groot abuijs op die insichten na gelaeten is, des vijants vaertuijch te verdistrueeren, om hem een goude brugge tott vertreck te leggen, soo den gouverneur seijtt.

Met den berch van Combelle te verstercken, meer forten ende sterckten te maecken, groote macht int vaerwater te houden sall t'vervoeren vande nagelen ten principale niett geweertt worden, oock connen de nagelproffijte d'oncoste niett affwerpen, ende soo langh hun vaertuijch in esse blijft, sullen middel vinden om nagelen te becoomen, ende te vervoeren maer ter contrarie soo hun vaertuijch jaer op jaer geruijneertt wordtt, sall haer de lust van weeder te keeren haest vergaen, zullen geen nagelen vervoeren ende d'inwoenderen zullen genootsaecktt worden, hun sustent voor nagelen aent casteel te coomen soecken, om dit in effect te stellen connen jaerlijcx de middelen mett cleene beswaringh vande Compa. derwaerts geschickt worden, gelijck int vervolgh van deese sall blijcken.

Voorleeden jaer wird bij d'Hr. Generael ende Raden van India goett gevonden den ommeslach ende t'garnisoen in Amboijna datt in 450 coppen bestont te besnijden ende den gouverneur t'ordonneeren, niett meer als 270 a 280 of wtterl. 300 blancque koppen aldaer te houden, t'welck alsoo effect gesorteertt heeft, ende bleeff t'garnisoen ende den ommeslach pmo. September 1630 in Amboijna sterck 299 blancke coppen namentl.

244 int casteel	5 op Ourien	}samen 299 coppen
11 op Laricque	5 op Loehoe	}samen 299 coppen
10 op Hitoe	4 op Oma	}samen 299 coppen
9 op de Pas	3 op Nosselauw	}samen 299 coppen
7 op Hoanomoa	1 op Amblauw	}samen 299 coppen

Op deesen ommeslagh maeckt den gouverneur een ontlee-

1) *Valeeren,* hier in den zin van zich meester maken van, in zijn macht brengen.

dingh daer bij verthoont de cleene macht die der over schiett, als de plaetse behoorel. beseth zijn, omme de quaetwillighe in thoom te houden te weeten

Voor siecke ende jongens reeckent	40	}samen 300 coppen
Predicanten ende ecclesiasticque personen	10	}samen 300 coppen
Omt casteel ende omleggende plaetsen te besetten	100	}samen 300 coppen
Soodatt, seijtt den gouverneur om den vijolenten vijandtt in offentie t'attacqueren bestaende in militaire persoonen, negotianten ende ambachtsluijden niett meer resteren als	150	}samen 300 coppen

Over sulcx sustinneert den E. Philips Lucassz. den ommeslach ende garnisoen inde quertieren aldaer wtt niett min als 400 coppen behoorden te bestaen, hoe well datt van gevoelen is, om simpel t'casteel ende omliggende plaetsen teegen vijantl. attentaten te verseeckeren hondertt coppen bastant zijn.

D'aenplantingh van alderhande vruchtdragende maer insonderheijt nagelboomen wordtt inde Cristendorpen niett alleen omtrent het casteel maer meede inde eijlanden Oleasser, Oma, Nosse Lau zeer bevoirdertt ende nemen de nagelboomen zeer toe, ende over de comportementen vande naturelle ondersaten is geen ooirsaeck van clagen, dragen hun well, trouw ende vlijtich.

T'nagelgewas verthoonde zich abondanter als in t'hien jaren te vooren niett gesien was, princepalijck op Hitoe soo overvloedich als bij mansgedencken ende zouw vroech rijp vallen, namentl. teegen halff Novembr. over sulcx den Gouverneur seer ernstich schrijft, om tijtelijck mett scheepen ende geltt gesecoureertt te worden, op datt de vreemdelingen mocht prevenieeren. 16 a 17000 Rn. advijseertt in voorraet te hebben ende eijscht daer andre 16000 R. toe, mitsgaders partije cleeden.

Groote clachten is den Gouverneur doende over de predicanten Johannis de Praet[1] ende Wouter Melchiorsen[2],

1) *Jan de Praet,* in 1623 in dienst der Oost-Indische Compagnie, predikant op Amboina 1625-1633, waar hij in het voorjaar van 1633 overlijdt; hij is tevens slavenhandelaar.
2) *Wouter Melchiorsz*. (Vitriarius), als oud weeskind uit een godshuis ziekentrooster geworden, komt October 1616 als zoodanig in Indië, wordt in 1622 tot predikant bevorderd en op Banda geplaatst. In 1628 wordt hij predikant op Amboina, als hoedanig hij daar in 1632 overlijdt.

weegen haer ergerlijck leeven ende onderlingen t'wist, seijtt datt meer naer de weereltlijcke hoocheijtt trachten, dan om den dienst Godts waer te neemen, over langh is gemele gouverneur gelast mett alle discretie daerinne te versien, waeromme zulcx niett geschiett is, ende van jaer op jaer mett clachten continueertt, is Godtt bekent.

b. T'gesach van Hamsia, Coninck van Tarnate, seyt den Gouverneur, is in de quertieren van Amboijna van cleene extima, ende doen de perticulire Kimmelahas, Sengages ende Kepattis[1)] datt hun goett duncktt, in voege zijne gecommitteerde, per Zeeburch aen landtt geseth tott redres van zaecke, weijnich zullen verrichten. T'en moett oock in Tarnate niett gesochtt worden. *b*.

De Generale ongelde inde quertiren van Amboijna bedragen t'seedertt ultmo. Febr. 1629 tott primo Meertt 1630

in alles		f. 127835//13//12.
Hiertegen is in negotie geavanceert	f. 66078//4//1	
Ende slants incoomen aldaer hebben gerendeertt	f. 12343//5//8	
		f. 78421.// 9// 9.
Soo dat Amboijna datt jaer noch ten achteren comt		f. 49414// 4// 3.

T'jaer te vooren als per onse voorige geadvijseertt quam Amboijna boovende winst ende incompste te cort F. 86150//5 - soo datt d'oncosten dit jaar gemenageert zijn omtrent f. 33000 - ende de winst vergroott ses duijsent gulden, d'incompsten ten aensien vande slappe negotie ende datt weijnich off geen vreemdelingen in Amboijna zijn geweest, heeft datt jaer omtrent f. 1400 -- min gerendeert.

(Fol. 31). Vrij meer zou in negotie gevoirdert zijn gewor-

1) *Kimelaha,* Ternataansch hoofd, volgens Valentyn ‘een hofjonker, doch meest voor een stadhouder gebruikt’. *Sengadji,* Ternataansch hoofd, volgens Valentyn ‘een hartogh’. *Kepatti,* hoofd van een dorp in het Ambonsche.

den soo de vreemde handelaers de custe van Cheram mett cleeden, slaven, rijs etc. niet overcropt hadden.

Wij meenen door de besnijdingh vant garnisoen in toecoomende meer solaes sullen gevoellen alsoo t'selve nu omtrent 120 a 130 s'wacker is; hett moett ende can daer toe gebracht worden, datt Amboijna zich zelven bedrooptt, daer valtt noch well watt te besnyden, ende de vreemde handelaers eens geweertt zijnde, sall den vertier van compies. cleeden grooter ende dienvolgende de proffijten meer zijn.

De voirdre perticulariteijten van veele zaecken in Amboijna gepasseertt ende watt den E. Philips Luccasz. van Compies. affaire ende haeren staett aldaer gevoeltt, zullen U.Ed. door nevengaende missiven ende pampiren naerder verneemen, daeraen ons wyders gedragen.

T'seedert zijn weederom na Amboijna gevaren, namentlijck adi 9 Januo. 1631, de schepen Meedenblick, Brack, de fluijte Amsterveen, de jachten Cotchien, Manilha ende de chaloepe Banda met een cargasoen bestaende in 16000 Rn. in spetie, 103 packen Suratse ende Choromandelse cleeden ende verscheijde coopmansch., mitsgaders 115 lasten rijs, diverse andre provisie ende ammonitie van ooirlooge, als bij de generale boecken te sien is, monteerende f. 108487//7//1 ende pmo. Meertt daer aen volgende t'schip Brouwershaven, mett een cargasoen van f. 19200//13//5 bestaende in 23 packen cleeden, 50 lasten rijs als andersints mett welcke cargasoenen Amboijnas eijsch voor ditt jaer voldaen wort, d'Almoogende geeve de requireerde retouren de Compa. t'sijner tijtt mogen toecoomen.

b. Tot redres van Compies affaire in de quertieren van Amboijna ende omme voor te coomen de senisterl. practijcken der Maccassaren ende trouloose hanthavinge van de Combelleesen ende consoorten, waerdoor de Compa. meer ende meer in haere preminentie[1)] aldaer wortt vercortt, de nagelen ontvoertt ende den cleetthandel infructueus gemaecktt: is goet gevonden derwaerts wtt te setten onder t'commandement van Adriaen Anthonissen[2)], Maijoor over t'Batta-

1) *Preminentie,* Fransch prééminence = voorrang, voorrecht.
2) *Adriaen Anthonisz.,* in 1611 als korporaal met de 'Maen' uitgevaren, klimt op tot luitenant, o.a. in de Molukken, valt in 1621 op Ternate in Spaansche handen, doch wordt in hetzelfde jaar uitgewisseld. Januari 1623 is hij kapitein te Batavia en in 1627 tevens lid van den Raad van Justitie, neemt deel aan de beide verdedigingen van Batavia (1628 en '29), 2 Juli 1629 majoor (= commandant van Batavia), neemt 22 September 1629 deel aan de verkiezing van een opvolger van Coen. 9 Januari 1631 wordt hij met vijf jachten en 400 man tegen de Makassaarsche prauwen naar Amboina gezonden, 23 Mei komt hij weer in Batavia, gaat November 1631 en April 1633 weer naar Amboina, in 1634 met 450 man naar Formosa voor een strafexpeditie, in 1636 naar Cochin-China. Hij repatrieert in 1637, komt 1638 weer uit, vecht in 1639 op Ceylon, verovert Punto de Gale, gaat daarna als commandeur naar Malakka, waar hij 18 November 1640 gedurende het beleg van die stad sterft.

vias garnisoen, 400 cloecke ervaren soldaten, verdeelt in 5 Compas. onder goede officiren mett 250 bootsgesellen van alle crijsrustingh ende voor seven maenden mett victualie well versien, nevens 7 stucken geschutt, *b*. tweeten 2 coopere gesmeede, weegende 1500 lb. schietende 24 lb. ijser, drij andre do. schietende 5 ende 6 lb. ijser s'waer 500 lb. ende t'wee dragons stucxkens. *b*. Den 9 Janu. 1631, als voore geseijtt, is deese macht van Batta. gescheijden mett last omme alle vreemdel. mett geweltt wtt de quertieren van Amboijna te weeren, ende te straffen de zulcken die hun zullen onderwinden de vreemdelingen te protigeeren ende assisteren *b* als nader ende bescheijdentl. wtt t'copa. boeck in missive aende E. Philips Luccasz. dato 8en Jano. geschreeven blijcktt.

Wtt t'garnisoen ende de burgerije van Amboijna zullen tott deese macht niett min als drij compa. van 80 coppen connen bijgevoechtt worden ende wtt hett varent volck vande scheepen t'wee compa. van 60 a 80 coppen, soo datt ongeveer 800 blancke coppen, meest geoeffent volck int veltt zall connen werden gebracht daer van Godt de voorste, niett dan alles goets te verhoopen hebben, ende datt de saecke ten besten vande Compa. zullen worden geredresseertt, t'welck den Almoogende gunne.

b. Veel te spade is deese macht van Batta. gescheijden, t'welck well lichtt groote verachteringh mocht causeeren, *b* ende in t'wee puincten obstacquel baren, namentl. vooren hebben UEd. verstaen, d'Maccassars vaertuijch Ao. 1630 den 12 Januo. op Combelle tijtel. aengecoomen was, hoe hun daer gefortificeertt hadden, mitsgaders datt mousson 10 joncken over gebleeven waren, daer apparent op nieuws goede remforce voor d'arrivé van onse macht sall bij gecoo-

men weesen, ende overzulcx niett als mett groott hasard ende verlies van volck wtt haer voirdeel te drijven zullen zijn. T'ander obstaeckel ende daer meest in beducht ben is datt de Macassaren apparent mett de nagelen vertrocken zullen weesen voor d'aencompste van onse scheepen ende volck, onse macht ten besten luckende sall voor ultmo. Januo. in Amboijna off op Hitoe niett verschenen zijn, veel vreemdelingen hebben overwintert, ende t'nagelgewas als geseijt, is vroech aengecoomen namentl. halff Novembr. 1630, in Amboijna was geen ander vaertuijch als t'jachtt Mocha ende de correcorren, over Maccassar zijn de vreemdelingen in de Amboijnse quertieren tijtel. connen gewaerschoutt worden van onse preparaten in Batta. derwaerts, alsoo t'Engels jacht de Duijve van Bantam na Maccassar gedistinneertt enpassant Batta. aen quam, expres om te verneemen watt voor hadden, die mett alle prticulariteijten den 22en Novembr. passo. na Maccassar vertrock, over zulcx segge, de vreemdelingen op Seram tijdingh van onse preparaten ende coompste verneemende ende hun niett sufficant ooirdele[nde] teegen ons te bestaen, zullen buijten t'wiffell hun rendevoes verlaeten hebben ende mett haer retour na d'eijlanden van Caij ende Arou off elders geloopen zijn, omme mett de veranderingh van t'mousson na Maccassar te varen, ende in zulcken geleegentheijtt sall de besendingh genochsaem vruchteloos wtt vallen off well licht een harde rescontre bejegenen, te meer zoo den Maccassar gel. eenighe opineren extraordinari volck derwaerts gesonden heeft, om aldaer te vesten ende zich mett die van Seram te voegen alle t'welcke bij een tijtel. besending ware voor gecoomen geweest, doch wij willen niett t'wiffelen d'Almogende sall alles ten besten vande Compa. geschicktt ende datt de saecke tott behoorel. redres in datt quertier sall weesen gebracht.

b. Wij meenen datt bij dusdanige vliegende tochten, mits dat tijtel. wtt gesett worden, t'ware redres in Amboijna zall connen worden wtt gevrocht, den Maccassar ende andre rebellsuchtige in thoom ende vreese gehouden zonder datt zij off de gevluchte Bandaneesen op eenighe entreprinsen sullen durven dencken; ende connen deese ende diergelijcke exploicten buyten groote of geen beswaringh van de Compe. jaerlijcks int werck gestellt ende van Batta. na de quertieren van Banda, Amboijna of Moluccos, daer den dienst van de Compa. soude moegen vereijsen, gebruijckttworden.

Buijten beswaringh vande Compa., seggen wij, ende dat ten requarde in Batta. nootsaeckel. vooreerst een garnisoen van 1000 a 1200 coppen teegen den Mattaram moett worden gehouden, (*fol. 32*) daer wtt altijtt 4,5 a 600 man tott gemelte exploicten gefourneert ende van November tott primo Junij gemist connen worden, in welcken tijtt den Mattaram omtrent Batta. niet te vreesen noch te verwachten is. T'vaertuijch can meede sonder eenich verlett in gemelte tijtt gebruijcktt worden ende tijtl. de retour weesen om na de Westcuste van Sumatra, Patani, Siam ende Teijouhan te varen, hebbende in gemelte tijt sonderlingh geen ander emploij.

En passant can met deese macht meer andre diensten bevoirdert worden, als namentl. datt dezelve onder Solor ende Timor inneward wordt gesonden, om den Portugies aldaer affbreuck te doen, sandelhout sonder gelt te coopen, den handel te vrijen ende onse bontgenooten aldaer voor opressie te mainteneeren. Int keeren naer Batta. can de reede van Maccassar aengedaen worden ende van daer gelicht der Portugiesen ende andere vijanden vaertuijch, t'welck om dien tijt wtt Solor ende van andere quertiren over Maccassar naer Mallacca ende Maccau comt ende soo lange met den Mattaram in oorlooge zijn zou de custe van Java allmeede, zoo well int gaen als comen, in trouble connen worden gehouden, daermeede alom groott ontsach souden verooirsaecken ende veel geduchte zwaericheeden voorcoomen, als namentl. dat den Macassar d'een off d'ander tijtt zoude voornemen sich in de quertieren van Amboijna te vesten, Cay ende Arou te troubeleren, Bouton te vermeesteren off, soo voorgeeven, de notenboomen in Banda te ruineeren. Want dit is seecker: den Maccassar noch eenighe andre omtrent geleegen Indische princen teegen een macht van 6 a 800 blancque coppen geconbineert mett onse bontgenoten ende ondersaten van Amboijna niet bestaen connen. Ende buijten den gemelten tijtt, namentlijck in de maenden Juli, Augusti, Septembri, Octoori, is de inde quertieren van Amboijna ende Banda vermits den reegen ende contrarije mousson geen perijckel te verwachten.

Alsoo den E. Philips Luccasz seer instantel. om zijn verlossinge was schrijvende ende de Hr. Artus Gijsels bij vacatie van t'Gouvernement in Amboijna tott t'selve amptt van UEd. zeer gerecommandeert wordt, is gemelte Gijsels tott Gouverneur in Amboijna gepromoveertt ende primo Maertt mett zijn

famille pr. t'jacht Brouwershaven om voorsz. Luccasz. te vervangen derwarts gevaren. Wij willen niett twiffelen zijn E. zall t'selven ten besten van de Compa. ende t'sijner eere bedienen.

In compa. van d'Heer Ghijsels zijn meede na Amboijna gekeert d'Amboinse kindren Soya, Kelang ende Fretis. Tack is in dienst van de Compa. voor adelborst in Batta. gebleeven ende den Javaen is op de wttreijse gestorven. *b*.[1)]

Tott redres vande kercklijcke saecken in Amboijna is goet gevonden, vandaer op t'onbieden de predicanten de Praett ende Wouter Melchiorsz. omme van haer doen in Batta. naerder reecq. te geeven, ende zijn nevens d'Hr. Gijsels derwaerts gecommiteertt, mett advijs vanden kerckenraett in Batta. de bedienaers des Goddelijcken Woorts, Sebastiaen Danckart[2)] ende Helmichium Hellmichsz[3)] mett t'schip Deventer int landtt gecoomen namentl. den E. Danckertt omme als hebbende goede ervaringh ende kennisse vande geleegentht. ende kerkckl. saecke in Amboijna, de gemeente

1) Heeren XVII hadden in Maart 1619 besloten eenige Inlandsche kinderen naar Nederland te zenden om ze daar in de theologie te laten studeeren. Het waren Don Andreas de Castano, zoon van het hoofd van Soya, Don Marcus, zoon van het hoofd van Kilang, Laurens de Fretis en Johan Tack. Een Javaansche jongen, mogelijk Pieter Ducot, reisde met hen in October 1620 onder geleide van Gijsels naar Nederland. Soya, Kilang en Fretis worden bij terugkomst door Gijsels aangesteld tot adelborst appointcté met een gage van 10 gld per maand.
2) *Sebastiaen Danckaert*, predikant, komt in 1616 te Bantam en wordt 2 Januari 1618 te Amboina geplaatst, waar hij ook onder de bevolking met veel succes werkt. In 1622 repatrieert hij tijdelijk, stelt tijdens zijn verlof een niet ingevoerde kerkeorde op en geeft in 1623 een Maleisch woordenboek uit. Na zijn terugkeer in 1624 te Batavia (waar hij verblijft gedurende de belegeringen), vertaalt hij o.a. de Heidelbergsche catechismus in het Maleisch. In 1631 maakt hij nog de in den tekst bedoelde reis naar Amboina. Hij sterft 2 April 1632.
3) *Helmichius Helmichsz.,* predikant, in October 1629 voor den Indischen dienst aangenomen, maakt de reis met de 'Batavia', die voor de kust van Australië verongelukt. Hij wordt in 1630 op Amboina geplaatst, waar hij 5 September 1634 overlijdt.

aldaer soo in generale als perticulire saecken den Godesdienst ende bevoirderingh vande kristelijcke religie betreffende voor den tijtt van 5 a 6 maenden te bedienen ende den E. Helmichium Helmichsz. na datt aldaer bevesticht sall weesen, na vermooge in de tale ende manire der inwoenderen te instrueeren, mitsgaders om zich vande geleegentheijtt der gemeente t'informeeren, de vervallen ende verachterde ecclesiasticque ende scholasticque ordren met advijs vande respective gouverneurs ende kerckenraden te helpen redresseeren, ende van t'gebesoigneerde raportt op zijn weeder compste te Batta. te doen, d'Almoogende verleene daer toe zijnen seegen, op datt de gemeente Christi aldaer well ende te recht mach geweijdtt ende met goede exempelen voor gegaen worden.

D'ecclesiasticque in Batta. hadden garene gesien d'Hr. Generael ende Raett hun mett de kerckel. saecken in Amboijna soo verre niet gemoeijtt hadden, sustineerende hun d'exame ende censure over de geestel. prsoone competeerde, hilden hartt aen om gecommitteerde wtt de kerckenraett tott examinatie van saecke derwaerts te senden ende alsoo d'een kercke over d'andre geen dominatie voert versochten datt gemelte commissarissen mochten worden versien mett behoorelijcke commissie, al t'welcke als ondienstich off geslagen is.

Alhoewell den E. Philip Luccasz. sustineert in Amboijna 400 blancque coppen continueel in dienst behoorden gehouden te worden, soo is echter goett gevonden, bij de voorige ordre van 300 coppen te aquiesseren mits datt d'Hr. Gijsels gerecommandeertt is, mett den gouverneur Luccasz. in Amboijna de saecke naerder te overleggen, ende daer inne te handelen, soo als de goede menage, verseeckeringh van der Compas. affaire aldaer zall vereijschen, mits datt in achtingh neemt geen onnoodich getall van volck daer worde gehouden.

Wij zijn van opinie t'Amboins garnisoen behoort gereducert te worden op 120 a 150 coppen ten hoogsten, ende datt aldaer geen meerder ommeslach vereijscht, mits datt jaerlijcx off als d'advijsen sulcx vereijsen, een troupe van 4 a 500 soldaten als voore geseijtt omme de ronde te doen, ende die hett misbruijck hebben te straffen derwarts gesonden worden, U Ed. diene zulcx expressel. t'ordonneeren; mett de besnijdingh van t'garnisoen in Amboijna can beijde Batta. ende Amboijna gedient worden, ende sall d'oncosten aldaer veel soulageeren, eenighe andre besnijdingh van ongelden

sou in Amboijna ende meer plaetsen connen gepractiseertt worden.

Ten overvloede is Amboijna van alderhande well getrocken coopmanschappen comptanten provisien etc. geprovideertt ende blijft datt quertier volgens balance debett f. 472379//4//9. D'Almoogende verleene de Compa. daer voor behoorel. retouren; pertije cooperwerck door U Ed. op aenraden van d'E. Gijsels na India gesonden is na Amboijna ende Molucco geschict ter somma van f. 5495//6- incoops, oft vertiertt sall worden leertt den tijtt, in Batta. is niett getrocken.

(Fol. 33). Tgeene voirder op de saecke van Amboijna aen d'Hr. Philips Luccasz. in antwoorde gesz. is, watt ordre ende instructie den E. Gijsels meede gegeeven zij ende zulcx daeraen meer dependeert, gelieve U Ed. wtt nevengaende pampieren te beoogen, daer toe ons gedragen.

+Aengaende Banda.

+ Na Banda zijn 1629 ende int voorjaer 1630 van Batta. affgesonden namentl. den 28 Decembr. t'schip den Briel, den 15 Febr. 1630 de Cameel den 7en Meertt daer aen volgende t'schip Schiedam geladen mett 126 packen cloeden, verscheijden coopmansch. f. 38377½ aen Hollantse daelders ende Neederlants paijement, 379½ lasten rijs, vleesch, speck ende andre nootlicheeden zoo provisie als ammonitie van ooirlooge in alles bedragende fl. 152133//10//5.

T'schip den Cammeel geladen met 189 lasten rijs, 52 packen cleeden, 22950 gulden aen Neederlants geltt, mett meer andere nootwendicheeden samen incoops costende f. 72418//10//8 is Godtt beetert na datt den 16 Febr. in compa. van Medenblick na Amboijna gedistinneert van de reede Batta. was vertrocken, tussen den 17en ende 18en do. s'nachts schandel. op de puinct van Boomkenseijlandtt verseijltt, ende mett zijn ingeladen cargasoen gesneuveltt, niett anders alst volck ende de 22950 f. in contant gesalveertt, ende in Meedenblick (datt meede groott perijckel liep) over gescheept, de Compa. verliest daer bij behalven t'schip ende d'appendentie vandien 50000 f. in coopmanschappen, rijs als ander provisien, welck verlies groott is, ende de Compa. seer smertt, te meer doen ter tijtt niett alleen van schepen zeer onversien, maer van rijs soo sober geprovidert bleeven dat grootelijcx beducht waren Banda inde wtterste hongersnoot per gebreck van behoorl. secours zou zijn vervallen, t'welck den Almoogenden bij onverwacht ontsetth over

Balimboangh soodanich versach datt Banda in veel jaren van goede pertije rijs ende alle andre provisien soo niett als datt jaer is geprovideertt geworden. Om t'gouvernement van Banda te becleeden was d'Hr. Quirijn van Raemburch[1)] op den Cameel gescheept, die ons van zijn ongevall pr. de boott van t'verongelucte schip citto verwittichde, waerover t'jacht Sardam in aller ijll na de bocht vander Meije mett 25 leggers water affgesonden, alwaer Raemburch mett Meedenblick bleeff bijhouden, op naerder ordre van Batta. Zijn E. wird geadviseertt sijn reijse over Amboijna te voirderen mett zoo veel vant verongeluckte volck als op Meedenblicq conde bergen, ende datt de reste terugge mett Sardam na Batta. op mocht senden, nader handtt hebben doen besichtigen off ijts t'sij geschutt off andersints vande Cameel conde op gedoocken worden, een stuck mett een ancker hebben gesalveertt sonder apparentie van meer te zullen becoomen. Op datt Banda niet verleegen bleeve ende omme te supleeren zulcx mett de Cammeel verongelucktt was, wird goett gevonden Schiedam genoechsaem booven ons vermoogen mett 134 lasten rijs, derwaers te zenden, ende is als vooren geseijtt den 7en Meertt 1630 na Banda gevaren, mett een cargasoen van f. 42227//12//6.

Den Gouverneur Philips Luccasz. wird meede gerecommandrt. soo veel rijs in Banda te senden als eenichsints in Amboijna conde gemist worden.

In Banda zijn de schepen Briel ende Schiedam den 19en Januo. ende 28en Meertt 1630 mitsgaders d'Hr. Raemburch over Amboijna pr. Edam meede brengende 140 lasten rijs, adi 9en Aprill well aengecoomen, watt ordre mett gemelte schepen na Banda is gegeeven ende den gouverneur Raemburch pr. instructie ten besten vande Compa. is gelast gelieve U Ed. wat copa. hier nevengaende na te sien.

1) *Quirijn of Crijn van Raemburch* komt in 1611 als onderkoopman naar Indië, is voornamelijk werkzaam op de schepen, die naar Timor en Solor varen, ook nadat hij in 1615 opperkoopman is geworden. In 1617 maakt hij als eerste een tocht naar Palembang en is daarna weer in het Timorsche werkzaam tot hij in 1623 repatrieert. Als Raad van Indië komt hij in 1629 weer naar Batavia, waar hij o.a. optreedt als voorzitter van de weeskamer en de kerkelijke zaken behartigt. 28 Januari 1630 wordt hij benoemd tot gouverneur van Banda, waar hij 23 December 1633 sterft.

Wtt Banda zijn den 2en Junij ende 21en Septembr. passo. successive gekeertt de schepen Schiedam ende Medenblick mett een retour van f. 71463/2/4 bestaende int naar volgende te weeten,

16466¼ catti Banda foeli in 813 socquels[1].
68822 cattij Banda noten muschaten
30010 catti rompen
8043 catti mannekens noten[2].
51¾ catti foelije van mannekensnoten in 3 socquels
22 mutsgens[3] olije van foelije a 1 R. ijder.
2 do. olije van mannekens foelije.
143 catti Banda giroffel nagelen a 1 R. t'cattij.

Deese macis[4] val seer schoon van couleur ende grootbladich, is alsamen drooch gepacktt, ende niett gesprenght. Tis gelooffel. t'besproijen bruijnte causeerrtt, ende soudent drooch packen approbeeren, maer t'wiffele vande mijtt vrij watt meer zall beschadicht worden, daervan U Ed. deese pertije mett lieff becoomende bij bevindinge zultt connen ooirdelen, ende dien aengaende na India adviseeren zulcx als ten dienst vande Compa. best zultt ooirdelen.

Veele in Banda zijn van opinie t'besprengen geen sonderlinge bruijnte can verooirsaecken, als matich wortt gedaen, namentl. tott een socquel een canne water.

Den Gouverneur hadde 3 socquels apart doen packen, een drooch, d'ander besprenght, ende de derde de foeli heel natt gemaecktt ende weeder laten droogen ende soo gepacktt, de bevindingh zouw pr. de naeste adviseeren, meent de heel natt gemaeckte weeder drooch in gepacktt best geconditionneertt ende minst vande mijtt gegeeten zall weesen ende datt oock niett bruijner als andre zall vallen.

De noten muschaten met deese schepen becoomen mene U Ed. meede well gevallen sullen, die mett Meedenblick ontfangen, zijnde 22702 catti Banda heeft den Gouverneur in

1) *Socquels;* een sokkel is een baaltje van matten of boombladen, waarin de foeli werd verpakt. Een sokkel foelie woog 28 Bandasche catty of 154 pond.
2) *Mannetjesnoten,* myristica fatua, weinig geurige nootmuskaatnoot.
3) *Mutsgen,* een vochtmaat, ongeveer 1½ d.L.
4) *Macis* = foelie.

Banda t'weemael doen garbelleeren[1)], vallen watt cleen maer hartt, gaen mett de schepen Deventer ende Leeuwinne over.

(Fol. 34) Mannekens nooten is ons te grooten quantité gesonden. Wij hebben zulcx aff geschreeven ende jaerlijcx voor Neederlandtt wtt Banda geeijscht 1200 a 1500 lb. Tott den inlantsen handel zijn niet dienstich.

De foelije van mannekensnooten daervan 3 socquels tot prouve wtt Banda gesonden hadden heeft geen substantie, gelijck oock doett den olije, daer van gebrandtt, hebben die van Banda gelast geen meer t'ontfangen.

De rompen zijn geordonneert voor als noch tot accomodatie ende sustent vande burgerije in Banda t'ontfangen, ende mach well gecontinueertt worden, dewijle op Choromandel ende in Suratte mett goede avance vertiertt ende getrocken zijn, den gouverneur is gelast, jaerlicx alle de rompen nevens de goede noten apartt vanden anderen gesepareertt na Batta. te senden, maer bij goede gewassen ende dat de scheepsruijmte niett gedoochde de rompen over te voeren, datt in zulcken geleegentht. prtije mach verbranden, ende de goede nooten in prijs daermeede cargeeren.

Meede zijn pr. Schiedam wtt Banda gesonden 143 catti Banda off 786½ lb. giroffelnagelen aende Zuijd zijde van t'groott landt gepluct, ende ten prijse vande foelije a 1 R. van 8en t'cati ontfangen. Den Gouverneur advijseertt toecoomende meer te verwachten hebben door d'aenplantingh die den burger daer is doende ende datt veele jonge boomen zeer aencoomen. Deese nagelen vallen niet well soo groff als die van Amboijna maer in substantie zijn emmer soo goett.

Ben van opinie d'aenplantingh van dien in Banda ondienstich is ende datt inde quertieren van Amboijna ende Molucco meer nagelen vallen als de weereltt can vertieren, over zulcx beeter zij alderhande vruchtboomen tott sustent vande inwoonderen aenplanten, de nagel boomen weeren ende aldaer onbekent blijvende. U Ed. diene daer op te letten, ende expresse ordre na India te geeven, zooals U Ed. zullen verstaen ten dienste vande Compa. te behooren. T'is zeecker de nagelen in Banda soo well als in de Amboinse ende Molucse

1) *Garbelleeren,* uitzoeken van stof en vuil en het sorteeren van droge waren, speciaal specerijen.

quertieren connen worden aengeteelt, gelijck oock de noteboomen wassen ende vruchten in Amboijna ende Molucco geven, t'selve is de respective ingeboorne niett onbekent maer hebben in voortijden den andere daermeede niett willen prevenieeren.

Ten anderen ist verschil inde prijs te groot ende zijn deese 143 catti nagelen a 1 R. t'catti van 5½ lb. betaeltt, daer in Moluccos niett meer als ¼ R. voor t'catti Molucco datt is 3⅛ lb. wortt gegeeven, datt ruijm de helft deffereertt. De soucquels met foelije pr. deese vloote overgaende zijn altsamen conform U Ed. ordre genombreertt ende ijders gewicht op een brieffken apartt daer bij in gesteecken, ende dien volgende alsoo largo in facture gespecificeertt, datt oock in toecoomende zall worden gecontinueertt gelijck oock hett drooch packen van de foelije, ten ware U Ed. anders goett vont t'ordonneeren.

Goede ende strickte ordere is na Banda gegeven datt opt plucken ende benificeeren vande nooten ende foelije beeter regard doen nemen, ten eijnde de Compa. schoonder ende beeter geconditionneerde vruchten mach becoomen, ende U Ed. buijten clachte gehouden worden.

Naar ons geraporteert wordtt mancqueert hett in Banda aende handelingh, droogende ende haveningh[1] der vruchten niett, maer datt de bruijnte vande foelije verooirsaeckt wordt door de vochtige jaren, ende veel reegens, die Banda nu meer als voor deesen subject geweest is. De foelije nu over gaende, wordtt geseijt d'eerste te weesen, die t'seedert de conqueste van Banda in bequaem ende drooch weeder is gepluct.

Met brieven van 28en Augusti 1630 wtt Banda pr. Medenblick geschreven verstaet men de vruchten van Augusti (t'welck genoemt wordtt t'groott gewas) extraordinari schoon ende opulent buijten perijckel van weer ende winden aende boomen hingen, maer quam dat gewas tott verwonderinge van veele ruijm een maent later aen als ordinarije, zoo datt Meedenblick daer van geen retour heeft connen in neemen, ende wanlastich[2] is vertrocken. Veele zijn van opinie zeytt den Gouverneur ditt gewas van Augusti soo laett rijp wird ten

1) *Haveningh,* behandeling naar den eisch, verzorging.
2) *Wanlastich,* zonder last, in ballast.

aensien t'cleen gewas van Febr. ende Meert tevoore soe schoon ende overvloedich is geweest, zijnde de boomen wtt gedragen, ende dien volgenden tijtt van respiratie van noode hadden, mitsgaders datt hett Ooster mousson in Banda guir ende onstuijmich was geweest, dit zijn de redenen, die gegeeven worden, over laett rijp worden der vruchten van t'groott gewas off vande maenden Augusti ende September.

Een groot retour zall de Compa. buijten ongevall teegen halff Meij off pmo. Junij 1631 wtt Banda te Batta. becoomen. Den President Gardenijs[1)] oppineertt van niett min als 12 a 1500 socquels foelije ende groote prtije noten, soo datt Banda Ao. 1631 well licht 2000 ende meer socquels foelije mocht wtt leeveren.

De quantité ende t'geene gepluct wort dient ontfangen in regard vande burgerije, maer t'is zeecker Banda meer vruchten gheeft als de weereltt can vertieren, t'is over zulcx gants noodich volgens U Ed. ordre de plantingh van noott boomen in Banda niett worden gemultipliceert, maer simpel. in state gehouden, en datt de reste vande landen worden gecultiveert, besaijtt ende beplant mett goede eedtt vruchen ende bequame fruijtboomen. Deese U Ed. ordre is na Banda gesonden ende den Gouverneur gelast te doen na coomen gelijck gemelte gouverneur oock andermael is gerenoveertt, t'volck vande eijlanden Ron ende Rosengeijn te lichten, dewijle vermercken

1) *Arend Stevensz. Gardenijs* komt in 1625 als assistent naar Indië, aan boord bevorderd tot onderkoopman, als opperkoopman op Banda, na het aftreden van president Visscher (p. 134 noot 1) in 1629 tijdelijk met het bestuur belast. September 1630 opperkoopman te Batavia, tevens lid van den Raad van Justitie, in 1631 boekhouder-generaal en extraordinaris Raad van Indië. Sinds 1631 is hij zwager van Specx. In Mei 1632 wordt hij gouverneur ter kust van Coromandel, 22 September 1632 teruggeroepen op last van Heeren XVII wegen, particulieren handel en zonder gage in 1633 naar patria gezonden. In Februari 1635 wordt hij weer als opperkoopman aangenomen, 20 Februari 1636 benoemd tot directeur en tweede persoon in Amboina. In Augustus d.a.v. gaat hij als visitateur over de kantoren met vier schepen naar Soeratte, Perzië en Coromandel, in Juni 1637 is hij te Batavia terug. 9 September 1638 benoemd tot extraordinaris Raad van Indië en gouverneur van Coromandel, 8 Augustus 1641 tot ordinaris Raad van Indië, sterft hij 16 Juli 1643 te Paleacatte.

U Ed. voorstellingen, motiven ende intentien, mitsgaders onse ordre dien aengaende gegeeven, niet well begreepen hadde.

Opt vervoeren van nooten en foelije wort sonderlingh geleth ende bij alle moogel. middelen voor gecoomen, echter is d'ontrouwe van eenighe compies. dienaers ende vrij burgers soodanich datt bijwijle cleene prtije ontvreemt, ende vervoertt worden. Als datt achter haellen, wordt zulcx opt regoreuste gestraft, men presumeertt *(fol. 35) j*ongst mett Schiedam pr. den schippr. eenighe foelije wtt Banda is gebracht daer van pr.ije aen d'Engelse vercocht ende de reste na Coromandel vervoert heeft, naer de seeckerheijtt van d'een en d'ander wird noch scherpl. vernoomen. Ondertussen hebben d'Engelse ontrent 12 a 15 pcl. foelije becoomen datt well seeckerl. weeten. t'Is buijten t'wiffell de Compa. niett alleen in Europa maer in India gants schadel. deese vruchten in Engelse en Deenen handen coomen. Mett scherpe toesicht ende harde straffe sonder eenighe simulatie moett datt geweertt worden, voordeesen is bijwijle aen eenighe hooffden van d'Engelse op hun versoeck cleene quanité foelije ende noten in Batta. vercocht, wordtt niett meer gedaen ende is de Compa. hoe cleen de perteij oock is seer schadel.

In Banda advijseert d'Hr. Raemburch stont alles in reedel. tarmen, op sijn aencompste had in alle d'eijlanden de ronde pr.soonel. gedaen, de forten ende reduijten van alles behoorel. versorcht ende geprovijdeertt, verscheijden reparatien wirden vereijscht, zoo aen forten als huijsingh, die mett de minste coste ende met Compas. volck sou laeten helpen.

De nieuwe reduijtt op Nera boven Belgica was voltrocken ende is t'wintich voeten buijten zijn muren mett goede stercke blackens[1)] versien, hebbende t'wee solderinge booven den anderen, op d'onderste liggen 3 metalen ende op de boovenste 4 cleene veltt stucxkens; mett deese reduijtt seijtt den E. Raemburch, gelijck hem in bedencken was gegeeven, can Belgica niett geexcuseertt worden, alsoo geen water heeft, ende te verre van de putt aff geleegen is, zoo datt gemelte reduijtt ende selffs t'fortt Nassouw de waterputt qual. connen deffendeeren, wijders leijtt noch een ander hoochte terzijde vande voorsz. nieuwe reduijtt, daer de zelve schade

1) *Blackens;* het woord is mij niet duidelijk.

van zouw connen lijden, zoo datt t'maecken der zelver well na gebleeven mocht hebben. Banda can soo machtigen vijandtt niett overcoomen selffs geen Europeanen, om daer leeger te slaen, soo danige hoochten t'occuperen, die over onse forten domineeren ende geschutt daer op te sleepen. Ten zijn maer pratiens vande zulcke die meenen eer in te leggen als veel geboutt, gefortificeertt ende groote oncosten tott laste vande Compa. gedaen hebben.

T'fort Nassouw op Nera, Revenge op Poele Aij ende meer andre fortificatie in Banda is den gouverneur van advijs datt zeer misleijtt ende mall apropos geboutt zijn. T'is well te gelooven, niett alleen in Banda maer in meer plaetsen, soo door disexperentie als andre ongeleegentheeden, veel faulte int fortificeeren zijn gecommitteertt, datt nu buijten extraordinari groote oncosten vande Compa. niet can worden geredresseert, ende ben oock van gevoele de presente forten in Banda bastant zijn, omme alle geweltt van vijanden te weederstaen, als mett behoorel. garnisoen beseth zijn. Over zulcx dienen U Ed. t'ordonneeren dat geen oude forten lichtvaerdel. worden verworpen, om nieuwe te bouwen.

Na Vissers[1)] vertreck is door den president Gardenijs meede voltrocken een steene reduijtt op Ourien aende Zuijdsijde vant landt tott bevrijdingh van de burgerije, die van Ron aldaer zijn getransporteert, bestaende in 25 huijs gesinnen ende de reduijtt is besett mett 8 soldaten.

Op Poele Ron zijn noch meenichte van jonge note boomen daer van eenighe all vruchten dragen ende staett gesien in 3 a 4 jaren op datt eijlandt omtrent 120 socquels foelije zullen connen worden gepluct, daer op U Ed. hebben te letten, eenighe burgers hadden percken op datt eijlandtt versocht datt hun aff geslagen was.

1) *Jan Jansz. Visscher,* opperkoopman, wordt 28 December 1622 met de 'Eenhoorn' naar Ambon gezonden, is mede-rechter bij de zaak tegen de Engelschen aldaar, gaat vervolgens in 1623 naar Banda, is in 1625 op Ai, maakt in 1627 een reis naar Paleacatte. 28 October 1627 wordt hij als president met de 'den Briel' naar Banda gezonden om daar provisioneel het bestuur waar te nemen, tot Vlack (p. 16 noot 2) mocht zijn vrijgekomen en daarna weer gedurende diens afwezigheid naar Batavia. Hem wordt op zijn herhaald verzoek in 1629 vergund af te treden en te repatrieeren. Gardenijs (p. 132 noot 1) is zijn opvolger.

Bij t'wee predicanten namentl. Wilhelmus Holtenius[1] ende Michiel Clarenbeeck[2] wort de gemeente Christi in Banda bedient ende t'woordtt Godes voorgedragen. T'zeedertt de Gouverneurs aencompste in Banda was bij den kerckenraett aldaer geen vergadering beleijtt ter ooirsaecke den gouverneur hun aengedient hadde volgens ordre van d'Hr. Generael t'wee gecommitteerde in haere vergadringe te willen zenden. Ondertussen wird den ordinaris dienst na behooren well waer genoomen ende bleef op naerder ordre van Batta. haer vergaderinge geschortt, hun echter zeer beclagende de vrijheeden der kercke bij deese nieuwe invoeringe van commissarissen vercort worde, ende buijten ordre van d'andre kercken zulcx niet vermochten toe te staen, hebben oock, soo voor geven, naer Batta. niett geschreven, alsoo den Gouverneur haer belast hadde hunne brieven aen zijn E. over te leeveren, omme nevens de zijne aen d'Hr. Generael te senden daertoe oock niet hebben connen verstaen.

Den Predicant Holtenius die vanden Gouverneur zeer wortt gepreesen, leijtt op Nera ende Clarenbeeck op Poele Aij. Den Predicant David Jorisz.[3] mett den Briel in Banda gearriveertt, hebbende zijn beroep op Poele Aij, is den 10en Meertt 1630 int oversteecken van Poele Ron mett een orang beijck[4] op tresiff omgeslagen ende verdroncken, zijn bijweesende geselschap wirden mett groott perijckel gesalveertt. Op Poele Aij is een proper kerckie in kalck ende steen opgetrocken ende voltoijt, den 28 April wird daer d'eerste mael in gepredict, ende t'heijlighe avontmael des Heeren aen 50 persoonen van verscheijde natien wtt gedeeltt.

b. De schole in Banda cost de Compa. jaerlicx tussen de

1) *Wilhelmus Holtenius,* voor Indië aangenomen in 1628, is in 1630 predikant op Banda, maakt in 1632 een dienstreis naar de Keien Aroe-eilanden en repatrieert in December 1634. Naderhand is hij te Terwolde en te Eede werkzaam.
2) *Michiel Clarenbeeck* studeert op kosten der Oost-Indische Compagnie, wordt 1 Maart 1629 als predikant naar Banda gezonden, is eerst te Lonthoir, daarna op Ai geplaatst, waar hij 17 December 1633 sterft.
3) *David Jorisz*. Van dezen predikant is mij niets verder bekend dan hier vermeld is.
4) *Orang beijck,* beter orembaai, hoog opgebouwd roeivaartuig met kiel, zonder vlerken, gebruikt op de Specerijeilanden.

vijff ende ses duysent gulden, behalve de gagie die de schoolmeesters zijn treckende. 208 kinderen der inwoonderen worden continueel. als ter schoole coomen mett rijs gespijst ende 63 Bandaneese kinderen genieten rijs en cleeden. Ende also geooirdeelt wortt wtt de dagelicxe ervaringh ende d'advijsen van daer becoomen, de Compa. teegen de sware excessive lasten nu soo veel jaren van de Bandanese schoole gedragen zeer weijnich off geen vruchten heeft te verwachten ten aensien van de boosaerdigheijtt der jeucht ende den slappen ijver der ouderen, die soo haest als bemercken mett hunne kinderen meer voordeel int bos connen doen als de rijs bedraecht die van de Compa. genieten, de kinderen van de schoole ontrecken ende soo vergeeten alles datt tott costen vande Compa. hadden geleertt. De Bandaneese kinderen, schoon tot goede kennisse gecoomen, ende reedel. in de fondamenten der Christelijcke religie onderweesen zijnde laeten niett volgens haer boose aertt, soo haest tot haer jaren gecoomen zijn, bij de haere over te loopen ende gants quade ende moordadighe practijcken tott naerdeel van de staett in Banda int werck te stellen. Is overzulcx goett gevonden d'wtdeelingh van de rijs ende cleeden die tot noch toe aldaer aen de schoolkinderen is wttgereijckt, te doen cesseren ende de Compa. daer van t'ontlasten, mits dat noch eenighe schoolmesters gecontinueertt blijven omme de kinderen van vermoogende ouderen *(fol. 36)* onder een cleene recognitie, ende d'onvermoogende, die gesint zijn haer kinderen schooll te zenden, buijten laste t'onderwijsen. Hier bij zall de Compa. in Banda niett min als 5000 gulden jaerlijcx gesoulageert worden.

Niet alleen in Banda maer oock in Amboijna, Batta. ende elders behoortt de Compa, buijten last der schoole gehouden te worden, mits datt eenighe goede schoolmeesters versorgen ende vooreerst noch gageeren, nevens plaetts tott de schole ende datt d'ingesetene door ijverige predicanten aengemaent ende soo geinduceertt worden datt de kinderen op haer eijgen datt volck alsulcke pr.soonen derwaertts te schicken, alsmen costen schooll houden. *b*.

In Banda continueertt hett wechloopen der burgersslaven meer ende meer, daerdoor gants verarmen, t'zeedertt 3½ maenden schrijft den E. Raemburch waren wtt Banda na Ceram overgeloopen 70 persoonen, soo Christen als slaven, daeronder den koster van Lonthor, een Neederlanders vrouw,

ende eenighe die inde schoole waren op gequect. Op Poele Aij ende Rossengeijn was in Julij passo. bij drij vrouwen met Neederlanders getroutt, voorgenoomen haere mannen te vermoorden ende mett groott getall slaven ende andre na Ceram te vluchten, t'welck ter goeder tijtt ontdecktt wirde, ende zijn gemelte vrouwen mett haere complice mett de doott gestraft, eenighe van deese vrouwen waren all meede tott laste vande Compa. inde schoole opgetoogen. Den Gouverneur ende andre zijn van opinie soo langh Banda niett geheell gesuijvertt ende van deese moordadige trouloose Bandaneesen ontlast wort, t'moorden, wech loopens ende vervoeren der slaven mitsgaders t'rooven op ende omtrent hett landtt altijtt subject zullen blijven, t'welck bij d'Hr. Generael ende Raden van India in consideratie genoomen zijnde, is goett gevonden om alle voirdere onheijlen ende schaden in Banda soo veel moogelijc wertt, voor te coomen, den E. Raemburch aen te schrijven datt jaerlijcx soo veel vande slimste ende bedenckelickste oude ende jonge Bandaneesen, slaven ende slavinnen na Batta. zall zenden, als buijten prejudittie vant benificeeren der Bandase vruchten ende andre inconvenienten zall connen geschieden ende geraden vint. Opt versenden van de Bandaneese schoolkinderen is geen precise ordre gegeeven, maer ter dispositie vanden Raett in Banda gelaeten, bij eenighe wortt geooirdeeltt gants dienstich te weesen vandaer gelicht worden, ten zall oock geen prejudittie int benificeeren vande vruchten verooirsaecken alsoo verstaen de jonge kustslaven bequaem ende zeer actiff int plucken ende havenen vande nooten ende foelij zijn.

De Compa. hadde in Banda 702 lijffeijgenen die inde fortificatie ende andre gemeene wercken mitsgaders tott beplantingh van thuijnen etc. geemployeertt worden; door de onvermoogentheijtt vande burgerije wort er weijnich vercocht, den Gouverneur claecht van datt getall niett meer als 335 arbeijders waren, de reste s'wanger vrouwen, crupelen, siecken ende jonge kinderen, wenst daer 200 cloecke slaven voor in plaets, in Batta. zijn over de 14 a 1500 lijffeijgenen, waervan dagelijcx niett meer als tussen de drij a vijer hondertt int werk te crijgen zijn.

D'aenplantingh van alderhande fruijt, pinang[1)] ende noten boomen wird in Banda zeer gevoirdertt, gel. oock doett d'aen-

1) *Pinang,* areca catechu, de betelnootpalm.

telingh van bocken ende verckens, op Nera zijn omtrent 100 groove beesten, op Roosengeijn 44 ende op Poele Ron 22, eenighe burgeren hadden versocht, haer groff vee weeder opt groott landtt ende op Poele Aij te moogen houden, datt hun aff geslagen was, echter is den E. Raemburch van opinie, t'groff vee soo schadel. voorde jonge note boomen niett is als well gevreest wordtt, seijtt op Poele Aij noch 10 a 12 coebeesten int wilde loopen ende datt ter plaetse daer hun meest onthouden, meenichte schoone jonge boomen worden gevonden, ende datt bocken ende verckens meer ende schadelijcker zijn als well t'groff bestiael, onder tusse meene best te weesen, datt alle vee op besondre eijlande wirde gehouden ende aengequeect, ende vandaer te mercktt gebracht, waertoe noch all volck in Banda ontbreeckt.

T'schip den Briel pr. den President Gardenijs den 2en April passo. naer Caij ende Arouw gesonden, keerden adij 23 Meij daeraen volgende mett 134000 stucx sagauw, datt weijnich is, d'onse bejegende in die quertieren omtrent 50 stucx Maccassars ende Cerams vaertuijch, die aldaer slaven, pardijsvogels als andersints handelden, ende weeten haer vaertuijch op de wall te haellen. De Bandaneesen neemen in die eijlanden zeer toe soo well in quantité van volck als authoriteijtt, raporteeren datt op de vier eijlanden namentl. Gora, Oratta, Elij ende Keij over de seshondertt manspersoonen behalven vrouw ende kinderen sterck zijn, allwaer hun beste doen om die natie van ons affkeerigh te maecken ende tott hett Moorsdom te brengen, drijgende Banda mett hulpe vanden Maccassar te coomen besoecken ende de boomen te ruijneeren, soo eenighe vande Bandase burgers, die in Caij ende Arouw waren geweest verhaellen, hadden de Maccassaren zelffs voorgegeeven, datt haeren Coninck geresolveertt was, een exploictt op Banda te doen, omme de boomen aff te hacken, aende forten wisten well dat geen kans hadden.

Watt aengaet den handel in die quertieren ooirdeelt den Gouvernr. van cleene consideratie, bestaende in sagouw etc. ende andre provisien dat bij die van Banda ende inwoonders van Caij ende Arouw, zelver can waergenoomen worden. T'is oock geen vaerwater voor groote scheepen, ten aensien vande quade anckergronden, ondertussen bleeff den Gouverneur beducht den Maccassar mett assistentie vande gevluchte Bandaneesen, d'een tijtt off d'ander ijets quaets teegen Banda mochten voorneemen.

Seeckere burgers van Batta. met t'jacht de Muijs aen Arouw vermits den Briel daer lach geen handel becoomende, liepen na Tenimber alwaar op hun compste aengenaem waren. Na eenighe dagen onderleijde mett 60 pr.soonen in schijn van vruntschap aen boortt coomende datt jacht aff te loopen, slaende t'wee doott, ende de reste s'warel. quetsende, wtt gesondertt een pr.soon die mett een halve pieck t'verdeck achter de mast in hieltt, tott datt confuselijck van boortt vluchten, als wanneer hun touw kerffde, ende zoo dezolaett, Banda mis drijvende, in Amboijna aen quamen, men houtt zeecker door aenradingh ende ophitsingh van een Maccassars vaertuijch datt daer aent eijlandtt lach, ditt verraett onderstaen hadden. Den E. Philips Luccasz. seijtt, datt deese natie mett wtt roeijingh vant gantse eijlandtt behooren gestraft te worden.
(Fol. 37). In Banda zijn ao. 1630 buijen expectatie alle eetwaren zoo abondant geweest, als noijtt voordeesen, wij waren zeer voor die plaetse beducht, maer den Almoogende heeft daer zoodanigh in verzien datt alleen over Balamboangh mett t'navolgende vaertuijch vande vrije burgeren aldaer zijn in gebracht te weeten

pr. de Muijs	14 lasten rijs ende 64 varkens
pr. de Gulde Buijs	40 do. ende 32 do.
pr. de Bloempott	20 do. ende 10 do.
pr. de fluijtt Gorcom	130 do. ende prtij. varckens
pr. de Harinck	60 do.
	_____
Samen	264 lasten rijs groote pertije

varckens, sout ende diverse andre provisien in voege Banda ultmo. Augusti passo. in voorraett versien bleeff mett 410 lasten rijs, daervan reeck. maeckte te confirmeeren voor t'naeste ontseth van Batta. 100 lasten.
Pmo. Septembr. waren over gants Banda 3785 zielen te weeten

d'ingesetene van Banda, soo Neederlantse als s'warte burgerije mett wijff ende kinderen t'samen	zielen 2720
Compies. lijff eijgenen	zielen 702
T'Garnisoen ende den ommeslach samen	zielen 363
	_____
	Samen zielen 3785

T'Garnisoen ende d'in dienst weesende persoonen sijn verdeeltt over de sterckte ende reduijten opt landtt van Banda namentl.

Opt casteel Nassouw	163 coppen	}184 opt eijlandt Nera
Opt fort Belgica	13 do.	}184 opt eijlandt Nera
Op de reduijtt Nera	8 do.	}184 opt eijlandt Nera
Op Lonthor off Hollandia	35 coppen	}85 op Groot Banda
Op Wijer	17 do.	}85 op Groot Banda
Op Salamma	13 do.	}85 op Groot Banda
Op Ourien	10 do.	}85 op Groot Banda
Op Denner	10 do.	}85 op Groot Banda
Op Roosengeijn		22 coppen
Op Poele Aij ende Ron		71 do.

Een houttvester over gants Banda 1 do. residerende op Nera Samen 363 pr.soonen wiens rantsoen maentl. 692 Rn. in geltt, 171 kannen wijn ende 11640 lb. rijs bedragende, de gagie off soldije is f. 5758-5-8 pr. maent.

Wij menen d'Hr. Raemburch sich watt t'ontijde ontbloot ende t'garnisoen in Banda te veel besneeden heeft, te meer zijn E. selffs beduchtt was, van overvall vande Maccassar, Cerammer ende Bandanees; Op zijn arrivemt. waren in Banda 458 pr.soonen, t'schijnt zijn E. d'oncosten zoo veel doenel. soecktt te besnijden, daer wtt well licht grooter ongevall souw coomen te redondeeren[1] de menagie, (zoo t'menagé mach genoempt worden zich van volck t'ontblooten) moet soo niet gepreffereert worden, datt t'princepale daerdoor in perijckel wird gesteltt. Banda moett nootsaeckel. de lasten dragen, van alsulcken getall volck alsmen bij goett overlegh ooirdeelt, de plaetse tott haer verseeckeringhe is vereijschende. Ende alsoo bij d'Hr. Generael ende Raden van India naerder op de saecke is geleth ende geoirdeeltt wortt 365 blancke coppen niett bastant zijn omme alle de forten ende avenue in Banda behoorel. te besetten, veel min om bij voorvallende occasien eenich volck int veltt te brengen, is goett gevonden ende d'Hr. Raemburch dienvolgende aen geschreeven t'garnisoen ende den ommeslach aldaer op 450 coppen te vergrooten, daertoe hem volck is gesonden mitsgaders om de behoorelijcke verlossing in Banda te doen. Bij aenwas van goede burgerije ende datt jaerlijcx continueeren als voore geseijtt goede macht inde quertieren van Amboijna Banda off Molluccos van Batta. wtt te setten sall de compa. verlichtingh gevoelen, ende de garnisoenen als voore moogen

1) *Redondeeren,* vgl. het Portugeesche redundar = uitloopen op, schadelijk afloopen.

besneeden worden, maer princepal. bij meerder getall van goede eerlijcke Neederlantse vrije lieden, daer Banda noch all om roept, ende daer rijckel. gevoett connen worden. De burgerije is noch zeer sober in datt gewest ende in Amboijna, datt hett een jammer is, doende de meesten hoop geen andre proffessie als drincken ende speelen, weijnighe zijnder die de saecke ende den voorstant van haer famillie te recht menen. Godtt betertt.

Aengaende t'voirder gepasseerde in Banda zullen in deese niet verhaellen, maer gedragen aende nevensgaende missiven, dachregisters resolutien ende andre bescheijden, van daer becoomen, daer inne alle nader particulariteijten zultt connen verneemen.

T'seedert pmo. Meert 1629 tot ultmo. Febr. 1630 is

over gants Banda in ongelden gegasteert		f. 152523// 6// 1
Daerteegen in winst als van s'lants incoomen ende andersints geavanceert te weeten		
Op verscheijde coopmansch. vijvres etc.	f. 72991// 6// 5	
D'incompste vanden lande	f. 15678// 7// 2	
Aen geconfisqueerde goederen	f. 12929//10//14	
		f. 101599// 4// 5
Sulcx dat Banda ten achteren blijft		f. 50924// 1//12

Anno 1629 bleeff Banda ten achteren f. 104820//19//14 in voege bij de Presidenten Gardenijs ende Vischer ao. 1630 gemenageert zijn in d'ongelden (alsoo de winsten te naeste bij over een coomen) f. 50000, in Banda seijtt Sr. Gardenijs is alles op t'spaersaemste besneden ende can niett meer gemenageertt worden, als bij besnijdingh van garnisoen datt niett geraden is. d'Hr. Raemburch affirmeertt zulcx ende slaett voor men geen vrijleden mett rijs in Banda zouw licentieeren, op datt de Compa. de proffijtt alleen mocht genieten, omme alsoo d'ongelden mett de winste nader te moogen balanceeren, versoecktt oock zeer erenstich men wilde niemant aracq noch wijn in Banda toestaen te brengen op datt de clappesboomen aldaer te beeter mochten worden *(fol. 38)* gebenificeert ende t arrackbranden bij de burgerije selver ter handtt genomen, t'vervoeren van arrack is gants

considerabel ende dienvolgende aen niemant toegestaen, aengaende de rijs ende wijnen is noch in state gehouden.

Den Briel sondt d'Hr. Raemburch over Amboijna na Balamboangh mett een cargasoen cleeden, omme zijn last in rijs ende bestiael te proccureren, den 10n Junij 1630 vertrock wtt Banda ende is tott Batta. mett 7 lasten rijs, 20 koebeesten ende 111 verckens den 23 Octobr. passdo. aengecoomen; tott proccure van deese last is den ondercoopn. Melchior Lermite[1)] ruijm 3 maenden beesich geweest ende noch 6 a 700 R. wtstaende schulden in Balamboangh gelaeten, die hem in reeck. niett zijn gepasseertt, als zijnde buijten ordre wtt geseth, dus qual. wortt de Compa. meer maellen van haer dienaers getracteertt.

Tseedert sijn van Batta. na Banda affgeveerdicht ende derwaerts vertrocken de naervolgende schepen, te weeten

voor d'eerste besendingh de fluijte Edam adij 11en Januo. 1631 mett 25 soldaten nevens 76 lasten rijs, bedragende zijn inhebbende cargasoen als inde generale boecken op 10 do. blijckt	f. 47277// 7//12
Adi 8en Febr. daeraenvolgende t'schip Noortwijck met 83 lasten rijs ende andre provisien samen bedragende	f. 50213// 3// 4
Ultmo. Febr. voor de laeste besendingh t'schip de Beets mett 80 soldaten, nevens 166½ lasten rijs etc. monteerende	f. 16945// 9// 6

D'Almogende laet alles ter gedistineerde plaetse in salvo coomen ende sall Banda daermeede reedel. van alles versien weesen, alleen mancqueert den rijs, daervan 500 lasten wordtt geeijscht ende niett meer als 325 lasten is connen gesonden worden, daerteegen was noch goede pertije in voorraet ende van Balamboangh was apparent omtrent 100 lasten rijs pr. den Haringh ende Bloempott in Banda te coomen, soo datt ruijm t'aenstaende jaers secours sall connen in gewachtt worden.

Achtervolgende UEd. serieuse recommandatie ende last van een bequaem kerckendienaer in d'eijlanden van Caij ende Arouw te zenden omme d'inwoenderen aldaer (datt heijdenen zijn) inde Chrijstelijcke Religie t'instrueren, ende

1) *Melchior Lhermite,* onderkoopman, mij verder niet bekend.

den indrangh der Mooren ende haer boose secten te weeren, is ordre na Banda gegeeven datt een ijverich predicant derwaerts schicken, daertoe voor gestellt hebben Wilhelmus Holtenius, alsoo den zelven wortt geooirdeeltt ten aensien van zijn goett verstandtt, gesatige conditien[1] ende veele Godttvruchtige gaven daer toe een zeer bequaem instrument te zullen weesen, mettzulcken verstande datt den gemelten Holtenius vooreerst maer zall onderstaen off daer ijts vruchtbaers op die natie te verrichten zall zijn, omme op zijn retour naer bevindingh van zaecke int aenstaende mett des te beeter fondament te moogen reguleeren ende tott bekeeringh van datt volck alsulcke pr.soonen derwaertts te schicken, alsmen bevinden zall te behooren, ende den dienst vande Compa. vereijschtt. Watt deese ende andre saecken meer na Banda gesz. ende ten dienste vande Compa. gelast is, mitsgaders hoe goett gevonden zij, commissarissen weegen de respective Gouverneurs in Moluccos, Amboijna ende Banda inde kerckenraett aldaer te doen verschijnen, zullen UEd. nader wtt nevengaende copieboeck van brieven onder dato 9n Januo. ende 27 Febro. 1631 gelieven na te sien, ende daer op zulcx ordonneren als UEd. goeden raett ten dienste vande generale Compa. sall bevinden te behooren. Omme clinckertt ende sement is Banda noch verleegen, datt wtt Neederlandtt moett coomen, dackpannen zijn de ruijmpte gesonden mett eenighe groote waterpotten.

[+]T'gepasseerde in Solor ende Timor.

[+] Wtt onse voorige advijsen zullen UEd. hebben verstaen datt tott vervolgh vanden sandelhouthandel op Timor wtt geseth hadden ende den 2 Novembr. 1629 van Batta, derwaerts gevaren waren de jachten de Jager ende Kemphaen mett een cargasoen van f. 33687//17//1 onder de directie vanden oppercoopman Jan Tombergen[2] mitsgaders datt in retour niett min als 200 bhaer off 1000 picoll sandelhoutt

1) *Gesatige conditien,* ingetogen, fatsoenlijke, nederige, bedaarde aard.
2) *Jan Tombergen* beoefent als opperkoopman na 1628 eenige jaren met schepen den handel op Timor, in 1634 als commandant belast met den handel op Sumatra's Westkust. In 1636 is hij weer op de vaart naar Timor. In 1638 en '39 vinden wij hem als commandeur van vaartuigen in deze contreien. In 1640 gaat hij als commandeur naar Borneo en repatrieert in December 1640.

verhoopten, welcke voijage niett alleen gants vruchteloos maer tott groote schade ende verlies vande generale Compa. is gesuccedeertt ende wtt gevallen. Na datt gemelte jachten in Januo. daeraenvolgende op de custe van Timor verscheenen de haven van Batemean ende Camenassa geincorporeertt, hunne waren aen landtt gelost hadden ende in handelingh mett de Coninck van die plaetse getreeden waren, verschijnen den 24en do. morgens voor Batemean (alwaer den Jager te rheede lach) t'wee well gemonteerde Portugiese fusten ende vier champans[1)], die na een uure vechtens den Jager mett 22 man g'emporteertt[2)] hebben, zijnde inde rescontre vijff van d'onse gesneuveltt. Den coopman Tombergen lach mett 12 blancque ende 7 s'warte tott proccure van houtt ende beswaringh van zijn cargasoen aen landtt, die hun met de vlucht int bos mett pr.tije goutt salveerde. Compas.logie ende effecten wirden van d'inwoenderen zelver als sagen t'jacht verovertt was ende den Portugies na landtt tendeerde, geplundert ende gerooft, d'onse teegen den avont wtt bos coomende, siende de Portugiesen ende Timoreesen geretireertt ware, quamen op strandtt alwaer t'geberchde goutt secreetelijck in d'aerde dolven t'welck dachs daer aen genootsaecktt wirden den Coninck terhandt te setten, drijgende hun alle te dooden bijaldien niett openbaerde, sustineerende dewijle t'jachtt verlooren hadde alles aen hem vervallen ende verbeurtt was, gelijck pr. attestatie naerder gelieft te zien.
Den Kemphaen die voor Camanasse in den handel lach, liep groott perijckel ende salveerde hem met de vlucht, achterlatende t'geene op leeveringh van houtt wtt gesett hadden, ende ten ware dien Coninck watt conscentieuser off d'onse toegedaener als die van Battemean ware geweest, alles ware van d'ingesetene meede gerooft geworden, in somma de Compa. verliest daer in alles f. 24811//13//13 ende t'jacht de Jager mett zijn appendentien daer van den Portugies niett meer becoomen heeft als 11000 parrings[3)] 700 bijlen ende 27 coopre gongen die int jacht waren, samen costende

f. 2989// 2// 4

1) *Champan,* sampan, klein, scherp gebouwd, goed zeilend en roeiend vaartuig.
2) *Emporteeren,* wegnemen, verwerven.
3) *Parrings;* het Maleische parangs beteekent kapmessen.

Pr. den Coninck ende d'inwoenderen van Batemean gerooft in goutt, zilver ende coopnap.	f. 14368// 8// -	
Aen do. Coninck zijn gerechticheijtt betaeltt in alles	f. 864// 8// 6	
	_____	f. 15232//16// 6
		_____
In Battemean verlooren		f. 18211//18//10
(Fol.39). In Camenasse op leeveringh van hout ende Conincx gerechticht. wtt gesett ende betaelt	f. 4287//10// -	
pr. d'inwoenderen van Camanasse Soweij Ackalaran ende Bouro tegen danck vanden Coninck wtt de logie in Camanasse gerooft	f. 2302// 5// 3	
	_____	
In Camanasse verlooren		f. 6589//15// 3
Bedraecht hett verlies voorde Compa. op Timor		f. 24811//13//13
T'gesalveerde mett den Kemphaen op Batta. gecomen		f. 8876//3//4.

In voege dat jaer geen sandelhout hebben becoomen maer groote schade ende schande geleeden, ende heeft den Portugies den handel daer datt ende ditt jaer alleen gehadtt, daer wortt gepresumeertt Jan d'Hornaij[1)] geweesen commandeur in Solor den Portugies tott ditt exploict geraden ende geanimeertt heeft, als hem onse geleegentheijtt well

1) *Jan de Horney,* in 1617 als assistent uitgekomen, in October 1621 onderkoopman, is in 1624 als zoodanig op Solor, later als opperkoopman. Van 1626-'29 is hij commandeur van het fort Henricus op Solor, waar hij een duur beheer voert. In 1628 sluit hij een bestand met de Portugeezen, de van Batavia uitgezonden commissaris, Gregory Cornelisz., vindt hem in Februari 1629 naar de Portugeezen overgeloopen. De Horney gaat vervolgens naar Makassar. Nog in 1638 voert hij op Flores de Portugeezen van Larantoeka aan tegen ons getrouwe dorpen in het Endehsche.

bekent zijnde, namentl, datt ordinarij s'wack van volck varen ende pertije volck als in handelingh liggen, wtt de jachten aen landt worden gebruijct. Inde riscontre is pr.soonelijck niett vernoomen maer deede Tombergen wtt Larentucke groeten ende mett eenen vragen waerom zijn jacht niett beeter bewaertt hadde, zulcx in zijn commandement noijtt geschiett was, den Portugies glorieerde seer in deese fictorie, waren 6 fusten sterck, ende gaven wtt noch 5 wtt Mallacca verwachten, datt t'fortt op Solor wilden incorporeren ende datt schutt daertoe meede gebracht hadden, enfin der Neederlanders achtbaerheijtt aldaer lach gants onder de voett ende den Portugies bleeff meester te water ende te lande.

Den coopman Tombergen ziende aldaer in negotie niet te verrichten ende den vijant t'hooffd niett machtich te bieden was, is na Amboijna geloopen alwaer adij 7en April arriveerde ende naderhandtt te Batta. den 26en Junij mett den Kemphaen verscheenen, laetende onse bontgenooten op Solor in hoope van toecoomende mousson aldaer mett sufficante macht te verschijnen omme alles te redresseeren ende revenge vanden Portugies te neemen.

Kitchil Protavij[1)] ende den sengagie van Lamaqueren hadden mett den Kemphaen aende Gouverneurs van Amboijna ende Molucco mitsgaders aenden Coninck van Tarnate geschreeven. Aende gouverneurs versochten assistentie teegen der Portugiesen oppressie, maer special. datt bij d'Hr. Generael wilde aenhouden ten eijnde t'fortt Henricus weeder opgemaecktt ende mett volck beseth worde, aenden Coninck van Ternaten droegen hun landtt op ende versochten meede assistentie. Om deese luijden, gelijck UEd. schrijven ende garene sage, in Amboijna, Banda off Batta. te trecken, is cleene apparentie. Groote presentatie is voorsz. Protavij ende den sengagij Ao. 1629, als te Batta. waren, gedaen, nemen onder t'een off t'ander pretecxt altijtt wtt stell, t'schijnt datt eer zullen resolveeren haer woonplaetsen off negris te verlaeten, omme elders op haer zelven int wilde bos te sitten als haer op bequame plaetsen onder onse gehoorsaemheijtt ende wetten te submitteeren.

1) *Ketchil Protavy,* een hoofd op Solor, naar den titel te oordeelen een Ternataan, een trouw bondgenoot der Nederlanders, die reeds in April 1613 een contract sluit met Apollonius Schotte. In 1637 wordt hij een man van hoogen ouderdom genoemd.

Off den Portugies Solor sall occupeeren ende t'fort met garnisoen besetten, gelijck voorgeven, leertt den tijtt, can sulcx qualijck aennemen. Voorde Compa. meene niett geraden zij, daer weeder aen te coomen, de negotie van Timor can sonder fortt well gevoirdertt worden, ende is licht om doen den Portugies wtt datt vaerwater te houden, bij alsulcke middelen als hier voore geseijtt is.

T'comt qualick t'Westermousson 1630 geen besending met watt aensienel. machtt tott bevoirderingh vanden sandelhoutt handel ende redres van onse achtbaerheijtt in die quertieren is wtt geseth. Aen volck heeft hett niett, maer aen vaertuijch ontbroecken, cargasoen tott dien handel is meede in voorraett. Soo de vloote in Januo. passdo. na Amboijna tijtel. had connen vaerdich vallen ende over die quertieren van Solor ende Timor gesonden, groote dienst achte daermeede gevoirdertt ware ende den Portugies wtt Larentucque off Solor daer vestplaetse heeft, geslagen.

Wtt Solor is t'jacht den Jager bij de Portugiesen verovert in Maccassar gebracht ende vandaer zijn naer Maccauw gevaren nevens 22 gevangen Neerlanders ende in Maccauw resteerde noch 28 pr.soonen van t'jachtt Ouwerkercke, die zeer na hun verlossingh verlangen. Den Portugies heeft ao. 1630 meer advantagie op ons becoomen, als in den geheele tijtt datt de Neederlanders India bevaren hebben. D'Almoogende versette Compies. schade, vertrooste de gevangenen ende geeve ons erlange een goede revengie.

De gevangen Portugiesen in Batta. hebben verscheijde maell versocht men wilde haer mett eenighe schepen off jachten die na Teijouhan distinneerde en passantt Macauw aensenden omme teegen d'onse, aldaer gevangen, te verlossen, die van Maccauw ende onse gevangenen mett brieven over Maccassar ontfangen, sijn zulcx meede versoeckende. Ten heeft Ao. 1630 niett geleegen gecoomen. Tware oock beeter d'onse van Maccauw na Mallacca sonden als voordeesen gedaen is, om van daer de verlossinge te doen. Bij deese ongevalle zijn vrij watt Neederlanders in der Portugiesen handen geraecktt, die hoope well haest zullen connen worden verlost, sijn soo opiniater[1] niett meer als voor deesen.

Bij brieven wtt Maccassar van onse gevangene, wert meede geconfirmeertt den Portugies t'fort in Solor voornam te for-

1) *Opiniater,* halsstarrig, koppig, stijfhoofdig.

tificeeren ende datt in Meertt 1630 t'wee fusten van Mallacca mett ses stucken canon over Maccassar derwaerts gevaren waren.

+ *b*. Maccassar neemt in aenwas van volck ende negotie meer ende meer toe. Den proffijt geevende nagel handel doet verscheijde natie derwaerts tendeeren. Den Portugies is daer in groote reputatie. Bij geintercipieerde brieven verneemt men dat schrijven groote hoope hadden ende seer apparent was, den Coninck eerlangh een goett Roems Christen te werden, ende datt hem genoch tott haer devotie hadden. Anno 1630 heeft den Portugies vrij watt vaertt op Maccassar gehadtt. In Meij ende Junij, soo geseijt wort, lagen voor Maccassar te rheede 12 stuck vaertuych, zoo van Maccauw als Mallacca, daer onder getelltt wortt ons jacht den Jager nevens een ander jacht datt van Maccauw na Mallacca gedistineert was geweest; de reste fusten ende Timorse handelaers. Veel Atchinders, voor Malacca becoomen, hebben in datt quertier altsamen vercocht ende goede buijtt gemaecktt. *b*.

+Aengaende Maccassar.

(Fol. 40). Door gebreck van capitael ende cleeden hebben d'Engelse in Febr. 1630 derwaerts niet anders als een fregatt gesonden, daer ongeveer 15 a 20 bhaer nagelen de retour meede becoomen hebben.

Wtt Maccassar zijn dat zelve jaer in Batavia aengecoomen vijff jonckiens off cleen vaertuijch namentl. t'wee Chineesen, ittem den D'eense coopman mett een fregattien, eenen Jacob Joosten[1)] resideerende in Batta. zijnde voor deesen in dienst der d'eenen geweest ende de France Messrs. Chevauchert[2)] ende le Cocq, die hun meede voor ingesetene van Batta. als daer proffijtt bij sien wtt geeven, ptije rijs, olije, was, 82½ pcl. giroffel nagelen, wilde canneel etc. hebben aengebracht, de nagelen ende pertije rijs mett eenighe canneel sijn aende Compa. geleevertt, te weeten pr. Jacob Joosten 41½ picoll nagelen a 80 Rn. t'picoll ende door do. France 41 picoll nagelen ten prijse als vooren, 18 lasten rijs ende 37 pcl. caneel die pr. de Leeuwinne over gaett, a 7 Rn. t'piccoll, deese canneel of cassi lingum bij eenighe genaempt, wortt bij d'Engelse

1) *Jacob Joosten,* een vrijburger, mij verder niet bekend.
2) *Chevauchert en le Cocq*. Van 1622-1631 handelden Franschen op Makassar, waaromtrent weinig met zekerheid bekend is.

veel gesocht ende na Engelandtt gevoert, rendiertt aldaer soo veel (na geseijtt wordtt) als den Ceijlonse caneel, in toecoomende connen U. Ed. advijseeren watt daer in gelieve gedaen te hebben ende off meerder pertije begeeren; in Maccassar is groote quantité te becoomen, werdtt daer vant eijlandtt ende wtt de quertieren van Solor ende elders gebracht, op de Westcuste van Sumatra is oock pertije te becoomen, die beeter ende substantieser geoirdeltt wortt ende beeter coop.

De France brachten voor d'Engelse op vrachtt 5 bhaer off 25 pcl. nagelen die hun in Bantam geleevertt hebben.

Vande quantite nagelen dat jaer wtt de quertieren van Amboijna in Macassar aengecoomen wortt divers gesproocken. Gemelte Jacob Joosten verclaert op zijn vertreck t'wee joncken ende een champan ongeveer 150 bhaer van 600 lb. de bhaer gebracht hadden ende datt mett de te volgende 6 a 7 joncken tott 3 a 400 bhr. werden verwacht, ende de francen die een maent naer dato van Maccassar zijn gescheijden ende 28 Octobr. in Batta. arriveerde, rapporteeren aldaer niet meer als 70 a 80 bhaer nagelen in gecoomen waren, datt niett waerschijnel. is, alsoo in Batta. en Bantam alleen 250 pel. is vercocht, die wtt Maccassar gebracht zijn, behalven 20 a 24 bhr. die d'Engelse becoomen hebben, ittem t'geene bij de Portugeesen vervoertt is, ende op hun vertreck, soo selver bekennen, bleeven noch pertije nagelen over, pr. faulte van coopl. ende capitael, de nagelen worden daer 200 Rn. de bhaer vercocht.

De gemelte le Cocq ende Chevauchert verhaellen dat int Westermousson 1629 wtt Maccassar (na d'aencompste van Calembatte aldaer) naer Amboijna geloopen waren 18 stucx vaertuijch mett veel cleeden, rijs, slaven etc. omme nagelen te handelen, daervan op haer vertreck geen andre als 5 stucx mett 70 a 80 bhaer gekeertt waren, te weeten drij malleijse, een van Jortan ende een cleen van Maccassar mitsgaders een champan mett Javanen die door d'onse gevolcht zijnde hun joncke verlooren ende aende wall gejaecht hadden, t'resteerende vaertuijch was overgebleeven ende wirde goede prtije nagelen int aenstaende verhoopt.

Wij hebben niet connen verneemen den Maccassar eenighe preparaten ten ooirloghe voorheeft, alleen datt bijwijle eenighe nieuwe gorabs, corcorren ende vaertuijch doett maecken. Men verseeckert ons t'ooge meer op Ceram als Banda heeft

ende t'is apparent datt op Banda niett attenteeren zall voor datt vaste voett op Ceram heeft, dan wij laten ons voorstaen des Maccassars geleegentheijt vooralsnoch niet gedisponneert is, omme in onse prejudittie op onseeckere wttcompste ijts t'attenteeren ende zich soo als formeel vijant tegen ons te verclaren, te meer na geseijtt wordtt, van onse vrintschap groote extima maeckt.

b. Met voorschreve Francen schrijfft den Coninck van Maccassar in Portugies tale aen d'Heer Generael in Batta, de Neederlanders mett t'fregatt Suratte op Saleijer verongeluct, zijne gevangene, aen de Portugiesen op haer ernstich versoeck ende langh aenhouden hadde geschoncken, omme de zelve teegen eenighe van d'haren op Batta. gevangen, te relacheren. Over zulcx, soo daer toe gesint sijn, mochten alsulcke Portugiesen (daer van notitie sondtt) nevens een schip of jacht t'welck vrijgeleijde toe zeijde, na Maccassar senden, omme d'onse daerteegen te lichten. Dit briefken was niett min bott als arogant ingesteltt sonder van eenige andre saecken mentie te maecken. *b*.

D'Hr. Generael was voornemens cort na ons vertreck een schip naer Maccassar te senden, soo omde verlossingh van onse gevangene te proccureeren, des Conincx brieff te beantwoorden, als om naerder kennisse van des Maccassars geleegentheijt ende des zelffs inclinatie te becoomen.

D'hr. Crape[1)] met den Christiaenshaven als voore geseijtt

1) *Roland Crap(p)e* komt in 1617 in dienst van de Deensche Oost-Indische Compagnie. In Augustus 1618 gaat hij met een vaartuig naar Voor-Indië, als voorbode van een drie maanden later volgende vloot. Voor Karikal ter kust van Coromandel wordt zijn schip door de Portugeezen genomen; hij ontsnapt echter en verkrijgt van den naik van Tanjore voor zijn compagnie Trankebar in concessie. Hij blijft er als hoofd van het kantoor en vertrekt in 1621 met een lading peper naar Denemarken. In 1623 wordt hij benoemd tot hoofd van alle Deensche vestigingen in Indië. In 1624 wordt Trankebar in eigendom aan de Denen afgestaan. Hij opent den handel op Makassar en Batavia en wordt wegens zijn verdiensten geadeld. Materieelen steun uit het moederland ontvangt hij echter weinig. In 1629 tracht hij wegens den slechten toestand van zijn compagnie het fort te Trankebar aan de Nederlanders te Batavia te verkoopen. In 1636 volgt Pessaert (p. 35 noot 2) hem op. Hij repatrieert 30 November 1636.

derwaerts gevaren, heeft meede aengenoomen de verlossinghe vandezelve gevangene te voirdere, gaff voor, den Coninck hem die niett weijgeren zoude. De relaxatie is zijn E. ten hoochsten gerecommandeertt ende wortt niett get'wijffeltt off zullen door d'een off d'ander middel eerlange in vrijdom geraecken. Den coopman vande D'eenen hadde tot onderhoutt van d'onse in Maccassar op hun versoeck 200 Rn. verstrect, t'welck hem gerestitueeertt ende op reeck. van die hett genooten hebben gesteltt is.

Van dat U Ed. voorslaen ende in bedencken geeven omme met de Tarnataense macht der Maccassaren vaertuijch in Tello zelver te verbranden, zonder wijder attentaten te lande mett ons volck, omme dezelve niett te prijckeleteeren, t'onderleggen, is op die wijse niett practijckabell, ten aensien van des Tarnataens ongestadicheijtt gel. UEd. in deese verstaen hebben, mitsgaders men sich oock op datt volck niett verlaeten noch vertrouwen mach, oock is door haer lancksaemht. ende semmelen[1)] niett vruchtbaers te verrichten ende alschoon geconbineert waren, om gesamenderhandtt ijts t'attenteeren, zoude bij d'onse t'spits moeten worden affgebeeten, ende t'princepaelste werck gedaen, overzulcx heeft d'Hr. Generael ende de Raet zeer ginclineert omme op ons zelven de ruijne van den Maccassar ende t'vernielen van zijn vaertuijch bijderhandtt te neemen, t'welck door gebreck van volck de spade aencompste vande schepen Vlissingen ende Vere, mitsgaders t'niett compareeren van Nimweegen ende t'jacht Rijswijck als andre inconvenienten gestaect is, alsoomen ooirdeelde om mett apparent voirdel de saecke bijderhant te neemen, ten minsten 10 a 1200 man int veltt zouden moeten brengen, in voege noch 6 a 700 man tott de macht in Amboijna zijnde wtt gemaecktt most worden.

(Fol. 41). Off nu de saecke van Maccassar soo inportant is om soo aensienel. macht in hasard te stellen, te meer alle crijchs exploicten hun s'waricheeden zijn onderworpen, staett te considereeren, ben van opinie bij goett succes den Maccassar door verlies van zijn vaertuijch meer geincomodeertt zouw worden, als bij de ruine van zijn woensteede. T'souw de Compa. achtbaerheijtt baren ende den Maccassar zijn progressen stuuten, maer nimmermeer zall t'vervoeren vande nagelen wtt de quertieren van Amboijna bij dien middelen

1) *Semmelen,* treuzelen, talmen.

worden geweertt, de minste natie die ons den nagelhandel traverseeren[1] zijn Maccassaren. Maccassar is de rendevoes plaetse, die missende zullen andre soecken, daertoe op Borneo geen commoditeijten mancqueeren, Jortan is daer toe geleegen, Java ende Bantam presenteertt zijn dienst, weshalve meene genoch zall weesen de vreemdelingen wtt de quertieren van Amboijna ende Banda worden geweert ende de rheede van Maccassar bij geleegentheijt geinfesteertt[2], als wanneer den Maccassar zonder eenighe voirdere attentaten in zijn progres zall worden gestutt, de frequentatie der vreemde negotianten geweert; niett anders als den nagelreuck trecktt den coopman derwaerts, de voirdre traffijcquen ende te behaellen proffijten buijten den Ceramsen handel is daer van cleene inportantie.

Teegenwoordich zijn in Maccassar met goede cargasoenen den D'een mett het schip Cristiaenshaven, d'Engelse mett haer jacht de Duijve end de Francen die den 6en Decembr. passo. onder onse paspoortt als ingesetenen van Batta. mett haer jachtt, van een jonckien op getimmertt, le Fleur de Lis genaempt derwaerts gevaren zijn, inhebbende een cargasoen cleeden van 4000 rn. soo in Batta. vertoltt ende t'wttgaen betaeltt hebben, wij meenen den andren vrij watt inde wech zullen weesen. D'Engelse gaven voor noch een jacht de Sterre als vande Cust gearriveert zou weesen meede derwaerts wilde zenden, ende datt op haer affscheijt t'comptoir in Maccassar zouden lichten, sonder volck te laeten. T'schijnt dien handel garen tott Bantam souden stabileeren, daertoe all proeve gedaen hebben, ende zijn voorleeden jaer eenige Bantamse prauwen inde quertieren van Amboijna geweest, daervan t'wee aent casteel vervielen, dit mousson heeft den Tomagon[3] ende andre groote aen ons passen doen versoecken, omme na Amboijna te varen datt hun platt aff geslagen is, ende zullen deese niettemin, als den Maccassar in die quertieren, verschoont moeten worden.

De nagelen die over Maccassar becoomen, houde ten aensien van haer onsuijverheijtt een quartt slechter als d'onse,

1) *Traverseeren,* in den weg staan, hinderen.
2) *Infesteeren,* kwellen, overlast aandoen, in het bijzonder in den oorlog.
3) *Tommagon,* toemenggoeng, titel van een Bantamsche groote, thans ambtstitel voor een regent.

zijn dapepr mett moernagelen[1] ende noch meer mett steelen gemenght, daerbij seer voucht[2]. De ptije bij de Compa. in Batta. ende Bantam om verscheijde consideratie gecocht, zijn noch in Batta. berustende, omme na Choromandel ende Suratte gesonden ende aldaer gebenificeertt te worden.

+Aengaende Balamboangh.

+ *a*. Balamboangh, geleegen aen t'Oosteijnde van Java, gheeft goede partije rijs ende beestiael wtt, waerteegen custcleeden ende andre coopmanschappe trecken; den Coninck[3] noodicht ons ende sage garene comptoir ende volck in zyn landtt hielden, 5 a 600 lasten rijs wortt geseijt jaerlicx te becoomen zijn. T'is een negotie, welck d'inwoonderen van Batta. mett beeter proffijtt als de Compagnie connen waernemen ende gants ongeraeden aldaer volck te houden; tseedertt de Compagnie ende Nederlantse burgerije derwaerts gevaeren hebben is de negottie gants verslimpt, t'schijnt te jachtich zijn, mett beeter voirdel weeten de Chineesen den rijs te procureeren.

Anno 1629 sijn bij onse burgerije ende de rheeders van den Harinck ende Gorcum in Balamboang gehandeltt ende in Amboijna ende Banda gebracht, alsvoore geseijtt, 264 lasten rijs mett groott nomber vee; t'gemelte vaertuijch is wtt die quertieren weeder derwaerts gevaren ende mett cleene partye rijs in Battavia gecoomen, synde t'rijsgewas misluct. T'jacht de Muijs, coomende van Amboijna is daer door lecte genootsaect ge,worden te stranden, de geberchde goederen pretendeerde den Coninek aen hem vervallen waren, had vier stucxkens op, de Compagnie toebehoorende, drij zijn bij den Briel gebercht ende t'ander heeft den Coninck aengeslagen mett twee steen stucken. Een joncke gelaeden mett 70 a 80 lasten rijs, gedestineertt na Batavia, is daer meede van t'ancker gespiltt ende vergaen, de jonck was van Bat-

1) *Moernagel,* het uitgegroeide vruchtbeginsel van den kruidnagel, dat weinig olie bevat en als handelsartikel vrijwel geen waarde heeft.
2) Voucht = vochtig.
3) *Balambangan of Balamboang* was een Hindoe-Javaansch rijkje, dat vermoedelijk een Balischen regent had, in elk geval afhankelijk was van den vorst van Bali, die door verbrokkeling van zijn rijk niet in staat was veel hulp te verleenen tegen de invallen van ‘den Mataram’ (p. 29 noot 1). De naam van den hierbedoelden ‘coninck’ is mij niet bekend.

tavia gevaren ende bij de Chineesen wttgereett, in voege zoo door ongevalle als schaers gewas, anno 30, mett de fluijte Gorcum, Goutsbloem ende Bloempott, mitsgaders per t'Compies schip den Briel in Battavia wt Balamboangh niett meer als 70 a 80 lasten rijs zyn aengebracht, seven slaven mett goede partije verckens ende koebeesten; den Haringh is daer overgebleeven omme zijn wttstaende schulde t'innen ende mett de rijslast na Banda te loopen. Den rijs is daer reedelicx coops, op 25 r. t'last, als wanneer een cent[1] op de cleeden avanceeren, een koebeest 4 r. ende een varcken 2 r. van 8ten.

Die van Balamboang zyn heijden ende vyanden van den Mattaram, den Coninck van Baly pretendeertt haer beschermheer te weesen, is mett eenen genochsaem meester van t'landtt ende doen de vreemdelingen grooten overlast, dito Coninck heeft d'onse meede zyn landtt gepresenteertt, omme aldaer te moogen comen negotieeren; voor de Comp. valtt daer niet te doen, particulire, die mett cleene oncosten varen, als Chineesen ende andre dient datt vaerwater best; met de fluijte Gorcum quamen 7 a 8 inwoenderen van Bali om Battavia te zien, brachten een monster van sandelhout meede, datt op Bali valtt ende in groote quantite te becoomen is, maer is wiltt ende geen oprecht houtt, de coulleur is schoon maer niett van reuck. *a*.

Alsoo den rijs in Batta. schaers was, ende dat geen vrijlieden als die vande Bloempott ende Goutsbloem na Balamboangh tendeerde zijnde de fluijte Gorcum aff gevaren ende gesleeten, is voor reeckening vande Compa. derwaerts gevaren t'schip den Briel met een cargasoen van f. 5762//0//14 onder consignatie vanden oppr. coopn. Jan Jansz. Neledo[2] omme zijn rijs last ende pertije bestiael te proccurreren, watt ordre derwaerts hebben gegeven ende hoe t'schrott[3] vande verongelucte Muijs hebben doen eijschen, gelieve UEd. wt d'instructie den Briel meede gegeven naerder te zien.

Na Amboijna ende Banda is ordre gegeeven, dat de fluijte Edam ende Amsterveen na Balamboangh affvaerdigen zul-

1) Een *cent,* d.w.z. 100%.
2) *Jan Jansz. Neledo* komt in 1626 uit met de 'Hollandia'. In 1629 vaart hij als opperkoopman van de 'Bueren' van Batavia naar Soeratte en Perzië.
3) *Schrott* = schroot.

len, mett cargasoen tott proccure van zoo veel bestiael als voeren connen omme daermeede na Batta. te coomen, ditt can enpassant sonder verlett geschieden, ende de Compa. is daer aen geleegen, omme de te coomen schepen wtt patria tott verversingh te dienen, te meer van bestiael in Batta. watt schaers zijn ende wtt des Mattarams landtt weijnich becoomen.

(Fol. 42). a. Battavia is ao. 1630 van den Mattaram niet besocht geweest, t'schijnt door de voorjarige tochten ende principalyck die van 29 soo gematteert is, geen lust heeft gehadtt (gelijck voorgaff) datt jaer de saecke te hervatten ende datt tijtt van respiratie van doen heeft; ondertussen zijn onverwacht ende als bij gevall in onderhandelingh van vreede geraecktt, daerop geen effect noch besluijtt is gevolght, alleen datt de trafficanten over ende weder ongemollesteert varen, rijs wertt niett gelicentieertt na Batta. te voeren, hoewell steelswijse cleene partije altemets ingebracht worden.

De saecke dan tussen ons ende den Mattaram heeft sich tsedertt de jongste advijsen toegedragen ende staen in tarme als uyt gevolch gelieft te verneemen.

Nadat in Januarie ao. 1630, om d'Oost tott voor Japara op de Chinese joncquen ende ander vaertuijch naer Batta. coomende (ende by wyle beneevens wint raecken) wtt cruijsen gesonden hadden de jachten Assendelft ende Westsanen, ende datt naerderhandtt in Febr. op sceckre geruchte, datt den Mattaram andermaell omtrent Dermeije versamelingh van rijs ende padi dede, om de waerheijtt van saecke t'ontdecken, langs voirs. cust affgesonden de jachten Teijouhan, Bonremedio ende Negapatnam, met advijs aen d'onse voor Japare, hoe sich in zulcken gevalle te gouverneeren hadden. wierd mett die occasie goettgevonden Warga[1)], (een Javaen van t'getall daervan in onse voorgaende mentie is gemaect) op zijn groote instantie te relacheeren ende na huijs te senden, te meer hem zijn vrijdom onder conditie van de ronde waerheijtt

1) *Warga*, een Javaan, die in April 1629 door den regent van Tegal naar Batavia wordt gezonden, zgn. om namens den soenan (p. 29 noot 1) vrede aan te bieden. 20 Juni komt hij met 13 prauwen met levensmiddelen terug; desgevraagd bekent hij als verspieder gezonden te zijn. Als gevangene blijft hij te Batavia tot zijn in dezen brief vermelde vrijlating.

te seggen, door de H. Generael Coen za. was toegeseintt, deese relaxcatie van Warga heeft den Mattaram off groote van Java geduijtt off aengenoomen (om aen d'eere te blijven) als een besendingh ende datt daerbij vreede versochten ende is de saecke door den Tommegon Arij Wansa[1)], opperste raett van den Choechonang, over Samarang, soo beleijtt, dat gesancten (daertoe gebruijckende Intche Mouda[2)] na Japare aen onse jachten wirde gesonden, versoeckende, datt voor Samarangh wilde coomen. Den Mattaram was tot vreede geneegen ende wilde een gesanct nevens een brieff wtt den naem van den Mattaram door Aria Wansa geschreeven, mett de jachten na Batta. senden; den Commandeur off Oppercoopman Tresel[3)] neemt ditt versoeck aen ende loopt en passant mett de jachten Westsanen, Negapatnam, Teijouhan ende Bonremedio, Sammarangh aen, alwaer well getracteertt ende ververst worden, ende alsoo den gesanct wtt den Mattaram noch niett verscheenen was, vertrock Tresel, latende daer te reede op den gesanct wachten de jachten Teijouhan ende Bonremedio, welcke den 11 April daeraenvolgende te Batta. arriveerde mett eenen Louro Jouda[4)] ende de soon van Intche Mouda, nevens 14 Javanen, brengende een brief van Aria Wansa aen d'H. Generael ges. dicterende, dat hij, Wansa d'H. Generaels versoeck van vreede, den Choechoe-

1) *Toemenggoeng Aria Wangsa,* regent van Semarang, zetelde als raad van den soesoehoenan in Mataram. Meer dan in dezen brief vermeld is, is mij niet van hem bekend.
2) *Intje Moeda,* Mohammedaansch Chinees te Japara, groothandelaar en omstreeks 1616 havenmeester (sjahbandar) aldaar; de Nederlanders hebben veel contact met hem. Zijn eigenlijke naam is niet bekend. Intje is een Maleische titel, zooiets als ons sinjeur, Moeda is Maleisch en beteekent: jong.
3) *Daniël Tresel,* in 1625 als onderkoopman met de 'Tholen' uitgekomen, vaart sindsdien op Sumatra's Westkust, sinds April 1629 als koopman op de 'Amsterdam'. In Januari 1630 is hij met een aantal jachten als opperkoopman voor de kust van midden-Java, daarna staat hij tot Mei 1631 aan het hoofd van het kantoor in Djambi.
4) *Louro Joeda*. Loerah, thans de titel van een dorpshoofd in midden-Java, was destijds meer een algemeene titel voor een hoofd van lagen rang. Loerah Joeda is een ondergeschikte van den regent van Semarang.

nangh Englaga[1)] voorgedragen hadde, die daerin vernoecht ende mede toegeneegen was, maer wilde persoonl. mett des Heeren Generaels gesancten van de saeck spreecken, over sulcx raett aen, datt mett den eersten een bequaem persoon nevens Loura Jouda aen Zijn Mayest. over Samarangh diende affgesonden. Men behoeffde in t'committeeren van een aensienelyck man niet beducht te weesen, den Choechoenangh hadde zelver beloofft sufficante ostagiers in onse jachten te senden, soo nabedencken hadden; nevens den brieff quam tott schenkagie 10 sacken rijs, een koebeest, 10 hoenders ende watt fruijtt.

Den 15n do. wird den gesanct bij d'Heer Generael audientie gegunt ende verclaerde den brief van Aria Wansa met kennisse ende bij ordre van den Mattaram geschreeven te zyn en datt hy gesanct den Mattaram zelver mondelingh had hooren seggen, tott vreede geneegen was, zoo den Generael daertoe meede inclineerde, versocht datt nevens hem een presentabel persoon mocht gesonden worden om den Choechoenangh Syn Eds. geneegentheyt te moogen aendienen.

By d'Heer Generael ende Raden van India in consideratie genomen zijnde de weijnighe verseeckerheijt, die gegeeven wirden van des Mattarams oprechte meeninge mitsgaders om niett geaffronteertt ende onverhoort teruggegesonden te worden, off t'ontijde schenckagie wtt de handt te werpen, alsoo deese besendingh sonder aensienel. schenckagie niett aengenaem zoude zyn geweest, maer voornementlyck om tytt te winnen, werd goettgevonden Wansae's brieff met een expresse te beantwoorden, omme recht t'onderstaen off deese handelingh mett kennisse van den Mattaram aengevangen was, ende wird daertoe gecommitteertt den assistent off tolck Pieter Franss.[2)] ende is dienvolgende mett

1) *Choechoenangh Englaga,* Soesoehoenan Ingalaga, titel van den vorst van Mataram.
2) *Pieter Franszen,* assistent en tolk, wordt 29 Juni 1629 te Bantam geplaatst om op de hoogte te kunnen blijven van wat daar passeert. Het journaal van zijn reis naar midden-Java in 1630 is gepubliceerd door Mevrouw Fruin-Mees in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap LXVI, 1926. Daarna, sinds 3 October 1630, is hij weer als koopman te Bantam, waar hij in 1634 in gevangenschap is.

noch een Nederlander ende den Javaensen gesanct, adij 4en Meij pr. t'jacht Teijouhan na Sammarangh affgedespaschert, t'geene hem per instructie is gelast ende watt aenden Tommagon Arya Wansa in antwoorde ges. ende tott vereeringh gesonden is, gelieve U Ed. wtt coppieboeck van brieven, onder dato 3n Mey 1630, na te sien. Den 21n Juny is gemelte Pietter Fransen mett sijn geselschap over Sammarangh wtt den Mattaram gekeert, zynde zoowell int op als affreijsen well onthaeltt ende vrintlijck bejegentt geweest, maer bij den Mattaram geen audienti gehadtt, gelyck oock niett bij Aria Wansa zelver, datt op zijn sieckte geexcuseert wird, dito schenckagie ende brieff wird geaccepteertt ende scheen aengenaem te weesen. Door gecommitteerde wtt des Mattarams name zijn d'onse aengedientt, datt Zyn Magt. tott vreede well was geneegen, maer datt zy gesancten, niett genoch gequalificeertt waren om voor den Choechoenangh te verschijnen, datt d'Hr. Generael aensienelicker ambassadeurs mett schenckagie most senden om van vreede te spreecken, mett aenradingh ende waerschouwinghe zulcx in corte, binnen twee maenden, diende te geschieden, alsoo de padi in 3 maenden van t'veltt zoude weesen, als wanneer den Mattaram wellicht van resolutie sou veranderen ende weeder na Battavia coomen. Wtt den naem van den Tommegon Arija Wansa wirden d'onse vereert mett twee Javaense cleetjens ende 20000 cassies[1)] datt omtrent 5 r. van 8n. is ende werdtt haer seer statel. overgeleevertt een missive van gemelte Tommagon aen d'H. Generael, daerinne seijtt, vermits zijn sieckte de onse niett heeft connen spreecken, mitsgaders oock niett heeft connen goettvinden dezelve voor den Mattaram te brengen, maer verseeckert ons, datt tott vreede inclineertt over zulcx raett aen, datt een bequaem persoon voor datt den oegst van t'landtt is, aen de Choechoenangh zoude committereen, twijffelde aen goett succes niett.

Watt gemelte Pietter Fransen wijders op zyn reijse voorgecoomen is, watt plaetsen, dorpen, lantdouwen ende volckeren gesien ende bejegent heeft, hoe mett Moorse eede heeft moeten bevestigen den Generael Coen overleeden was,

1) *Cassies,* naam van verschillende Indische muntjes van lage waarde. Het woord is afgeleid van het Portugeesche caixa = tinnen geldstuk.

mitsgaders datt voor dien tijtt *(fol. 43)* gants geen apparentie noch toerustingh van oirloge vernoomen heeft, gelyck meede dat twee Nederlanders, in de revire Sewouw anno 1629 genomen, Moors waren geworden ende in de stadt Mattaram den kost gingen beedelen, gelieve U Ed. alles naerder wtt nevengaende journael ende raport van voors. Fransen te beoogen[1)].

Op verscheijden consideratien is tsedert geen naerder besendingh aen den Mattaram gedaen, eerstelijck, vermits onse gesanct contrarie beloften den Mattaram noch oock Wansa zelver, niett heeft moogen sien noch spreecken, ten andre om die van den Mattaram tott naerder aensoeck van een tweede besendingh te compelleeren ende alsoo haere genegentheijt ende maximas des te beeter te sondeeren ende tijtt te winnen, intrem hebben over ende weeder schriftelijck corespondentie met den Tommagon van Tegall ende Japara gehouden, die ons aenrieden besendingh te doen, versoeckende bijwijle een goet Arabis paertt voor den Mattaram te coopen, daerop door den ontfanger Masijck[2)] als sabander hebben doen antwoorden, datt geneegen waren gecommit-

1) Zie p. 157 noot 2.

2) *Cornelis Cornelisz. van Maseyck* vaart in 1611 uit als assistent, wordt eerst te Grissee, daarna, in 1615, te Japara geplaatst, waar wij hem in 1616 als onderkoopman vinden. In Juni 1618 maakt hij op last van Reael een hofreis naar den Mataram, in Augustus 1618 wordt hij bij het afloopen van de loge te Japara door de Javanen gevangen genomen en eerst in November 1621 op last van den Mataram op vrije voeten gesteld. Vervolgens, in Januari 1623, wordt hij licentmeester en sjahbandar en maakt hij in 1624 wederom een reis naar het hof van den Mataram. In Januari 1625 is hij ontvanger-generaal te Batavia, in 1627 tevens weer sjahbandar en gedurende de belegeringen van de stad is hij kapitein van een compagnie. Na Coen's dood neemt hij deel aan de verkiezing van den nieuwen gouverneur-generaal. In 1631 gaat hij als gezant naar Bantam, in 1632 als zoodanig naar den Mataram. In 1634 gaat hij met een vloot ter vernieling van vaartuigen naar de Javaansche kust. In December 1635 wordt hij als bevelhebber van een vloot ter bestrijding van de Portugeesche vaart op Palembang en Banka derwaarts gezonden, in 1636 voor vredesonderhandelingen naar Bantam. Hij sterft 22 September 1638.

teerde om vreede te maecken aen den Mattaram te zenden, als maer verseeckert waren, aengenomen ende niett affgewesen zoude worden, ittem datt de beste paerde tott dienst van Zijn Mag. ende niett te coop waren.

De Chineesen hebben te mets meede eens getouchst (sic) off geen nader besendingh gedaen zoude werden.

Soo haest als die van den Mattaram bemercte, dat wij de naerder aenspraecke trainneerde is de frequentatie ende toevoer van verscheijde waren ende principalyck rijs meede verboden, hoopende ons daerdoor tott aenspraeck te constringeren, men verstaett meede den Mattaram t'hooft van Samarang ende Loura Juda heeft doen gevangen setten, vermits geen naerder aenspraecke wtt Battavia, volgens haer beloften, verneemt.

T'is seecker, die van den Mattaram deese besendingh alleen voirderen om aen d'eere te blijven ende d'omliggende Coningen ende volckeren te doen gelooven de Neederlanders vreede bij den Choechoenangh versocht ende hem als zijn onderdanen mett goede schenckagie vereert hebben, deese glorie mach hem well gelaten worden, als maer voirdeel connen doen ende waere niet ongeraden (gelyck U Ed. schrijven) mett den Mattaram voor eenighe tijtt watt te simuleeren, ende datt hem all jaerlijcx mett eenighe geschencken deede besoecken, soo daermede den ooirlogh, all waertt maer voor eenighe tijtt, conden affweeren, maer gelooft Mijnheeren, datt mett schoone woorden noch groote giften nimmermeer gediverteertt sall worden als macht ende middelen heeft ende apparentie van voirdeel ziett, den ooirlogh tegen Battavia te hervatten, maer by gelegenth. gelyck nu, datt gematteert[1] is, sal men mett een goede schenckagie naer veeler oppinie connen te weege brengen, zijn attentaten een jaer a twee geretardeertt worden. Ittem datt geen vliegende troup van 12 a 15000 man omtrent Battavia sendt, die altijtt machtich zijn, mett een loop de thuijnen ende boomen buijten Battavia te ruijneeren, mitsgaders datt de negotie niett werde verhindertt.

D'Hr. Generael ende Raden van India inclineerden om den Mattaram mett een reedelycke schenckagie te doen besoecken ende in onderhandelingh van vreede te treeden, soo

1) *Gematteert,* machteloos gemaakt, afgezet.

haest d'occasie presenteert ende daertoe versocht zullen worden daertoe de saecke licht te beleijden zijn.

Daer wird all weederom gerucht, dat ao. 1631 te velde om de west wilde trecken. Die van Bantam meenen well te weeten, dattet op haer gemunt is, te meer enighe gesancten van des Mattarams volck tott Bantam waren geweest, wier besendinge ende bootschappen hun seer suspect waren, mitsgaders datt die van Cherbon Bantamse prauwen van Sammarangh ende elders coomende, met vivres gelaeden, aengeslagen ende verbeurtt hadde gemaeckt, latende alleen t'volck vrij.

Daer wird wtgegeeven ende d'Heer Crape heeft zulcx van Japara mede geadvijseertt, datt den Mattaram ordre gegeven hadde om groote partije padi op de weegen van Battavia, by westen Cheribon te doen planten, tott provisie van zijn leeger, t'wort geseijtt; doch gaett zeer onseecker, wij hebben daerom jachten expres langs de cust gesonden tott Cheribon, maer niett ontdecktt. Eenich volck heeft den Mattaram tijtelijck, in t'jaer 30, nae d'affgeweeckene van Oecker ende Sammedangh[1] gesonden, die affgeslagen zijn, t'schijnt den roep van padi planten wtt deese optocht procedeertt, in zijn lant ende op d'ordinari plaetsen is den rijsbouw zeer bevoirdertt ende een abondant gewas; d'Heer Crape advijseertt meede, datt den Laxemana off Gouverneur van Japara[2] een despeche naer Mallacca hadde gedaen omme hun assistentie teegens Battavia te versoecken, enfin t'en gebreecktt Java aen geen groot opgeeven, soo daervoor verveert ware zoude haest meester zijn. Wyders heeft den Mattaram belast aen die van de zeestrandt ende yder haven op tacx gestellt van zeecker quantite prauwen ende eenich ander groott vaertuijch te maecken, dat zeer beneersticht worde, dit verstaet men, datt seecker gaett. Watt daermeede voor hebben, leertt den tijtt. Die van Bantam vreesen te water besocht sullen worden. Wij verneemen zeeckerlijck alle des Mattarams adel een schrick van Battavia hebben ende den

1) De bevolking der districten *Oekoer* en *Soemedang* had deel moeten nemen aan de eerste belegering van Batavia en had daarbij zoo geleden, dat ze was uitgeweken naar afgelegen gedeelten van de Preanger. In 1632 werd ze op zeer bloedige wijze weer door troepen van den Mataram onderworpen.

2) *Laxemana,* Laksamana = vlootvoogd. De regent van Japara staat tevens aan het hoofd van de Mataramsche zeezaken.

Choechoenangh ontseytt hebben om weeder derwaerts te gaen ten ware persoonel. meede quame. Wat voorneemen zullen, leert den tijtt, t'is zeecker geen meer macht can te velde brengen, als anno 1629 voor Battavia is geweest, ende datt zeer zwarelijck zyn volck derwaerts zall te crijgen weesen ende persoonelyck zoo verre buijten zijn landtt te gaen ooirlooge, zall niet durven bestaen, wtt vreese dat hem meer volck zouw affvallen.

Met de jonghste tijdingh in February passato, wtt Tegall ende van Cheribon, wird van geen oorloge gesproocken, maer datt den Mattaram tott vreede inclineerde ende gesancten van Battavia was verwachtende; over Palimbang heeft den Mattaram aen die van Jambij mett een loose brief doen weeten datt met Battavia vereenicht was ende datt verstaen hadde Jambij van de Portugiesen gedreijcht werde, over zulcx raett haer aen met hem in vruntschap te continueeren als die van Palimbangh doen, welcke zyn subjecten zijn, wilde haer dan oock protigeeren als naerder bij missive van den coopman Oosterwijck[1)] in Jambij, adi 18n July 1630 geschreven, te zien is, dies weeten deese Indische Coningen haer by alle occasie te valleeren, die van Jambij hebben dit schrijven niett aengenomen.

(Fol. 44). Belangende Battavia, wij laten ons voorstaen, zijn grootste ende swaerste proeffstuck heeft wttgestaen ende datt den Mattaram mett openbair geweltt geen voirdel daerop becoomen zall, eenighe zijn van oppinie de belegeringh well andermael mocht hervatten, andere meenen datt Bantam allvooren zall trachten te vermeesteren om ons den ooirlooge van daer aen te doen, t'welck den tijtt leeren zall. Ondertussen can Battavia zulcx versterct ende Bantam soo door ons gemaintineertt werden, datt verhoope den Mattaram op d'een noch d'ander geen avantage becoomen zall, te

1) *Jan Oosterwyck,* in 1619 als assistent uitgekomen, is in 1623 onderkoopman en gaat op de 'Zuytholland' naar de kust van Malabar. Van 1625 af is hij in Djambi, begin 1629 is hij er opperkoopman en hoofd van de factorij, waarna hij tijdelijk door Tresel (p. 156 noot 3) wordt vervangen. In Mei 1631 is hij weer op zijn post terug, in 1633 volvoert hij een zending naar Bali om daarna met de 'Heusden' naar Sumatra's Westkust te gaan. Hij repatrieert in December 1633.

lande is niett machtich provisie voor soo grooten leeger te beschicken ende te water can hem t'selve beleth worden.

Dat UEd. meent ende becommert zytt den Mattaram Batavia zall comen verdeuren[1] ende gestadich t'landtt rontom de stadt onveijll houden ende t'selue infractueus[2] te maecken, waerdoor men een van de nutste vruchten des rendevous zall coomen te missen, namentlijck de refrecementen ende vruchten des lants etc. T'is zulcx datt den Mattaram als ons emmers wildde quellen, jaerlicx in de drooge tijt een trouppe van 10 a 15 m. man can toesenden om eenighe boomen ende thuijnen ter loops te ruijneeren ende t'landt voor een maent off 1½ watt onveijll te maecken. t'welck oock niett als mett groott ongemack can geschieden, ten aensien Battavia soo verre affgeleegen is, datt hun provisie geconsumeertt hebben als bij de wercken coomen ende omtrent Battavia is t'soo cael, datt hun niett erneeren connen ende van honger vergaen voordatt weeder t'huijs geraecken, ende zoo cleender trouppe affsondt zouden wellicht t'weederkeeren vergeeten, zoodatt wij oppinieren zulcx niet licht sall onderliggen, ende daervoor weijnich te vreesen is, datt, gelyck eenige willen sustineeren, mett heele colonien zouw coomen affsacken tott omtrent Battavia om ons zoo te quellen ende te verduren is niet apparent, alsoo niemant soo verre van de wercken vertroutt, vreest voor affvall, gelijck aen die van Oecker ende andere is gebleecken. Wtt louter dwanck ende niett wtt lieffden wortt den Mattaram van zyn ondersaten ende alle groote van t'landtt ontsien ende gehoorsaemt.

Watt nu aengaet t'overwinteren van des vijants leeger voor ende omtrent Battavia, daerinne UEd. schijnen beducht te zijn, wij connen niett bedencken mett watt reeden d'Heer Willem Jansen[3] zulcx heeft gesustineert. Die d'experientie van Battavia's geleegentheyt ende d'omliggende landen

1) *Verdeuren,* verdieren, het bestaan onmogelijk maken, in het verderf storten, ruïneeren.
2) *Infractueus,* waarschijnlijk bedoeld infructueus, onvruchtbaar.
3) Hier is niet bedoeld de persoon, waarover p. 75 noot 1 handelt, maar *Willem Jansz*. (van Amsterdam), die in 1603 als schipper in Indië komt, in 1614 commandeur van Solor is, in Maart 1619 Raad van Indië, admiraal van vloten van defensie en van 1623-'27 gouverneur van Banda. Hij maakt de eerste belegering van Batavia mee en repatrieert in November 1628.

eenichsins bekent is zall contrarie ooirdeelen. T'is d'Hr. Generael Carpentier[1] well bekent, datt het gantse landtt rontsome Battavia in de principaelste reegentijtt ruijm een knie diep onder waeter staett, wttgesondertt alleen den Heerenwech, eenighe weijnighe thuijnen, Dircxlandt ende Compagnies koestall, die bij groote affwateringe meede noch onderloopen, zoodatt de menschen hun in t'water zouden moeten legeren, den gestadigen reegen op hun bloote lichaem wttstaen, buijten hoope van toevoer van eenighe victualien voor de maenden Junij ende Julij, als wanneer de landen eerst weeder gebruyckel. worden. Te watter connen niett geholpen worden, waerwtt UEd. licht connen ooirdeelen den Mattaram hem in t'regenmousson omtrent Battavia niet moogelyck is t'onthouden.

T'is waer den vijant Ao. 1628 de beleegeringh langh hardeerde[2] ende den 3n. December eerst vertrocken. Datt leeger hadde geen sleep noch geschutt na te voeren. Soo Ao. 1629 soo langh gecontinueertt hadden, zouden hun geschut overwech niett gebracht hebben, daerop oock well verdacht waren ende deslogeerden datt jaer den 7n. October ende t'is zeecker als een formeel leeger ende geschutt omtreent Battavia leijtt ende niet tijtelijck, voor datt den reegen comt, verplaetsen, zall t'niett moogelijck zyn t'schutt aff te brengen, zijnde de weegen door de minste reegen datelijck onbruijckelijck, de jaren 28, 29 ende 30 zijn extraordinari drooch geweest, als in eenighe jaren te vooren niett geweest is, primo January 1631 ende noch acht dagen na datum conde men mett wagen ende paerden drooch tott aen t'eijnde van t'pavillioensveltt rijden ende ultimo dito was hett rontsom mett water bedect. Een formeel leeger wt den Mattaram can te Battavia voor halff Augusti niett aenlangen, zoo ten respecte van de weegen als dat nootsaeckelyck den padi eerst van t'veltt moett weesen om t'volck tott de tocht te gebruijcken ende in October wortt genootsaeckt te verstrecken, soo van ongemack niett vergaen ende hunzelven consumeeren willen, in voege Battavia booven 3 maenden in t'jaer van

1) De oud gouverneur-generaal *Pieter de Carpentier* (1622-'27) is sinds 1628 bewindhebber ter Kamer Amsterdam. Zijn Indische diensttijd, aanvangend in 1616, speelt zich bijna geheel te Djakatra-Batavia af.
2) *Hardeerde,* uithield, volhield.

den Mattaram niett gequeltt can worden. Den Mattaram gageertt geen soldaten, t'moet all den Prins wtt liefde dienen. Datt voor Sorbaije lang gecontinueertt ende die stadtt eijntlyck nae een thienjarige oirlooge t'ondergebracht heeft, is een ander gelegentheijt als Battavia, daer matteerde d'inwoenders, bedervende haer gesaij ende t'geene jaerlicx aenquecte; voor Battavia matteertt zich zelven, vint daer t'eeten noch te breecken, zelffs valtt hem t'houtt tott haer borstweeringh gants difficill ende veer te haellen ende in toecoomende zaltt' noch swarelijcker zijn.

Wtt onse voorige brieven zullen UEd. verstaen hebben den vijandt ao. 1629 niet onderleijtt heeft de revier te stoppen, wij meenen oock zulcx voor datt volck niett practijcabel zij ende schoon door de meenichte van volck, datt te weege brachten, can Battavia daerby ten princepalen niett verleegen vallen, de Battaviase revier heeft dicht bij de statt veel affwateringhe wtt het landtt ende drij andre spruijten wtt de revire van Ancke, die den vijant niett affsnijden can, oock hebben bevonden op verscheijde plaetsen met graven bequaem water te becoomen is, selffs optt merctveltt voort statthuijs hadden voorleeden jaer tott een proeve een putt doen graven van 6 a 7 voeten diep, die goett watter gaff; binnen de reduijt Zeelandtt was meede goett water gegraven ende all ten ergste coomende, de putten onbequaem wirden gevonden de revijre verleijt zynde, soo hebben maer een quertier van tcasteels gracht te stoppen ende can geheel Battavia zich van dat watter dienen, soodat UEd. dienaengaende geen swaricheijtt heeft te maecken ende t'waetter haellen mett scheepen wtt Ancke, Ontong Java off Crawangh, mitsgaders t'maecken van cisternen geexcuseertt blijft. t'souw oock beswarelijck van dien cant vallen willen, alsoo reeckeningh maecke dagelijcx voor heel Batta. 30 a 35 liggers[1)] dranckwatter van noode zijn.

Met de jongste vloote hebben UEd. een puttboor gesonden, daer was op ons vertreck geen preuve van genoomen, men meent datt binnen t'casteel daer meede bequaem water sall connen worden geboortt, datt een goede saecke waere.

(Fol. 45). Belangende datt die van den Mattaram assistentie van Mallacca teegen Batta. versocht hadden ende moogelijcx noch doen, is van cleene consideratie, geloove dat

1) *Legger,* groot water- of wijnvat, van ruim 400 liter inhoud.

hun mett hoope zonder effectt zullen voeden, alsoo genoch hebben te doen om haer eijgen te bewaren, meene oock den Mattaram hun hulpe niet begeertt, is te trots, t'sijn maer Javaense praettiens ende meenen ons verveertt te maecken.

T'casteel Batta. is, als voore geadvijseert, met steene gardyns[1] (in cley opgehaelt) omtrocken, de zuijdgardijn is in January laest meest ingestortt ende wird weeder gerepareertt, t'opmetselen in cleij valtt wel oncostelyck maer is onbestendich werck, t'is apparent alle de gardijnen van t'casteel d'een reegen tijtt off d'ander zullen vallen. Bij d'Heer Generael Coen zaliger zijn die in haeste (dewijle de noott zulcx vereijschte) buyten costen van de Compagnie opgemaect, tseedert is de punct Peerle in calck ende steen rontom 18 voeten opgehaeltt, massiff met aerde gevultt ende voltrocken, behalve de borstweeringhe. De puinct Saffier is noch mett plancken becleett, staett om te vallen ende gheeft een groott affsien aent casteel. Soo men eenighe vooreerst onnoodighe wercken geexcuseertt ende twerkvolck aen de Saphier geemployeertt hadde ware almeede nevens den Paerle voltoijt ende vergeeten, t'zall goett zijn UEd. expres ordonneere t'casteel voorall rontsom in steen opgemest ende voltrocken wordtt; t'is zeecker die van den Mattaram niett anders heefft beweechtt naer Batta. te coomen, als de slechte gestaltenisse van ons fortt Batta.

T'groot nieuw huijs tussen den Saphier ende Paerle was onder dack, de helft was meest voltoijtt ende wird gebruijcktt tot packhuijsen, d'ander helft wird besoldertt ende partije daervan tot een wapencamer geprepareert, 18-38 voeten wijt binnen zijn mueren, heeft niett meer als een viercant mett 6 voeten borstweeringh onder zyn dack, de graft bij westen t'casteel tussen de puncte Diamant en Paerle is met groote costen gediept, van buijten de barm mett balcxkens geheijt ende mett swalpen geschoytt, zijnde ditt de voornaempste wercken, die aent casteel ao. 1630 zyn gemaecktt, behalve eenighe reparatie aen oude huijsen ende andre accomodatien; zeer zijn op Batta. om packhuijsen verleegen ende lijtt de Compagnie bij gebreck van dien groote intrest ende worden veele goederen genootsaecktt in Compagns. huijsingh buijten t'casteel in de stadtt te bergen, gelijck daer

1) *Gardijn,* courtine, hoofdwal tusschen twee bolwerken of bastions.

op ons vertreck int vrouwenhoff over de 285 lasten peper lach, zynde t'peryckel van brandtt seer subject, ende int statthuijs heeft oock over de 150 M. lb. giroffel nagelen geleegen, twee houte loges met ataap[1] gedecktt waren in Juli passato genootsaecktt int fortt op te slaen om peper, nagelen ende de Suratse retouren te bergen, over zulcx is gants noodich, meer goede packhuijsen slecht ende hecht int casteel gemaecktt worden.

Ao. 1628 hadde d'Heer Generael Coen zal. geprojecteert ende voorgenomen over de groote revier bij westen de oude stadtt een graft te doen graven; eenighe vadems waren tott een preuve, omme te sien was costen zoude, bij der handtt genoomen, maer bleff door des Mattarams ooirloge steecken. Cort na d'Heer Generael Specx aencompste is dit werck onder handen genoomen, zoo well tott meerder verseeckeringch van Batta., als om de Chineesen werck te geeven, ende is voors. gracht wttgegraven lang 405 roeden ende 10½ voeten, breet 6 roeden 4 voet ende 10 voeten diep, maeckt samen 14434½ cubicq vadem ende heeft in gelde gecost a 2½ R. per vadem, de somma van 36086¼ R. van 8ten, deese gracht loopt rechtzydich mett de Tijgergracht respondeerende op de Burchwall, die de verlatene van de behouden stadtt separeertt, tussen de kerck ende poinct Brabant.

Tot t'wttgraven van deese gracht heeft de Chinese burgerye ende d'incoomende Chinese trafficanten extraordinari gecontribueert, in vier maenden tseerdertt primo Meertt 1630 tott ultimo Juny daeraenvolgende R. 16368, zynde t'surplus wtt des Compies. middelen verschoeten, monterende f. 50284.1.12. Op den Zuijthoeck van gemelte gracht is een puinct in steen ende calck opgetoogen, hooch booven de grondtt ruym 12 voeten ende omtrent 6 voeten over zijn lichaem, mett aerde opgevultt, de Neederlantse burgerije hadde daertoe bij vrijwillige collecte belooft te contribueeren tussen de 4 a 5 m.r. van 8n, vrije swarten ende Japanders, 400 r. Meer zall ditt werck costen nietteegenstaende Comps. volck den arbeijtt doen ende bijwijle over de 200 persoonen toe gebruijct worden, zoo slaven, lyffeygen als soldaten, off oppassers, soodatt de Compagnie overall de grootste participant in d'oncosten blijft.

Verscheijde reparatien zijn aen de statswercken noodich

1) *Atap,* dakbedekking van palmblad.

ende eenige gedaen, de cooques boomen daermede de stadt geslooten is ende eenighe reduijten meede op gesett zijn, beginnen te vergaen ende zullen booven een jaer naer datum niett staen.

Hierneven gaet affteeckeningh ende beschryvingh daerbij UEd. zullen zien in watt forme geprojecteertt wordtt de stadtt Batta. te vergrooten ende te fortificeeren, resolutie is daerop niett genoomen, maer zall UEd. ordre ende goettvinden daerop worden verwacht, ben van oppinie UEd. de forme ende maniere wel zall gevallen, maer datt de groote costen, welcke daertoe vereijschtt worden de Compagnie de lust zall doen vergaen, te meer d'oude wercken als namentlick de gracht by oosten de stadtt, die meer als f. 100 m. gecost heeft niet te stade compt ende gedempt zal moeten worden, de puinct op de Zuijdhoeck van de nieuwe gracht bij westen de stadtt begreepen ende all omtrent de 3 m.r. gecost heeft, comt meede niett te pas ende is costen verlooren. U Ed. gelieve de modelle t'examineeren ende daer op alsulcke ordre te geeven als U Ed. ten dienste van de compagnie ende meeste verseeckeringe van Batta. zullen best ooirdelen. Een well geordonneerde stadtt propijs[1)], curieus ende neth is prijselijck als de beurse zulcx vermach ende Comps. constitutie gedooght.

Opt verleijden ende recht liggen van de revire wort vrij watt gesproocken, t'is ook niett bij der handtt te neemen, mett 80 a 90 m.R. can t'selve niett gedaen worden, t'causeertt meede groote onlust bij de burgerije de puinct daer vrywillich 4 a 5 m.R. toe gecontribueert hebben, misleijtt te zijn.

(Fol. 46). Volgens project was begonnen de fortificatien aen de zuijtzijde bij der handt te neemen, ende is d'eerste steen van de statspoorte aen datt oort geleijtt primo February 1631 ende wird dezelve neevens een batterije van 4 roeden facit in calck ende steen opgetrocken, die op ons vertreck 10 voeten hooch waren, met eenighe roede gardijnen ende avanceerde ten aensien vant reegenachtich weeder reedelyck well, daerteegen stont de fortificatie vant casteel still.

Wij meenen jaerlicx tot bevoirderingh van de stadtsfortificatie wtt de tegenwoordighe Chineese ende Neederlantse burgerije extraordinari sall connen gecollecteertt worden,

1) *Propijs,* van het Latijnsche propius: dichter bij.

t'heeft de Chineesen ao. 1630 gants beswarelyck gevallen tott de nieuwe gracht 16 m.r. te contribueeren, behalven ongeveer 2 m.r. die tott een brugge over de groote revire hebben gegeven, dienen bijwijle een jaer geexcuseertt gelijck oock de Neederlantse burgerije.

De Compagnie vereijscht noch minder belast ende behoort met Batta.s fortifficatie niet voirder beswaertt te worden, als datt d'arbeijtsluijden daertoe versorgen, in voege om t'noodighe te voirderen alles opt spaersaempst mett de minste costen moett worden aengeleijtt ende datt men niet te veel teffens, noch onnodighe wercken onder handen neempt, opdat de statt ende t'casteel ten besten verseeckertt ende de Compagnie noch burgerije niet t'ontijde ende te veel belast worden. De Compa. heeft ao. 1630 over de 80 m. gulden voor de stadt verschooten.

De Generale ongelden in Batta. van een jaer, tseedert primo September 1629 tott ultimo Augustus 1630 per t'comptoir van de Generale Compagnie verstrect, bedragen in alles de somma van f. 1075788//7//2 bestaende wtt navolgende partije gelijck naerder in de generale boecken onder dato 10n. October 1630 blijct, te weeten:

Aen oncosten ende montcosten etc.	f. 374238// 9//11.
Aen soldye verstreckt	f. 281205// 0// 1.
Aen fortificatie	f. 93397// 3// 8.
Aen schenckagie	f. 5179// 9// 4.
Aen oncosten van de schepen ende t'volck daerop varende	f. 321768// 4//10
	f. 1075788// 7// 2.

Waerteegen goetgedaen wortt soo in negotie geavanceert te weesen datt slants incompsten als andersints in dito tijt gerendeert hebben f. 716802//1//2, te weten:

In negotie op verscheijden coopmanschappen, vivres etc. soo in de stat als t'casteel verhandelt	f. 434562// 7//11.
Per condannatie over boete	f. 41091//10// 1.
Van s'lants incompste	f. 241148// 3// 6.
	f. 716802// 1// 2.

In voege Batta. dat jaer noch ten achteren is f. 358986//6// - alhoewell de negottie datt jaer reedelijck heeft gegaen ende goede partye cleeden vertiert zijn, mits-

gaders datt de winsten door 'tvercoopen van de prijs goederen bij zuyden Mallacca verovert meer als f. 100 m. extraordinarij vergroott sijn.

T'groot garnisoen ende den ommeslach in Batta.; die d'eene tijtt door d'ander niet min bestaen als wtt 10, 11 ende twaelff hondert Neederlantse coppen, valtt lastich ende loopt, soo van mondcosten als onderhout, hooch te gelde, te meer soo veel getroude benoodichde huijsgesinnen zijn, die alle maent moeten worden affbetaeltt, de fortificatien ende statsleeninge als andre ongelden excedeeren meede ende de scheeps oncosten vallen lastich, vreese ao. 1631 niet gemindertt zullen weesen ende apparent de winsten soo groott niett. Tseedertt heeft den oppercoopman Jan van der Burch[1] zijn boecken andermael geslooten ende transportt van Comps. effecten aen Arent Gardenijs geweesen president in Banda, die de novo voor oppercoopman in Batta. a 180 gulden per maent aengenomen is, gedaen, ende bedragen d'ongelde van vyf maenden tseedert primo September 1630 tot ulto. Janu. 1631 f. 425532//17//8.

daertegen in negotie geadvanceert	f. 157879//13// 4.
en hebben s'lants incompste gerendeert	f. 129770// 9// 2.
	_____
	f. 287650// 2// 6.
Comt in vijff maenden te quaet	f. 137882//15// 2.

In d'ongelden van deese vyff maenden zyn all weeder ten behoeve van de schepen verstrect f. 221 m. ende verfortificeert f. 40m. Mett d'oncosten van schepen werden d'ongelden van Batta. zeer beswaert, zoo daerteegen de winsten die op de voijages van de westcuste van Sumatra ende elders

1) *Jan van der Burch,* vaart in 1618 als assistent uit, is in 1619 onderkoopman op de 'Weesp', in 1621 opperkoopman. Van 1621-'24 is hij als Portugeesch gevangene te Goa. In 1625 maakt hij een tocht van Batavia naar Coromandel en Ambon om slaven op te koopen. In 1626 wordt hij belast met de boekhouding te Batavia, in 1628 is hij tevens provisioneel president van den Raad van Justitie, tot aan de aankomst van Vlack (p. 16 noot 2). 24 September 1629 neemt hij deel aan de verkiezing van Specx als opvolger van Coen. In 1631 wordt hij Raad van Indië, in '32 president-weesmeester en commissaris in den kerkeraad en in '33 directeur-generaal. In Maart 1636 wordt hij gouverneur van Formosa; hij sterft 1 Maart 1640.

worden gedaen off geschreven ende opt comptoir goett gedaen wirden, zouden de winsten d'ongelden ten naesten bij egualeeren, doch ben van oppinie datt bij goede menagie, affschaffen van veele onnutte dienaers, progres van negotie ende aenwas van goett getall Chineesen, mitsgaders dat alle excusable wercken naerblijven ende niett meer over hoop haellen als met Compagnies eijgen volck can worden beampt[1)], de winsten ende incoomen van de landen in Batta. d'ongelden niett alleen sullen balanceeren, maer een groote somme te booven sall connen gesteecken worden.

In Batta. zijn Ao. 1630 alle eetwaren ende verversingh opulent ende reedelijcx coops geweest ende zijn daerteegen veel cleeden ende andere coopmanschappen getrocken ende vertiertt geworden. Bij de Compagnies winckel in de statt is datt jaer over de 100 m.f. op cust-ende Suratse doecken geavanceertt, de borgerije die door de voorjarige slappe negotie mett cleeden overcropt waren, zijn meede meest ontlast geworden, doch wortt zeer bij hun geclat[2)] ende den cleetthandel in decadentie gebracht, soodatt de Compagnie weijnich off geen cleeden vercoopt, zoolanghe de burgerije geprovideertt zijn, hebben hun tapeserasses[3)] voor 28 r. ende minder de corgie[4)] vercocht ende goelongs[5)] 30r. welcke bij de Compa. naerderhandtt niett min als 35 R. ende 40 R. sijn gevent. Die van de Oost hebben vrij cleeden getrocken, daertegen veel goutt ingebracht, den rijs blijft schaers, heeft t'geheele jaer van 50 tott 70 r. t'last van 3000 lb. off 230 Bataviasse gantangs[6)] gegolden. Van Cambodja, *(fol. 47)* Siam, Cotchin-China, Borneo, Balamboang, wtt des Mattarams landtt, van de westcuste van Sumatra ende elders is reedelijcke toevoer geweest, daerteegen in Batta. maentlijck ruijm 60 lasten geconsumeert wortt. De Compagnie heeft tseedertt primo Januo. 1630 tott op ons vertreck, zynde ongeveer 15 maenden, in Battavia opgecocht 682 lasten, cos-

1) *Beampt,* voorzien (een vreemd gebruik van het woord).
2) *Cladden,* verkoopen van waren beneden kostprijs.
3) *Tapih sarasse,* veelkleurige zijden doeken van verschillende soort.
4) *Corge,* bundel van 20 stuks geweven stoffen.
5) *Goelongs,* oprolbare doeken, gordijnen.
6) *Gantang,* een niet overal gelijk gewicht, meest 1/10 pikol of 12½ pond; te Batavia 13 ⅓ pond.

tende van 50 a 65 r. t'last. Peeper is meede van diversche quartieren als Benjermassingh, de westcuste van Sumatra, Palimbangh reedelycke partye ingecoomen ende bij de Compagnie gecocht 198 lasten off 3960 picol tott 7½ r. t'picoll, alle welcke met Neederlants gelt betaelt wortt, ende voor cleeden weeder in cassa comt, in voege de peeper mett cleeden wortt betaeltt, daer een cent ende meer op gewonnen is, ende geniet de Compa. daerenboven 10 p. Cto. van toll, namentlyck voor incoomen van de peper 5 ende de cleeden die daervoor worden wttgevoert andermael 5 p. Cto. in voege de peper welcke de Compagnie in Batta. toegebracht wortt, minder comt te staen als elders, daer zelffs gaen haellen, overzulcx voor als noch niet geraden is omme den toevoer in Batta. niett te stutten, den peper op minder prys te brengen. Den rijs gheeft van incoomen 10 p. Cto. daer bij de coopluijden zeer over wordtt geclaechtt, seggende vermits den hoogen toll geen voirdel connen doen, eenighe van d'oost hebben teegen den ontfanger Maseijck rontwtt verclaertt datt vermits de groote tollen in Batta. op den rijs geen voirdel connen doen ende daerover partije tott Bantam gebracht hadden, alwaer den rijs t'verleeden jaer ende noch soo dier is als te Batta. ende betaeltt den rijs noch andre eettwaren aldaer van incoomen geen toll, gelijck oock den rijs over gants India daer gebracht wortt, toll vrij is, wij meenen gants noodich te weesen U Ed. de saecke in consideratie neempt ende den toll op den rijs modereert tott 5 p.Cto. offte well geheel vrij, t'is zeecker hett den toevoer zal doen accresseeren ende beeter coop veroirsaecken, oock wortt alle den rijs bij de Compagnie gecocht, den burger coopt niett meer als dagelijcx van doen heeft, zoodatt de Compagnie d'incompste van haer cijgen consumtie geniett wttgesondertt van de 600 lasten die de burgerije gasteert, datt a 50 r. per last jaerlijcx emporteert 3000 r. ende 1500 r. als den toll op 5 p. Cto. gereduceert wirde. d'Insichten als wanneer den toll int generael ao. 1622 is verhooght geworden zyn geweest, dat men de saecke soude beleijden alle cooplieden genootsaeckt soude worden nae Battavia te coomen ende datter dienvolgende niettegenstaende de groote tollen geen toevoer zoude gebreecken, alle welcke tot noch toe niett practycabel, noch machtich zijn geweest, staet oock te considereeren off zoodanigen dwanck op reeden gefondeertt is. Watt aengaett den tol van 10 p.Cto. op alle andre eettwaren, fruijten,

zuijcker etc. dient gecontinueertt ende zall d'aenteelingh van dien, als den toevoer mancqueertt in Batta. voirderen ende can door de burgerije gedaen worden; tott den rijsbouw zijn noch niet machtig, t'is oock bedenckelyck zoo langh mett den Mattaram in ooirlooge zijn veel rijs om her Batta. te sayen. *a*.

Boonen zijn oock goede partije van d'Oost toegevoert zoo dat de teegenwoordige vloote reedelijck is geprovideertt geworden, ende is een treffelijck sustent voort volck op de na huijs gaende scheepen. Van Borneo sijn meede reedel, pertije diamanten gebracht, voorde waerdije van 2000 R. is aende ontfanger incoomende toll betaelt, meene well voor 4 a 5000 R. ingebracht ende vercocht zijn. Door de burgerije ende Engelse worden deese steenen zoo excessiff hooch gedreeven dattet voorde Compa. ongeraden is, aen te coomen, echter omme U.Ed. te thoonen watt daer in gepasseertt ende hoe in Batta. vertiertt worden, gaett pr. t'schip Deventer 74 st. weegende 71 caraett[1] ende costen R. 1298⅛. U Ed. connen na bevindingh ordonneeren, watt in toecommende daerinne begeertt gedaen te hebben, meene geen voirdeel aen vast is, ende datt de diamanten in Batta, ten naesten bij zoo dier werden ingecocht als in Europa waerdich zijn.

Soo well getroude Compies. dienaers als eenighe burgers in Batta. weeten deese negotie soo waer te neemen, datt daer goede proffijten wtt trecken, coopen de cleenicheeden op ende weeten dezelve teegen t'vertreck der schepen te venten, onder andre wortt geseijtt den commissaris Dirck vander Lee[2] teegenwoordich mett de weeduwe van zalr. Willem van Well[3] getroutt, aen diamanten bij geleegentheijtt zoo

1) In den diamanthandel was een *karaat* 4 grein of ruim gram.
2) *Dirck van der Lee,* in 1621 uitgevaren als onderkoopman, wordt in 1622 extra-ordinarisschepen van Batavia en diaken, 23 Januari 1623 opperkoopman en visitateur der soldijboeken. 1625-'26 is hij in Perzië en Jemen. Begin 1627 gaat hij als commissaris naar Perzië en Soeratte voor de controle der kantoren. Begin 1629 is hij met de wachtschepen voor Bantam, 9 Juni 1629 wordt hij van daar teruggeroepen om den 25en Augustus van dat jaar weer derwaarts te worden gezonden. In 1631 is hij secretaris en extraordinaris Raad van Indië. 6 Januari 1632 vertrekt hij als commandeur van een retourvloot naar Patria.
3) *Willem van Wel*(*l*) vaart in 1622 als onderkoopman uit, in 1623 is hij opperkoopman te Batavia, belast met de uitbetaling der geldrantsoenen. In Augustus 1629 verzoekt hij te mogen repatrieeren. Zijn weduwe is Ockje Iepema.

nu als dan tott de somma van 2800 R. in Batta. g'emploijeert hadde, die naerder handtt mett 12 a 1300 R. avance over gelaten heeft, persoonel. is daer op gehoortt ende bekent t'selve de waerheijt te weesen, meent dat zulcx buijten prejuditie vande Compa. tott voorstant van zijn familie gedaen heeft ende well vermach te doen, de saecke is daer bij gelaten ende d'Hr. Generael Specx heeft mij gerecommandeertt U Ed. daervan kennisse te doen, opdatt U Ed. daer op disponneere soo als ten besten vande Compa. bevint te behooren; volgens den artijckelbrief mach t'selve niett bestaen, ende is een Compies. dienaer gehouden alle voirdelen de Compa. toe te eijgenen ende in Battavia connen getroude persoonen hun qualijck op de gagie ende rantsoen bedroopen, schoon all 100 a 120 gullden pr. maent winnen.

In Batta. wort geen andre betalinge gedaen als met Neederlants geltt, 48 stuijvers voor een R. van 8en ende een Hollantse daelder voor ⅞ R. den R. wortt 51 st. gereeckent, R. van 8en in spetie gaen geen in betalingh, is meede coopmansch. wort bijwijle 4 sttvrs. ende 6 sth. opgeltt pr. R. gegeeven. Realen van 8en in Batta. wtt compies. cassa te distribueeren is schadel. den vertier in alle coopmansch. wortt daer bij verachtertt; over zulcx ist niett geraden, R. in Batta. worden wtt gegeeven, alsoo bijt inhouden der R. niett alleen alle coopmansch. beeter worden vertiertt, maer worden de R. zilver van gants Java ende omliggende plaetsen in Batta. gebracht, teegen waren verhandeltt ende soo na China ende elders vervoertt.

In Batta. wird noch reedelijck getimmert ende aengeboutt verscheijden schoone huysen sijn ao. 30 volrocken, maer valtt heel costel. soo well houtt, calck ende steen als d'arbeijtsloonen zijn zeer dier, t'gebreecktt in Batta. noch all aen goede well gestelde Nederlanders ende 2 a 3000 Chineesen, d'aenplantingh van thuijnen buijten de stadtt gaett slappelijck voortt, de burgerije can daer niett toe resolveeren. Compas. thuijn bij d'Hr. Generael Carpentier eerst beplant ende tweemael van des Mattarams volck geruijneertt is nu voor derde mael mett cokesnoten besteecken, in ende dicht om de stadtt zijn soo *(fol. 48)* veel moesthuijnen datt reede-

lijcker wijse daer van connen gedient worden ende is alle groente reedelijcx coops, de plantagie van orangie ende limoenboomen heeft goeden tier ende neemt in de stadt well toe soo datt die vruchten abondant beginnen te worden, de vis is overvloedich alsoo die van Bantam dagelijcx de merct versien, China weett beeter proffijt zoo datt nu weijnich vissen.
Tgarnisoen in Batta. bestont pm. Meert passo. wtt 867 coppen soo officieren als soldaten ende lagen verdeeltt op d'ondergesz. plaetsen te weeten

int casteel Battavia	coppen 472
op den boom ende t'ontfangers huijs	50
op den reduijt Beuren	11
op Weesep	11
op Bommel	17
op Zeelandt	14
op Vijanen	14
op de merct voor t'stathuijs	141
op de puinct Brabant	16
op de reduijt Hollant	14
op de sterre	14
op de puinct Wttrecht	31
op Gelderlandt	12
op Groeningen	10
op Vrieslandt	10
	365
Buijten de stat in compas. koestall	30
den voirderen ommeslach van blancke coppen bestaende wtt officiren ambachtslieden bosschieters prausgasten cooplieden assistenten etc. tott hett getall van	363
soo dat in Battavia op ons vertreck ongeveer bleeven	coppen 1230

die gagie trocken wiens rantsoen in contanten behalven wijn, rijs ende vleesch, maentelijck over de 6000 gullden emporteertt.

Met 146 stucken canon groot ende cleen, soo ijsere als metale bleeff t'casteel, de stadt ende reduijten versien, als bij nevengaende memorie daer bij U Ed. connen zien waer geplant staen watt schieten ende watt weegen, gelijck U Ed. meede sullen verneemen bij nevengaende notitie mett hoeda-

nighe ende hoe veel wapenen de wapencamer int casteel Batta. is in voorraett geprovideert, mitsgaders watt rustinge, piecken ende musquetten onder t'garnisoen verdeeltt ende in esse zijn.

Van wijnen ende alle andre provisien behalven vleesch ende speck bleeff Batta. pmo. Meertt passo. reedel. geprovideertt. Bijaldien Nimweegen mett goede pertije vleesch ende speck niet verscheenen is, zullen trantsoen soo well te reede als int casteel moeten besnijden omme bij tardance vande vaderlantsche vloote van Ao. 30 niett verleegen te vallen.

De sterfte in Batta. soo onder de burgerije als Compies. dienaers is inde jare dartich ten aensien vande twee voorige jaren gants weijnich geweest, Godt loff, op ons vertreck hebben versuimt nottitie te voirderen vande overleedenen t'welck U Ed. gelieve t'occuseeren.

+Aengaende Bantam.

+ In Bantam wort den assistent Pieter Fransen met noch een Neederlander gecontinueertt om kennisse van der Engelse doen ende t'gene aldaer voirder passeertt te hebben. d'Onse ende alle d'inwoonderen van Batta. hebben in Bantam zoo libren acces als oijtt, gelijck oock de Bantammers in Batta. genieten, die dagelijcx mett hun fruicten, vis als andersints te mercktt coomen. Den peeper wort in Bantam op 5 Rn. t'picoll gehouden ende d'ongelden bedragen 1¾ Rn. soo datt hett pol. onder de 6¾ R. out geltt niett betuijcht[1] ende in Batta. mett proffijt niett can gebracht worden. t'Seedertt onse jongste hebben van Bantam becoomen 347½ pcl. peper, namentl. 250 pcl. die goett vonden aldaer te doen incoopen ten tijde als t'Engels schip Londen in ladingh voor Engelandt lach ende cost t'picoll vrij aen boort 6¾ R. in spetie, naderhandtt als tijdingh bequamen d'Engelse na peper trachten ende 2000 pcl. a 5½ R. t'picoll incoopen contracteerde, te betaellen op d'aencompste van hun schepen wtt Engelandtt, hebben andre 100 sacken door Pietter Franssen doen coopen, a 5¼ R.t pcl. ende daer en booven voor toll ende schrijff geltt vande voorsz. 100 saecken 64 Rn. betaeltt de resteerende 47½ pcl. zijn door den Tommagon in Batta. gesonden, ende hem betaelt a 6 Rn. t'pcl. in spetie vrij geltt, alsoo hem den toll wird geschoncken. Na connen verneemen is te Bantam booven 10 a 12000 sacken peper niett te coop, die all in vaste

1) *Betuigen,* hier in de ongebruikelijke beteekenis van: waard zijn. Vgl. het Woordenboek der Nederlandsche Taal, kol. 2259, aanm.

handen is ende hoewell bij ons noch d'Engelsen off andre na geen peper wortt getaeltt, ende datt in 18 maenden weijnich off geen peper (als de boovenstaende 2000 pcl. van d'Engelsche die niett geleevertt zijn) gecochtt noch vercochtt is, blijft den peper in Bantam op 5 a 5½ R. t'picoll. Wij hebben ons langh in gebeelt dit stuck door d'Engelse gevoett wirde ende d'eijgenaers op ontseth wtt Engelandtt traijneerde, maer zijn naderhandtt zeeckerlijck geinformeertt alle de peperthuijnen ontrent Bantam tott rijslanden geaproprieert[1] zijn, soo datt na deesen ten ware nieuwe plantagie deeden, geen peper van Bantam te verwachten is. Datt geseijtt wort de maxima te weesen, den resteerenden peper op geltt gehouden wordtt, t'is zeecker geen peperthuijnen omtrent Bantam meer te vinden zijn, ende voor eerst zoo langh den Mattaram vreesen geen plantagie gedaen zall worden. Den rijs is in Bantam emmer soo dier als in Batta. ende zoo van Lampon off d'overcust van Sumatra niett gesecoureert wirden, zouden Ao. 1630 van honger vergaen hebben. Op lijffstraffe is t'wtt voeren van rijs daer verbooden, heeft oock t'branden van aracq datt de Chineesen omtrent Bantam bijder handtt genoomen hadden, scherpel. doen verbieden.

(Fol. 49) Alsoo tot Bantam pertije nagelen als voore geseijt waren gebracht ende datt d'Engelsen daer na stonden, maer datt den coop per faulte van geltt achter bleeff, wird om verscheijden consideratien goett gevonden alle de nagelen voorde Compa. te doen opcoopen. Soo haest die van Bantam zulcx vernamen, wirden de nagelen op 80 Rn. t'pcl. gehouden ende waren niett min als 74 Rn. outt geltt vrij aen boortt te coop, 80 pcl. hadde den assistent op ons behagen gecochtt, maer wird ter ooirsaecque vande hooge prijs aff gesz. ende hebben naderhandtt 49 pcl. a 57½ Rn. ende 7 percto. van toll becoomen, de reste als geseijtt is, heeft een Vesterman de Compa. ondercocht a 70 Rn. t pcl. in meeninge omme de zelve door middel van d'Engelse schepen van daer na Choromandel off Suratte te vervoeren, t'welck wij meenen voor gecoomen zall worden, dewijle d'Hr. Generael ende Raden van India kennisse van zaecke hebben ende hij Vesterman een resident in Batta, zijnde in gemelte waren niett vermach te handelen, oock heeft tott betalinghe vande voorsz. nagelen prtije cleeden ende R. in spetie buijten kennisse off

1) *Geaproprieert,* geschikt gemaakt, ingericht.

op den toll aen te geeven na Bantam gesonden, t'welck zich den fiscael aentreckt, watt ganck de zaecke neemen zall leertt den tijtt.

Deese nagelen zijn meest bij zeecker Maleijs vaertuijch datt van Maccassar na Mallacca gedestinneertt was in Bantam gebracht alsoo van onse cruijsende jachten beleth wird te Mallacca te loopen. Soo haest tijdingh van zijn arrivement bequamen, deeden daer mett hett fregat Teijouhan op passen maar schapeerde mett de riemen.

D'aff geweeckenen van Oecker ende Samadangh hebben diversche maellen gecommiteerde tott Bantam gesonden ende des Conincx protextie versocht, wilden hun onder zijn gehoorsaemheijtt begeeven ende omtrent Bantam neederslaen. Verscheijde malen heeft ons advijs daerop versocht, seggende sonder d'Hr. Generaels toestemmingh mett de voorschreven affgeweeckenen niett te willen handelen, doch wij laeten ons voorstaen wtt ontsach vanden Mattaram nalaett, omme hem geen occasie van miscontentement te geeven. Als den Mattaram door sijn gesancten van Sammarangh deede versoecken omme mett ons in onderhandelingh van vreede te coomen, gaven t'selve die van Bantam te kennen ende voirderde pr.forme haer advijs vande saecke, gaven ten antwoorde datt d'Hr. Generael well wiste ende wijs genoch was, wat in datt stuck had te doen, de zelve antwoorde is die van Bantam weegen de protextie der geseijde affgeweeckenen toegevoecht, mett waerschouwinghe datt niett garene zouden zien (gelijck verstonden datt versochten) hun in Ontong Java neer sloegen. Dit volck wortt geseijt in alles 8 a 10000 zielen sterck te weesen, ende houden hun int geberchte tussen Bantam ende Batta. Naerderhandtt hebben vernomen omtrent 2000 zielen affgecoomen zijn, ende woonplaetse op de revire van Ontongh Java omtrent 3 dagen op varen begrepen hebben, eenighe zijn van oppinie hun well onder onse bescherminge ende gehoorsaemheijtt soude begeeven, maer zijn weijnich te betrouwen, d'Hr. Generael was voornemens om ditt volck eens te doen visiteeren.

U Ed. behoeven niet becommert te weesen d'Engelse met den peper van Bantam alleen zullen doorgaen, t'is zeecker die meest daer voor geeven will, coopman zall weesen, ende U Ed. moogen well gelooven de Neederlanders vrij meer als d'Engelsen tott Bantam gesien zijn, ende g'extimeert worden. t'Is buijten t'wiffel soo vijff Rn. contant wilde

geven alle de peper van Bantam becoomen zoude, welcken de Compa. aen boort zou coomen te staen op ruijm 6¾ R. tpcl., datt gel. U Ed. seggen te diere peper voor Europa is. Beeter zijn de R. na Choromandel ende Suratte gesonden ende in cleeden besteet, daermeede den peper in Jambij op de West Cust ende elders tott 4 ende 5 R. t'picoll can becoomen worden, als wanneer noch een cent op de doecken avanceeren. Batta. is bij de wercken, als d'Engelse coopen sall ons geltt soo aengenaem weesen gelijck andre, daer van all preuve genoomen is. Voor de compste vande Chineese joncque tott Batta. sijn verscheijden malen door Chineesen van Bantam aengesproocken off geen peper wilde coopen, hebben hun 7 R. tpcl. in Batta. te leeveren gebooden daer niett aen wilde, soo 6½ R. in spetie tollvrij wilde geeven zouden ongetwijffeltt pertije brengen.

T'is zeecker gelijck U Ed. schrijven die van Bantam den Mataram zeer vreesen, souden beijde ons ende den Mattaram well willen te vrunde hebben ende nutrael blijven. T'schijnt die van Bantam hun inbeelden datt Batta. aende behoudenisse van Bantam zoo veel is geleegen, gelijck ten deele waer is, datt haer moeten teegen den Mattaram protigeeren, over zulcx van onderhandelingh noch contract vermanen. Van onzer sijde wort daer oock geen vermaen aff gedaen, dewijle onse will van Bantam hebben, ende mett onderhandelingh geen voirdell zullen doen. T'is zeecker datt Bantam tracht de negotie te trecken, over zulcx soo in comunicatie quamen, sall veel pretendeeren als vrijen toeganck van Chineese joncquen datt de zijne op alle quertieren ongemollesteertt souden moeten laeten varen etc. datt tott groote decadentie van Batta. zoo coomen te redondeeren ende nimmermeer zall moogen toegestaen worden, schoon den peperhandel daer als voore in fleur ware, weshalven salt dienstelijcker weesen, alles in state gelkt. tegenwoordich is mett Bantam te laten.

Alhoewel met Bantam in goede vreede staen soo syn bijwijle noch eenighe Chineesen die om houtt off steen varen, gespolieert geworden, oock eenighe van onse Mardijckers ende 3 Neederlanders omtrent Ontong Java ende int landtt vermoortt, alleen omt geweer ende plungie die bij hun hebben. Daer is verscheijde maell reparatie aen die van Bantam over versocht, een mael hebben een Javaen die schuldich bevonden wird, doen critsen, maer meer maellen wirden aff

geweesen, onder pretext dat men haer de persoonen wijsen zoude, tott datt genootsaecktt wirden om deese moorderije ende dieffstall voor te coomen, oordre aen d'onse te geeven datt maecken soude, die van Bantam ende wij niett te clagen hadden, mitsgaders niemandtt onder haer geweer te laeten coomen, welcke ordre alles geredresseertt heeft, gaett nu well ende is alles buijten clachten ende schade.

In Bantam erneren hun noch 6 a 800 Chineesen, meer zijnder geweest, de meeste pert zullen erlangh all weeder na Batta. tendeeren, veel zijn door d'Engelsen geabuseertt geworden.

Hierneffens gaett affteeckening der stadtt Bantam daer inne U Ed. des selffs situatie ende geleegentheijt bescheijdentl. sultt connen sien, watt voirder tussen Batta. ende Bantam is gepasseertt gelieve U Ed. naerder wtt extract van ons journael hier nevengaende te beoogen.

(Fol. 50). Der Engelsen doen in Surate ende op de Custe[+] van Choromandel wort U Ed. pr. missive van d'Hr. Generael ende Raden van India aengeschr. T'seedertt hebben van Armegon tott Bantam becoomen mett cleeden geladen hun jacht de Valck ende waren de Sterre meede verwachtende. [+]**Vervolch van d'Engelse.**

Ultmo. Januo. 1630 is van Bantam na Engelandt vertrocken tschip Londen, geladen mett 400 lasten Jambij ende Priamanse peper, ende niett min als 60000 lb. giroffelnagelen wtt Maccassar becoomen. Met gemelte schip hebben U Ed. int corte geadvijseertt t'geene t'seedert vanden Broecxs vlootes vertreck in Batta. voorgevallen was.

Tot Bantam hebben d'Engelse tseedert Londes vertreck geen schepen wtt Engelandtt becoomen, zulcx datt aldaer gants in onmacht sonder negotie zitten, niett machtich zijnde de peper die in Jambij hebben door gebreck van schepen ende Realen om des Conincx toll te betaellen vandaer te doen coomen. Omtrent een jaer hebben in Jambij meer als drij hondert lasten peper vruchteloos ende in groott perijckel houden leggen. Mett haer jacht d'Abigel ende t'fregatt Simon Juda hebben in Novembr. passo. 2000 pcl. off 100 lasten peper van Jambij becoomen, zeecker jacht de Joon, geladen mett 702 picoll peper, is in Decembr. laest in de mont vande revier op de baer[1)] van Jambij gaende na Bantam aenden

1) *Baer,* van het Portugeesche barra = ondiepte voor een riviermond of een haven.

grondtt geraect, geborsten ende mett d'ingeladen peper vergaen, niett anders alst volck gesalveertt, daer van eenighe op haer versoeck mett de fluijte Warmont te Batta. gebracht zijn. Op den zelve tijtt leeden noch groote schade door t'extraordonnari hooch water in Jambij ende hadden mee als 2½ voett water in de logie soo datt veel peper spilde ende perijckel liepen van alles te verliesen. Voor dato hadden in zeecker brant over de 5000 R. waerdije in cleeden verlooren, in voege d'Engelse datt jaer 30 in Jambij meede niett vrij gegaen zijn, ende ruijm 15000 R. schade geleeden hebben, behalven haer jacht de Koster door de Portugiesen aldaer verbrandtt[1)].

In Jambij hadden d'Engelse hun wtt staende schulden meest geint, eenighe crediteurs presenteerde haer schultt in peper aff te doen, maer pr. faulte van plaetse stonden d'Engelse toe de peper aen ons leeverde. t'Seedertt hebben mett Choromandelse cleeden weeder na Jambij gesonden t'fregatt Simon Juda, ende namen voor cortt daeraen den Valck die zoober gesteltt is te laeten volgen. Realen gebreecktt hun om den toll te voldoen ende t'creditt is wtt, zulcx oock datt den Oppr.coopman in Jambij zijn eijgen juweelen ende goutt voorden toll vande Joons peper had moeten verpanden ende zullen over zulcx dapper mett haer cleeden weeder cladden, omme realen te becoomen.

Na Atchin ende de Westcuste van Sumatra hebben Ao. 30 niet getendeertt, gel. oock ditt jaer niett machtich zullen weesen derwaerts te varen. In Achin houden noch twee pr.-soonen die den Coninck doen gelooven d'oorloge die mett Vranckrijck hebben, d'ooirsaecke is geen scheepen in Atchin verschijnen ende na verstaen zouw den Coninck haer gepresenteertt hebben, tollvrij in Atchin nevens t'incoomen van t'eijlandtt Pera, soo hem wilde teegens die van Mallacca assisteeren. In Japara houden noch volck gelijck oock in Maccassar, wijders hebben inde Zuijderquertieren geen negotie.

Tot Bantam is in jaer en dach bij d'Engelse na geen peper getaelt soo pr.faulte van contant als gebreck van schepen, om in te laeten weshalve t'ooverzenden van goede ende bastante bescheijden weegen t'geene tegens hett gemaecte accortt wtt gevoertt zouden moogen hebben g'excuseert blijfft ende

1) Vgl. p. 16 noot 1.

gelijck U Ed. verstaen hebben is onse munte emmers zoo gangbaer aldaer als d'Engelse.

Den President Willem Hor[1] is geneegen, zoo schrijft, omme goede corespondentie mett ons te houden, versocht, nu geen geltt heeft, datt de peper gemeen wilde coopen ende belooft int stuck vande peper buijten ons weeten niet doen zall, wij hebben ons daertoe oock geneegen gethoont ende hem mett eenen aengesz. hoe ons noch well indachtich was, men eertijts tott Bantam de peper voor een a 1½ Rn. de sack heeft gecocht als wanneer de goelons ende tape sarassa de corge 60 Rn. golden, datt mett den andren de saecke daer weederom na mosten beleijden, ende ons meesten vooirdelen de mooren niett meer toeschuijven gelijck nu langh gedaen hadden. Wij laten ons voorstaen de minste gemeenschap mett d'Engelse de beste ruste in India baren zall.

Den voorcoop van 2000 picol peper pr. d'Engelse gedaen, daer van hier voore mentie hebbe gemaect, is blijven steecken, deesen coop seggen d'Engelse gedaen te hebben, vermits vijtt die vant jacht Kaukercken coomende van t'patria verstaen hadden de schepe Jems, Blessingh ende Willem na Bantam quamen ende datt hun, om de Jems datel. mett peper na Engelant te despacheren, omtrent 100 a 120 lasten mancqueerde, buijten datt soude niett eens gedencken zoo dieren peper te coopen, zoo datt zij ons dien misslach te laste leggen als off van d'onse geabuseertt waren. t'Is zulcx datt Kaukercken gemelte scheepen inde Spaence Zee bejegent heeft, ende van haer verstondtt datt naer Bantam waren gedestineertt, hoewell na Suratte voeren.

D'Engelse doen meede neevens die van Bantam alle debvoir omme tott nadeel van Batta. de vreemdelingen te trecken ende de negotie aldaer weeder te stabileeren, induceeren

1) *Willem Hor,* William Hoare, komt in 1618 als koopman van de Engelsche Compagnie te Soeratte en wordt in 1620 naar Engeland gezonden om verslag uit te brengen over het nemen van Engelsche schepen door de Nederlanders. In 1622 maakt hij een reis naar Mokka, in 1623 is hij pakhuismeester te Soeratte, waar hij in 1624 in de gevangenis van den inheemschen gouverneur is. Hij repatrieert in 1626. In 1628 wordt hij weer uitgezonden om het Engelsche kantoor van Batavia naar Bantam over te brengen. In 1634 vinden wij hem als agent in Perzië.

den Pangaran[1] ende Tommagon hun vaertuijch na de quertieren van Amboijna om nagelen te senden doch wij verhoopen alles in wint zall verdwijnen ende Batta. hun beijde well verduren sall. De Chineesen die veel door haer inductie van Batta. na Bantam geloopen waren, vinden haer bedroogen ende keeren temets terugge, d'Engelsche zijn in Bantam heel weijnich gesien, ende moeten veel affronten lijden, niett tegenstaende alle middelen aenwenden om in des Conincx gratie te blijven. Onlangs als Pangoran Rato off den jongen Coninck ondertrouw deede, ende de bruijt door den adel ende groote van Bantam weegen den Coninck des lants manire de morgengifte wert t'huijs gebracht, voechde hun d'Engelse meede bij deese prossessie gelijck off commedianten waren geweest, de gemelte bruijtt besoeckende ende mett schenckagie vereerende t'schijnt geneegen zijn, de Mooren ten dienste te staen.

Na Maccassar alsvooren geseijtt, hebbe mett goet cargasoen cleeden gesonden, t'jacht de Duijve groott 80 a 90 lasten, quam en passant te Batta. ons wtt den naem vanden President Hor aendienende soo ijts derwaerts te belasten off te schrijven hadden, wilden alles ten besten ende tott verlossingh van onse gevangenen bestellen, ende helpen verrichten, dan t'was hun te doen omte sien watt in Batta. passeerde om daer van in Maccassar raport te doen.

(Fol. 51). Den 16 December passo. is van Bantam na Engelant vertrocken t'jacht de Swaelue groott omtrent 70 a 80 lasten geladen mett peper ende 5, 6 a 7 lasten giroffelnagelen, is gemant met 35 coppen, op hun versoeck hebben dit jacht geassisteert mett de volgende provisien ende nootlijckheeden namentlijck

15 vaten vleesch
2 bael canefas[2]
3 vaten teer
2 cabels van 9 ende 9½ duijm
1 cabeltouw van 5 duijm
6 trossen

Sonder deese accomodatie hadden d'Engelse dit jacht niet

1) *De pangéran,* de vorst van Bantam. *Pangeran Ratoe,* de kroonprins.
2) *Canefas,* canvas of zeildoek, van het Latijnsche cannabis, hennep.

moogelijck geweest te versenden. Op des presidents versoeck hebben alles getaxeert ende bedraecht f. 3021//15//-, welcke somme belooft heeft, soo haest als schepen wtt Engelandtt becomt, te voldoen ofte gelijcke goederen te restitueeren, ondertussen blijft d'Engelse Compa. op de comptoirboecken van Batta. daervoor gedebiteert ende dit is all datt met d'Engelse in India wtt staen hebben.

Met dit jacht hebben aen U Ed. ende d'Hr. Generael Carpentier int corte geshcreeven t'princepaelste vant gepasseerde weegen Compas. affairen in India. Op ons vertreck bleeff d'Engelse Compa. in India houdende deese na volgende schepen ende jachten te weeten

de Jems }In de quertieren van Suratte ende Persia daervan 2 a 3 na Engelandtt zouden keeren

Willem }In de quertieren van Suratte ende Persia daervan 2 a 3 na Engelandtt zouden keeren

Blessingh }In de quertieren van Suratte ende Persia daervan 2 a 3 na Engelandtt zouden keeren

Discouvre }In de quertieren van Suratte ende Persia daervan 2 a 3 na Engelandtt zouden keeren

Reformatie }In de quertieren van Suratte ende Persia daervan 2 a 3 na Engelandtt zouden keeren

De Sterre op de Custe van Choromandel ende wort tott
Bantam verwacht

De Duijve in Maccassar

T'fregat Sijmon Juda in Jambij

den Christoffel{ Voor Bantam, zijn zoo leck datt mett de pomp booven water werden gehouden, ende connen de twee boovenste vande reede niett versonden worden ende zijn samen mett ontrent 40 Engelsen gemant.

d'Abigel{ Voor Bantam, zijn zoo leck datt mett de pomp booven water werden gehouden, ende connen de twee boovenste vande reede niett versonden worden ende zijn samen mett ontrent 40 Engelsen gemant.

de Valcke{ Voor Bantam, zijn zoo leck datt mett de pomp booven water werden gehouden, ende connen de twee boovenste vande reede niett versonden worden ende zijn samen mett ontrent 40 Engelsen gemant.

In Bantam ende tot Jambij hebben niet min als 500 a 550 lasten peper in voorraett, namentl. tott Jambij 300 lasten, ende tott Bantam ongever 250 daer zeer meede zijn verleegen. Eenighe seggen datt noch pertije giroffelnagelen hebben andre seggen contrari in Jambij hebben geen capitael als datt mett den Sijmon Juda derwaerts is gesonden, bastant om den toll van d'aenweesende peper te betaellen, in Bantam resteerde geen middelen, als t'cargasoen vande Valck, datt van cleene emporte is.

D'Engelse geeven wtt een schip van Suratte verwachte, datt mett peper voornamen aff te laden, over Suratta na Engelandtt, de Sterre meede na Engelant te zenden off een keer over Maccassar te laeten doen.

Na g'informeert worden ende verstaen connen zijn d'Engelse van voornemen haer negotie in India geheel anders als

voor deesen te beleijden ende beknopter te drijven, zeggen geen despaches meer van Bantam na Engelandtt mogen doen, maer dat alles in ende over Suratte beleijtt zall worden alwaer den President als Generael hooft zijn residentie heeft, Bantam ende andre comptoiren zullen mett cooplieden becleet worden, eenen Wilbij[1] mett de Sterre wtt Engelandtt gecoomen, was weegen de nieuwe Compa. geordonneertt in Bantam te leggen.

De nieuwe Compa. zouw alle de restanten van d'oude Compa. in India over nemen, namen voor de factorije in Maccassar ende Japara te lichten, t'gevolch leertt den tijtt. Wij meenen soo hun den nagelhandel in Maccassar connen ontsetten, gelijck hoopen ja, datt in de Zuijder quertieren qualijck bestaen zullen connen.

Wij hebben zeer garene gesien t'gepasseerde in Engelandtt, t'is ons leett de saecke soo weijnich avanceertt[2], wtt der Engelse onreedel. pretentie is licht te besluijten (gelijck U Ed. well seggen) datt geen eijnde van zaecke zoecken, omme altijtt ter goeder occasie een open staende pretentie te hebben. Godtt zij loff de schepen onder de vlagge vanden commandeur van den Broecke U Ed. zoo spoedich in goett saisoen ende zonder riscontre van Engelse behouden zijn toegecoomen, d'Almogende will de volgende ende voornamentl. deese vloote dewijle alle apparentie laett op onse lande zullen verschijnen insgelijck voor quade rescontre bewaren ende buijten verhinderingh in salvo ter gedestineerde plaetse laeten aencomen, want wij houden ditt zeecker, soo anders d'Engelse recht kennen, zij haer bij alle middelen op U Ed. schepen wtt India coomende zullen soecken te valleeren. Wtt hun ingestelde pretentie ende actien can licht geooirdeltt worden geen consientie maecken meer te begeeren ende t'eijschen als haer competeertt. Wij zullen sorge dragen zoo veell moogel. wertt, mett de vloote wtt haer geweltt blijvende,

1) *Wilbij,* George Willoughby, is in 1622 in Engelschen dienst op de Specerijeilanden, in 1623 te Batavia, in 1625 in Atjeh en repatrieert in 1627. In 1629 komt hij weer uit Engeland terug, volgt Hoare op in Bantam, waar hij als president blijft tot zijn dood in 1639.

2) Bedoeld zijn de onderhandelingen, waarover handelt het boek van A. Merens, Een dienaar der O.I.C. te Londen in 1629. (Den Haag. 1942).

dewijle zoo laett namentl. den 9en Meertt passo. van Batta. zijn gescheijden datt onse passagio zullen genootsaect worden doort Canael te neemen. T'is gel. U. Ed. seggen bedroeft zooveel onreedelijcheijt verdragen moeten, t'is maer de Moor gescheurtt ende qualijck besteedt watt deucht die natie weegen de Neederlantse Compa. gedaen word. Geen occasie van onlust wortt hun in India gegeeven, in alle quertieren daer zulcx versoecken worde gerijft, daer om verleegen zijn. T'jacht de Swalue waren niett machtich geweest na Engelandtt te zenden, zoo mett vivres als andersints niett geassisteert hadden, echter ontsiett zich den President tot Bantm. niett, den Generael ende Raden van India te callumnieeren, wttgevende expres na gelaten hebben besendingh na Suratte ende Persia te doen, ten eijnde d'Engelse vloote als onmachtich zijnde, door den Portugies verslagen ende geruijneertt mocht worden. In alle quertieren daer nevens ons negottie hebben, bederven den handel, ondertussen maecken groote boeha[1] ende seggen datt onse burgerije de cleetthandel tott Bantm. soo onder de voett helpen, datt Bantam voor haer infructueus is ende tott geen vercoop van goederen connen coomen. In Decembr. passo. alsmen in Batta. geoccupeertt was, mett t'affladen der retour scheepen, na t'patria ende d'expeditie tott weeringh der vreemdelingen *(fol. 52)* vijtt de quertieren van Amboijna liett ons den President door den Assistent Pietter Fransz. van Bantam weeten datt aldaer gecoomen was zeecker slaef in Novembr. van Mallacca geloopen, zijnde voor dato van de Portugiesen inde revier van Jambij van haer schip de Koster genoomen, die raporteert op zijn vlucht in Mallacca gereett lagen 12 groote schepen 9 galleijen ende groot getall cleen vaertuijch, die voornamen Jambij aff te loopen, na Bantam te coomen, d'Engelse daer te vermeesteren ende soo voorts na Batta. Deese tijdinge bracht den Generael in groott bedencken ende wird om naerder informatie te becoomen een expres persoon na Bantam gecommitteertt, die mett deselve tijdingh terugge quaem, soo waerschijnel. was deesen leugen besteecken in voeghe datt t'schip Beuren datt meede innewaerts hadden gedestinneert, op wird gehouden, om des te stercker te reede voor Batta. te blijven. Bij gevolch van tijtt hebben vernoo-

1) *Boeha,* drukte, rumoer, met het bijdenkbeeld van een tegenstelling tot de nietigheid der betrokken zaak.

men deese tijdinge een Engelse wttstroijngh te weesen, tendeerende alleen om t'voorgenomen exploict teegen Combelle te diverteeren, ende de despache vande retourschepen na t'patria te retardeeren. Ondertussen sonden haer jacht de Swalue na Engelandtt ende de Duijve na Maccassar ende noch versoecktt deesen man datt doch goede corespondentie mett hem wilden houden. Tis gants noodich ende dienstich datt UEd. gelijck jongst gedaen hebtt, continueere ende na India advijsere de waerschijnelijcxe equipage die U Ed. bij de seeckerste ende beste informatie connen verneemen de Portugiesen, Engelse, France ende Deenen, op India voorneemen, veele saecken connen bij tijdighe advijsen ten besten van de Compa. daer na beleijt worden.

+Vervolgh van de Deenen.

+ Bij de Deenen zijn in Batta. inden jare 1629 ende 30 van Choromandel gebracht ende gebenificeert ongeveer 30 a 35000 R. van 8en aen cleeden, daermeede den generael Crape zijn volck aff betaeltt heeft, namentl. aen die van de Watterhondtt over verdiende gagie R. 12681 ende t'volck vande Cristiaenshaven R. 12292. D'heer Crape op zijn eerste aencompste in Batta. versocht aen d'Hr. Generael Coen zalr. in gelijcke graett als die van d'Engelse Compa. weegen de toll zijner goederen die in Batta. voornam te venten getracteertt mocht worden, datt is 5 pcto. ende datt t'geene niett verhandelde vrij zoude moogen weeder wtt voeren, naerderhandtt heeft versocht, datmen wilde in consideratie neemen zijn volck mett tprovenu vande selve cleeden aff betaeltt hadde ende datt over zulcx geheel vande incoomende toll mocht geexcuseertt worden, sustineerende bij aldien zijn cleeden elders vercocht ende zijn volck mett geltt in Batta. betaeltt hadde, geen toll schuldich soude weesen. Op verscheijde consideratie ende datt belooffde de verlossinghe van d'onse in Maccassar gevangen te proccureeren, is mits betalende 1000 R. tott eerkentenisse, de zaecke aff gedaen, daer voor d'Hr. Generael ende Raden bedancktt heeft.

Verscheijde vande affbetaelde Deenen hebben hun resedentie in Batta. genoomen, eenighe getrouwtt andre keeren na Neederlandtt. In Batta. hebben vrij watt geltt verteertt ende neeringe gemaecktt. Den Directeur van der Meulen[1)] onthoutt sich meede als een vrij man in Batta. ende heeft een

1) *Christoffel van der Meulen,* een Nederlander, die in 1622 in Deenschen dienst naar Indië trekt.

tocht opde Cust gedaen, bedancktt sich gants niett van Crape, gelijck meer andre, d'Hr. Crape als voore geseijtt is in persoon mett een reedel. cargasoen cleeden na Maccassar gevaren, zall apparent goede pertije nagelen becomen. Wtt Japara schrijft aen d'Hr. Generael Specx, datt hij verhoopt bij aldien zijn desseijn in Maccassar succedeerde (datt is zijn cargasoen cleeden teegen nagelen te verhandelen) t'schip Flensburch mett meerder eere na Deenemarcken afte vaerdigen, als hem t'selve toegesonden is, zijnde van voornemen, mett de geproccureerde nagelen na Choromandel te loopen, de zelve daer te venten ende t'procidido in custgoederen pr. Flensburch te retoureeren, als wanneer zich na Batta. meent te vervoegen, omme aldaer residentie te neemen, ende buijten dienst van zijne meesters t'erneeren, gelijck naerder pr. neevengaende zijne missive te sien is. Soo nagelen in Maccassar becompt, sall in compies. handel groote prejudittie geeve ende de cladde weeder brengen.

+Van des Comps. effecten in India.

+ Op ons affscheijtt van Batta. bleeff India voor reeckeningh vande generale Vereenichde Neederlantse Oostindische Compa. versien mett de somma van f. 5716088//14//6 in reele effecten als pr. balance op dato ultmo. Febr. 1631 ende wtt extract vande Generale negotieboecken, hier nevengaende te zien is, zijnde in de gemelte effecten begreepen de comptanten ende vendible coopmanschappe die mett t'schip Nimweegen dagelijcx wirden verwacht, namentl. f. 225234//18¾ op welcke somme ende cappitael van 57 tonnen U Ed. buijten ongeluck ter zee als andre onverwachte inpedimenten mitsgaders bij goett succes in Japan, staett moogen maecken ende t'sijner tijtt retour voor can gedaen worden.

Tot restitutie van f 107000 in zijde ende zilver aende Japanders in Teijouhan wech gegeeven, is zeer cleene apparentie. Godtt geve maer de 350 picoll sijde die bij Thuijserodona ende andre coopl. vande Compa. in Firando gepretendeertt wort, ontleggen[1)] moogen gelijck hoope ja.

De reele effecten in India seggen wij te bedragen ruijm 57 tonnen ende datt de Generale Compa. retour daertoe van te verwachten heeft, mett alsulcken verstande datt nootsaeckel. in India moet worden gehouden een fons off capitael van derthien tonnen omme daermeede bij inlantse negotie t'overwinnen de Generale ongelden van India, die Ao. 1630

1) *Ontleggen*, iemand iets uit het hoofd praten.

coomen te monteeren f. 1813864//1//10 datt veel is, ende bij naerder menage ruijm 200000 gulden can worden vermindertt. Op de Battaviase ongelde meene well 100 a 130000 gullden sall connen gevonden worden in voege datt mett de voorsz. 13 tonnen ende d'incompste vanden lande die ruijm 3 tonnen jaarlijcx bedragen, d'Indische ongelden van 16 tonnen te ballance ende t'overwinnen zijn, omme alsoo de capitalen die U Ed. na India sendtt in haer geheel te conserveeren ende sonder daer van aff te steecken U Ed. in goede vendible coopmanschappen de retour te schicken.

Deese jaerlickse Indische ongelden connen bij goede negotie over gewonnen worden, inde quertieren van Persia, Industan, Choromandel, op de Westcuste van Sumatra, Jambi, de Bocht van Patanij, de Moluccos, Amboijna, Banda ende Batta. ende veel meer is daer niet te behaellen, noch grooter capitael in coopmansch. te vertieren voor als noch ende zoo langh die van Malacca, d'Engelse ende Deenen soo goede pertije doecken benificeeren.

(Fol. 53) Resteert dan den handel op Japan waer door t'Capitael zulcx can worden vergroott datt wtt de winste vandien t'sijner tijtt eenighe retouren buijte de Vaderlantse subsidien na Neederlandtt zouden connen over gesonden worden, maer wij laeten ons voorstaen, soo langh die van Maccauw op Nangasacque den handel continueeren ende den Japander in Taijouhan ofte op de Custe van China sall moeten werden gedoocht, den Japanse handel (genoomen all liber ende als voordeesen moogen excerceeren) voor de Compa. van cleene bedrijve is, ende sall daer jaerlijcx een capitael van 1200000 gulden in Neederlantse, Chineese ende Siamse coopmanschappe beswarel. connen worden gebenificeertt, daermeede boven alle oncosten can geavanceert worden 500000 guldens, in voege retouren wtt India te doen sonder geltt wtt Neederlantt voor als noch niett practijckabel is, echter niet buijten hoope om t'eeniger tijtt te volgen, want bij verhinderinge vande Maccause navetten op Japan ende den Japander van Teijouhan gediverteertt zijnde, zall den vertier van veele waren in Japan ende de proffijte voorde Neederlantse Compa. ongelijck grooter weesen, gel. oock compies handel noch wtt gespreijtt ende op meer plaetse proffijt bevaren can worden, maer t'princepaelst moett van China ende Japan coomen.

Over zulcx zullen U Ed. voor eerst noch all dienen (nef-

fens de provisie voor de forten in India) zoo veel capitael (ofte ten naeste bij) na India te senden als in retouren begeeren besteet, alsoo t'Indische capitael buijten prejudittie vande Compa. voorals noch geen affsteecken[1] gedoocht; alleen ben van gevoelen ende soude wij ons daer voor sterck maecken, U Ed. van nu aff voor een hoofftsomma van vijffthien thonnen namentl. 11 tonnen in contant ende 4 tonnen aen geeijste coopmansch. een retour jaerlijcx te beschicken, in Europa vijff en tsestich tonnen gouts weerdich, mits datt U Ed. zouden moeten toesenden, neffens de geeijste waren van Persia, Suratte, Choromandel ende China 50 a 60000 sacken peeper, 300 a 350000 lb. giroffelnagelen, 100000 lb. foelij ende 400000 lb. nooten musquate. Ditt houde doenl. ende meene den Indische staett daer toe gedisponneert is, alles in Japan well zijnde, gelijck t'selve bij naerder ontleedingh zall connen bewijsen, weshalve U Ed. niett can aenraeden meer capitael jaerlijcx naer India te senden, als 1500000 guldens, tenware U Ed. grooter retour vandaer waert vereijschende, als wanneer de te senden penningen prorato dienen geaugmenteert, want all begeerde U Ed. een retour van 20,25 en meer tonnen gouts in coops t'can gesonden worden, ongeluck buijten, ende de vaderlantse secourse tijtel. in Batta. namentl. inde maende April, Meij ende Junij verschijnende daer sonderlingh zorge voor dient gedrage, te meer na Julij ende Augusti na China, Suratte ende Persia geen besendingh connen worden gedaen, in welcken gevallen die capitaellen tott Batta, een jaer vruchteloos overblijven ende die quertiren gedisprovideertt, daermeede t'retour vandaer een geheel jaer verachtert blijft.

Gelijck geseijtt hebben blijven in India aen goede effecten		57 tonnen
daerwtt van noode zijn om de jaarl.cxse Indische ongelden mett negotie t'overwinnen		
	tonnen 13	
Ittem om den presenten Japansen handel te voeden	tonnen 12	
		25 tonnen
		_____
Resteert tott empleo van vaderlantse retour		32 tonnen

1) *Afsteken,* hier in de weinig gebruikte beteekenis van wegnemen.

daertoe geaddeert moet worden t capitael dat U Ed. opde herfst Ao. 1630 na India hebben gesonden, t'welcke gisse op 12 a 15 tonnen gouts, in welcken gevallen India bij behouden aencompste van Nimweegen ende gemelte nieuwe aff gesonde vloote, teegen de maenden Junij ende Julij deeses jaers 31 geprovideertt zall zijn, ter somma van 44 a 45 tonnen gouts.

Hier teegen hebben U Ed. int aenstaende jaer Ao. 1632 na alle apparentie een groott retour van niett min als 25 a 27 tonnen incoops te verwachten, well verstaende bij aldien, gelijck geprojecteert wirde, (hoe well teegens U Ed. ordre is) de Parsische zijde ende Suratse waren wtt die quertieren recht door na Patria gesonden worde, alsoo vandaer een dubbelt retour te coomen staett, gelijck meede bij goett succes een treffelijck retour wtt China zall verschijnen.

Ultmo. Febr. passao. bleeff t'comptoir Genrl. Batta. in vooraet versien mett de navolgende comptanten monterende	f. 1249419//18//12
zijnde doemaels de quertieren innewaerts naer eijsch versorcht te weeten	
219990 R. van 8en in spetie a 50 sts. pr. R. is f.	549975 - -
123454 Rijcxdaelders a 50 stuijvers ijder	f. 308635 - -
24635½ Leeuwendaelders comt	f. 49271 - -
aen daelders ende dubbelde stuijvers, ter somma van	f. 110183 8 -
762 Marck 15 Engelse guineas goutt a 278 gullden t'marck is	f. 211862 1 4
644 R. van 8ten s'waerte in Sumatras ende ander gout cost	f. 19493 9 8
	_____
	f. 1249419 18 12

Tott proccure van 50 a 60000 sacken peper die in Jambij ende op de Westcuste van Sumatra jaerlijcx te becoomen zijn, zall van dit capitael moeten affgesteecken worden, alleen tott de betalinghe vande tollen 20000 R. Tott opcoop vande peper is niett een R. noodich, can mett cleeden becoomen worden, in voege om China, Choromandel, Suratte ende Persia te provideeren wiens eijsch dit jaer mett 16½ tonne in contant, behalven de coopmanschappe, can gesupleert worden.

In Battavia op voorraet is	f. 1200000
in gemaectt goutt	f. 83000
ende pr. Nimweegen wirden dagelijcx aen Ren. in Guinees gout (behalven f. 15000 in zilverwerck) verwacht	f. 120000

In voege alles met daencompste vande schepen bij U Ed. op den herfst Ao. 1630 wtt geseth, alwaer niet meer als acht tonnen in contant brachten, voll sall staen ende alles na eijsch sall connen worden versien.

Aen juweelen, peerlen ende gemaeckt zilverwerck blijft in Batta. de waerdije van f. 122700, incoops costende, die lancksaem aende man zullen geraecken.

(Fol. 54). Bij onse petitie ende verclaringe op de bevindinge vande ontfange coopmanschappen zullen U Ed. sien tott d'aenstaende besendingh na Suratte en Persia reedel. mett coopmansch. voor die quertieren dienstich geprovideertt blijven ende watt in toecoomende noodich gesonden dient. U Ed. zij gerecommandeert dezelve t'over sien, ende op den inhoutt te letten.

Van Choromandelse doecken blijft de Compa. in Batta. tot vervolch vanden handel ende proccure van peper, rijs, als andre coopmansch. ruijm voor een jaer op voorraett versien. Guseratse sorteringh hebben betijts doen menageeren, dewijle t'ordonnairiretour deesen jare niett te verwachten hadden, zoo datt daerom niett verleegen zullen vervallen ende t'aenstaende ontset (datt in Decembr. toecoomende can weesen) zonder prejuditie zall connen ingewacht worden, ende dewijle d'Engelse onversien waren, ende den afftreck reedelijck was, hebben all eenighe maenden voor ons vertreck den prijs vande Guseratse doecken in Batta. gelast te rijsen, ende 50 percto. meer doen vercoopen, soo datt op die cleeden nu geavanceertt wortt 150 percto ende zall daer op connen gehouden worden, bij aldien d'Engelse tott Bantam geen schepen wtt Industan becoomen. Wtt watt effecten de restanten vant comptoir Batta. meer bestaen, gelieve U Ed. nader wtt nevengaende transport pr. Sr. Jan vander Burch aende Coopn. Gardenijs gedaen ende des selffs boecken ultmo. Januo. passdo. te beoogen.

Tot d'eerste besendingh na Choromandel (dat wtterlijck pmo. April passdo. behoort geweest te zijn) bleeff in Batta. overich 30 sockelen mett foeli, 163000 lb. rompen ende 13371 lb. giroffelnagelen, de reste vande geproccureerde Molucse

ende Bandanese specerije worden U Ed. mett deese vloote gesonden, dewijle voor Suratt en Persia tijtel. nieuw ontseth in Batta. verschijnen zall.

Voorde comptante ende goederen wtt hett schip Batta. (op het Zuijdtlandtt verongeluct)[1] gesalveertt, is de Generale Compa. gecrediteert als inde generale boecken adij 5 Januo. 1630 blijct ter somma van f. 280249//9//2, ittem voor de comptante ent gesmolte zilver wtt t'verbrande schip Vijanen gebercht als op pm. Meert in do. boecken te sien is f. 55244//15//.

De sware inlantse laste, maer voorneementl. de groote verliesen zoo ter zee als door vijandtt geleeden, heeft den Indischen staett in den jare 30 booven alle winsten in coomende vande landen ende prinsen op den vijandtt (die bij taxatie 160000 gullden monteeren) ten achteren gesetth f. 217543//4//15.

Inde jare 30 is op winst aff geschreeven voorde cargasoenen mett Woerden, de Cammeel, Walcheren, ende de Jager verongeluct ruijm 268000 ende de generale lasten van India hebben dit jaer bedragen als geseijtt is f. 1813864//1//10, t'welck voorwaer in dees tijts geleegentheijt datt de Compa. haer soo hooch mett penningen a deposito belast vint, twee lastighe posten sijn, ende ijdereen die Compas. saecke zijn bevoolen te derigeeren, well behoorde op te wecken, omme niett alleen d'ongelden opt spaersaemst te doen menageeren, alle onnoodige ende excusable wercken te laeten, maer oock bijde beste industrije ende alle moogel. neersticht. de Compa. mett vooirdel. negottie te doen proffitteeren, ten eijnde haer affaire in balance mochten worden gehouden daer (Godt beetert) bij veele in India zeer weijnich aen gedacht wordtt.

Bijaldien deese extraordonnari verliesen niet hadden moeten affschrijven niett teegenstaende de boecken van Persia ongeslooten ende de winste (die schatte op f. 250000) niett in getrocken zijn, zoude den staett datt jaer omtrent 50000 gulden te vooren gestaen hebben, alsoo de negottie reedel.

1) Over deze ramp en de gruwelen, die er zich bij afspeelden, zie men Dr. F.W. Stapel, De Oostindische Compagnie en Australië, hfdst. VII, Het Treurspel van de Batavia (1937). Pelsaert (p. 200, noot 4) beschreef deze ‘ongeluckige voyagie’.

gegeeven heeft ende de prinsen op den vijandtt zijn groott ten aensien vande voorighe jaren, de boecken van Teijouhan zijn oock niett in getrocken, daermeede all watt ten achteren zall zijn, gisse op 60000 a 70000 gullden gelijck oock de verliesen vanden David, coomende wtt Bengala ende Domburch inde reviere van Chincheeuw verongeluct noch aff gesz. moeten werden. d'Almoogende verleene de Compa. deese ende de volgende jaren beeter succes in haer affaire als Ao. 1630 erlanght heeft ende alhoewell U Ed. bij d'Hr. Generael ende Raden van India ende in deese aengeschreven wordtt, watt schade de Compa. in diversche quertieren heeft geleeden zall dezelve om de memorije te verversen andermael vervolgens aenwijsen ende zijn te weeten,

+Sehepen ende jachten vande Compa. Ao. 1630 in India verongeluct.

+ T'wapen van Enchuijsen }coomende van patria na India
T'jacht Soutelande }coomende van patria na India
T'schip Battavia }coomende van patria na India
T'schip Vijanen[1] }coomende van patria na India
T'jacht Batta. in Teijouhan gestrandt

van deese hebben U Ed. kennisse ende is voor do. geadvijseertt.

T'seedertt zijn de volgende verongeluct ende teegen den vijandtt gesneuveltt namentl.

Verongeluct

T'jacht Slooten inde reviere van Chincheeuw int vervolgen vanden roover Quitsicq mett een cargasoen in coops costende	f. 26360 - -
T'fregat Suratte gaende van Batta. naer Amboijna, op Saleijer mett pertije ijser costende	f. 139//12//-
T'schip de Cammeel gaende van Batta. na Banda met een cargasoen van	f. 49468//10//8
T'schip Woerden gaende van Teyouhan na Japan met een cargasoen incoops costende	f. 107398//17//-

1) *Het 'Wapen van Enckhuysen'* vaart in Mei 1628 uit patria, 'springt' voor de kust van Sierra Leone en vergaat. De 'Soutelande' behoort tot de vloot van Specx, die 25 Januari 1629 uitzeilt en vergaat op St. Anthonio. De *'Vianen'* vertrekt 7 Mei 1629 uit Indië, verbrandt vermoedelijk op de wederuitreis.

T'jachtt den David op de custe Choromandel coomende van Bengala mett een cargasoen van	f. 13358//5//4
(Fol. 55). Door den vijandt genomen en verbrant	
Tjacht den Jager in Timor vande Portugiesen genoomen, waerbij de Compa. verliest	f. 24811//13//13
Cleen Heusden voor Jambij genomen }sonder cargasoen.	
T'jacht Oostsanen voor Jambij verbrant }sonder cargasoen.	
T'schip Walcheren als voore voor Jambij verbrant mett een cargasoen bedragende	f. 88879//16//7
T'jacht Ter Schellingh op de custe van Choromandel verbrandt, mett 300 pagooden[1)] van 70 strs.ijder is	f. 1050//-//-
T'jacht Domburch met vijff joncquen inde revire van Chincheeuw pr. den Roover Tauseylacq verbrant, waerbij de Compa. verliest	f. 25763//9//-

In Nangesacque is vergaen t'schip Erasmus ende blijven in Japan noch gearresteertt de schepen Vreede, Heusden ende den Arent.

Wat intresten ende verachtinge alle dees ongevalle in U Ed. affaire ende derzelve directie in India gecauseertt hebben, connen U Ed. well considereeren. Meerder is de Compa. bij t'missen van deese scheepen en jachten geincomodeertt geworden ende is de schade grooter ten aensien India ter dier tijtt, soo schaers van schepen was, als de capitaellen die daermeede verlooren zijn. De besendinge nade custe van China sijn genootsaect geworden, daer door te becrimpen, ende die na Surat en Persia gants naer te laeten. D'Almoogende versette Compes. schade ende beware haer in toecoomende voor diergelijcke disastren. Bij proffitable negottie goede menage etc. connen deese schade licht overwonnen ende gerepareert worden, daer toe goede ieverighe trouwe ende vigelante administrateurs over U Ed. affaire worden vereijscht.

1) *Pagode*, munt van Coromandel, door de Compagnie gewoonlijk op 120 stuivers berekend.

+ Twee seer schadelijcke cancquers heeft de Compa. in India namentl. groott getall onnutte dienaers die buijten emploij zijn en leech loopen, ittem datt veele die U Ed. affaire aldaer vertrout worden t'perticulier voor t'Generael preffereeren, mitsgaders datt in haer administratie zoo ieverich en trouw niett en comporteeren, als well hunne schuldigen plicht meede brenght. t'Is seecker soo de meeste partt t'voirdeel vande Compa. zulcx beieverde als haer zelven bij veele indirecte middelen weeten te benifficeeren, t'ware de Compa. jaerlicx een groote penningh waerdich, wij laten ons voorstaen t'ware redres van Compas. saecke in India ten princepale bij weeringe van deese twee cancquers bevoirdertt zall worden.

+Canckers in Comps. staet in India.

Tis beclaechl. den ijever ende trouwe tott de Compa. bij veele soo cleen is, ende t'is seecker datter eenighe zijn, die hett soo lieff vande Compa. als vande vijandtt neemen. D'ontrouwe wortt oock zulcx gehanthaeft, dat men beswarelijck achter de fraude ende aende waerheijtt van zaecke can geraecken.

Tis dan ten dienste vande Compa. gants noodich U Ed. geen andre als oprechte trouwe ende well bekende prsoonen na India senden, op datt U Ed. affaire well ende trouwelijck moogen waergenoomen worden ende alles tott proffijt vande Generale Compa. coome te redondeeren.

Naer alle quertieren ware den ruijmte van cooplieden ende assistenten gesonden, des niett teegen staende bleeven op ons vertreck alleen te reede opde scheepen ende jachten voor Batta. over de 75 assistenten ende ondercooplieden sonder eenich emploij, zijnde oock de meeste partt de cost niett waerdich. U Ed. zenden te veel assistenten naer India, wij considereeren well U Ed. veel aensoeck hebben ende bijwijle eenighe om reedenen niett afslaen meucht. Mijns ooirdels (doch onder verbeeteringh) waere goett U Ed. resolveerde vooreerst, off immers weijnighe ende datt noch well bekende assistenten na India te zenden ende alle andre die U Ed. voorcoomen in geen hooger qualite als adelborst admitteerde, soldaten connen niett te veel coomen, ende soo eenighe derzelver wtt peure courage naer India tendeeren om haere fortuijne te maecken, zall voor de zulcke geen avancement mancqueeren, trouw cloeck en ieverich volck zall in India well voort geraecken.

Datt oock jaerlicx soo veel arme ende slechte huijsgesinne

na Batta. coomen, beswaert de Compa. gants zeer, alsoo continueelijck onderhouden moeten worden, off zoude van armoede vergaen, de meeste partt comporteeren hun oock soodanich datt groote schandale verooirsaecken.

Goede eerlijcke luijden met middelen dienen U Ed. te persuadeeren om naer India te coomen, daer bij den staett aldaer verseeckertt zall worden ende de Compa. een mael vande lastighe subsidien geexcuseertt die dagelijcx genootsaeckt zijn aende arme huijsgesinne te doen, als waneer d'een van d'ander zall leeven ende den heer vande gemeente, daer alsnoch de gemeente van den heer leeft ende gevoett wordtt, ditt ende de weeringh vande particulire handelingh, zijn de princepaelste redressen in Compies. staett die UEd. can aen wijsen, want in alle quertieren van India daer U Ed. negottie hebben, zijn d'ongelden zoo besneeden, datt niett vermindertt connen worden, alleen in Amboijna en Batta. connen eenighe onnoodighe gagie ende rantsoenen affgeschaft worden, datt van cleene emporte is. Aende generale wercken en fortificatien tott Batta. is veel geltt gegasteertt, datt vrij gemenageertt ende voortaen mett Compies. volck aen geleijtt can worden, d'oncosten off timmeringh van scheepen can men meede verminderen.

Volgens U Ed. serieuse recommandatie ende jongste expresse ordere, den Generael ende Raden van India pr: t'schip[+] Egmont aengeschreven, is teegen de perticulire handelingh mitsgaders op den geparmitteerden vrijen handel g'emaneertt alsulcken placcaett gelijck U Ed. in copa. hier nevengaende gelieft te sien[1)] ende is den viscael opt hoochste gelast, compies. recht te bewaren, ende tegens d'infracteurs conform gemelte placcaett te procedeeren.

[+]Aengaende den perticulieren ende geparmitteerden handel in India.

(Fol. 56). Den raett heeft niett connen goet vinden gemelte perticulire handelingh volgens U Ed. schrijven andermael bij eede te verbieden, te meer cortt te vooren sulcx bijde princepale geschiett ende gedaen was, mitsgaders datt alle in dienst weesende persoonen, achtervolgens den artijckelbrieff daeraen bij eede verplicht zijn, verbooden wortt perticuliere handelingh t'excerceeren. Deese U Ed. ordre is bij veele geooirdeeltt watt hartt ende scherp te weesen, eenighe

1) Dit plakaat ‘wegens den gepermitteerden en verboden particulieren handel’ van 28 Januari 1631 is te vinden in Van der Chys, Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, eerste deel, p. 254.

inden raett waren van oppinie dezelve nade letter niett geduijdett, maer bij den generael na geleegentheijtt van saecke behoorde gemodereertt te worden, ende datt in respecte veele huijsgesinne binnen Batta. in dienste vande compa. zijnde, hun op de gagie niett connen erneeren, bij wijlen mett voor weeten vanden Generael ende Raden van India wtt sustentement van haer famillie, buijten prejudittie vande Compa. haer voirdell te moogen soecken, gelijck zulcx zeer well geschieden can, dan wij meenen U Ed. bij deese presiese ordre andre insichten hebben, namentl. de burgerije in India te doen augmenteren ende de republiek alsoo bij aenwas van goede burgerije te verbeeteren mitsgaders d'exesse ende alte groote licentieusheijt die vrij hooge in gecropen zijn, tytelijck te prevenieeren, over zulcx achte goett te weesen daerbij geparsisteert wordtt, d'accomodatie zullen noch groot genoech vallen.

Belangende den gepermiteerden handel in voege ende gelijck die bijde burgerije ende andre alsnoch wort gedreven is in verscheijden respecten de Compa. gants schadel. ende zelffs de Battaviasche republick ondienstich, voornementlijck de mannier van handelen op de custe Choromandel, derwaerts de meeste cappitaelen worden gesonden eerstel. in reguard van de Compa. vermits ijderen gelicentieert wordt (die zulcx versoecken) hun mett Compies. scheepen darwaerts te transporteren welck oock gedurende de reijse compis. cost en dranck genieten ende helpen consumeeren, niett anders betalende als behoorel. toll ende 5 pto. voor vracht, van alsulcke goederen die in retour brengen. Andre die senden haer cappitalen derwaerts, consingneeren deselve aenden Directeur ende compies. coopluijden aldaer, versoeckende bij wijle daernevens soo vande Generael als Raden van India brieven van voorschrijven ten einde goett en cortt retour moogen becommen, zoo datt meermalen voorde Compa. worden gepreffereertt ende inden tijtt van 6 a 8 maenden 70, 80 ende een cent proffiteeren, booven alle ongelde, ten andre is deese negotie de Republick schadelick ten aensien maer eenighe weijnige daerbij worden verbeetertt, alsoo alles door en mett compas. schepen en volck hun t'huijs wortt gebracht, ende geen arbeijts luijden off immers zeer weijnighe eenen penningh daer aen verdienen. Mett de schepen T'Wapen van Hooren, Beets, Vlielant ende Schiedam Ao. 1630 na Choromandel

gevaren is door de burgerij en compies. dienaers derwarts gesonden, een capitael in goutt ende gelicentieerde coopmansch. van ruijm 60000 Rn van 8en ende is voor dezelve reeckge. mett d'Hooren en Noortwijck in retour gecoomen 375 packen mett cleeden soo Paliecatt als Masilipatanse sorteeringh om de burgerije ende perticulire t'accomodeeren en haer goederen over te brengen, bleeven op Hoorens vertreck pertije van Compies. cleeden ende 250 baellen zuijckeren in Masilepatan aen landtt over leggen, die naderhandtt mett Noortwijck gecoomen zijn. *b*. T'zall overzulcx voor de Compa. ende de republicke van Batta. beijden dienstich weesen t'overvoeren ende transportt der vrijlieden ende andere hunne goederen en cappitalen mett Compies. schepen gants affgeschaft ende verbooden wordt, als wanneer de burgerije genootsaecktt zal worden zelver tequipeeren, daer bij leeven ende neeringhe onder den anderen veroirsaecken zullen, ende die gewoon zijn te varen zullen heur becommen; arbeijtsluijden zullen daerbij verbeetertt worden, daer nu ter contrarije alles van de Compa. gaett ende maer eenighe weynighe bij verrijcktt worden, die als de sacken gevultt hebbende na t'vaderlandtt tendeeren. Om dan de saecke ten besten van de Compa. ende Battavias progres te voirderen ende te handthaven, dienen U Ed. te versorgen luijden mett middelen na India coomen ende datt 5 a 6 ofte meer fluijten ten overvloede wtt Neederlandtt worden gesonden om de burgerije daermeede voor haer geltt t'accomodeeren, alsoo de timmeragie off bouwingh van schepen als noch in India te costelijck valtt ende mett joncquen connen d'onse hun qualijck behelpen.

Op Choromandel mach en can de burgerije onder behoorlijcke gelimiteerde conditien buijten eenighe prejudittie van de Compa. te handelen geadmitteertt worden, als t'selve met haer eijgen vaertuijch beamen cunnen. In Pegu, Bengale, Arackan, de bocht van Patani, Cambodja, Siam tott Coutchinchina, in Solor, Maccassar, Borneo ende elders zijn voor hun goede proffijten te bevaren als maer de saecke bij haer gemeent ende alles met goede ordre aengeleyt wordtt. Ende t'is zeecker als d'accomodatie van de Compa. cesseeren, gelijck hett well eens tijtt wordt, zullen haest andre ende bequame middelen bij de handt nemen om haer te sustenteeren ende hun cappitaelen te vergrooten. Voirder ouverture, als namentlijck in de quertieren van Suratte, Mocha ende Persia, mitsgaders China en Japan meene niet goett zall weesen ende

dient den handel van die quertieren in zijn geheel voor de Compa. als noch geconserveertt te blijven.
T'presente vaertuijch van de burgerij is gants weijnich ende meest aff, bestaende int naer volgende te weeten

De Peerle	{ toebehoorende Sr. Adolff Thomasz. en Compa. Waren naer Borneo vertrocken.
De Cleene Peerle	{ toebehoorende Sr. Adolff Thomasz. en Compa. Waren naer Borneo vertrocken.
De Bloempott	{ cleen slecht vaertuijch, naer Balamboan om rijs gevaren
De Goutsbloem	{ cleen slecht vaertuijch, naer Balamboan om rijs gevaren
Den Harinck	{ was gants aff, zou van Balamboan naer Amboijna mett rijs varen.

In Banda heeft de burgerij geen vaertuijch ende in Amboijna geen ander dan een schaloup ende een jonqien off twee. *b*.

+ T'groot juweel van Sr. Caspar Boedaen[1] ende den costelijcken robijn baleijs[2] van d'Hr. schepen Jacob Reael[3] bleeven verseegeltt opt comptoir vande compa. int casteel Batta. mett zeer cleene aparentie *(fol. 57)* datt de zelve in eenighe plaetsen van India daer de Compa. handel heeft (volgens der eijgenaers intent) gebenificeertt zullen worden, wenste harenthalve gemelte juweelen weeder t'huijs hadden, ben van gevoele mett d'aenstaende besendingh tott een preuve na Industan zullen gesonden worden ende datt eijntl. na langh swerven na Europa zullen moeten keeren.

+Juweelen aengaende particulier in Amstm.

+ Francisco Pelsaert[4] die de Compa. en andre tott hett

+Fr. Pelsaert doot.

1) *Caspar Boudaen*, juwelier te Amsterdam, zendt een kostbaar juweel ten verkoop naar Indië met de vloot van Francisco Pelsaert (19 October 1628). De Compagnie zou 28% van de opbrengst genieten. Het bleek niet gemakkelijk te zijn het te verkoopen.
2) *Robijn baleijs*. Hieronder is te verstaan een lichtroode of witachtige robijn.
3) *Jacob Reael*, deze volle neef van gouverneur-generaal Laurens Reael, was schepen van Amsterdam, maar moest in 1629 wegens zijn faillissement uit de vroedschap treden.
4) *Francisco Pelsaert* komt in 1618 als assistent in Indië, wordt onderkoopman, later opperkoopman en is van 1620-'27 werkzaam op het kantoor te Agra, de laatste jaren als hoofd, gedurende welken tijd hij een belangrijke, in 1925 door Moreland en Geyl gepubliceerde 'Remonstrantie' schrijft. In 1627 repatrieert hij, keert in October 1628 als commandeur van schepen in den rang van president met de Batavia (p. 193 noot 1) terug en komt na de ramp van dat schip met een open boot 15 Juli 1629 te Batavia, waarna hij met de 'Saerdam' naar Australië wordt gezonden om de overlevenden af te halen. 28 Augustus 1629 benoemen Heeren XVII hem tot extraordinaris Raad van Indië, van April-Juni 1630 is hij onder Vlack (p. 16 noot 2) vice-commandeur van een vloot in de Straat van Malakka. Hij sterft in September 1630.

senden van juweelen na India geinduceertt heeft, ende instructie tott den vercoop van Boedaens juweel hadde, is in Batta. na een langhdurighe sieckte overleeden, watt van zijn naer gelate goederen is geprocedeertt, blijct bij zijn hier nevengaende reeckh. in de soldijboecken van Batta. Onder des selffs naer gelaten goederen is gevonden de tronie van den overleeden Magoll, in agaett gesneeden, toebehoorende Boedaen voorsz. ittem verscheijde juweeltiens incoops costende f. 1261 door eenen Johannis Dubbelhorst[1] coopman wtt Amsterdam om t'sijnen proffijte in India te vercoopen, aen do. Pelsaertt pr. t'schip den Gouden Leeuw gesonden ende alsoo den generael ende Raden van India niett zeeckerl. geinformeertt waren, off d'over sendingh deeser mett U Ed. consent en voorweeten is geschiett, wird goett gevonden U Ed. de selve verseegeltt toe te senden om bij U Ed. daervan gedisponneertt te worden, dan is verschreve resolutie geschortt, ende zijn do. juweeltiens in Batta. gebleeven omme soo geseijt worde den fiscael de saecke in hande te geeven.

+Aengaende den schipr. vant verongelucte schip Batta.

+ Adriaen Jacobsz[2]. schipper vant verongelucte schip Batta. wirde noch gevangen gehouden, alhoewell diversche maellen relaxatie ende na patria te keeren versocht heeft, op de vehemente indictie van datt voorneemens is geweest, t'schip Batta. aff te loopen, is tott scharper exame gecomdanneert geworden ende heeft de torture wtt gesaen, hoe in des selffs

1) *Johannes Dubbelhorst,* koopman te Amsterdam, mij verder niet bekend.
2) *Adriaen Jacobsz.,* in 1616 hoogbootsman (mogelijk als zoodanig in dat jaar met de 'Bergerboot' in Indië gekomen), in 1623 opperstuurman, is in 1629 schipper van de 'Batavia'. Hij heeft schuld aan het vergaan van dat schip. Met Pelsaert te Batavia aangekomen, wordt hij er van beschuldigd het schip te hebben willen afloopen, althans vrouwelijke passagiers schandelijk behandeld te hebben.

saecke bij de Raett van justitie is geprocedeertt gelieven U Ed. wtt nevens gaende bescheijden ende stucken vande processen te sien, t'is zeecker datter een gants Goddeloos en boos leeven op gemelte schip geleijtt is, daer beijde den schippr. ende President Pelsaertt grootelijcx aen schuldich zijn, d'Almoogende vergeeve hun de sonde, ende versette Comps. schade, wij meenen goett zall weesen, UEd. des schippers proces eens doett revideeren, ende ordre op zijn saecke gheeft, d'indictie zijn groott ende datt schip en volck zoo schandelijck heeft verlaten, waer door soo grooten onheijle ontstaen zijn, can niett verantwoortt worden.

De saecke van Reijer Saeckels[1] schippr. vande Cammeel ende Abraham du Buois[2] op Zuijt Hollandtt, die hun bij prticulire handelingh ende andre fraude zeer hadden verrijct, zijn bij justitie aff gedaen als pr. de neevengaende stucken blijckt, den assistent off ondercoopn. Beuckel van Santen[3] die sich mett voorsz. Saeckels saecken zeer hadde vermenght, wortt noch in dienst gecontinueertt op toeseggingh van sich beeter en trouwer voortaen te comporteeren.

Hans Jacobsz. Bincker[4] pr. tschip Batta. na India gevaren voor capiteijn apoincte zijn op zijn reeckh. in de soldij-

1) *Reyer Saeckels*, schipper van de 'Cammeel', is als bottelier met de 'Goede Fortuyne' in Juli 1620 te Jakatra, wordt 2 November 1620 boomwachter en opziener van de kleine vaartuigen der Compagnie te Batavia, 7 Februari 1622 schipper op de 'Borneo', dient later op grootere schepen. Na zijn dood (± 1628) blijkt, dat hij voor eigen rekening gehandeld heeft.
2) Over *Abraham Jansz. du Buois* is het eerste mij bekende bericht, dat hij in 1620 met de 'Walcheren' repatrieert. In 1624 is hij schipper op de 'Oranje' voor Manilla, nadien - in 1627 - op de 'Vrede' en de 'Vianen'. In 1629 wordt hij wegens particulieren handel ontslagen.
3) *Beuckel van Santen* is in 1626 assistent in de baai van Patani, is later onderkoopman en vertrekt 27 April 1635 als opperkocpman op een schip van Soeratte naar Batavia. Zonder gage wordt hij daarna naar patria gezonden.
4) *Hans Jacobsz. Bincker* zit in 1623 in Macao gevangen, is z.g. 'capitein apoincté', iemand, die toezegging heeft tot kapitein te zullen worden bevorderd bij een vacature. In 1628 is hij kapitein op Banda; hij sterft in 1643.

boecken van Batta. goett gedaen f. 679//19// voor zijn voorighe verdiende gagie door Hendrick Brustens[1] bij valsche transporten in patria van UEd. doen lichten ende pr. de borgen weederom aende Compa. wttgekeert t'welcke U Ed. diene voor advijs, omme de gemelte somma in te houden, alsoo do. Bincker daervan in India voldaen is.

+Van de Commissarissen in India.

+ Tott de vesite van UEd. affaire in India zijn Ao. 30 geen commissarissen gebruijct, soo ten aensien geen besendingh na de quertieren van Zuratt en Persien is gedaen als datt t'zelve innewaerts naer Amboijna de Molluccos en Banda niett noodich geoirdeltt wirde. Wij meenen echter de visite van commissarissen gants dienstich te weesen, en datt deselve als de saecke recht meenen well watt groots ende vruchtbaers ten besten vande Compa. connen verrichten. Aen goede bequame en trouwe persoonen mancqueertt hett, omme UEd. staett in beeter terme te stellen, de voorighe commissarissen hebben haer niett buijten opspraeck connen houden, in welcke gevalle beeter is geen gesonden. Choromandel dient noodich well eens besocht gelijck oock well een goett fisquael off een bequaem persoon als commissaris mett d'aenstaende vloote na Suratt en Persia gesonden dient, alsoo veel misbruijcken in die quertieren redres vereijschen.

+Van de Raden in India.

+ Alsoo U Ed. advijseeren, bij de Seeventhiene goet gevonden is India booven d'aenweesende Raden van India te versien mett noch drij extraordinnari Raden, daer van bij U Ed. den eersten niett genoempt wordtt, ende wtt Neederlandtt te verwachten staett, zijnde d'andre den E. Philips Luccasz. Gouverneur in Amboijna ende Francisco Pelsaertt als president opt verongelucte schip Batta. wttgevaren, is achter volgens U Ed. last de E. Philips Luccasz. t'selve aengesz. ende zall t'sijner aencompste in Batta. alwaer in Juni off Julij aenstaende verwacht wordtt, (soo resolveertt in dienst te continueeren) tott Raett van India geassumeertt ende beedicht worden. Pelsaertt als vooren geseijtt is overleeden,

1) *Hendrick Bruystens* komt in April 1613 als opperkoopman naar Indië, maakt in 1615 een reis naar Coromandel, is korten tijd (1618-'19) secretaris van Reael, neemt deel aan de verovering van Jakatra en wordt begin 1620 vrijburger. 1 Juli 1620-5 October 1621 is hij baljuw van Batavia, in 1623 schepen. In Juli 1629 wordt hij aldaar wegens zeerooverij onthoofd.

in wiens plaetse beroepen is ende als Raett van India gecooren den E. Jan van der Burch, hebbende t'oppercoopmansamptt int Casteel Batta. 4½ achter een volgende jaer bedient, te meer d'Hr. Generael op ons vertreck van Raden van India sober versien ende mett d'Hr. Vlack alleen geassisteertt bleeff, zijnde d'Hr. Gijsels naer Amboijna vertrocken, ende Nuijts van zijn qualiteijtt gesuspendeertt in voege bij d'Hr. Generaal in Batta. als Raden van India waren d'Heeren Vlack en vander Burch ende wirde tott versterckinghe vanden raett aldaer gebruijct Sr. Dirck van der Lee als secretaris ende extraordinari Raett neffens den ontfanger Cornelis van Maseijck, soo datt aent getall vande ordinari acht Raden van India coomen te gebreecken twee, ende zijn de gemelte ses Raden deese nametl. Vlack ende vander Burch in Batta. Marten IJsbrantsen op de Custe Coromandel, Artus Gijsels ende Philips Luccasz. in Amboijna, Raemburch in Banda. De Mollucqos en Teijouhan daer Lodensteijn en Putmans commandeeren hebben geen hooger qualiteijtt als tijttel van gouverneur ende Jan van Haseltt[1)] in Suratte als directeur.

(Fol. 58). Na datt vander Burch als Raet van India aengenomen was ende beesich zijnde om Compes. effecten te transporteeren aenden oppercoopman Gardenijs zijn door eenighe assistenten (soo t'schijnt gemiscontenteertt, gemelten van der Burch zijnen boeckhouder watt meer als haer favoriseerde, mitsgaders eenighe benefitie heeft laten genieten) verscheijde calomnie ende spetie van ontrouwe tott laste van hem vander Burch wtt gestroijtt, welcke oock bij eenighe gepretendeerde groote gevoett zijn geworden, waer wtt d'Hr. Generael ende Raett selffs opt versoeck van do. vander Burch oorsaecke hebben genomen de saecke naerder t'examineeren ende des selffs boecken ende administratie te doen visiteeren, bij nevengaende raportt en exami-

1) *Jan van Hasel(t*) komt in 1613 naar Indië, is in 1616 onderkoopman te Patani, in 1620 opperkoopman en hoofd te Sangora. In 1623 wordt hij vrijburger te Batavia, waar hij tevens schepen is. In datzelfde en het daarop volgende jaar maakt hij in zijn ouden rang reizen naar Siam, in 1625 is hij licentmeester te Batavia en wordt in 1628 directeur van Soeratte, waar hij in Augustus 1632 sterft. Hij vertaalde o.a. het boek Genesis in het Maleisch.

natie vande gecomiteerden over deese zaecke gedaen ende genoomen, gelijck meede wtt de eijgene verclaringhe van voorsz. vander Burch schriftel. hier nevengaende zullen U Ed. sien watt vande saecke zij. T'benefitie tott laste vande Compa. aen zijnen boeckhouwer gedaen, die t'selve toch niett en meriteertt had well moogen naer laeten, voorders aen gemelte vander Burchs getrouwicht. meene niett te twijffelen is, ons vastel. in beelende de Compa. een oprecht ieverich dienaer en raetspersoon aen hem vinden zall, U Ed. gelieve t'gepasseerde deese saecke aengaende ende de stucken daer van beleijtt naerder te doen visiteeren, om d'Hr. Generael en Raden in Batta. alsoo zulcx zijn versoeckende U Ed. gevoele mitsgaders d'approbatie off non approbatie weegen de promotie ende aenneminge van do. vander Burch over te schrijven.

+Scheepsmacht in India ende der selver emploij.

+ Watt scheepsmacht de Generale Oostindische Compa. in India bleeff houden ende waer dezelve gebruijct worden, can U Ed. wtt nevengaende lijste beoogen. Retourscheepen zijn geen overgebleven als Nimweeghen datt noch verwacht wird ende moogen UEd. well reeckh. maecken, als d'antwoorden op deese advijsen sullen keeren datt Aa. 1632 zall weesen, UEd. geen andre schepen en jachten in India zullen hebben als deese namentlijck

T'schip Amboijna	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
T'Hoff van Hollant	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
s'Gravenhagen	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Beuren	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Vlissingen	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Verra	}Ooirlogschepen 6	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
T'jacht Texel	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Brouwershaven	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)

der Goes	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Souburch	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Kaukercken	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Broeckerhaven	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Salm	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Wessanen	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Vlielandtt	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Bommel	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Wieringen	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)
Coutchien	}Oorlogsjachten 12	}Stucx 26 (8 Schepen en j achten van blz. 206 medegerekend.)

Tjacht Noortwijck	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
den Arent in Japan	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
Assendelft	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
Sardam	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
Warmont	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
de Brack	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
Ceijlon	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8
Velsen	}Schepen jachten ende fluijten, tott den inlantse handel 8

Nimweegen en Rijswijck staen noch van Patria te coomen ende tott dit getall scheepen ende jachten moett gedaen worden d'equipage bij U Ed. Ao. 1630 ende op hett voorjaer 1631 wtt geseth, daer teegen dan weeder moet aff gaen de retourschepen, die wtt India ditt jaer in Octobr. off Novembr. behoorde te vertrecken datt op ses a seven stucx schatte, hier op connen U Ed. reeckh. ende ommeslach maecken, ende alsulcken equipage op ons arrivement naer India doen, als UEd. bij goett overlegh ten dienste vande Compa. zultt bevinden te behooren. Ons ooirdels behoortt India niett min als mett navolgende scheepsmacht versien te blijven behalven

10 a 12 cloecke retourscheepen voor gaen en coomen te weeten
6 ooirloghsschepen niett minder van last als Amboijna
5 ooirloghsjachten als Egmont off Brouwershaven
6 jachten als Texel en Weesep
2 jachten als Diemen, Domburch off Kaukercken
12 jachten als Oostsanen off Salm
2 jachten als de Brack datt reedel. van last ende niett ten oorloch geboutt is
5 fluijten off jachten als Sardam off Assendelft van 180 a 200 lasten
7 schepen van 200 tott 350 last.

Zijnde in alles 45 stucx, soo schepen als jachten, waermeede den vijant in dwanck can worden gehouden, Compies affaire en negotie vervolght ende geemploijeertt namentl. 6 ooirloogsscheepen als Amboijna

4 do. jachten als Egmont	{ tott vervolch van Compies negotie in Suratta, Mocha en Persia tott besluijtingh van Goa, cruijsen ontrent Mosanbick ende

	den Mallabaerse handel na datt des vijants macht in datt quertier toelaett.
2 jachten als Oostsanen	{ tott vervolch van Compies negotie in Suratta, Mocha en Persia tott besluijtingh van Goa, cruijsen ontrent Mosanbick ende den Mallabaerse handel na datt des vijants macht in datt quertier toelaett.

3 schepen van 200 tott 300 lasten	}tott vervolgh en beschermingh van de Choromandelse Bengaelse en Arackanse handel mitsgaders tott proccure van rijs.
2 jachten als Weesep	}tott vervolgh en beschermingh van de Choromandelse Bengaelse en Arackanse handel mitsgaders tott proccure van rijs.
2 do. als Oostsane mett eenighe schaloepen	}tott vervolgh en beschermingh van de Choromandelse Bengaelse en Arackanse handel mitsgaders tott proccure van rijs.
3 fluijten ofte jachten als Assendelft groott 200 lasten	}Tott proccure van peper op de Westcuste van Sumatra ende in Atchin.
2 vlottgaende fluijten van 180 a 200 last	}Tott vervolch vande Jambise handel
2 jachten als Texel	}Omme ontrent Mallacca int vijants vaerwater gestadich te cruijsen.
4 als Oostsanen off Salm	}Omme ontrent Mallacca int vijants vaerwater gestadich te cruijsen.
(Fol. 59) 3 schepen van 200 a 250 lasten	}Omme daermeede waer te neemen den peperhandel inde bocht van Patani, procure van rijs, in Siam off Cambodja ende tott overvoer van de harte velle na Japan
1 schip van 200 a 250 last	}tott den Chinees en japansen handel ittem om de Chinese roovers te weeren op de Maccause navetten na en van Japon coomende te cruijsen ende des vijants vaerwater tussen Hoccheuw en Kelangh te troubeleeren.
2 jachten als Texel	}tott den Chinees en japansen handel ittem om de Chinese roovers te weeren op de Maccause navetten na en van Japon coomende te cruijsen ende des vijants vaerwater tussen Hoccheuw en Kelangh te troubeleeren.
2 jachten als Domburch off Diemen	}tott den Chinees en japansen handel ittem om de Chinese roovers te weeren op de Maccause navetten na en van Japon coomende te cruijsen ende des vijants vaerwater tussen Hoccheuw en Kelangh te troubeleeren.
2 do. als Oostsane	}tott den Chinees en japansen handel ittem om de Chinese roovers te weeren op de Maccause navetten na en van Japon

	coomende te cruijsen ende des vijants vaerwater tussen Hoccheuw en Kelangh te troubeleeren.
1 jacht als Egmont off Texel	}inde Mollucqos tott defentie
2 jachten als de Brack	}voor Batta. en tott den handel van Timor.
2 do. als Oostsanen	}voor Batta. en tott den handel van Timor.

---

45 stucx schepen en jachten.

Tott overvoer vande specerije wtt de Moluccqos Amboijna en Banda ende om die quertieren hun provisien nootlijckheeden en coopmanschpen. te beschicken connen sonder eenich verlett gebruijct worden de Westcustvaerders ende eenighe schepen die tijtel. van Choromandel wtt Patani en Siam te Batta. arriveeren. Mett minder macht is des Compas. presente ommeslach niett well en naer behooren waer te neemen ende dient ditt getall well compleit gehouden, ittem d'ooirloghsschepen eer van meerder als van minder lasten tott overvoer vande cargasoenen ende retouren soo na als

wtt Suratt en Persia mitsgaders bij noott off als gemelte ooirlogsscheepen twee a drij jaren int landtt dienst gedaen hebben, een keer na Europa te laeten doen, om aldaer well en hecht vertimmert te worden.

+Aengaende hett vertimmeren van schepen in India.

+ De timmeragie en reparatie aen schepen in India cost de compa. groott geltt ende worden de scheepen princepal. de groote na behooren niett versien, t'is over zulcx gants noodich, alle sware reparatie aen schepen soo veel doenel. geexcuseertt wordtt, ende datt UEd. na India zenden een mael de ruijmpte van pick, teer, swavel, arpeuijs en traen op dat alle schepen en jachten behoorel. moogen worden onderhouden ende versien mett expresse ordre datt UEd. begeeren datt alle t'vaertuijch in India bescheijden, t'elcken mael als van eenighe tochten ofte reijse tott Batta. keeren, overgehaeltt, gekieltt, gebrant, gesmeertt, geroet ende geharpeuijst te worden, daermeede de schepen ende jachten sonder nader reparatie eenighe jaren connen onderhouden worden, ende zall de Compa. een treffel. dienst daer aen geschieden, ende veel geltt worden bespaert gelijck UEd. deese aengaende nader bij den equipagemeester Claes Piettersz.[1)] nu schippr. van Wassenaer op zijn aencompste gelieve t'informeeren, maer UEd. moeten niett vergeeten de ruijmpte van pick en teer na India te zenden, ende t'ordonneeren datt de costel. oorlogh- ende goede andre schepen op zijn oorboor ende ter behoorelijcker tijtt als retourschepen gebruijct worden, gel. Ao. 29 mett Uttrecht geschiedde. Cleene jachten moeten in India geholpen worden, dan connen eenighe jaren mett kiel haellen, voor datt vertimmeringh vereijschen, onderhouden worden, schuijts en boots dienen oock ter vaerte gesonden, gelijck meede eenighe chaloepen voorde Cust Choromandel ende elders omme t'timmeren soo veel moogelijck in India t'excuseeren. Tseedertt 15 maenden is alleen in Batta. aende Chineesen betaeltt voor balckjens, die in Crauwangh gehacktt hebben 13263 R. van 8 in comptant, die alle tott bouwingh vande huijsen, fortificatie ende vertimmeringh van

1) *Claes Pietersz.,* equipagemeester, neemt deel aan de verdediging van Batavia in 1628, wordt in Februari 1629, verdacht van particulieren handel, met de 'Monnickendam' naar de eilanden gezonden om steenen te halen, opdat de fiscaal in dien tijd zijn zaak kan onderzoeken. Mogelijk is hij dezelfde als schipper Claes Pietersz., die reeds in 1616 voorkomt.

schepen, boots en schuijts geconsumeertt zijn, behalven noch goede prtije. houtt datt mett Compas. schepen wtt de strate Sunda gehaeltt is.

De schepen en jachten die UEd. voortaen na India destineere dienen vooreerst behoorel. van geschutt versien te weesen, alsoo in India geen meer overich is, ten ware vande forte gelicht wirde, gelijck als eenighe omme de schepen Amboyna, t'Hoff van Hollandtt en andre te monteeren, zullen moeten vande forten gelicht worden.

Lont moeten U Ed. de ruijmte ende meer als voor deesen gedaen is naer India zenden, want ten aensien vande groote garnisoenen, wort veel lont geconsumeertt ende groott geltt aen slechte stoije[1)] lont wtt gegeeven. In Batta. alleen is t' seedert 15 a 16 maenden aende Japanders voor lont datt van zeeckere bast van boomen maecken betaeltt 2688½ R. van 8 cost 1½ en 2 Rn. de hondrt. vadem, ende deurtt niet halff soo langh als de lont wtt Neederlandtt.

+Vervolgh van Jambij.

+ Tgepasseerde in Jambij wort U Ed. pr. d'Hr. Generael en Raden van India geadvijseertt. T'seedertt als den 9en Meert passado des smorgens mett de vloote van Battavias reede affseijlde gemoete des s'middachs inde Jaccatrase eijlanden t'jacht Negapatnam coomende mett advijsen do. 18en febr. van Jambij gelaeden mett 732½ picoll off 36½ last peper. Daerbij ons vanden oppr. coopn. Daniel Tresell wort aengesz. van cleeden gants ontbloott was ende de cargasoenen van Velsen ende Warmont tegen peper overgesetth hadde, mitsgaders datt alle wtt staende schulden well waren ingecoomen. Ten aensien d'Engelse aldaer mett veel peper belemmertt saten, gantes wtt vercocht ende sonder eenich capitael waren, hadden d'onse de merct alleen gehadtt ende haere cargasoen mett reedel. voirdel gebenificeert ende comt de peper vande gemelte cargasoenen geprocedeertt de Compa. mett toll ende ongelden op 6½ R. t'picoll, als wanneer ruijm een cent op de cleeden geavanceertt wordtt, echter is gemelte Tresell te jachtig geweest, tott beeter voirdel ende minder prijs hadde den peeper behooren te dringen te meer den handel in zijn geweltt ende well verseeckertt was, geen ontsetth voor April van Batta. te verwachten hadde, veele zijn van datt humeur hunne eere daerin bestaett als maer retou-

1) *Stoije;* dit woord is mij niet bekend.

ren proccureeren ende veel peper over senden, sonder d'occasie waer te neemen, omme de zelve op zijn voirdelicxt in te coopen, nu bleeff belemmert mett 325 lasten peper, daer van genootsaeckt wird ongeveer 260 a 270 lasten in de logie te resiqueeren, die volgens zijn schrijven niett alleen van brant, water noott, maer gevreesde timulte in Jambij zelver perijckel liepen ende bleef t'comptoir als vooren geseijtt gants van coopmanschap ontbloott ende zullen d'Engelse die naderhandtt gesonden hebben de merct voor 2 a 3 maenden alleen hebben.

De Heer Generael advijseert ons op d'advijsen van Jambij goett gevonden hadde de fluijte Warmont ende t'jacht Negepatnam *(fol. 60)* eerst daechs mett een cargasoen cleeden en eenighe comptanten derwaerts te senden. Wij zijn van gevoele gelijck oock aen zijn E. wtt de strate Sunda geschreeven hebbe, de Compa. beeter dienst soude geschieden, de fluijte leedich off mett een cleen cargasoenn na Jambij aff sondtt, omme de peper aldaer op vooraett zijnde, te doen haellen, als datt die plaetse van tijtt tott tijtt soo rijck geprovideertt wordtt, zoo ten respecten der Jambineesen die meenen, zulcx aen haer dependeeren datt alle onreedelijckheijtt (ten aensien vande peper) moeten suporteeren ende voor lieff op neemen. t'Is gelijck U Ed. zeer well seggen nu de rechte tijtt omde peper in India tott minder prijs te reduceeren, alle moogel. debvoire zijn daer toe aengewent ende ben van oppinie noch op leeger prijs sall connen worden gebracht als de saecke maer well daer na aengeleijtt wordtt, ende d'Engelse geen nieuwe crachten becoomen, in welcken gevallen ter plaetse daer zijn, neffens haer merct zullen moeten volgen.

Eenige onser cooplieden raporteeren die van de Westcust en Jambij zeer dolleeren, den peper tott zoo lagen prijs dringen ende datt rijs in plaetts van peeper voorneemen te planten, ons gevoele sall de saeck geen last lijden. Ao. 12 en 13 is de peper in gemelte quertieren all veel beter coop geweest, als de selve nu pretenteeren te coopen, ende schoon eenighe peper thuijnen ruineerde ende d'aenplantingh staecte, de Compa. zall daerbij geen prejudittie lijden, maer in zulcke gevalle op 40000 sacken soo veel proffiteeren als voordeesen op 80000 ende t'is zeecker India nu eenighe achtereenvolgende jaren meer peper wtt gegheeven heeft als Europa can consumeeren.

+ In Batta. als vooren geseijtt bleeff opt vertreck vande vloote over in alles	8740 pcl. off 437 lasten peper
	+Peper in voorraet.
mett Negapatnam is van Jambij gecomen	732½ pcl. off 36½ lasten do.
In Jambij resteerde soo inde loogie als t'vlott Batta.	6500 pcl. off 325 lasten do.

soo datt de Compa. in ----------

India op voorraet heeft 15972½ pcl. off 798½ lasten peper daer van 2 a 300 lasten soo wij meenen na China en Persia zullen worden versonden, de Chineese joncke in Batta. zall sijn gerieff wtt Bantam becoomen, alsoo de peper daer meest in Chineese handen is.

Op de quantite peper die d'Engelse souden moogen vervoeren gelijck oock de Deenen, zall worden gelett, de negotie over Mocha is in t'wee jaren vermits de troubelen aldaer sober geweest, meene U Ed. in Europa van datt quertier geen affslach inde peper te verwachten hebben, nagelen, noten en foeli zijn meede na de quertieren van Choromandel, Zurat en Persia heel sober gesonden, twijffele niett off zultt afftreck over Venetia ende de Levant in die specerije verneemen. Op de Cust waren meer als de helft gereesen, ende noch zeer getrocken.

+Aengaende van Diemens Diamanten.

+ Vooren off in missive van d'Hr. Generael ende Raden van India wortt geseijtt den Deensen Generael Roelant Crape seecker steene huijsingh pertije inboel ende eenighe coopmanschappe gecochtt heeft, vande huijsvrouw vanden E. Anthonio van Diemen ter somma van 9500 R van 8en ende datt t'selve mett 465 caraett bestaende in 434 stucx diamanten van Choromandel en Borneo betaeltt heeft, mett voirdell zoude die in Batta. ende aen d'Engelse hebben connen quijtt worden, maer wij hebben ons pr. ticulier proffijt mett de zelve niett willen soecken soo om opspraeck te mijden als onse plicht in deesen niett te corompeeren, stilswijgens int patria te brengen hebbe om onse eere niet te vercorten ende consienti te beswaren meede niett connen goett vinden, weshalven hebbe gemelte diamanten in Batta. aen d'Hr. Generael ende Raden gepresenteertt ende versocht zij wilde dezelve voorde Compa. aenneemen, hun daerover verscheijde condittien voorstellende om mijn betaellinghe bij U Ed. te vinden.

Volgens extract van resolutie hier nevens gaende, is bij den Raet goett gevonden de voorsz. diamanten bestaende in 13 besaeltiens[1)] mett de facture vandien in een paxken te verseegelen ende alsoo gechachetteertt aen van Diemen vernd. weeder ter handtt te stellen om de zelve op zijn eijgen riseco over int patria te brengen ende aen U Ed. alsoo verseegeltt onder facture te presenteeren, mits condittie bijaldien UEd. goett vinden voor en aleer geopent worden, dezelve voorde Compa. aen te neemen, daervoor aen gemelte van Diemen contant betaeltt zall worden de somma van neegenduijsent vijff hondert R. van 8en mett alsulcken opgeltt als U Ed. gewoon zijn te geeven aen persoonen die haere comptante in India de Compa. aentellen, ende bij aldien UEd. d'aenvaerdingh der zelver diamanten voorde Compa. ondienstich acht datt in zulcken gevalle hij, van Diemen, dezelve t'zijner proffijte zall behouden ende vercoopen moogen. Wij versoecken U Ed. gants vrintl. daerinne zoo te disponneere als ten dienste vande Compa. zultt bevinden te behooren. Om verscheijde redenen zage garene U Ed. ons daervan ontlaste ende vertrouwe oock de Compa. geen schade daer aen zall doen. Wij laten ons oock voorstaen de Compa. alreede goede dienst geschiett is, deese pertije diamanten zoo wtt der Deenen handen zijn geraecktt, de huijsingh en t'geene daer wijders voor genooten hebben, zullen na Deenemarcken niett retoureeren.

[+]Aaennemingh van maetroosen voor soldaten ende haere rantsoenen reecqe. etc.

[+] Voortaen zullen in India geen maetroosen tott soldaten worden gemaect, off aengenoomen als onder goede ende vaste condittie zoodat UEd. daer over geen moeijten meer te verwachten hebbe. Verscheijde mett de jongste vloote wtt gecoomen zijn op haer versoeck voor vijff jaren soldaten gemaect, mits genietende 8 a 9 gullden pr. maent en t'ordonnari rantsoen; datt eenighe van UEd. pretendeeren restitutie van ¾ R. maentel. op hun reeckh. gestellt is ongefondeertt, alsoo geen rantsoen raecktt, maer geltt datt hun maentel. tott subsidie wordtt verstrect tott haer onderhoutt. T'rantsoen van een soldaett is maenttl. 40 lb. rijs en ¾ R. in contant, deese ¾ R. coomen op haer reeckh. niett, zijnde soo veel als t'vleesch en speck bedraecht datt over gants India ende op de schepen ter rheede maentl. wortt geschaft tott rantsoen ende daerenbooven hebben nu ruijm twee jaren in Batta. ½ lb.

1) *Besaeltien*, zakje, speciaal voor verpakking van diamanten; het woord hangt samen met het Fransche ‘besace’.

vleesch ter weecke genooten. De bootsgesellen die soldaten zijn gemaecktt, zijn all meest jongens ende hooploopers[1] geweest die oock datelijck van 4,5 en 6 gullden datt winnen op soldaetsgagie van 8 en 9 gullden worden geseth, zoo datt mett fondament niett te clagen hebben. De prauengasten die aen landtt gebruijct worden ende nu weijnich zijn, hebben watt meerder reeden, zijnde t'landtt watt costelijcker als te scheep ende genieten geen verbeeteringh noch soldaetsgagie.

Opt vercoopen vande reekeninge int landtt verdient is volgens U Ed. schrijven ordre gesteltt, ende zall voortaen niett als mett voorweeten en goede kennisse geschieden.

(Fol. 61) Tis ons leet UEd. noch all clagen ende gediscommodeert zijn over d'inpartinentieen int stuck van des volcx reeckh. Wij meenen daer soo goede ordre op gesteltt hebben, datt geen mancquement behoorde bevonden te worden, doch d'onachtsaemheijt van veele die zulcx incombeertt[2] is ongelooffel. T'is misverstant datt U Ed. zeggen garene sage over d'onachtsame commisen en anderen eenich amende werde gesteltt, de zulcke moeten gecasseertt ende wtt UEd. dienst geseth worden, amende doen zulcke gheesten de Compa. weeder dubbeltt betaellen.

Voort vertreck van deese vloote hebben yder een vande vertreckende persoonen (bij billietten op de scheepen aengeslagen) doen waerschouwen die mancquement aen zijn reeckeningh ofte dien aengaende ijets te versoecken hadde, hun zoude adresseeren aenden Hr. Gijsels ende d'oppercooplieden Gardenijs en Bucquoy[3] die expres gecommitteertt zijn geweest omde luijden contentement te doen. Over zulcx U Ed. geen clagen vande overcoomende persoonen aen te neemen hebben, meen oock ijder een genoech gedaen is.

[+]Forten in India aengaende de Compa.

[+] De forten die de Compa. in India is hebbende zijn deese

1) *Hooploopers*, jonge matrozen van 16 à 18 jaar.
2) *Incombeertt*, van het Latijnsche incumbare, hier: opgelegd zijn, belast zijn met.
3) *Daniel de Bucquoy* is in 1615 onderkoopman op Makéan, in 1618 opperkoopman in het Ambonsche, o.a. tot 1621 op Combello, later op de 'Walcheren', repatrieert met de vloot van Coen in 1623, komt in 1625 weer als opperkoopman uit, is in 1626 te Batavia belast met de soldij- en scheepsboeken en weesmeester en tevens buitengewoon lid van den Raad van Justitie, in 1633 ouderling.

ende vereijsen mett garnisoen versien te weesen als volght namentlijck

Op Java Maijor int Coninckrijk van Jacatra het Casteel ende de stadtt Batta. tott wiens besettingh noodich zijn		soldaten 1000
Inde Moluccos sijn 6 forten te weeten		
	op Ternata, Maleije en Tolucco	}tot besettingh 450 deeser
	op Eijlant Macjan, Taffasoho, Genoffaquia ende Tabalola	}tot besettingh 450 deeser
	op Batsjan, t'fort Barnevelt	}tot besettingh 450 deeser
Opt lant van Amboijna, t'casteel Amboijna tott besettingh van dien eijscht den Governeur 400 coppen ende sall naer onse oppinie mett 150 ende minder connen bewaert worden, tott naerder ordre zijn daer geordonneert garnisoen te houden soldaten		300
In Banda sijn 4 forten behalven de reduijten te weeten		
	Op Nera Nassau en Belgica	
	Op t'groot lant Lonthor ofte Hollandia	}t'samen soldaten }450
	Op Poele Aij t'fort Revenge	}t'samen soldaten }450
Op Formosa in Taijouhan t'fort Zeelandia ende de reduijt Zeeburch daer toe niet min van doen zijn als soldaten		250
op de Custe Choromandel in Paliacatta t'fort Geldria ende can bewaertt worden mett soldaten		120
T'samen 14 forten in India daertoe garnisoen vereijscht van soldaten		2570

De voirdere particulariteijten die U Ed. zijn begeerende als namentl. hoeveel metael als ijsere schutt en scherp op elck vandien is leggende ende van watt swaerte, watt ijser die schieten, mitsgaders die vande schepen, ende inde magasins off elders, bruijckel. off onbruijckbaer soo t'mach weesen, zall U Ed. naer deesen gesonden worden. De notitien zijn vande respective plaetsen geeischt, dan wij meene mett de voordeese gesondene memorije veel can verschelen. Datt van Batta. en Molucqo gaett hier nevens, den equipagemeester zall UEd. veel openingh van t'geschutt opde scheepen connen doen.

Met Delftshaven gaet eenich gedemonteert geweer, de grene piecken van 20 voeten lanck die UEd. schrijven te senden, zijn niet vernoomen, achte mett Nimweegen zullen coomen gelijck oock tuurwerck meede noch verwacht wortt. De

clocken d'eene van 6800 en d'andere van 3010 lb. mett de schijven vant uurwerck zijn ontfangen en aen landtt gelost. T'sijn onnoodighe oncosten; mett 50000 R. van 8en can de plaets om datt werck in te stellen niett geprepareert ende voltoijt worden, t'voorneemen was niett als een blockhuijs omde klocken in te hangen te maecken, klocken van 1500 a 2500 lb. waren bequamer geweest.

Met Egmont keert terugge een ondienstigen sieckentrooster genaemt Sprinckhuijsen[1)], per t'Hoff van Hollandtt in t'landtt gecoomen gelijck meede eenighe assistenten.

b. De soldaten met d'Hr. Gijsels vloote gecoomen, zijn meest wttheemse natien oock veel Paepse Waellen, die in de Mollucqos ontrent den Spaignaert in garnisoen niet moogen vertrout worden. Zoo t'moogel. is diene UEd. niett als volck van onse lande te senden, off de Compa. sall hett noch eens beclagen. T'varent volck is meede zeer slecht, ende al te veel jongens, datt groote inconvenienten baertt alser rescontre van vijant voor valtt, gelijck Ao. 30 is gebleecken. UEd. gelieve doch mannen naer India te senden ende laett hett watt meer costen, t'sall de Compa. well in coomen. Jongens moogen wel gesonden worden maer zoo niett datt mannen wtt de plaets houden. *b*.

+Aengaende keerckl. saecke in India.

+ Belangende den stant van d'Indische kercke daer van worde UEd. pr. nevengaende missiven vande predicanten ende kerckenraett van Batta. zoo wij vertrouwen ten vollen g'informeertt ende zullen ons daertoe gedragen, ten heeft hun niett well gevallen ende connen daer niet toe verstaen bij d'Hr. Generael ende Raden van India goettgevonden is, Commissarissen in haer vergaderinghe te doen verschijnen, sustineerende de keerckl. vrijheeden daerbij vercortt te zijn, ende datt zulcx niett connen noch moogen, toestaen, tott datt wtt Patria over dit op gereesen geschill (gelijck zij t'noemen) decisie vande Neederlantse kercke mett approbatie van UEd. becoomen hebben. Bij requeste aenden Generael ende Raden van India ter handtt gesteltt, seggen haer op hett hoochste gegraveertt vinden over deese nieuwicheijtt ende versoecken alles tot naerder ordre van Neederlandtt in state mocht blijven. Watt antwoorde den Generael ende Raden van India voorneemens waren op ditt versoeck te dienen ge-

1) *Sprinckhuijsen*, ziekentrooster, mij verder niet bekend.

lieve UEd. naerder wtt nevengaende geapposteleertt requeste te zien, daer wtt UEd. haere maximas naerder zultt verneemen. D'authoriteijtt die pretenderen lijtt UEd. staett voor als noch niett ende moett datt college gelijck alle andre t'gesach vanden Generael ende Raden van India onderworpen blijven, vrij watt insolent en licentieus zijn niett alleen de predicanten maer veel andre in Batta. geworden, d'ooirsaecke is Godtt bewust.

(Fol. 62) Bij nevengaende resolutien ende verscheijden puincten den kerckenraett doen voordragen ende hun antwoorde daer op gegeeven, zullen U Ed. wijders verneemen watt dien aengaende is gepasseertt, de saecke had well sonder soo veel water troubbel te maecken anders connen beschicktt worden.

Ten sall niet noodich zijn datt U Ed. voor eerst meer oncosten doen, ende d'andre Evangelisten namentl. Luijccas ende Johannis meede doett drucken om naer India te senden. Wij hebben der Predecanten advijs gevoirdertt, weegen t'gebruijck der jongste over gesonde boecken ende t'Evangelio Matheo, die aldus seggen: ‘Alsoo verscheijdenheijtt bevonden wert in deese als in Sr. van Hasels oversettingh soo heeft de E. Kerc.lijcke vergaderinge tot naerder en claerder openinge gecommitteertt Do. Danchardium, D. Heurnicum[1)] ende Sr. de Harder welcke naer ervindinge ende exigentie van saecquen sijn Ed. (verstaett den Generael) beantwoorden sullen’. T'schijnt Predicant Danckertt altezeer geaffronteertt zouw worden bij aldien men zijn translaten verwirp ende bequamer gelijck zelver bekenne gebruijckte ende inde kercke invoerde.

[+] Pr. de na volgende pr.soonen zijn aent Compr. vande

[+]Getrocquen penningen.

1) *Justus Heurnius*, predikant te Batavia 1624-'32, die Coen op zijn sterfbed bijstaat. Hij had ook medicijnen gestudeerd en was vóór hij naar Indië kwam predikant te Kalslagen bij Woerden. In Juni 1629 vraagt hij gratie voor Sara Specx en Pieter Cortenhoeff. Reeds in 1618 toont hij belangstelling voor de zending. Met gouverneur-generaal Specx komt hij in conflict over de bevoegdheden van den kerkeraad, waarom hij 25 Januari 1632 gesuspendeerd wordt en een maand gevangen gehouden. Vervolgens (Mei-Augustus 1632) maakt hij een dienstreis naar Paleacatte, in 1633 naar Bali en Flores, is van 1633-'38 predikant op Honimoa (Amboina). Na terugkeer in patria is hij predikant te Wijk bij Duurstede.

Compa. in contant gesteltt om door de Camer van Amsterdam weeder wtt gekeertt te worden mett alsulcke avance als UEd gewoon zijn te geeven namentlijck

3000 R. van 8en de curateurs van Garbrant Cunst[1] te betaellen aende Heere Weesmeesteren tott Amsterdam.

2200 R. van 8en pr. Jan van Heusden[2] geweesen proponent in Banda te betaellen aen zijn zelven.

500 R. van 8en pr. joffrouw Anna Marich[3] als te betaellen aen docter Jacob Bara tott Amsterdam.

700 R. van 8en pr. Boicke Boickes[4] te betaellen aen Heinderick Heindericksz. Koeckebacker tott Amsterdam.

614 ⅞ R. van 8en pr. Capiteijn Sijmon Bollenteijn[5] te betaellen aende naervolgende namentl.

414 ⅞ R. aen Heinderijckie Jacobs moeder van Roeloff Cornelisz. Can[6] geweese oppr. coopn. op de Leeuinne.
200 R. aen Giertien Egbers woonachtich tott Amsterdm.

40 R. van 8en pr. Henderick Wiggersz.[7] burger tott Batta. te betalen aende luijterse kerck tott Amsterdam.

300 R. van 8en pr. Frederick Kistiens[8] te betaellen aende naervolgende te weeten

1) *Garbrant Cunst*, in 1622 onderkoopman op de 'Enkhuysen', neemt deel aan een tocht naar China.
2) *Jan van Heusden* is in 1625 als voorlezer uitgevaren.
3) Deze persoon is mij niet bekend; ik deed geen moeite de in Nederland vertoevende personen terecht te brengen.
4) *Boycke Boyckes van Goens* is de oom van den lateren gouverneur-generaal Rycklof van Goens. Hij is een vrij bemiddeld vrijburger te Batavia, in 1644 schepen en ouderling.
5) *Symon Bol(l)enteyn*, als soldaat uitgekomen, is in 1623 lijfschut van den gouverneur-generaal, staat gedurende het eerste beleg van Batavia als kapitein aan het hoofd van een compagnie burgerij. In 1629 is hij burgerkapitein, in 1634 schepen, hij sterft vóór 25 Mei 1635.
6) *Roelof Cornelisz. Can* is schipper van de 'Leeuwinne', wanneer deze in 1627 onder de vlag van Coen naar Indië vaart.
7) *Hendrick Wiggersz*. is nog in 1636 vrijburger te Batavia.
8) *Frederick Kistiens*, opperkoopman, in 1612 in Indië gekomen, valt in 1613, te Djohore geplaatst, in Atjehsche en later in Portugeesche handen, is tot 1621 te Malakka en Manilla gevangen en is daarna weer opperkoopman, o.a. op de vloot van Dedel voor Malakka (1622), voor Atjeh (1624). In 1625 en '26 maakt hij als commandeur reizen naar Soeratte en Perzië. Hij sterft te Batavia 10 Maart 1630.

200 R. aen Elbrecht Jans van Meppen woonende tott Sutphen.
100 R. aen Anneke Korsen, weduwe van Mathias Coninck tott Amsterdam.

9000 R. van 8en pr. Anthonio van Diemen en zijn huijsvrouw te betaellen aen haer zelven.

120 R. van 8en pr. Anthonio Caen[1)] te betaellen aen Cornelis Quaettgebeur tott Middelburch.

1) *Anthonio Caen* komt in November 1614 als assistent te Jakatra, wordt weldra onderkoopman op Banda, neemt in Mei 1619 deel aan de inneming van Jakatra, maakt in hetzelfde jaar als gezant een reis naar Palembang, wordt 8 Februari 1620 luitenant en maakt kort daarop met twee fregatten een tocht naar Palembang en Djambi. Hem wordt in December 1620 opgedragen als gezant naar den Mataram te gaan om de vrijlating van de gevangen Nederlanders te bewerken. Begin 1621 is hij extraordinaris, later ordinaris schepen van Batavia, hij maakt als vrijburger herhaaldelijk tochten met zijn 'Diamant' in de Straat van Malakka en in de Golf van Bengalen als kaper en wordt in Februari 1622 baljuw van Batavia. uit welk ambt hij in Mei 1629 gedeporteerd wordt, daar hij betrokken is in de zaak van Bruystens (p. 203 nt. 1). In Maart 1632 bezoekt hij den koning van Makassar, komt in dien tijd weer in Compagnies dienst, maakt als commandeur met vijf schepen een reis naar Patani en Siam, heeft op den terugweg een scheepsgevecht met de Portugeezen, gaat in 1634/'35 naar patria. In 1636 is hij extraordinaris Raad van Indië, in 1637 president-weesmeester en vicepresident van den Raad van Justitie, in 1637 en '38 maakt hij onder Van Diemen diens beide tochten naar Amboina mee, hij blokkeert van 1638-'39 met elf schepen Goa, verovert 18 Juli 1638 Trinconomale, is van 1639-'40 weer op Ceylon. Van 31 Maart 1640-11 Februari 1642 gouverneur der Molukken, van 22 Februari-14 September 1642 van Amboina, gaat 24 December 1642 weer derwaarts als admiraal en superintendent van Amboina en de Molukken. Op Ceram treedt hij zeer krachtig op tegen de vijanden der Compagnie, bezoekt ook Ternate, gaat via Amboina terug en repatrieert in December 1643 als commandeur van een retourvloot. 13 October 1646 komt hij weer als Raad van Indië terug en wordt in 1647 president van den Raad van Justitie. In Januari 1648 maakt hij nog een inspectiereis naar de Molukken, waar hij in Mei Mandarsjah als opvolger van Hamzah (p. 93 noot 2) tot vorst van Ternate installeert. Hij sterft te Batavia den 11en Augustus 1648.

200 R. van 8en pr. Barent Pessartt weegen Jan van Leijen[1)] burger in Paliacatta te betaellen aen zijn broeder Frans van Leijen tott Haerlem.

225 R. van 8en pr. de curateurs van Willem Ceuningam[2)] zalr. te betaellen aen Thomas Ceuningam ende Isacq Fournier woonende ter Verre.

1000 R. van 8en pr. d'Hr. Generael Jaecques Specx te betaellen aen d'Hr. Generael Pieter Carpentier ende Martijn Rosa griffier vanden Hoogen Raett off aen Johanna Leonnora ende Susanna Specx woonachtich in s'Gravenhagen.

Somma 17899 ⅞ R. van 8en. Daervoor de Generale Compa. tott laste van t'comptoir Batta. gecrediteertt is, als pr. nevengaende boecken blijckt.

Volgens U Ed. oordre en surieuse recommandatie is over gants India last gegeeven om alle rare vogels en vreemde gedierte op te doen samelen, maer tott noch toe zoo weijnich becoomen datt mett deese vloote geen andre worden gesonden, als

2 groote witte caketoen } op t'schip Deventer
3 papagaijen daervan 2 gestorven }op t'schip Deventer
6 paradijsvoogels } op t'schip Middelburch
1 groene raven }op t'schip Middelburch
1 Ternataense papegay }op t'schip Middelburch
Ittem gaett pr. Deventer een casken Chineese tee.

[+] Deesen gaet met de schepen Deventer, Middelburch, Wassenaer, Egmont, de Leeuwinne, Delftshaven ende Leeuwer- [+]**Overgaende retouren.**

1) *Jan van Leyen*, burger te Paleakatte, mogelijk dezelfde, met wien in 1617 als kwartiermeester te Jakatra werd afgerekend.
2) *Willem Cunning*(*h*)*am* komt in 1611 naar Indië, is in 1615 onderkoopman te Patani, later in Siam, wordt in Juli 1620 opperkoopman in Cambodja en nog in hetzelfde jaar te Jakatra. In September 1621 gaat hij als gezant naar Bantam, in 1622 wordt hem toegestaan te repatrieeren. Later is hij weer in Indië, blijkens een zending op 26 Juli 1628 met twee schepen van Batavia naar Siam, gedurende welke hij sterft.

den, daerinne voor reeckh. vande Generale Oostindische Compa. der Vereenichde Neederlande zijn gelaeden de naervolgende goederen ende coopmanschappe te weeten,

54281½ lb. Persise sijde legia[1] bestaende in	277 balen
160864 lb. indigo bijane in 768 }tsamen	1999 packen
172681 lb. indigo sirgees in 1231[2] }tsamen	1999 packen
1727839 lb. geraffineerde salpeter in	2777 sacken
54090 sacken groove peper	
6 picoll lange peper	
13 picoll cubebe[3] bestaende in	24 sacken
353802 lb. Molucqen Amboynse giroffelnagelen	
83115 lb. Banda foeli bestaende in	732 sockels
373874 lb. gegarbelieerde noote musquaten	
7339 lb. mannekensnooten inde dop	
89256 lb. cattoene garen bestaende in	770 packen
3330 lb. cattoen	
8413 stucx Guijnees linnen in	406 packen
4683 stucx salampoeri[4] bestaende in	47 packen
12280 stucx witt en blauwe bafftas[5] in	85 do.
7193 stucx witte betilies[6] in	37 do.
4331 stucx gebleeckte percalle[7] in	24 do.
(Fol. 63) 7800 stucx witte moeri[8] in	78 do.

1) *Zijde legia*, eerste kwaliteit Perzische zijde van Laidsjan aan de Kaspische zee.
2) Men onderscheidde de indigo naar de streek, waar ze vandaan kwam. De *indigo byana* komt van Biana, nabij Agra in Hindoestan; de *indigo cerchies*, de beste van geheel Indië, van Sharkey nabij Ahmadabat in Goezeratte.
3) *Cubebe*, soort peper. Het Javaansche kemoekoes = staartpeper.
4) *Salampoeris*, veelkleurige sitsen doeken, kleeden en dekens, genoemd naar de stad Serampore in Voor-Indië.
5) *Baftas* (Perzisch: geweven), veel verbreide naam voor fijne katoenen doeken, voornamelijk van Goezeratte.
6) *Betilles*, fijne sluierachtige mousseline doeken, onderscheiden in soorten naar de plaats van herkomst.
7) *Percallen*, meestal witte, dichtgeweven katoenen loopers.
8) *Moeris*, eenvoudige blauwkatoenen lijnwaden.

411 stucx gedructe salpicado[9] in 4 do.

9) *Salpicado*, Coromandelsche gespikkelde katoenen lijnwaden.

200 stucx fijne chelas[1] in	2 do.
75 stucx servett werck tott monster in	1 do.
622 catti floszijde van alderhande couleur	
2601 catti witte Chineese sijde in	6 leggers
236½ catti witte Chineese getweerende zijde	
45880 lb. wieroock bestaende in	176 vaten
480000 lb. sapanhoutt	
168 picoll 78 catti roothoutt vande Cust in	171 Pesies[2]
472 catti sandelhoutt in	5 do.
10543½ lb. segellack in	45 cassen
14789 lb. radicx. China van Canton	
30373 lb. galiga	
2520 lb. canneel van Ceijlon in	50 balen
35 picoll cassia lingua off canneel van Inde	
1200 lb. poetsjocq[3] off costes amares in	10 do.
12631 lb. spiaulter off tintenago in	1112 ps.
113 picoll 65 catti in 10 leggers }geconfijte gember wtt China	
960 lb. in 6 vatiens }geconfijte gember wtt China	
33840 lb. Bengaelse suijcker	
73623 pes ende }alderhande porceleijn	
12 balien }alderhande porceleijn	
185 pcl. 10 catti tammerinda	
1 cassa No. mett miswaett wtt China	
179 pes. zijde damasten van diversche couleur	
60 pes. witte chiaukins off diamastiens tott monster	

1) *Chelas*, fijne katoenen stoffen, meest van kalkoenroode kleur, van het Sanskriet chela = mantel of sjerp.
2) *Pesies*, pees, stuks, van het Portugeesche peza.
3) *Poetjoek*, Voor-Indische wortel, ingrediënt van de medicijn ‘coctus indicus’, ingrediënt voor Chineesche offerstokjes.

258 ps. armosijnen

2 zilvere laeckens

44 pilings[4] off witte damastiens

30 pes. witte lintees[5]

89 panges[6]

4) *Pelings*, fijne zijden doeken uit China of Voor-Indië.
5) *Lintees*, mij niet bekend.
6) *Panges*, panjes, linnen of katoenen lappen, naar West-Afrika uitgevoerd; van het Latijnsche pannus (lap) via het Portugeesche pano.

47 ps. gefigureerde zijde grogreijnen[1]	
33 pes. gecouleurde satijnen	
70 pes. Pattanise gordels	
3 pes. crispes[2] en een stuck gase.	
215 stucx witte ende roode gilems[3] ofte zijdelamfer	
10 stucx Baffta Brotia	
25 picol 75 catti gommelacca in	86 sacken
19 picol 25 catti benjuwin in	55 do.
340 catti roobarber[4] wtt China in	2 vaten
66 lb. 5½ once musques in blasen en poijer	
13 ps. beesersteen[5] in een verseegeltt doosken	
825¾ caraett diamanten bestaende in	590 pes.
1 pacxken mett gruijs van robijnen	
1 do. mett hingh[6] tott monster	
1 caskeen mett drooghen tott monster	
218 lb. witt garen datt terugge gesonden wordtt.	

Monteerende tsamen f. 1506637//2//12 gaende verdeelt ende gesonsingneertt aende respective camers volgens de facture ende cognoissementen daervan zijnde.

Den Almoogende Godtt laett UEd. alles behouden toecoomen, ende mett proffijt tott welstandtt vande Generale Compa. benifficeeren.

De Persise sijde is altsamen legij gelijck UEd. eijschen, verhoope reedelijck geconditionneertt bevonden zall worden, in Suratta is alles op nieuws herpact, in Middelburch zijn eenighe balen doch weijnighe die watt beschadicht zijn.

Den indigo soo biane als sirgees meene UEd. well zall gevallen dan vreese door t'lossen aen landtt en weeder scheep te brengen meer als ordinnari poijerachtich sall weesen, zoo

1) *Grogreijnen*, grofgreinen, sterke stoffen van geiten- of kameelhaar, zijde of katoen.
2) *Crispes*, mij niet bekend.
3) *Gilems*, gilams, doeken van Perzische zijde uit het district Gilan.
4) *Rharbarber*, als laxans gebruikte wortel van een in China gekweekte plant van de familie der polygonaceën.
5) *Beesersteen*, bezoarsteen, ingewandsteen van sommige dieren, als tegengif gebruikt.
6) *Hingh*, sterk ruikende gomhars, geliefde kruiderij der Hindoes, in de pharmacopae gebruikt als duivelsdrek.

veel doenelijck is geweest heb daer op doen passen ende int lossen en laden sacht laeten handelen, t'sall den salpeeter meede geen deucht gedaen hebbe, datt eerst is aen landtt moeten gebracht worden, voor en aleer de retourschepen verscheenen.

Ses packen salpicados en chelas waren gescheept eer advijs bequamen bij UEd. niemeer getrocken zijn, conde niett weeder gelost worden verhoope geen schade aen gedaen zall worden, de salpicados zijn alle gedruct en staen aengenaem, een pacxken mett 75 stucx cust servett wortt pr. Deventer gesonden tott monster daer op UEd. gelieve te doen letten, omme de bevindingh naer India t'advijseeren, meene watt dier valtt, gelijck meede de Chineese vlos ende getwerrende sijde, off in toecoomende meerder quantite zall dienen gesonden, mitsgaders op alle de Chineese gemaeckte sijde stoffen. Eenighe weijnighe gefigureerde sijde grogreijnen gaen meede, ben van oppinie UEd. well zullen gevallen, 45880 lb. wieroock in 176 vaten coomen mett deese vloote, soo omde schepen te stijven als datt ons geraporteertt is, reedelijck in Europa getrocken zij ende well 20 a 25 strs. t'pont rendeeren zall, meerder pertije is van de Portugiesen verovert, zijnde de reste in Batta. aen die vande Chineese joncque vercocht a 9 Rn. t'picoll. T'hien baellen mett twaleffhondertt poetsjocq anders costus amarus genaempt coomen meede tott monster, zoo daer voirdell aen zij, inde quertieren van Industan is goede prtije te becoomen ten prijse als pr. facture, deese is verovert. De bevindinge vande Bengaelse suijckeren gelieve UEd. mede te gedencken naer India t'advijseeren, deese zijn in Masulipatan gecochtt, tammarinda wertt watt veel gesonden, op hoope datt daer aen goett vooirdeel sall worden gedaen, ende is de pertije meede des te grooter gescheept om t'schip de Leeuwinne te stijven, eenighe cubebe en lange peper gaen meede, verhoope UEd. aengenaem sall zijn, ittem comt mett Deventer een pacxken mett hingh tott monster, valtt inde quertieren van India ende is in Suratta te becoomen, gelijck meede een pacxken gruijs van robijnen veroovertt coomende van Ceijlon, meene van cleene valeur is, de Portugiesen brengen die na China ende worden daer inde medecijne gebruijckt, noch gaett een pacxken droogen tott monster.

Wtt de joncque van China gecoomen hebben gecocht 340 cattij roobarbe die in twee geharpuijsde vaten gepacktt pr.

Deventer overgaan, coste een R. t'catti, valtt schoon, UEd. believen de *(fol. 64)* bevindinge ende watt daer in gedaen begeert over te schrijven, in China sall die beeter coop te becoomen weesen, eenighe sustineeren den roobarbe wtt Persia beeter is, als die van China en oock niet dierder.

Tweehondert achtien pont wit garen wert UEd. terugh gesonden can door zijn fijnte in India niett vercocht worden, heeft all vijff a ses jaren de packhuijsen bewaertt, meene goett ware de meeste pertt vande peerle meede weederom zonden, connen niet gelden datt in Neederlandtt gecost hebben.

Tgebreeckt aende Persische sijde ende tretour wtt China datt de cargo deeser scheepe soo rijck niett is als datt van Ao. 1629, tis ons leett ende willen verhoopen t'aenstaende des te weerdiger zall weesen, echter maecke reeckeningh dit retour in Neederlandtt ruijm 60 a 62 tonnen gouts zall rendeeren gepresuponeert alles well geconditionneert in salvo over comt, daerall watt vreese voor hebbe, vermits t'omgestuijmich weeder en de sware stormen die ons bejegenen, zulcx datt Egmont, Wassenaer en Delftshaven all eenighe schade aen lijwaten becoomen hebben, te laett zijn van Batta. vertrocken, zoodatt een quaett saijsoen aentreffen om booven Cabo de Bonesperance te coomen, den Almoogende wijll ons noch maer behouden geleijden.

Hiermeede

Ed. Eerentfeste Achtbare wijse voorsinnighe seer discrete Hen. zullen UEd. beveelen in de genade ende bescherminghe des Alderhoochsten, wien wij bidden UEd. doen te seegenen ende ons ter behouden haven bij UEd. int gewenste vaderlandt te brengen.

ab. Int schip Deventer deesen 5 Junij 1631 seijlende bij westen de Vleijsch Baij omtrent Cabo d'Aguilles, ter hoochte van 35 graden 20 men. zuijder breete

UED. dienaer

Antonio van Diemen. *ab*.

(Algemeen Rijksarchief, Koloniaal Archief, Overgekomen Brieven en Papieren 1631 I, bundel 1011).

Register van persoonsnamen
(Biografische bijzonderheden zijn te vinden op de *cursief* gedrukte bladzijde).

Ageng, Soenan, zie Mataram.
Ali, Ketjil 97, 98, 100, 106-109. 111, 112.
Allahoedin, zie Gowa.
Anthonisz. Adriaen *121*.
Atjeh, vorst Iskandar Moeda van 15, *30*, 181.

Bara, Jacob 217.
Batjan, vorst Noer Salat van 94.
Berkelang, Oya *28*, 32.
Bincker, Hans Jacobsz. *202*.
Block, Adriaen B. Martsz. 17, *18*, 21, 23.
Bois, Abraham Jansz. du *202*.
Bolenteyn, Symon *217*.
Botelho, Nuno Alvarez de 15, *16*, 25.
Both 62.
Boudaen Caspar *200*, 201.
Broecke Pieter van den *19*, 20, 34, 37, 180, 185.
Broeckmans, Gerrit *26*, 28, 29.
Brouwer 46, 107.
Brouwers 47.
Bruystens, Hendrick *203*, 218.
Bucquoy, Daniel de *213*.
Burch, Jan van der 38, *170*, 192, 204, 205.

Caen, Antonio 93, 111, *218*.
Caerden, van 113.
Calimbatta, Hambaradja *108*, 109, 149
Can, Roelof Cornelisz. 217.
Candidius, Georgius *68*.
Caron, François *74*, 79.
Carpentier, Pieter de *164*, 174, 184, 219.
Castano, don Andreas de 125.
Chevauchert 148, 149.
Clarenbeeck, Michiel *135*.
Cocq, le 148, 149.
Coeckebacker, Nicolaes *41*, 58.
Coen, Jan Pietersz. 14, 16, 17, 22, 34, 73, 108, 109, 113, 114, 122, 155, 158, 159, 166, 167, 170, 187, 213, 216, 217.
Compostel, Jacob *61*, 62, 64.
Coninck, Matthias 218.
Cornelisz Gregory 145.
Corsen, Gerrit *28*.

Cortenhoeff, Pieter 216.
Court, del 103.
Crape, Roland *150*, 161, 187, 188, 201.
Croock, Paulus *31*, 32, 35.
Cunningham, Thomas 219.
Cunningham, Willem *219*.
Cunst, Garbrant *217*.

Danckaert, Sebastiaen *125*, 216.
Dedel 218.
Denedonno *86*.
Deysendonno, Simeda *84*.
Diemen, Antonio van 14, 17, 18, 27, 93, 107, 111, 211, 212, 218, 224.
Dubbelhorst, Johannes *201*.
Ducot, Pieter 125.

Egbersz. Geertje 217.

Fesedonno *76*-82, 84, 85, 87, 91.
Figiensamma *84*, 87, 88.
Fournier, Isacq 219.
Fransz. Pieter *157*-159, 176, 186.
Frederik Hendrik, Prins 34.
Fretis, Laurens de 125.

Gardenys, Arend Stevensz. *132*, 134, 138, 141, 170, 192, 204, 213.
Gent, Foppe Hendricksz. van *104*.
Goens, Boycke Boyckesz. van *217*.
Goens, Rycklof van 217.
Gorkum van 16.
Gowa, vorst Allahoedin van *108*, 109, 148, 150, 218.
Gysels, Aert *14*, 18, 20, 124-127, 204, 213, 215.

Haeff, Wouter ten *103*.
Haeps, Dirck Dircksz. *33*.
Hage, Johannes van der *74*.
Hamzah, zie Ternate.
Harde, Jacob Gerritsz. de *35*, 216.
Haselt, Jan van *204*, 216.
Helmichsz. Helmichius, *125*, 126.
Heredia, Pedro de *101*.
Heurnius, Justus *216*.
Heusden, Jan van *217*.
Heuvel, Mr. Antonio van den 15, *17*.
Hidetada 83.
Hitoe, Kapitan *109,* 113.
Hoare, William *182,* 183, 185.
Holtenius, Wilhelmus *135*, 143.
Homan, Jacques *45*.
Horney, Jan de *145*.

Iemitsoe *83,* 87.
Iepema, Ockje 174.
Ieyasoe 83.
I-kwan 17, 37, 41, *46*-51, 54, 56-58, 60-62, 64, 65, 69, 72, 74, 85.
Iskandar Moeda, zie Atjeh.

Jacobsdr. Hendrickje 217.
Jacobsz. Adriaen *201*.
Jaffioye *76*-80.
Jancong 72.
Jansz. Elbrecht 218.
Jansz. Matthias *26*.

Jansz. Willem *75,* 76, 78, 81, 85, 88.
Jansz. Willem *163*.
Japan, Opra 28, 32.
Joeda, Loerah *156,* 157, 160.
Joosten Jacob *148,* 149.
Jorisz. David *135*.

Kakiali 18.
Kinthey 45, 46.
Kistiens, Frederick *217*.
Koeckebacker, Hendrick Hendricksz. 217.
Kok Sing A 46.
Korsen, Anneken 218.
Kwitsik *37,* 41, 45-51, 54, 56, 57, 65, 73, 74, 194.

Lee, Dirck van der *173,* 174, 204.
Lefebvre 68.
Leliato 111.
Leyen, Frans van 219.
Leyen, Jan van *219*.
Lhermite 113.
Lhermite, Melchior *142*.
Lievensz. Carel *22,* 23, 25, 26, 41.
Lievensz. Hendrick *62,* 64.
Lodensteyn, Gijsbert van *94,* 98, 101, 108, 204.
Loehoe, Kimelaha *111,* 112, 114.

Lucasz. Philips *107,* 108, 110-112, 114, 116, 117, 119, 121, 124-126, 128, 139, 203, 204.

Mandarsjah, zie Ternate.
Marcus, Don 125.
Marich, Anna 217.
Martensz. Marten 105.
Maseyck, Cornelis Cornelisz. *159,* 172, 204.
Mataram, Soenan Ageng van *29*, 31, 35, 37, 40, 41, 124, 153-167, 171, 173, 174, 177-179, 218.
Maurits, Prins 34.
Melchiorsz. Wouter *119,* 125.
Ment, Eva 16.
Ment, Lysbeth 16.
Meulen, Christoffel van der *187*.
Meyer, Cornelis de *93,* 98-100.
Michielsz. Maquelyn *24*.
Modafar, zie Ternate.
Moeda, Intje *156*.
Moerdyck, Isaack *34*.
Moerdyck, Jan *33*.
Moerwatting 45, *46,* 56, 85.
Muyser, Pieter Jansz. *77,* 80, 81, 87.

Neledo, Jan Jansz. *154*.
Neyenrode, Cornelis van *77,* 79, 80, 82-85, 87, 88.
Noer Salat, zie Batjan.
Noi Ting 57.
Nuyts, Pieter *16,* 17, 37, 38, 41-44, 46, 51, 69, 70, 73-79, 81-83, 87, 204.

Onemondonno *88,* 89, 91.
Oosterwyck, Jan *162*.
Owaydonno *78*.

Padoeka, Orangkaja Sri *28*.
Patacca, Jacob Jansz. *113*.
Pelsaert, Francisco 13, 193 *200*-204.
Pessaert, Barent *35,* 150, 219.
Pietersz. Claes *208*.
Praet, Jan de *119,* 125.
Protavy, Ketjil *146*.
Putmans, Hans 17, *38*-41, 45, 46, 50, 52, 54, 56, 60, 63-67, 69-73, 204.

Quaettgebeur, Cornelis 218.
Quinoskedonno *87*.

Raemburch. Crijn van *128,* 133, 136-138, 140-142, 204.

Reael, Jacob *200*.
Reael, Laurens 14, 159, 200, 203.
Reynst, G. 19.
Rosa, Martyn 219.
Ruyter, M.A. de 15.

Saeckelsz. Reyer *202*.
Sahid, zie Ternate.
Salvador 42.
Santen, Beuckel van *202*.
Saraffi *102*.
Schotte, Apollonius *146*.
Siam, Koning Phra Chow Song Tam 28.
Silveria, Don Gonsalvo *89*.
Simsou *69,* 70.
Son Gi A 41, 61, 63.
Specx, Jacques 17, 18, 89, 90, 107, 132, 167, 170, 174, 188, 194, 216, 219.
Specx, Johanna Leonora 219.
Specx, Sara 68, 216.
Specx, Susanna 219.
Speelman 31.
Speult, Herman van 117.
Sprinckhuysen *215*.

Tabora, Don Juan Nino de 97.
Tack, Johan 125.
Tautsailak *41,* 46, 49-51, 54, 56, 57, 59-62, 64, 65, 69, 72, 73, 195.
Ternate, vorts Hamzah van *93,* 95-98, 100-103, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 120, 146, 219.
Ternate, vorst Mandarsjah van 219.
Ternate, vorst Modafar van 93, 97.
Ternate, vorst Sahid van 93.
Thomasz. Adolff *30,* 36, 200.
Thuyserodonno *80,* 188.
Tokugawa 83.
Tombergen, Jan *143,* 144, 146.
Traudenius, Paulus *47,* 54, 57-59, 64.
Tresel, Daniel *156,* 162, 209.

Vesterman, Alardus *115,* 177.
Visscher, Jan Jansz. 132, *134,* 141.
Vitrarius, zie Melchiorsz.
Vlack, Dr. Pie,ter *16,* 24, 26, 134, 170, 201, 204.
Vliet, Daniel van der *36*.

Wagensvelt, Pieter Pietersz. *20*. 22.
Wangsa, Toemenggoeng Aria *156*-159.
Warga, *155,* 156.
Well, Willem van *173*.
Wiggersz. Hendrick 217.
Willemsz. Willem *31*.
Willoughby, George *185*.
Witt, Gerrit Fredericksz. de *45*.
Wonderaer, Sebalt *31*.
Wijntgens, Balthazar *23*.

Ysbrantsz, Marten *33,* 204.

Register van aardrijkskundige namen

Agra 200, 220.
Aguilles, Cabo d' 224.
Ahmadabat 220.
Ai, poeloe 134-136, 138, 140, 214.
Ajudhja 77.
Akalaren 145.
Amblau 118.
Amboina 13-16, 18, 21, 34, 36, 62, 92-95, 97, 98, 102, 105-128, 130-132, 134, 136, 139-143, 146, 147, 149, 151-154, 170, 183, 186, 189, 194, 197, 200, 203, 204, 207, 213, 214, 216, 218, 219.
Amoy 37, 38, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 54, 56-65, 69, 72, 74.
Amsterdam 13, 200, 201, 217, 218.
Angke 165.
Anhay 60.
Anthonio St. 194.
Arabië 19.
Arakan 33, 35, 199.
Arima 76, 87.
Armagon 180.
Aroe 123, 124, 135, 138, 139, 142.
Atjeh(ers) 15, 16, 24, 30, 31, 62, 148, 181, 185, 207, 218.
Australië 201.

Baboe, zie Bobawa.
Bahia 19.
Bakaloan 43, 44.
Balambangan 13, 29, 62, 128, 139, 142, 153, 154, 171, 200.
Bali 153, 154, 162, 216.
Banda (neezen) 13, 16, 23, 34, 36, 62, 110, 120, 123, 124, 127-143, 146, 149, 150, 152-154, 163, 170, 189, 194, 202-204, 207, 214, 217, 218.
Bandjermasin 31, 37, 172.
Banka 24, 25, 159.
Bantam 13, 19, 27-29, 31, 62, 74, 115, 117, 123, 125, 149, 152, 153, 157, 159, 161, 162, 172, 173, 175-186, 211, 219.
Barnevelt, fort 214.
Batavia 13, 15-26, 29-32, 34-38, 40, 41, 45-48, 50, 54-56, 59, 62-64, 67-70, 72-75, 77, 78, 81, 84, 85, 87, 88, 94, 99, 101-105, 107-110, 113-116, 121-128, 130, 132-138, 140, 142, 143, 145-150, 152-156, 159-183, 185-194, 196-204, 207-209, 211-219, 223, 224.
Batjan 94, 95, 214.
Batoemean 144, 145.
Belgica, kasteel 133, 140, 214.
Bengalen 194, 195, 199, 218.
Bengkoelen 30.
Biana 220.

Bisaja 101.
Boanoa 116.
Bobawa 95, 99.
Boeroe 95, 102, 110, 116, 145.
Boeton 95, 98, 124.
Boeton, poeloe 24.
Bommel, reduit 175.
Boomkenseiland 127.

Borneo 13, 28, 35, 36, 143, 152, 171, 199, 200, 211.
Brabant, punt 167, 175.
Buren, reduit 175.
Burgwal 167.

Cabo de Bona Esperance, zie Goede Hoop.
Cabo Verde 19.
Cambodja 28, 31, 32, 35, 50, 72, 74, 171, 199, 207, 219.
Canton 52, 53, 65, 221.
Cavita 41, 42.
Cay, zie Kei.
Cedelli, zie Sedili.
Ceram 13, 16, 93, 106, 109, 111-114, 117, 121, 123, 136-138, 140, 149, 150, 218.
Ceylon 23, 62, 75, 107, 122, 218, 221, 223.
Cheribon 29, 161, 162.
China(eezen) 13, 17, 20, 22, 30, 37-42, 44-48, 50-52, 54, 55, 58-61, 64-67, 69, 70, 72-76, 86, 91, 92, 97, 102, 148, 154, 156, 160, 167-169, 171, 174, 175, 177. 179, 180, 183, 189-191, 195, 199, 208, 211, 217, 221-224.
Chincheuw, zie Tsjintsjao.
Cochin 24, 72.
Cochinchina 90, 122, 175, 199.
Coetaringe, zie Kotawaringin.
Coloesoe 61-63.
Colombo 108.
Combello 93, 106, 108-118, 121, 122, 187, 213.
Coromandel 15, 20, 30, 33, 35, 36, 52, 62, 71, 74, 130, 132, 133, 150, 152, 153, 170, 177, 179, 180, 184, 187-192, 195, 198, 199, 203, 204, 207, 208, 211, 214, 221.
Cotche 88, 90.
Cust, zie Coromandel.

Denemarken (Denen) 13, 115, 133, 150-152, 187-189, 211, 212.
Denner 140.
Dermeye, zie Indramajoe.
Diamant, punt 166.
Dircxlandt 164.
Djambi 13, 15, 16, 22-27, 31, 156, 162, 179-181, 184, 186, 189, 191, 195, 209-211, 218.
Djaratan 149, 152.
Djilolo 100.
Djohore 30, 217.
Dordrecht 27.

Edo, zie Jedo.
Eede 135.
Eli 138.

Endeh 145.
Engeland(schen) 13, 19, 20, 115, 133, 152, 176-187, 189, 192, 209-211.
Eram 113.
Erasmusbaai 48, 60.

Firando 37, 76, 77, 79, 81, 83-90, 188.
Flores 145, 216.
Formosa 16, 17, 22, 37-42, 46, 47, 68, 75-77, 80-82, 85, 122, 170, 214.
Franschen 148, 150, 152, 187.
Frio, kaap 14, 15.

Gamlamo 97, 101.
Gamron 107.
Gelderlandt, punt 175.
Gelria, fort 33, 214.
Gilan 222.
Gnoffiquia, zie Gnofakiaha.

Goa 21, 40, 89, 170, 206, 218.
Goede Hoop, Kaap de 19, 20, 224.
Goezeratten 24, 220.
Gora 138.
Gowa 108.
's-Gravenhage 219.
Grissee 159.
Groningen, punt 175.

Haarlem 219.
Helena, St. 19.
Henricus, fort 145, 146.
Hindoestan 15, 189, 192, 220, 223.
Hirado, zie Firando.
Hitoe 106, 109, 111, 113, 115, 118, 119, 123.
Hokkeoe 39, 47, 51, 53, 60, 65, 66, 74, 207.
Hokklingsioe 60, 74.
Hollandt, reduit 175.
Honimoa 118, 216.

Indragiri 30.
Indramajoe 155.

Jakatra 14, 19, 164, 202, 203, 214, 218, 219.
Jambi, zie Djambi.
Japan(ners) 13, 16, 17, 28, 29, 32, 35, 37, 41, 46, 48, 55, 66, 67, 69, 70, 74-92, 167, 188-190, 194, 195, 199, 207, 209.
Japara 14, 155, 156, 159, 161, 181, 185, 188.
Java(nen) 13, 21, 29, 37, 51, 118, 124, 125, 149, 152, 153, 155-157, 159, 161, 174, 179, 192, 214.
Jedo 82-84, 87, 88.
Jortan, zie Djaratan.

Kaloemata 94.
Kalslagen 216.
Kamanasa 144, 145.
Karikal 150.
Kaspische Zee 220.
Kedah 30.
Kei 123, 124, 135, 138, 142.
Kelang 39, 41, 42, 50, 52, 65, 66, 72, 116, 207.
Kendal 37.
Kilang 125.
Kotawaringin 13, 31, 35, 36.
Krawang 73, 165, 208.

Laboeha 94.

Laidsjan 220.
Lamakera 146.
Lampongs 177.
Larantoeka 145-147.
Lariké 106, 113, 118.
Leitimor 106.
Levant 211.
Ligor 27-29, 32.
Lissabon 75.
Lissidy 106, 110, 111, 113, 115.
Lissua 61, 69.
Loehoe 106, 108, 110, 113-116, 118.
Lonthoir 135, 136, 140, 214.
Lucia, Santa 94.
Luciella 114.

Macao 21-23, 26, 52, 66, 83, 88, 90-92, 115, 124, 147, 148, 189, 202.
Madagascar 75.
Madeira 19.
Makassar(en) 13, 23, 94, 98, 102, 105-115, 117, 118, 121, 123, 124, 138, 140, 145, 147-152, 178, 180, 181, 183-185, 187, 188, 199.

Makéan 21, 93, 95, 98-100, 104, 113, 213, 214.
Malagar 162.
Malakka 13, 15, 16, 19-26, 29, 30, 33, 66, 72, 115, 122, 124, 146-148, 161, 165, 170, 178, 181, 186, 189, 201, 207, 218.
Maleiers 118.
Maleio 92, 93, 96, 97, 102, 214.
Mandsjoes 46.
Manilla 22-24, 35, 40-42, 50, 52, 57, 65, 66, 72, 77, 83, 89, 97, 100, 101, 202, 218.
Manipa 107-109, 116.
Mardijkers 95, 102, 179.
Masulipatam 36, 199, 223.
Mataram 29, 150, 158, 159.
Matau 42-45.
Mestiezen 24, 42, 72.
Miako 80.
Middelburg 20, 27, 82, 218.
Mindanao 101.
Mokka 117, 182, 199, 206, 211.
Molukken 13, 21, 34, 85, 92-94, 97, 99-105, 108, 121, 123, 130, 131, 140, 143, 146, 189, 203, 204, 207, 214, 215, 218, 219.
Moti 95.
Mozambique 206.

Nagasaki 74, 76-80, 83, 85-92, 189, 195.
Nassau, kasteel 133, 134, 140, 214.
Negombe 75, 108.
Ne(i)ra 16, 133-135, 137, 140, 214.
Ngofakiaha 93, 99, 100, 214.
Noesalaoet 118, 119.
Noordplaat 56, 67.

Ooekoer 161, 163, 178.
Oeleassers 119.
Oentoeng Djawa 165, 178, 179.
Oerien 106, 118, 134, 140.
Oeton 100.
Oma 118, 119.
Omera 76, 87.
Oratta 138.
Ormuzd 72.
Osaka 82, 83.

Pahang 30.
Paleacatte 132, 134, 199, 214, 216, 219.
Palembang 27, 128, 159, 162, 172, 218.
Palembang, straat 24, 25.

Parijs 75.
Patani 13, 26-30, 32, 36, 50, 77, 107, 124, 189, 199, 202, 204, 207, 218, 219.
Peerl, punt 166.
Pegoe 33, 199.
Pehoe 61.
Pera, poeloe 23.
Perak 30, 181.
Perzië 15, 20, 26, 103, 107, 114, 132, 154, 173, 182, 184, 186, 189-193, 195, 199, 203, 206, 208, 211, 218, 224.
Philippijnen 93, 97.
Pinang, Poeloe 24.
Piscadores 61, 64.
Portugeezen 15, 16, 21-25, 27, 30, 40, 52, 72, 88, 90, 105, 115, 124, 144-150, 162, 181, 186, 187, 195, 218, 223.
Preanger 161.
Priaman 28.
Punto de Gale 122.
Quinam 47.

Revenge, kasteel 134, 214.

Roen, poeloe 132, 134, 135, 137, 140.
Rosengain 16, 132, 136, 137, 140.
Rotterdam 105.

Saffier, punt 166.
Sakan 43.
Salamma 140.
Saleyer 105, 150, 194.
Sangora 29, 77, 204.
Semarang 156-158, 160, 161, 178.
Serampore 220.
Sewaoe 159.
Sharkey 220.
Siam 13, 26, 28-36, 50, 77, 81, 83, 86, 89, 90, 124, 171, 199, 204, 207, 218, 219.
Sierra Leone 19, 194.
Sinkan 43, 44, 68, 76, 77.
Soekadana 36, 37.
Soela 95, 96, 98.
Soelamadaha 96, 98.
Soelang 43.
Soemedang 161, 178.
Soenda, straat 209, 210.
Soerabaja 165.
Soeratte 15, 16, 19, 20, 24, 26, 31, 52, 75, 107, 130, 132, 153, 154, 173, 177, 179, 180, 182, 184-186, 190-193, 195, 199, 202-204, 206, 208, 211, 218, 222, 223.
Solor 13, 124, 128, 143, 145-147, 149, 163, 199.
Sowai 145.
Soya 125.
Spaansche Zee 182.
Spanjaarden 39, 40, 42, 47, 52, 66, 83, 94-99, 101, 102, 215.
Sumatra 30, 177.
Sumatra, Westkust van 15, 28, 30, 31, 74, 124, 143, 149, 156, 162, 170-172, 179, 181, 189, 191, 207, 210.
Suratte, zie Soeratte.

Taag 75.
Tabalola 93, 99, 214.
Tacome 96, 98.
Tafasoho 93, 99, 214.
Tahane 99.
Taliaboe 95, 99.
Tamseo 42.
Tandjore 150.
Tegal 155, 159, 162.
Tello 151.

Tenasserim 33.
Tenimber 139.
Ternate (tanen) 21, 61, 68, 93-104, 108-110, 112, 113, 120, 121, 146, 151, 214, 218.
Terwolde 135.
Thaywan 13, 16, 37-48, 50, 51, 53-61, 63-67, 69-82, 84, 85, 87, 90, 91, 124, 147, 188, 189, 194, 204, 214.
Tidore(ezen) 95-100, 102.
Tijgersgracht 167.
Timon, poeloe 20, 26.
Timor 13, 124, 128, 143-145, 147, 195, 207.
Tinhay 62, 63.
Tolokko 96, 100, 214.
Tongkin 41, 90.
Tormean 109.
Trankebar 35, 150.
Trinconomale 218.
Trinidad, la Santissima 40, 42.
Tristan da Cunha 14, 15.
Tsjintsjao 37, 38, 41, 42, 45-54, 56, 57, 60-64, 72, 194, 195.
Tsoentchien 60.

Utrecht, punt 175.

Venetië 211.
Vere 219.
Vianen, reduit 175.
Victoria, kasteel 106.
Vleeschbaai 224.
Vrieslandt, punt 175.

Waier 140.
Waysama 109.
Weesp, reduit 175.
Westkust, zie Sumatra.
Wight 18.
Wijk bij Duurstede 216.
Woerden 216.

Zeeburch 67, 214.
Zeelandt, reduit 165, 175.
Zelandia, fort 40, 42, 66, 68, 214.
Zuidzee 41.
Zutphen 218.
Zuydtlandt 193.

Register van scheepsnamen

Abigel (Eng.) 180, 184.
Amboyna 14, 205, 206, 209.
Amsterdam 156.
Amsterveen 16, 35, 121, 154.
Arend 75, 77, 81, 84, 85, 94, 195, 206.
Arnemuyden 48, 49, 56.
Arnemuyden, Cleen 21, 23, 25.
Assendelft 53, 55, 60, 61, 65, 155, 206, 207.
Aymoy 37, 38, 54, 55, 69.

Banda 121.
Battavia 13, 125, 193, 194, 201-203, 211.
Beets 23, 142, 198.
Bergerboot 201.
Beverwyck 55, 60, 61, 65, 69.
Blessing (Eng.) 182, 184.
Bloempott 139, 142, 154, 200.
Bommel 45, 55, 60, 61, 65, 72, 73, 205.
Bonremedio 156.
Borneo 202.
Brack 14, 121, 206, 207.
Briel, den 127, 128, 134, 135, 138, 139, 142, 153, 154.
Broeckerhaven 26, 205.
Brouwershaven 121, 125, 205, 206.
Bueren 154, 186, 205.

Cameel 127, 128, 193, 194, 202.
Ceylon 23, 25, 206.
Charles (Eng.) 19.
Christiaenshaven (Deensch) 150, 152, 187.
Christoffel (Eng.) 184.
Coster (Eng.) 16, 181, 186.
Cotchin 24, 25, 121, 205.

David 194, 195.
Delft 21.
Delftshaven 14, 15, 214, 219, 224.
Deventer 13-15, 89, 125, 130, 173, 219, 223, 224.
Diamant 218.
Diemen 22, 23, 26, 39, 206, 207.
Discouvre (Eng.) 184.
Domburch 38, 39, 48, 49, 53, 56-59, 61-63, 65, 73, 194, 195, 206, 207.
Dorth 20, 34.
Droeve Bootschap 56, 72.
Duive (Eng.) 123, 152, 183, 184, 187.

Edam 105, 106, 110, 114, 128, 142, 154.
Eenhoorn 134.
Egmont 14, 15, 206, 207, 215, 219, 224.
Enckhuysen 217.
Erasmus 76, 77, 79, 80, 82, 85-87, 195.

Flensburch (Deensch) 188.
Fleur de Lis (Fransch) 152.
Fortuyn 38, 39.
Frederick Hendrick 20.

Galiasse 20.

Goede Fortuyne 202.
Goes 26, 92, 101, 105, 106, 110, 111, 114, 205.
Gorcum 62, 139, 153, 154.
Gouden Leeuw 201.
Goutsbloem 154, 200.
's-Gravenhage 92, 99, 102, 104, 205.
Gulde Buys 139.

Harinck 139, 142, 153, 154, 200.
Heusden 77, 81, 82, 85, 162, 195.
Heusden, Cleen 16, 22, 25, 195.
Hoff van Holland 14, 205, 209, 215.
Hollandia 20, 154.

Jager 143, 144, 147, 148, 193, 195.
James (Eng.) 182, 184.
Japan 61, 63.
Jonas (Eng.) 19.
Joon (Eng.) 180, 181.

Kaukercken 14, 26, 182, 205, 206.
Kemphaen 56, 85, 87, 88, 111, 143-146.

Leeuwaerden 14, 15, 18, 219.
Leeuwinne 14, 15, 93, 130, 148, 217, 219, 223.
Leyden 20.
Londen (Eng.) 176, 180.

Maccauw 21, 26.
Maen 121.
Mallacca 23, 25.
Manilha, Cleen 16, 21, 32, 34, 121.
Mauritius, Groot 16, 31, 34.
Medenblick 105, 121, 127-129, 131.
Middelburch 14, 15, 219, 222.
Middelburch (jonk) 58.
Mocha 105, 111, 123.
Monnickendam 208.
Muys 38, 139, 153, 154.

Nassau 19.
Negapatnam 23, 156, 209-211.
Nieuwicheytt 27, 29.
Nimweegen 20, 151, 176, 188, 191, 192, 206, 214.
Noortwijck 14, 142, 199, 206.
Nossa Signora Dagisa (Port.) 21.
Nossa Signora de Bonviage (Port.) 24.

Nossa Signora de Conception (Port.) 23.
Nossa Signora del Rosario (Port.) 21, 23.

Oostsanen 16, 22, 23, 25, 195, 206, 207.
Orangie 20, 101, 202.
Ouwerkerck 147.

Peerle 16, 24, 25, 30, 36, 200.
Peerle, Cleene 200.

Reformation (Eng.) 184.
Rijswijck 14, 20, 151, 206.

Saerdam 128, 201, 206.
Salm 21, 23, 26, 205-207.
Schiedam 27, 29, 74, 127-130, 133, 198.
Simon Juda (Eng.) 180, 181, 184.
Sloten 39, 44, 47-49, 51, 70, 71, 194.
Souburch 205.
Soutelande 194.
Sterre (Eng.) 152, 180, 184, 185.
Suratte 105, 150, 194.
Swallow (Eng.) 183, 186, 187.

Terschelling 195.
Texel 16, 24, 25, 37, 38, 48, 49, 52, 65, 103, 205-207.
Teyouhan 156, 158, 178.
Tholen 26, 103, 104, 156.

Utrecht 20, 208.

Valck (Eng.) 180, 181, 184.
Velsen 27, 36, 206, 209.
Vera (Vere) 13, 19, 20, 151, 205.
Vianen 193, 194, 202.
Vlielant 198, 205.
Vlissingen 13, 19, 20, 151, 205.
Vrede 77, 81, 85, 87, 195, 202.

Walcheren 14, 16, 25, 26, 193, 195, 202, 213.
Wapen van Delft 20.
Wapen van Enckhuysen 194.
Wapen van Hoorn 198, 199.
Wapen van Rotterdam 20.
Warmond 14, 181, 206, 209, 210.
Wassenaer 14, 15, 208, 219, 224.
Waterhondt (Deensch) 187.
Weesp 170, 206, 207.
Westcappel 46.
Wieringen 56, 59-61, 65, 205.
William (Eng.) 182, 184.
Woerden 81, 82, 193, 194.

Zandvoort 108.
Zeeburch 21, 92, 93, 98, 101-103, 105, 111, 120.
Zeepaert 20.
Zeelandia 77, 85.
Zuythollandt 162, 202.

Eene briefwisseling tusschen Mr C.L. Luzac en E. Lucas 1838-1842

Medegedeeld door Mr R. van Roijen.

De hierachter afgedrukte kleine correspondentie werd eenigen tijd geleden door den heer L.C. Du Rieu, ontvanger der Directe Belastingen te Kampen, aan het Gemeentearchief te Leiden geschonken. Het is niet moeilijk den band te leggen tusschen één van de schrijvers der brieven, Mr. Lodewijk Casper Luzac en genoemden edelmoedigen laatsten particulieren bezitter. Immers was Luzac gehuwd met mejuffrouw S.C.P. Du Rieu. Hun huwelijk bleef kinderloos en zoo vererfde de kleine omslag met stukken op leden van hare familie.

De brieven van de hand van den heer Lucas zijn in originali bewaard; hieraan sluiten aan de concepten van de brieven van den heer Luzac. Vermoedelijk getroostte die zich de inspanning van het copieeren, daar hij met de behartiging van de vermogensbelangen van den heer Lucas was belast en hij zal gaarne een overzicht van den stand van zaken en van de uitwisseling van Lucas' en zijne inzichten op het punt van het geldelijk beheer hebben gehad. Tusschen beide bestond sedert jaren een band van vriendschap en hierin waren hunne vrouwen betrokken. Hoe die is ontstaan is niet uit te maken. Wanneer de familie Lucas eenmaal in de Oost is gevestigd, herinnert zij gaarne aan de aangename verhoudingen tot de in het vaderland achtergelaten betrekkingen. Vele Leidsche families komen in het voorbijgaan voor het voetlicht. Op verschillende tijdstippen in zijn leven heeft Lucas hier namelijk gewoond en was derhalve met deze stad en met vele Leidenaars bekend. Onder meer heeft hij met zijne vrouw en zijne schoonmoeder een aantal jaren gewoond

aan het Utrechtsche Veer in het huis thans gemerkt no 26, verbouwd tot eene machinale timmerwerkplaats. Het ‘humble’ Utrechtsche Veer werd opgevolgd door een vorstelijk verblijf aan het Koningsplein in Batavia, waar Lucas als schout bij nacht en commandant van Zijner Majesteits Zeemacht in Oost-Indië recipieerde en niet buiten een stoet van 12 paarden voor eigen gebruik kon.

In onopgesmukt kernachtig Nederlandsch, soms doorspekt met typische gezegden of zinsneden aan de zeevaart ontleend, geeft Lucas meermalen zijn kijk op de toestanden in Nederl. Oost Indië weer. Bescheiden noemt hij zich onbevoegd op gebieden, waarvan wij zouden denken, dat zijn oordeel waarde moet hebben gehad. Hij komt voor zijne gebrekkige schoolopleiding rondweg uit en op een gegeven oogenblik memoreert Lucas de oorzaak hiervan, n.l. het vroegtijdig dienstnemen, reeds toen hij nog maar tien jaren oud was. De schrijver is, ook dit zegt hij van zich zelf, een opvliegend mensch. De jongere marineman M.H. Jansen, levende van 1817-1893, gewezen schout bij nacht en daarna lid van den Raad van State heeft den 30 jarigen ouderen zeeofficier Lucas uitstekend gekend en jaren lang onder hem gediend. In zijne in de Werken van het Historisch Genootschap 3e serie no 49 uitgegeven Gedenkschriften: ‘Het leven van een vloothouder’ komt de schout bij nacht, later vice-admiraal Lucas meermalen ter sprake. Er bestond weinig sympathie over en weer. Lucas' opvliegend karakter en rustelooze bedrijvigheid veroorzaakten, aldus Jansen, veel ontevredenheid onder het onder hem dienend marinepersoneel. Tijdens den oorlog met België was Lucas op de Schelde met diverse functies belast. Ieder man van het personeel verlangde zoo spoedig mogelijk de Schelde te kunnen verlaten voor de volle zee. Jansen verhaalt hoe Lucas in 1838 van het moederland naar Indië kwam met den last de koloniale marine op te heffen en om te zetten in eene Nederlandsche marine, met dien verstande, dat het personeel en het materieel van de eerste bij de laatste zou worden ingelijfd. Over de wijze, waarop dit zou geschieden, ontstond in Indië verschil van meening. ‘Het was het eigenaardige van den schout bij nacht Lucas’, aldus de aangehaalde gedenkschriften, ‘dat hij in den kortst mogelijken tijd de zaken, welke hij bestuurde, in de war kon maken door zijn onbezonnen drift; als dan alles goed in de war was, dan viel hij natuurlijk in de handen van den een

of anderen administrateur om de zaken weer uit de war te helpen, maar nauwelijks was dat weer eenigermate gelukt, of hij haspelde alles weer door elkander. Zooals hij op de Schelde met de kanonneerbooten geschiemand had, zoo deed hij het nu met de schepen. Zij werden voortdurend in beweging gehouden, veel afmattende diensten ervan gevorderd, zoodat het sterftecijfer onder zijn bestuur, evenals de uitgaven, zwaar toenam'. Elders spreekt Jansen nog weer van Lucas' opbruisende, wilde manier van handelen en op bldz. 145 komt een merkwaardig relaas voor over eene aan Jansen verstrekte opdracht, dat, als het zich inderdaad zoo heeft toegedragen als de schrijver zich het na jaren herinnert, een minder gunstige kijk geeft op het karakter van den opdrachtgever. Jansen spreekt ook van de verhouding van zijn oom, den kapitein ter zee Van Maren, die het schip commandeerde, dat Lucas naar Indië bracht, tot dezen en van Van Maren's mededeeling, dat, wilde men bij Lucas iets bewerken, men het omgekeerde moest vragen van wat men beoogde.

Lucas werd geboren te Schiedam en den 8 Juni 1785 aldaar ten doop gehouden. Hij was een zoon van Engelbertus Lucas, den bekenden en veel besproken vlootvoogd, bij Catharina Prins, zijne vrouw, verwekt. De vader stierf in 1797, toen zijn zoon reeds eenige jaren bij de vloot diende, de moeder in 1803. Van 1804 tot 1807 diende Lucas, vermoedelijk als adelborst, in verschillende klassen, in de Oost; in zijne correspondentie zegt hij iets van dit bedrijf; daarna was hij er opnieuw in 1821. Hieraan herinnert Lucas bij de beschrijving van eene reis over Java, van Soerabaja naar Pasoeroean. Zijn laatste Indische verblijf vindt men hierna beschreven in de briefwisseling van hem met mr. C.L. Luzac. Hij was toen schout bij nacht.

Lucas was, vermoedelijk in West Indië, gehuwd met Louisa Elisabeth Lamaison, dochter van mr. M. Lamaison en Maria Elisabeth Nieuwenhuis. Zij was op 17 Februari 1796 te Demerary geboren en is op jongen leeftijd met Lucas gehuwd. Uit hun huwelijk werden geene kinderen geboren. Verschillende notarieele akten in Schiedam, o.m. voor de afwikkeling van de ouderlijke nalatenschap, gepasseerd, vertellen iets omtrent Lucas' standplaatsen. In den zomer van 1818 was hij in Leiden gevestigd, vermoedelijk in verband met eene cursus over sterrekundige plaatsbepaling; in het

najaar van dit jaar te 's-Gravenhage; hij is dan kapitein op eene niet genoemde brik; in 1824 heeft Lucas de rang van kapitein-luitenant, is ridder in de Militaire Willemsorde en in die van de orde van Henri Quatre in Frankrijk; hij woont dan weer te Leiden. Daarna moet de dienst hem lang van den wal hebben gehouden. De bevolkingsregisters over 1829 noemen als bewoonsters van het perceel Utrechtsche Veer, hierboven reeds genoemd, zijne schoonmoeder en zijne vrouw; de eerste, ook eene Westindische van geboorte, overleed te Leiden in 1830. In den rang van kapitein ter zee verspeelde hij op de Schelde zijn fregat, de Sumatra, waaraan Jansen in zijn Gedenkschriften niet zeer waardeerend herinnert; in 1833 voerde hij het bevel over het eskader voor Bath. Van hier schreef Lucas bij eene gelegenheid aan zijn vriend en gemachtigde Luzac en gaf er uiting aan hoe het ‘doelloos liggen, onder ons’ op de rivier hem begon te vervelen en gaarne zou hij met zijne vrouw het door Luzac voorgenomen reisje naar Zwitserland meemaken. In 1837 is Lucas commandant van Zijne Majesteits zeemacht op de Schelde; daarna volgt de opdracht waaruit de hierachter volgende briefwisseling voortvloeit; in 1843 vinden wij hem als directeur en commandant der Marine te Vlissingen; in 1844 wordt hij vice-admiraal; hij is commandeur in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Dan wordt hij bij Kon. Besluit van 1 Nov. 1849 benoemd tot Minister van Marine; in April 1850 valt hem de eer te beurt te worden benoemd tot adjudant des Konings in buitengewonen dienst. Het ministerschap van Lucas duurde slechts anderhalf jaar. Bij de behandeling van de staatsbegrooting voor 1851 kwam een incident voor hetwelk den driftigen man zijne portefeuille ter beschikking deed stellen. Een punt betrof het herstel van de schipsluis te Willemstad. De bestrijding in de 2e kamer was heftig geweest, doch het voorstel was aangenomen met 32-22 stemmen. Lucas was hierdoor zoo onaangenaam getroffen, dat hij er den brui aan gaf. Toen de desbetreffende voordracht door den minister van Oorlog als minister van Marine ad interim in de le kamer verdedigd werd bleek geen meerderheid voor het project te vinden. De verwerping vond plaats met 8-25 stemmen. Sommige leden achtten de kosten te hoog, andere gaven aan een drijvend dok de voorkeur. Blijkbaar had het persoonlijk gezag van Lucas de voordracht in de 2e kamer er door gehaald.

In de Hofstad gekomen bij zijne benoeming tot Minister van Marine namen Lucas en zijne vrouw hun intrek in het voorname logement het Groot Keizershof; daar hebben zij samen eenige jaren nog lief en leed gedeeld. Nadat zijne vrouw er op 28 October 1852 was overleden, wenschte Lucas daar niet te blijven. Hij woont dan Lange Vijverberg 18 en zijne laatste jaren Lange Voorhout 92, blijkbaar op kamers boven de hopjeswinkel van Nieuwerkerk. Hier overleed Lucas den 11 Maart 1870.

Het Vaderland van den 14 Maart d.a.v. en de Leidsche Courant berichten slechts 'dat hij een echt zeeman was en verscheiden jaren het bewind over de zeemacht in Nederl. Indië had gevoerd'; blijkens de redactie van het bericht is zijn einde niet onverwacht gekomen. Hij wordt daar genoemd als gep. luitenant admiraal en kanselier der beide orden. Prins Hendrik der Nederlanden deed zich bij de begrafenis vertegenwoordigen door zijn adjudant, den luit. ter zee 1e klasse jhr. Holmberg de Beckfelt.

Hiermede was dit leven, dat van vele andere beroepsgenooten uit dien tijd weinig zal hebben verschild, ten einde. Rest ons nog iets van den anderen schrijver te zeggen. Hierbij kunnen wij kort zijn, daar over Luzac reeds zeer veel en vaak is geschreven, laatstelijk door J.C. Ramaer in Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek IX kol. 627-630. Luzac's leven bestreek de jaren 1786-1861. Hij was een kind uit het huwelijk van mr. Etienne L. bij Johanna Susanna Valckenaer. Hij was te Leiden student, promoveerde er, was een tijdlang secretaris van zijn oom J. Valckenaer te Parijs, kwam na de inlijving in 1811 te lande terug. Luzac werd hierna advocaat en als gebruikelijk vervolgens rechter. Geleidelijk raakte Luzac verzeild in de politiek, werd lid van de tweede kamer der Staten Generaal, gedurende 1836/37 voorzitter ervan. L. was liberaal. Gelijk hierna in zijne brieven is vermeld, bedankte hij voor de benoeming tot lid van den Raad van State in 1841; hij was curator der L. universiteit. In 1848 is Luzac een korten tijd minister van Binnenlandsche Zaken en Eeredienst geweest. Hij bedankte reeds na eenige maanden, mede voor het lidmaatschap van de 2e Kamer; het verder gedeelte van zijn leven hield Luzac zich bezig met letterkundigen arbeid. Gedurende vele jaren is Luzac als politicus op den voorgrond getreden, getuige zijn aandeel in de grondwetsherziening van 1848. Luzac paarde een

levendigheid van geest, ten deele vermoedelijk te danken aan zijn Franschen afkomst, aan een gezelligen aard; hij was zeer hulpvaardig en belangstellend. Ramaer haalt de meening van zijn tijdgenoot De Bosch Kemper aan die zijne welsprekendheid als kamerlid prijst, doch zijne adviezen te gerekt oordeelde om aandachtig aangehoord te worden. Het laatste wordt in de briefwiseling hierachter bevestigd. Uit zijn huwelijk met mej. Du Rieu werden, evenals ten aanzien van de echtverbintenis van zijn vriend Lucas het geval was, geene kinderen geboren.

Het zij ondergeteekende, deze toelichting besluitende, vergund zijn welgemeenden dank te betuigen aan de gemeentearchivarissen van Schiedam en 's-Gravenhage voor verschillende gegevens inzake den besproken vlootvoogd, aan Dr. Mr. F. Gosses, conservator van de juridische leeskamer van de Universiteitsbibliotheek alhier voor enkele aanwijzingen op het gebied van de politieke geschiedenis der 19e eeuw en aan den heer F. de Josselin de Jong te 's-Gravenhage voor gegevens omtrent C.J. Verkouteren, president van de factorij der Handelmaatschappij en betreffende Peter William Hofland, suikerindustrieel op Java.

Leiden, Januari 1944.
R. VAN ROIJEN.

Aan boord Z.M. fregat de Maas ter rheede Texel den 24en Maart 1838[1].

No. 1.

Edelmogende Heer en Vriend.

Met mijne vrouw eergisteren aan boord dezer bodem geembarkeerd zijnde en gereed om met de eerste gunstige gelegenheid de groote reis naar Java te aanvaarden, geef ik mij de vrijheid UwEd. en mevrouw Luzac, ook namens mijn vrouw, onze vaarwel groet voor het verlaten van het geliefde vaderlandje en onze geliefde vrienden, bij deze te doen geworden. God schenke UUEd. en mevrouw voortdurende gezondheid en genoegens en hopen daardoor het genoegen te smaken om na gelukkige volbragte reis UwEd^{s}. in welstand weder te ontmoeten. - Mijn vrouw schikt zich aan boord zeer goed en de vele druktens van brieven schrijven en onze

1) Hierbij aanteekening van Mr. Luzac: beantw. 20.11.1838.

zaakjes zoodanig te laten schikken, dat de boel, in zee komende, niet door elkander slingert, geeft haar de nodige afleiding om niet verdrietig te worden van door onze aanstaande reis UwEd^{s}. en andere waare vrienden te moeten verlaten.

Den 26e Maart. Juist toen ik bezig was de voormelde regelen te schrijven wierd ik door dienstzaken verhindert deze brief te vervolgen, hetgeen ik nu onder het muziek van het fluitje der pijper doe, die voor de manschappen, welke bezig zijn ons zwaar touw te draaijen, een vrolijk deuntje aanheft, want de wind loopt oostelijk en zeer denkelijk zullen wij dus dezen middag zee kiezen. Mijn vrouw houdt zich onder dit alles vrijgoed; het is zeker een groote onderneming voor haar het land te moeten verlaten, waar zij zoovele goede vrienden telt. Enfin, wij willen maar hopen, dat alles zich onder Gods bescherming goed voor ons mag aflopen en wij over 3 à 4 jaren ons geliefde vaderlandsche grondje weder mogen betreden - ik neem de vrijheid hier bij in te sluiten de testamenten van mijne vrouw en mij, welke het mij aangenaam zal zijn onder uw berusting te houden. Ik heb mijn zwager Willem daarvan geinformeerd. Mijn vrouw geeft zich met mij de vrijheid ons in UUEd^{s}. en mevrouw Luzac vriendschap aan te bevelen en daarop steeds de meeste prijs zullende stellen heb ik het genoegen te zijn

Edelmogende Heer en Vriend
UUEd. Dw. dr. en Vriend
E. LUCAS.

Weltevreden bij Batavia den 24e July 1838.
No. 2.

Edelmogende Heer en Vriend.

Door onze vriend Dillié zal UwEd. zeker onze behouden aankomst met de Maas ter rheede Rio Janeiro kennelijk gemaakt zijn overtuigd van UwEd. en Mevrouw Luzac's voortdurende vriendschappelijke gevoelens omtrent mijn vrouw en mij, is het mij een groot genoegen UwEd. onze behouden aankomst te rheede Batavia den 12e dezer te kunnen medeelen - den 22e Mey Rio Janeiro verlaten, hebben wij de reis naar Java in 50 etmalen afgelegd, stijve maar gunstige winden hebben ons meestal vergezeld en slingerde

of rolde de Maas zoo veel, dat mijn vrouw dikwijls, ja het grootste gedeelte van de reis in haar fauteuil moest gesjord zitten; dat leed wierdt met te meer gelatenheid gedragen, daar een 10 en 11 ook 12 mijlsvaart het vooruitzicht gaf de reis voorspoedig zoude zijn; de zeeziekte waaraan mijn vrouw tot Rio Janeiro fameus geleden heeft, heeft zij op het tweede gedeelte van de reis weinig of niets meer van geweten en is gezond met mij te Batavia aangeland; de eerste aankomst aan de wal heeft mijn vrouw een zeer gunstig idee van de Oost Indische gastvrijheid gegeven - want de generaal en mevrouw Cochius[1)], bij wie wij gelogeerd zijn, overladen ons met beleefdheden en deze eerste indruk twijffel ik geensints of zal zeer veel bijdragen om haar ook voor den vervolge hier goed te doen bevallen. Zelfs buiten mijn dienstzaken hebben wij het beiden zeer druk, zij om alles te beredderen en aan te kopen, wat wij in ons huishouden nodig hebben en ik om de fondsen aan te tonen en te fourneeren om een en ander te betalen. Ik ben begonnen met mijn neef I. Lamaison daartoe te ontlasten van f 4000. -, die hij nog van mij onder zich had en twijffel niet, of, daar men mij gezegd heeft, dat met hier geld op te nemen men 9 a 10% intrest moet betalen, ik zal verkiezen eenige effecten te laten springen, doch waarover ik UwEd. als dan wel nader zal schrijven. Wij hebben een zeer lief huisje op het Koningsplein voor, zooals men het hier noemt, de matige prijs van ruim f 2500 in het jaar gehuurd: wij zullen het primo Augustus gaan betrekken. Het begin der huishouding zal mijn vrouw vele en voor haar geheel vreemde bezigheden verschaffen, doch wanneer ons het Opperwezen gezondheid schenkt, zullen die en alle andere wereldsche zaken zich wel redden. De Gouverneur Generaal[2)] is op reis door Java en

1) Frans David Cochius, legercommandant, geb. Valburg 11 Dec. 1786, overleden te Rijswijk 1 Mei 1876; hij diende sedert 1815 in Ned. Oost Indië en werd in 1835 legercommandant. Cochius onderscheidde zich als luitenant kolonel bij de 2e exp. naar Palembang en nam deel aan den Java-oorlog (1825-1830) waarin hij o.m. Plered innam.

2) Als zoodanig fungeerde de oud opperofficier Dominique Jacques de Eerens, geb. Alkmaar 17 Mrt 1781, overleden 30 Mei 1840 te Buitenzorg. Na het volbrengen van eene belangrijke militaire carrière had De Eerens op 29 Febr. 1836 het bewind van den gouvern. generaal a.i.J.C. Baud overgenomen. Hierna wordt eenige malen over zijn (Eerens') beleid gesproken. Cf. C.W. Bruinvis in N. Nederl. Biografisch Woordenboek, deel I, 793.
Het verslag van dezen reis zie: Tijdschrift Ned. Indië 1859 I 443 ev.

zal niet voor in het laatst der naastvolgende of begin der maand September alhier terugkeeren. De zoon van de kolonel Bake is een paar dagen geleden hier aangekomen[1]. Willem Dillié[2] is thans op de Westkust van Sumatra. Het fregat, waarop hij zich bevind, zal door de Maas vervangen worden, en waardoor ik reken hij in September hier zal zijn; deel dit, als ik UwEds. mag verzoeken, aan onze vriend en mevrouw Dillie[3] mede - mijn vrouw verzoekt met mij hare hartelijke groeten aan mevrouw Luzac te willen kenbaar maken en ons UwEd. gunstig aandenken steeds aanbevelende, heb ik het genoegen hoogachtend te zijn

Edelmogende Heer en Vriend
UwEds. Dw. Dr. en Vriend
E. LUCAS[4].

Mr. L.C. Luzac te Leiden aan E. Lucas te Weltevreden[5].
No. I.
Leyden 20 November 1838.

Met bijzonder veel genoegen heb ik Uwen laatsten van den 24 July nu weinige dagen geleden ontvangen en wij verheugen ons over Uwe behoude aankomst en den goeden staat Uwer gezondheid. Het begin der reize moet voor mevr. Lucas

1) Mr. Rudolph Willem Johan Cornelis de Menthon Bake, geb. Zutfen 18 Mei 1811, overl. te Beek (Geld.) Nov. 1874. Hij huwde te Semarang 22 Juli 1839 Marie Desiré Tissot geb. St. Mauritius 2 Febr. 1820.
2) Zoon van Andries Abraham, hierna genoemd wordend.
3) Mr. Andries Abraham Dillié, procureur te Leiden, gehuwd met Elisabeth Hendrika Vroutie Sautijn Kluit, wonende aan de Hooglandsche Kerkgracht.
4) Achterop: Ontv. Nov. 1838. Beantwoord 20/11/1838.
5) In margine o.a.: ‘per schip Anthoine, kapitein Plomp, gezeild uit Hellenvoetsluis’.

regt onaangenaam en fatiguant geweest zijn en hoe zeer de togt bij frische wind dan ook spoedig moge voortgaan, moet het aanhoudend gevoel van zeeziekte den tijd zeer lang doen vallen en naar het betreden van den vasten wal doen verlangen. Ik vertrouw dat, zoodra men dezen gezond bereikt heeft, de lastigheden der zee spoedig vergeten zijn en mevrouw Lucas nu al reeds niet meer aan haar fauteuil en de min aangename uurtjes, welke zij in dezelve gepasseerd heeft, denkt. - Wanneer UEd. nu de eigene wooning confortabel op het Koningsplein zult ingerigt hebben en mevrouw Lucas meer en meer aan de Javasche lucht zal gewend geraken, verbeel ik mij dat haar Ed. zich regt gelukkig zal gevoelen van Uw Edg. op dezen togt vergezeld te hebben en voor eenigen tijd het koude, guure en natte klimaat van Holland vaarwel te hebben gezegd. Wij hebben gedurende dezen zomer, ja ik mag zeggen, van het vroege voorjaar af, niets dan ongunstig weer gehad, zeer veel regen en een doorgaande ongestadigheid der lucht ondervonden en dit najaar is mede aan de vroegere maanden gelijk. Wij hopen nu maar op eenen gunstigen winter, tamelijk zacht en zoogenaamd open weêr, opdat de werkzaamheden in de fabrieken en elders zoo kort mogelijk behoeven afgebroken te worden, want in het tegenovergestelde geval zal het er voor onze talrijke arme classe Spaansch uitzien; de gewone levensmiddelen, aardappelen vooral, zijn bovenmate duur en nog schaarsch te bekomen; een wintertijd zooals die van 1837 op 1838 zoude ons in moeilijke positie kunnen brengen. - Op onze politieke en finantieele weersgesteldheid is ook waarlijk nog niet te roemen. Wij zijn en blijven aan de Belgische zaak ziek leggen en weten nog niet waar wij belanden zullen. Z.M. heeft nu de 24 artikelen aangenomen, doch nu haspelen de Belgen en de Franschen de zaken weder gruwelijk in de war[1)] en de Hemel mag weten hoe wij goed aan 't einde zullen geraken, zonder nog meerdere en nieuwe opofferingen nooit, en hoe hard het ook vallen moge, zullen wij met meerdere millioentjes belast blijven, dan wij gemakkelijk dragen kunnen. - Als onze Oost Indische zaken nu maar op dien voet blijven, waarop zij thans zijn of nog soms kunnen verbeteren, zal ik steeds goeden moed blijven houden, vertrouwen-

1) Zie P.J. Blok: Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, dl. IV, 327 vlg.

de dat wij bij eene zuinige en voorzichtige behandeling der finantiën en vooral bij de afsnijding van de noodelooze oorlogskosten, nog wel in staat zullen zijn eene goede haven met het schip van den staat te bereiken.

..... (over de behartiging van de finantieele belangen van geadresseerde, voor wien schrijver 3 obl. Oostenrijk, zgn. 'Metallische', gevende 5%, ieder groot in kapitaal f 1250. - of f 1000. - Weener florijnen heeft aangekocht tegen den koers 104% en over de testamenten van den heer en mevr. Lucas in verband met de gewijzigde wetgeving.)

Regt aangenaam is het mij UwEd. van de vrienden Dillié goede berigten te kunnen geven; allen zijn bij hun Ed. welvarend en dat het berigt omtrend hun zoon Willem de beide ouders zeer veel genoegen deed, zal ik U niet behoeven te zeggen. Gij weet hoeveel belang zij in het lot van dezen zoon stellen en hoe ijverig zijlieden het welzijn van alle hunne kinderen beoogen - met den 2den zoon gaat het ook naar wensch - ook mijne familje, tot nog toe vlugger met de pen dan met het zwaard, begint van krijgsijver voor het vaderland te blaken; de 2de zoon[1)] van mijn zwager Du Rieu[2)], een lieve knappe jonge, wil de zee bevaren, hij is als adelborst te Medenblik[3)] gekomen en hoopt nog eenmaal onder uwe orders tot een knap en kundig officier op te groeien; als hem zoodanige plaatsing ooit mogt gebeuren, beveel ik hem dringend in uwe leiding en protectie (aan). - Wanneer

1) Felix Paul du Rieu, geb. Leiden 18 Juni 1823, later luit. ter zee 1e klasse, daarna inspecteur van het Loodswezen in het 1e district Groningen, gepens. 1865, Waterschout te Amsterdam 1865-69, overleden aldaar 2 Nov. 1869, tr. A'dam 2 Oct. 1856 Catharina Heynsius, geb. Moordrecht 20 Dec. 1826, overl. 's-Gravenhage 24 April 1901.
2) Paul du Rieu, geb. 20 Juli 1791, wolfabrikant, wethouder, van 1843-1851 burgemeester van Leiden, overl. 29 Nov. 1857, gehuwd 19 Apr. 1815 met Jeanne Marie De Klopper, geb. Leiden 2 Dec. 1793, overl. aldaar 12 Mei 1851.
3) Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik, opgericht in 1829, waartoe C.J. Wolterbeek (over wien hierna op blz. 281) de stoot heeft gegeven. Zie hierover uitvoerig in: Het leven van een vloothouder. Gedenkschriften van M.H. Jansen. Uitgegeven door S.P. L'Honoré Naber in Werken Hist. Genootschap, gevest. te Utrecht, 3e serie, dl. 49. Eene afbeelding van de inrichting vindt men aldaar.

gij dezen ontvangt, zal de ritmeester Bucaille met zijn vrouwtje zeker reeds aangekomen zijn, hij is zeer onlangs gezeild en zult gij dus reeds vernomen hebben, dat zijn zwager Du Pui[1] in Augustus j.l. overleden is, zijne vrouw en 5 kinderen in moeilijke omstandigheden achterlatende. Zijn fortuin is altoos gering geweest. Het hare moet ook grootendeels versmolten zijn en welk aandeel hij in de verkeerde directie van stads finantiën gehad heeft is en blijft duister: twee der hoofdklerken van onze Leydsche secretarie zitten reeds sedert veele weken op 's-Gravestein en worden met ernstige procedures wegens het detourneren van stadspenningen bedreigd: het is eene zeer treurige doch niet minder schandelijke historie, welke onze stad zeer op de spraak en op eene ongunstige wijze gebragt heeft. De hoofdfout is zeker hierin gelegen dat men tot burgemeester sedert jaren lang aangehouden heeft een man wiens zeer ver gevorderde ouderdom regt gaf op een eervolle rust[2].

Eergisteren deed ik met mijne vrouw eene visite bij mevrouw van Alphen[3] en vond haar in de perfectste gezond-

1) Mr. Pierre Anthoine du Pui, secretaris van Leiden, overleden 5 Augustus 1838, gehuwd met Marianne Louise Bucaille, geb. Leiden 15/5/1793, dr. van Mr. Nic. en Cath. Rose Clignet. Over de hierna genoemde catastrophe, zie P.J. Blok: Geschiedenis eener Oud Hollandsche Stad, deel IV (Nieuwere tijd) bldz. 119.

2) Jhr. Mr. Jean Gijsberto de Mey van Streefkerk, geboren te Leiden 10 Juli 1754, werd mederegeerend burgemeester in 1820, alleen regeerend burgemeester in 1824 en was dus thans 84 jaren oud. Hij overleed in 1843.

3) Louise Rudolphine Julie de Vignon d'Avrincourt, 15 Febr. 1810 gehuwd met Daniel Francois van Alphen; van Alphen was tijdens het eerste gedeelte van de periode der Fransche overheersching resident van Soerabaja. In deze functie speelde hij een groote rol in de moeilijkheden met de Engelschen zeemacht in Indië. Van 1815 tot zijn dood was v.A. lid van de 2e Kamer. Hij vestigde zich met zijn gezin te Leiden in het perceel Breestraat thans no. 85, waar hij op vorstelijken voet met zijn groot gezin, des zomers op Stadwijk onder Voorschoten leefde. Zie J.B. Breukelman in N. Ned. Biogr. Woordenboek dl. I. 84. Over v. Alphen wordt hierna herhaaldelijk gehandeld. Cf. Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven 1896, bldz. 112-115; 1900, bldz. 29-57 en 1916, bldz. 482-502.

heid. Zij was regt verheugd over goede tijdingen uit Batavia door den here Rudolph Bake van haren zoon Coos Cuningham van Alphen[1] ontvangen en had ook van hem zelven eenen opgeruimden brief. Het schijnt met dien jongen mensch goed te gaan. Van den anderen zoon, dien zij Tonkie noemen, hoor ik haar nooit of weinig spreken. Ik hoop dat UEd. mij eene volgende gelegenheid eenig goed berigt van dezen en zijne vrouw zult kunnen geven en verzoek U hun Ed. van mijne vriendschap en deelneming te verzekeren. Ik heb altoos hooge achting voor Cl(eerens)[2] gehad en betreur zeer dat hij op Sumatra niet gereusseerd is. Zijne vrouw leerde ik bij van Alphen kennen als een lief aardig vriendelijk vrouwtje; ik wenschte hen beiden gelukkig te zien en vrees dat ze het niet zijn.

(Volgt slot. Verontschuldigt zich wegens de uitvoerigheid, als zijnde het antwoord op 2 brieven, nl. van 24 Mrt. en 24 Juli; verzoekt de groeten aan Mevr. Lucas, hopende op hare gelukkige wederkomst in het lieve vaderland. 'Dan zijn toch zeker uwe koetjes op't droog en wenschen wij U daarenboven hier een vaste betrekking toe, welke het ondernemen van zulke verre reizen 't eenemalen zal doen vervallen.

Geloof mij steeds en waar ook de dienst des vaderlands U roepen moge
t.t. L(uzac)'.

1) Volgens het Alg. Nederl. Fam. blad zou hij officieel hebben geheeten Ryklof Michael Cuningham van Alphen. Hij werd 19 Jan. 1812 te Amsterdam geboren als van Alphen's tweede kind uit zijn tweede huwelijk. Van Coos van Alphen's persoon wordt hierna één en ander medegedeeld. Volgens het Alg. Ned. Fam. blad 1883 kolom 140 stierf hij ongehuwd te Semarang 1 Mrt. 1842. De tijding van zijn dood zal Lucas mee naar Holland hebben genomen. - Over den anderen zoon, zie hierna in den brief van 20 Nov. 1839.

2) Johannes Baptista Cleerens, geb. 1785, overl. 1850, generaal majoor, commandant ter Westkust van Sumatra; na zijn eerherstel werd Cl. resident van de Preanger Regentschappen. Hij was gehuwd met Josephine Catharina Clara Cassa. G.W.C. Muller in N. Ned. Biogr. Woordenboek, dl. I. 604.

Koningsplein bij Batavia, 11 Januari 1839[1]. Edelmogende Heer en Vriend.

No. 3.

Den 24e July 11. weinige tijd na onze aankomst alhier heb ik aan UwEd. geschreven en alhoewel ik inderdaad niet veel belangrijks aan UwEd. te melden heb, vat ik echter weder de pen op om mij, ook namens mijn vrouw, naar UwEd. en de waardige Mevrouw Luzac's welstand te informeeren en tevens eenige narigten omtrent ons zijn alhier te melden. Geheel op zijn Oost-Indisch geinstalleerd, ondervind mijn vrouw al het omslagtige en lastige, dat daaraan verbonden is. Haar gezondheid laat niets te wenschen over en met uitzondering dat ik met mijn oogen een weinig in de war ben geweest, blijf ik ook steeds gezond; veel tijd om ziek te worden heb ik ook niet, want men stelt mijn geduld op de proef om mij dagelijks uren achtereen aan een lessenaar op het Departement van Marine te laaten zitten en zeker is het dat mij dit zoo slecht bevalt, dat ik het gaarne tegen éénmaal per week voor een digt gereefd grootmarszeyl om de Zuyd te lenzen of een bijlegger door stormweder te moeten maken, zoude wenschen te ruilen; niettemin zal ik mijn best maar doen om het met mijn papieren winkel van de lager wal af te houden en steeds helpen medewerken om de papiermolens aan de gang te houden, tot reorganisatie der koloniale Marine, en om dezelve op een betere voet te brengen, dan dezelve sedert een geruime tijd is geweest, heb ik nog niet veel kunnen bijbrengen. Want de Gouverneur Generaal[2] zijn de handen wat het finantieele aangaat, zoo zeer gebonden, dat Zijne Excellentie op de voorstellen die ik gedaan heb, geen besluit kan nemen, maar daaromtrent de decisie van Zijne Excellentie den Minister van den Bosch[3] moet vragen. -

1) Ontvangen 23-5-1839. Beantwoord 29 Juni 1839.
2) Zie voor dezen noot 2 op bldz. 245.
3) Jan graaf van den Bosch, geb. 2 Febr. 1780, overl. 28 Jan. 1844; volgde aanvankelijk een militaire carrière, deels in Indië; was daarna de stichter van de Maatschappij van Weldadigheid; vervolgens van 1829-1834 gouverneur generaal in Ned. Indië, waarin hij het zgn. cultuurstelsel invoerde, waarover hierna wordt gesproken; na repatrieering werd hij Min. v. Koloniën. Zie A.J. van der Aa: Biografisch Woordenboek der Nederl. deel II.

Jaarlijks wordt de G(ouverneur) G(eneraa)l uit Holland een som geld gezonden, waaruit [gevoegd bij de territoriaale inkomsten][1] alle uitgaven voor deze kolonie moeten gevonden worden en dezelve schijnt zoo karig te zijn, dat wanneer er extra uitgaven benodigd zijn of wanneer de schepen, waarmede het geld wordt verzonden, een langen reis maken, zooals op dit oogenblik het geval is, het gouvernement zich als dan alhier moeylijk kan helpen - doch ik zal UwEd. met deze zaak maar niet langer bezig houden alzoo alles wat deze kolonie aangaat, UwEd.s in des zelfs gewigtige betrekking als praesident of lid der Staten Generaal beter dan aan mij, alhoewel ik mij op de hoofdplaats van Nederl. Indië bevinde, zal bekend zijn. Mijn vrouw met mij op uitnodiging van de Gouverneur Generaal de Kerstdagen te Buitenzorg hebbende doorgebragt en bij die geleegenheid eenige landgoederen als Pondok Gedee, toebehoorende aan den Minister van den Bosch en nog een paar andere hebbende gezien, is zij daardoor in de gelegenheid gesteld geweest zich een flaauw idee van dit overheerlijke eiland te vormen. Op een landgoed zijn wij geweest, welligt zoo groot als Noord- en Zuyd Holland te samen genomen, en waarin 80000 zielen wonen[2]. Nu dat men soo gemakkelijk en spoedig per stoombooten uit Europa over de landengte van Suez naar Java kan komen[3] en men gemakkelijk in 9 maanden uit en te huis

1) De tusschen [ ] geplaatste woorden werden na de voltooing door den afzender ingelascht.
2) Pondok Gedeh-landen. Zie hierover: Jhr. Mr. Th. van Rheineck Leyssius: De Pondok Gedeh-landen, honderd jaar in het bezit van Johannes graaf van den Bosch en zijne nazaten. Den Haag 1932. Oorspronkelijk maakten deze landen deel uit van het groote landgoed Buitenzorg, dat weer een afsplitsing was van het compagniesland en regentschap Kampong Baroe, zoo groot als 2 Ned. provinciën. De oude particuliere landen Pondok Gedeh waren 22133 H.A. groot. In 1921 werden zij door de regeering onteigend tegen schadevergoeding, waarop de voor Europeesche cultures in aanmerking komende gedeelten weder in erfpacht aan de oude eigenaren van Pondok Gedeh werden afgestaan.
3) Lucas bedoelt de reis per stoomboot van Suez af naar Indie. De reis van Port Saïd naar Suez werd dan over land gedaan. Blijkbaar was dit een nieuwigheid, die Lucas de vermelding waard vond. Zelf voer hij over Rio de Janeiro om de Kaap naar Indië. Met het graven van het Suezkanaal werd eerst in 1859 aangevangen; het werk was 10 jaren daarna voltooid.

kan zijn, daaronder een verblijf op Java. van 3 maanden gerekent, moet UwEd. met mevrouw Luzac, die toch zoo goed tegen de vermoeyenissen der zeereizen kan, in plaats van naar Italieën te reizen ons maar eens in dit gewest te komen opzoeken. In gedachten zooal met UwEd. hebbende voortgekeuveld, bemerk ik dat een velletje papier vol is geschreven. Ik moet UwEd. vergeving vragen, dat ik UwEd. door het lezen daarvan van gewigtige bezigheden heb afgehouden en alvorens deze echter te sluiten, verzoek ik UwEd. aan den Heer Le Voir[1)] een rekening te betalen voor 14 ankers differente aan mij uitgezondene wijnen. Mijne vrouw en ik geven ons de vrijheid ons in de door ons op hooge prijs gestelde vriendschap van UwEd. en de waardige mevrouw Luzac steeds aan te beveelen en bij geleegenheid de complimenten aan de familie van Alphen en verdere goede kennisse verzoekende, heb ik het genoegen met hoogachting te zijn

Edelmogende Heer en Vriend
UwEd. mog. Dw. Dr. en Vriend.
E. Lucas.

Leyden den 26 January 1839. Zeer Geachte Vriend.
No. II.

(Mr. Luzac aan E. Lucas te Weltevreden o.m. over ‘het altoos tedere punt betreffende de onder mij gedeponeerde testamenten’, in verband met de invoering onzer nieuwe wetgeving en geeft, na ingewonnen raad, het advies om in Indië een testament voor notaris en getuigen te maken volgens de aldaar vigeerende wetten en daarvan afschriften naar Holland te zenden, die dan door Mr. Luzac in de plaats der olographische zullen worden weggelegd en bewaard. Verder over den aankoop voor Lucas van eenige effecten op Denemarken en Oostenrijk, waarbij Luzac

1) Charles Louis Levoir, wijnkooper te Leiden a.d. Stille Rijn; gehuwd met Jacoba Christina de Fremery, die verderop ter sprake komt. De firma heette Levoir-Fremery.

mededeelt: De politieke horizont is voor ons vaderland nog te duister, om juist onze fondsen te verkiezen; ook komt het mij voor dat UwEd. genoegzaam bij onze finantiën door de 25 mille aan syndicaatbons geinteresseerd zijt[1)]).

Ik weet, dat vriend Dillié een ijverig en accuraat schrijver is en mag dus veronderstellen, dat hij UwEd.[s] niet onkundig zal laten van het weinige belangrijks 't welk onze Leydsche stille wereld opleverd. - Alles blijft hier bij 't oude: wij geraken langzamerhand den moeilijken winter door en ondervinden in de zachtheid van dezelve en de voortzetting der werkzaamheden in de fabrieken hierdoor gemakkelijk gemaakt, eene leeniging van de exorbitante duurte van alle levensmiddelen. Indien een winter als de voorgaande ons deel ware geworden, hadt het Spaansch met ons uitgezien. - De politieke zaken blijven nog in statu quo. De Belgen schijnen zich tegen de besluiten der Londensche conferentie te willen verzetten, de Fransche natie zoude ze gaarne helpen, doch vindt bij haar tegenwoordig gouvernement niet die aansporing en lust, welke zij misschien gaarne zag. - De Engelschen beginnen meer onze belangen te behartigen en houden nu met Oostenrijk, Pruisen en Rusland tegen Frankrijk de handhaving der 24 artikelen vol[2)]. - Wat er nog van worden zal, is met geene zekerheid vooruit te zien: de laatste deliberatien over het adres in de Fransche Kamer hebben omtrent de toekomende rust van Europa weinig goeds voorspeld en aan de vreemde kabinetten de oogen kunnen openen omtrent de ware bedoelingen der Fransche staatslieden, van

1) Bij akte van 5 Januari 1838 had Luzac het fondsenbezit van Lucas overgenomen. De omschrijving geeft een merkwaardige kijk op eene Nederl. effectenportefeuille uit de tijden na de opstand van 1830. In de akte worden verder genoemd o.a. *f* 7000 cert. Nationale 5% werkelijke schuld, *f* 27000. - oblig. ten laste van het Keizerrijk Rusland 5%, *f* 14000. - obl. ten laste van het Keizerrijk Rusland 5%, zoogenaamde oude negotiatie, 20 certif. van 1000 roebels Russ. fondsen in bankassignatiën, 5 certif. Napelsche grootboek, 8 obl. van £. 100 ten laste van het Rijk van Brazilië en enkele kleine buitenl. effecten.

2) Zie P.J. Blok: Geschiedenis van het Nederl. Volk, dl. IV, bldz. 328 ev.

welke kleur en geloofsbeleidenis deze dan ook zijn mogen. - Bij allen zit de nijd over de vernedering in 1815 ondergaan in 't harte en allen willen dat het Fransche Haantje weer in Europa de baas spelen en koning kraaien zal.

Ondertusschen zitten wij bijzonder slecht met de gansche zaak gebruid. Met schulden overladen drijven (wij) geheel op de O.I. revenuen en zoo deze ons mogten ontvallen, waren wij er allerellendigst aan toe. - Ik hoop dat uwe goede berigten mijne hoop zullen blijven sterken en eene voorzichtige en wijze administratie de Hen, die de goude eyeren legd, zal blijven koesteren en zoo opkweken, dat wij nog zeer zeer lang die aller precieuste..... eyertjes uit het nest zullen kunnen nemen, in recompensatie der magere producten onzer vaderlandsche kippen. - En hiermede, waarde vriend, neem ik afscheid, - de hartelijkste groeten van mijne vrouw aan Uw Ed. en Mevrouw Lucas overbrengende, met verzoek steeds aan de opregte vriendschap te gelooven van

t.t. L(uzac).

Batavia den 11^e^ Mey 1839.
No. 4.

(E. Lucas aan Mr. Luzac te Leiden, houdende bevestiging van de ontvangst van Mr. L's brief dd. 20 Nov. 1838; bericht verder over zijn gezondheidstoestand en die zijner vrouw, die eveneens goed de groote warmte kan verdragen; de omgang in Indië laat niets te wenschen over, zoodat wanneer zij het 'zoo maar met die zeilen kunnen gaande houden' een genoegelijk leven hun deel zal zijn. De hitte doet zich er door de ruimere bebouwing niet zoo gevoelen als in Holland, waar men over het algemeen meest dicht opeen woont. 'Ik zeg over het algemeen, want uw luchtige en aangenaam gesitueerde huis op het Rapenburg en buitendien nog een fraay buitenverblijf[1)] moet men daarvan uitsluiten'. Verder bericht Lucas dat zijn groote uitgaven van het begin in Indië nu ophouden; toen moest hij zich een twaalftal paarden, vijf rijtuigen, meubelen, enz. - 'niet uit weelde, maar uit behoeften', - aanschaffen. Voor iemand die het niet bij ondervinding weet, is het haast niet te geloo-

1) Het nog bestaande landgoed Poelgeest nabij Leiden.

ven welk een massa geld er voor noodig is ‘zich hier op een ordentelijke voet, overeenkomstig de rang die men bekleed, in te richten. Het is geen fransche wind, wanneer ik U zeg, dat wij om ons in onze zaken te steken en te leven, de tien maanden, die wij hier zijn, f 21000. - hebben uitgegeven, waarvan f 15000. - ontvangen tractement, f 4000. - die ik disponibel had en f 2000. - die ik hier heb opgenomen, verzekerende mij de oud gasten, bedaarde menschen, ik om hier eenigsints fatsoenlijk op de O.I. manier te leven, 's jaars zoo wat f 18000. - zal noodig hebben’).

‘Wij ontwaren hieruit dat onze uitgaven op het humble Utrechtsche Veer[1)] te Leyden en die op het Koningsplein te Batavia een aanmerkelijk verschil opleveren en waardoor ik het dan ook hier met mijn non-activiteitstractement van f 3000. - niet ver zouden brengen. - Willem Dillié, die steeds goed oppast wenscht de marine, ons nobele vak, vaarwel te zeggen en in een civiele betrekking over te gaan. Ik denk wel hij daar in zal reusseeren, hij komt dus met de Zaan naar het vaderland terug, welk schip den 1^{en} Juny van hier zal zeilen. - Of ik de adelborst Durieu, die ik uit uw brief ontwaar, dat op het instituut te Medenblik[2)] geplaatst is, wel immer onder mijne bevelen geplaatst zal zien, betwijfel ik, want de Oude Schout, zooals men mij gelieft te tituleeren, is op een paar weken na 54 jaren oud en volgens oud zeemansgebruik 10 jaren voor de vermoeyenissen van te varen daarbij voegende, maakt 64 en daarvan 44 jaren burgerlijke gevaren hebben, maakt dat als Ego de Schout over een paar jaren 't huis komt, de beste puntjes er zoo wel wat af zullen zijn, mogt echter mijn voormelde berekening niet goed zijn en Durieu nog eenmaal bij mij komen te dienen en ik niet te slaperig of te laauw word, beloof ik U vriend Durieu naar behooren te zullen drillen’.

..... (Over de testamentenquestie en na verzocht te hebben voor zijne rekening aan de Leidsche arme menschen f 50. - te geven, vervolgt Lucas):

1) De aanlegplaats der op Utrecht varende schuiten, tot 1659 buiten de stadspoort, sedert dien binnen de stad, thans als woonbuurt voor den gegoeden stand minder gezocht.
2) Zie hiervoor op bldz. 248 noot 3.

'De Ritmeester Bucaille[1)] en zijn vrouw zijn behouden aangekomen, het heeft een ieder hier verwondert dat hij een zoo lieve vrouw heeft kunnen krijgen, niemand draagt hem eenige achting toe. Ik hoop echter voor zijn vrouw dat hij zich door een verbeterd gedrag die achting weder zal verwerven. Met Coos van Alphen gaat het zeer goed, hij is fiscaal te Sourabaija, de andere zoon van onzen vriend van Alphen is suikerboer, maakt het ook goed, hij zit goed in de guldens. Bake is gezworen klerk bij het Hof alhier, het Over Jas Zijn Brug[2)] marcheeren en demissie nemen of met verlof naar Europa gaan, gaat hier zoo spoedig, dat het daardoor wel mogelijk zoude kunnen zijn hij spoedig weder een avancementje om naar Padang te vertrekken bekwam. Mes[3)] is griffier van de ommegaande rechter te Sourabaja, mijn neef Prins gezworen klerk bij de Raad van Justitie aldaar, de goede Cleerens en zijn vrouw wonen steeds op een landgoedje, zoo ik vermeen 20 en meerdere paalen (een paal is 20' gaans[4)]) van hier; bezigheden en doordien de weg niet zeer gemakkelijk is, vooral voor een vrouw om er naar toe te komen, zijn wij er nog niet geweest. Cleerens zie ik van tijd tot tijd, wanneer hij naar beneden komt om zaken te doen, hij is waarlijk een brave mensch en of hij wel verdient heeft aan een zijde geschoven te worden, daarover lopen de gevoelens zeer uiteen. Op Sumatra schijnen de zaken goed te staan, op Java gaat het ook wat de cultures aangaat, perfect goed en waardoor het te voorzien is, dat de minister van

1) De op blz. 249 reeds genoemde zwager van den secretaris van Leiden, Mr. P.A. du Pui. Onze ritmeester, over wien verder niets bekend is dan het weinige dat in deze brieven van hem wordt gezegd, was dus een zoon van Mr. Nicolaas B. bij Catharina Rose Clignet. Hij was te Leiden geboren 23 April 1798, was ritmeester bij het regiment huzaren en was op zijn 40e verjaardag gehuwd met Louise Emma Gevers Leuven, geb. te Chelmsford in het graafschap Essex (Engeland) den 25 Nov. 1809.
2) Hierna teekende de schrijver twee gekruiste doodsbeenderen met een doodshoofd daarboven.
3) Mr. Reinier Arnold Mess, zoon van Mr. P.G. Mess, secretaris van Rijnland.
4) Twintig minuten.

den Bosch geen raad meer zal weten met al het geld dat deze kolonie oplevert'.

(Volgt slot met aanteekening: beantwoord 20 Nov. 1839).

Leyden den 29 Juny 1839. Mr. Luzac aan E. Lucas te Batavia[1]. No. III.

Hoog Edelgestrenge Heer, Zeer Geachte Vriend,

(Hij verheugt zich in de goede gezondheid van Mevr. Lucas, die in Indië geen last heeft van rheumatische pijnen. Zijne eigen vrouw ziet tegen een bezoek aan Indië op. In Europa is nog zooveel te zien, zonder de gevaren der zee voor 3 maanden te behoeven te trotseeren, dat mevrouw Luzac niet kan besluiten een plaats op de één of andere Oost Indiëvaarder te huren.)

'Met verwondering vernam ik door Uwen laatsten dat ook op Java over bekrompene finantieele omstandigheden geklaagd wordt en de ZEd. de Gouverneur niet zoo oppermagtig over gelden beschikken kan, als ik mij verbeeld had. Ik dacht, dat het land vanwaar zooveele millioenen gekomen zijn, die ons gedurende de Belgische quasi-oorlog het hoofd boven water hebben gehouden, althands het noodige bezitten zou om in eigene behoeften ruimschoots te voorzien en het bevreemd mij, dat de O.I. regeering zich soms in verleegenheid bevind. Het moet UwEd. niet verwonderen, dat mij van die huishouding zoo weinig bekend is. Wij worden omtrent de O.I. administratie van regeeringswege weinig, ja bijna niet ingelicht. De regeering begrijpt, dat vermits de grondwet het opperbestuur der volksplantingen aan Z.M. heeft opgedragen, de Staten Generaal hierover niet gekend behoeven te worden, dat zij geen regt hebben bijzondere en nauwkeurige inlichtingen over het beheer en de finantien der O.I. te vorderen[2]. - Dit punt is reeds meer dan éénmaal het

1) Deze brief kwam den geadresseerde op 9 Januari 1840 in handen, gelijk uit den aanhef van den brief van 13 April 1840 uit Batavia blijkt.

2) Zie prof. Mr. Ph. Kleintjes: Staatsinstellingen van Nederlandsch Indië, 6e uitg., dl. I, blz. 13 e.v.

onderwerp van levendige debatten in de 2e Kamer der St. Generaal geweest, doch zonder eenig goed gevolg. De Regering blijft op den ouden voet voortwandelen en houdt ons blind. - Wat nu hier omtrend bij de veranderde tijdsomstandigheden gebeuren zal is moeilijk te gissen. De vrede met de Belgen finaal gesloten zijnde[1] zal ons huishouden, dunkt mij, op eenen anderen en zoo ik hoop, meer eenvoudigen en zuinigen voet moeten gebragt worden en zullen wij ons best moeten doen de teering naar de nering te stellen. In de laatste 8 jaren hebben wij ons overspannen en onze schulden op de treurigste wijze vermeerderd. God geve, dat die kostbare millioenen ponden koffy, suiker, enz. enz., waarvan wij het geldelijk product door ons leger moeten laten verslinden naar 't moederland mildelijk zullen blijven toestromen en tot uitdelging onzer schulden kunnen gebruikt worden.

Het sluiten van die Belgische vrede is dood stil geschied. De ratificatien zijn uitgewisseld en slechts 2 a 3 regelen in de St. C. hebben dit aan den volke verkondigd. Men schijnt echter van beide zijde de zaak ernstig en opregt te willen en het laat zich aanzien, dat wij met die oude broeders in tamelijk goede vriendschap zullen kunnen leven. Ik hoop, dat men van beide zijde onze positie goed zal doorgronden en begrijpen, dat wij te samen zeer sterk kunnen zijn en elk ander wederkerig de grootste diensten kunnen bewijzen. Reeds gaan veele Hollanders op het oude spoor af de Zuidelijke Gewesten voor uitspanning bezoeken en men zegt, dat de Belgen ze zeer goed ontvangen.

De wisselende situatie der zaken te Parijs maakt de langdurigheid van de vrede wel eenigzints twijfelachtig, vermits toch bij eene nieuwe verandering van het bestuur aldaar de troon van koning Leopold mede de schok zal gevoelen en het niet te bereekenen is, welken loop de politique zaken dan kunnen nemen. - Dat Parijs is een ongelukkig broeinest van allerlei kwaads en is helaas opgevuld door eene zeer talrijke vereeniging van knappe, stoutmoedige enthousiasten, die niets te verliezen hebben en op hun beurt ook gaarne eens op 't kussen zouden geraken of liever nog, zooals men dit na 1795 uitdrukte, aan 't laadje willen zitten. De dagbladen

1) Op 19 April 1839 besloot Koning Willem I ten slotte te Londen in 1831 vastgestelde 24 artikelen aan te nemen en in de scheiding van België met Nederland te berusten.

welke UwEdg. zeker op Java geregeld geworden, zullen U wel geleerd hebben hoe moeilijk koning Lodewijk Philips zijne getrouwen onderdanen in toom houdt en hoe spoedig die vrienden vergeten zijn, dat zij reeds in 1830 drie koninglijke personaadjen op de vlugt gedreven hebben[1].

Als wij zoo bedaarlijk nagaan wat bij de Franschen gebeurt en hoe koningin Victoria ook heen en weer geslingerd wort, dan mogen wij ons beroemen aan veelen een goed voorbeeld te geven en ons beter omtrent onze vorsten te gedragen. - Wij mogen wat brommen en knorren als de belastingen te hoog loopen en wij voor de geregelde betaling der interessen beginnen te vrezen, doch hiermede is de zaak ook afgedaan en ik geloof niet, dat ergens een koning kan gevonden worden meer algemeen geacht en bemind dan onze Willem I. Wij zijn nu in de dagelijksche verwachting den 3^{en} Willem met zijn lief en mooi jong vrouwtje[2] uit Stutgard te zien terugkeren en zullen dan zeker met ijver en lust illumineren en feesten geven. - Indien zijne tedere wederhelft hem op zijn tijd vader van een frischen zoon doet worden, dan zullen wij eene successie van vier Willem's bezitten, aan wie de regeering in den regten lijn toekoomt.

Van de algemeene zaken tot de bijzondere terugkerende moet ik U berigten de rekening van Levoir ad f 812. - voldaan te hebben. - Het is Uw Ed. zeker bekend, dat hij 't ongeluk had zijne vrouw naar Utrecht bij den heer S.v.d.K.[3] te moeten bezorgen. Zij is thands weder te huis en is veel beter geworden; of het eene geheele herstelling zij, geloof ik dat nog betwijfeld wordt. Van de vrouw van Jan Fremery vernam ik onlangs betere tijding; zij moet bij het gebruik van zeker mineraalwater veel baat gevonden hebben en thands zeer wel zijn. Onze vriend van Alphen, die U wederkeerig hartelijk laat groeten, is onlangs zeer beden-

1) De Bourbon's bij de Julirevolutie van dat jaar; n.l. den toenmaligen koning Charles X, die in 1824 aan de regeering was gekomen, zijn zoon en diens gemalin Theresia, dochter van koning Louis XVI.
2) De kroonprins huwde 18 Juni 1839 te Stuttgart Sophia Frederica Mathilda, prinses van Wurtemberg.
3) Jacobus Ludovicus Conradus Schroeder van der Kolk, geb. Leeuwarden 14 Mrt 1797, overleden Utrecht 1 Mei 1862, bekend psychiater, hoogleeraar in de geneeskunde te Utrecht.

kelijk ongesteld geweest en heeft zeer veel moeite op zijn verhaal te komen. Hij wordt oud en zijne waardige vrouw blijft mede sukkelend. Hoe gaat het met zijn zoon op Java; onlangs ontving hij goede tijding van hem. Coos vooral schijnt zich zeer verdienstelijk te gedragen. Bij vriend Dillie is alles wel. Hij krijgt dikwijls en voldoende berigten van zijn zoon; die moet goed oppassen. - De brave Lewe[1)], door het verlies van zijnen eenigen zoon sterk geschokt, is eindelijk na een zeer langdurig lijden bezweken. Zijn verlies wordt door ons allen zeer betreurd. Hij was een braaf en opregt mensch. Van mijne naaste betrekkingen heb ik niets dan goeds te melden, allen zijn gezond en welvarend. Ten slotte, want waarlijk ik mag dezen wel eindigen, moet ik UwEdg. en mevrouw Lucas de hartelijkste vriendschapsgroeten mijner huisvrouw overbrengen en uw verzoeken steeds de verzekering aan te nemen der opregte gevoelens van hoogachting van UEd.

(C.L. Luzac).

Koningsplein bij Batavia 15 Augustus 1839[2)]. Edelmogende Heer Geachte Vriend!
No. 4.

Uwe vriendelijke en voor mijn vrouw en mij hoogstens aangename letteren van den 26 Januari ll. no. 2 waaruit wij de voortdurende welstand van U en de waardige Mevrouw Luzac mogten vernemen, zijn mij geworden.

(Over de testamenten questie en over eene procuratie door Lucas aan zijn vriend L. Quarles van Ufford te 's-Gravenhage, thans overleden, verleend.)

1) Jhr. Mr. Berend Lewe tot Aduard, geb. Gron. 19 Jan. 1787, overl. Leiden 13 Juni 1839, advocaat, lid van prov. Staten van Holland, lid van den Gemeenteraad van Leiden, oud zijnde 52 jaren; hij was gehuwd met Susanna Tak en woonde aan den Nieuwen Rijn; de eenige zoon was Jhr. Otto Adriaan, geb. Leiden 18 Juni 1813, overl. Pisa 19 April 1836; het echtpaar had verder twee dochters.
2) Ontvangen 16 December 1839; beantwoord 6 Febr. 1840. Een brief uit Indie d.d. 21 Aug. 1839, gelijktijdig ontvangen, ontbreekt.

Sedert ik U mijn brief van den 11 Mei heb geschreven, heb ik een reisje van 5 weken naar Sourabaija om de werf aldaar te inspecteeren en elders gedaan, en van die gelegenheid had de gouverneur generaal mij goedgunstig toegestaan om vergezeld van mijn vrouw een gedeelte van dit *fraaije* Eiland (de Hen die de goude Eyeren legt) te bezigtigen; met mijn gebrekkige zeemanspen en dwalende gedachten daar ik thans meer in mijn hoofd moet bergen als die Capalla kan bevatten en dus, terwijl ik particuliere of dienstbrieven schrijf, dikwijls, over geheel andere zaken denk dan waarover ik bezig ben te schrijven, zooals bijvoorbeeld, dat men mij oorlogschepen uit Holland zend, die onmiddellijk bij hunne aankomst alhier reparatiën moeten ondergaan, hetgeen vooreerst bezwarend voor onze marinebegroting alhier is en ten tweede blijken draagt van de nonchalance, waarmede men op 's lands werven te werk gaat en meerder soesas, zal ik echter, op uw toegevendheid omtrent steil en schrift rekenende, wat ik zoo al van de Hen en Eyeren gezien heb, hierin mededeelen.

Ons togtje vingen wij aan met ZM. stoomschip Phoenix en land(d)e(n) na een reisje van 3½ dag te Sourabaija aan, de werf of liever het marineetablissement heb ik in een vervallen staat gevonden en aan welks noodzakelijke verbetering de hand niet kan gelegd worden, zoo lang alle, ten minste genoegzaam alle, de fraaie Eytjes naar het Moederland moeten gezonden worden en het geen tengevolge heeft dat niettegenstaande Java thans miljoenen schats oplevert er een schrikbarend gebrek aan spetie is, waardoor het gouvernement alhier zich haast niet weet te redden, de Bank gesloten is en dergelijke fraayigheden meer; verbeeld U, dat om voor een bankbillet zilvere spetie te bekomen, men reeds 12 en meerdere procenten moet betalen - doch genoeg hiervan, want als lid van de Staten Generaal zal U alles omtrent de finantieele staat van deze kolonie beter bekend zijn dan ik welligt in staat ben U af te malen; ik ga dus maar liever voort om U wat van onze reis te melden; - na dat mijne dienstzaken te Sourabaja waren afgelopen, reden wij met zes voor ons rijtuig gespannen postpaarden naar Passoeroeang, welk traject zijnde 42 palen of ± 13 uren in 3½ uur aflagen. De weg, zooals meest alle de wegen op Java, zijn zeer goed onderhouden en lopen de postpaarden meestal in een galop, iedere station is 6 palen, welke afstand

in ½ uur tot 40 minuten wordt afgelegd, ten ware men bergen moet passeeren, in welk geval wanneer dezelve steil zijn, bij de 6 paarden nog 2 tot 4 karbouwen voor het rijtuig krijgt, doch van Sourabaya naar Passoeroeang vindt dit geen plaats. De vele bedrijvigheid die wij op de weg en op de velden zagen, deden mij een groot onderscheid zien tusschen het jaar 1821, als wanneer ik ook die weg gepasseerd was en 1839. Verbeeld U dat wij tusschen 2 posten de inlanders op de weg telde(n) en een ruime berekening daarvan over de 42 palen makende, wij 4900 à 5000 menschen moeten gezien hebben, waaronder niet begrepen zijn, die geene welke op de velden bezig waren het suikerriet te snijden of paddievelden te bewerken. - *Lof, lof* aan de minister van den Bosch, die de plannen tot deze welvaart[1)], zooals over geheel Java gemaakt, alsmede aan de staatsraad Baud[2)] die die machinerie met zooveel bedaard en doelmatig overleg in werking heeft gebragt. Van Passoeroeang deden wij een uitstapje naar Toesarie liggende op het Tengische gebergte, de weg lagen wij gedeeltelijk in een rijtuig en vervolgens mijn vrouw in een draagstoel en de heeren te paard af, want de steilte der bergen lieten niet toe de gantsche weg in een rijtuig te doen. Hier hadden wij geheel andere gezigten dan op ons togtje van Sourabaija naar Passoeroean, op eerstgenoemde was het oog dikwijls beperkt door het afdalen van bergen en dan weder zagen wij van de hoogtens op verre afstanden de rijke Javasche natuur, terwijl wij op de weg van Sourabaya naar Passoeroean veelal zeer groote uitgebreide vlaktens, met daarachter majestueus gelegen gebergte hadden

1) Cf. Blok, Geschiedenis v.h. Ned. Volk, dl. IV, bldz. 337 e.v.
2) Jean Chrétien Baud, geb. 1789, overl. 1859, sedert het vertrek uit Indië van den gouvern. generaal van den Bosch in 1832 deze hooge functie ad interim bekleedend tot de komst van den nieuwen landvoogd, generaal de Eerens in 1835. Na de verwerping van het leeningsontwerp van minister van koloniën van den Bosch in 1839 Dec. 20 volgde hij deze als zoodanig op. Baud was op het gebied van de koloniale vraagstukken een man van grooten invloed. Uit het laatste gedeelte dezer briefwisseling blijkt dat hij bij uitstek aangewezen werd geacht voor de functie van G.G. Cf. de brief van 5 Aug. 1840. Zie W. Rooseboom in N. Nederl. Biografisch Woordenboek I. 245-252.

gezien en hier hadden wij de aangename reuk van miljoenen koffijbomen, daar wij in de vlaktens rijst en paddievelden waren gepasseerd; te Toesari eenige duizende voeten boven de oppervlakte der zee vonden wij een geheel ander klimaatje, dan te Sourabaya of Batavia en zaten 's avonds met de thermometer op 53° bij een lekker, in een, juist niet zoo net gepoetst haartje als bij mevrouw Luzac, doch niettemin quite comfortable vuurtje en waarbij een goed maal eeten, waaronder delicieuse groentens zijnde Toesari vermaard voor die artikelen, een niet onwelkome rol speelde, ook smaakte het glaasje champagne, dat wij op de gezondheid van onze vrinden benoorden de linie ledigden, niet slegt. Den volgenden morgen zaten wij heeren al weder vroeg ten ½ 6 uren te paard om al weder wat nieuws voor ons te gaan zien en waarop mijne vrouw geen lust had ons te vergezellen, daar zij wel wat vermoeid van den vorigen dag was en 's nachts, evenals wij alle, door ongewoonte aan de koude van 58 en mindere graden, niet zoo lekker geslapen als wij 's avonds gegeten en gedronken hadden. Al stijgende reden wij het Tengische gebergte verder op en kwamen, immer door het overheerlijkste groen van bomen en velden gereden hebbende, waarbij wij van tijd tot tijd de pragtigste gezigten hadden gehad, om 8 uren op het zuijdelijkste gedeelte van het Tengische gebergte, waarvan wij genoegzaam steil neder met onze goed geoeffende paarden in de zoogenaamde zandzee ter diepte van 2000 voeten afdaalde(n); na 3 palen in die vlakte in doodsche zandzee te hebben afgelegd en waarin men genoegzaam niets dan op enkelde plaatsen een plantje ziet en hier en daar verspreide steenen, welke door eene eruptie in vroegere eeuwen van de Bromo daar is geworpen moeten zijn, terwijl de grond dier zoogenaamde zandzee uit een soort van zand, asch of lava bestaat, kwamen wij om ½ 10 uren aan de voet van de Bromo, wel eenigsints door het Javasche zonnetje geblakerd; wij stegen nu af van onze paarden en beklommen de Bromo, want te paard is zulks niet dan met gevaar van den hals te breken te doen en aangezien wij daartoe in het minste geen opgewektheid gevoelde, prefereerde wij het lopen boven het rijden. - Op de top der berg gekomen, zagen wij in de krater in een zeer groote diepte neder, waarin zoo het ons met de kijker toescheen eenig water was, en waaruit een ligte zwavel of andere damp opsteeg; hier op deze aschberg staande, vonden wij veel aan-

leiding om ons het vergankelijke van alles wat hier op dit benedenrond bestaat, voor den geest te brengen. Die Bromo waarschijnlijk te voren prijkende met hetgeen de natuur weelderigs kan opleveren, lag nu als het ware dood in het midden eener even zoo dooden woestijn (de zandzee), terwijl men daarachter en in de rondte, een berg Smero 13000 voeten hoog en meerdere andere bergen, die zich aan ons oog vertoonde en waarmede hij in alles wat fraay kan genoemd worden welligt wedijverde, van de voeten tot genoegzaam aan de toppen met het overheerlijkste groen prijkte, zag leggen; ik wenschte wel dat ik de begaafdheid bezat u dat alles eens naar waarde te hebben kunnen afmalen, maar dit niet zoo zijnde, heb ik er mij maar bij moeten bepalen om er U een flaauw idee van te geven, want wanneer ik er U meerder van had geschreven, zoude het welligt zoo fraaij zijn geworden, dat het even zoo weinig indruk op U zoude hebben gemaakt of genoegens verschaft als een scheepsjournaal als bij voorbeeld: ‘de wind N.O. b/z en meerdere K^{o}., voerde zeil naar gelegenheid, strafte N.N. om insubordinatie af, etc. etc.’. De Bromo weder afgedaald zijnde namen wij een koud ontbijt onder een pandopo, welk ontbijt derwaarts was gebracht van Toesari en hetgeen hier in dit land gemakkelijker gaat dan bij ons, want om een diner of ontbijt en hetgeen daartoe verder behoort 20 en meerdere palen ver te laten dragen, maakt men niets van en zal men niets van blijven maken; zoolang de Javaan voor een gering loon, zoo ik vermeen 3 centen per paal goederen draagt. Men noemt die menschen koelies. Om ½ 12 namen wij de terugreis naar Toesarie aan, alwaar wij een weinig vlug over de weg hebbende gereden om ½ 2 aankwamen en waar ik mijne vrouw, die zich, terwijl wij afwezig waren, vermaakt had om de tuin te doorwandelen en aldaar verscheidene Europesche vruchten, waaronder ook perziken (doch kleintjes zonder veel smaak) vele soorten van groentens en bloemen te zien; de vermoeidheid van ons togtje wierdt gevolgd door een O.I. middagslaapje en om ½ 7 uren door een goed diner, aangenaam gezelschap en lekker vuurtje; den volgenden morgen om ½ 6 uren ving de terugreis naar Passoeroeang aan, vergezeld evenals op de uitreis door een twintig à dertigtal Javanen te paard; na eenige tijd rusten verlieten wij Passoeroeang 's middags om 4 uren en bezochten eene op 4 palen daarvan gelegene suikerfabriek, toebehoo-

rende aan de gebroeders Hofland[1)], deze fabriek werkte door een waterval, waarmede het wiel in beweging wierdt gebracht, dat de drie liggende cylinders deden draayen, waarin het suikerriet wierdt geperst. Op verscheidene fabrieken, waar men met geen water kan werken, zijn stoommachines ingevoerd, de genoemde gebroeders Hofland doen zeer goede zaken; zij hebben, zoo ik vermeen verstaan te hebben, ieder jaarlijks een inkomen van 100.000 gulden, waardoor zij in staat gesteld zijn hunne zaken door het aankopen van land of aangaan van contracten met het gouvernement meer en meer uit te breiden. De suiker en koffie, indigo boeren etc. doen dus goede zaken, vooral diegeene welke nog oude contracten hebben, doch daar er meer en meer concurentie komt, worden dus nu hoogere prijzen voor de contracten dan te voren gegeven en nu keer ik met U naar Sourabaya terug en neem de reis met de Phoenix naar Samarang aan, van waar wij na een paar dagen te dier plaats vertoefd te hebben, de reis naar de binnenlanden voortzette, onze eerste togt was naar de residentie Kadoe, één der mooiste, zoo niet de mooiste residentie van Java, een overheerlijk klimaat, de fraaiste gezigten en de opbrengst van veel koffij, suiker, enz. enz. kan men onder dit mooije rangschikken. Om U geduld niet langer op de proef te stellen, daar ik al 2 velletjes postpapier heb geschreven, zal ik niet lang op iedere plaats, welke wij gezien hebben, stil staan en dus ook geen beschrijving geven van de tempel van Borobodor en andere oudheden, maar slechts vlugtig vermelden welke plaatsen wij gezien hebben. Na 3 dagen vertoevens bij de resident van Kadoe reden wij naar Jocjocarta, waar wij, ook mijne vrouw, onze

1) Een van deze was Peter William Hofland, geb. Jaggernaikpatnam bij Madras 7 Sept. 1802, koopman in koffie te Pasoeroean 1822, suikerplanter in het Pasoeroeansche 1833, was de eerste die een contract met het gouvernement afsloot en de baanbreker werd voor de particuliere suikerindustrie, medeëigenaar der Pamanoekan- en Tjiassemlanden (Soebang), in 1840 alleen-eigenaar dier landen, thans een groote Engelsche maatschappij, 1858 ridder Ned. Leeuw, overl. 4 Febr. 1872, tr. Pasoeroean 3 Juni 1827 Helena Maria Magdalena van 't Wout, geb. 11 Juli 1811, overl. Batavia 2 Apr. 1891. In het archief van den Bond van Eigenaren van Ned. Ind. Suikerondernemingen konden geen verdere gegevens dan deze, door den heer De Josselin de Jong verstrekt, worden gevonden.

opwachting hebben gemaakt bij de touang (heer) sultan en de sultane, van welke heer sultan ik niet veel anders kan zeggen, dan dat de heer sultan niet veel te beduiden heeft. Het is iemand van even in de 20e jaren en daar inderdaad niets spiritueels bij zit, de sultane, die niet hoog bij haar man aanlegd, scheen een zagt en goedaardig vrouwtje te zijn. In de kraton zagen wij niets bijzonders, dan dat sommige der lijfwacht van de Sultan er meer uitzagen in hun kleeding en wapening als Vriesche soldaten van de 12e eeuw, dan van de 19e. Van Jocjo reden wij naar Sourakarta, bij verkorting Solo genoemd, zooals overal namen wij op uitnodiging van de resident onze intrek in het residentiehuis (evenals de meeste residentiehuizen kleine paleizen). Hier wierden wij ook bij de Keizer toegelaten. Alles was hier meer gemodernizeerd dan te Jocjo en de Keizer, gedecoreerd met de Kommandeursorde van de N. Leeuw, die op zijn mooije witte baaitje, waaraan juweele knopen waren, hing, had een meer mannelijk voorkomen. Is trouwens ook ouder dan de soldaten. 's Avonds van de volgende dag retourneerde mij de Keizer met een fameuse boel prinsen en verder gevolg mij mijne aan hun gemaakte visite. Van Solo deden wij een uitstapje naar Karang Pandang[1)], leggende in het gebergte en toebehorende aan de prins Prag Medona, welke prins, gekleed in de kolonelsuniform ons geheel op zijn Europisch ter genoemde plaats ontving, het korps kavallerie en infanterie, geheel Europisch ingericht en gekleed, welke hem toebehoren. Zagen er perfect goed uit, 2 huzaren die zich op de stations vervingen, vergezelde ons de gantsche weg, terwijl een ½ uur voor wij te Karang Pandang aankwamen een inlandsch huzarenofficier van gemeld Korps en 20 huzaren ons ter eerewagt verder verstrekte. Te Karang Padang ontving ons de prins met zijn gevolg, de officieren, alle met Europeesche kleding. Hier zijn wij 2 dagen gebleven om eenige excursiën te doen als hoger op in het gebergte Sokor en naar de zwavel- en minerale baden, ook stikwellen, boven welke laatste wij een kip een kort oogenblik hielden en onmiddelijk flaauw lag; met veel moeite bragt hem de vrije lucht weder in het leven terug. Wij heeren hielden het hoofd er ook even boven, doch om niet hetzelfde, zoo niet erger lot

1) Plaats in het district van dien naam, afd. Sragen, res. Soerakarta.

van de kip te ondergaan, trokken wij op het eerste onaangename gevoel der stiklucht onze hoofden spoedig terug - en nu keer ik over Solo en Salatiga met de snel lopende postpaarden naar Samarang terug en vandaar per stoomschip naar Batavia, U aan het eind van die reis feliciteerende, ook aan het slot van mijne lange epistel gekomen te zijn, en wij beide zeer tevreden over het reisje dat wij over een gedeelte van dit fraaye eiland gedaan hadden.

(Verder over de a.s. toezending van de afschriften der testamenten 'hebbende de Heer Notaris zoo zeer onze wil uitgebreid, dat ieder testament 7 vellen groot papier bevat': De kosten beloopen, met eene procuratie op den heer Luzac in duplo de 'matige' som van f 144. - in zilvergeld, welk bedrag, had de notaris niet verzuimd de titels van Mr. Luzac op te nemen, wellicht tot het ronde sommetje van f 150. - zou zijn geworden[1]. Aldus de schrijver.

(E. LUCAS.)

Leijden den 20 November 1839[2].
No IIII.

HoogEdelgestrengen Heer. Zeer geacht Vriend.

(Na de gebruikelijke complimenten handelende over de testamenten, die Mr. Luzac bij notaris Antony Bernardus Berkhey Nic. zoon, op de Bredestraat, heeft gedeponeerd.)

Met veel droefheid heeft de brave van Alphen het afsterven van zijnen zoon Anthony[3] vernomen, hij had in het voorjaar zeer goede tijdingen van hem ontvangen en verheugde zich innig over de voorspoed welke hem begon toe te lagchen; alles is nu op eens den bodem ingeslagen en Coos schijnt hierdoor nu ook genoodzaakt te zijn geworden

1) 5 Augustus 1840 komt Lucas op deze nota uitvoerig terug, waarbij hij vermeldt, dat hij den notaris, Claes Heynes, reeds in 1804 te Batavia heeft leeren kennen en hem een ouden vriend noemt.
2) Blijkens het postcriptum van den brief van 15 Apr. 1840 ontving de Schout bij nacht dezen brief uit Holland op dezen dag.
3) Anthony Frederik, geb. Soerabaja 1 Januari 1804; was eerst lid van den Raad van Justitie in zijn geboorteplaats, daarna in de suikercultuur werkzaam. Hij was van Alphen's 3e zoon uit diens eerste huwelijk. Cf. Alg. Ned. Fam. blad 1883/84 jo. Ned. Adelsboek 1932.

zijne carrière te verlaten en die suikerfabriek op te vatten. De goede hemel geve hem hierin goed succes; in zijn regterlijke functien moet hij zich naar 't getuigenis van den heere Scholten excellent gekweten hebben. - Van Alphen is miraculeus van zijne laatste ziekte, welke weken lang dreigde hem aan zijn talrijk huisgezin te zullen ontrukken, hersteld; hij is wel zwak gebleven, doch kan weder, als van ouds, met mij naar 's Hage rijden en over 's lands moeilijke omstandigheden redeneren[1]. - Mevrouw van Alphen is thands ook welvarende, omringd van acht dochters[2] beangstigd haar iedere ernstige ongesteldheid van haren man boven mate en waarlijk met het meeste regt. De jongste zoon Hermanus is op 't bureau van Colonien in 's Hage geplaatst. Daniel, in 't voorleden jaar gepromoveerd, na een jaar lang bij de Handelsmaaschappij werkzaam te zijn geweest, is nu substituut griffier bij de Leydsche regtbank, op f 800. -. Dit is wel niet veel, doch voor een jongmensch alhier een aardig bijslagje.

Bij vriend Dillié is alles zoo verre mij bekend is, zeer wel. De zoon artillerist maakt goede vorderingen, hij en alle de jong aankomende officieren vallen nu op eene magere epoque in; het vet is van de ketel en zonder buitengewone omstandigheden van oorlog is er fraai kans niet voor de 40 jaren tot den rang van kapitein te geraken. Onze treurige finantien noodzaken om zooveel mogelijk op de kosten van oorlog te bezuinigen en alles wat mogelijk, aan te wenden ten einde in 't vervolg buiten de rusien tusschen de Europische mogendheden te blijven. - De terugkeer tot den staat van vrede, na de sluiting van het Tractaat met Belgie, heeft het verlangen zeer algemeen gemaakt van nu ineens onze huishouding op oeconomischer voet in te richten en de Staten Generaal dringen hierop zeer ernstig aan. Of er ondertusschen met de nodige kracht aan het inkrimpen onzer duure huishouding zal gewerkt worden, durf ik mij niet beloven. Het is zoo moeilijk den ouden slenter te verlaten. Indien wij het geluk mogen hebben de Javasche productie op den tegenwoordigen voet te houden, kan zich de zaak nog goed redden, doch kwam hierbij een rakje in den wind, dan zoude het uit-

1) Gelijk reeds is vermeld, waren beide heeren lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal.
2) Zie hierna bldz. 331.

terst moeilijk, zoo niet onmogelijk zijn, eenige overeenstemming tusschen onze inkomsten en lasten te brengen. Ik veronderstel dat het Handelsblad geregeld tot U komen zal en twyfel niet of de artikels der laatste zes weken zullen U genoeg geleerd hebben dat de Javasche inkomsten ons 't hoofd boven doen houden.

Deze moeilijkheden, gevoegd bij het singuliere huwelijk van Z.M., waarvan nog steeds questie is, hebben aan de publieke opinie eene geheel andere wending gegeven, dan zij in de laatste jaren had en zeker is die veneratie, welke men algemeen voor den koning had, hevig geschokt geworden; voor onze oude brave protestantsche luidjes is het ook hard te verduren, dat Koning Willem zich met eene belgische en wel eene yverige Catholieke Belgin in den echt zou begeven[1].

Door het opbreken van het leger te velde zijn wij hier te Leyden gebeneficeerd geraakt met het hoofdquartier van Prins Alexander[2], die als generaal de cavallerie zijne residentie bij ons koomt vestigen. Hij heeft het huis gekocht door mevr. Van Dam bewoond geweest op 't Rapenburg, naast prof. Siegenbeek. Dit wordt voor Z.K.H. in order gebragt. Ik twijfel echter, dat hij hier permanent zal verblijven. Voor een prins is Leyden, dunkt mij, wat stil.

Het levert dan ook al zeer weinig variatie op en bij mij zelve nagaande, wat ik U van hier melden zal, om U au courant van onze kleine waereld te houden, moet ik erkennen bijna niets bijzonders te weten. Dat de vrouw van onzen vriend Levoir na eene korte verpozing weder tot hare vorige treurige melancholie vervallen is, zal hij U welligt zelve gemeld hebben. Hij is diep te beklagen. De oude heer De Fremery trekt zich de situatie zijner dochter sterk aan en moet ook zeer zwaarmoedig zijn.

1) Gravin Adrienne Louise Flore Henriette d'Oultremont.
2) Willem Alexander Frederik Constantijn Nicolaas Michiel, prins der Nederlanden 1818-1848, 2e zoon van Koning Willem II en Anna Paulowna, Koningin der Nederlanden. Hij was te Leiden als student in de rechtswetenschap ingeschreven 3 Dec. 1835 en diende vervolgens bij de cavallerie, ten slotte als generaal majoor. Zie P.J. Blok in: N. Nederl. Biografisch Woordenboek I. 74. - Het bewuste huis, gelegen naast dat van prof. M. Siegenbeek, is thans bekend als Steenschuur no. 5 (Pont-school).

Met belangstelling heb ik de details uwer huishouding op het Koningsplein gelezen en moet erkennen, dat het aanmerkelijk van dat op het Utrechtsche veer verschild; het is dan ook goed, dat de tractementen naar zodanige levenswijze worden opgevoerd, het ware anders best geschikt den zuinigsten huisvader te ruineeren. Uwe berichten omtrent Cleerens hebben mij veel genoegen gedaan in zooverre, dat ik uit dezelve moet opmaken, dat het hem finantieel niet slecht gaat en hij met zijne vrouw en kinderen gezond is; ik begrijp dat het U onmogelijk is hem op zoo groten afstand te gaan opzoeken en UwEd. hem schaars te Batavia zult ontmoeten. Wanneer dit echter mag gebeuren, breng hem dan s.v.p. ook voor zijne vrouw mijne beste groeten over. De laaste bezending Leydenaren Bake, Mess, van Bommel[1)] is waarlijk gelukkig en spoedig geplaatst geworden. De eerste heeft reeds het hart eener jonge schoone veroverd en zal zich wel verder door de waereld helpen. De beide anderen schijnen 't nog zooverre niet gebragt te hebben, die moeten geholpen worden.

Nu waarde vriend, mag ik Uw geduld niet verder misbruiken. Alleen nog drie woorden om U te verzoeken onze hartelijkste vriendschap aan mevr. Lucas te betuigen, haar Ed. onze beste wenschen voor de bevestiging harer gezondheid over te brengen en mij en mijne huisvrouw in UwEds. veel waarde vriendschap aan te beveelen. Geloof mij steeds t.t.

L.C.L.

No 5.
Koningsplein te Batavia 4 Januari 1840[2)].

Veel Geachte Vriend.

Daar het een geruimen tijd geleden is, dat ik U mijne laatste van 15 en 21 Augustus heb geschreven, maak ik van deze gelegenheid van het vertrek van één onzer officieren

1) Bake is reeds hiervoor genoemd op bldz. 246, omtrent den tweeden, zie hiervoor bldz. 257; de derde was een zoon van wijlen Jhr. Mr. Gerard Andreas Martinus van Bommel, wethouder van Leiden en rentmeester van Rijnland en diens vrouw Cornelia Maria Petr. van der Kun, wonende aan den Ouden Singel.

2) Door Mr. Luzac hierachter geplaatst: 'Ontvangen door den Heere Verkouteren met de Flevo geretourneerd den 20 Mey 1840. Beantw. den 3 July 1840'.

den Luitenant ter Zee 1e klasse Amsberg, die het koopvaardijschip Flevo kommandeert, gebruik en waar aan boord zich den Heer Verkouteren bevindt, op den 1^{en} dezer afgetreden president der factorij van de Ned. Handelmaatschappij, die wel zoo goed zal zijn U deze te overhandigen en één mijner goede kennissen is, varende zoo men zegt rijk O.I. 't huis na een verblijf in dit gewest van 6 jaren met f 400000. - (dus met een klein goud eijtje van het lieve kipje)[1] om U weder eenig berigt van mij te doen toekomen, alsmede de afschriften der testamenten, waarvan ik in mijn brief van 21 Aug^{s} melding heb gemaakt, toe te zenden. Mijne vrouw en ik wenschen hartelijk dat mijne vorige brieven, ook deze door U en de waardige mevrouw Luzac in de volmaaktste welstand ontvangen zullen worden en dat dit ingetreden jaar vele genoegens en zegeningen voor U en haar Ed. zullen opleveren. Bij voortduring gaat het ons Goddank ook wel en is vooral mijn vrouw zeer gezond en wij beide opgeruimd en tevreden. Ik heb het nog maar altoos bijzonder druk vooral in mijne betrekking als inspecteur over de koloniale marine, hetwelk zich echter meestal bij uitsluiting bij het doen vol schrijven van riemen papier bepaald. De zaakjes hier op Java gaan zoo al het oude gangetje, vermeerdering van culture en toenemende welvaart, maar daarbij ook bij het gouvernement steeds gebrek aan geld en welk laatste men daaraan toeschrijft, dat de minister van den Bosch onze kolonie en al deszelfs in Nederland op het Plein in den Haag wil besturen en niet zorgt dat de benodigde gelden om de wagen hier op eene ordentelijke wijze regt te kunnen houden, aan het Indische Gouvernement beschikbaar worden gesteld. Verbeeld U dat met al die overvloed van producten het Gouvernement op Java geen geld hebbende om in de daar aan op het eiland Banca bestaande behoefte te voorzien, een

1) Carel Johan Verkouteren, zn. van Mr. Abraham Jacobus, ontvanger te Bergen op Zoom en Adriana Wilhelmina Ossenwaarde, geboren Fort Bath 22 Nov. 1797, overl. Arnhem 7 Jan. 1865, trouwt 's-Grav. 28 Sept. 1825 Johanna Emmerentiana Beeldemaker geb. Rotterdam 2 Oct. 1799, overl. Arnhem 5 Mrt 1861; trouwt 2e Arnhem 12 Mei 1864 Wilhelmina Christina Verkouteren, geb. Antwerpen 10 Aug. 1825, overl. Arnhem 1881, dr. van Jacob Willem en Maria Chr. Munnick.
Zie over Verkouteren, Gedenkboek der factory, deel II bldz. 461. Vriendelijke mededeeling van den heer F. de Josselin de Jong.

stoomschip in aller haast naar Padang moest gezonden worden om van daar al het geld, wat men bij elkander konde brengen, naar Muntok (hoofdplaats van Banca) over te brengen en dit, niet toereikend bevonden zijnde, vond de Gouverneur Generaal zich, met afwijking der voorschriften, wel genoodzaakt eenige producten op publieke veiling te doen verkopen, ten einde op die wijze aan de zeer dringende behoeften van geld te voorzien. Een doelmatige zuinigheid is, vooral in de benarde finantieele toestand, waarin ons lieve vaderlandje zich bevindt voorzeker dringend noodzakelijk, maar of het wel doelmatig kan geacht worden dat vele zaken hier verwaarloosd en niet bewerkstelligd kunnen worden, door dat deze kolonie, zoo als sommige in dit gewest wel eens hard op denken, uitgezogen wordt, dit zal ik liefst aan daartoe bevoegde beoordeelaars overlaten, doch dit kan ik U sub rosa (om mij van de eenigste Latijnsche woorden te bedienen, die ik kan) melden, dat hierover het algemeen over die staat van zaken een onvergenoegde en pruttelende geest heerscht en men noch met het voeren der directie van den Heer Van den Bosch, noch met de wijze van regeerevan de gouverneur generaal byzonder schijnt ingenomen te zijn; ik houde mij echter buiten alle die zaken en begrijp, dat hooren, zien en zwijgen voor mij het beste is. Ik ben steeds op een goede voet met Z. Excell., doch geloof niettegenstaande ik de goede man in zijne moeylijke positie veel achting toedraag en beklaag, dat gebrek aan fermiteit, besluiteloosheid en niet altoos uit zijn eigen oogen ziende in hem af te keuren zijn - het is waarlijk te wenschen dat de persoon die de generaal de Eerens is het aanstaande jaar zal vervangen, iemand is, die bij kennis van zaken ten opzichten van deze kolonie ook in zich vereenigt bedaardheid, overleg, fermiteit en zelfstandigheid, want zonder dat wordt deze Brillante Kolonie op het spel gezet en o, jé, hoe zoude het bij ons in het vaderlandje gaan, wanneer de zaken hier eens verkeerd gingen en de kip ophield de precieuse goude eytjes voor ons te leggen. Maar genoeg van Java, te meer daar ik veronderstel, dat U in Holland in Uw betrekking als lid van de Staten Generaal meer van de O.I. zaken zult weten als ik in staat ben U te melden.

Ik hoop U het mij niet ten kwaden zult duiden ik mij de vrijheid veroorloof drie rekeningen hierbij te voegen welke het mij aangenaam zal zijn door U voor mij worde voldaan

en daar ik ook immer eenige gelden beschikbaar heb bij de Heeren Lamaison en Bouwer te Amsterdam om daaruit te betalen wat mijn vrouw zoo van tijd tot tijd uit Amsterdam ontbiedt, wenschte ik wel bij het ontvangen van gelden voor mij successivelijk tot f 3000. - door U aan de genoemde firma Van Lamaison en Bouwer werdt geremiteerd. En nu met mijn lange epistel eindigende biede ik U mijne vrouw en mijne hartelijkste groeten, ook voor de waardige mevrouw Luzac aan, U tevens verzekerende dat ik met alle achting het genoegen heb te zijn, UwEdelmogende Dw. Dr. en vriend

E. LUCAS.

Koningsplein den 4 January 1840[1].

Waardste mevrouw Luzac.

Bij gelegenheid dat Lucas aan de waarde Heer Luzac schrijft, is het mij een genoegen UEd. eenige regelen te doen geworden en UEd. de verzekering te geven, dat het eene vreugde voor ons was uit mijn Ed[s] laatst ontfangene schrijvens uwe beide voortdurende welstand te vernemen, hopende van harte, dat zulks ongestoord gebleven is en met verlangst zienen wij nader goede berigten van UEd[s] tegemoet. - De Heer Verkouteren zal de goedheid hebben UEd. dese te doen geworden, zijn Ed[s] is President der Handelmaatschappij alhier geweest en zijn echtgenote, thans te Leyden woonachtig[2], heeft zijn Ed[s] mij beloofd het te zullen bezorgen spoedig na zijn aankomst. Zijn Ed. vleit zich tevens om UEd. en de heer Luzac zijn kennis te maken; zijn Ed. repatrieert na een aanzienlijk fortuin gemaakt te hebben en hoopt dus de vrugten daarvan in het vaderland met zijn vrouw en kinderen te genieten. Onzen tijd voor de terugreis is reeds mooy gevorderd, daar de helft van Lucas zijn dienstteyd verlopen is en hoe zeer, dat wij het in vele opzigten hier goed hebben zal het mij niettemin regt genoegelijk zijn om mij weder in Holland te bevinden. - Om een frissche lugt te scheppen

1) Aanteekening hierbij van Mr. Luzac: Beantw. den 17 September 1840.
2) Zie hiervoor noot 1 op bldz. 272; de te Leiden wonende Elisabeth Geertruida Verkouteren, aldaar overleden 25 Febr. 1852 en Wilhelmina Eva Verkouteren, gehuwd met prof. Dr. Th.W.J. Juynboll, overleden te Leiden 12 Jan. 1871, wonende Breestraat no. 317 (thans bekend als no. 81, Twentsche Bank) waren zusters van den directeur der Handelmaatschappij.

zijn wij eenige dagen van Batavia afwezig geweest en buitens bezogt in de bovenlanden; ik verzeker uw het een genot is om wat koelder lugt in te ademen dan hier plaats heeft; het klimaat is ons echter niet ongunstig, daar wij tot nu toe gezond zijn gebleven. Van de bovenlanden gesproken, thans leveren dezelve een overheerlijk gezigt op daar de rijstvelden op zijn mooijst zijn en veel gelykende na het zagte groen van onzen vlasvelden; alles floreert op Java en wat de cultuur betreft hoort men niet dan voordeelig spreeken, dit geeft goede vooruitzichten voor Holland.

Bij deze gelegenheid schrijf ik dan ook aan de goede mevrouw van Alphen, van harte hoop ik, dat alles bij hun aan huis steeds wel gaat, volgens de laatste berigten vernamen wij tot onzen leedwezen, dat beide de hoofden van dit talrijk huisgezin veel hadden gesukkeld. God geeft dat het zich weder ten besten geschikt heeft.

Lucas heeft mij verzogt UEd. zijn hoogachting te betuigen waarbij ik mijn welmenende complimenten aan UEd. waardige echtgenoot voege; wil UEd. de goedheid hebben mij te herinneren aan uw schoonzuster juffrouw Luzac[1)] en verdere goede kennissen, die na ons mogten vragen; alvorens deze te eindigen voege ik nog onzen gelukwenschen bij, hebbende vernomen dat het huwelijk van uw neef de heer van Heukelom[2)] met Hermine Hubrecht voltrokken is, met de opregtste-wenschen voor alles, dat de jonglieden tot hun geluk kan strekken, alsook dat UEds en de verdere geachte famille lange jaren getuigen daarvan zijn mogen. Vergeef mijn indiscreete lange brief en gelooft mij steeds te zijn, waardste Mevrouw Luzac!

UwEd^{s} dw. dienaresse
L.E. LUCAS-LAMAISON.

WelEdele geboren Vrouwe Mevrouw Luzac-Durieux 't Rapenburg Leyden.

1) Johanna Susanna Luzac, gedoopt Leiden 11 April 1790. Zij wordt in het bevolkingsregister als particuliere vermeld, wonende Wijk IV no. 277 Breestraat (thans no. 159). Zij hield 2 dienstboden.
2) Jan van Heukelom, fabrikant aan de Oude Singel. Zijn vader was gehuwd met Mr. Luzac's zuster Anna Hillegonda. Hermine Anna Petronella Hubrecht was geboren te Leiderdorp 13 Juni 1812, als dochter van Mr. Paul Francois Hubrecht, notaris te Leiden en lid van den Raad en van Sophia Maria Henriette de Veer.

[o] V.
Leyden den 6 February 1840.

HoogEdel Gestrenge Heer Zeer geachte vriend.

(Bericht de ontvangst van de missive no. 4 van 15 en 21 Aug. j.l. - ontvangen 10 Dec. 1839 - uit Indië. Luzac verontschuldigt zich nog niet te hebben geantwoord, hetgeen zijn reden vond in het feit, dat de komst van de brieven samen viel met zijne drukste bezigheden als lid van de 2e kamer der Staten Generaal. 'Wij hebben in het laatste gedeelte van December warme dagen bij de Staten Generaal beleefd[1)] en ik had het waarlijk te druk om bedaardelijk over geldelijke administratien met mevr. de douairière Quarles te gaan spreken'. Verder over de finantieele administratie. Luzac heeft weder drie stuks oude Deenen aangekocht uit overweging dat Lucas' bezit aan 18 oostenr. fondsen (2½% certificaten) groot genoeg is; de onzekerheid der Europeesche zaken maakt het al te moeilijk de beleggingen op een solide wijze te verdeelen).

En hiermede, waarde vriend, stap ik van de finantien af om U nogmaals mijnen dank te betuigen voor uwen belangrijken brief van den 15[en] Augustus; met het meeste genoegen heb ik U met mijne vrouw op de kaart van Raffles[2)] nagereisd en alle de plaatsen en bergen, door U opgenoemd, gezocht en spoedig gevonden. Deze reis moet waarlijk zeer aangenaam en belangrijk geweest zijn, vooral voor U die eene herinnering van 18 jaren vroeger kondt beoordeelen, hoe veele verbeteringen hier in de culture en de algemeene administratie gebragt is. Het is wel jammer, dat een ongelukkig misverstand en eene treurige hardnekkigheid oorzaken zijn geweest, dat de eerste en voornaamste bewerker van zooveel goeds het roer heeft laten glippen en tot het ambtelose leven is teruggekeerd. Gelukkig nog weder, dat

1) Naar aanleiding van de door minister Van den Bosch voorgestelde nieuwe leeningswet ten laste van Indië tot voorziening in een bedrag van f 56.000.000. -. Op het verwerpen door de Tweede Kamer hiervan trad Van den Bosch als minister van Koloniën, kort daarna ook de minister van Financiën, af. Zie hierna op bldz. 287 en 293.
2) Uitgegeven tijdens de Eng. overheersching onder Thomas Stamford Raffles.

de heer Baud de taak heeft opgevat en zeker het voetspoor van zijnen voorganger volgende, zijn uitterste best zal doen om deze kip, die de goude eyeren legt en moet blijven leggen, zullen wij het hoofd fatsoenlijk boven water houden, met de noodige zorg en voorzigtigheid te behandelen. Sedert die levendige deliberatien over die O.I. leeningswet en over de begrootingswetten voor dit jaar blijft er nog altoos tusschen de regering en de Staten Generaal eene verwijdering bestaan, welke door de voordragt van eenige goede veranderingen in de grondwet gemakkelijk kan weggenomen worden. Ik vrees echter dat men hiertoe moeilijk besluiten zal en wij op die wijze nog eenigen tijd zullen kunnen haspelen. - Het is waarlijk te betreuren, dat het ophouden der spanning wegens de buitenlandsche aangelegenheden de binnenlandsche van eene zoo ongunstige zijde heeft leren kennen. Van het hooge huwelijk vernemen wij sedert een paar maanden niets. Hoe die zaak in een zit is moeilijk te gissen; de lieve schone zit altoos in Napels. Die zaak heeft ondertusschen oneindig veel kwaad gedaan en al kome er nooit iets van, zal het bijna onmogelijk zijn den kwaden indruk immer weg te nemen; bij onze vroome gereformeerde luidjes is het prestige weggeveegd[1]. - Over de buitenlandsche politiek zal ik zeer kort zijn. Daar er op dit oogenblik geen bijzonder nieuws is, de steeds aangroeiende jalouzy tusschen de Engelschen en Franschen U ook niet zal ontsnapt zijn, die tedere alliancie is, dunkt mij, fraai aan 't zakken en kon wel eens op katjesspel uitloopen. Mogen wij in dat geval maar neutraal blijven. Zoo niet, dan wordt onze positie zeer moeilijk.

Van uwe vrienden en oude stadgenooten heb ik waarlijk ook niets bijzonders te schrijven. Alles blijft hier zoo al bij 't oude, van A(lphen) sukkelende, zijne vr(ouw) en k(inderen) zeer wel, Dillié en familie zijn wel; bij Levoir en Fremery is het nog als in 't voorgaande jaar. De vrouw van den eersten[2] is steeds te Utrecht en schijnt niet veel beter. Jan Fremery[3] is nu wel, doch kan op zijne gezondheid niet

1) Het huwelijk werd 16 Februari 1841 te Berlijn voltrokken.
2) Zie hiervoor op bldz. 253.
3) De zoutzieder Johannes Andreas de Fremery, gedoopt 7 Juli 1801, wonende aan den Ouden Singel boven de Zoutkeet. Na een tijdlang als student te Leiden ingeschreven geweest te zijn, werd hij adelborst 1e. kl. bij de Ned. Marine. Hierin ging hij niet verder, keerde naar zijn geboortestad terug, werd firmant in de Zoutziederij van zijn vader, werd lid van den Raad, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken en hoogheemraad van Rijnland. Sedert 1851 was hij lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal. De Fremery werd bekend om zijne ‘Memorie over de Regten der Stad Leyden op het Haarlemmermeer Leiden 1844’. Hij was 3 Juni 1831 te Leiden gehuwd met Aletta Johanna Cunaeus, geb. 3 Juli 1807; zij schonk hem twee zoons. De Fremery overleed te Leiden 19 November 1865.

roemen. De oude heer P. Cunaeus[1)] is onlangs overleden; dit maakt eene diep ongelukkige weduwe.

Gode zij dank, kan ik U van mijne betrekkingen niet dan goede tijdingen geven, mijne vrouw vooral is steeds gezond en zoo het haar mogelijk was mevrouw Lucas op het Koningsplein te komen opzoeken, zonder die gruwelijke waterplas over te dobberen, zoude ik de mogelijkheid daarvan kunnen voorzien. Voor de landreizen is zij fameus, doch 't water bevalt haar minder. Zij ziet zich dus met mij, die toch zonder mijne vrouw niet van huis gaat, genoodzaakt Uw Ed. en mevrouw Lucas op deze onvolkomene wijze de verzekering te blijven aanbieden onzer opregtste vriendschap en hoogachting - geloof ons steeds t.t.L.C.L. en v(rouw).

Batavia den 12e April 1840.

Waardste en zeer geachte mevrouw Luzac.

Bij gelegenheid dat ik het genoegen heb UwEd. een kistje te zenden inhoudende twaalf flessen, gedeeltelijk zuur en confituren, welke ik hoop na uw genoegen zijn zal, is het mij bijzonder aangenaam UEd. eenige regelen te doen toekomen, kunnende UwEd. goede berigten van ons geven, daar wij voortdurend een goede gezondheid genieten en welke wij van harte hopen Uw beider deel ook zijn mag. Hartelijk verlangen wij nader berigt van UwEd. en de waarde heer Luzac te ontfangen, de laatste berigten uit Holland zijn tot ll. November, hebbende de schepen, die in het najaar vertrokken zijn een buitengemeen lange reis gehad. UEd. kan niet be-

1) Petrus Cunaeus, lid van de Prov. Staten van Zuid-Holland, wethouder van Leiden en hoogheemraad van Rijnland, overleden 25 Dec. 1839, oud 62 jaren; hij was gehuwd met Anna Catharina de Kneyff en schoonvader van Jan de Fremery.

grijpen welk een vreugde het voor ons is, zoo ver verwijdert zijnde van onzen Europeische kennissen, om tijdingen van hun te ontfangen. Lucas heeft het thans zeer druk en heeft mij verzocht te zeggen met bijvoeging (van) zijn welmenende complimenten, dat indien hij eenigzints in de gelegenheit is, hij zich het genoegen zal geven aan uw waarde echtgenoot te schrijven.

De jonge Dillié, die ons dikwijls komt bezoeken, is volmaakt welvarende en is zeer oppassend, hij is echter van carrière verandert, zooals Uw misschien reeds van zijn goede ouders zal vernomen hebben; nietegenstaande de raadgeving van Lucas daaromtrent heeft hij volstrekt gewild om uit de marine te gaan, nu hopen wij dat de omstandigheden hem eenigzints mede zullen vallen om hier goed vooruit te komen, want het is thans in verre van zoo gemakkelijk niet, als dat het vroeger was. Sedert mijn vorige aan UEd. heb ons een nieuwe nicht verworven door het huwelijk van de heer van Heukelom met destijds Hermine Hubrecht[1], van harte wenschen wij hun Ed^{s}. alle mogelijke genoegens en zegeningen toe en ik feliciteer UEd^{s} hiermede niet twijfellende dat de genoegens in ons famille-kring grootelijks hierdoor vermeerdert worden.

(Volgt slot. Schrijfster hoopt het beste voor de gezondheidstoestand van den heer en mevrouw van Alphen.)

Waardste mevrouw Luzac

UEd^{s} dw. dienaresse
L.E. LUCAS-LAMAISON.

No 6.
Batavia den 13^{en} April 1840[2].

Edelmogende Heer, Geachte Vriend!

Mijn laatste aan U geschrevene brief van den 4^{en} Januari twijffel ik niet of zal U geworden zijn en zet mij nu neder Uw geeerde en voor mij aangenaame brief van den 29 Juni ll., mij den 9^{en} Januari ter hand gekomen, te beantwoorden. Dat het U verwondert, dat in dit land de finantieele staat zoo zeer bekrompen is, kan ik wel beseffen, vooral, daar

1) Cf. hiervoor op bladz. 275.
2) Hierbij is aangeteekend: ontvangen 30 Aug. 1840. Beantw. 17 Sept.

zooals U meld, men de leden van de Staten Generaal zoo geheel onkundig met de overzeesche bezittingen laat. Verbeeld U, dat er eenige maanden geleden alweder orders van de minister van den Bosch aan de gouverneur generaal zijn gezonden om, zoo ik vermeen, een millioen guldens te bezuinigen en wanneer U dan weet, dat ik gisteren een brief van de kapitein ter zee van Maren dd. 20 Februari ll. heb gekregen, waarin de volgende zinsnede voorkomt, zal U dunkt mij uitroepen, wat een akelige boel is dat. -

'Bij den ontvanger alhier (Amboina) zijn ook geene gelden meer voorhanden zoodat men reeds een begin gemaakt heeft met de ambtenaren niet te kunnen betalen, zijnde reeds sedert twee kwartalen het tractement der officieren en verdere schepelingen geheel in koper uitbetaald, hebbende ik met heel veel moeite bij den gouverneur kunnen bewerken, dat in elk kwartaal slechts voor f 300. - aan zilvere specie ontvangen is'. -

Een dergelijk rapport heb ik ook van de zeeofficier in de wateren van Riouw bekomen. Het zilver, sedert de bank opgehouden heeft te verwisselen, is nog maar altoos fameus schaars, de Chineesjes profiteeren hiervan en laten ons, wanneer zij zilver voor onze papieren willen hebben, 12 ja tot 14% verliezen[1]. Om een wissel tegenwoordig op Holland te krijgen, moet men ook fameus bloeden en dat alles, zeg ik met U, in een land, daar zoo veel welvaart voor het gouvernement is. Touang van den Bosch wil het onderste uit de kan hebben. Ternate heeft een groote ramp door een fameuse aardbeving getroffen; in zoodanig geval is het wel zoo goed op het Rapenburg, wanneer er geen kruid schip springt, dan te Ternate. - Van Vriend Le Voir heb ik in Januari weder 18 ankers wijn gehad, mag ik U verzoeken dezelve maar voor mij te betalen, hij heeft mij de rekening niet toegezonden. Dat U en de waardige mevrouw Luzac steeds welvarende zijt, was ons zeer aangenaam te vernemen. Mijn vrouw heeft aan mevrouw Luzac geschreven, ik had plan gehad om dezelve onder een couvert te verzenden, doch ik ben te laat met mijn brief gekomen, vooreerst omdat ik het inderdaad[2] verschrikkelijk druk heb en ten tweede omdat ik een

1) Cf over deze moeilijkheden: W. Rooseboom in Alg. Ned. Biogr. Woordenboek, dl. II, kol. 900 in voce: Mr. P. Merkus.
2) Onderstreept.

paar dagen in de mat ben geweest; de ingewanden waren niet in order en daarmede moet men in dit landje bijzonder voorzichtig zijn, of kapitein Jas komt in het spel en met die vriend valt niet veel te parlementeeren. Nu ben ik weder beter, mijn vrouw maakt het steeds wel. Mijn zenuwgestel en oogen zijn vrij wat verzwakt sedert ik hier ben en dit heeft mij dan ook doen besluiten eersdaags aan het departement van Marine in Nederland te vragen, dat ik in het begin van 1841 mag vervangen worden. Ik ondervind ook inderdaad zoo weinig aanmoedigends van de Directeur Generaal Wolterbeek[1)] en de minister van den Bosch, dat ik waarlijk geen reden voor mij vind om hier langer te blijven, dan noodzakelijk is. Verbeeld U, dat men mij hier naar toe heeft gezonden om de marine aangelegenheden in dit gewest met den Gouverneur Generaal te regelen en nu ik dit gedaan heb met afsloving van mijn ziel en ligchaam, wil men in Holland, dat hetgeen wat nu daaromtrent pas is ingevoerd, weder zal veranderd worden. Ik heb alle de aanmerkingen weerlegd, de Gouverneur Generaal heeft dezelve goed gevonden en nu is daar over weder geschreven naar Nederland. Ik noem dit een lamme en saaie boel. Ik hoop, dat U mij genoeg kent om te weten, dat ik immer mijn Koning en het Vaderland met trouw en ijver heb gedient, maar wanneer ik op mijn jaren (circa 55), waarvan ik aanstaande maand 45 jaren zal hebben gedient en met 2 sterren in mijn epauletten, nog als een schooljongen wordt behandeld, zullen mijne vrienden het wel voorzeker niet in mij laaken, dat ik deze zoogenaamde mooie betrekking aan iemand overlaat, die zich alles laat welgevallen, wanneer hij maar een beurs kan maken. Nimmer was het geld mijn afgod, ik zal dus hier ook al geene schatte vergaaren. U ziet ik ben niet in mijn humeur, maar God dank ik ben wel met de Gouverneur Generaal, ja met alle menschen. Ik geef U in overweging om daar het mij(n) humble opinion is, dat onze staatsgeldelijke aangelegenheden niet teregt zullen komen, om mijn Hollandsche papiertjes te verkopen en in andere te beleg-

1) Constantijn Johan Wolterbeek, 1766-1845, verdienstelijk zeeofficier, van 1 Jan. 1830 af directeur generaal van Marine. Wolterbeek werd in 1844 als vice-admiraal gepensioneerd na een 62 jarigen dienst bij de Marine. Zie E.J. Hoos in N. Nederl. Biografisch Woordenboek, dl. III, kolom 1485-87.

gen. Ik laat zulk echter geheel[1] aan uw verlicht oordeel over, doch daar ik met weinig of geen geld uit O.I. zal 't huis komen, verzoek ik U mijn tractement en interessen, die U na ontvangst dezer voor mij zult ontvangen, in spetie te houden leggen, want als ik soms een huis wil kopen, heb ik daardoor direct geld beschikbaar. En nu waarde heer Luzac, breek ik af. Groet ten hartelijkste de waardige mevrouw Luzac, ook vriend Dries en familie, van Alphen en alle goede vrienden te veel om bij name te noemen. Willem Dillié maakt het steeds wel, past goed op. Coos van Alphen zal, zoo ik verneem, weder spoedig geplaatst worden. Geloof mij met de meeste hoogachting

UwEd^{s}. gestr. dw. dr. en vriend
E. LUCAS.

Nadat ik dezen hedenmorgen vóór het ontbijt (8 uren) geschreven had, kwam ik om 9 uren op mijn bureau om dezelve te laten digt maken en zie daar, welk een vreugde. Ik ontving uw brief van den 20 November. De tijd ontbreekt mij om dezelve te beantwoorden. Naar Alexander Duk[2] zal ik informeren. Voor het naaste geloof ik (dat) die man op de reis van Holland naar hier zal zijn overleden of te wel gedeserteerd. Ik bedank U hartelijk voor het verrigten met mijn testament. Ik hoop, dat U het nieuwe stelletje, dat ik U heb gezonden, vóór den ontvangst dezer zal zijn geworden. Adieu, adieu. Ik zit weder voor een berg van papieren, die verwenschte schrijverij. Uw vriend Lucas.

Batavia den 1 Mey 1840[3].
No 7.

Edelmogende Heer Veel geachte Vriend.

Gisterenavond maakte kapitein Bulsingh mij eene visite en verhaalde mij dat hij heden avond naar boord ging om met zijn schip genaamd de Lucie morgen ochtend vroeg de terug reis naar het lieve vaderlandje aan te nemen en aan-

1) Onderstreept.
2) Vermoedelijk een zoon van een Leidsche familie uit den burgerstand. De naam kwam in dezen tijd veelvuldig te Leiden voor.
3) Blijkens aanteekening ontvangen 12 September, beantwoord 17 d.a.v. 1840.

gezien dit een perfecte goede gelegenheid is om brieven te verzenden, wil ik dezelve dan ook niet laten voorbijgaan, zonder uw geeerde schrijvens van 20 Nov., den 14 April door mij ontvangen, zooveel de tijd mij zal toelaten te beantwoorden, verzoekende noch op stijl, noch op schrift veel te letten, want daar ik vooreerst een zeer slechte scribent ben en ik ten tweede op mijn bureau zit, waar men mij ieder oogenblik komt spreken, of op andere wijze verhindert om geregeld te kunnen voortschrijven, zullen de woorden en letters daardoor dan ook in deze brief wel niet alle geregeld op hun plaats worden gevonden.

In mijn brief aan U van den 13 ll. had ik de eer U den ontvangst van Uw geeerde brief van den 20^{en} November te melden. Ik heb mij onmiddelijk beijverd om iets aangaande Alexander Duk[1)] te weten te komen. De resultaten gaan hierbij en waaruit U zult ontwaren, dat gen. persoon te Radja Kwessie(?), liggende in het Rembansche op dit eiland en thans genaamd Bodjo Nejoro in 1829 is overleden. Waaraan hij is overleden, heb ik niet te weten kunnen komen. Zeer veel leed heeft het mij gedaan te vernemen dat mijn achtingswaarde en goede vriend van Alphen met zijn gezondheid zoo begint te sukkelen. Groet Z.Ed., ook mevrouw van Alphen hartelijk van mijn vrouw en mij in het aanstaande jaar, wanneer ik stellig met mijn vrouw hoop 't huis te varen, voeden wij de wensch U, mevrouw Luzac, de vriende van Alphen en verdere goede kennisse à costi terug te zien. - Coos van Alphen is weder geplaatst en wel als lid van de Raad van Justitie te Batavia, Bake is advocaat te Samarang; het gaat hem zeer goed, hij vindt daar die concurrenten niet, die hij in Nederland zoude aantreffen. De laatste tijdingen uit ons vaderlandje hebben ons hier zeer getroffen, de leden van de Staten Generaal zijn naar mijn wijzen van zien en dat is ook hier de algemeene opinie eindelijk eens flink en met waardigheid voor 's lands dierbare belangens uit den hoek gekomen; dat U en andere heeren leden moedeloos begonnen te worden, verwondert mij niet, maar of het niet eerder op Nederland toepasselijk is, dan op de Oost, de opvoering der tractementen geloof ik gemakkelijk te kunnen aantoonen. Wanneer men inderdaad goed bekend is met de zaken, zijn de tractementen minder schrikwekkend, dan men wel zoude

1) Zie het postscriptum bij den vorigen brief.

denken. Ziet de sterflijsten maar eens na en maak daaruit op hoe vele zeeofficieren en mindere schepelingen over Jas zijn brug worden gedragen; 4 adelborsten van de 24 zijn in eene maand op Java gestorven. De Bellona is met 300 koppen in de Oost gekomen, een maand later lagen er 60 in het hospitaal, een fregat of ander oorlogsvaartuig, dat hier twee jaren blijft en slechts 1/5 van zijn equipage heeft verloren, rekent men goed af[1]. Om van mij zelve te spreken als hebbende van de zeeofficieren alhier het hoogste tractement, heb ik aan vast tractement *f* 3000. - 's jaars, waarvan af gaat voor het weduwe fonds f 690. -, rest f 2310. - Mijn zeetractement bedraagt f 12000. - 's jaars en f 12000. - half koper en half zilver Indische toelaag. Dat klinkt nu zeker fraay in de ooren, neen dit gaat niet, want wij worden hier in koper of zilverpapier betaald. Het koper is 20% minder waard dan het zilver en wanneer dan nog in aanmerking wordt genomen dat, om zilvergeld te krygen, men minstens 10% op het papier moet verliezen en waarna de kooplieden hunne waren berekenen, - zoodat mijn nominaale tractement van f 27000 door al die fraaye zaken op f 22830 's jaars gereduceerd wordt. Verbeeld U, dat te Riouw bij Sincapore de agio van zilvergeld met koper 40% is, dat is een wezentlijke waarheid. Het is op mijn woord hier alles geen goud wat er blinkt; wanneer men op dit oogenblik geld van hier naar Holland wil overmaken, verliest men 10%. Zoo fraai staan de zaken hier. Nu mijne uitgaven. Ik leef in mijn rang fatsoenlijk, maar niet overdadig. Ik heb 12 paarden op stal en die heb ik noodig. Ik heb een rijpaard, een jongenspaard om boodschappen naar de stad en elders te doen, want wij wonen ruim 3 palen, één uur en meerder gaans van de stad en nog 3 en 4 palen op Cramat wonen ook nog families, dit alles noemt men Batavia. Ik heb 10 wagenpaarden, 2 zijn daarvan dagelijks noodig om naar mijn bureau te rijden, 2 voor mijn vrouw om 's morgens boodschappen naar de stad te doen of om 's avonds visites te maken en 4 om 's middags te touren, zoodat van de 10 wagenpaarden worden meestal 8 dagelijks ge-

1) Volgens de Gedenkschriften van Jansen, in de inleiding aangehaald, ligt de oorzaak van dit hooge sterftecijfer bij den schrijver van dezen brief. Zie hiervoor bld. 240 bovenaan. Als het juist is, wat Jansen mededeelt, blijkt uit deze briefregels dat de Schout bij Nacht zich van geen kwaad was bewust.

bruikt en de paarden hier dagelijks te laten lopen kunnen die beesten op den duur niet volhouden. Eén reisrijtuig moet ik hebben, één rijtuig voor mijn gebruik, één voor mijn vrouw, één ligt handrijtuigje en een palanquin voor de quade mousson. In Holland klinkt dat alles overdadig, maar op mijn woord, men heeft het hier noodig. Ik verwoon

f 2568 's jaars in mijn huis.
± f 2400 's jaars aan onze bedienden.
f 1500 onderhoud paarden en rijtuigen
f 9600 huiselijke verteeringen, wijnen, dranken, etc.

_____

f 16068. -. Wanneer hier nu nog wordt bijgevoegd onkosten en klederen, contributiën voor verscheiden zaken en liefdegiften, waar men hier evenmin als te Leyden van vrijloopt, en andere onvoorziene uitgaven, + de aankoop van ameublement, paarden, rijtuigen etc., en daarvan een overslag over de 3 jaren, die ik hier denk te blijven, maak, waarvan ik wel is waar bij verkoop een gedeelte terug krijg, vraag ik, wat schiet er dan voor den ouden dag van dat overheerlijke tractement over? Wanneer ik 't huis kom, is mijn tractement vrijgeld 's jaars f 2910. - en daarvan kan ik geen eens op het Utrechtsche Veer[1)] leven. Neen, waarlijk, wanneer mijn vrouw mij geen geld had ten huwelijk gebracht en nog wat door erfenis bekomen in ons zuinig leven, zoude ik, dat kan ik plegtig verklaren, nog een arme oude en afgeleefde schout bij nacht zijn. Maar nu moet ik, al is het dan ook wat abrupt, afbreken, want het is al twee uren en moet naar huis om mijn middagslaapje voor den eten te nemen, want ik leef om thuis te varen. Mijne vrouws en mijne hartelijkste groeten bieden wij U, ook de waardige mevrouw Luzac, aan en geef ik daarbij de verzekering dat ik altoos ben UEd. Dw. Dr. en Vriend

E. LUCAS.

(P.S.) Vele complimenten aan Dillié en familie. Willem is perfect wel en past steeds goed op.

Leyden den (3) Juli 1840.
No. VI.

Zeer Geachte Vriend

Ik heb met bijzonder veel genoegen uit Uwen laatsten

1) Waar Lucas te voren te Leiden met zijne vrouw had gewoond. Zie de inleiding.

No. 5 van den 4 January jl. bespeurd dat uwe gezondheid en die van Uwe waarde echtgenoote steeds voldoende blijft en dat, overgrote drukte uitgezonderd, het Uw Ed. op Java wel gaat. Hartelijk blijf ik wenschen, dat zulks tot aan het einde uwer missie zal mogen voortduren en wij Uw Ed^{ns} over een paar jaren in den besten welstand onder ons zullen terugzien. Gode zij dank blijven wij voortdurend den besten gezondheid genieten.

Uit uwen voorlaatsten van 15 Augustus 1839 heb ik gezien, dat UwEd. mijne missive no. 2 van 26 January 1839 ontvangen hebt, - doch van mijnen brief no. 3 van 29 Juny 1839 vinde ik in uwen laatsten geen gewag gemaakt[1]; ik zond haar af per post, evenals de no. 4, den 20 November 1839[2] en no. 5 den 6 February jl., welke brieven nu ook zeker reeds tot U zullen gekomen zijn[3].

Uwe laatste van 4 January is mij, met het gezegeld pakket, waarin Uwe testamenten bevat zijn, door den Heere Verkouteren den 20 Mey jl. bezorgd, toen wij bij de Staten Generaal midden in onze drukste bezigheden en deliberatiën over de herziening der Grondwet verward waren en ik dagelijks naar 's Hage op reis was. Dit heeft veroorzaakt, dat de Heer Verkouteren, die de goedheid had mij het paket in persoon te brengen, mij niet heeft aangetroffen en nu ik na den afloop onzer werkzaamheden getracht heb Zyn Ed. te gaan zien, ben ik tot nu toe niet gelukkiger geweest. Zyn Ed. is nog al dikwijls van huis. - Het geen Uw Ed.g. mij van het aardig fortuintje schrijft, waarmede die Heer de Javasche kust verlaten heeft, is nog al geschikt om de lust voor zulk eene betrekking op te wekken; ik verzeker U dat in het lieve Vaderland het onmogelijk is, zonder agiotage winsten te bejagen, in zoo weinige jaren als de Heer V. op Java vertoefd heeft, een capitaaltje van vier tonnen gouds over te houden. Ik mag veronderstellen, dat de heer president der factory zich op Java ook niets zal ontzegd hebben en zoude dan tot de conclusie durven komen, dat die betrekkingen bij de Handelmaatschappy te ruim betaald worden. In alles behoort

1) Deze brief had den heer Lucas op 9 Jan. 1840 bereikt, waarvan hij 13 April d.a.v. mededeeling deed.
2) Arriveerde op 15 Apr. 1840.
3) Ook deze brief kwam over. Cf. den brief uit Leiden dd. 13 Jan. 1841 no. 8.

zekere maat gehouden te worden; wat zij thands toelegt, is wat heel kras en zal de jaloezie, welke al veel veld windt ten opzichte der voordeelen door de Handelmaatschappy en alle hare deelhebbers en suppoosten genoten wordende, aanmerkelijk doen klimmen. Ik ben altoos bevreesd, dat men in die O.I. zaken het zeyl te sterk in den top haalt en dat het kipje wel eens aan het pruttelen en haspelen zal kunnen geraken bij onhandigheid of onvoorzigtigheid van hen, die het moeten oppassen en verzorgen. Uwe bedenkingen deswegens heb ik met de uitterste belangstelling gelezen en uwe voorzichtige handelingen alleszints toegejuicht. Meer en meer schijnt het gevoelen veld te winnen, dat de tegenwoordige Gouverneur Generaal voor de moeilijke taak hem opgedragen, niet in allen deele geschikt is, - doch omtrent de opvolger lopen steeds uiteenlopende geruchten; van den Heere Baud moet ernstig questie geweest zijn, - men zegt dat hij min genegen was andermaal de reis naar Java te ondernemen. De graaf van den Bosch leeft onder het genot van alle aardsche gerieflijkheden op zijn prachtig gebouwd buitengoed in 't Haagsche bosch in rust en vrede en is sedert de bataille van December jl. niet weer in 't open veld verschenen; ik veronderstel echter, dat de belangrijkste zaken tusschen hem en Z.M. nog wel beknutseld worden. Zijne aftreding als minister is spoedig door die van zijnen ambtgenoot Beelaerts[1)] gevolgd geworden en na een ministerieel interregne van 6 a 7 maanden zullen onze finantien nu zeer waarschijnlijk in handen komen van den Heer J.J. Rochussen,[2)] directeur van het Entre-

1) Jhr. Mr. Gerard Beelaerts van Blokland, 1772-1844, advocaat in 's Gravenhage, daarna procureur generaal en fiscaal bij de hooge militaire vierschaar aan de Kaap de Goede Hoop; in 1817 teruggekeerd werd Beelaerts lid van de rechtbank te Rotterdam en in 1823 lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal. Op 30 Sept. 1837 volgde zijne benoeming tot Minister van Financiën. Met talent verdedigde hij het ontwerp van de muntwet. In 1841 werd Beelaerts benoemd tot lid van den Raad van State. Zie: J.B. Breukelman in N. Nederl. Biografisch Woordenboek I, 273.

2) Jan Jacob Rochussen, 1797-1871, controleur der belastingen, 1826 secretaris van de Kamer van Koophandel te Amsterdam, 1828 directeur van het entrepotdok, 30 Juni 1840 benoemd tot Minister van Financiën. Trad in Juni 1843 af wegens de verwerping van zijn ontwerp-wet tot conversie der Ned. Werkelijke Schuld. Hij werd daarna benoemd tot Z.M. gezant in België en 5 Febr. 1845 tot Gouverneur Generaal van Nederl. Indië; deze functie bekleedde Rochussen tot 12 Mei 1851. In 1858 droeg de koning hem, na het ontslag van het ministerie van der Brugghen, op een ministerie te vormen. Rochussen trad hierin als minister van Koloniën op. Na de verwerping op 14 Dec. 1860 van de begrooting voor 1861 van Koloniën trad hij af. Zie W. Rooseboom in N. Nederl. Biografisch Woordenboek II 1217-1224. Zie over hem verder op bldz. 293.

potdok te Amsterdam. Het is een Javaman van middelbare jaren en zeker van veel moed, daar hij de finantiën van den Staat durft aanvaarden op een tijdstip, dat ze waarlijk geen gunstig vooruitzicht opleveren. - De overtuiging hiervan heeft mij al eens het voornemen doen koesteren Uwe zes stuks amortisatiesyndicaten te gelde te maken en deze gelden in andere fondsen te plaatsen. Ik heb dit echter niet gedaan omdat ik eigentlijk een vijand van dergelijke omzettingen ben en mij ook tot zoodanige operatiën niet wel geregtigd oordeelde; daarenboven wist ik den aankoopprijs niet, wat Uw Ed. dus stond te verliezen en was even onzeker wat bij verkoop met dit capitaal uittevoeren. Alle 5 en 4½ pc. effecten staan zeer hoog en ik zoude dus bij herplaatsing in rente verminderd zijn.

(verder over eenige betalingen en uitlotingen).

Betreffende uwe vrienden alhier heb ik redelijk goede berigten. Wat de gezondheid van van Alphen aangaat, na zijne ziekte in het vorige jaar is hij niet weder tot oude krachten teruggekomen en blijft zwak. In het verlopen jaar heeft hij dikwijls moeten te huis blijven. Mevr. van Alphen en de jonge famielje zijn wel. Of hij nog geen' kinderen genoeg had, zijn er nu een paar kleinkindertjes uit Java komen opzetten, spruitjes van Tonkie[1]. Zoon Coos die als executeur in broeders boedel fungeert, heeft hem die liplapjes gezonden. Wat hoort Uw Ed. van dien vriend Coos? Hij is van zijnen post ontslagen geworden en moet nu als advocaat practiseeren. Is dit alles ongeluk of 't gevolg van intrigues? Het spreekt van zelve, dat hij dit aan zijnen vader schrijft. - Dat bij vriend Dries alles wel is, zult gij zeker weten, want hij

1) Zie hiervoor den brief van 20 Nov. 1839.

is een vlug scribent en zal U wel au courant zijner aangelegenheden houden en het aanstaande huwelijk Zijner dochter Suzette[1)] gemeld hebben. Mevrouw Levoir blijft in treurige gemoedsgesteldheid steeds te Utrecht bij den Heer Schroeder van der Kolk. Levoir vleidt zich met herstelling en wie zal dit niet met hem hoopen. Zij was een zoo achtingswaardige moeder. - Mijne famielje is nog altoos ter neer gedrukt door het verlies van de lieve vrouw van mijn neef Jan van Heukelom, die allergelukkigst gehuwd met eene dochter van den Heer Hubrecht, zijne vrouw in Maart jl. op 't onverwachts verloor, hem een lief aardig kind weinige weken oud achterlatende; de slag heeft ons allen op 't gevoeligst getroffen. - Doch ik begin te bemerken, dat ik zoo voortkeuvelende al vrij veel paginaas heb vol geschreven en dat het tijd wordt, dat ik Uw Ed. aan nuttiger bezigheden terug geve. Ik mag dit echter niet doen zonder Uw Ed. alvorens verzocht te hebben mij zooveel Javaansch nieuws te willen mededeelen als Uw Ed. begrijpen zult mij te kunnen en te mogen melden. Ik stel het hoogste belang in het lieve kipje en verneem zoo gaarne door eenen onpartijdigen en deskundigen beoordeelaar hoe het behandelt wordt. Geloof mij, bij de Staten Generaal weten wij hier van alles bijzonderst weinig, niet meer dan men ons zeggen wil. De Oost Indische Zaken worden geheel buiten onze bemoeiingen gehouden. De koning en de minister beweren, dat hij als Roi absolu autocrate tout pur daar regeren mag en moet, hetgeen mij nog niet bevallen wil.

(volgt slot) T.T.L.C.L.

Batavia den 5^{en} Augustus 1840[2)].
No. 8.

(over geldzaken, zijne aanstaande repatrieering, waarbij hij vermeldt 55 jaren oud te zijn, waarvan 45 jaren te hebben gevaren en hiervan 15 jaren bij afwisseling in warme klimaten te hebben doorgebracht.)

1) Susanna Jacoba Vroutie Dillié, oud 20 jaren, één van de kinderen van het vriendenpaar Dillié-Kluit. Vgl. noot 3 op bldz. 246.
2) Hierbij eene aanteekening van Mr. Luzac: ontvangen den 6 December (1840), beantwoord 14 January 1841.

Uit de couranten, die wij tot 4 April hebben, zoowel als door Uw Ed.m. brief, verneem ik, dat de zaakjes in ons lieve vaderlandje nog maar niet best gaan en de politique horizon in Europa in het algemeen er zeer beneveld en heyig uitziet; de Rusjes, hebben wij gisteren over Sincapore van Bengalen de tijding gekregen, dat te Khiva zijn aangekomen; zij beginnen onze Engelsche stiefbroeders te Kaboul dus mooy nabij te komen; dit kan een fraaije afleiding ten opzichten van Java geven, wanneer John Bull er al op mogt gedacht hebben om, daartoe de gelegenheid zich aanbiedende, weder om van dit eiland onze goudmijn en plegt, ja noodanker, bezit te trachten te nemen. - Zooals UEd.m. zeker voor den ontvangst dezer reeds bekend zal zijn, is de G. Gl. De Eerens den 30^{en} Mey ll. te Buitenzorg overleden; zooals het gewonelijk gaat, betreuren sommige Z. Excellenties dood, terwijl andere daarover onverschillg zijn. Ik behoor voorzeker tot de eerste, daar ik immer de meeste beleefdheden in alle opzichten van Zijn Excellentie heb mogen ondervinden en veel werk, zoo ver de weinige geldmiddelen strekten, van de marine in dit gewest maakte; de tijdelijke opvolger onder de titel van waarnemend Gouverneur Generaal is de Graaf van Hogendorp[1)] een brave familieman, maar die hier algemeen de capaciteiten niet worden toegekend om deze kolonie naar vereischte te besturen. - Baud is de algemeene roep, die moet uitkomen als Gouv. Gen.l en bij die wensch voeg ik ook de mijne, want er is hier een Gouverneur Gl. nodig, die met alle aangelegenheden van dit dierbaare eilandje goed bekend is en dus op zijn eigen beenen kan staan en waardoor voorzeker alles beter zal gaan, dan wanneer deze kolonie tot in de geringste détails van het departement van kolonien

1) Carel Sirardus Willem graaf van Hogendorp, 1788-1856, volgde eerst, van 1801-1806, een militairen loopbaan; daarna was hij in Indië o.a. resident van Batavia, trad wegens geschil met den commissaris generaal du Bus de Gisignies af en repatrieerde; Hogendorp vestigde zich te Utrecht als commissionair in effecten. Op 4 April 1837 werd hij benoemd tot lid van den Raad van Ned. Indië. Uit zijn huwelijk met Cécile Catherine barones Olivier had Hogendorp 8 zoons en 4 dochters; vandaar de betiteling met ‘brave familie man’ door den zelf kinderloozen schrijver. Zie W. Zuidema in N. Ned. Biograf. Woordenboek I, kol. 583.

op het Plein in den Haag geregeerd wordt. De nadelige gevolgen van dit laatste zijn hier in menigte voorhanden, doch zal UEd.m. daar maar niet mede lastig vallen, alzoo dat alles voorzeker in den Haag aan ieder bekend moet zijn. Van Alphen is thans weder te Batavia en is lid van de Raad van Justitie. Jammer dat hij de betrekking van fiscaal te Sourabaya heeft verloren, want dezelve was vrij wat lucrativer dan de tegenwoordige, hij had zijn ontslag als fiscaal niet gevraagd, maar hij is op wachtgeld (nonactiviteit) gesteld, omdat het, toen hij reeds fiscaal was, ontdekt is, dat hij in zijn vorige betrekking van omgaande rechter te Batavia zaken verkeerd had behandeld, waarom het gouvernement het nodig had geoordeeld hem met wachtgeld te straffen. Hij komt zeer dikwijls bij ons aan huis, hij liet zich te voren zoo wel eens luid over zijn chefs op geen gunstige wijze uit. Hij heeft het verkeerde en voor hem nadeelige ervan ingezien en is dan nu ook veel voorzichtiger. Bake is te Samarang advocaat, Mess is secretaris van de omgaande regter aldaar, Van Bommel is als controleur over de landelijke inkomsten naar Sumatra vertrokken. Men zegt hij vrij wat schulden, eenige duizende guldens, mogelijk wel wat vergroot opgegeven, te Batavia heeft achtergelaten. Willem Dillié past perfect goed op, hij is met den 1^{en} dezer van klerk bevordert tot 3e kommies en daardoor van f 100. - 's maands ½ zilver en ½ kopergeld, op f 150. - gekomen, doch door de algemeene genereuze maatregel van het Gouvernement trekt hij het eerste jaar van die verhoogde f 50. - slechts f 25. -, doch hoe dit ook zij, hij is zeer tevreden.

Den 8^{e} Augustus.

Daar ik weder een paar dagen met mijn buik in de war ben geweest en die infaame buikziektens, al is het dan ook maar bij mij in een geringe graad, een mensch neerslachtig en landziekig maken, is oorzaak ik den 5e deze niet heb voleindigd en hetgeen ik nu, daar ik mij weder wel gevoel, zal doen. Ten hartelijkste verzoeken mijn vrouw en ik UEd.m. Mevrouw Luzac van ons te groeten, ook de familie Dillie, van Alphen. Ja, bij gelegenheid onze verdere belangstellende vrienden in Leyden en UEd.m. daarbij de voortdurende verzekering van mijne hoogachting aanbiedende heb ik het genoegen te zijn, UEd.m. Dw. Dr en Vriend

E^{s}. Lucas.

Leyden den 17 September 1840[1].
No. VII.

Zeer waarde vriend

[+] Ik heb twee brieven van U voor mij liggen, welke zeer kortelings de een spoedig na den anderen tot mij gekomen zijn, no. 6 van den 13 April j.l. ontving ik den 30 passato, no. 7 van den 1 Mei den 12[en] dezer maand. Uit beiden zie ik dat, met uitzondering eener kleine ongesteldheid van een paar dagen, uwe gezondheid steeds goed blijft en vermits ik van den welstand van mevrouw Lucas in uwe missive niets vind, wil ik uit dit stilzwijgen de aangename conclusie trekken, dat haar Ed. volkomen gezond is en het Javaasch climaat haar Ed. niet nadeelig is. Met drie woorden kan ik U melden, dat ook wij den goeden God voor onze bestendige gezondheid moeten danken en ik van alle uwe vrienden alhier hetzelfde verzekeren kan, met uitzondering van van Alphen, die tot vorige krachten niet schijnt te kunnen terugkeeren; hij klaagt steeds over zijn borst en gevoeld zich buiten staat eenige beweging te nemen.

[+]Verzonden per schip Van Galen kapitein Markussen.

Met een gemengd gevoel heb ik Uw voornemen van in het volgend jaar te repatrieeren, vernomen, U en mevr. Lucas spoedig weder in ons midden te zien, verheugt mij zeker, doch Uwe terugkomst te moeten toeschrijven aan de wijze waarop men de zaken in de O.I. bestierd, dit smert mij zeer. Ik had gehoopt dat men zich geheel op Uwe kunde, ijver en ondervinding zoudt verlaten hebben en dat men in allen deele Uwe denkbeelden en raadgevingen zoude hebben gevolgd. Er schijnt dan helaas! een ongelukkig lot over ons geworpen te zijn, 't welk het bestendigen van goede maatregelen verhindert of tegenwerkt. Ik wil mij nu weer vleyen, dat de veranderingen in dit ministerie gekomen, door het ontslag aan den ouden Wolterbeek gegeven, en de aanstel-

1) De juiste dagteekening, in het concept niet ingevuld, blijkt uit een inliggende brief in ontwerp dd. 21 Sept. 1840, eveneens aan S.B.N. Engelbertus Lucas, houdende eene aanbeveling voor den adelborst der 1e klasse A.J. Kroef, die op 1 Oct. d.a.v. met den 'schooner' Egmont onder luitenant Steffens naar Indië zou vertrekken. Deze aanbeveling vroeg Luzac's zwager P. du Rieu namens zijne zuster Trui, moeder van genoemden Kroef. Zij ontbreekt in de Genealogie Du Rieu in het Ned. Patriciaat.

ling van den werkzamen heer Baud tot Minister voor de Coloniën en het Zeewezen, gunstige uitkomsten hebben zal en dat Uwe positie ook daardoor veraangenaamd zal worden. Hij kendt zeker de Oost-Indische Zaken door en door en moet, naar ik verneem, veel minder opgewondene denkbeelden dan den heere van den Bosch bezielde(n), van onze overzeesche productie koesteren. Die laatstgenoemde vriend heeft ons met zijn enthusiasmus veel kwaad gedaan; hij spiegelde steeds zulke brillante vooruitzichten aan den Koning voor, dat het niet te verwonderen is, dat Z.M. eerst na negen jaren door den drang der omstandigheden te bewegen is geweest onze geschillen met België te vereffenen. Die Oost kon in alles voorzien. Veertig en meêr millioenen konden jaarlijks zeer gemakkelijk in de kas van het moederland vloeyen en binnen weinige jaren zoude de Regering niet eene cent van de Staten Generaal behoeven te vragen!!! - Dit hoorde men van den Heere van den Bosch uitgaan en toen bij het voorstellen eener leening van 56 millioenen[1)] die brillante toezeggingen op de keeper beschouwd zijn geworden, - is het anders geworden, de vriend is gaan loopen en nu zal het definitive saldo bij geene mogelijkheid aan zijne fraaie schilderingen beantwoorden.

Onze nieuwe minister van Finantien zal eene zware taak hebben en zich waarlijk zeer verdienstelijk bij de natie maken wanneer hij ons uit de geldelijke moeilijkheden, waarin wij gewikkeld zijn, weet te redden. Hij is een jong, vlug mensch, die alle harten met zich heeft, die als secretaris der Kamer van Koophandel te Amsterdam bewijzen van bijzondere knapheid gegeven heeft en in twee commercieele onderhandelingen met de hoven van Berlijn en Parijs toonde buitengewone talenten te bezitten. Hij heeft zich door die negotiatiën bij den buitenlander grooten naam gemaakt en was vooral in laatstgenoemde plaats bijzonder gezien. Indien hij het nu bij Z.M. zoo verre brengen kan dat alles onbewimpeld aan de Staten Generaal worden opengelegd en wij eindelijk de wonde goed kunnen pijlen, zal alles wel teregt komen en de vrede spoedig tusschen de 2^{e} Kamer en de regeering finaal gesloten zijn.

Uit mijnen laatsten van den 3 Juli jl. zult UwEd. gezien hebben, dat het denkbeeld om een goed gedeelte uwer Hol-

1) Tusschengeschreven: N.B. op de O.I. middelen.

landsche fondsen te verwisselen, ook reeds bij mij was opgekomen, alsmede de redenen, die mij alsnog daarvan hadden weerhouden. Uwe missieve No. 6 van 13 April jl. heeft een goed gedeelte van mijn bezwaar weggenomen en ik acht mij nu beter geregtigd hierin naar goedvinden te handelen. Ik zal dit ook doen, zoodra de omstandigheden zich hiertoe gunstig opdoen; voor het tegenwoordige is de daling te aanzienlijk en alles te onzeker om uit het eene fonds te stappen en de gelden aan eene andere mogendheid te vertrouwen. - Door die ongelukkige Oostersche verwikkelingen en vertoon door de Franschen sedert het Brunowtractaat van 15 Juli jl.[1)] aangenomen, is er eene zodanige subite en onberedeneerde schrik opgekomen, dat alle fondsen hierdoor geweldig zijn aangedaan en de daaling algemeen en in alles zeer sterk is. - Die schrik zal wel een weinig bedaren en dan zal ik zien wat in uw belang te doen staat; het verkoopen is altoos gemakkelijk en spoedig gedaan, doch wat zal men in de plaats koopen? Dat is de moeilijkheid; het geld toch leeg zonder emplooy te laten, gaat niet, wanneer het een capitaal van p.m. f 25.000. - geldt en dit bij anderen te wagen is even onverantwoordelijk.

Ik heb de rekening van Levoir dadelijk gevraagd en een lief zweetdrankje van f 1092. - bekomen en aangezuiverd. Aan de H.H. Lamaison en Bouwer heb ik mede in 't begin dezer maand de resterende f 1500. - toegezonden en zal nu na deze betalingen, die slechts weinige honderd gulden in de

1) Genoemd naar den Russischen diplomaat Ernst Philippe Brunnow, geboren te Dresden in 1797. Hij trad in 1818 in Russ. staatsdienst; in 1839 was Br. gezant in Stuttgart, daarna in Darmstad. Te dezer tijd dreigde de heerschzucht van Mehemet-Ali, onderkoning van Egypte het evenwicht in het Oosten te verstoren. Daar deze aangelegenheid Frankrijk en Engeland verdeeld hield, zond Keizer Nicolaas van Rusland Brunnow naar Londen om het kabinet aldaar te bewegen tot eene entente met Rusland aangaande de Oostersche aangelegenheden. Dank zij zijn handig optreden had de Russ. diplomatie een volledig succes. Het kabinet teekende op 15 Juli de beroemde overeenkomst, welke Frankrijk van medezeggingsschap in de Oostersche aangelegenheden uitsloot, Mehemet-Ali in Egypte terug drong en Syrië aan Turkije terug gaf. Cf. Grand dictionnaire Universel du XIXe siecle, tome deuxième (1867) in voce: Brunnow.

kas overlieten de verder inkomende gelden in natura voor U bewaren, dan vindt Uw Ed. zeker bij Uw retour, zooals men zegt, een appeltje voor den dorst. Dit kan niet onwelgevallig zijn, vooral wanneer de kostbaarheid van het Javaansche leven zoo weinig gelegenheid geeft tot het maken van voordeelige balancen. - Ik had dit beter verwacht, doch ben door Uwe laatste becijferingen geheel uit den droom geraakt. Ik zie nu zeer duidelijk, dat iemand in Uwe hooge betrekking geplaatst en verpligt zijnen stand in de maatschappij fatzoendelijk te handhaven, ook al weinig of niets kan overhouden. Die betrekkingen bij de Handelmaatschappij en die residentschappen schijnen mij toe van beter finantieel alooy te zijn. Vriend Serrière, wien ik onlangs bij mij had, sprak van die laatste qualiteit gansch niet ongunstig; op het einde van zijn verlof denkt hij weer naar Java terug te keren. Van den afloop der dubbele vergadering der Staten Generaal zal ik U niet veel behoeven te zeggen. Onze couranten hebben onze dappere daden zeker reeds op Javaa's kusten overgebragt. Zij zijn op niet veel bijzonders neergekomen. De regeering heeft het werk niet cordaat durven aanpakken en de Staten Generaal hebben, nu het de geldmiddelen niet onmiddelijk geldt, een bedroeuwaardige flaauwhartigheid getoond. De Grondwet is nu ja, herzien, doch geenszins heeft zij die verbeteringen ondergaan, welke van eenigen gunstigen invloed op onze innerlijke huishouding konden zijn en het dwingen naar meer voorkomen[1)].

Ik zeg U hartelijken dank voor de toegezonden certificaten betreffende Alexander Duk. Nu weet de vader eindelijk wat er van zijn zoon geworden is, aan het Ministerie scheen men hem dit niet te kunnen of niet te willen berigten.

Niet minder danken wij U voor de aangename bezending confituren en zuren, onlangs in de beste order ontvangen. Ik behoef U niet te zeggen dat wij nimmer zoo rijk in die zaken waren en bij het nuttigen dier goede gaven de vriendelijke zenders steeds gedenken. Ik vertrouw dat nevensgaande van mijne vrouw dit onderwerp naar waarde behandelen zal en berust hierin geheel, Uw Ed. alleen nog verzoekende mevrouw Lucas van mijne opregste vriendschap te verzekeren en steeds te gelooven aan de onveranderlijke gevoelens van t.t.

L.

1) Zie prof. dr. P.J. Blok: Gesch. v.h. Ned. Volk. dl. IV, bldz. 345.

Batavia den 29 December 1840[1].
No. 9.

Edelmogende Heer en Vriend

Uwe geeerde missive van den 3en July No. 6, waaruit mijn vrouw met mij met veel genoegen uw voortdurende welstand, ook die van de waardige mevrouw Luzac mogten vernemen, is mij, benevens de daarbij gevoegde rekening courant, in welstand geworden en moet ik de beantwoording daarvan beginnen met U mijn dank te betuigen voor de medegedeelde berigten in die brief vervat, alsmede voor het toezenden van de Rekening Courant, als dragende een en ander de meeste blijken van Uwe hartelijke vriendschap en toegenegenheid onswaards, daar niettegenstaande Uw vele en gewigtige bezigheden en die U zeer zeker weinig tijd overlaten ons zelfs uw eigene particuliere zaken te behandelen, toch nog daar van eenige tijd afwoekert om aan ons en onze belangens te denken. De brief van 29 Juny 1839 zal U uit mijn brief van den 13 April a.p. No. 6 ontwaard hebben, dat mij, hoewel wat laat, echter geworden is; het schip, waarmede ik dezelve ontvangen heb, had zoo als ik vermeen in Engeland in avary gelegen en daardoor een zeer langen reis gemaakt, aan het slot van die brief melde ik U den ontvangst van Uw geeerde letteren van 20 November, ook in die van den 1 Mey No. 7, terwijl ik U bij mijne laatste schrijven zijnde van den 5e Augustus 1840 No. 8 den ontvangst van die van den 6e February No. 5, waarbij de rekening courant gevoegd was, meld(d)e.

Uit de couranten, welke tot den 1e Sept. lopen, hebben wij ontwaard, wat er zoo al in de dubbele kamer der Staten Generaal is verhandeld geworden. Jammer maar, daar voor houdt men het er tenminste hier voor, dat de meeste leden ja en amen hebben gespeeld en voor hunne gevoelens niet flink zijn uitgekomen. Ik mag de schijn niet aannemen van te vleyen, anders zoude ik U de namen opnoemen, van de weinige leden der Staten Generaal, waarop men hier grooten prijs stelt. - Zooals U wel aa(n)merkt is het nogal van belang, dat een president van de factory der Ned. Handel Maatschappij in 6 jaren van hier rijk kan repatrieeren en zich boven dat gedurende zijn verblijf in dit gewest niets

1) Door den ontvanger hierbij aangeteekend: en den 13 Jan. 1841; beantwoord 21 Juni 1841.

heeft laten ontbreken. Ja, ja, dat lieve Handelmaatschappijtje gaat met de eijtjes van het kipje schuiven en laat ons de schillen over. Jaarlijks een paar malen alhier verkoping van alle of een gedeelte der producten houdende met bepaling, dat dezelve met Nederl. gebouwde bodems naar Nederland overgevoerd en aldaar aan de markt moesten gebragt worden, zouden wij voorzeker de inkomsten van deze kolonie voor 's Rijks schatkist vrij wat vermeerdert zien; enfin, het Gouvernement zit, wat het finantieele aangaat, onder den duim van de Handelmaatschappij en waaronder wij tot onze groote schade zonder flinke maatregelen van 's Gouvernements zijde te nemen, wel vooreerst niet van onder weg zullen komen. De afgetredene minister van den Bosch wordt hier ook hoogstens gecondemneerd, dat hij zoo veel wind heeft geschopt van de inkomsten dezer kolonie en waardoor om nog zoo veel mogelijk zijn gegeven woord gestand te doen, hier alles in verval laat geraken; door dat men geen geld heeft om naar mate er meerdere producten komen, de middelen van vervoer daarvan uit de binnenlanden naar de kusten ter inscheping verbeterd worden, liggen in sommige gedeeltens van Java de pakhuizen vol koffy en kunnen zelfs niet eens behoorlijk geborgen worden, terwijl de koopvaardijschepen, die dezelve naar Nederland moeten overvoeren drie a vier maanden daarop tot groote schade moeten blijven wachten; de particuliere handel geraakt hier zoo zachtjens aan geheel te niet; vier kooplieden zijn kortelings geleden op de fles geraakt. Ik verneem dat den heer Leembrugge[1)] te Leyden hierdoor eenige schade zal lijden en aangezien daarbij de producten alle naar Nederland moeten worden overgezonden en dan uit Nederland met een zeer stiefmoederlijke hand het geld, dat het Gouvernement hier benodigd is, weder uitzend, is en blijft het geld hier hoogstens schaars en heeft daar in door alle die fraaye beschikkens dan ook geen omzet in plaats, zittende de Bataviasche Bank nog maar altoos tegen den lagen wal, zoo niet tegen de klippen, dan toch op zijn zachtst uitgedrukt, in het riet of in de biezen en alle die fraayigheden nu eens opgesomd maak ik daaruit het besluit op, dat onze staatspapiertjes

1) Cornelis Leembrugge, geb. Leiden 27 Mei 1785, fabrikant en lid van den raad, overleden aldaar 21 Januari 1865. Gehuwd met Johanna Cecilia Hartevelt.

naar mijn wijze van zien weinig reeele waarde hebben; ik blijf dus bij mijn gevoelen, behoudens ik zulks echter aan Uw verligt oordeel onderwerp om [ons], zoo het bij den ontvangst dezer reeds niet te laat is, mijn Hollandsche papiertjes maar te verkopen en er Russchen, Pruissen etc. voor in plaats te koopen, komende het mij in alle gevallen doelmatig voor om de gelden, die U voor mij zoo aan tractement als intrest ontvangt maar stilletjes te laten liggen. Het is waar, ik dan geen intrest van dat geld ontvang, maar daarentegen is het ook zeker, ik geene verliezen daar in zal lijden. De syndicaaten kosten mij doorelkander genomen 99%. Ik zal Rochussen onze minister van Finantiën een puik knappe vent noemen als hij onze papiertjes door een wonder directie[1)] weder tot die prijs opvoert.

Coos van Alphen vaart perfect wel, hij komt ons dikwijls zien en is thans lid van de Raad van Justitie alhier; over het algemeen houden de menschen hier niet veel van hem en hij wederkeerig dan ook maar zeer weinig van de meeste menschen. Hij wordt voor zeer knap gehouden, doch het idee, ik heb met geen mensch iets te maken, bezield hem nog al vrij sterk. Met zeemansrondheid vertel ik hem wel eens, dat hij met die practijk op den duur zich zal benadeelen en dit doet goed, want inderdaad houdt hij veel van mijn vrouw en mij. Met moeite heb ik hem er toe gebragt dat hij de Gouverneur Generaal, al hield hij nu juist niet veel van de persoon, van tijd tot tijd eene visite ging maken. De vrienden van de ultra verlichte eeuw bestempelen het beleefd zijn met de naam van knoopen draaijen. Hij heeft in zijne manieren, zijn houding en demarche alles van onzen vriend van Alphen. Als wij hem zoo uit zijn rijtuig de gallerij bij ons zien binnen stappen, verbeelden wij ons altoos de goede Van Alphen te zien, zoo als hij 20 jaren geleden was, voordat hij zoo een martelaar van die infame rentenierziekte was. Op het slot van Uw schrijven omtrent Coos antwoord ik, dat hij door zijn nonchalante handelwijze wel wat verdient had, doch aangezien hij, zooals ik hier in aanhaalde, maar zeer weinige vrienden heeft, men hem daardoor eerder hard dan zacht heeft behandeld.

1) wonder onderstreept.

Den 13e January 1841.

Tot de laatste voorgaande regelen was ik met mijn brief gekomen, toen ik een paar dagen daarna door bezigheden verhindert wierd om dezelve te vervolgen en ook door al het nieuws van het abdiqueren van Z.M., tijdingen van oneenigheden tusschen de mogendheden in Europa en orders tot het overgaan van het bestuur over dit gewest van den heer Hogendorp op den heer Merkus[1)] tot nu toe heb moeten aan de zijde leggen, doch ga nu nadat ik van alle die schrikken weder tot bedaren ben gekomen, maar weder voort om U te schrijven. De dood van de jonge mevrouw van Heukelom kunnen wij zeer goed beseffen dat uw familie zeer ter neder moet gedrukt hebben, want het was waarlijk, toen wij haar nog als jonge juffrouw in Leyden hebben gekend, een allerliefst en bijzonder fatsoenlijk meisje en nu kom ik ter beantwoording aan Uw den 4en dezer door mij ontvangen brief van den 17e September No. 7; dat den Heer Baud minister van Marine en Koloniën is geworden, is geloof ik voor beide departementen goed, want de goede admiraal Wolterbeek, wie ik altoos veel achting zal blijven toedragen, beginnen de beste puntjes zoo wat af te geraken en de minister van den Bosch maakte door zijne overdrevene gezegdens omtrent de voordeelen, welke deze kolonie aan het Moederland moest aanbrengen, de menschen duizelig op het idee, dat er geen doorkomen aan alle de O.I. schatten zoude zijn. - Ik wensch met U dat de nieuwe minister van Finantien onze finantieele zaken op een goede effen en solide voet zal brengen en alsdan zal ik volgaarne bij mijn 't huiskomst een zeer diepe slamat bij Zijne Excell. gaan maken, want het zoude een fameus rakje in de wind voor mijn vrouw en mij zijn, wanneer wij thuiskomende en ik op een nonactiviteitstractement van f 3000. - min 3% voor weduwe en wezenfonds ge-

1) Mr. Pieter Merkus, geb. 1787, overl. 1844 Aug. 2 bij Soerabaja. Gelijk een weinig verderop wordt medegedeeld had Merkus eene zeer belangrijke Indische carrière achter den rug. Door zijne zending naar Sumatra was hij verhinderd - zijnde het oudste lid van den Raad van Indië - de waarneming van het ambt van Gouverneur Generaal op zich te nemen. Het op hem in leeftijd volgend lid, C.S.W. graaf van Hogendorp fungeerde derhalve van 1 Juni 1840 af als waarn. Gouverneur-Generaal tot 6 Januari 1841. Zie W. Rooseboom in N. Nederl. Biografisch Woordenboek, dl. II, 898-901.

bracht wordende, mijn papiertjes in plaats van een behoorlijke interest daarvan te trekken, er de pijp of nachtlampje mede konde aansteken. Ik wil volgaarne bekennen, dat ik te veel betrekkens in de waereld heb leeren kennen, om, zoo als John Bull zulks noemt, eenigsints comfortable met mijn vrouw in Leijden of elders in ons vaderland van nog geen f 3000. - te kunnen leven. Doch geen ellende voor den tijd, te meer daar ik weet, dat U wanneer er donderbuyen zich opdoen, U dan wel, zoo zulks mogelijk is, in tijds zeyl zal bergen. Ik zie met genoegen dat vriend Le Voir betaald is en ook de laatste helft der f 3000. - en dus f 1500. - aan Lamaison en Bouwer geremitteerd zijn. - De resident Serrière heeft U veel van dit lieve landje kunnen zeggen. Jammer (dat) hij wat winderig is en men ook niet alles voor goede munt moet opnemen, wat hij zooal vertelt, doch U zal hem ten dien opzichten wel spoedig gepeild hebben. - Na de dood van de Gouverneur Generaal Eerens hebben wij hier aan 's Gouvernements roer gehad de Raad van Indiën Hogendorp; Z.H. Welgeb. heeft van Junij 1840 tot nu ruim 8 dagen geleden het bestuur over deze gewesten in handen gehad[1)] en is daarin opgevolgd door de vice-president van de Raad van Indië Merkus, die U bekend is, als hebbende met U gestudeert, met deze door Z.M. gedaane benoeming is men hier zeer te vreden, want men houdt den heer Merkus voor iemand die de belangens van deze kolonie, in verband gebragt met die van het Moederland perfect goed kent; daarbij is Z.Ed. voortvarend en niet besluiteloos. Verscheidene betrekkingen zijn door hem vervuld als Procureur Generaal, lid en president van het Hof, Algemeen Secretaris, Gouverneur van de Moluccos, Raad van Indiën en laatstelijk kommissaris van Sumatra en wanneer men nu daarbij voegd een goed open rondborstig, maar tevens ferm caracter, alsmede dat alle menschen, haast niemand uitgezonderd onzen nieuwen waarnemend Gouverneur Generaal de meeste achting toedragen, kan U gereedelijk beseffen dat men de keus van ZM.. de koning ten deze hoogstens toejuigt; het is goed, dat Hogendorp vervangen is, want vooreerst was hij onbegrijpelijk besluiteloos en ten tweede vondt hij weinig medewerking bij eenige der hooge ambtenaren; hij had dus tegen

1) Zie: Gedenkschriften Jansen, hiervoor in de inleiding aangehaald, bldz. 142.

die stroom op den duur niet kunnen opwerken, zooals overal heeft men hier zoo ook al van tijd tot tijd *groote* haken en oogen. Ik houd mij echter maar buiten alle die klupsen en zie niet de personen, maar de zaken aan. Want wanneer wij met de Gouverneur Generaal niet medewerken, vroeten wij in onze eigen ingewanden en dit heeft helaas in de laatste tijden al te veel plaats gevonden. Maar dit zal, zooals men algemeen als zeker stelt, bij den heer Merkus geen plaats vinden, want zooals ik zeide, is hij ferm, kent de zaken goed, laat zich geen rad voor de oogen draayen en zoude de vriende, die tegenwerkte, spoedig en flink op hunne voorman stellen. - De Generaal Cleerens[1)], die thans met mevrouw en hunne 5 kinderen bij ons logeeren, dragen mij op U en mevrouw Luzac hunne complimenten aan te bieden. Na regen, zegt het spreekwoord, komt zonneschijn en dat ondervind mijn vriend Cleerens nu ook daar hij nu als een vergeten burger bij de 3 jaren op een buitengoed te hebben doorgebragt, nu weder in functie is gekomen en benoemd tot resident van de Preanger Regentschappen, waarvan Tjangjor de hoofdplaats is, leggende.....[2)] palen van Batavia, doch waartoe 9 uren nodig zijn om van hier aldaar te komen door de hooge bergen, welke men moet passeeren. Het is geen residentie, die het meeste geld geeft, maar is voorzeker de gezondste en de aangenaamste. De Generaal is zeer gezond, doch mevrouw is bijzonder zwak en zenuwachtig, men wil dat zij niet geheel vrij van teering is. Over eenige dagen gaat hij zijn residentie van den tegenwoordigen resident overnemen. Wij zijn nu al weder verlangende na tijding uit Holland, want Z.M. de Koning Willem de 2^{e} zal toch wel eenige veranderingen daarstellen. Ook zijn wij nieuwsgierig te weten of Z.M. de geabiqueerde koning in Nederland zal blijven dan wel dat Z.M. naar Sileziën gaat. Prins Frederik schijnt zich ook aan de zaken onttrokken te hebben. Wanneer ik met mijn vrouw het geluk heb 't huis te komen, zullen wij in vele zaken groote veranderingen zien en hetgeen ik nog altoos denk dat tengevolge van mijn in het afgelopene jaar gedaane verzoek in den loop van dit jaar zal plaats vinden. Bij aldien ik in Maart vervangen wordt, kunnen wij 't huis komende, beginnen met een lekker groen harinkje en versche grasboter

1) Zie hiervoor op bldz. 250.
2) Niet ingevuld.

op een cadetje te nuttigen, mogt men echter goed vinden mij dit jaar nog hier te laten, als mijn vrouw maar gezond blijft en ik het zoo maar bij het kantje kan langs houden, heb ik er vrede mede niettemin beginnen wij er al naar te verlangen om U, mevrouw Luzac en de verdere belangstellende vrienden terug te zien. - Alles is in deze kolonie thans vrij rustig, op Java voornamentlijk gaat alles stilletjes zijn gang, te Macassar heeft de Gouverneur de zaken een weinig in de war gestuurd en daardoor eenige ontevredenheid onder de Inlandsche verwekt, er is nu een andere Gouverneur naar toe gezonden, om die geene, welke er nu is, te vervangen en van welke nieuwe Gouverneur het Gouvernement alhier verwagt hij de zaken weder op een effen voet zal brengen en alles zoo plooyen, dat wij buiten een oorlog met die zwarte heeren blijven, want wanneer wij met de wapenen in den vuist dat gezelschap tot hun pligt moeten brengen, kost ons zulks zeer zeker al weder veel geld en volk. Op Sumatra gaat het thands ook vrij wel, doch wij verliezen er enorm veel menschen door ziektens. Wanneer wij tijd van leven hebben, en nog vele jaren vrede, kunnen en zullen de plannen van den heer Minister van den Bosch met Sumatra goed uitkomen, maar wanneer wij daarentegen oorlog krijgen, hebben wij groote kans, dat wij alles hier verspelen, want Java is te veel van troupen ontbloot en welke zich op Sumatra grootelijks bevinden om dit eiland naar behooren en met hoop op een goede uitslag te kunnen verdedigen[1)]. Maar ik ben niet genoeg met die verhevene plannen van uitbreiding bekend om er grondig over te kunnen oordeelen, maar oppervlakkig de zaken beschouwd, zoude ik mij maar liever tot Java voor ons kleine Hollandje bepaald hebben, want het kan genoeg, wanneer het goed en met beleid geadministreerd wordt, voor het moederland opbrengen en wanneer men dan daarbij de militaire magt op een goede voet bragt, zat men hier veilig en lekkertjes. Doch ik zal met mijne beschouwingen maar afbreken, want er zijn in Holland O.I. gasten genoeg die U meer van alle de Indische aangelegenheden kunnen melden, dan ik in staat ben te doen. Daarbij moet ik ook toch eens met deze brief een einde maken, want ik ben nu reeds bevreesd, dat ik wat indiscreet ben geweest, dat ik U door het lezen van deze van gewigtige bezigheden heb af-

1) Deze zin is niet correct.

gehouden, doch wanneer U soms terugdeinsd bij het ontvangen van deze lange epistel, verzoek ik Mevrouw Luzac, terwijl h. Ed. een breywerkje onderhanden heeft en hetgeen de dames toch kunnen voortzetten zonder er veel naar te zien, deze maar door te lopen en U dan het weinige merkwaardige dat dezelve behelst, in weinige woorden mededeelen en nu waarde Heer Luzac, eindig ik deze, U vergeving vragende voor steyl en schrift, want wanneer ik uw nette geschreven brieven zie, ben ik deze nalezende waarlijk verlegen, maar ik wil gaarne bekennen, dat ik wat driftig ben uitgevallen, het mij niet wel mogelijk is een brief zonder vele fouten te maken, te schrijven, doch ik reken zeker op Uw mij bekende toegevendheid.

Mijn vrouw, ook ik, bieden U en de waardige mevrouw Luzac onze welmeenende en hartelijkste groeten aan en ook onze complimenten aan de Leydsche vrienden, vooral ook de familie van Alphen, verzoekende heb ik het genoegen als altoos te zijn

UEd. mog. Dw. Dr. en vriend E^{s}. LUCAS.

Den adelborst 1^{e} kl. Kroeff is behouden hier aangeland en heeft mij uw aanbeveelingsbrief van 21 Sept. 11. overhandigd, daar de Egmond slechts korten tijd te Batavia heeft vertoefd en naar Sourabaya is vertrokken om eenige kleine voorzieningen te ondergaan, hebben wij vriend Kroeff maar weinige dagen bij ons te logeeren kunnen hebben. Ik zal uw aanbeveelingsbrief en dus hem indachtig zijn en zooveel mij mogelijk is, voor zijne belangens zorgen, wanneer hij nu maar spoedig een promotie uit Holland naar hier ziet overwaayen en dan zijn naam onder de luit. gevonden wordt, is hij boven Jan, want zonder nog te gewagen van het meerdere vast- en zeetractement, dat hij dan bekomt, heeft hij ook f 100. - in plaats van f 50. - 's maands O.I. toelaag en indien hij dan te Batavia zijnde bij ons logeert en ik hem overigens tot conservatie van ligchaam en ziel beide met de nobele schooner, waartoe hij behoort, veel op zee en weinig de wal laat ruiken, kan de luit. opzigt voor[1)] den ouden dag tusschen de 50 en f 100. - 's maands in de spaarpot steken en daardoor eenige vergoeding vinden voor de risico, die men hier toch maar altoos loopt voor zijn tijd over Jas

1) Bedoeld is natuurlijk: voor den ouden dag.

zijn brug gedragen te worden. Hij heeft echter veel voor dat hij aan warme klimaten gewoon is. Zijn papa en mama hebben wij het genoegen gehad te Zierikzee te leeren kennen. En nu vaart wel als altoos.

UEd. Dw. Dr. en Vriend E.L.

Mijn hemel, wat een lange epistel, ik heb in mijn leven nog een zoo lange brief niet geschreven!

No VIII.
Leyden den 13 January 1841[1].

Zeer Waarde Vriend.

Sedert mijne laatste missive aan UEd. van 17 September jl. heb ik uwe aangename van den 5 en 8 Augustus ontvangen en zie uit dezelve met leedwezen, dat eene ongesteldheid U belet had haar den eersten dag geheel af te schrijven; hartelijk wensch ik, dat de beterschap welke UwEd. reeds den 8^{en} gevoeldet, voortdurend en bestendig zal geweest zijn. Het verheugde mij zeer bij deze gelegenheid te vernemen, dat mijne missive van 6 February 1840 tot U gekomen is en mijne afrekening over het jaar 1839 Uwe goedkeuring verworven heeft. Sedert dien brief heb ik èn den 3 July èn den 17 September geschreven en mag vertrouwen, dat UEd. reeds lang in het bezit dier epistels zult geraakt zijn. Van de laatste hoop ik dit, daar mijne vrouw van de gelegenheid had gebruik gemaakt om zich in de vriendschap van mevrouw Lucas aan te bevelen en Haar Ed. voor het toegezondene te bedanken.

Het moeilijke en weinig gelukkige jaar 1840 is dan nu ten einde en zal, dit geve de goede God, door een beter moeten opgevolgd worden zullen wij het spoedig kunnen vergeten. De politieke gesteldheid van Europa schijnt op dit oogenblik zeker een weinig gunstiger te worden en de goede intentie der nieuwe regering van Willem II geven hoop, dat wij ook binnenlands eenige verbetering te wachten hebben. De koning schijnt doordrongen van de overtuiging, dat onze uitgaven zeer aanzienlijk moeten verminderd worden, willen

1) Deze brief heeft zijn bestemming niet bereikt; cf. de volgende brief dd. 17 April 1841. Het daarin genoemde schip leed naderhand definitief schipbreuk in de Oost Ind. archipel.

wij het hoofd boven houden en aan onze verpligtingen getrouw voldoen en is druk bezig met het reformeren der armée, tot grooten en natuurlijken spijt van hen die hierdoor vermindering van bezoldiging en emolumenten ondervinden. In het algemeen had men gewacht, dat de koning eenige verandering in het personeel der hooge staatsambtenaren zoude gebracht hebben, en verwondert het, dat de oude ministers nog allen aan 't roer gebleven zijn. De H.H. Baud en Rochussen, de benjaminnen van het corps, hebben een moeilijke taak op zich genomen, doch geven bij de debatten over de laatste begrooting veele bewijzen van vlugheid en kennis en toonden de beste voornemens te koesteren. De Heer B. vooral heeft een grote gave van overreeding aan den dag gelegd en zòò wel gesproken, dat de begroting van de Marine met unanieme stemmen wierd aangenomen. Men is bij de Staten Generaal zeer genegen onze marine op een goeden voet te houden, doch moet en zoo ik geloof, teregt, misprijzen dat er zooveel aan kostbare administratien besteed wordt. Over onze Javasche geldmiddelen en verwachtingen, alsmede over de verbintenissen tusschen de Regering en de Nederl. H(andel) M(aatsch.) is eene curieuse papieren oorlog ontstaan tusschen de H.H. van den Bosch, Kruseman Baud en anderen onbekenden, die zich in het gevecht gemengd hebben. Wij zien hier dagelijks brochures over die O.I. zaken uitkomen bij welke de Heer van den Bosch soms al vrij scherp wordt aangevallen en die ons dit leren, dat onze Javasche bezittingen van het allerhoogste gewigt voor het vaderland zijn en onze tederste en voorzigtigste zorgen vereischen. - Wie de Heere de Eerens op Java zal komen opvolgen, is ons nog onbekend; men sprak soms van de heer Merkus. De heer Hogendorp zal wel niet voortdurend met deze moeilijke taak kunnen belast blijven. De heer Baud kunnen wij hier niet missen en de heer van Doorn[1)], van

1) Mr. Hendrik Jacob baron van Doorn van Westcapelle, 1786-1853, sedert 1818 Gouverneur van Zeeland; sedert 1826 van Oost-Vlaanderen; Minister van Binnenlandsche Zaken 1830-1836; daarna opperhofmaarschalk; daarna bekleedde hij het hier genoemde ambt. Van Doorn was conservatief en had een groote invloed op de regeeringszaken. Zie J.B. Breukelman in N. Nederlandsch Biografisch Woordenboek, dl. I, 739.

wien ook vroeger gesproken was, is nu vice president van den Raad van State geworden en zal wel niet verlangen deze eerste betrekking te verlaten.

Er is door de aankomst van den nieuwen Koning eene curieuse verandering in de algemeene gezindheid onzer R.C. medeburgers teweeg gebragt en die leden der Staten Generaal, die vroeger als vinnige opposanten bekend stonden, hebben nu alles in 't vertrouwen op een betere toekomst goedgekeurd en aangenomen. Het is niet te ontkennen, dat er veel voor de Catholieken gedaan wordt en zij vroeger wel een weinig streng onder den duim gehouden wierden. Laat men nu maar niet te verre gaan en onze vrome protestanten te veel voor het hoofd stoten. Het huis van Oranje was oudtijds de steun der Gereformeerde Kerk hier te lande. Die missie geheel te laten varen, zou gevaarlijk kunnen worden. - Wij hebben lang het onmiddellijk uitbarsten van een Europeschen oorlog gevreesd en zouden dien onder het ministerie van Th(iers) niet ontlopen zijn. Thands wordt men geruster en nu de oostersche zaken[1)] zich schijnen te schikken, willen wij hopen, dat de verstandige Louis Philippe baas zal blijven. Hoe jammer dat hij reeds 68 jaren teld. De Engelschen hebben dan meesterlijk in dit afgelopen jaar hun spel gespeeld, zoowel in China, in de Indiën, als in Egypte en zijn veel vooruitgegaan. Die Chinasche expiditie heb ik altoos met leede oogen aangezien, is het niet gevaarlijk, dat zij zich militairement zoo hoog vestigen?

Doch waarom uwen kostbaren tijd met deze politieke redeneringen ontroofd? Wanneer deze missive tot U komen zal, zult Uw Ed. waarschijnlijk door de bezigheden, welke U aanstaand vertrek moeten voorafgaan, overkropt, weinig tijd hebben voor dergelijke staatkundige correspondentien. Wij mogen ons immers blijven vleyen UwEdg. in den loop van dit jaar weder in ons midden te zien of, zoo voeg ik er den wensch bij, dat UwEd.n het zoo aanlegge van het lieve vaderland niet in het barre wintersaisoen weder te komen

1) Zie de noot hiervoor op bldz. 294. Thiers, de fransche minister president, in Maart 1840 aan de regeering gekomen, voerde een krachtige buitenlandsche politiek en vreesde een algemeen Europeesch conflict, zijne onmiddellijke aanleiding vindend in de hier bedoelde Egyptische aangelegenheid, niet.

begroeten; dan is het onderscheid tusschen het O.I. climaat en onze vorst en jagt sneeuw te groot en de comparatie valt te nadelig voor ons uit.

Het doet mij innig leed, dat UwEd.s veele vrienden te vergeefsch zult zoeken en vooral dat onder deze het gemis van onzen waardigen van Alphen geheel onherstelbaar is. Gij hebt hem in alle zijne beminnelijke hoedanigheden gekend en zult dus best kunnen beseffen hoe bitter zijn verlies voor zijne achtingswaardige vrouw en kinderen is. Hij is na eene zeer langdurige sukkeling, echter nog eenigzints onverwacht den 15 Oct. gestorven op Stadwijk. Gelukkig zijn alle de kinderen getrouw aan het voorbeeld en de lessen van hunnen vader, vol liefde en eerbied voor de moeder en alles doet mij gelooven, dat de altoos moeilijke finantieele zaken tusschen de verschillende erven op de liefste en vreedzaamste wijze zullen vereffend worden. Ik verheug mij, dat de heer Coos van Alphen naar Uwen goeden raad wil luisteren en voorzigtiger in zijne beoordeelingen wordt. Laat hij toch vooral voortgaan met zich in zijne nieuwe betrekking te bekwamen en vooral niet aan eene terugkering in het vaderland denken; hier vloeien wij van advocaten, rechters en raadsheeren over. Doe hem svp. mijne hartelijke groeten, ook aan Dillié, wiens goed gedrag zijne ouders zegt veel genoegen doet. Uw getuigenis omtrent hem laatstelijk gegeven was regt verkwikkend.

(Voorts over aankoop van ‘2 Deentjes’ van contanten herkomstig van afgeloste gelden, omdat ‘wat eens kapitaal is, kapitaal moet blijven’; verder heeft Luzac, na eenigen tijd op verbetering der koersen gewacht te hebben en een uitbarsting van den oorlog vreezende, de 25 stuks amortisatiesyndicaat verkocht en de 7 certif. 5% werk. Schuld; voor de herbelegging[1)] verwyst L. naar de bijgaande rek. courant.)

1) In 6 diverse fondsen ‘als Deenen in Engeland genegotieerd’, handelmaatschappijen, Russische certificaten bij De Gijselaar en Van Vloten, en in actien op de Louisianabank bij Hope en Co, als uit een volgende brief blijkt.

Leyden den 17 April 1841.
No IX.

Zeer Geachte Vriend.

Ik heb mij, dadelijk bij den aanvang van dit jaar onledig gehouden met het afschrijven mijner administratie rekening over het afgeloopen jaar 1840 en heb mij gehaast eene ampele missive aan Uw Ed. hierbij te voegen, teneinde het één en het ander geheel gereed te hebben voor het eerst vertrekkend schip na de wederopening der scheepvaart. Den 14 Jan. jl. verzond ik mijn paketje per post en verzocht den heere Kluit[1)] mij, zoo mogelijk, te berigten met welk schip deze depeches de reize naar Java zouden aannemen. Ik ontving zeer spoedig berigt dat de brief met het schip Overijssel, kapitein Blom, zoude vertrekken en dit den 26 January zeilree was. Den 31 January nam het nu, volgens het Handelsblad, de reis naar Porthmouth en Batavia aan, en ik vergezelde de expeditie met mijne beste wenschen, hopende dat zij nu spoedig zuidwaarts zoude stevenen en U in den besten welstand mogen aantreffen. - Toen nu in de maand February de koude en vorst weder opnieuw begon en heviger was dan vroeger, verheugde ik mij dubbeld van de eerste gelegenheid gebruik te hebben gemaakt en dacht in de maand Maart, dat die kapitein Blom reeds zeer ver weg moest zijn en Uw Ed. welhaast in t' bezit van mijnen brief van 14 Jan. jl. zijn. - Dan helaas, mijne berekeningen zijn jammerlijk mis gelopen; slechts weinige dagen geleeden leerde mij datzelfde Handelsblad, dat de Overijssel, na eene maand lang in Engeland vertoefd te hebben, - de hemel weet waarom -, den 14 Maart eerst is weggezeild uit Portsmouth en toen door storm overvallen en geteisterd, genoodzaakt is geweest den 28 Maart in Plymouth binnen te vallen ten einde de geledene schade te herstellen. Dit, dacht men, zou spoedig kunnen afloopen en men hoopte dan met het

1) Willem Pieter Kluit, directeur der posterijen te Leiden, geb. 29 Jan. 1796 te Leiden, overleden aldaar 8 October 1867. Hij was gehuwd met Anna Margaretha van Lelyveld, bij wie hij op dit tijdstip 6 kinderen had. Het bevolkingsregister van 1829 noemt hem als wijnkooper op de Papegracht. Hij was zijn vader Mr. Willem Pieter Kluit als directeur der posterijen opgevolgd, die op 68 jarigen leeftijd in 1837 was overleden.

begin van April den togt naar Batavia weder te ondernemen. Of dit is kunnen geschieden, is mij niet gebleken. Welligt blijft mijn Overijssel weer eenige weken op goeden wind wachten en moeten mijne ongelukkige stukken in hetzelfde oponthoud blijven deelen. Want ik geloof niet, dat men het brievenpaket, ook bij dergelijke lastige intervallen, weder naar het vaderland expedieert om met eene andere gelegenheid verzonden te worden. Dit ware echter eene goede mesure.

(over de te gelde making der fondsen en de herbelegging der gelden).

Bij mijnen brief van 14 January heb ik wat onze politieke zaken aangaat, zeer weinig te voegen; de koning gaat met kracht en ernst in zijne bezuinigingsmaatrgelen vooruit en schijnt het er op gezet te hebben om waarlijk ons leger op den voet van vrede te brengen; in het algemeen klagen de militairen zeer luid en kunnen niet verduren dat magere jaren nu gekomen zijn. - Het huwelijk van den ouden koning heeft bij onze ouderwetsche luidjes veel ongenoegen gegeven en alle de praatjes en de geschriften over het Concordat doen het hunne om de gemoedelijke onrust onzer protestantsche broeders aan te wakkeren. Waarlijk onze koning heeft een uiterst moeilijke taak te vervullen en behoefd zijn vader weinig dank te zeggen voor die abrupte abdicatie.

Ik vertrouw met de eerste tijdingen van UwEdg. eenig berigt omtrent uwe verdere voornemens te zullen vernemen. De laatste brief van UwEd. bij mij ingekomen is van den 5 Augustus jl.; ik ontving haar den 6 December, na dien tijd zullen mijne vroegere missives no. 6 en 7 van 3 July en 17 Sept., zoo ik hoop, tot UwEd. gekomen zijn en UwEd. en Mevr. Lucas in goeden welstand hebben aangetroffen. - Ik heb onlangs bij den Heere Baud met den Heere Generaal Riez[1)] gedineerd; dat wij veel van Uw Ed. hebben gesproken, zal u wel niet verwonderen. (volgt slot) t.t.L.

1) Carel Jan Riesz, generaal majoor van het leger in Nederl. Oost Indië.

Batavia den 20e April 1841[1].
No 10.

Edelmogende Heer, Waarde Vriend.

Mij de vrijheid veroorlovende U hierbij remiteerende f 2000. - N.C.o op de N.H.M. te Amsterdam, zet ik mij tevens neder U ook nog iets omtrent mijne vrouw en mij te melden en het weinige van hier [te melden] mede te deelen.

Mijn lange brief van 29 Dec. 1840 / 13 Jan. 1841 hoop ik dat U en de waardige mevrouw Luzac in welstand zal zijn geworden. Ik melde onder andere daarin, dat den adelborst 1e kl. Kroef eenige dagen bij ons was geweest sedert die tijd is de Egmond een geruime tijd in timmering te Sourabaya geweest en vanwaar dezelve een paar weken geleden alhier ter reede is terug gekomen; de voormalige adelborst 1e kl. thans zoo gelukkige, met een paar nieuwe schitterende epauletten op de schouders, luitn. ter zee in Z.M. dienst Kroef, hebben wij weder met een zijner ook pas bevorderde kameraden eenige dagen ten onzent gehad; hij maakt het perfect goed, is zeer opgeruimd en te vreden, te Sourabaja heeft hij een haast niet noemenswaardig klein baarsstootje gehad, morgen vertrekt hij naar de Westkust van Borneo ter overbrenging van een detachement militaire en van waar ik de Egmond in het laatste gedeelte van Mey alhier terug verwagt, in die tusschentijd zal er wel weder een ander reisje door mij geprojecteerd worden om vriend Kroef en de andere kameraden op de Egmond door een te lang verblijf op eene reede niet van verveeling te zien weg kwijnen. Sedert mijn laatste is er al weder een klein opstandje in de Padangsche bovenlanden geweest, de vorst genaamd Kalie hoofd van de Batipoesche bevolking, een man, die zich het volste vertrouwen van ons Gouvernement had weten te verwerven, ja zoo zeer, dat men het als het ware als de grootste ongerijmdheid zoude beschouwd hebben, wanneer iemand het denkbeeld had durven opperen dat Batipoe in opstand konde komen, bevond zich aan het hoofd daarvan. Miraculeus gelukkig

1) Ontvangen den 2en Sept. 1841, beantw. 20 Sept. d.a.v.

voor ons, dat de kolonel Machiels[1)], een miniatuur Napoleontje in knapte, geluk, voortvarendheid enz. als militair, vroeger te Padang van een expeditie van om de Noord terug was dan de oproerige vorst en vele met hem berekend hadden, dat het geval zoude geweest zijn en waardoor hij onmiddelijk met alles wat maar beschikbaar was, ik vermeen 400 bajonetten, de vijand tegemoet konde trekken, terwijl Padang door een 80 tal matrozen van de Boreas, die ook gelukkig voor Padang lag en de ambtenaren bezet wierdt gehouden en hetgeen zoo vlug en prompt geschieden, dat de vijand zulks zoo spoedig nog niet verwachtende, de kloof of bergpas eenigste toegang van Padang naar de bovenlanden, die al fameus in het naauw waren gebragt en spoedig hadden moeten vallen, te ontzetten, zich daarmede te vereenigen en de vijand in een zucht totaal sloeg en de vorst zich op genade overgaf; daar, bij aldien de kloof reeds door de vijand goed bezet was geweest, toen Machiels daar voor kwam, hij daar niet door zoude gekomen zijn, en langs een groote omweg over zee naar de Padangsche bovenlanden had moeten trekken en hetgeen de vijand de tijd en de gelegenheid had gegeven om zich meester van onze sterktens aldaar te maken en alles wat zich van ons aldaar bevond, te masacreeren, - hoe lang dat grapje in dat geval zoude geduurd hebben en hoe veel geld zulks het gouvernement zoude gekost hebben, is niet te berekenen. In één woord, het is God dank allergelukkigst afgelopen en geeft ons op nieuw een klein lesje welk vertrouwen er in deze onze zwarte broeders te stellen, is; dit nu hebbende plaats gevonden met een vorst, die inderdaad als onze trouwste onderdaan wierdt beschouwd, wat is er dan te verwachten van de andere blaauwe broeders op Sumatra, wanneer zij er slechts de kans en de gelegenheid toe zien om ons een kneepje te geven. De geleerde zeggen, dat door dit grapje ons gezag nog meer dan te voren op Sumatra bevestigd heeft. Ik ben dat met die

1) Sic. Bedoeld wordt Andreas Victor Michiels, geb. Maastricht 30 Apr. 1797, gesneuveld bij Padang op Bali 25 Mei 1849. M. bekleedde op dit tijdstip de functie van civ. en militair Gouverneur van Sumatra's Westkust. Hij toonde naast uitstekende capaciteiten op mil gebied, bijzondere gaven als civiel gezagshebber. Hij sneuvelde bij de 3e Balische expeditie. Zie E.B. Kielstra in N. Nederl. Biografisch Woordenboek I, 1335.

geleerde eens, mits dat wij maar zorgen er plenty soldaatjes zijn om dat gezag te handhaven. Toen in der tijd Bonjol gevallen was zeide de wijze mannen dat nu op Sumatra alles klaar was, ik heb het nog niet kunnen bemerken, want dan is er te Baros, dan te Sinkel, dan weder elders gedurende de nog geene 3 jaren, die ik hier ben, immer wat te doen geweest. Maar genoeg hiervan, want welligt zijn U als lid van de Staten Generaal de O.I. aangelegenheden beter bekend, dan ik U dezelve kan melden.

Men is hier steeds met verlangen nadere tijdingens uit Holland tegemoet ziende of de w[a](arnemend) g.g.[1] Merkus in die betrekking zal bevestigd worden, dan wel door een ander vervangen. De oud gasten wenschen dat de heer Merkus zal continueren, als hebbende zeer veel kennis van deze kolonie en daarbij een vlug en knap mensch. Ik geloof ook, het te wenschen is dat de heer Merkus aanblijft en bij aldien dit het geval niet zal zijn, hoop ik toch maar er een knappe g. gl. uit Holland zal worden uitgezonden, want wanneer deze kolonie niet met kennis van zaken en beleid geregeerd wordt, lopen wij groot gevaar, dat het kipje ophoudt met de goude eytjes te leggen en o jémenee dan met mijne lieve syndicaatjes en andere Hollandsche papiertjes. Want ik denk wel niet dat U in de gelegenheid zijt geweest om dat goedje in andere te converteeren. Aan de ouderdom begin ik te geloven, dat het eigen is men de waereldsche zaken wat duister inziet, want ik voor mij stel niet veel vertrouwen in onze finantien en juist ook niet overmaten veel in de andere papieren winkel, ik verbeelde mij dat alles zoo wat + ÷ aan een zijde draadje hangt en dat is dan ook de reden dat ik mijn in mijn vorige brief gedaane verzoek herhaal om de eytjes, die mijne kippetjes voor mij leggen, maar in natura voor mij te bewaren, te meer ook nog, daar, wanneer mijn vrouw en ik 't huis komend, wij dan toch geld voor een huis, meubelen enz. nodig hebben, ook moeten wij om ons wat te ververschen, een landreisje langs den Rijn etc. doen en tot dit is ook al geld benodigd. Aangenaam zoude het mij zijn bijaldien U de hierbijgaande brief adres wilde verleenen na dezelve digt te hebben gemaakt en daarbij voor mijn rekening f 114 te voegen. Ik zie steeds naar eene dispositie uit op mijn gedaane verzoek aan het ministerie van Marine en Koloniën om te repatrieeren, daar er nog al veel liefhebbers voor het Marinekommandementschap in dit gewest zijn,

veronderstel ik wel spoedig mijn opvolger zal zien komen opdagen; mogt dit echter niet zoo als ik denk uitvallen, zal ik mij ook te vreden houden, vooral wijl ik thans gezonder ben dan eenige maanden geleden het geval was. Willem Dillié, de zoon van onze vriend Dries maakt het perfect goed, hij is bij de directie van de producten en civile magazijnen, zijn chef, de directeur, is extra over hem te vreden, het is inderdaad een ordentelijke lieve jonge. Wanneer hij zoo op de goede weg blijft voortgaan, zoude ik U en mij zelve wel zoo een zoon toe wenschen en wij hebben alle reden vriend en mevrouw Dillié met het goed oppassen van hun oudste zoon te feliciteeren. Ik wenschte nu maar voor hem, daar hij slechts op een vacature wagt om bevordert te worden, dat, wanneer er iemand in dit gewest moet sterven, dat het dan iemand van de ambtenaren bij de Directie van de Producten en Civile magazijnen is. Het lid van de Raad van Justitie, de heer van Alphen, komt ook dikwijls bij ons; die goede en brave vriend van Alphen, hebben wij eenige tijd geleden vernomen dat overleden is, dat is waarlijk een allersmertelijkste slag voor de lieve mevrouw van Alphen en haar talrijke kroost, hierdoor zal ik ook bij mijn 'thuis komst een hartelijke belangstellende vriend minder aantreffen. Zoo gaat de eene vriend voor en de andere na en waardoor men, zelf oud wordende en in jare toenemende, zich op die wijze meer en meer van zijne oude vrienden beroofd ziet en dat is juist het aangenaamste niet van den ouderdom, maar dit is 's waerelds loop en waaraan men dan het beste doet zich met gelatenheid te onderwerpen tot ook aan ons de beurt komt om de oogen voor altoos te sluiten. (Volgt slot).

UEd. mog. Zeer Dw. Dr. en vriend E. Lucas.

Leyden den 21 Juny 1841[1]**.**
No X.

HoogEdeigestrenge Heer. Zeer geachte vriend.

(Bericht de ontvangst op 8 Mei jl. van den brief uit Indië van 29 Dec. 1840 j^{o} 13 Jan. 1841 en de afzending op 14 Jan. jl. van een brief met het schip Overyssel, nader gevolgd door den brief van 17 April dav.).

1) In margine: bij het overschrijven zijn in dezen brief veele veranderingen gekomen, de zaken zijn echter dezelfde gebleven.

Ik heb Uwen laatsten no. 9 met onbegrijpelijk veel genoegen gelezen en bedank U zeer voor de belangrijke details, welke hij bevat. Wat is het jammer, dat de behoeftige omstandigheden, waarin het moederland verkeerd, oorzaak zijn, dat men in den regel van onze O.I. bezittingen te veel gevergt heeft en misschien nog vergt en dat men een systema heeft gevolgd, waardoor de particuliere handel op Java moest te niet gaan. Wij hebben nog onlangs hier een groten schrik ondervonden op de tijding, dat er weder 5 belangrijke huizen op Java zoo aan den grond zaten, dat er geene uitkomst te hopen was. Dadelijk heeft dit invloed op onze fondsen want het minste kwade gerugt omtrent de Oost is voldoende om de beurs naar de laagte te jagen. Wij drijven voort op onze O.I. revenuen, moeten die faalen, dan is onze finantieele gesteldheid uitterst zorgelijk. - Met de Handelmaatschappij zijn nu onlangs nadere schikkingen gemaakt. Zij heeft het vroegere contract, wat de termijnen van aflossing betrefd, moeten modificeren en ook omtrend de consignatien moeten toegeven. - Het is ontegenzeggelijk dat de vorige koning zeer verkeerd in die zaken gehandeld heeft en na de Handelmaatschappij gepersuadeert te hebben niet meer gelden voor te schieten, dan zij werkelijk aan producten in handen had, eindelijk aan die maatschappij door den veeljarigen afstand der producten te veel magt gegeven heeft. De voordeelen, welke zij voor de aandeelhouders afwerpt, en die wat hoog in de laatste jaren gelopen waren, heeft veeleer jalousie opgewekt en vandaar vooral het geschreeuw tegen dit ligchaam; van hare actien aan te kopen, heb ik in November jl. niet gedurfd, daar de prijs te veel van de omstandigheden afhangt en aan zeer subite rijzingen en dalingen onderhevig is. De obligatien door mij aangekocht zijn secure stukken, die boven de aandeelen preferent zijn, als 't ware schuldbekentenissen van de actiehouders zelve, die voor alle deeling van winst hunne interessen genieten moeten, doch met winstuitdeeling niets te maken hebben.

Het is en blijft altoos te betreuren dat van den Bosch de verwachtingen omtrent de Javasche productie bij Willem I veel te hoog gespannen heeft en de overdrijving nu zulke bedenkelijke gevolgen na zich sleept. Ik hoop, dat de meer bedaarde geaardheid van den Heere Baud en de kunde van den tegenwoordigen Gouverneur Generaal ad interim de zaken langzamerhand herstellen zullen en wij op eenen weg

geraken, waarop wij kunnen blijven voortwandelen zonder tedere belangen in den waagschaal te stellen. Er is hier eenigen tijd geleden veel gesproken van de pogingen door den Generaal Nahuys aangewend om met het Gouverneurschap Generaal naar Java te retourneren, doch thands schijnt er van die zaak geene questie meer te zijn. Nahuys[1] is commandeur gemaakt, heeft een pensioen van f 8000. - ontvangen en nog een aanzienlijk voorschot op hetzelve, zoo men zegt. Met die weldaden overladen zal hij nu maar hier blijven. - De bij U genoeg bekende heer De Kempenaer[2] heeft hier ook veel van zich doen spreken; hij is nu in zijne eer hersteld en schijnt mede niet onvoordelig gemanoevreerd te hebben en bij Z.M. in een goed blaadje te staan. - De Heer Kruseman vertrekt weder na de Oost. Hij heeft welligt nog eenige finantieele versterking noodig alvorens hier geheel à son aise te kunnen leven. Hij komt mij voor een zeer vlug en ijverig mensch te zijn. De gunstige fortuinwending van Clerens heeft mij onbegrijpelijk veel genoegen gedaan; ik heb in dien man een zeer oprecht en braaf karakter gevonden en gevoelde veel leed dat hij zoo in eens van het toneel geraakt en in de vergetelheid gevallen was. Zijne betrekking, zij moge dan niet onder de voordeeligste gerangschikt worden, is echter zeer eervol en zal ook nog wel een klein beursje opleveren. Ik bid U hem en zijn lieve vrouw bij gelegenheid voor mij te groeten. Zij was reeds hier van eene zwakke constitutie, teeringachtig, zeide men. Dat zij niet veel aangesterkt is door het vermeerderen der famielje met, ik weet niet hoeveel spruiten, verwondert mij weinig. Onze beste vriend van Alphen had bijzonder veel genegenheid voor Clerens en zijne vrouw en zoude zijne herstelling met oneindig veel genoegen gezien hebben. - Van zijne vrouw en kinderen kan ik U niets dan goeds schrijven.

1) Huibert Gerard baron van Nahuys, geb. 28 Mrt. 1782, overl. 12 Jan. 1858, had eene Indische carrière achter den rug, laatstelijk lid van den Raad van Ned. Indië; hij was in 1839 gerepatrieerd. Zie over hem: E.B. Kielstra in N. Nederl. Biografisch Woordenboek I, 1356.
2) Jhr. Regnerus Livius van Andringa de Kempenaer, geb. Leeuwarden 6 Febr. 1804, vermist met zijn schip op reis naar Amerika in 1854, bekend intriguant. Zie over hem: J.C. Ramaer in N. Nederlandsch Biografisch Woordenboek VIII, 960.

Hij had mij met van Winter[1] en met van Hemeren[2] tot executeur van zijn testament en beredderaar van zijnen boedel gemaakt, eene taak tegen welke wij zeer opzagen, vreezende onder 17 kinderen en in eenen zoo gecompliceerden boedel veel moeilijkheden te zullen aantreffen. Dit is echter tot nog toe niet gebeurd, integendeel wij hebben niets anders dan medewerking en welwillendheid ondervonden en de oudste zonen en schoonzonen hebben zich in alles op de beste en liefderijkste wijze gedragen. - Het buiten Stadwijk[3] met alle de landerijen is verkocht en mevrouw van Alphen heeft verderop in de buurt van Voorburg een ander lief buitenverblijf aangekocht en is daar nu geetablisseerd. Het is regt jammer, dat er zich tot nog toe geene goede partijen voor de jonge dames opdoen. Zij zijn nog 8 in getal, alleen bij moeder thuis, dat is toch wat veel[4]. De oudste zoon[5] en Daan[6], die bij ons substituut griffier is, schijnen ook aan 't huwelijk niet te denken. Van Coos hoort men mede nog niets. Zoo hij aan die zaken denkt, hoop ik dat hij goed uit de oogen zien zal en niet met een liplapje zal komen aanzetten. Ik zie met veel plaisier, dat hij bij u in een goed blaadje staat en zijn gedrag goed is. Aan knapheid ontbreekt het hem zeker niet, doch die ongepaste eigenliefde en ultra on-

1) Christiaan Frederik van Winter, commissionair, wonende aan het Rapenburg.
2) Pieter van Hemeren, oud-notaris, wonende aan de Nieuwen Rijn.
3) Landgoed onder Voorschoten, later de bekende kostschool: Noorthey.
4) Huiselijk geheeten: Rosalie, Louise, Jeanette, Elvire, Cateau, Henriëtte, Elisabeth en Caroline; Bevolkingsreg. 1829, wijk IV. Van zes dezer is zeker dat zij trouwden. Elvire stierf ongehuwd in 1859 te Bonn, Cateau in 1879 te Spa; van Alphen verheugde zich in het bezit van zeven zoons en tien dochters, die alle de volwassen leeftijd bereikten; één zoontje was jong gestorven.
5) Jeronymus, geb. Samarang 29 Jan. 1801, overl. Leiden 16/6/1876, referendaris a/h ministerie, ging in 1850 naar Indië; 12 Apr. 1848 gehuwd met Adrienne Duyts. Zie Alg. Ned. Fam. blad 1883/84, 140, 4, jo. Ned. Adelsb.
6) Daniel Francois, geb. Londen 13 Mei 1813, overl. 's Gravenh. 26 Sept. 1890; trouwt Leiden 14 Juni 1843 Cath. Mar. bar. van Reede van Oudshoorn.

afhankelijkheid moet hem in den weg staan. Uw Ed. bewijst hem een weldaad met hem dit fiks onder het oog te brengen. - Geene mindere dankbaarheid moogt gij van onzen vriend Dillié[1] in oogsten, en ik durf zeggen, dat hij en zijne vrouw dit ook altoos erkennen, voor de zorg, welke gij voor de goede opleiding van hunnen zoon neemt. Dit jongmensch schijnt den goeden weg te willen bewandelen. Dezen volgende moet hij zeker voortkomende. - Onzen vriend is zeer onlangs het genoegen wedervaren door Z.M. met de ridderorde van de Leeuw begiftigd te worden, tot belooning voor de diensten aan de stad bewezen in het opredderen van veele finantieele moeilijkheden, waarin zij geraakt was. Hij is geloof ik, met deze distinctie zeer in zijn schik en heeft ze verdient; mijn zwager du Rieu[2], de Heer van Hoorn[3], onze officier Buyskes[4] en eenige professoren zijn ook gedecoreerd geworden ter gelegenheid, dat Z.M. onze stad met een plegtstatig bezoek vereerd heeft. - Die visite, welke in 't begin van Juny heeft plaats gehad, is in allen deele goed en aangenaam afgelopen. Z.M. is nu met eene algemeene rondreis door de provinciën bezig en ontvangt overal de uitbundigste bewijzen van liefde en gehechtheid aan zijn persoon en stamhuis. Alles fraai en curieus, pourvû que cela dure. Als men billijk handelen zal, moet men erkennen, dat onze Willem II zeer minzaam is, van eenen zeer gemakkelijken omgang, dat hij de beste intenties aan den dag legt en door zijne Engelsche educatie oneindig meer denkbeeld heeft van eene vrijzinnige representatieve regering dan zijn vader, bij wien de Pruisische denkbeelden meer levendig waren. - Wij hebben nu onlangs eenen nieuwen minister[5] van Binnenlandsche Zaken gekregen, die steeds de onaf-

1) Reeds meer genoemd, zie op bldz. 246.
2) Reeds eerder genoemd, zie nader op bldz. 248.
3) Dr. Paulus Godfried van Hoorn, arts, geb. Delft, wonende Breestraat, wijk IV no. 329, thans no. 57 naast Rijnlandshuis. Zie over hem: Mr. P.T. van Hoorn: Levensberigt, z.j. (1850).
4) Mr. Pieter Buyskes, off. v. justitie, wonende a/d. Nieuwe Rijn. Zie over hem: Mr. D. Tieboel Siegenbeek in: Levensberichten van de Maatsch. v. Ned. Letterkunde 1864 blz. 125-140.
5) W.A. baron Schimmelpenninck van der Oye, geb. 6 Januari 1800, overl. 12 Dec. 1872, bekend staatsman. Zie over hem J.C. Ramaer in N. Nederl. Biografisch Woordenboek, dl. IX, 985.

hankelijkste denkwijze aan den dag heeft gelegd en die zeker zijne antecedenten niet verzaken zal. Met de H.H. List, Baud en Rochussen zal de heer Schimmelpenninck eenen lijn kunnen trekken en met vertrouwen ziet men eenen beteren gang van zaken in 't verschiet. Baud is onlangs zeer erg ziek geweest tengevolge eener vernalatigde erge verkoudheid. Hij wordt langzamerhand beter. Zijn verlies ware nu onherstelbaar. - Van zijn voorganger van den Bosch horen wij zeer weinig, hij leeft en millionnaire in zijn prachtig verblijf aan de Boschkant en wil, zegt men, een boek over philosophie schrijven.

Gij zult waarschijnlijk uit de couranten geleerd hebben, dat Z.M. ook over mij zeer vereerend en vriendelijk beschikt had, mij tot lid van den Raad van State benoemende en dat ik verkozen heb in Leyden te blijven en mij bij mijne oude betrekking te houden. Ik ben hiertoe bewogen geworden door de intieme overtuiging, dat ik moest kiezen en of Staatsraad worden en naar 's Hage verhuizen of lid der 2e kamer blijven met eene residentie in Leyden. De beide qualiteiten te vereenigen op 't voorbeeld van andere mijne collegaas wilde en konde ik niet doen, vermits ik die cumulatie steeds bestreden had en haar nog moet afkeuren. - De koning heeft mijne redenen gebillijkt en mij ontslagen met behoud van den titel van Staatsraad in Buitengewonen Dienst.

Wat de buitenlandsche politieke zaken aangaat, deze hebben eene gunstige houding aangenomen en de vrees voor een algemeene Europeesche oorlog, welke ons bedreigde, schijnt voor 't oogenblik geweken. Of het ondertusschen geheel zuiver aan dien horizon is, zoude ik nog betwijfelen; er schijnt iets tusschen O(ostenrijk) R(usland) P(ruisen) en E(ngeland) omtrent het Turksche Rijk op 't til te zijn; men spreekt van eene verdeeling, doch dit is wat kras, maar wat het ook zijn moge, indien zij Vrankrijk weder buiten de zaak gelaten hebben, zooals zij omtrent de Egyptische kwestie in 1840 deden[1)], dan lopen wij steeds veel gevaar. Want L(ouis) P(hilippe) kan zich ten tweede maal door de overige mogendheden niet voor den gek laten houden. - De Engelschen zitten lelijk in die Chineesche zaken verward en zijn nog niet aan 't einde van dien oorlog[2)]. Doch ik kan u

1) Zie bldz. 294.
2) De Opium oorlog (1840-1842), waarbij van Engelsche zijde de vrijheid van den handel op China, de exterritorialiteit van de Engelsche onderdanen is dit land en de diplomatieke vertegenwoordiging de inzet vormden.

daarvan niets melden, dat U niet oneindig beter dan aan ons bekend is. Gij zijt à la source op Java en ik wacht het nieuws hierover van Uw Ed. Hunne Europesche zaken zijn ook niet op den besten voet; de overwinning door Peel in het parlement behaald brengt hunne zaken op eenen lossen voet de ontbinding van die vergadering zal nu volgen, daarna nieuwe electiën en hoe die zullen uitvallen is altoos eene loting. Het is curieus, dat wij na eene zoo langdurige vrede overal de regeringen in 't naauw zien en zij allen bijna zware leeningen moeten aangaan. De Fr. spreken van 6, 700 millioenen of 't niets is, de Engelschen moeten ook al leenen. Oostenrijk en Rusland blijven niet ten achteren. Die kwaal van schulden te maken schijnt al zeer algemeen. Om het de gouvernementen af te leeren, moesten de gewone burgers van den Staat de beursen maar gesloten houden. Dit geschied niet, en integendeel, men schijnt niet zoo veel aan de markt gebragt te kunnen worden of het wordt altoos weer geslikt.

Uwe comptanten zullen wij echter maar blijven bewaren en alleen dan wat aankopen, wanneer het een of ander mogt uitgeloot en afgelost worden. Bij uwe komst vindt gij dan een aardig sommetje bijeen. Maar wanneer zal die komst zijn? Ik merk nog niets van het uitzenden van uwen opvolger en die zal toch eerst op Java moeten aankomen, alvorens Uw Ed. de terugreize zult kunnen aanvaarden. Voor 't begin van het volgend jaar durf ik mij nu met uw retour niet vleyen. Wij en alle uwe vrienden verlangen zeer Uw Ed. en mevr. Lucas in gezondheid weder in ons midden te zien. Na eene 4 à 5 jarige afwezigheid zult gij zeker veel veranderd vinden. (Volgt slot).

Batavia den 25 Augustus 1841[1]. No 10.

Edelmogende Heer en Vriend.

Juist waren mijn vrouw en ik op het dagelijksche gewone uurtje ('s namiddags 1 uur) gisteren bezig wat vruchten te eeten, toen een oppasser van mijn bureau my UEd. mog.[s]

1) Ontvangen 31/12/1841.

geeerde missive van den 17en April ll. no. 9 overhandigde. Alvorens dezelve te openen, dronken wij met een glaasje madera op de gezondheid van de heer en mevrouw Luzac en nu de brief geopend, ontwaarde ik daaruit al spoedig, dat de door UEd. mog. aan mij geschrevene brief van den 14en January met de rekening courant over 1840 met het schip Overyssel verzonden bij het stranden van dat schip en totaal blijven daarvan op de Z.O. hoek van het eiland Balie in het ongereeden waren geraakt, alzoo ik dezelve niet had ontvangen, zijnde er slechts eenige brieven en waarvan sommige nog door- en doorweekt van het zoute water onleesbaar waren aan de wal gebragt, het is zonderbaar, dat dat schip van het oogenblik dat hetzelve uit Texel is uitgezeild, met tegenspoeden heeft geworsteld en geeindigd is met te vergaan. Wat de voorname oorzaak is dat kapitein Blom zijn schip verzeild heeft is hier nog niet met zekerheid bekend, doch eene zaak is zeker, dat hij de Baliewal voor de Javawal heeft aangezien en waardoor hij in het volle vertrouwen zijnde dat hij straat Balie omzeilde en klippen onder water vooruit voor rafeling van stroom aanzag, zijn schip daarop verzeilde. De Balieneezen hebben alles geplunderd, zoodat de passagiers en equipage genoegzaam niets dan hetgeen zij op hun lijf hadden, hebben gered. De kolonel Lucassen, die met zijn familie en vrouw in hoogzwangere staat daar aan boord waren, zijn om zoo te zeggen totaal geruineerd; de goede mevrouw Lucassen is weinige dagen daarna te Balie Badong bevallen, een fataale historie voorwaar!

Uit UEd. mog.^{s} schrijven ontwaar ik, dat naar aanleiding van mijn aan UEd. mog. gedaane verzoek sedert Jan. 1841 mijne gelden voortspruitende uit renten en vast tractement niet meerder zijn belegen. Ik heb dat verzoek indertijd gedaan omdat ik zeker had verondersteld dat ik op mijn verzoek in Juni 1840 aan het Ministerie van Marine en Koloniën gedaan, om vervangen te mogen worden, nu reeds op mijn terugreis naar Nederland zoude zijn geweest, maar daar ik nu uit particuliere brieven door mij zelve, ook door andere personen alhier ontvangen, ik het als vast kan stellen, dat ik in den loop van dit jaar stellig niet en welligt niet voor Maart of April 1842 zal vervangen worden, moet ik UEd. mog. nu verzoeken om wanneer daartegen bij Ued. mog. geen bedenkingen zijn, maar verder effecten voor het ledig liggende geld aan te kopen, doch daar ik of in het geheel

niet of maar zeer weinig contanten uit dat rijke O.I. zal t' huis brengen, zoude het mij aangenaam zijn, dat ik over een 3 à f 4000. - konde beschikken bij mijn arrivement. UEd. mog. zal wel te weten kunnen komen wanneer mijn vervanger Nederland zal verlaten en daaruit eenigsints kunnen afleiden mijn vermoedelijke aankomst in het Vaderlandje. Het is mij onverklaarbaar dat de minister Baud geen dispositie op mijn voormelde verzoek heeft genomen; ik verbeelde mij dat ik zonder hoogmoedig te zijn, wel had mogen verwachten, dat een S.B.N., iets vragende, daarop antwoord had bekomen. De Minister Baud schijnt de snaar ook niet te hebben aangeroerd, toen UEd mog. met de Generaal Riesz bij Z. Excell. hebt gedineerd. Dat de Generaal UEd. mog. bevallen heeft, is mij hoogstens aangenaam te vernemen. Het is een flinke mensch en die het welligt nog verder in de waereld zoude gebragt hebben, wanneer hij nu en dan wat minder openlijk voor zijne gevoelens, in strijd met die van hooge personen, ware uitgekomen. Maar het kost veel moeite voor openhartige caracters hun gevoelens niet te uiten, al lijden onze tijdelijke belangens daarbij. Dat Z.M. Willem den 2e bij het aanvaarden der regeering in groote beslommeringen is gekomen, is gemakkelijk na te gaan. Die kerkelijke zaken zijn ook alleronaangenaamst. Ik kan mij er niet over uit laten, want ik heb te weinig doorzicht in zoodanige verhevene zaken. Nieuws, de kolonie aangaande, weet ik niet te melden. Alle de onlangs over dit gewest geschrevene boekjes zullen UEd. mog. hebben doen zien, uit welke verschillende oogpunten dezelfde zaken beschouwd worden. Maar genoeg op Java blijft het steeds rustig, op Sumatra is het nu ook kalmpjes, de geleerde zeggen, dat op dat eiland nu ook weinig vrees meer is voor oproeren. Ik zoude daaraan meer geloof hegten, wanneer ik die aria niet meermalen te voren had horen aanhefffen, maar ook van de andere zijde moet ik mij bij het oude spreekwoord bepalen, geen ellende voor de tijd.

Dat UEd. mog. en de waardige mevrouw Luzac steeds gezond zijt, was ons regt aangenaam te vernemen; met mijn vrouw en mij gaat het Goddank ook wel, mijn vrouw immer perfect gezond, zoodat wanneer dit zoo blijft ik niet zal 't huis varen alvorens door een ander vervangen te zijn. Het fregat de Maas, waarmede ik in 1838 naar hier ben gestevend en hetwelk den 20 January Batavia heeft verlaten om te repa-

trieeren, heb ik vernomen dat met vele zieken en na 14 menschen op de reis verloren te hebben, den 6en Mei in Texel is binnengevallen. Onze arme zeelieden schijnen maar slecht tegen dat climaat te kennen, vooral wanneer er veel genavigeerd wordt. Een klein staaltje daarvan is dat de Maas in July 1838 met 300 koppen hier is gekomen en met 200 in Jan. 1841 in 't huis gevaren. Ruim 70 zijn daarvan in dit gewest overleden. Onlangs hebben wij aan de Cholera Morbus op de Rotterdam een kapitein luitenant en 14 matrozen verloren; ik beklaag dikwijls de arme schepeling op Batavia en langs de kust van Sumatra, alwaar de arme tobberds te ver van de wal leggen om te kunnen passagieren, soms in geen 2 jaren aan de wal zijn geweest, dan ziek naar het hospitaal te zijn gebragt en hersteld daaruit weder onmiddelijk naar boord terugkeeren. Buiten Batavia, waar thans de meeste Europ. familien wonen, is het vrij gezond, vooral wanneer men goed kan leven en matig leeft, niettemin doet dit warme climaatje de krachten spoediger dan in Holland afnemen.

Mijn brieven van den 29 Dec. 13 Jan. 1841 No. 9 - 20 April 1841 No. 10 in duplicaat op 1 Mei hoop ik UEd. mog. zullen zijn geworden. De verwisseling van de syndicaten in andere effecten was mij aangenaam te vernemen, want ik vertrouw die zaken niet al te best. De wrn. G. Generaal Merkus wenscht een ieder dat effectief zal benoemd worden. Nahuis heb ik gezien dat gepensioneerd is, met een uitzet van kommandeursorde der Nederl. Leeuw; men weet hier er een oogenblik is geweest, dat Z.Ed. veel kans had om door Z.M. tot G. Gl. benoemd te worden. Alhoewel Nahuis een mijner oudste vrienden is, mag ik niet verzwijgen dat zijne genoemde benoeming over het algemeen niet zoude hebben bevallen. - Merkus is de algemeene roep dat benoemd moet worden. Ik krijg daar op het oogenblik het boekje terug: Bijdrage tot de kennis van den voormaligen en tegenwoordigen staat onzer O.I. bezittingen, (Amsterdam P.N. van Kampen, 1841), waarvan, zoo men als zeker stelt, de luitenant kolonel van de Genie van de O.I. Armee de Vaynès van Brakel, thans in Nederl. de schrijver is, en hetgeen ik aan één mijner kennissen had geleend. Het briefje dat ik daarbij heb bekomen, sluit ik hierbij in om, zooals ik hier in te voren aanhaalde, te doen zien, hoe verschillend over dezelfde zaak wordt geoordeeld. De Vaynès wordt voor een zeer

knap genie officier gehouden en bij de schrijver van het briefje is Salomon ook perfect 't huis. Verscheur het svp. na lectuur en nu waarde heer en vriend, zal ik afbreken, UEd. mog. en de waardige mevrouw Luzac mijn vrouws en mijne respectueuse en vriendschappelijke groete aanbiedende, terwijl ik mij in UEd. mog. vriendschap steeds aanbevelende, daarbij met de meeste gevoelens van hoogachting het genoegen heb te zijn

Edelmogende Heer en Vriend

UEd. mog.^{s} zeer dw. d^{r}. en vriend E. Lucas.

Leyden den 20 September 1841.
No. XI.

Ik heb uwen zeer aangenamen van den 20 April No. 10 in het begin dezer maand ontvangen en met denzelven de wissel op de Handelmaatschappij groot f 2000. - en de missive aan den Heere Kolff. Met het meeste genoegen heb ik uit uw schrijven gezien, dat de staat van Uwe gezondheid beter was, dan hij eenige maanden te voren geweest is en dat de waardige mevrouw Lucas voortdurend eenen gewenschten welstand geniet. Dit is het cardinale punt, het wordt steeds door mij in uwe brieven met gretigheid opgezocht. De goede hemel geve, dat de beste gezondheid ulieder deel blijve en op de terugreize naar het vaderland, welke nu zeker niet lang zal uitgesteld worden, vergezelle. - Dat de Heer Machielse[1)] U zal komen vervangen, en met de Palembang spoedig moet arriveren, zal U zeker reeds bekend zijn. De couranten kondigen ons dit nieuws sedert eenige dagen aan en de Heer Baud heeft het mij de l.l. week bevestigd.

Ik heb uit Uwen laatsten gemerkt, dat UwEd. mijn brief van den 14 January dezes jaars No. 8 nog niet ontvangen hadt, doch ik kan mij hierover niet verwonderen, nu ik gemerkt heb, dat het schip Overijssel, waarmede hij tot U moest komen, eerst in April Engeland verlaten heeft. Sedert schreef ik UwEd. kortelijks den 17 April no. 9, per post en meer omstandig No. 10 ook per post, den 21 Juny jl.

1) J.P. Machielsen. Hij overleed in Ned. Oost Indië 15 Nov. 1849; vice admiraal, kommandeur der Zeemacht in Oost Indië en inspecteur der Marine aldaer.

(Hierna over fin. zaken, de verkoop der fondsen; de steeds groeiende kas ter bestrijding van de eerste kosten na terugkeer in het vaderland.)

Van deze oprigting (der huishouding) sprekende, is het niet te verwonderen, dat ik hier de bede bijvoege, dat UwEd. en mevrouw Lucas toch ernstig aan Leyden zullen blijven denken en ons het genoegen geven UwEd. weder onder onze stadgenooten te mogen tellen. Dat er vooraf een reis naar den Rhijn moet gemaakt worden, zal voor U en Uwe vrouw allernuttigst zijn, na een zoo lang en toch altoos lastig verblijf op zee, doch de haven, waarop UwEd. retourneren moet, zal hoop ik toch altoos Leyden zijn.

Met belangstelling las ik Uwe berigten over het gebeurde op Sumatra en ben het volkomen met U eens, dat die vriendjes daar geenszints te vertrouwen zijn en er eene dubbelde mate van voorzigtigheid zal noodig zijn om de wagen regt te doen lopen. Van eenen nieuwen g.g. vernemen wij hier niets met eenige zekerheid, de generaal List werdt onlangs genoemd, doch dat praatje schijnt nu weer uit. Baud is, geloof ik, de eenige man hier voor die betrekking geschikt, doch wij kunnen hem hier niet missen. Waarom Merkus niet in zijne hooge waardigheid bevestigd? Mij dunkt, dit was 't kortst en 't best. De ministers hier beginnen wrak te staan, nu weinige dagen geleden heeft Verst(olk) zijne demissie genomen, van Maanen staat ook op den sprong[1]. Het is jammer, dat onze regering nog een weinig te onbepaald handeld en men te vergees zoekt welken weg men op den duur bewandelen wil. De koning is vol goeden wil, wij geloven dit alles gaarne, doch hij schijnt te weinig naar een vast zeker plan te werk te gaan. - De oude koning, zegt men, wil hier terug komen tegen den wensch zijner famielje en van de meerderheid der natie. Die man heeft roekeloos zijne reputatie geheel bedorven. Van de kennissen weet ik U niets bijzonders te melden. Bij Dillié is alles wel, bij Levoir blijft het 't zelfde, die man is ongelukkig. Voor de vriendelijke protectie aan den jongen Kroef verleend, heb ik U duizend dankzeggingen van zijn ouders over te brengen, mag ik hem

1) Mr. Johan Gijsbert baron Verstolk van Soelen, geb. Rotterdam 16 Mrt. 1776, overl. Joelen 3 Nov. 1845, minister van buitenlandsche zaken. Cornelis Felix van Maanen, geb. 's Gravenhage 9 September 1769, overl. aldaar 14 Februari 1849, minister van Justitie.

voortdurend aanbeveelen? Mevrouw van Alphen laat U op 't hartelijkst groeten. Zij was zeer gevoelig aan uwe hartelijke deelneming in haar ongeluk. Zij is wel, haare brave kinderen ook. Zeer waarschijnlijk zal zij dezen winter buiten blijven. Groet svp. den heer Cuningham van Alphen voor mij, en wil mij na het ontvangen de hartelijke groeten aan mevr. Lucas van mijne vrouw en van mij opregt geloven

t.t.L.

Leyden den 18 October 1841[1].
No. XII.

(Na zijn brief van 20 Sept. jl. No. 11 heeft Mr. Luzac den brief uit Indië dd. 1 Mei ontvangen, met de duplicaatwissel van f 2000. - op de Handelmaatschappij.)

Zoo verre ik kan nagaan heb ik tot heden alle uwe brieven ontvangen, die waarmede ik het jaar opende, den 14 January jl., heeft het geluk niet mogen genieten U te berijken en is de Hemel weet waar aangeland. Ik had gedacht zeer voorzichtig te handelen met gedurende den vorst mijne depêches voor UEd. gereed te maken om ze dan dadelijk, bij 't openen den scheepvaart naar Java te doen vertrekken. Ik volvoerde dit voornemen geheel en zond U op 14 Jan. mijne afrekening met eenen zeer omstandigen brief, ongelukkig vertrokken die stukken met de Overijssel kapitein Blom en zullen nu wel zeer waarschijnlijk in het ramspoedig lot van die bodem gedeeld hebben en geheel verloren zijn geraakt. Weinige dagen geleden heb ik het treurig lot van dit schip en van deszelfs equipage en passagiers vernomen en heb dadelijk de resolutie genomen, andermaal mijne afrekening over het gepasseerde jaar af te schrijven en U met de capitaalrekening toe te zenden. Daar ik Uw Ed. nu zeer waarschijnlijk na het vertrek van de Palembang niet meer schrijven zal, heb ik begrepen mijne rekening van dit jaar, tot 1 October incluis, hierbij te moeten voegen, ten einde Uw Ed. in staat te stellen over den stand uwer zaken zoo goed mogelijk te oordeelen. Ik hoop verder bij Uw retour het ontbrekende aan te vullen, daar ik, bij de afreize van de Palembang vóór nieuw jaar, de gewone afreekening zeker na dien tijd niet naar Java

1) In margine: Vertrokken met de Palembang, kapt. Treudenberg den 27/10/1841. Gezien 28/10/41 bij Hastings. a.H.b. 2.11.41.

zenden zal. Zij zoude UwEd. zoo als ik hartelijk hoop en wensch, niet meer op het Koningsplein aantreffen.

Sedert mijnen laatsten van 20 September No. 11 is er waarlijk weinig van eenig belang gebeurt. Dat de heer Verstolk zijn ontslag gevraagd en bekomen heeft en hij nu door den heere Huissen van Kattendijke[1)] zal vervangen worden, zullen de nieuwsbladen U reeds geleerd hebben of zijn Ed. echter dien post lang zal bekleeden, wordt zeer betwijfeld. Men denkt algemeen dat de Heer van Zuylen spoedig zal optreden. Na vrij levendige beraadslagingen is eindelijk onze begrooting voor de 2 volgende jaren aangenomen. En hiermede hebben de ministers eenigen tijd rust bekomen onze vergadering of zitting wordt heden wel geopend, doch zal in de eerste weken niet veel werks opleveren. Wij hebben het in de laatste 2 maanden druk genoeg gehad[2)].

Batavia den 18e Januari 1842.
No. 12.

Edelmogende Heer Veelgeacht Vriend.

Daar gewoonlijk in het laatst van December of tewel zeer in het begin van January schepen uit Holland hier aan komen, die in October het vaderland hebben verlaten, als makende dezelve meestal in die tijd zeer korte reizen, heb ik het al van den eenen week tot den anderen uitgesteld om UEdm. in antwoord op uw aller vriendelijkste brief van den 21e Juny ll., den 3 November door mij ontvangen, in verband met tijding welke ik omtrent mijn vermoedelijke terugkeer met mijn vrouw naar het Vaderland voor nu had gehoopt te zullen hebben ontvangen, eenige regelen te schrijven. Doch daar dit jaar daarop een uitzondering maakt en het onzeker is hoe lang die met reikhalzend verlangen tegemoet gezien wordende scheepjes nog kunnen weg blijven, zal ik de pen zonder de aankomst daarvan af te wagten, maar weder opvatten om UEd.mog. iets van mijn vrouw en mij te doen hooren. Sedert mijn laatste van den 25 Augustus no. 10,

1) Mr. Johan Willem baron Huyssen van Kattendijke, geb. Middelburg 16 Mei 1782, overleden te Parijs 12 Mei 1854; hij was secretaris v.h. kabinet des konings, hofmaarschalk, lid v.d. rekenkamer en van de ridderschap van Holland, minister v. buitenlandsche zaken en Minister van Staat.
2) Hier breekt de brief zonder meer af.

verzonden 4 Sept., is het mij aangenaam te kunnen melden wij Goddank beide niettegenstaande het hier thans maar in het geheel niet gezond is, steeds welvarende blijven en vooral ik in high spirits ben om 't huis te varen; de reden die mij zoo zeer doet verlangen om toch eindelijk in dit kommandement vervangen te worden, alhoewel ik bij voortduring alhier met de meeste onderscheiding door de G^{r}. G^{l}., ja door een ieder, behandeld wordt, en waarin ook mijn vrouw deelt, zal ik UEdm. liever mondeling mededeelen, wanneer het opperwezen mij de zegen schenkt de vaderlandsche grond weder te betreden, dan hier in vermelden; zooals ik in deze aanhaalde is het hier thans zeer ongezond en daarin deelt vooral de marine en wel de ekwipagie van Z.M. fregat Bellona en drie koopvaarders, alle op Onrust in timmering; om UEd. mog. daarvan een idee te geven, moet U weten, dat van de ekwipagie van dat fregat, sterk 233 koppen, waarmede hetzelve in het laatst van September a.p. uit de Moluccos is gekomen, waarvan destijds 24 ziek waren, den 1 Jan. slechts 34 koppen, alles te samen genomen officieren etc., tot den dienst over had; 22 waren toen reeds overleden, terwijl er nu nog 144 in het kospitaal te Weltevreden liggen. De kapitein ter zee Geesteranus, kommandant van die bodem, is ook overleden, terwijl van een der drie koopvaarders, sterk 30 man, op één oogenblik alles ziek is geweest; dat zijn zoo van die buitenkansjes, die men hier nu en dan heeft. Onrust, over het algemeen naar mijn gevoelen niet ongezonder dan de reede van Batavia, alhoewel professor Blume[1)] indertijd moet hebben beweerd, dat Onrust zoo ongezond is dat er geen mins op kan leven, is het op dat eiland voornamentlijk sedert November fameus ongezond geweest; met de kentering van de Oost op de Westmousson en voordat de regens goed doorkomen, vindt zulks meermalen plaats: nu begint het echter weder wat te luiven, maar men zoude ook kunnen zeggen faute de combattant point des combats; geene schepelingen dus ook geen zieken. Over het algemeen liggen er van de marine alhier in het ziekenhuis 60 a 80 en thans is het getal 234 schepelingen. Het is niet te ontkennen, dat men hierdoor

1) Carl Ludwich Blume geb. te Drechsler in Brunswijk 9 Juni 1796, overl. Leiden 3 Febr. 1862, was aanvankelijk als vaccine-inspecteur in Indië werkzaam, later hoogleeraar in de wis- en natuurkunde te Leiden. Zie N. Ned. Biografisch Woordenboek VIII, 132.

de menigvuldige sterfgevallen, die voornamentlijk op de schepen plaats vinden, daarover minder lang denkt en spreekt dan in Holland, doch dit neemt niet weg, dat wanneer men verscheiden zijner kameraden en andere brave schepelingen zoo spoedig achtereenvolgende ziet ten grave dalen, men daarbij niet zeer opgeruimd blijft. Vele laten vrouwen en kinderen achter, waarvan maar zeer weinige buiten het weduwepensioen eenig inkomen hebben en die goede zielen zijn daardoor dan ook zeer te beklagen. Verbeeld U dat hier gewonelijk 3 kapiteinen ter zee zijn, die om de 2 jaren worden vervangen, dus 6 in de 4 jaren en alhoewel ik slechts 3½ jaar hier ben, heb ik er 3 ten grave zien dalen. Het is wonderbaar, dat in sommige tijdvakken de sterfte nog al niet groot is, terwijl dan daarna soms, als om de schade weder in te halen, zooals nu het geval is, vele Europeezen uitstappen. Het is hier een overheerlijk land voor promotie, waarin wij echter tot den Nederlandsche marine behorende, minder deelen; want de bootafhouders van ons corps in Holland en die welligt nu en dan nog met genoegen vernemen, dat kapitein Jas plenty van hunne kamaraden om plaats tot bevordering te maken, wegsleept, zonder nog te gewagen, dat zij welligt digt bij het vuur zittende nog bij keus avanceeren, zijn de eenigste die daarbij profiteeren en worden diegene welke hier zijn, al niet vergeten, dan toch zien zij die warme broeders aan hun voortrekken.

Op Java en de andere Nederlandsche bezittingen in dit gewest gaan de zaakjes thans rustig voort, op Sumatra schijnt ook alles rustig, onze laatste tijdingen vandaar lopen tot 6 January. Met ongeduld ziet men de tijding tegemoet of er al of niet een G^{r} Generaal zal uitkomen, dan wel of de heer Merkus in die betrekking zal bevestigd worden. Dit laatste is de algemeene wensch in N. Indië; ik heb op mij genomen UEdm. van Z. Excellentie te groeten waaraan ik bij deze voldoe. - Willem Dillié past steeds goed op, ik heb aan onze vriend Dries[1)] kortelings kunnen schrijven, dat haar zoon tot 2e kommies was bevorderd; hij heeft nu daardoor iets meer dan f 200.- 's maands, een tractement voldoende om op een bedaarde en fatsoenlijke manier in alle zijne behoeftens te kunnen voorzien. De luitenant Kroeff is gezond en thans te Sourabaya, hij past ook goed op; het is echter goed

1) Zie bldz. 246 noot 3.

voor hem, dat hij vaart en niet veel in een haven ligt, vooral niet op Java, want hij houdt nogal van pretjes; en dit alles kost geld. De oude schout is er opgesteld dat de heeren jonge officieren intijds de waarde van het geld leeren kennen en die dat niet doen, raken wel eens onklaar van den ouden Heer. De zoon van de Heer van Reede van Oudshoorn[1], adelborst 1e kl. op de Bellona, heeft ook een herinnering aan kapitein Jas gehad, doch is nu weder hersteld.

Uit UEdm. schrijven ontwaar ik met dankbaarheid mijne geldelijke belangens zoozeer door U worden behartigd, ik wensch met UEd. vrijhartig dat de bedaarde gezondheid van den Heer Baud en de goede directie van de tegenwoordige Gouverneur Generaal a.i. de overspanning etc. langzamerhand zal doen temperen. Ik vrees echter met vele andere dat het bij die vrome wensch zal blijven, men wil in het moederland in eens te veel van de kolonie trekken, daarbij wordt deze kolonie in het vaderland geregeerd en dit beschouw ik even verderfelijk en ondoelmatig, als dat een Gr. Gl. zich volstrekt niet om de belangen van het vaderland bekreund. Wat gaat ook de N.H.M. met een groote som die deze kolonie opbrengt, schuiven, ik wil volgaarne geloven, dat een vrije handel in dit gewest volstrekt niet met onze belangens zoude overeenkomen, evenmin houde ik het er voor dat den handel door de N.H.M. als het ware bij uitsluiting gedreven wordende met onze belangens overeen te brengen is. Naar het pensioen aan mijn vriend Nahuys toegekent af te meten, alsmede aan gratificatiën aan sommige uitverkorene geschonken, zoude men denken er volstrekt geen gebrek aan geld in 's Lands kas is. Dat Andringa de Kempenaar[2] in zoo hooge gunst bij het gouvernement in Nederland is aangetekent, heeft men zich alhier hoogstens over verwondert, te meer wijl hij hier als een gemeene suppliant te boek staat. De algemeene wensch is dan ook, dat men hem maar in Holland met weldaden overlaad, mits men hem maar niet naar Java laat komen. Kruseman[3] wordt

1) Eduard, geb. Leiden 15 Dec. 1818, overleden als luitenant ter zee 19 Apr. 1852 op weg naar Nederland.
2) Zie hiervoor bldz. 315, noot 2.
3) Johannes Diederik Kruseman, geb. Amsterdam 16 Mrt. 1794, directeur generaal van Financiën in Nederlandsch Indië; hij overleed te 's Gravenhage 13 Jan. 1861.

hier niet voor onknap gehouden, doch houdt men het er ook tevens voor, dat hij door zijn fluweele tongetje meer van zijne capaciteiten doet geloven, dan hij bezit. Hij komt mij voor een planne maker te zijn; wanneer ik wel geinformeerd ben, heeft hij reeds zoo wat van die verhevene denkbeelden alhier aan het gouvernement voorgedragen, en welke meer als iets nieuws dan doelmatig en met 's lands belangens overeenkomende geacht kunnen worden te zijn. Hij is niet misdeeld van wind. Zijn komst heeft onder de oude ambtenaren veel ontevredenheid veroorzaakt, het is ook zeer ontmoedigend dat iemand, zooals Kruseman, 10. 11. of 12 jaren uit de kolonie geweest zijnde, ter prejuditie van respectable en knappe Indische heeren weder terug komt en zooals nu het geval is met de betrekking van Directeur-Generaal gaat schuiven.

De heer Serrière zegt men dat gouverneur van de Moluccos zal worden, dien heer staat hier niet zeer gunstig aangeteekent in de opinie van fatsoenlijke menschen. De brave Cleerens bevalt het goed te Tjanjor en heeft daarbij het genoegen Mevrouw Cleerens tegenwoordig zeer gezond is; ik heb hem, ook mevrouw, reeds van UEd. mog. gegroet alhoewel de residentie van de Preanger geen der lucratiefste is, is er toch altoos iets over te houden. - Onze goede van Alphen zal ik bij terugkomst in het vaderland dan ook onder het getal mijner oude vrienden missen. Weinige zijn er meer over van diegene, welke ik hier in 1804. 5. 6. en 7 heb gekent en nu Geesteranus overleden is, ben ik in ons corps nog de eenigste over van de Etat Majoors van de vloot van de vice admiraal Hartsinck[1)], waarmede ik als jong officier ter reede Batavia in Februari 1804 ankerde. Wanneer ik dit naga, alsmede eens overdenk tegen hoevele oogen ik op dit levenspad dikwijls geworpen heb, kan ik het opperwezen

1) Pieter Hartsinck, geb. c. 1760, overleden te Baltimore in 1808. In last had hij de stad en haven van Batavia tegen een vijandelijken aanval te beschermen. Een te strikt opvolgen van het hem gegeven bevel had tengevolge dat een Engelsche retourvloot, uit China komende, onze strijdmacht ontging. Moeilijkheden Hartsinck hierover in den weg gelegd, deden hem ontslag nemen uit den zeedienst. Kort voor zijn dood werd hij tot vice-admiraal bevorderd. Zie J.C.E. Bartelds in N. Nederlandsch Biografisch Woordenboek VIII, 701.

niet genoeg danken voor de gevaren waaruit ik dikwijls gered ben en voor de zegeningen, die ik in alle opzigten in ruime mate met mijn vrouw heb mogen ondervinden en waarvan ik dan ook wanneer het mijn tijd zal zijn om voor goed ten anker te komen, in kalmte en tevredenheid de oogen hoop te zullen sluiten. Coos van Alphen, assistent resident te Samarang, maakt het voor zoover ik weet goed, men heeft gezegd hij verlieft is geweest op eene der freules Holmberg de Beckfeldt[1)], zij hebben in den Haag school gelegen bij de vorige gouvernante van de van Alphen's, maar daar ik er in lange niet verder van gehoord heb, heeft hij of een blaauwtje gelopen of is het maar een vertelseltje geweest[2)]. Met veel veel genoegen ontwaar ik, dat Z.M. Willem de 2e goed bevalt, ik hoop dit zal blijven voortduren, want door eensgezindheid tusschen de koning en de natie kan en mag men verwagten, dat wij uit de finantieele ongelegenheid, waaronder wij allen zuchten, eenmaal zullen gered worden. Het heeft vele menschen leed gedaan UEdm. bedankt heeft voor de benoeming van staatsraad, men voed nu de hoop u minister van Justitie zult worden; enfin hetzij minister van Justitie, hetzij lid van de Staten Generaal, te veel bewijzen heeft mijn vriend Luzac gegeven, dat, in welke betrekking ook, de belangens van het dierbaare vaderland immer bij hem op de voorgrond staan en met gepaste klem worden behartigd.

Den 24 January 1842.

(Volgt eene mededeeling over de toezending van een wissel van f 2000.- voor zijn kas, daar de schout bij nacht in het vaderland contanten noodig zal hebben om een huis te koopen en meubelen. Lucas verwacht dat morgen of overmorgen een schip naar Nederland zal vertrekken.)

Edelmogende Heer Veelgeachte Vriend UEd. mog. Dw. Dr. en Vriend

E. LUCAS.

P.S. Vrijdag den 28 Jan. Na het schrijven van de voor-

1) Het waren er drie, geboren resp. in 1820, 1821 en 1823. Cf. Ned. Adelsboek 1933, bldz. 281.
2) Hij zou - zie hiervoor onder noot 1 bldz. 250, op 1 Mrt. 1842 te Semarang zijn overleden.

gaande regelen zijn hier den 24 's namiddags twee koopvaardijschepen uit Nederland aangekomen, de Mercator van Hellevoetsluis en de Zeeuw van Middelburg, beide den 4^{en} October gezeild. Door de kapiteinen van die schepen is op de hoogte van de kaap Verdische eilanden een Nederlandsch oorlogsfregat gezien, voerende de S.B.N. vlag en stevenende zuydwaarts; ik maak daaruit op, dat aan boord van dat fregat mijn vervanger zal zijn. Overigens is mij daarvan volstrekt niets bekend. Ik reken dat het fregat hier in het begin van February kan aankomen en wanneer dit het geval is, hoop ik primo Maart Java te verlaten. Of dit met een oorlogschip of koopvaarde(r) zal plaats vinden, is afhankelijk van de orders, die ik daaromtrent van de Minister van Marine en Koloniën met mijn vervanger hoop te ontvangen. Ik verzend deze met een Nederlandsch schip, waarvoor morgenochtend het postpakket sluit.

No 13.
Batavia den 31 January 1842.

Edelmogende Heer Veel geachte Vriend!

Den 28^{en} dezer heb ik UEdm. met de Nederlandsche koopvaarder Mercurius, bestemd naar Middelburg geschreven en waarmede ik tevens een (privé) wisselbrief, groot f 2000. - ten laste van de N.H.M. te Amsterdam aan u heb gezonden. Bij deze heb ik het genoegen UEdm. de tweede wisselbrief dier som te doen geworden en wel met het schip De Maas, dat morgen Java zal verlaten en bestemd is naar Hellevoetsluis. - Sedert mijn laatste valt er niet veel merkwaardigs te melden, dan alleen, dat er geen gunstige berigten van Sumatra alhier zijn ontvangen, daar omtrent zijn twee verschillende lezingen. De 1e is een berigt van de gouverneur van Sumatra's Westkust, waarbij wordt vermeld, dat er onder de inlanders weder iets tegen ons gouvernement broeide en daartegen de noodige maatregelen van voorzorg waren genomen; de 2e is met een schip aangebragt eenige dagen later van Padang vertrokken; de kapitein heeft verhaald, dat er inderdaad een opstand was uitgebroken, waarbij 2 officieren en 40 man zouden zijn omgekomen en de kolonel Michiels[1)] met alle beschikbare banjonetten van Padang is opgerukt.

1) Zie over dezen hiervoor op bldz. 311 (noot).

Daar er van dit laatste niets officieels bij het gouvernement is ingekomen, wordt er over het algemeen niet veel geloof aan gehegt; enfin spoedig zullen wij er wel iets naders van hooren, maar hoe dit ook al weder moge aflopen, ik houde het er voor dat, die gerust op de Sumatrasche zaken inslaapt, zeer verkeerd doet, er is te weinig magt voor het groote terrein dat wij bezet hebben en hiermede eindig ik, UEd. mog. en mevr. Luzac mijn vrouws en mijne respectueuse groeten hierbij aanbiedende, terwijl ik daarbij het genoegen heb te zijn, Edelmogende Heer veel geachte Vriend

UEd. mog. Dw. Dr. en Vriend E. Lucas.

Batavia den 22 February 1842.
No. 14.

Edelmogende Heer en Vriend.

Eindelijk is dan toch de lang gewenschte Palembang en vooral mijn vervanger de S.B.N. Machielsen voorleden Zondag den 20e dezer aangekomen. Ik had het genoegen daarmede te ontvangen UEd. mog. hartelijke regelen van den 18e October en daarbij gevoegde administratierekening over 1840 en 1841 tot 1 Oct. en kapitaalrekening over 1838, 1839 en 1840. Andermaal waarde vriend, moet ik U bedanken voor de moeite, die UEd. m. zich steeds geeft om mijne geldelijke aangelegenheden met zooveel belangstelling te behartigen, en waarvoor ik het genoegen hoop te hebben UEd. mog. in July in persoon nochmaals mijne erkentelijkheid te betuigen.

UEd.mog. brief van den 20e September heb ik den 6e dezes ontvangen, twijffelende niet, of mijn laatste van den 31 Jan. Nr. 13 zal UEd. mog. over een paar maanden geworden is. Er vertrekt heden een schip en haaste mij UEd. mog. door een paar regelen kennelijk te maken, dat mijne vrouw en ik in de eerste helft van Maart in de Palembang de terugreis naar het dierbare vaderlandje denken aan te nemen, want de order is door mij met dat fregat ontvangen, dat ik daarmede moet repatrieeren. Wij zijn nu in eene verschrikkelijke drukte; mijn vrouw met het pakken en ik om de S.B.N. Machielse met de zaken het kommandement betreffende bekend te maken en over te geven. Vrijdag den 4e Maart verkoop ik mijn huisraad, rijtuigen, paarden etc., ga dan afscheid nemen te Buitenzorg bij Z. Excellentie Merkus en

mevrouw en hoop 8, 9 of 10 Maart zee te kiezen. Gaarne zoude ik vriend Dillié een paar woorden geschreven hebben, maar ik heb daartoe waarlijk geen tijd. UEdm. zult dus wel de goedheid gelieven te hebben ZEd. van ons vermoedelijk aanstaande vertrek van hier te informeeren. - Mijn vrouw, ook ik bieden UEdm. en de waardige Mevrouw Luzac onze hartelijke groeten aan en heb ik het genoegen te zijn

Edelmogende Heer en Vriend

UEdmog. Dw. Dr. en Vriend

E. LUCAS[1].

1) In begin Juli 1842 vertoefde de schout bij nacht te Amsterdam, alwaar hij den 11en van die maand Mr. Luzac ter zake van het gevoerde beheer over zijne geldzaken dechargeerde. Uit eene brief van Mr. L. blijkt, dat de echtparen elkander in September in Parijs zouden ontmoeten.

Het discours of de kroniek der heeren van Breda
Medegedeeld door P. Placidus Pennings O.M. Cap.

Vlitius stelde in zijne beknopte kroniek der Heeren van Breda, die opgenomen is in den Bredaschen almanak van het jaar 1664, de uitgave van den tekst van de kroniek der Heeren van Breda in het vooruitzicht. Hij eindigde zijne beknopte kroniek aldus: 'Tot wiens eere (nl. van den stadhouder prins Willem II) ick hoope de groote chronycke van Breda getrocken uyt de oude charteren en monumenten, die tot noch toe in het duister gelegen hebben, met Godes hulpe eerlangh in 't licht te sullen geven, van dewelcke dit een cort begrip ende niettemin op goede bewijzen meest steunende is'[1]. Vlitius heeft het bij dit voornemen gelaten.

Het Discours of de kroniek der Heeren van Breda vormt de inleiding van een op perkament geschreven register, 'Perkamentboek' genoemd. Dit register bevindt zich in het Gemeentearchief van Breda. Hierin werden opgenomen 'Oude keuren ende privilegien uit een zeer oudt keurboek in papier, doorgaans meest geauthentiseert'[2]. In het Perkamentboek is slechts een gedeelte van 'Het Houten Boeckxke', het oudste keurboek der stad Breda, overgenomen[3].

1) Vlitius (J. van Vliet), Bredasche Almanak, 1664, blz. 27. Had Van Vliet een kroniek op het oog, verschillend van het Discours, die hij wilde publiceeren? Ofschoon we dit niet konden achterhalen, lijkt het ons niet waarschijnlijk.
2) Breda Gemeentearchief 4.
3) Breda GA 2. Behalve dit oudste keurboek, berusten nog in het GA te Breda: Oud Keurboek uit de jaren 1475/1525, en het Groote Keurboek der stad, dat in 1565 door Peeter van den Broeck afgeschreven is, GA 3 en 5.

Behalve een copie van deze keuren, bevat het Perkamentboek hoofdzakelijk privilegiën, blijde inkomsten, kontrakten, accoorden met andere steden en dergelijke stukken meer, die beter in een oorkondenboek op hun plaats zouden zijn. Al deze stukken, ook het Discours, zijn doorloopend met dezelfde hand geschreven[1]. Dit boek is, zooals de naam reeds zegt, op perkament geschreven in folioformaat; het Discours beslaat ongeveer 28 folioblz.

Vormt het Discours, wat het schrift betreft, met de andere stukken van het Perkamentboek een geheel, ook wat den inhoud betreft schijnt dit het geval te zijn. Het feit, dat aan het Discours een plaats werd gegeven in het Perkamentboek, dat op last der stadsregeering van Breda werd overgeschreven, toont voldoende aan, dat men aan de kroniek een belangrijke waarde hechtte, evenals aan de andere stukken. Het lijkt dan ook, dat het Discours, dat een geregelde opvolging vermeldt der Heeren van Breda, een toelichting moet geven op en autoriteit aan diverse stukken, die het boek bevat.

De resolutie van den magistraat van Breda, waarbij tot overschrijven in het Perkamentboek besloten werd, dagteekent van 5 Mei 1579. Deze luidt als volgt: ‘Alsoo den borgemeester Godert van Luchtenberch bij scepenen in Breda belast is geweest, dat hij het keurboek hetwelck seer versleten was in 't parquement soude doen herscrijven, soo heeft hij dienvolgende bij Bartholemeus van den Corput greffier ende secretaris deser stadt, van Antwerpen doen brengen thien dosijn parquement elck van twee bladeren; welcke thien dosijnen borgemeesteren ende scepenen op huden hebben overgelevert in handen van Tobias de Laet, dienaer ende cosijn van den raedtsheer Michiel Piggen, 't voors. parquement overgelevert. Ende sal men hem den salaris aengaende naemaels accorderen, d'welck hij stelde tot discretie van mijne heeren. Actum etc.’. In margine staat nog: ‘Van het parquement om het keurboeck daerop te bescrijven, te koopen, ende 't selve gelevert in handen van Tobias de Laet clerck van Michiel Piggen’[2].

1) Mr. W. Bezemer, Oude Rechtsbronnen der stad Breda 1892, VIII (inleiding).
2) Breda GA 7 f. 102; 1557 f. 77vo.

In het jaar 1579 treft men het Discours of de kroniek der Heeren van Breda het eerst in zijn geheel aan; dan werd het met andere stukken in het Perkamentboek afgeschreven. Van het Discours bestaan verschillende afschriften en ook zijn er bewerkte, zoowel uitgebreide als beknopte kronieken, die alle vermoedelijk op het Discours steunen. De afschriften, die we hebben kunnen ontdekken, dateeren alle van later dan het jaar 1579; ze zijn dus als afschriften van het Discours of de kroniek der Heeren van Breda te beschouwen, dat zich in het Perkamentboek bevindt.

Er bestaan zeker vijf volledige afschriften. Zoo is er een copie van Mr. Adr. Havermans, die van 1637 tot 1653 griffier was der stad Breda[1]. Verder een copie in de collectie Van Laerhoven, wellicht dagteekenend uit de laatste helft der 17e eeuw[2]. Nog twee andere copieën bevinden zich in de coll. Van Hal[3]. Tenslotte bestaat er nog een volledige copie door Mr. A.G. Kleyn, uit de laatste helft der 19e eeuw[4]. Deze afschriften bevatten verscheidene aanvullingen op het Discours, die echter ten deele onjuist zijn.

Dan zijn er nog eenige uitgebreide en beknopte kronieken der Heeren van Breda te vermelden; deze steunen blijkbaar alle op de volledige kroniek (Discours) der Heeren van Breda. Ze vullen de opvolging der Heeren van Breda verder aan tot het midden der 17e eeuw; ééne zelfs tot den prins stadhouder Willem III. De meest bekende kroniek der Heeren van Breda is wel: 'De Corte Croniek van Breda, Bergen op Zoom ende landen daaromheen enz.' van J. van Vliet (Vlitius), die in den Bredaschen Almanak van 1664 werd afgedrukt. Niet alleen vulde Van Vliet de opvolging der Heeren van Breda tot 1650 aan, hij begon zelfs de vroegste geschiedenis van Breda met de Heeren van Strijen, waarvan het land van Breda in den loop der tijden werd afgescheiden; het discours vangt de geschiedenis der Heeren van Breda eerst met 1100 aan[5]. De vroegste geschiedenis der Heeren van Strijen in verband met hun bestuur over het Land van

1) Breda GA 2204 f. 4.
2) Breda GA, Coll. Van Laerhoven, 2237 f. 89.
3) Breda GA, Coll. Van Hall, 13 129.
4) Breda GA, Coll. Kleyn, 77.
5) Van Vliet o.c. 13.

Breda, werd echter door Mr. A.G. Kleyn en Jhr. Dr. Th. van Rheyneck Leyssius krachtig bestreden[1].

Een andere beknopte kroniek bevindt zich in de coll. Van Hal[2]; verder nog eene in de coll. Van Laerhoven, die reikt tot het begin der regeering van den stadhouder prins Willem III[3]. Tenslotte is er nog een memorie der Heeren van Breda in de coll. Cuypers - Van Velthoven. Het is een uitgebreide kroniek van de geschiedenis van Stad en Land van Breda, waarin chronologisch de gebeurtenissen verhaald worden. Deze memorie begint met het optreden der Franken (6de eeuw) in deze streken en eindigt met 1637. In deze kroniek worden verscheidene gedrukte en mogelijk ook ongedrukte bronnen benut. Zij is waarschijnlijk van de laatste helft der 18e eeuw en telt 132 folioblz. Een later afschrift van voorgaande kroniek telt 228 folio blz.[4].

Als kroniek wordt wel eens een inhoudsopgave vermeld getiteld: 'Een tafel oft register om lichtelyck te vynden copieen van privilegiebrieven', vooraan in het Oude Keurboeck geplaatst[5]. Hier worden de namen van vele Heeren van Breda genoemd, onder wier bestuur de uitgevaardigde stukken verschenen zijn. Deze namen vallen samen met de inhoudsopgave der stukken, welke echter niet het karakter heeft van een kroniek.

Men is er tot nog toe niet in geslaagd, om een oudere of andere kroniek der Heeren van Breda dan het Discours te ontdekken, o.a. noch in het Koninklijk Huisarchief, noch in het Algem. Rijksarchief in Den Haag. Kleyn kende geen andere kroniek der Heeren van Breda dan het Discours, zooals het als inleiding in het Perkamentboek is geplaatst. Elders spreekt Kleyn van het 'geslachtsregister van Piggen', waarschijnlijk hetzelfde als het Discours[6]. Van Rheyneck Leyssius zegt de kroniek (of het Discours) niet te kennen.

1) Mr. G.A. Kleyn, Geschiedenis van het Land en de Heeren van Breda tot de afscheiding van Bergen op Zoom 1861, 32 vlg.; De Nederl. Leeuw, 49e jg. (1931), 321.
2) Breda GA, Coll., Van Hal, 133.
3) Breda GA, Coll., Van Laerhoven, 2237 f. 83.
4) Den Bosch Rijksarchief, Coll. Cuypers - Van Velthoven, 343, 344.
5) Breda GA 3.
6) Kleyn, o.c., 54, 60.

Op verlangen van den magistraat der stad Breda had Mr. Michiel Piggen, raadsheer en lid der Rekenkamer van den Prins van Oranje te Breda, in 1579, zooals reeds vermeld is, het toezicht op zich genomen bij de vervaardiging van het Perkamentboek; de stukken werden door zijn klerk Tobias de Laet 'uyt een seer oudt keurboeck in papier', maar dat zeer versleten was, op perkamenten vellen overgeschreven. Men kan hier de vraag stellen: is in 1579 het Discours of de kroniek der Heeren van Breda ook uit dit 'seer oudt keurboeck' overgeschreven? Zekerheid zal men daaromtrent moeielijk kunnen krijgen, al lijkt het wel waarschijnlijk.

Is dit laatste het geval, dan is de kroniek zonder meer in het Perkamentboek overgeschreven zonder aanvulling tot het jaar 1579. Want het Discours eindigt met het jaar 1545, met de komst van prins Willem van Oranje in de Nederlanden. Was het Discours in 1579 vervaardigd of tot dat jaar aangevuld, dan zou men er de gebeurtenissen in aantreffen, die in het Discours, vooral sedert het optreden van het geslacht van Polanen, geregeld van de Heeren van Breda vermeld worden. Deze ontbreken echter over de jaren 1545-1579 geheel en al, o.a. ontbreken daarin de huwelijksverbintenissen van prins Willem van Oranje vóór 1579. Evenzoo het sterfjaar en de plaats van begrafenis van zijne eerste echtgenoote, Anna van Buren, die al geruimen tijd vóór 1579 in den grafkelder vóór het grafmonument van graaf Engelbrecht II in de Prinsenkapel der Groote Kerk van Breda met haar dochtertje is begraven[1)].

Met de komst van prins Willem van Oranje in de Nederlanden (1545) heeft de laatste aanvulling van het Discours plaats gehad; dan werd ook dáár de wettige opvolging van een lid van den Duitschen tak der Nassau's in de goederen der Nederlandsche Nassau's vastgelegd. Is het alleen toevallig, dat in het jaar 1579 het Discours in het Perkamentboek werd overgeschreven, of zat daar tevens eene politieke bedoeling achter? De Pacificatie van Gent had in 1576 den Prins van Oranje in zijne goederen, door den Raad van Beroerten gekonfiskeerd, weer hersteld; hij had ze echter in 1577 aan de Spanjaarden die de overdracht daarvan bleven

1) Zie het officieel rapport over het onderzoek van den grafkelder in de Prinsenkapel der Groote Kerk te Breda, Dagblad van N. Brabant en Zeeland 3 Maart 1938.

uitstellen, met geweld moeten ontwringen. Heeft men aldus de rechten, die de Prins van Oranje had op zijne goederen in de Nederlanden, nog eens tot uitdrukking willen brengen?

Wat den auteur van het Discours betreft, tast men in het duister. Uit het verschil van een ouder en een nieuwer gedeelte van het Discours kan men zeer zeker tot meer dan één auteur besluiten; het is niet onwaarschijnlijk, dat het Discours nu en dan werd aangevuld. De auteurs kunnen mogelijk ook oudere kronieken benut hebben; maar een bewijs daarvoor hebben we in het Discours of elders nog niet kunnen vinden. Opvallend is wel, dat het eerste en oudste gedeelte van het Discours zoo positief is in de vermelding van data en feiten; hetgeen nog geen waarborg is, dat deze historisch verantwoord is. Dit zal dan ook uit de aanvullende notatie's op den tekst van het Discours wel blijken. In het laatste gedeelte van het Discours (15e en 16e eeuw) zijn verscheidene data en feiten oningevuld gelaten. Zelfs de data van den dag en het jaar van den dood van graaf Hendrik van Nassau (13 September 1538) en van den sterfdag van prins René van Châlon (15 Juli) werden foutief vermeld.

De betrouwbaarheid van het Discours staat zeker, wat de eerste eeuwen betreft, daarom lang niet buiten allen twijfel; bij feiten en jaartallen is nog al eens een vraagteeken te plaatsen. In de Beschrijving van Stad en Lande van Breda wees Van Goor reeds al op de onbetrouwbaarheid van het Discours, wat de eerste eeuwen betreft. Hij beoordeelde het Discours op zijn juiste waarde. Hij wees al op de ‘oude charters en archieven der abdijen van Brabant, die in deze duistere eeuwen bij gebrek aan goede schrijvers alleen moeten dienen tot een richtsnoer, om daaruit de waare opvolging der Heeren van Breda te kunnen naspooren’[1]. In zijn tijd waren de Belgische geschiedschrijvers Miraeus, Butkens en Gramaye reeds in die richting werkzaam geweest. Daarna hebben Kleyn, Juten, Van Rheyneck Leyssius en oorkondenpublicaties voor dat doel goede bijdragen geleverd.

Het Discours is daarom niet als een geschiedbron van den eersten rang te beschouwen; zeker niet aangaande de eerste geslachten der Heeren van Breda. Toch lijkt het merk-

1) Th.E. van Goor, Beschrijving der Stadt en Lande van Breda (1744), 14, 16.

waardig genoeg voor publicatie, o.a. om het eigen karakter, dat het bezit.

Aan het einde van den tekst van het Discours is als Bijlage een opvolgingslijst toegevoegd der Heeren van Breda; deze corrigeert en vult uit authentieke gegevens de opvolging dezer Heeren aan, zooals het Discours deze geeft. Maar daarmede zijn niet alle duistere punten in de opvolging der Heeren van Breda opgelost; deze vaststelling kan dus slechts een voorloopige zijn. Een gedeelte dier opvolging berust op onzekere, een ander gedeelte op zekere gegevens. Daarom wordt de opvolging cursief aangegeven, waar verbeteringen nog mogelijk zijn.

De jaartallen, die bij de opvolgende Heeren van Breda zijn geplaatst, hebben betrekking op den tijd, dat de betreffende personen in het bezit der heerlijkheid zijn geweest, of geacht worden te zijn geweest.

Tenslotte mag ik niet nalaten mijn bijzonderen dank te brengen aan Mr. F.F.X. Cerutti te Rijswijk, die bij de toelichting op den tekst van het Discours in belangrijke mate behulpzaam is geweest.

P.P.

+ 1) In den jaere Ons Heeren, als men begonst te scrijven naer Syne Incarnatien elfhondert, was baron ende vrijheer van den geheele lande van Breda[1)] eenen heere, **+1100** genoempt Henrick; ende bij desen heeren Henricx tijden quam hem de heere van Wesemale, erffmaerschalck van Brabant, t'sijnen versoucke, met een groot here ende getal van volck van wapenen ter assistentie ende hulpen, om hem te helpen winnen ende ter neder werpen, de sterckte ende de casteele, d'welck de Deenen voormaels door consente ende toelaten van sijnen

1) Van Kinschot meent, dat het Land van Breda ± 1100 gelegen was tusschen het markgraafschap Antwerpen en den loop der Oude Maas; het omvatte dan o.a. Schooten, Merxem, Loenhout, 's Gravewesel, Eekeren, Oostmal, Steenbergen, Zevenbergen en Geertruidenberg. Van Kinschot schijnt het Graafschap Strijen te vereenzelvigen met het Land van Breda. Terecht betwijfelt echter Kleyn, dat toen reeds het geheele Land van Breda naar Breda zou genoemd zijn. Breda was toen niet meer dan een villa en ± 1100 van de villae(hoven) van W. Brabant één der jongste. De Nederl. Leeuw XXXIV (1916), 177; Kleyn, o.c. 58.

voorsaeten hadden getimmert alhier tot Breda, recht buyten den wal ende grachte van den casteele aldaer; nu tertijt staende ter plaetsen, daer d'eyckenboschken staet, dat men voormaels plach te noemen het Crayenbosch, beneffens der riviere van de Mercke en de diepte, die men oick van oude tijden plach te noemen den Cokenwiel. Van welcker sterckte men aldaer noch tertijt oegelick siet in den grondt van de grachte staende de grondtpalen van de brugge van den inganck; ende aen den hoecke van den voors. Crayenbosch, beneffens de voors. riviere, liggende eensdeels de fondamenten van de edifitien van dien. Ende aengaende de voors. demolitie bevyndt men van overouden tijden ende aleer menschen memorie met een seer oude lettre bescreven dese naevolgende[+] ritma: Anno milleno centeno bis duodeno castrum de Breda cum turri corruit alta[1)] **[+]1124**

1) Volgens Kleyn draagt het verhaal over de Denen alle kenmerken der onechtheid. De naam Hendrik van Brunisheim (die aan Hendrik van Breda wordt gegeven) houdt dan ook geen verband met de Denen of met een Denenburcht Brunisheim te Breda. Kleyn werpt de mogelijkheid op, dat de Heeren van Breda zouden afkomstig zijn van Bruesthem, een stadje bij St. Truyden; hij heeft hierin echter geen zekerheid kunnen krijgen. Meer waarschijnlijkheid geeft Van Rheyneck Leyssius in zijn studie over de afstamming der Heeren van Strijen en Breda uit het Brabantsch-Henegouwsche huis. Raginer, zoon van Lambert II graaf van Leuven, was graaf van Brunnengeruz in Hasbanie en Heer van Strijen; hij resideerde vermoedelijk op het slot Brunisheim in dat graafschap. Lambert, zijn oudste zoon, was vermoedelijk graaf van Brunnengeruz en eerste heer van Strijen (Noordelijk deel). Brunnengeruz is in 1096/99 verloren gegaan; Strijen is van hem op eenigerlei wijze vererfd op Willem, Heer van Strijen. De andere zoon van Raginer, Hendrik dictus de Brunisheim (zijns vaders slot), werd eerste heer van Breda genoemd 1116. Aldus wordt Hendrik de Brunisheim meer redelijk verklaard dan gebeurt in het Discours. Met ‘dictus’ duidde in dien tijd vaak aan, dat men genoemd was naar een plaats, heerlijkheid of slot, dat men zelf niet bezat, maar waar een familielid woonde; hier had zijn vader geresideerd. Eveneens wordt het bestaan van een Denenburcht op den linkeroever van de Mark te Breda door Roest van Limburg verworpen. Kleyn, o.c. 55, 58; De Nederl. Leeuw 50e jg. (1932), 67; Th.M. Roest van Limburg. Het Kasteel van Breda 1909, 5.

2) Naer der voors. heeren Henricx van Breda overlijden waert sijne soone heere Gerardt baron ende vrijheere van den geheele Lande van Breda. Ende deselve was in den jaere[+] XIcXLV, met vier sijne soonen[1)] als heeren Seger, Johan, Gerraerdt ende Henrick in den slach ter Weeserhagen, alwaer de voors. twee yerste genoemde doot bleven. **[+](1145)**

3) De voors. twee andere, teweten heeren Geraerdt ende Henrick, quamen met heuren vader seer gequetst wesende daervan. Ende waert d'een oft d'ander, oft oic d'een van hen naer den anderen naers huers ouders overlijden, heeren van den voors. Landen[2)].

4) De voors. heere Gerardt ofte heere Henrick hebben voormaels, cortelick naerdat heere Godevaert van Boullion

1) De eerste vermelding der Heeren van den naam Breda dateert (afgezien van het memorie uit de kerk van Luik van 1116 en de meening van Kleyn) eerst van *1125;* in dat jaar getuigen Arnulphus en Ingelbertus van Breda in een akte, waarin de gebroeders Van Aalst een schenking doen aan de abdij van Afflighem (Miraeus I, 89). Kleyn vermoedt, dat, in plaats van de vier genoemde zonen, deze Arnulphus en Ingelbertus zonen van Gerard zijn. Wat het verhaal van den slag van Weeserhagen betreft, dit houden de meesten voor een verzinsel. Daarmee vervalt ook het bewijs, dat daarvoor uit het heldendicht van den strijd te Grimbergen geput is. Kleyn, o.c., 55, 57; Edg. de Marneffe, Cartulaire d'Afflighem, n. 42 p. 69; J.B. Gramaye, Antiquitates Bredanae 1708. 12: Aub. Miraeus, Opera Diplom. et Historica I^2 Brussel, 1723, 89.

2) Volgens Kleyn was Ingelbert opvolger van zijn vader Gerard als heer van Breda. Hij was gehuwd met Bertha van Loon, dochter van Ghijsbrecht Duras. Zijne kinderen waren Godfried en Hendrik van Breda, en een dochter, die huwde met N. van Schooten. Volgens Juten waren ook Joannes en Zeger zonen van Gerard, die beiden sneuvelen in 1159 in den oorlog met Grimbergen. Godfried en Hendrik volgen hun vader achtereenvolgens op en laten geen kinderen na. Rousseau deelt echter mede, dat de moeder van Godfried van Breda Beatrix is, zuster van den graaf De la Roche; de vader wordt hier niet genoemd. De moeilijkheid blijft om hier verband aan te toonen tusschen Godfried van Breda en de akte van 1125, waarin de broeders Arnulphus en Ingelbertus vermeld worden. Kleyn, o.c. 58; F. Rousseau, Actes des Comtes de Namur de la première race 1936, n. 33 p. 70, Taxandria XII, 222.

met andere kerstene heeren anno 1099 hadden geconquesteert de stadt Jerusalem metten anderen steden van den Heyligen Lande, al in de stadt van Breda gefondeert gehadt een cloister van der ordene van de Templieren ende 't selve gedoteert ende onder andere goeden daertoe gegeven ende geappliceert een partie van de thienden, woestijnen, heyden, beempden, moeren, molenen ende andere heerlicke goeden van den dorpen van Oisterhoudt ende Alffen, daervan de Heeren van Chanterain *noch tertijt* jaerlicx prouffiteren over de omtrent drie duysent karolusguldens[1)].

5) Item heeft d'een oft d'ander van de voors. heeren Geraerdt ofte Henrick van Breda achtergelaten eene soone, die oick was genoempt Henrick, dewelcke naer heuren overlijden is geweest heere van deselve Lande[2)].

1) Dat de commanderij Ter Brake met rechten en goederen te Alfen en te Oosterhout in de 12e eeuw gesticht zou zijn, is niet onmogelijk. Volgens Miraeus (o.c. II 1332) verkreeg Ter Brake in 1187 een schenking van goederen onder Turnhout en volgens Van Sasse van Ysselt in 1214 te Rixtel (Oorkonden betreffende Rixtel, (1920), 1273. Volgens Havermans werd deze commanderij gesticht ná den slag bij Wesserhagen, die (legende of niet) gesteld wordt op het jaar 1144 (ARA de Haag, Nass. Dom. 4631 omslag III). Maar niet mogelijk is, dat het begin der commanderij of van het klooster der Tempeliers ligt in de stad Breda, die in de 12e eeuw als zoodanig niet bestond. De kapel der orde (de St. Janskapel) te Breda is dus zeker jonger dan de 12e eeuw. Wel bestond er in de laatste helft van de 14e eeuw te Breda reeds een St. Janskapel; aan deze kapel deed Willem van Oosterhout den 5 April 1394 een schenking in zijn testament (Nass. Dom. 130 reg. 817, j^{o}. 856). De stichtingsakte van de latere kapel dateert van 10 Sept. 1421; (Parijs Archives Nationales (section domaniale ou administrative) S. 5255 dossier 5 (Archives des ordres du Temple et de Malte. Zie ook Van Goor 90.
2) Zoowel Godfried als Hendrik, zonen van Engelbert, zouden gestorven zijn, zonder kinderen na te laten. Hunne rechten en eigendommen in het Land van Breda zouden vervallen zijn aan Hendrik van Schooten. De moeder van dezen Hendrik zou, volgens de meening van Kleyn, een zuster geweest zijn van Godfried en Hendrik van Breda. Aldus zou verklaarbaar zijn, dat Schooten met Breda werd vereenigd. Al lijkt het wel waarschijnlijk, zekerheid heeft men dienaangaande niet verkregen. Het is althans zeker, dat Hendrik van Schooten niet uit Breda gekomen is, en zijn vrouw evenmin. Hendrik van Schooten volgde rond 1179 als heer van Breda op. Uit zijn huwelijk met Christina worden vier kinderen genoemd: Godfried, Hendrik, Jacop en Engelbert. Juten bestrijdt, dat Christina afkomstig zou zijn uit het geslacht Voorne. Kleyn, 62; Tax. XII, 223. Vanaf Hendrik van Schooten is de stamreeks der Heeren van Breda uitsluitend op te bouwen. De moeilijkheid blijft: verband te leggen tusschen Godfried I van Breda en de broeders Arnulphus en Ingelbert, die in de akte van 1125 genoemd worden; daarbij komt dan nog het memorie van 1116 van Luik en de gegevens van het Discours.

6) Deselve heere Henrick heeft achtergelaten eene soone, die genoempt was Godevaert van Breda[1)]; ende waert in[+] 't jaer XIIcXII VIe Martii vassal des hertochs Henrick van Lothrijck midts der ghifte van der helfte van der thol op ter Schelde -- die men noempt den geleytre --; ende de heerlickheden van Schakerloo ende Ossendrecht, blijckende bij oude copieen van brieven daeraff sijnde, in date als vooren, daeraff den originalen is berustende, als men apparentelyck meynt, in de tresorie van den charteren mijns heeren den marquis van Bergen op ten Zoom[a)2)]. [+]**1212**

[+] 7) Dese voors. heere Godevaert gaf in den jaere 1216 den cloister van Tongerloo de hoeve van Nuwelant onder 't dorp van Alffen gelegen[b)3)]. [+]**(1216)**

1) Over de beteekenis van Godfried heer van Breda zie Tax. XII, 224.

a) Later aangevuld: Staet in den registre f. XXIIv.

2) Miraeus I, 408, beter, 571; Ch. Butkens, Trophées du Duché de Brabant I 1724, 61 62 (preuves); Van Goor, 411.

b) Later aangevuld: Dese heer Godevaers testament van den jaere 1246, is geregistreerd de archivis S. Michaelis Antverpiae, soo gesegt wort in 't resolutieboek G f. 138 recto. Dan hebbe voors. aldaer (met consent van den prelaet heer Norbertus) tevergeefs nae gesocht anno 1654. Get. J. van Vliet. Dit testament is nu bekend. *Oorspr*. Antwerpen Stadsarchief (Arch. voor Openbaren Onderstand). *Gedr*. Oudheid en Kunst XXV (1934), 9. Deze notitie welke de annalist doet slaan op Godfried II, betreft Godfried IV.

3) Godfried II en Lutgardis hadden de volgende kinderen: Godfried, Gillis, Hendrik, Sophie en Beatrix. Hun zoon Godfried volgde als heer van Breda op. Tax. XII 225; XLII, 304. Over de hoeve Nuwelant: *Oorspr*. Tongerloo Abdijarch, Charters der abdij n. 67; *Gedr*. Van Goor, 413; J.B. Kruger, Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom Breda III, 1875, 31; H. Lamy, L'Abbaye de Tongerloo 1914, p. 387 (n. 68). De schenking van 1216 geschiedde niet door Godfried II maar door Godfried III.

8) De voors. heere Godevaert heeft achtergelaten eene soone ende eene dochtere[1]; den soen was genoempt heer Henrick van Breda. Ende was heere van der voors. geheelen Lande. Ende dese gaff sijnen poorteren van Breda in den[+] jaere XIIcLII 't previlegie van exemptie van allen exactien, behalven van ridderschap van sijnen soonen, huwelyck van synen dochteren ende verlossinge van sijnen persoon van der gevangenisse, midts dat sij oick gehouden souden sijn hem bijstandt te doen in den oorloge, als hij des van noode soude hebben, ter beschermenisse van synen Lande; den magistraet consenterende, dat, als sij in ennige saecken voor hen hangende swaricheyt bevynden souden, dat sy daeraff van raedt souden mogen halen, aen 't magistraet van Antwerpen[2]. **[+]1252**

9) Deselve heere Henrick liet achter eenen soone, oick Henrick genoempt[3], diewelcke naer 's vaders overlijden,

1) Godfried had bij zijn echtgenoote Mathilde van Bethune(?) twee kinderen: Hendrik en Godfried. Bij den dood van hun vader (1227) waren ze minderjarig; beiden stonden onder voogdij van hun oom Gillis. Tax. XII, 226.
2) 23 Juli 1252 gaf Hendrik, Heer van Breda, de eerste handvest aan Breda; hij was een zoon van Godfried II en van Lutgardis: *Afschr*. Breda GA 3 (Oud Keurboek), f. 1. *Gedr*. Gramaye, 32; Van Goor, 420.
3) Toen Hendrik, zoon van Godfried III, in 1231 stierf, volgde zijn broeder Godfried IV als Heer van Breda op; deze was gehuwd met Machteld van Diest. Ze lieten een zoon Hendrik na, van wien later niets bekend is; deze wordt ten onrechte door den Annalist met Hendrik vereenzelvigd die in 1252 aan Breda de eerste handvest gaf. Toen Godfried IV in 1246 stierf, volgde Hendrik een zoon van Godfried II en van Lutgardis op als Heer van Breda. Hij was een oom van voorn. Heeren Hendrik en Godfried, en was gehuwd met Isabelle. Hunne kinderen waren: Hendrik en Elisabeth. Bijzonderheden over dezen Hendrik, o.a. als geestelijke van het bisdom Utrecht, zie Tax, XLI, 287.

+ tewetene omtrent den jaere XIIcLX oft LXI, bleef onder de tutele ofte curatele van heeren Wouter Barthoudt, heere s'landts van Mechelen, wiens dochter genoempt **+1260**
Sophie hij+ namaels trouwde omtrent den jaere XIIcLXVI[1].

+1266

10) Ende vercochte de voors. heere Henrick onder anders+ in den jaere 1263 bij consente van den heere van Mechelen heere Wouter Barthout, sijnen curateur, **+1263**
sekere quantiteyt van moeren onder 't quartier van Halteren[2]. Ende in den+ jaere 1267 concedeerde hij bij consente desselfs heeren sijnre huysvrouwe Sophien vader, **+1267**
den inwoonders onder Etten in de Hoevensche bancke heur lantrecht, d'welck sy noch dagelycx gebruycken[3].

11) Maer men bevyndt nyet dat deselve heere Henrick ennige wettige mans oir heeft achtergelaten, maer wel twee dochteren, daervan de oudste genoempt Aleydis, gehoudt was met heeren Henrick van Lovene, vrijheere van Herstal, soone van heer Godevaert van Loven; henselven toegescreven+ hebben in den jaere XIIcLXXII den tiltre van heere ende vrouwe des voors. Landts van Breda; ende storven cor- **+(1272)**

1) Toen Hendrik in 1255 stierf, trad Raso van Gaveren, heer van Liedekerke, als voogd over zijne minderjarige kinderen op. Hendrik, die later als heer van Breda opvolgde, huwde met Sophie Berthout, dochter van Wouter en Maria van Auvergne. Tax. XII, 229.
2) *Oudste afschr*. ARA Den Haag Nass. D. 112 (reg. 17). Deze Halstersche akte van 1263, is gedrukt Tax. 1935, 49 vg. alsmede C.J.F. Slootmans, L. Merkelbach van Enkhuizen, Mr. J.P.A. Smit; Halsteren, zijn Geschiedenis en Archief (1939) 252 vg.
3) *Oudste afschr*. Breda GA 3 (Oud keurboek) 235; *Oudste Nederl. Afschr*. Breda GA 2209 f. 119. *Gedr*. in het latijn: Kleyn, o.c., 109; in het Nederl. A.J. van der Aa. Beschrijving der stad Breda en hare omstreken (1845) 291; Zie Prof. Mr. E.M. Meyers, Het Ligurisch Erfrecht in de Nederlanden Dl. I. Het West-Brabantsch erfrecht, 75; pag. 240 van dit werk, de jongste en de beste uitgave van dit recht. Het Hoevensche recht, dat voor de bewoners van eene kleine streek een afzonderlijk recht schiep, verschilde vooral in erfrecht en huwelijksgoederenrecht van het gemeene Bredasche recht.

telincx alle beyde daernae, oick sonder wittige geboorte achter te laten[1].

12) Ende middelre tijt hadde de voors. heere Henrick ende vrouwe Aleydis heeren Arnoult van Loven, heere van Bruhames, gehuwet met eene vrouwe Elisabeth van Breda heure sustere; ende hem geinstitueert heuren rechter oft drossardt des voors. landts van Breda[2].

13) Ende waren deselve heere Arnouldt ende vrouwe Elisabeth heere ende vrouwe van denselven lande in den[+] jaere XIIcLXXII totten jaere LXXXI toe inclus[3].

[+]**(1272) tot (1281)**

14) Deselve fondeerden 't cloister van de Guillelmyten bij Hubergen ende liggen aldaer begraven[4].

15) Item sy transfereerden 't cloister van de joncvrouwen Premonstraters van St. Katherijnendale van Vroenhoudt bij Woude alhier bij de stadt van Breda[5]. Ende gaven deselve

1) Ook Juten meent, dat Hendrik Heer van Breda, die gehuwd was met Sophie Berthout geen kinderen had. Deze Hendrik werd opgevolgd door zijn zuster Elisabeth, die gehuwd was met Arnoud van Leuven, zoon van Godfried, Heer van Gaesbeek, en van Maria van Audenaerde. Deze Godfried was een zoon van Hendrik I, hertog van Brabant. Tax. XII, 231.
2) Van Goor, o.c., 423.
3) De beteekenis van Arnoud van Leuven, Tax., 231. Bevreemdend is wel, dat Hendrik van Leuven, Heer van Herstal, eenigen tijd optrad als heer van Breda. Reeds in 1274 komen Arnoud en Elisabeth opnieuw voor als Heer en Vrouwe van Breda. Tax. XII, 232; XV, 19.
4) Het Wilhelmietenklooster te Huybergen werd 6 Februari 1277 gesticht. *Afschr*. Huybergen Arch. v/h Instituut St. Marie copieboek f. 1; *Gedr*. Miraeus IV (Deze plaatste de stichting van het klooster op 6 Sept.) Tax. XI 150; Geschiedenis van het Wilhelmietenklooster te Huybergen (1906) 411.
5) Niet Arnoud en Elisabeth, maar Raso II van Gaveren verplaatste 1 November 1295 het klooster der zusters Norbertinessen van Katharinadal van Vroenhoudt (bij Wouw) naar Breda. *Oorspr*. Oosterhout Archief v/h klooster St. Katharinadal, charters n. 14. *Gedr*. Miraeus IV 575 V. van der Aura Geschiedk. Bijdragen van St. Katharinadal 1894 81; A. Erens De Oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Katharinadal te Breda-Oosterhout 1931 41.

de gronden, daerop sij noch tertijt hebben de grondchijnse onder Zonnezeele. Item noch veertich bunder maden[1] bij Rosendael, daervooren sy noch tegenwoordelick jaerlicx heffen XL gulden uuyten grondtchijns van Rijsbergen. Ende noch onder meer andere gronden van erven acht ende veertich buynderen moers mette gronde bij Vroenhoudt.

16) Item sij gaven de stadt ende inwoonders van Breda alle de beempden ende wilderte, die gelegen waren tusschen Emelenberge ende Ypelaer ende Molengracht ende Verdebosch, met alle novaliethienden binnen deselve limiten, ut patet per litteras van jaere 1280[2].

17) Item sij erigeerden in de stadt van Steenbergen in vrijheid, van tevooren wesende maer een dorp; ende concedeerden derselver heure rechten municipael, die men aldaer noch tertijt eensdeels is onderhoudende[3].

18) Item sij gaven den abt ende convent van Tongerloo de kercke ende thienden van Nispen, Rosendael ende Cleen Sundert[4].

19) Item der abdisse ende convent van Cortenbach vercochten sij in 't Broeck tot Oisterhoudt omtrent hondert drie ende vijfftich buynderen moeren, volgens de brieven daervan exterende de anno 1277 in Juny[5].

20) Item noch vercochten sij der abdisse ende convente

1) Weiden.
2) *Oorspr*. Breda Archief van de erven van E. Cuypers-Storm; (thans in bruikleen, RA 's Bosch) *Afsch*. (15e eeuwsch) Breda GA 3 f. 1. *Gedr*. Van Goor o.c. 426; Dr. D.Th. Enklaar Gemeene Gronden in Noord Brabant in de Middeleeuwen (1941) 350.
3) Gegeven 20 Dec. 1272. *Gedr*. Kleyn o.c. 131; Mr. W. Bezemer Oude Rechten van Steenbergen 1; zie Tax. XLII 1 vlg.
4) *Oorspr*. Tongerloo Abdijarch. charters 171 (dit stuk gaat alleen over de tienden van Nispen). *Afschr*. Tongerloo Cartularium der abdij f. 149; *Gedr*. Miraeus II 864. J. le Roy Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii, hoc est urbis et agri Antverpiensis (1678) 473.
5) Miraeus II 868; Gramaye 38.

van Thooren alle de thienden oude ende nyeuwe van den dorpe ende parochie van Etten[1].

+ 21) Item sij gaven in 't jaer 1275 pure propter Deum in purum allodium, den abt ende den convente van Sinte Bernaerdts bij der Schelde alle de novaliethienden van der parochie van Gestel ende het bossche metten gronde, geheeten Baarlebossche, metgaders tweehondert buynderen moeren daerbij gelegen, met alle de heerlickheyt ende thienden, alleenlyck de hooge justitie daerop reserverende[2]. **+(1275)**

+ 22) Daernae vercochten sij in den jaere 1276 denselven abt ende convent sesshondert buynderen, teweten vijfftich hoeven moers ende woestijnen, daerbij in de voors. parochie gelegen, sekere grondt ende gelijcke hooge justitie alleenlick daerop reserverende; ende gaven hen noch daertoe hondert thien buynderen, in pueren allodium als vooren[3]. **+1276**

+ 23) Item noch daernae anno 1277, gaven sij noch denselsen abt ende convent het patronaetsrecht van de collatien der parochiekercken van Gastel voors.[4]. Ende vercochten hen daerenboven, in voegen ende manieren als vooren, andere twee hondert acht ende veertich buynderen moeren ende woestijnen met twee meeren, al t'samen gelegen bij ende annex aen de voorgeschr. in der voors. parochie. Verclarende voirders, dat de voors. abt ende convente van heure E. oick hadden vercregen alle de thienden, oude en nieuwe van den dorpen ende parochien van Woude ende Loenhoudt, metgaders degheene heur competerende, ten plaetsen genoempt de Hoogeschoote, de Erbrant, de Leyderwijck ende de Carde- **+1277**

1) *Oorspr*. RA Maastricht Archief Thorn n. 54. *Gedr*. Miraeus II 869; Gramaye 32; Van Goor 425; Zie Kleyn 152.
2) *Oorspr*. Bornhem Abdij arch. *Gedr*. Miraeus II 865; Butkens I 218 (preuves); Gramaye 29; P.J. Goetschalckx en B. van Doninck Oorkondenboek der abdij van St. Bernaards aan de Schelde I Antwerpen 1926 n. 344 (blz. 349).
3) 12 Mei 1276. *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Butkens I 218 (preuves); Gramaye 39; Goetschalckx en Van Doninck o.c. I n. 352 (blz. 356).
4) 5 April 1276. *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Goetschalckx en Van Doninck o.c. I n. 349 (blz. 353).

polre bij ende in de parochie van Ekeren[1]. Ende dat heure E. henlieden daerenboven gaven ende concedeerden, om de salicheyt van heurer E. sielen, het recht van den patronaetscap ende collatie van den parochiekercken der voors. drie dorpen van Woude, Loenhoudt ende Ekeren, metgaders 't gebruyck van allen den gemeenten, soe van beempden als van wateren, overal in den Lande van Breda[2].

24) Daernae sijnde deselve vrouwe Elisabeth oick overleden[+] sonder wittige geboerte achter t'hebben gelaten anno LXXXII, bleeff de voors. heer Arnoud 't voors. Lande van Breda in duoarie besittende, soelange hij daernae leefde,[+] teweten totten jaere XIIc 't negentich toe inclus[3]. **[+]1282** **[+]1290**

25) Ende vercochte noch den voors. abt ende convent in den[+] voors. jaere 1282, bij consente van hertoge Jan van Lothrijck ende van Brabandt, hondert hoeven, elck houdende twelff buynderen moers ende woestijnen, voor vijfhondert ponden Lovens cleender munte eens. Ende dat al op conditien ende **[+]1282**

1) De navolgende akten hebben op deze passage betrekking: a) 15 Juni 1277 schenking van tienden te Wouw, Loenhout en Hogheschote, alsmede een cijns te Eeckeren aan de St. Bernaardsabdij. *Oorspr*. Antwerpen Staatsarch. *Gedr*. Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant XII 354 (n. 370) b) 23 Juni 1277 De St. Bernaardsabdij koopt eenige tienden te Wouw en te Loenhout. *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Miraeus IV 570; Bijdragen enz. XII 356 (n. 371). c) 1 Juli 1277 Bevestiging door Arnoud van Leuven en Elisabeth van Breda van deze verkoop. *Oorspr*. Bornhem AA. Gedr. Bijdragen enz. XII 359 (n. 374); Tax. XII 238.
2) a) 1 Juli 1277 werd het patronaatsrecht der parochiekerk van Wouw geschonken aan de St. Bernaardsabdij. *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Bijdragen enz. XII 363 (n. 375). b) 15 Augustus 1277 werd het patronaatsrecht van Loenhout en Eeckeren aan voorn. abdij geschonken. *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Bijdragen enz. XII 372 (n. 383).
3) Miraeus, Butkens en Van Goor gaven slechts een fragment van de akte, waarbij de hertog van Brabant Arnoud van Leuven voor zijn leven met Breda beleende De akte van 1281 in zijn geheel: naar het *Oorspr*. (Antwerpen Staatsarch. Fonds St. Bernaardabdij): Bijdragen enz. XIII 264 (n. 435); Zie Miraeus I 776 nota; Butkens I 279, 114, 120, 220 (preuves); Van Goor 426; Tax. XIII 115, 193.

in der manieren als vooren; te wetene metter middelre ende lage justitie, thienden ende anderssins, de hooge justitie daerop alleenlyck overal reserverende[1].

26) Nu is te wetene dat de voors. heere Godevaert van Breda hadde een dochter, diewelcke moeye was van den voors. heere Henrick van Breda ende was gehylict met heeren Arnoudt baron van Gaesbeke[2], dewelcke hem in den[+] jaere XIIcLXVIII noch mede screeff tuteur ende heere des voors. Landts van Breda, als daerinne hebbende van sijnre huysvrouwen wegen eenige gedeelten, onder anders Calfsdonck, Hulsdonck, Langdonck ende Roosendael, daervan de proprieteyt was competerende den tween dochteren, die hij van sijnre huysvrouwe hadde gehouden[3]. **[+]1268**

27) Waervan de oudste was genoempt Aleydis, ende gehoudt met heere Raso, heere baron van Liedekercke, ende[+] waren t'samen noch in leven in den jaere XIIcXCI[4]. **[+]1291**

1) Nov. 1282, *Oorspr*. Antwerpen Staatsarch. *Gedr*. Miraeus II 867; Butkens I 220 (preuves); Gramaye 42; Tax. XIII 113.
2) De echtgenoote van Arnoud van Gaesbeke (of van Leuven) was Elisabeth: deze was geen dochter van Godevaert, maer van zijn broeder Hendrik die gehuwd was met Isabella. Tax. XII 229; XXXV 281.
3) Deze akte is gedateerd 5 Nov. 1268. Bij deze gelegenheid (scheiding der kerken van Nispen en Roosendaal), noemde zich Arnoud van Gaesbeke voogd van het Land van Breda. *Oorspr*. Tongeloo AA charters n. 170. *Gedr*. Miraeus IV 565; Gramaye 25; Van Goor 422; Zie Kleyn 114.
4) De hier bedoelde Raso (Raso II) was inderdaad gehuwd met eene Aleydis (Alice) echter niet een dochter van voorn. Elisabeth, maar van Aleydis van Boenlaer. Elisabeth was kinderloos. Deze Raso wordt later in den tekst van het Discours, de eerste heer genoemd uit het geslacht Gaveren in het Land van Breda. Zijn vader Raso gehuwd met Margaretha van Enghien, volgde echter reeds 30 Juli 1287 als naaste bloedverwant van Elisabeth van Breda, Arnoud van Leuven op; zoodat laatstgenoemde Raso, de eerste van dien naam is in het Land van Breda. Tax. XI 150: XXVIII 110. Mogelijk is dat het feit, dat Arnoud van Leuven een natuurlijke dochter had Aleydis genaamd, aanleiding is tot deze onjuistheid. Hij schonk haar een rente op Etten. Den Haag ARA Nass. D. 341 (reg. 48); Tax. XV 265.

28) De andere, genoempt.....[1], was gehoudt geweest met heeren Geeraert, heere baron van Wesemale; ende sterff achterlatende eenen eenigen soone, genoempt heere Gerardt van Wesemael riddere[2].

29) Ende voorgen. vrouwe Elisabeth van Breda, des voors. heere Arnoudt van Loven huysvrouwe, overleden sijnde, heeft de voors. hertoge Johan van Lothrijk van Brabant in[+] den jaere duysent tweehondert LXXXVII des Sondach voors. St. Jansdach Baptiste, overmidts de groote getrouwe diensten hem gedaen ende doen tertijt noch te doen [+]**1287** bij den voors. heere Gerardt van Wesemale riddere denselven toegevoecht als sijn waerachtige ende legitime erfflicheyt de eene helfte van den voors. geheele Lande van Breda met alle den rechte ende toebehoorte van dien, gelijck als 't selve binnen den cingel ende distruict van Brabant was gelegen, om na den overlijden des voors. edelen mans heeren Arnoudt van Loven, sijnen neve, deselve te hebben ende vrijelijck te besitten in der voegen ende manieren: dat de voors. heere Raso, heere van Liedekerke, soude behouden de stadt van Breda ende releveren oft ontfangen alle de leenen, totten selven lande behoirende, van wes heeren die waren gehouden ende descenderende[3]. Ende dat ten respecte van der voors. stede ende leenen de voors. heere Geraerdt van Wesemale soude hebben voor hem ende sijne gedeelte, hem toecomende van sijnre moeders weghen in denselven Lande, als daertoe recht hebbende, goeden der voors. stadt ende leenen gelijck wesende. Ende dat, des gedaen, soude de reste der voors. landts de voors. heere Gerardt van Wesemale metten voors. heere van Liedekerke voirts deelen van boete tot boete, in hoogen en lagen, in natten en droogen etc. Ende dat die

1) Beatrix, dochter van Godfried II van Schooten en Breda en van Lutgardis; ze was de moeder van Gerard van Wesemale. Tax. XLII 304.
2) Juten toont aan dat Arnoud van Wesemale, vader was van Gerard le heer van Bergen op Zoom; Arnoud de oudste zoon van deze, was 2e heer van het Markiezaat. Tax. XIII 194.
3) Uitvoerig zet Juten uiteen dat Arnoud van Leuven ná den dood van Elisabeth (1281), wegens getrouwe diensten aan zijn leenheer den hertog van Brabant bewezen, tot zijn dood (1287) het bestuur over het Land van Breda voortzette. Tax. XXVIII 102.

voors. heere Gerardt sijne voors. gedeelte voor hem ende sijne nacomelingen van de voors. hertoge ende sijne nacomelingen gehouden souden wesen, al t'samen te leene te ontfangen ende te houden, naer den rechte van den leenhove van Brabant[1].

30) Dienvolgende committerde de voors. hertoge de commutatie ende de palinge daeraff te doene heeren Jans de Bere riddere ende everdey, schouteth tot Antwerpen, die deselve gedaen ende geeffectueert hebben -- voor soeveele aenginck den verschen wildert[2] --, in de maendt van Aprille[+] duysent tweehondert 't negentich, terstont nae den overlijden des voors. heeren Arnoudt van Loven[3]. [+]**1290**

31) Ende beroerende der stadt van Steenbergen -- die doen tertijt maer een vrijheyt en was --, ende den dorpe

1) In de deelingsakte van het Land van Breda, werd door den hertog van Brabant bizonder de nadruk gelegd op de rechten, die Gerard van Wezemale op de helft van het Land van Breda, als zijn waarachtig erfdeel doet gelden. Juten zet nog verder de rechtsgronden uiteen van de aanspraken die beiden op het Land van Breda deden gelden. De deelingsakte is gedateerd 22 Juni 1287. *Oorspr*. Den Haag ARA Nass. D.n. 68 (reg. 49). *Gedr*. Butkens I (preuves) 120; Gramaye 50; Van Goor 427; Kleyn 159; Zie Tax. XXVIII 110.
2) Onbebouwde grond, wildernis met zoet water, in tegenstelling van grond met zout of brak water.
3) De dateering der akte van grensscheiding van 1290 staat niet vast. Eén deel der afschriften dateert Maandag vóór St. Marcusdag (24 April), een ander deel Maandag vóór St. Martijnsdag (6 Nov.). De beide oudste afschriften, nl. van het Nass. D. en de Coll. Havermans, hebben St. Martijnsdag; het afschr. van het Nass. D. is 14e eeuwsch, dus verreweg het oudste. Het discours geeft St. Marcusdag: dit is niet te verwonderen, omdat het Perkamentboek ook St. Marcusdag heeft. Wel heeft de opmerking van Juten eenigen grond, dat de grensscheiding in verband moet gebracht worden met het aanvaarden van het heerlijk gezag en met den privilegiebrief die 25 April aan Breda werd geschonken; toch lijkt ons het bewijs van het oudste handschr. zwaarder, dat den datum plaatst op 6 Nov. Den Haag ARA Nass. D. 112 (reg. 58); Breda GA 4 f. 27v, Coll. Havermans n. 11 (litt. M); *Gedr*. Van Goor 429 (n. 25); Zie Tax XXXII 107.

van Oudt Gastel -- daeronder dat begrepen lagen alle de woestijnen van den souten wildert[1] als 't geheel Cruyslandt, Cakeloo ende alle de andere nu tertijt bedijcte polders, gorssingen, aenwasschen ende wateren, sijnde onder Steenbergen sorterende -- ende den dorpen van den Oude- ende den Nieuwenbosch, De Hoeven, Sinte Martenspolder, Nieuw Gastel, Stanterbuyten, Finaert, Ruygenhil, Appelaer ende voirt alle de gorssingen, aenwasschen ende wateren, daeronder sorterende; bleven de voors. Heeren besittende in 't gemeene ende onverdeylt, totten jaere XIIIIc acht ende vijftich toe, als hiernae breeder gedeviseert sall worden.

32) De voors. heere Raso van Gaveren, heere van Liedekercke, ende van Breda, *de yerste heere van Breda,* met sijnen tegenwoordigen appendentien naer der voors. divisie[2], gaff der stadt ende ingesetenen derselver, in den voors.[+] jaere duysent tweehondert ende 't negentich, het recht ende previlegie van den causigelde, dat men aldaer noch dagelijcx ontfangt van de wagens ende perden, geladen daer daerinne commende ende uuytvarende[3]. **[+]1290**

33) Hij hadde bij vrouwe Aleydis sijne voors. huysvrouwe drie soonen, teweten: heeren Raso van Liedekerke, heere van Boelaer, heere Philips van Liedekercke, heere van Ulvenhout ende Alphen, ende heere Seger van Liedekercke naemaels oick heere van Boelaer, alle drie ridders, ende noch een jongeren soone, genoempt Raso van Liedekercke; mitsgaders eene dochtere, genoempt joncvrouwe Katherine van Liedekercke, die naemaels was gehylict, metten heere van Moersele[4].

34) Ende nae den overlijden van de voors. vrouwe Aleydis troude de voors. heere Raso van Gaveren vrouwe Adewijne, dochteren heeren Willems heere van Striene; derwelcker hij -- bij consente van voorn. heeren Raso van Liedekercke, heere van Boelaer sijn oudtste soone -- gaff

1) Zie blz. 354 n. 2; het gebied van Steenbergen was toen gedeeltelijk door zeewater overstroomd.
2) Over Raso I van Gaveren zie notitie bij n. 27 blz. 18.
3) *Oorspr*. Breda Archief der erven van E. Cuypers-Storm. (Thans in bruikleen RA 's Bosch). *Afschr*. Breda GA 3 f. 2. *Gedr.* Van Goor 429; Tax. XXXII 114.
4) Over Raso II van Gaveren, zie uitvoerig Tax. XXXII 107.

ende assigneerde heure douarie ende den kinderen, die hij bij haer hadde, die erffelijcheyt van den dorpen ende inncommen van Rosendael ende Oisterhoudt, metter middele ende lage heyrlicheyden van dien, hem ende sijnen voors. voorkinderen ende heure nacomelingen, reserverende de hooge heerlicheyden ende jurisdictien van dien[1]. Ende van desen huwelijck sijn succesive gedescendeert de heeren van Lodijck.

35) Item de voors. abt ende convent van St. Bernaert op te Schelde vercregen van den voors. heere Raso van Gaveren, heere van Liedekercke ende van Breda, ende van heeren Geraert van Wesemael, heere van Bergen op ten Zoom, in[+] den jaere 1291, in der voegen ende conditien als hiervooren van heuren anderen goederen verclaert is, noch twee ende 't seeventich buynderen. Ende noch daerna andere hondert negen buynderen moers ende woestijnen, al t'samen gelegen in de parochie van Gestel, annex aen heure voors. andere goeden[2]. [+](1291)

[+] 36) De voors. heere Raso vercocht noch in den jaere 1293 bij consente van heere Raso van Boelaer, sijn oudtsten soone ende successeur in den Lande van Liedekercke ende Breda voors., den Mrs. van den goidshuysen van St. Jan ende van den heyligen Geest tot Brugge de nombre van sevenhondert acht ende dertich buynderen moers ende woestijnen in den parochie van Etten gelegen, die men naemaels heeft geheeten Monickenmoer[3]. [+](1293)

[+] 37) Item gaff hij ende concedeerde in den jaere 1299 den pastor van Ghilse de gifte ende collatie van der parochiekercke van Etten[4]. [+](1299)

1) Van deze huwelijksgift moeten twee akten hebben bestaan. De jongste, van 1300 Juli 22 is overgeleverd en gedrukt Taxandria XXXII, 122. De oudste van 1300 Juni 23, is tot dusverre slechts in extract bekend (zie Tax. l.c.).
2) Akte van 24 Juni 1291 *Oorspr*. Bornhem AA. *Gedr*. Tax. XIII 118.
3) Akte gedateerd op 15 April 1297. Deze goederen kwamen 7 Sept. 1473 in het bezit der stad Breda. *Oorspr*. Brugge Arch. Burgerl. Godshuizen n. 137; Den Haag ARA Nass. D.n. 271. Alle stukken hierover, behalve het gen. oorspr., berusten in het Nass. D. (50 charters en 2 katernen). Zie Tax. XXXII 120.
4) Volgens een akte van 1299 April 9 verklaarde Raso II van Gaveren geen recht te hebben op het patronaatsrecht der kerk van Etten, doch dat dit toekwam aan de pastoor van Gilze. Miraeus II, 810; Gramaye 35; Van Goor 430; J. Habets Archieven v/h Kapittel van Thorn I 1889 74; Tax. XXXII 121.

38) Item naer den overlijden van den voors. heere Raso van Gaveren, heere van Liedekercke ende van Breda, is de voors. heere Raso van Liedekercke, heere van Boelaer, sijn oudtste soone, oick heere gewordden heere van de voirs.[+] twee landen Liedekercke ende Breda omtrent den jaere XIIIc twee ofte drie. Ende is namaels omtrent den jaere XIIIc elff ofte twelff gestorven, sonder wettige geboorte achter te laten[1)]. **[+](1302 of '03 1311 of '12)**

[+] 39) Item in den jaere 1303 appliceerde deselve heere Raso de cure ofte de pastorie der parochiekercke met allen den thienden, dier toe behoirden, aen de canonisien in derselver kercken, doen tertijden van nieuws geerigeert[2)]. **[+](1303)**

[+] 40) Item in den jaere 1310 des Sondaechs naer Derthiendach vercochte de voors. heere Raso eenen Peeter van der Dilff ende meer andere, in de brieven genomineert, tweehondert t'seventich buynderen moers, die gelegen waren boven Vlasselt ende Zonzeel, affgaende ende palende aen 't lant van Zevenbergen, die naerderhandt waert genoempt den Sevenbergschen moer; d'welck nu tertijt is wey ende coornelandt, liggende tusschen 't dorp van der Heyden ende Sevenbergen voors. **[+](1310)**

41) Ende is naer hem heere der voors. drie landen gewordden heere Philips, heere was tevooren van Ulvenhout ende Alphen, sijn broeder. Ende gaff ende transporteerde deselve sedert over heeren Seger van Liedekercke, sijnen broeder, 't voors. landt ende baronie van Boulaer. Ende de voors. Raso, zijn jongste broeder, is oick gestorven, sonder wettige oir achter te laten[3)].

1) Raso II stierf niet in 1302 of 1303, maar in 1306. Raso III zijn opvolger, stierf tusschen 5 Maart en 29 April 1313. Op deze laatste datum keerde Philips van Liedekerke als heer van Breda, aan zijn broeder Zeger het erfdeel van Raso III uit. Den Haag ARA Nass. D. 373 (reg. 117); Tax. XXXII 310; XXXIII 45.
2) *Afschr*. Breda GA 4 f. 27v. *Gedr*. Miraeus II 444; Van Goor 431.
3) Zie over Philips van Liedekercke Tax. XXXIII 45.

42) De voors. heere Philips, heere baron van Liedekercke ende Breda, heeft achtergelaten drie dochteren, als vrouwe Adelyse, die naer sijn overlijden wordde vrouwe van Liedekercke ende Breda, ende te huwelijck heeft gehadt heere Gerardt van Rasseghem ende van Lens; vrouwe Margriete van Liedekercke, die te huwelijk hadde heere Johan van Leefdale borghgrave van Bruessel, heere van Percke Oirschot ende Beecke; ende joncvrouwe Marie van Liedekercke, diewelcke bleeff ongehylickt ende sijn beyde de voors. joncxte[+] gesusteren yerst overleden omtrent den jaere XIIIc vijftich. [+]**(1350)**

43) Heere Gerardt, heere baron van Rasseghem ende van Lens voors., gehylict wesende metter voors. vrouwe Adelyse, vrouwe van Liedekercke ende van Breda, ende gemaect hebbende veele groote schulden, heeft omtrent den Sinte Valentijnsdach[+] in Februario in den jaere XIIIcXXVI -- buyten consente van den voors. sijne [+]**1326** huysvrouwe ende heure susteren -- dewelcke noch geen bewijs van ennigerhande partagie gedaen en was, voors. baronnie ende landt van Breda vercocht gehadt hertogen Jan van Brabant, die hem terstont stelde in de possessie van denselven lande[a)1)].

44) Waeromme cortelincx daernae groote twisten opstonden, soe tusschen den voors. hertoge ende denselven heere ende vrouwe, als tusschen heuren twee susteren voors. met heuren naesten heeren, vrunden ende magen; sulcx dat deselve voor ende uuyten naem van de voergen. jouffrouwen Marie ende jouffrouwe Margriete van Liedekercke daeromme vergadert waren voor den voors. heeren hertoge van Brabandt,[+] in den jaere XIIIcXXVIII, begerende aen hem ende biddende Sijne E. hemlieden [+]**1328** assigneren ende goeden wilde in 't voors. landt ende goedt van Breda, d'welck was mijns voors. heeren van Liedekercke heuren vader, waerop de hertoge antwoorde, dat hij 't gerne wilde doen. Ende gaff den voors. heeren magen keure, weder sij wilden bij den landtrechte joff bij den gemeenen magen, daer coren sij dat liever hadden bij den gemeenen magen. Ende vergaderden al t'samen daerop t'eenre sekere stede ende droegen overeen met eenen

a) In margine later bijgeschreven: Vercoop aen den Hertogh.

1) *Oorspr*. ARA Den Haag Nass. D.n. 69 (reg. 182). *Afschr.* Breda GA 4 f. 31; 2204 f. 23. *Gedr*. Van Goor 448.

gemeene accorde, dat hen wel mogelick dochte ende redelyck wesen, dat de voors. joncvrouwen souden hebben ende gebruycken der eenre helft claerlycke doorgaens van den voors. lande ende goede, gelijck aff de heere van Liedekercke, haer vaeder, besittende ende houdende was ten tijden van sijnen leven, sonder dat nyttegenstaende alle vercoipingen, verminderingen oft wechgeven daeraff, sedert gedaen, hen jouffrouwen deel des nyet en soude te minder wesen, welck accord ende overdracht gedaen was op St. Jacopsdach anno voors.[1)].

45) Ende want de voors. hertoge 't voors. overdrach nyet en achtervolghde ende voors. landt des nyttegenstaende bleeff besittende, hebbende daeromme soe de voors. heere Gerardt, heere van Rassegem, ende vrouwe Adelyse, sijne huysvrouwe -- de voors. vrouwe in den voors. vercoopen van heuren lande soewel als heure susteren, ende heurlieder heeren, vrunden ende naeste magen -- noyt hebbende willen consenteren, beclaecht aen den coninck Philips van Vranckrijck, heeft deselve coninck op ten XVIIe dach van[+] Decembre in den jaere XIIIc vier ende dertich dienaengaende een uuytsprake gedaen tusschen den voors. sijnen seer lieven ende getrouwen **[+]1334** neve den hertoge van Brabandt ende den voors. heere Geraerdt heere van Rassegem, ridder, ende vrouwe Adelyse, sijne huysvrouwe. Ende bij voorgaende consente van den voors. hertoge geordonneert, dat de voors. heere van Rassegem soude den hertoge restitueren alsulcke sommen van penninghen, als hij van hem voor 't voors. landt van Breda hadde ontfangen, ende dat hem sijnen lieven ende getrouwen neve, den hertoge voors. soude ontfangen in hommaige van den voors. lande ende stellen ofte doen stellen in den corporelle possessie van dien. Ordonnerende voirts, dat voor de versekeringe van de reparatien, redelicke, nootelycke ende prouffitable, de voors. heere van Rassegem wederom soude overdragen in handen van den hertoge 't voors. landt van Breda. Ende dat bij hem coninck soude wordden gedeputeert sekeren commissaris, om te weten ende te ondersoucken de waerheyt van den redelycken verlegge, gedaen ten saecken van den voors. reparatien, om hem getrouwelyck te rapporteren 't gene hij soude hebben bevonden, ende daernae

1) Akte van 1328 Juli 25. Vid van 1348 in ARA, den Haag, Nass. D. 74 reg. 191 j^{o}. 434; gedrukt; van Goor o.c. 450.

gedaen ende geordonneert te worden. Item dat de voors. heere van Rassegem soude genyeten ende ontfangen het innecomen van den voors. lande, in manieren als sijne voorsaeten gedaen hadden, tertijt toe bij Sijne Majesteyt soude sijn geordonneert op te restitutie voors. Ende indien de voors. heere van Rassegem des te doene bleeff in gebrecke, soe wilde de coninck dat sijnen lieven neve ophieve oft dede opheffen ende ontfangen d'incommen des voors. landts totter somme toe voors. etc.[1].

46) Naer des voors. is all nyettegenstaende bleeff de voors. hertoge 't landt van Breda besittende ende gebruyckende. Ende heeft daeraff des Dincxdaghs naer Divisie Apostolorum[+] anno XIIIcXXXIIII verset gehadt aen Raso van Liedekercke, des voors. heeren Philips van Liedekercke broeder, de dorpen van Ulvenhout, Baerl, Alphen ende Ghilse, ter lossinge met twee duysent ponden Parisys[2]. **[+]1334**

47) Ende versette daernae de voors. hertoge de reste van 't voors. geheel landt des Donredaechs naer Nicolai[+] XIIICXXXIX voor de somme van de acht ende twintich duysent cleender florijnen aen heeren Johanne van Polanen ende heeren Jan sijnen soone, ridderen, broeder ende soone respective van heeren Willem's van Duvenvoorde, dien hij s'daechs tevooren t'selve landt hadde gegeven voor getrouwe dienste, Sijne E. bij denselven gedaen, sijn leven lange te besitten[3]. **[+]1339**

48) Ende heeft daernae des Donredaechs naer Paesch-

1) 30 Aug. 1334 deed de koning van Frankrijk hierin uitspraak; 17 Dec. d.a.v. dateert een appointement daarop. *Afschr*. Breda GA 4 f. 33v; 2204 f. 24. *Gedr*. Van Goor 454 en 456. Het oorspr. der akte van Augustus: ARA den Haag Nass. D. 70 reg. 245.
2) De verpandingsakte van Ulvenhout enz. dateert van 19 Juli 1334. Den Haag ARA Nass. D.n. 73 (reg. 240).
3) Deze passage klopt niet geheel met de feiten. Vrijdag vóór St. Nicolaas d.i. 3 Dec. 1339 werd Willem van Duvenvoorde beleend met het levenslange vruchtgebruik der heerlijkheid Breda, Donderdag ná St. Nicolaas d.i. 9 Dec. 1339, werd de heerlijkheid Breda aan Jan van Polanen verpand voor 28000 kl. florijnen. Den Haag ARA Nass. D.n. 75 (reg. 295) n. 72 (reg. 296) J. Cuvelier Les Origines de la Fortune de la maison d'Orange-Nassau. Memoire etc. t. XVI (1921) p. 68.

+ dach, den yersten Aprilis in den jaere duysent driehondert ende vijfftich, met consent van heere Godevaert ende vrouwe Johanna van Brabant, gravinnne tertijt van +**1350** Henegouwe ende van Hollandt, sijne E. soone ende dochtere d'erflicheyt van 't voors. geheele landt van Breda, met alle sijne toibehoirten, appendentien ende dependentien, nyet daervan uuytgesondert dan het simpel hommaige ofte manscap -- alleenlyck ende den voors. heeren Willem van Duvenvoorden sijne lijfftochte reserverende -- eyntelyck vercocht in rechten wettigen vercoip heeren Jehanne van Polanen den jongen voors., heere Van der Lecke sijnen oir, sijne erffgenaem ende sijne nacomelingen te besitten in rechten erffleene, ende dat voor de somme van drie ende veertich duysent guldenen hallingen, daervan hij hem bekende wel ende wettelyck betaelt te sijne[1].

49) Die voors. heere Willem van Duvenvoorde hadde van+ tevooren in den jaere XIIICXXV van der voorn. vrouwe Adelyse, vrouwe van Liedekercke ende van +**1325** Breda, ende van de voorn. heeren Gerardt heere van Rassegem ende van Lens, haeren man, bij gifte vercregen dat dorp van Oisterhout, met alle den gerechte hooge ende nedere[2]. Ende daerenboven van heeren Guye van Vlaanderen ende van vrouwe Beatrice, vrouwe van Putte ende van Strijen, sijn huysvrouwe, in den voorgaenden jaere XIIIc vier ende twintich in eenen erffpachte, het steenhuys ofte heure wooninge tot Oisterhoudt die men hiet dat Huys te Strijen, met alle den goederen daertoe behoirende in lande, in beempden, in pachten, in chijnse, in molens, in thienden, in moere, in laten, in mannen, met allen vervallen daeraff comende, soe aldaer als binnen Dongen, tot Dorst, Ulvenhout, tot Wernhoute, tot Stelos[3] ende tot Sundert gelegen[4]. Item hadde oick wederomme gelost in den jaere XIIIcXLII van den executeuren van den testamente des voorn. Raso van Liedekercke,

1) Akte gedateerd op 1 April 1350. *Oorspr*. Den Haag ARA Nass. D n. 76 (reg. 455). *Gedr*. Butkens I 186 (preuves); Gramaye 51; Van Goor 459.
2) *Oorspr*. Den Haag ARA Nass. D.n. 366 (reg. 166). *Gedr*. Van Goor 447.
3) Steelhoven bij Geertruidenberg gelegen?
4) Akte gedateerd op 16 April 1324. *Oorspr*. Den Haag ARA Nass. D.n. 85 (reg. 185). *Gedr*. Van Goor 458.

bij consente van den voors. hertoge van Brabant, de voors. vier dorpen van Ulvenhout, Baerle, Alphen ende Ghilse. Item hadde oick bij consente als vooren van der voors. vrouwe Margriete van Liedekercke ende van heeren Johan van Leefdale, heere van Oirschot, Percke ende Beeçke, heurer E. wettige man ende momboir, in den jaere XIIIcXLIIII vercregen heure actie ende recht, dat sij voor heure vaderlycke ende moederlycke successie tot ende in den voors. lande van Breda was querelerende ende pretenderende. Item vercreech oick daernae in den jaere XIIIcXLIX van joncvrouwe Marie van Liedekercke met Diederick Starken, haeren momboir, gelijcke heure actie ende recht in de voors. lande. Ende alle de voors. soe vercregen ghiften, lossinghen ende coopen met meer andere, gaf deselve heere Willem van Duvenvoorde daernae oick over den voorn. sijnen neve heeren Jannen van Polanen, heeren van der Lecke, sijns voors. broeders heeren Johans van Polanen oudsten soone, vooren genoempt[1].

50) De voors. vrouwe Adelyse, vrouwe van Liedekercke, ende heere Gerardt van Rassegem ende van Lens en lieten egeene soonen achter, maer onder anderen dochteren, eene wesende de oudste, genaempt Johanna, die naemaels gehoudt was met Aernde van Gaveren, heere van Lens.

51) Ende alsoo heure vrouwe moeder voorn. noch sij de voors. vercoipinge van den voors. lande van Breda, bij den voorn. heuren heere vader gedaen, noyt en hadden willen aggreeren ofte approberen, soe compareerde sij metten voorn. heere Aernde van Gavere, heuren wettigen man ende[+] momboir, in den jaere XIIIcLV voor hertoge Wenselin ende vrouwe Jehenne van Brabandt ende ontfinck van heure E.t voors. **[+](1355)** landt ende heerlycheyt Breda met allen sijnen toebehoirten te leene. Ende dede voirts voor denselven hertoge ende hertoginne rechtelyck dagen den voorn. heeren Johan van Polanen ende alle andere, die hen rechts vermaten oft vermeten wilden totten voors. lande. Ende naer lange procedure hebben de voors. partijen, ten beyden sijden hen der voors. questien aengaende, gesubmitteert in 't leggen van den voors. hertoge ende hertoginne, dewelcke 't selve

1) *Gedr*. Van Goor 458. Het Nassausch Domein archief bevat over de hier genoemde transacties een groot aantal stukken. Inv. 74 en 75.

landt eyntelyck aangeseeght hebben den voorn. heeren Johan van Polanen ende sijnen oir ende nacomelingen. Ende dat de voors. vrouwe Johanne ende heer Aerndt van Gavere, haeren wettigen man ende momboir, quite souden schelden alle 't recht, dat sij daeraen hadden. Ende bekennen haer van alles genouch wesen gedaen, overmids eene somme geldts van seven duysentich gulden oude schilden, die heere Johan van Polanen, heere van der Lecke ende van Breda, souden verborgen 't haeren proffijte, te leggen in eenre wissel binnen den steden van Mechelen oft van Bruessel, d'welck hij sedert presenteerde te doene, daerop de voors. heere Aerndt van Gavere verclaerde, dat hij willich ende bereet was dat seggen van den voors. hertoge ende hertoginne te segelen ende te voldoen voer soeveele als sijnen persoon daerin doen mochte; maer dat hij vrouwe Johanne van Lens ende Liedekercke, sijn wittige wijff, daertoe nyet brengen en conde om geen saecke, dat sij dat voors. seggen segelen ende voldoen wilde[1)].

52) Ende bleeff deselve vrouwe daerin persevererende[+] totten jaere toe XIIIcXCV, belovende doen yerst heeren Henrick van der Lecke, ridder, dat sij ten vermanen [+](1395) van den joncvrouwen van der Lecke alsulcken leen, als sij van haer schuldich was te houden, souden commen ontfangen[2)].

53) De voorgen. heere Johan van Polanen, heere van den voors landen ende heerlickheden van der Lecke ende van Breda was yerstmaels gehoudt met vrouwe Oeda van Hoorne[3)]; andermaels met vrouwe Mechtelt, vrouwe van Rotselaer, ende derdemaels met vrouwe.....[a)]; ende liet achter heere Johan van Polanen sijnen successeur in den lande van der Lecke ende Breda, die binnen sijns heeren vaders leven

1) Deze akte is niet van 1355, maar van 23 Maart 1356. Blijkbaar heeft de annalist niet met den Paaschstijl gerekend, maar met den Kerststijl. *Oorspr*. Den Haag ARA Nas. D.n. 80 (reg. 512).
2) Oorspr. ARA den Haag, N.D. 82 reg. 813 (1394 October 26).
3) Deze stierf 1 April 1353. C.P. Hoynck van Papendrecht Analecta Belgica (Necrologium ecclesiae B. Mariae semper Virginis opidi de Breda) III 1744 355.
a) In margine later bijgeschreven: Margarita van der Lippe, dochter van den grave Van der Lippe.

naer overlijden van wijlen vrouwe Oeda van Hoorne, voors. sijnre vrouwe moeder, beerffde van vrouwe Beatrice, vrouwe van Putte ende van Strijen, sijnre moeye, 't landt ende heerlijkheyt van Nyervaert in den jaere 1362[1].

54) Ende liet de voors. heere Johan noch achter Philips van der Lecke, heeren Henrick van der Lecke, ridder, heer tot Heeswijck ende Dinter, Willem van der Lecke, heere Dirck van der Lecke, ridder ende heere Oth van der Lecke, ridder, heere tot Hedel, vrouwe Beatrice, van der Lecke, dewelcke in den jaere 1356 waerdt gehoudt met heeren Henrick van Boutershem, oudste soone s'heeren Henricx van Boutershem ende vrouwe Marie van Merxhem, heere ende vrouwe des landts ende stede van Bergen op ten Zoom, ende vrouwe Oeda van der Lecke, dewelcke gehoudt is geweest in den jaere 13... met heeren Henrick, heere van Montfoort.

55) De voors. heere Johan van Polanen dede op ten[+] thienden May anno MIIIc vijftich beginnen te fonderen ende sedert voirts opmetsen ende timmeren het oude casteel alhier tot Breda, daervan men noch tegenwoordichlyck siet staende de twee viercante hoecktorens[2], hebbende grave Henrick van Nassau in den jaere XVcXXXV de twee andere, metter sale, capelle ende andere logisten, doen omwerpen ende demolieren[3].

[+]**1350**

56) De voors. heere Johan van Polanen, heere van der L ecke ende van Breda, ende heere Henrick van Boutershem, heere Van Bergen op den Zoom, vercochten in den jaere 1356 heuren ondersaten der stadt van Steenbergen ende anderen, om te bedijcken tot verschen coorenlanden, d'landt, doen tertijt genoempt Oudt Cromwiele, dat men nu tertijt heet het Oude Landt; ende in den jaere 1376 't landt, liggende in den polder, genoempt het Westlandt.

1) Niet in 1362, maar 8 Juli 1361 kwam land en heerlijkheid van Niervaart aan Jan van Polanen, en aldus aan Breda. *Oorspr*. Den Haag ARA Nass. D.n. 692 (reg. 541). Mr. F.F.X. Cerutti. De Heerlijkheid en het Dorp Niervaart en de Stad Klundert in het verleden. Nijmegen 1939, 16.
2) Roest van Limburg o.c. 8.
3) Volgens Roest van Limburg ving graaf Hendrik van Nassau in 1536 aan met den bouw van het kasteel van Breda, (o.c. 42.)

57) Ende is daernae de voors. heere Johan overleden in[+] den jaere XIIIc vier ende tachtentich[1]; ende tot Breda in der collegiaelder kercke beneffens den hoogen koore in eenen verheven sepulture tusschen sijne twee yerste vrouwen begraven, als men aldaer sien macht[2]. **[+]1384**

58) Naer den overlijden des voors. heeren waerdt heere der voors. landen van der Lecke, Breda ende Nyervaert heere Johan van Polanen, soone des voors. heeren Johans ende vrouwe Oeda van Hoorne. Sijne huysvrouwe was Odelia, des gravens dochtere van Solms, die in 't landt quam in den[+] jaere XIIIcLXXXIIII. Sij lieten t'samen achtere maer een eenige dochtere, genoempt vrouwe Jehenne van der Lecke, dewelcke waerdt geboren in de maendt van Januario anno[+] XIIIc twee ende t'negentich. **[+]1384** **[+]1392**

59) Ende hij fondeerde in den jaere XIIIc acht ende tachtentich in den casteele van Breda een capelrye van eenen dagelycksche misse, reserverende sijne liberteyt ende macht van deselve capelrye te confereren ende de voirs. missen oick te mogen doen lesen in der kercke van Breda in sijne capelle[3], daer hij naerderhandt oick in een verheven sepulture, als men sien mach, is begraven[4]. Hij overleet op ten thienden dach van Augustus anno XIIIc vier ende t'negentich[5]. Ende vrouwe Odilia van Solms, sijn huysvrouwe,[+] overleet op 't..... dach..... anno XIIIIcXXVIII[6]. **[+]1428**

1) In een ouden inventaris van het Nass. Domeinarch., wordt een thans niet meer aanwezige verklaring vermeld van het Bredasche kolleg. kapittel dd. 3 Jan. 1454, dat Jan van Polanen 3 Nov. 1378 overleden was. Obreen stelde den datum van zijn overlijden in 1377; Hoynck van Papendrecht op 3 Nov. 1378. Den Haag ARA Nass. D. XLI f. 102; H. Obreen, Geschiedenis v/h geslacht Wassenaar 1903 186; H.v. Papendrecht o.c. III 412.
2) Dr. J. Kalf. De Monumenten in de voormalige Baronie v. Breda. 1912 100.
3) Miraeus I 784; Van Goor 465.
4) Dr. J. Kalf o.c. 101.
5) In het necrologium is zijn sterfdag op 11 Aug. 1394 vermeld; op het grafmonument van Jan II van Polanen in de Groote Kerk van Breda, staat als sterfjaar 11 Aug. 1393 aangegeven. H.v. Papendrecht III 388; Kalf o.c. 101.
6) Deze stierf 22 Juni 1428. H.v. Papendrecht III 375.

60) De voors. vrouwe Jehenne van Polanen, vrouwe der voors. landen van der Lecke, Breda ende Nyervaerdt, waerdt op ten yersten dach der maendt van Augusto in den jaere[+] veerthienhondert ende drie gehoudt met grave Engelbert van Nassau, soone was grave Johans van Nassau ende Vyanden ende van vrouwe Margarete van der Mercke[1]. Ende hadde tesamen sesse kinderen, tewetene: yerst een soone, genoempt Johan, die waert geboren op ten yersten Augusti anno XIIIIc thien; ende geheven boven de vonte bij hertoge Willem van Beyeren, grave van Henegouw ende van Hollandt etc., hertoge Adolff van Cleve ende bij sijnre sustere vrouwe van Teylingen. Ende in 't selve jaer werdde yerst begonnen de choore van der kercken tot Breda voorn.[2]. **[+](1403)**

61) Ende daernae vercregen sij t'samen noch eenen soone anno XIIII, genoempt Henrick; item anno XV een dochter, genoempt Margriete; item anno XVIII noch een dochter, genoempt Marie; item anno XVI noch een soone, genoempt Willem. Ende anno twintich noch eenen soone, genoempt Philips.

62) De voors. grave Engelbert ende vrouwe Jehenne vercochten erflyck op heerenchijns VI deniers Lovens op 't buynder in den jaere 1430 vierhondert buynderen moers, geleghen in der woestijne tusschen de dorpen van Etten ende Rijsbergen, hebbende boven den voors. heerenchijnse van elcken buynder tevooren ontfangen twintich gouden nobelen ende drie grooten ende noch andermaels op ten hoip XIIIIc oude schilden. Ende dit boven andere dyversche groote plecken ende buyndertalen van gelijcken moer, bij hen uuytgegeven voor sekere bruyckjaeren, den grondt reserverende.

63) Sij gaven oick uuyt andermaels met heeren Janne van Glymes, heere van Bergen, in den jaere 1420, om wederom bedijct te worden 't voors. Westlandt bij der stadt van Steenbergen, d'welck sekere lange jaeren wederom was geinundeert ende geabandonneert geweest.

64) De voors. grave Engelbert overleet op ten derden dach

1) De inkomste van Engelbert I graaf van Nassau en Johanna van Polanen als heer en vrouwe van Breda. *Oorspr.* Breda GA charters n. 12. *Gedr.* Van Goor 468.
2) Kalf o.c. 58, 81.

van Meye anno XIIIIc twee ende veertich[1]. Ende voors. vrouwe Jehenne op ten .....dach anno 1446[2]. Sijn beyde begraven in eenre faute[3] in den voirs. choir voor heurer sepulture aldaer[4].

65) Jonckheere Johan, grave van Nassau, van Vyanden ende van Dietze, dewelcke succedeerden de voors. landen ende heerlikheden. Ende hadde hij bij vrouwe Marie van Loon ende van Heynsberge, sijne huysvrouwe, onder andere kinderen twee soonen, daervan den oudsten genoempt was Engelbrecht, ende den anderen Johan. Ende behielt de voors. Engelbrecht achtervolgende sijns heer vaders testamente alle de landen ende heerlicheden, gelegen in Duytslandt aen dese sijde van den Rijn, ende onder Brabant ende Hollandt. Ende voors. grave Johan alle de landen, gelegen in Duytslandt aen gene sijde van den Rijn[5].

66) De voors. joncker grave Johan van Nassau ende Vyanden ende sijne vrouwe moeder, metsgaders Johan, heere van Bergen, als heeren van den gemeenen landen van Breda, gaven gesamenderhandt uuyte ende vercochten erfflicke op heerenchijnse ende andere conditien in den jaere 144... 't landt, gelegen in den polder, die men noch tertijt noempt Nyeue Cromwiele onder en bij Steenbergen.

67) Item in den jaere XIIIIcLVIII deelden de voors. grave Johan ende heere Johan van Bergen 't voors. gemeen

1) Komt overeen met RA Den Bosch Coll. Cuypers-Van Velthoven 117 (fragmenten der Rentmeestersrekeningen der Nassau's); H.v. Papendrecht III 363.
2) H.v. Papendrecht stelde haar sterfjaar op 4 Aug. 1445 III 386.
3) In een vestbrief der schepenbank van Breda van het jaar 1532, komt het woord ‘faute’ voor als gewelf door pilaren geschraagd; hier beteekent faute grafkelder. In eenige afschriften van het Discours werd dit woord foutief als ‘fante’ weergegeven; en met fante werd later in de litteratuur het praalgraf der Nassau's aangeduid, hetgeen in het oorspr. echter als ‘sepulture’ staat aangegeven. Breda GA 437 f. 145; Dagblad van Noord Brabant en Zeeland 6 en 13 April 1938.
4) Kalf o.c. 102.
5) Over de le ‘Erbeinigung’ in 1472 aangaande de Nass. goederen, zie Dr. Japikse, Geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau I 1937 35.

landt van Breda, daeronder, als hiervooren breeder verhaalt is, de stadt ende landt van Steenbergen, het Cruyslandt metgaders de dorpen van Oudt ende Nyeuw Gastel, den Ouden ende den Nyeuwenbosch, ende de Hoeven, den Fijnaert, den Ruygenhil, de Heyningen, den Appelaer ende meer andere aenwasschen met heuren appendentien ende dependentien, begrepen waeren; alle dewelcke heurer E. voorsaten ende sijluyden totten selven jaere incluz in 't gemeene ende onverdeelt hadde gebruyckt ende t'samen beseten[1].

68) Ende hij gaff oick uuyte binnen sijnen leven diversche groote ende merckelycke plecken van moeren, om voor sekere lange jaeren voor seker hootschap van penningen ende op lastgelt gebruyckt te worden, den grondt hem ende sijne nacomelingen reserverende, metgaders oick dyversche andere cleene parceelkens van aenwasschen, erfflick op ordinaris grondtchijnse.

69) Maer daertegens vercreech Sijne E. wederomme bij coope van dyversche andere parcheelen ende onder anders de landen ende baron yen van Grimbergen ende Conroit met heuren appendentien ende dependentien.

70) De voors. grave Johan overleet tot Dillenburgh op ten derden dach der maendt van Februario anno XIIIIcLXXV[2]. Ende sijn lichaem waerdt gebracht tot Breda ende aldaer begraven op den XIII derselver maendt. Ende vrouwe Marie, sijne voors. huysvrouwe, op ten..... dach der maendt van..... anno XVc.....[3]. Ende liggen beyde oick alhier tot Breda begraven in der voors. faute voor heure sepulture.

71) Item de voors. grave Engelbert, grave van Nassau, van Vyanden ende van Dietze, heere, baron van Breda etc., ridder van der ordre van den Gulden Vliese was gehoudt met vrouwe Simbourch van Baden, dochtere van heeren Carel, marcgrave van Baden, ende vrouwe.....[4] van Oistenrijck,

1) Oorsp. ARA den Haag, Nass. D. 393 reg. 1710 en 1712. Zie ook ARA den Haag, Commissie van Breda, doos 1069. Nadere akten in 1459 (ND 393 reg. 1726).
2) H.v. Papendrecht III 343; Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117.
3) Zij stierf 20 April 1502. H.v. Papendrecht III 359.
4) nl. Anna.

sustere van keyser Maximiliaen van Oistenrijck[1]. Hij sterff gouverneur lieutenant ende capiteyn generael van alle dese Nederlanden, sonde ennige kinderen achter te laten.

72) Hij was tweemaels binnen sijnen leven -- in den oorlogen wesende -- gevangen; als yerstmaels in den slach met hertoge Kaerle van Bourgoignen, doen Sijn E. bleeff voor Nancy in Loreynen. Ende andermaels in den slach bij Blangys[2]. Ende moeste telcker reyse groote sommen van duysenten guldens tot rantsoene betalen[3].

73) Waeromme Sijne E. benoot was sijne landen ende heerlicheden met veele renten te belasten; dewelcke hij bijnae al tesame wederomme losten, eensdeels met den penninghen van den legscat[4] van der gorssingen ende aenwasch van de besloten in St. Oncommerspolder bij Steenbergen, groot omtrent XIIc gemeten; anderdeels met gelijcken penningen van den legscat van den Oistlande van Steenbergen, dat men nu tertijt heet het Cruyslandt, groot omtrent vier duysent gemeten; welcke aenwaschen Sijne E. erflick vercochte, reserverende de thienden ende heerenchijnse ende op andere conditien in den jaere XIIIIcLXXXII ende XIIIIcLXXXVII, respective om bedijct te worden -- als geschiede -- tot tween versche coorenlanden.

74) Ende dede daerenboven noch timmeren de huysinge

1) Blijde Incomste te Breda, 27 Juli 1475. *Afschr*. Breda GA 3 f. 77; 2204 f. 64. *Gedr*. Van Goor 474 en 475.
2) Blangys of Bethune (1487)?
3) Over de beteekenis van Engelbert II graaf van Nassau, zie A. Serrure Notice sur Engelbert II comte de Nassau 1862; F. Rachfahl Wilhelm v. Oranien I 1906 40; Japikse o.c. 39; G.L. de Vries Feyens Handelingen v/h Prov. Gen. in N. Brabant (1930-1932) 72.
4) D.i. aandeel uit de opbrengst van uitgedolven moer of darink-(veen), te betalen aan den landheer en andere rechthebbenden, waarschijnlijk als afkoop van turftienden. Het werd berekend naar de oppervlakte of naar de hoeveelheid uitgedolven moers. Darinktienden waren een vorm van betaling, vooral bij uitgifte ter bedijking bedongen. A.A. Beekman, Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland vóór 1795 II 1907 1074; J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek 1911 225.

van Nassau in der stadt van Bruessele ende vercreech daertoe noch de stadt, landen ende heerlicheden van Diest ende Caggelune, Sichenen, Merhoudt, Vorst, Holede, ende Zeelhem; daeraen toegevende sijne gedeelten, die hem van der voors. vrouwe Marie van Loon ende Heynsberch, sijne vrouwe moeder, waren aanbestorven in de steden ende heerlicheden van Gangel, Vucht ende Millem[1].

75) Deselve grave Engelbert overleet tot Bruessele op ten..... dach der maent van..... anno XVc vier[2]. Ende vrouwe Simbourch, sijne huysvrouwe overleet tot Breda op ten..... dach der maendt van..... anno XVc...[3]; ende sijn oick alle beyde alhier tot Breda in voors. faute bij heuren ouders ende voorsaten begraven.

76) De voors. Johan, grave van Nassau ende van Dietz, broeder des voors. heeren Engelberts, was gehoudt met vrouwe Elisabeth van Hessen, oudste dochtere van Landtgrave van Hessen, grave van Catzenelleboge. Dewelcke gravescap Sijn E. ende grave Henrick ende Wilhelm van Nassau, sijnen soonen naer heurer vrouwe moeders overlijden voor de eene helfte, ende hertoge Johan van Cleve, soon van vrouwe Odelie van Hessen, der voors. vrouwe Elisabeth sustere, sijne vrouwe moeder erffden. Ende vercochte de voors. hertoge van Cleve namaels sijne helfte ende erffdeel voors. graven Henrick ende Wilhelm van Nassau gebroeders voors. voor sekere somme van penninghen.

77) Item de voors. heere Engelbert, grave van Nassau heere van Breda huwelicte de voors. heere Henrick, grave van Nassau sijnen neven, bij believen ende consente des voors. heeren Johan grave van Nassau, sijnen broeder, met vrouwe Franchoise van Savoyen, eenige dochter van heere.....[4] van Savoyen, grave van Romondt, ende van vrouwe Marie Lutzemburgh, naerderhandt vrouwe hertoginne van Vendomois; deselve grave Henrich instituerde sijn eenich

1) Rachfahl o.c. I 76.
2) Hij stierf 30 Mei 1504, H.v. Papendrecht III 369; Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117 (dateert 31 Mei).
3) Zij stierf 5 Juli 1501. H.v. Papendrecht III 380; Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117.
4) Jacob van Savoyen.

ende universeel erfgenaem in allen sijnen landen, heerlichheden ende goeden[1].

78) De voors. heer Henrick, grave van Nassau, Vyanden, Dietz, Catzenellenpoghe, heere baron der voors. landen van Breda, Grimbergen, Diest, Zichenen etc.; oick riddere van der ordre van den Gulden Vliese, grootcamerlingh van den keyser Carolus den vijffde[2]. Ende hadde bij de voors. vrouwe van Savoyen geen kinderen; ende houwede andermaels, bij tuschen spreken des conincx Franchois van Vranckrijck, d'yerste van dien name, met vrouwe Claudine, eenige dochtere van heeren Johan van Châlon prince van Oraengien, ende van vrouwe Philiberte van Lutzemburgh, bij dewelcke hij procreerde heeren René prince van Oraengien, grave van Nassau, van Vyanden, van Catzenellpoge, van Dietze, van Tonnere, Ponthieure etc., heere baron van den lande van Breda, Diest, Grimbergen, Castelbelm, Noseroy etc.

79) Item vercochte de voors. heere grave Henrick in maniere als sijne voorsaeten, om bedijct te wordden tot verschen coorenlande in den jaere XVc zeven, 't landt, liggende in den polder Swertenberge bij Breda, groot omtrent thienhondert gemeten. Item in den jaere vijfftien 't landt, gelegen in den polder van der Heye bij Steenbergen. Ende in den jaere XVc seven ende dertich 't landt, liggende bij den voors. stadt van Steenbergen, in den polder, geseyt grave Henricxpolder, oick groot sijnde omtrent thien hondert Buynderen.

80) Item gaff noch daerenboven binnen sijner leven uuyt voor sekere groote somme van penningen 't gebruyck voor sekere jaeren -- den grondt reserverende -- diversche plecken van moeren, soe binnen ende onder der ennige[3] van Rijsbergen in de woestijne aldaer als onder de Swaluwe gelegen; daer onder anderen begrepen waren de Bloemen tot Roosendael, ende noch tweehondert Buynderen op te koore te vlote uuytcomende.

1) Rachfahl o.c. I 79.
2) 21 Juli 1504 blijde inkomste van graaf Hendrik van Nassau, als heer van Breda. *Afschr.* Breda GA 2204 f. 74. *Gedr.* Van Goor 480.
3) Eenige: rechtsgebied, bestaande uit meerdere buurtschappen.

81) Hij dede maken ende bewallen alhier tot Breda het casteel[1)] ende koore van Nassau aen de kercke[2)], metsgaders de sepulture van den voors. grave Engelbert, daeronder Sijne E. begraven is[3)]. Ende overleet op ten VII octobris anno XVcXXXVII[4)]. Ende sijn voors. huysvrouwe, te wetenen de voors. vrouwe Franchoise van Savoyen, overleet op ten..... dach..... anno.....[5)]; ende voors. Claudyne van Châlon ende van Oraengien overleet in der stadt van Diest op ten..... dach..... anno....[6)]. Ende liggen alle beyde begraven voor de voors. sepulture van Nassau, in de faute hiervooren gedesigneert.

82) Item de voorgen. heere René van Nassau ende van Châlon, prince van Oraengien ende grave ende heere der voors. andere landen, ende sijnde oick ridder van der voors. ordre, huwede in den jaere XVc ende veertich met vrouwe Anna, dochtere van hertoge Anthonis van Loraynen, van Bar etc.; daerbij Sijne E. hadde een dochter, genaempt Marie; ende sterff jonck egeene drie weken oudt wesende. Ende Sijne E. bleeff geschoten, wesende in des keyserlyck majesteyt dienste in den leger voor de stadt van St. Desier, sonder ennige kynderen achter te laten, in de maendt van Junio[a)] anno XVc vier ende veertich[7)]. Ende is alhier be-

1) Roest van Limburg 42; Kalf 32.
2) Kalf 59 70.
3) Kalf 106.
4) Hij stierf 13 September 1538. Breda GA 443 f. 3; 2204 f. 206; Varia 123 f. 19. Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117 (hier wordt 14 Sept. als sterfdag aangegeven). H.v. Papendrecht III 370.
5) Zij stierf 17 Sept. 1511. Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117; H.v. Papendrecht III 399.
6) Zij stierf 31 Mei 1521. Breda GA Varia 123 f. 17v; H.v. Papendrecht III 370. Den Bosch RA Coll. Cuypers - Van Velthoven 117 (Hier wordt Dec. 1521 gedateerd).
a) Later tusschen den tekst geschreven: den 15e Juli.
7) Hij stierf 15 Juli 1544, en werd 30 Aug. te Breda begraven. Breda GA Varia 123 f. 19; 1521 f. 43v. Den Bosch RA Coll. Cuypers-Van Velthoven 117 (hier wordt ook foutief 21 Juni als sterfdag aangegeven).

graven tot Breda bij sijne voors. heere vader onder de voors. sepulture van grave Engelbert, sijnen oom, in 't fautken daeronder staende. Ende Sijne E. institueerde bij sijnen testamente militaire sijn eenich universeel erffgenaem mijnheere de Prince van Oraengien jegenwoordich, oudtste soone van den voorn. heere grave Wilhelm van Nassau sijnen oom, onder de clausulen ende conditien te sien bij sijnen testamente voors.

Breda Gemeentearchief 4 (Perkamentboek) f. 1 vlg.

Bijlage.
De opvolging der heeren van Breda.

Hendrik van Breda (± 1100).

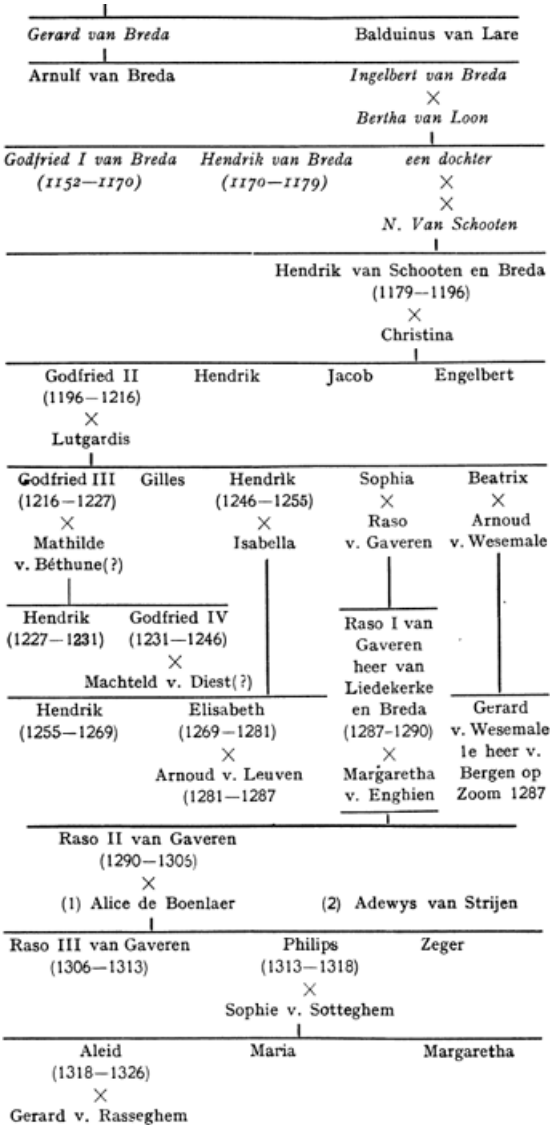

Gerard van Rasseghem verkocht in 1326 zonder medeweten van zijn vrouw en hare zusters, Stad en Land van Breda aan hertog *Jan III van Brabant*. In 1339 gaf de hertog het aan *Willem van Duivenvoorde,* om er gedurende zijn leven het vruchtgebruik van te hebben. In 1350 verkocht hertog Jan III van Brabant Stad en Land van Breda aan *Jan van Polanen heer van de Leck*. voor 43000 guldene hallingen.

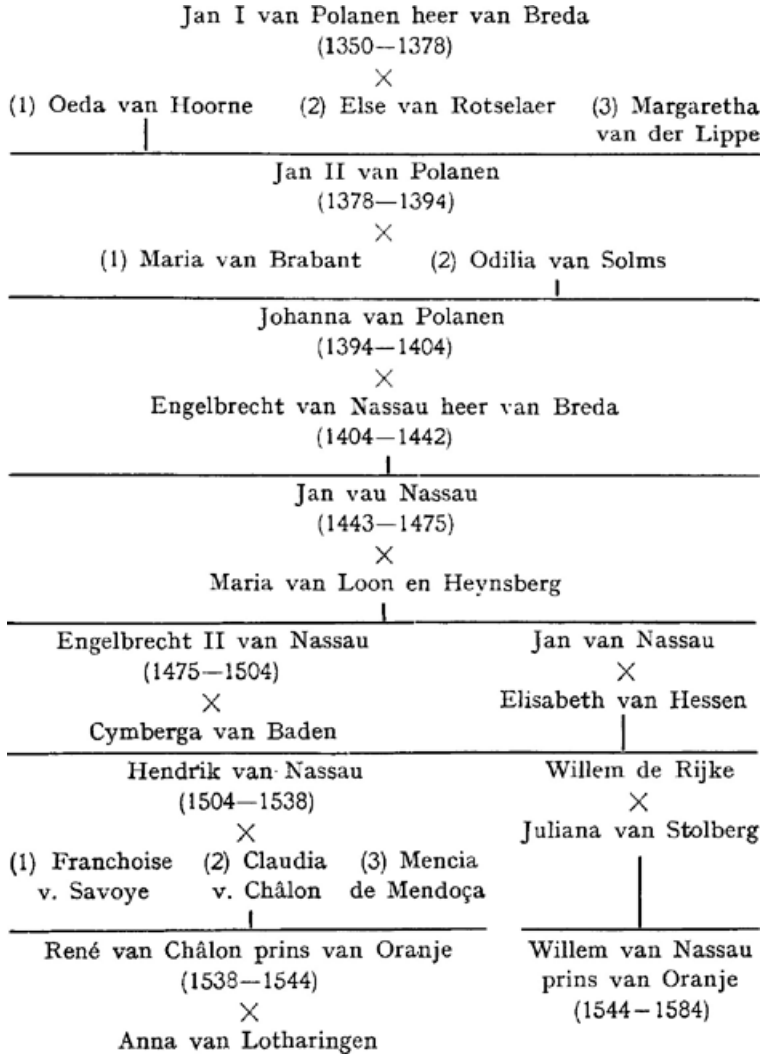
Jan I van Polanen heer van Breda
(1350—1378)
×
(1) Oeda van Hoorne
(2) Else van Rotselaer
(3) Margaretha van der Lippe
Jan II van Polanen
(1378—1394)
×
(1) Maria van Brabant
(2) Odilia van Solms
Johanna van Polanen
(1394—1404)
×
Engelbrecht van Nassau heer van Breda
(1404—1442)
Jan vau Nassau
(1443—1475)
×
Maria van Loon en Heynsberg
Engelbrecht II van Nassau
(1475—1504)
×
Cymberga van Baden
Jan van Nassau
×
Elisabeth van Hessen
Hendrik van Nassau
(1504—1538)
×
(1) Franchoise v. Savoye
(2) Claudia v. Châlon
(3) Mencia de Mendoça
Willem de Rijke
×
Juliana van Stolberg
René van Châlon prins van Oranje
(1538—1544)
×
Anna van Lotharingen
Willem van Nassau
prins van Oranje
(1544—1584)

Heinrich Sudermann aan den Jesuitengeneraal, Aquaviva, over de 'Hollandsche rebellen' 1585, Medegedeeld door J. Kleijntjens S.J.

In vele brieven op het einde der 16de-eeuw aan Filips II gericht en in de consulten van den Raad van State naar aanleiding van deze brieven, worden telkens allerlei plannen naar voren gebracht, om de scheepvaart en den handel der *rebellen* te ruïneeren en zoo weer tot vrede te kunnen geraken[1].

Ook het hierondervolgend schrijven van Heinrich Sudermann, syndicus der Hansesteden, aan den Generaal der Jesuiten, Aquaviva, dat in het Algemeen Archief der Jesuiten te Rome berust (Opp. NN 330 p. 220-225), behandelt hetzelfde thema.

Heinrich Sudermann, werd 31 Aug. 1520 te Keulen geboren uit een oud Keulsch patricisch geslacht, dat in de 15de en 16de eeuw een toonaangevende rol in die stad speelde. Zijn vader en broer waren beiden burgemeester van Keulen. Onder de leiding van zijn vader, die dikwerf de stad Keulen op de Hansedagen vertegenwoordigd had, leefde

1) cf. Gachard: Les bibliothèques de Madrid et de l'Escorial n. 24 fol. 4-33$^{vs.}$, fol. 42-43; Simancas, Serie II. Correspondencia de Flandes n. 624-'26; Serie IV negocios estraordinarios de la parte del norte n. 2847; Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid S.B. 4 fol. 253-270. 'Avisos y Advertentias'. In het archief van 'Valencia de Juan' (Fortuno 43, Moderno) te Madrid liggen meerdere documenten van gewicht, die over deze aangelegenheid handelen: o.a. in Envio 47, doc. 151 en 532; Envio 68, doc. 17, 111, 207, 441.

Heinrich zich in de Hanseatische belangen in. Het bevorderen van de Hanseatische handelsbelangen vooral in Engeland en Nederland, was het doel gedurende lange jaren van zijn rusteloos streven. Sedert 1552 valt zijn levensgeschiedenis als het ware samen met de geschiedenis der Hanseatische bemoeiingen in die beide landen. Vanaf dien tijd is hij op de Hansedagen bijna steeds als afgevaardigde van Keulen tegenwoordig. In de jaren 1552-1556 was hij, volgens eigen getuigenis, niet minder dan 2 jaren en 20 dagen op reis naar Lubeck en Engeland. In 1556 trad hij definitief als syndicus in dienst der Hansesteden en bleef dit tot aan het einde van zijn leven in 1591. Al dien tijd moest Sudermann steeds strijden tegen de expansiepolitiek van Elisabeths regeering en altijd met geringer succes, wat voor een groot deel te wijten was aan het egoistische streven van zijn opdrachtgevers, de Hansesteden.

In Emden en Elbing hadden de Engelschen een stapelplaats opgericht, wat de Hansesteden, die reeds lang in onmin met de Engelschen waren, deed besluiten deze aangelegenheid op den Rijksdag te brengen. Sudermann reisde nu in opdracht der Hansesteden naar Praag, waar hij de belangen der Hanseaten, die door den godsdienstoorlog en de politieke woelingen ontzaglijk leden, verdedigde. Maar de Keizer nam geen krachtige maatregelen daartegen.

Sudermann trachtte nu in het volgend schrijven den generaal der Jesuiten Aquaviva te overreden, om door diens bemiddeling den Koning van Polen, Stephan Bathory, er toe te bewegen, krachtig mede te werken, om de rebellen te vernietigen, de Engelschen te vernederen en den vrede in het algemeen, en met name in de Belgische gewesten te herstellen. (Anglorum superbiam frangere et Belgicam pacatam reddere). Daartoe zou de Koning van Polen de Engelschen, die in het Balticum een stapelplaats hadden opgericht, moeten verhinderen directen handel met Moskou te drijven en tevens alles in het werk stellen, om de bronnen van inkomsten der rebellen te vernietigen.

J.K.

Admodum reverende pater domine observandissime![1)]

Allatis ante pauculos dies ad me literis, filii mei Eduardi, Pragae in familia illustrissimi ac reverendissimi Domini Vercellensis episcopi, Nuncii Apostolici iam agentis, libenter sane intellexi qua ratione, ego ignotus licet, non tantum reverendae Paternitati Vestrae, sed etiam illustrissimo ac reverendissimo Domino Cardinali Bolonetto sim commendatus. In id sane - ut puto - potissimum, ut me ad Serenissimum et Potentissimum Poloniae Regem, communibus Sociarum Hansae civitatum suffragiis, cum aliquot adiunctis aliarum civitatum legatione designatum, suis salutaribus consiliis, favore et opera adiuvarent, non in privatis haud magni momenti, sed publicis summi ponderis causis, praecipue vero iis in rebus omnibus quae ad pacem et tranquillitatem, cum universae christianae reipublicae, tum maxime ac Belgicis regiae catholicae Maiestatis provinciis promovendam atque ab efferatis rebellibus exprimendam maxime conducere posse viderentur. Etsi autem ego neque provectioris aetatis[2)] aut valetudinis non admodum confirmatae habita ratione qua me veteranum et emeritum post 34 annorum laboriosa servitia dominis meis praestita, excusatum habere debebant, ut impositum humeris meis sane impar onus suscipere me induci passus sim, iam aliud nihil agens nihilque cogitans, quam ut me ad hoc iter promptum ac paratum recte etiam ac bene informatum atque instructum constituerem. Ecce tamen ut fieri solet, inter calicem et suprema - quod aiunt - labra impedimenta obvenerunt, quae mearum dominarum civitatum sociarum consilia in irritum abire cogunt, ex causis quas domini mei suis ad sereniss. Regiam Maiestatem literis, quarum exemplum his subiungendum existimans exponunt.

Doleo certe vehementer egregiam Reipublicae ac nobis praestandi opportunitatem pietatis plenissima ac sanctissima instituta consiliaque peragendi.

Tractandum namque erat cum Ser. Regia Maiestate de gravissimis controversiis, quae non sociae tantum Hansae civita-

1) Claudius Aquaviva, vijfde generaal der Jesuiten, geb. 14 Sept. 1543 te Atri als zoon van den hertog van Atri, overleden te Rome 31 Jan. 1615. Hij werd in 1581 tot generaal gekozen als opvolger van Mercurianus.

2) Heinrich Sudermann was toen 65 jaar oud.

tes, domini mei, sed et totum Romanum imperium adeoque etiam Regia catholica Maiestas cum Anglorum gente scismatica atque nutrice illa bellorum inter christianos reges et principes a multis retro annis communem habent, qua ratione nimirum illae, pro salute totius reipublicae imprimis etiam in Belgio diuturna exitialia bella, maximo serenissimae regiae Maiestati Poloniae honore, utilitate etiam atque commodo consopiri possent.

Deliberandum enim fuit cum sua Ser. Regia Maiestate de erigendo novo emporio, in aliqua Livoniae nuper belli virtute parta civitate deque via, modo ac mediis quibus nova illa Anglorum nuper nostra memoria christiano orbi imprimis perniciossima, ad portum olim incognitum Sancti Nicolai in Moscoviam inventa navigatio, impedire ac tolli prorsus, totaque contra illa antiqua salutaris ratio Moscoviam per Livoniam et Prussiam commerciorum usibus frequentandi reduci possent.

Accedebant his alia non minoris ponderis et momenti ad regiae dignitatis amplitudinem suorumque subditorum emolumenta spectantia.

Cum autem inter haec omnia, dominis meis hoc unum quoque cum Ser. Maiestate regia pertractare quam maxime cordi futurum erat, videlicet, quibus consiliis atque auxiliis Ser. Regiae Maiestatis valde operosis, res Belgicae efferatorum illorum - quas diximus - iam tot annis catholico suo regi rebellantium studia in tranquillitatem converti possent, dedi quantum potui operam, ne hanc circa rem tantam, honesta ac pietatis plena consilia redintegrandi prescinderetur occasio, qua integre quae hoc tempore ex iustis impedimentis fieri nequeunt, prima meliore opportunitate resumere ac prosequi liceat.

Itaque Reverende Pater, istius opportunitatis retinendae causa, dedimus ex hoc nostro conventu ad ordines illos Belgicarum provinciarum unitos, qui vocantur - dicere debebam confusos - literas in eam sententiam quam Reverenda Paternitas vestra ab exemplo coniuncto cognoscat. Quas quidem literas per destinatum hominem in iisdem nominatum iam nunc in Hollandiam transmissuri sumus, quibus si forte ea quae salubriter monemus et amanter iustissimis de causis petimus consecuti non fuerimus: constitutum habemus, commemoratas Ordines per legatos instantius urgere. Caeterum cum induratorum hominum animi in propriam licet perniciem ruentium, his rebus moderatioribusque con-

siliis se forte flecti non patientur, quod hanc eandem circa rem Caesarea Marestas, cum electoribus principibus multis mensibus Coloniae Agripinae frustra laborantes, oleum et operam (quod dici solet) perdiderint. Domini mei de cuneo quo modo iste durissimus frangi possit quam maxime solliciti fuerunt.

Porro diu multumque in eam rem consilia volventes inque memoriam reducentes bella ut omnia, ita istud exitiale Belgicum quoque praecipue duabus quasi nutricibus foveris. Nimirum pecunia et commeatu quae ambo siqua ratione subtrahi possent, desideratis rebus, hoc est optatae paci ianuam apertam modumque haud difficulter constitutum iri.

Jam vero de utroque hoc belli nervo certum est, Hollandos Zeelandosque et qui hoc foedere improbo iunctie sunt, cum non aliunde quam partim ex Anglia partim vero et maxime usu commerciorum a maritimis Hansae civitatibus quorum de numero omnes Borussiae civitates seren. regiae maiestatis Poloniae subditi semper fuerunt habere.

Caeterum Septentrionalis et Baltici maris accolae Hansae civitates, suo se pede metientes, quoniam solas se quae omnem commeationem ad tempus intercluderent sufficere non posse iudicarunt, nisi Seren. regiae maiestatis Poloniae et authoritas et consensus accederet, eam ob rem mense praeterito hoc loco congregatorum legatores consensione consultum visum fuit, ista quoque tanta tantaeque utilitatis atque honestatis de causa, cum Seren. Regia Maiestate consilia communicare. Idque ea spe atque fiducia, Serenissimam Regiam Maiestatem pro sua in christianam rempublicam pietate, sanctis consiliis aures nunquam aversuram, maxime quando intelligeret, ista molimine regiae catholicae Maiestatis gratissima acceptatissimaque fore eandemque id forte vel literis vel iunctis Dominis meis legatione contestatum facere.

En Rev. Domine Pater, habet his Paternitas Vestra nostrum scopum in quem collimare cupiebamus, cuiusque causa bonorum ac magnorum virorum commendationes mihi merito gratissima esse debuerunt cognitum.

Quia vero nunc impedita atque Dominorum meorum legatione, in hunc scopum, ita subito regia via collimare non licet, operae pretium esse existimavi Reverendam Paternitatem vestram, de rebus istis institutoque dominorum meorum certiorem facere, demisseque rogare ut communicatis cum illustr. ac reverend. Domino Cardinali Bolonetto aliisque quos in hanc rem Reverenda Paternitas vestra, pio zelo affici posse

cognoverit consiliis apud serenissiman regiam Maiestatem, hoc agat atque impetret. Primum quidem ut domini mei sociae civitates, quod ne hac quidem vice legatos iustis ac necessariis causis impediti ad seren. regiam Maiestatem mandare potuerint, clementer excusati haberi possint. Deinde illud etiam, ne quid in negotio anglicano Elbingensem monopolarem[1] toti Borussiae exitio, vicinis vero etiam regnis atque provinciis, pernitiosam residentiam concernente, prius concludi patiatur quam de tota principali causa - in qua Domini mei Seren. regiam Maiestatem - si opus sit - iudicem ferre nunquam formidabunt -. Unde res ista dependet Seren. sua Regia Maiestas ab iis quorum communiter interest pro rerum pondere ac gravitate rite sit informata.

Interea domini mei in hoc erunt occupati, ut rebellantium animos et literis et internuntiis, quomodo ad pacis studia sint inclinati explorent. Quos si forte induratos rationibus flectere aut emollire nequeant, iustior tunc omnino dabitur occasio ulterius progrediendi ac ipsam quoque regiam Maiestatem Poloniae pro consilio auxilioque in hac quoque causa interpellandi.

Ad me quod attinet, iam hinc recta Coloniam propero, ut illustr. Parmensiensem Principem de istis rebus, institutis consiliisque omnibus faciam certiorem.

Allatis vero ab ordinibus Belgicis unitis responsis ad commemoratas eas quas Domini mei ex hoc suo conventu scripserunt literas, dabo operam, ne Reverendam Paternitatem vestram rerum lateat successus.

Quod si interea R.P.V. illustrissimorum ac reverendorum episcoporum aliorumque catholici ordinis procerum Poloniae munita favoribus, captata inde occasione, quod Ser. Regiae Maiestatis subditi ab Hollandis Zeelandisque infinitis novarum impositionum exactionibus, ad ossa usque similiter emungantur concutianturque, a Seren. Regia Maiestate similis argumenti literas comminationum sale nonnihil conditas ad dictos Ordines rebellantes impetrare posset, non dubito quin illae cunei instar chalibeati ad frangendum asperum durum et nodosum lignum valde propitiae futurae essent. Nullas habent illae rebellantes adhuc provinciae auri argentive fodinas, frumentorum similiter nihil nisi quantum beneficio mercatorum ultra citroque commeantium ex Polonia caeterisque maritimis

1) Reeds in 1579 hadden de Engelschen in Elbing een stapelplaats opgericht.

locis infertur quo beneficio, si in paucos menses destituantur, tum ilico ab immensis illis exactionibus, quibus omnium vicinorum opes exhauriunter exitialeque bellum nutriunt abstinere cogentur, simulque etiam et pecuniae et commeatus inopia indigentiaque pressi, humilitati colla submittere inque pacis studia inclinare impellentur.

Videt igitur R.P.V. quam facilis minimeque sumptuosa ratione Ser. regia Maiestas amplissimae gloriae et sempiternae laudis accessionem sibi comparare atque ex eadem quasi fidelia, duos simul eodem tempore dealbare parietes, hoc est et Anglorum schismaticorum superbiam frangere et Belgiam universam pacatam reddere, pristinisque commerciorum usibus florentem paci tranquillitatique cum longe maximis emolumentis regni Polonici illique iunctarum provinciarum restituere possit.

Qua de re mihi iam tanto tempore publicis rebus servienti concreditum talentum, in sinum Reverendae Paternitatis vestrae hisce literis bona et candida fide deponendum putaris, ne illud me forte ex hoc mortali ergastulo sublato, in terram quasi defossum nullas usuras produceret. Maxime cum me optimis et egregiis viris, qui illustrissimo Parmensi Principi ab intimis secretioribus consiliis sunt, in hoc studium istamque rem suis litteris animarent.

Qua de re spero Reverendam Paternitatem vestram post meum in patriam reditum propediem ex aliorum literis plura intellecturam. Interea me piis Reverendae Paternitatis vestrae ad Deum omnipotentem deprecationibus commendo, eundem supplicibus precibus per viscera misericordiae Jesu Christi Domini nostri obsecrans Reverendam Paternitatem vestram salvam atque incolumem tueatur. Et si quando Reverendae Paternitatis vestrae Coloniam scribendi detur occasio, rogo tribus me quod aiunt verbis de harum literarum receptione certiorem facere non gravetur.

Datae Lubecae, Anno Salutis 1585 Calendas Januarii.

Reverendae Paternitati vestrae ad omnia studia obsequia paratissimus
HENRICUS SUDERMANN
Sociarum Hansae civitatum Syndicus.

(Algem. Archief der Jesuiten te Rome (Opp. N.N. 330 p. 220-225)).